DE STAATKUNDIGE BEGINSELEN DER NEDERLANDSCHE GELOOFSBELIJDENIS

DOOR

PROF. DR. H. VISSCHER

DE STAATKUNDIGE BEGINSELEN DER NEDERLANDSCHE GELOOFSBELIJDENIS

IN HUN SCHRIFTUURLIJK KARAKTER GETOETST EN GEHANDHAAFD

DOOR

PROF. DR. H. VISSCHER
OUD-HOOGLEERAAR AAN DE RIJKS-UNIVERSITEITEN TE UTRECHT EN TE LEIDEN.

J. BOUT — UITGEVER — HUIZEN (N.H.)

EEN WOORD VOORAF.

Zoodra het bekend was, dat de Synode der „Gereformeerde Kerken", die in 1905 te Utrecht samen zou komen, ook het Gravamen tegen Art. 36 der Ned. Geloofsbelijdenis in behandeling moest nemen, heb ik eene brochure in het licht gegeven om tegen het aantasten der aloude Belijdenis onzer Nationale Kerk te waarschuwen.

Ik wees er op, dat de tijd voor wijziging der Belijdenis niet geschikt was, dat het vraagstuk, ondanks het aan de Synode verstrekte Advies, niet voldoende onderzocht was, dat bij de gedeeldheid, door de scheiding in het Nederlandsch kerkelijk leven teweeggebracht, het niet aanging, dat een enkele groep de Belijdenis, die toch het eigendom is van alle Gereformeerden, op eigen gezag veranderde, omdat daarmede eene hereeniging aller Gereformeerden, die toch ons doel moest blijven, naar menschelijk inzicht onmogelijk werd gemaakt.

Op den avond, die aan de beslissing der Synode vooraf ging, mocht ik nog een langdurig onderhoud met wijlen Prof. Bavinck hebben, die, hoezeer hij ook voor mijne bezwaren voelde, mij wel te verstaan gaf, dat de schrapping met meerderheid van stemmen zou worden doorgedreven. En inderdaad nam de Synode met 24 tegen 16 stemmen het gravamen aan.

Zonder ons nu te verdiepen in de vraag, hoe eene wijziging der Belijdenis, die met zulk eene aanzienlijke minderheid wordt doorgedreven, te rijmen valt met het geloof, dat zij al of niet in overeenstemming is met den Woorde Gods, meen ik wel te kunnen zeggen, dat deze alzoo doorgedreven verandering der Belijdenis onzer Kerk geen zegen is gebleken voor de ontwikkeling, noch van ons kerkelijk, noch van ons politieke leven. Zij is de aanleiding geweest, dat het Protestantsch Christelijk volksdeel gebracht werd onder de heerschappij van beginselen, waarvoor door Groen van Prinsterer en aanvankelijk ook door Dr. Kuyper, ten zeerste is gewaarschuwd. Zij heeft een degeneratie ingeleid, waarvan nu reeds de schadelijke gevolgen kunnen worden gezien en die in de toekomst nog veel bedenkelijker kon blijken, zoowel op kerkelijk als op staatkundig gebied.

Hoewel het mij volkomen duidelijk is, dat dit geschrift daaraan weinig zal veranderen, omdat dwalingen, wanneer zij eenmaal diep ingeworteld zijn, als onkruid voortwoekeren, heb ik toch gemeend deze publicatie niet te moeten achterwege laten, in de hoop, dat althans vele duizenden Gereformeerden, die zich om de dogmatische verwording van deze „Gereformeerde Kerken", ook afgezien van deze schending harer Belijdenis, toch niet met haar kunnen vereenigen, hierin eene toelichting van het vraagstuk ontvangen, dat Art. 36 ongetwijfeld stelt.

In het eerste deel heb ik een nauwkeurig onderzoek ingesteld naar al de gronden, die in het Advies, dat de Synode van 1905 als leidraad strekte, zijn aangevoerd. Ik heb deze gronden getoetst aan de historische gegevens en aan Gods Woord.

In het tweede gedeelte heb ik het dogma ontwikkeld, zooals dit door de Synode van Dordrecht is gehandhaafd als de in het Woord Gods geopenbaarde en dus kerkelijk te belijden Waarheid.

Het vraagstuk heeft mij sedert 1905 bezig gehouden. En naarmate ik in den loop der jaren van naderbij meer bekend werd met de wijze, waarop de practische politiek geleid wordt, zag ik duidelijker in, dat zij door de wijziging der Belijdenis van 1905 op een dwaalspoor geraakt is, dat ten slotte moet voeren tot eene verliberaliseering van ons Christenvolk eerst, naar eene verbleeking van ons Protestantsch volkskarakter daarna, waartegen reeds onder de oude Republiek Godvreezende leidslieden met nadruk hebben gewaarschuwd.

Hoewel ik er van overtuigd ben, dat de tijden zóó zijn, dat deze verdediging der Staatkundige beginselen onzer Belijdenis in veler schatting als een vergeefsche oproep tot wederkeer zal worden beschouwd, heb ik toch gemeend, niet te mogen zwijgen. Wij leven in een zeer bedenkelijken tijd en wij leven snel. De krachten, die nu nog onder oppervlakte werken, breken echter eenmaal door den ijdelen schijn, waarmede zij nog bedekt blijven. Het kan zijn, dat eer wij vermoeden, er een tijd komt, waarin andermaal zal worden gevraagd naar de paden der Vaderen, want ook dit revolutionaire stelsel, waaronder wij leven, verkeert reeds in ontbinding.

In elk geval, hoe dit ook moge zijn, met Comrie houd ik tegenover de hedendaagsche „Gereformeerde Kerken" staande, dat de leer onzer Belijdenis ook in Art. 36 „den Woorde Godes gelijkmatig is, en derhalve den nakomelingen zonder eenige veranderinge moeste nagelaten worden".

Nijmegen, Maart 1939. *H. VISSCHER.*

INHOUD.

blz.
Voorwoord 3

Eerste gedeelte.

HET ADVIES AAN DE SYNODE DER „GEREFORMEERDE KERKEN" VAN 1905.

I.

DE HISTORISCHE ACHTERGROND DER NEDERLANDSCHE GELOOFSBELIJDENIS.

I. De Belijdenis een politieke belijdenis 11
II. De Belijdenis een bede om recht 18
III. Een nieuw beginsel 25
IV. De politiek religieus bepaald 32
V. Kerk en Staat in de Middeleeuwen 38
VI. Luther's Staatsbeschouwing 45
VII. Luther en Calvijn 51
VIII. Tweeërlei levenssphe er 57
IX. Terug naar Calvijn 62
X. Een geestelijke taak 66
XI. Het goddelijk recht der Overheid en de volksvrijheid . . 72
XII. De beide Tafelen der Wet 78
XIII. Dienaresse Gods 84
XIV. De eenheid van Gods Wet 89
XV. Besteller van het recht 95
XVI. Gods Souvereiniteit over Overheid en Volk 101

II.

ONDERZOEK DER HISTORISCHE GRONDEN VAN HET ADVIES.

I. Het Methodisch beginsel 111
II. De juiste toepassing van het Methodisch beginsel . . . 117
III. Van de voorgeschiedenis van het Gravamen 122
IV. De politieke kentering 127
V. De geboorteweeën der coalitie 133
VI. Aan de politiek, niet aan de Confessie ontsproten . . . 139
VII. Onjuiste lezing 145
VIII. De authentieke tekst 149

blz.
IX. Het goed recht van Calvijn's beginsel 156
X. De practijk der Vaderen conform de Confessie 163
XI. Beginsel en toepassing 168
XII. Geen consientie-dwang geleerd 173
XIII. Onvoldoend bewijs 178
XIV. Niet vol bevonden 183
XV. Miskenning der historie 190
XVI. Het oordeel der buitenlandsche Confessies 194
XVII. Eenstemmigheid der Gereformeerde Kerken 200
XVIII. Het vonnis over Servet 206
XIX. Nogmaals Servet's vonnis 212
XX. De Gereformeerde Vaderen en het Advies 217
XXI. Gewogen en te licht bevonden 224

III.

ONDERZOEK DER SCHRIFTUURLIJKE GRONDEN VAN HET ADVIES.

I. Onjuiste Schriftverklaring 233
II. Het Nieuw-Testamentisch beginsel 239
III. Geen Schriftuurlijk licht 244
IV. Miskenning van Gods Woord 249
V. Begripsverwarring 254
VI. Godsrijk en geen wereldrijk 260
VII. De negatie van het werk des Heiligen Geestes 265
VIII. Blijvend beginsel onder de wisseling der tijden 270

Tweede gedeelte.

HET DOGMA.

I.

GODS SOUVEREINITEIT.

I. God en schepsel 279
II. God de alles werkende 284
III. De bouwmeester der geschiedenis 289
IV. De Overheid van God verordend 294
V. De Overheid en God 299
VI. De Overheid en de rechtsorde 306
VII. Het goddelijk recht der Overheid 312
VIII. Aan Gods ordinantie gebonden 318
IX. De eenheid der natuurlijke en der geopenbaarde Wet . . 323
X. Theocratie geene autocratie 329
XI. Natuurlijke en bijzondere ordinantiën 325
XII. De machtsmiddelen der Overheid 341

II.

DE OVERHEID EN HET GEESTELIJK LEVEN DES VOLKS.

blz.

I. De stand van het vraagstuk 349
II. Het wereldproces en Gods Kerk 355
III. De Koning der koningen 361
IV. Bevoegdheid der Overheid 366
V. Christus en Paulus in het religieuse rechtsgeding . . . 372
VI. Paulus en de macht der Overheid 378
VII. Negatie van Gods souvereiniteit 384
VIII. De eenheid der Wet 391
IX. Aan Gods inzettingsdoel onttrokken 398
X. Christus en de wereldlijke macht 404
XI. Voedsterheeren der Kerk 411

Derde gedeelte.

DE ROEPING DER KERK TEGENOVER DE OVERHEID.

I. Aan de Overheid onderdanig 457
II. Antirevolutionair 464
III. Artikel 36 eene doode letter geworden 472
IV. Slotbeschouwing 477

EERSTE GEDEELTE

HET ADVIES AAN DE SYNODE DER „GEREFORMEERDE KERKEN" VAN 1905

I.
DE HISTORISCHE ACHTERGROND DER NEDERLANDSCHE GELOOFSBELIJDENIS

DE BELIJDENIS EEN POLITIEKE BELIJDENIS.

I.

De laatste dagen, die Philips II, kort voor zijn vertrek naar Spanje, in de Nederlanden doorbracht, waren verre van aangenaam voor dezen monarch. Reeds toen woekerden de kiemen van het conflict, dat in den tachtigjarigen oorlog de Republiek der Vereenigde Nederlanden deed geboren worden. In de vergadering der Staten van Vlaanderen te Gent in het laatst van Juli 1559 was de stemming reeds verre van opgewekt. De koning, vergezeld van Margaretha van Parma, den hertog van Savoie en een uitgelezen gezelschap van Rijksgrooten, verscheen er in de vergadering, die na de plechtigheden en ceremonieën, de redevoering had aan te hooren, die de bisschop van Atrecht er in naam des Konings, zijnen souverein, uitsprak.

Zij moesten vernemen, dat de koning weldra de Nederlanden zou verlaten. Als men den offcieelen redenaar wil gelooven, speet het den koning eigenlijk, dat hij vertrekken moest. Alleen maar, hij legde nadruk op de „Bede" des konings aan de Staten, want drie millioen goudguldens had hij noodig, natuurlijk in het belang der provincies. En hij hoopte, na zijn terugkeer in Spanje, deze terug te betalen. De hertogin Margaretha van Parma, zuster des konings, zou als regentesse fungeeren. Zij was geboren hier te lande, voelde veel voor deze gewesten en de koning vertrouwde, dat zijne belangen, zoowel als die van het volk, in hare handen veilig waren. En daarna wees hij op het gevaar, dat dreigde door de opkomst van onderscheidene nieuwe, verwerpelijke en verdoemelijke sekten. De koning zag er eene roeping Gods in deze met geweld te onderdrukken. Daarom had Zijne Majesteit aan de Regentesse bevolen om den wille der religie en de eere Gods er voor zorg te dragen, dat de placcaten strengelijk werden uitgevoerd, opdat alle sekten en ketterijen werden uitgeroeid. En zoo moesten de Staten vernemen, dat alle autoriteiten opdracht hadden het mogelijke te doen om dit groote einddoel te verwezenlijken.

Deze redevoering werd op de meest indrukwekkende wijze in de vergadering der Staten voorgedragen en alles was er op gezet, dat zij een diepen indruk zou maken. Misschien zou zij dit ook hebben gedaan, indien er ook in ware medegedeeld, dat de Spaansche troepen zouden worden teruggetrokken, dat de belastingdruk zou worden verlicht, waaronder het volk gebukt ging. Doch de Koning vroeg in stede daarvan meer geld, terwijl het slot der redevoering eene scherpe vermaning bracht om de ketters uit te roeien, want in dat geval zou de Heere God den Nederlanders gezondheid en geluk bereiden.

Den volgenden dag verscheen de koning wederom in de vergadering en terwijl zijn arm leunde op den schouder van den graaf van Egmond, luisterde hij aanvankelijk met zichtbaar welbehagen naar den spreker voor de Staten van Artois, die getuigenis aflegde van de liefde van zijn gewest voor zijne Majesteit en jegens den keizer zijnen Vader, hoe zij de lasten van den oorlog hadden gedragen, bereid waren tot beschikking des konings te stellen niet slechts het laatste overblijfsel van hun bezit, maar ook den laatsten druppel bloed.

Dat deed den koning aangenaam aan, een glimlach toog over zijn gelaat en gaf uitdrukking aan de streeling zijns gemoeds bij de betuiging vooral van zijne toestemming in de „Bede". Maar plotseling veranderde het tooneel, toen de spreker geheel onverwacht er bij den koning op aandrong, dat hij als een soort compensatie voor deze bereidwilligheid zijner onderdanen, terstond order zou geven tot het vertrek der vreemde troepen. Hunne tegenwoordigheid was immers in het geheel niet meer noodig in dezen tijd des vredes. Daarmede verdween de glimlach van des konings gelaat, heftige bewegingen en een dreigend sombere blik toonden zijn onwil bij het hooren van die woorden. Ja, het bleek duidelijk uit 's konings houding, welk een slechten indruk dit alles op hem maakte. En zooals de spreker voor Artois, zoo volgden alle anderen. De „Bede" wilden zij toestaan, doch de vreemde troepen moesten verdwijnen. Dat was de voorwaarde voor de toestemming.

De koning kon zijne ontstemming niet verbergen en riep verbitterd tot Egmond en andere hoogwaardigheidsbekleeders rondom den troon uit, dat het nu wel gemakkelijk was al die betuigingen van trouw en liefde op den juisten prijs te waardeeren. Daarbij kwam nog een ander schriftelijk ingediend vertoog, geteekend door Oranje, Egmond en andere hooggeplaatsten in den lande, dat ook een klacht bevatte over de kwelling door vreemde soldaten, over de ondragelijke lasten door deze benden veroorzaakt. Toen kon de koning zich niet

langer bedwingen en woedend stond hij op van zijn zetel, liep weg uit de vergadering, terwijl hij vroeg, of zij dachten, dat hij, die immers ook een Spanjaard was, terstond het land had te verlaten en afstand had te doen van zijn gezag. Daarna gaf de hertog van Savoie aan de Staten eene bestraffing over de onwaardige wijze, waarop zij hunnen souvereinen Vorst hadden behandeld.

De verhouding tusschen den koning en de Staten was dus verre van aangenaam. Kort daarna zond de koning een boodschap tot de Staten, waarin hij mededeelde niet van plan te zijn het land door vreemdelingen te laten regeeren. Doch de vreemde troepen zouden blijven, maar hij zou deze zelve betalen, terwijl de Prins van Oranje en Egmond het commando er over zouden ontvangen en dan zouden zij later worden teruggenomen. Doch tegelijkertijd werd de toepassing van de strengste maatregelen tegen de ketters bevolen: verbranden, worgen en levend begraven, het moest alles naar de letter worden volbracht. De wreedste bevelen werden gegeven en met nadruk werd er aan toegevoegd, dat deze niet alleen wederdoopers golden, maar allen ketters zonder onderscheid.

Hoewel dus de verhouding tusschen Philips en de Staten zeer gespannen was, nam hij toch in eene officieele vergadering op schijnbaar hartelijke wijze afscheid. Hij vertrok naar Vlissingen, waar de vloot lag, die hem naar Spanje zou begeleiden. Doch op de reize daarheen ontving hij te Middelburg de blijde tijding, dat de Paus toegezegd had nieuwe bisschopszetels in de Nederlanden te zullen vestigen. Vermeerdering daarvan achtte de koning zeer noodig om de heerschappij der oude religie te handhaven. Om dat doel te bereiken was Dr. Fr. Sonnius naar Rome gezonden om de behoefte aan vermeerdering van bisschoppen te bepleiten. En nu de koning te Middelburg op het punt stond naar Vlissingen te vertrekken om zich in te schepen, kwam Sonnius met de bul van Paus Paulus IV, waarin deze Paus, „slaaf der slaven", voor het eeuwig welzijn dezer gewesten had bepaald, dat onderscheidene nieuwe bisschopszetels zouden worden gevestigd, opdat de Nederlanden onder den skepter van den „geliefden zoon zijner Heiligheid, Philips de Katholieke", bewaard zouden worden voor de ketterijen.

En zoo werden gesticht de bisdommen van Mechelen als hoofd van zes andere, namelijk Antwerpen, 's-Hertogenbosch, Roermond, Gent, Brugge en Yperen. Deze kwamen dus bij de reeds bestaande. De koning kreeg het recht de benoemingen te doen onder goedkeuring van den Paus. Bovendien bepaalde de bul, dat elke bisschop negen domheeren zou aanwijzen, die

hem zouden bijstaan in de inquisitie, terwijl twee daarvan inquisiteurs moesten zijn. En de koning was van oordeel, dat deze groote maatregelen, waardoor hij hoopte de ketterij te zullen onderdrukken, slechts slagen konden, als de Spaansche troepen in het land bleven. Hij meende op deze wijze een militair en kerkelijk despotisme te kunnen doorzetten in het hart van het land.

Het behoeft geen betoog, dat zoo blijde de koning was, toen hem even voor zijn vertrek het pauselijk besluit werd medegedeeld, de Nederlanders daarentegen zich ten zeerste gekrenkt voelden in hunne rechten. Dit alles toch was in strijd met hunne handvesten, waarin was vastgelegd, dat de vorst de geestelijkheid niet mocht uitbreiden zonder toestemming van adel en steden. Ook het rechtsbestel, dat den burgers was toegekend, sloot eene berechting uit anders dan voor de publieke rechtbanken der gewesten. Ook zouden geene vreemdelingen als regeeringspersonen mogen fungeeren. Het behoeft geen betoog, dat toen in strijd met alle rechten, die door Philips zelven bezworen waren, deze nieuwigheden zouden worden ingevoerd in Januari 1560, eene groote ontevredenheid zich van het volk meester maakte. De voornaamste rechten en vrijheden stonden op het spel.

Niet slechts het volk en de edelen, maar ook de inlandsche priesterschap voelde zich getroffen, want aller belangen geraakten in het gedrang. Het verzet werd algemeen en nam met den dag toe, zoodat zelfs een zeer hooggeplaatst geestelijke in de bitterheid zijner ziel uitriep: „Gave God, dat nooit aan de oprichting dezer nieuwe zetels was gedacht, Amen! Amen!"

Zoo was er dus in alle klassen en groepen van het volk een geweldig verzet, dat steeds gevaarlijker vormen aannam. De vreeze voor de inquisitie, de onwil, waarmede de dure maatregelen des konings werden begroet, de afkeer van het ondergane onrecht, wekte in alle kringen een geest van tegenstand. En het is begrijpelijk, dat alle Protestanten, met name de Gereformeerden, zich beraden gingen op hetgeen zij konden doen om het dreigend onheil af te wenden.

De vervolgingen woedden steeds vreeselijker. Ongeveer 50.000 menschen hadden reeds op het schavot het leven geëindigd, terwijl deze nieuwe episcopaten bestemd waren de Spaansche inquisitie met nog grooter gestrengheid door te voeren. Toen besloten de Protestanten hier te lande om te toonen, hoe onrechtvaardig en wederrechtelijk zij behandeld werden, de Belijdenis huns geloofs over te leggen aan Philips II, den koning van Spanje, met de bede, dat hij, na haar gelezen te

hebben, in den vervolge van strafgerichten tegen onschuldigen zou aflaten, dat zij niet onverhoord zouden worden veroordeeld.

Zij overlegden daarom aan den koning de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, die voor de eerste maal in het Fransch verschenen is in 1561, met het doel, dat hem zou worden getoond welke de leer was van hen, die in Vlaanderen, Artois enz. aan de bangste vervolgingen waren blootgesteld.

Zoo zonden dus de verdrukte Gereformeerde Nederlanders hunne belijdenis aan den koning onder dit opschrift: „De geloovigen, die in de Nederlanden zijn, die welke naar de waarachtige Reformatie des Evangeliums begeeren te leven, aan den onoverwinnelijken Koning Philippus, hunnen oppersten Heere". Dit is de aanhef van den begeleidenden brief, waarmede de Confessie werd aangeboden.

Het is dus terstond uit dit alles duidelijk, dat wij in de Confessie van doen hebben met eene belijdenis des geloofs, die tevens een politiek stuk is. Het werd, zooals het daar lag, ingezonden met een politiek doel, want het had de strekking den koning het licht te doen opgaan over de in het volk levende geestelijke stroomingen, dat ook voor de juiste kennis der staatkundige bewegingen in het land van groote beteekenis moest worden geacht. De inzenders streefden een politiek doel na.

Zij wilden uit den aard der zaak de rechtvaardigheid hunner zaak bepleiten, doch door duidelijk te verklaren, wie en wat zij eigenlijk waren. Zij wisten wel, dat zij voor des konings aangezicht niet mochten verschijnen, doch smeekten nu: „Zoo verleent ons toch ten minste, genadigste Heer, in den naam Gods, hetgeen geen mensch weigeren kan, ook zelfs niet aan de beesten, namelijk ons klagelijk roepen gelijk als van verre te laten komen tot uwe ooren, opdat zoo, uwe majesteit ons gehoord hebbende, ons schuldig oordeelt, de vuren alsdan vermeerderd en de pijnigingen en tormenten vermenigvuldigd worden in uw Koninkrijk; en ter contrarie, zoo onze onschuld voor U openbaar wordt, gij ons zijt tot een steunsel en toevlucht tegen het geweld onzer vijanden".

Hieruit blijkt, hoe zeker zij zich weten van hun goed recht. Zij weten, hoe zij beschuldigd worden van ongehoorzaamheid en oproer, hoe zij als revolutionairen worden uitgekreten, die de politieke en burgerlijke regeering omver willen werpen, eene „confusie ende vermenginghe" wenschen in te voeren, zich willen bevrijden van het gezag des konings, hem „den Scepter uit de handen te rukken". Doch zij snijden deze beschuldigingen direct af door dit alles tot misdaden te bestem-

pelen, een Christen onwaardig. Indien zij dit inderdaad nastreefden, dan zou met recht het woord der tyrannen op hen van toepassing zijn: „de Christenen voor de beesten!"

Zij wijzen dus deze beschuldigingen als valsch af en leggen er nadruk op, dat Gods kinderen, profeten en apostelen en de eerste Christenen, evenzoo belasterd en beschuldigd werden. Doch zooals deze geprotesteerd hadden in hun tijd, zoo wilden ook zij nu protesteeren „voor God en Zijne engelen", dat zij niet anders begeerden dan in gehoorzaamheid aan de Overheden „in zuiverheid der conscientie te leven, God te dienen en zich naar Zijn Woord en geboden te reformeeren". Ja, zij deden zelfs een beroep op hunne rechters, die immers konden getuigen, dat zij nooit ongehoorzaamheid in hen hadden kunnen ontdekken, noch eenige revolutionaire gezindheid. Integendeel in hunne samenkomsten werd voor koningen en vorsten gebeden, inzonderheid voor den koning zelven en voor hen, die hij in de regeering had gesteld. Uit Gods Woord hadden zij geleerd, door hunne leeraren was het hun voorgehouden, dat „koningen, vorsten en overheden zijn van der ordinantie Gods". En daarom wie dezen wederstaat, wederstaat God zelven en zal de „verdoemenis" ontvangen. Dus weten zij en bekennen zij, dat de koningen heerschen door „de eeuwige wijsheid Gods" en de vorsten door hem „het recht setten".

De Overheid is dus voor hen een instelling Gods. De regeering des konings hebben zij ten volle erkend en zij beroepen er zich op, dat zij nooit hebben geweigerd schatting te betalen. Integendeel, terstond hebben zij betaald, als zij afgekondigd was. Zelfs onder de vreeselijkste vervolgingen, die de goedertierensten het geduld zou doen verliezen en de zachtmoedigsten tot terging brengen zou, tot „gramschap ende desperatie", waren zij gehoorzaam gebleven: „Wij danken onzen God, dat het bloed onzer Broederen om onze zaak of veel meer om de de zaak van Jezus Christus en het getuigenis der waarheid, uitgestort, betuigt, dat onze begeerte en gezindheid niet vleeschelijk is. Naar het vleesch zouden zij gemakkelijker leven, indien zij deze leer niet voorstonden. Doch de vreeze Gods drong en het dreigend woord van Jezus Christus, die zegt, dat Hij ons zal verloochenen voor God zijnen Vader, indien wij Hem voor de menschen verloochenen. Daarom bieden zij „den rug aan de slagen, de tongen aan de messen, de monden aan de breidelstokken en het gansche lichaam den vure".

In dezen politieken geleidebrief gunnen zij ons een blik in den diepen grond van hun geestelijk leven, laten zij ons zien, dat ook de ware Staatkunde gedragen wordt door overtui-

gingen, die geboren worden onder het licht van Gods Geest. Doch er blijkt ook uit, hoe zij zich bewust zijn van den haat der wereld, ook van de vrome wereld, tegen de ware kinderen Gods. Hun politieke worsteling was in den diepsten grond een strijd des geloofs, want van materialistische doeleinden is hier nergens sprake. In hun politieke beschouwingen gold wezenlijk Jezus' woord: Zoekt eerst het Koninkrijk Gods.

DE BELIJDENIS EEN BEDE OM RECHT.

II.

Het eigenaardige van het verzet tegen de politiek van Philips II was de oorzaak, dat de Confessie, die uit den aard der zaak een rein religieuse planting was, opgeschoten uit de ziel van Gods volk, onder het licht van Woord en Geest, te midden van de verdrukking, zoo terstond een politiek karakter kreeg. Zooals de koning in het religieuse vraagstuk eigenlijk het eenige vraagstuk zag, dat hij met geweld dacht te kunnen oplossen, zoo moest ook het volk wel in de religie, in de worsteling om daarin vrij te mogen zijn, den inzet zien van het dreigend conflict.

De religie is een centraal verschijnsel in het menschelijk zieleleven, zoodat zij haar licht laat opgaan niet slechts over het strikt individueele, maar over gansch zijne wereld, zooals zij zich in de verschijnselen aan hem voorstelt. In Gods licht leert de religie al wat is als Gods schepsel waardeeren. Zoo moest wel, nu eenmaal het conflict door den koning zóó gesteld was en hij daarbij vastbesloten bleef tot het uiterste te gaan en voor geene consequentie, hoe vreeselijk en wreed ook, te zullen terugdeinzen, de strijd een religieus karakter dragen.

Daarom kon deze ook alleen eindigen met de volstrekte nederlaag van eene der beide partijen. Voor een compromis was hierbij geen plaats. En daarom moest hij ook gevoerd worden op zulk eene vreeselijke wijze. Een man als Philips, bezeten door een haat, feller tegen den Christelijken ketter dan voorheen was opgewekt door Mooren en Joden, kende slechts éёne eerzucht: den titel van de Doorluchtige Katholieke Majesteit tot zijn volle recht te brengen. Hij was een fanaticus, die, zooal niet rein van zeden, nauwelijks een oogenblik kon zonder de leiding van een biechtvader, bekrompen van verstand en bezeten als door eene obsessie om de Roomsche Kerk te brengen tot absolute heerschappij, om er dan zelve van te genieten.

Zulk een man tegenover een volk als deze landen bewoonde, gehecht aan zijne rechten, trotsch op zijne privilegies en dan

gedragen door een opwakenden protestantschen geest, was als gedetermineerd om een verzet op te roepen, dat wezenlijk absoluut religieus van karakter, zich niet zou kunnen laten smoren dan alleen in bloed. In Spanje kon hem dat gelukken, in de Nederlanden niet. En daarom, zoodra de bisdommen in het uitzicht waren gesteld, de Spaansche inquisitie stond te worden ingevoerd, traden de Gereformeerde Kerken met hare Confessie op den voorgrond, opdat de koning zou weten, dat ook al waren zij dan niet meer Roomsch, zij des ondanks toch goede burgers konden en wilden zijn. Zij wilden het bewijs leveren, dat geene revolutionaire woelingen van hen te wachten waren.

Zij, die sterven wilden om het Evangelie, lazen in dat Evangelie: „Geeft den keizer wat des keizers is". En de koning moest weten, hoever die trouw van het Gereformeerde volk ging. Zij zouden bereid zijn lijf en goed te offeren. En zich bewust van zulk een trouw aan den regeerenden vorst, afgezien van de vraag, of zij voor zijne persoon zelve sympathie hadden, meenden zij in het besef, dat zij om Gods wil zoo stonden tegenover zijne regeering, „den koning ootmoediglijk te mogen bidden, dat het hun toegelaten zou worden Gode te geven wat Hij eischt, hetwelk wij Hem met recht niet kunnen weigeren, dewijl Hij ons de zijnen gemaakt heeft en Hem verworven door eenen dierbaren en zeer kostelijken prijs". Zij houden dus den koning voor, hoe zij het goddelijk recht des konings erkennen, doch hoe dit ook in zijne toepassing is begrensd door hetgeen de Heere zelve door den Heiligen Geest heeft gewrocht in de zielen zijner kinderen, dus door die bijzondere gehoorzaamheid, die geworteld is in het waarachtig geloof in den Heere Jezus Christus.

En zij maakten er den koning opmerkzaam op, dat hij zich niet zou laten misleiden door de inblazingen van hen, die beweerden, dat zij niet in opstand kwamen, alleen omdat zij te gering in aantal waren. Neen, zij gedroegen zich ook hierbij naar hun diepste levensbeginsel en wilden niet beschouwd worden als menschen, die in hun hart eigenlijk revolutionairen waren en die alleen op het juiste oogenblik wachtten om hun verzet in daden te toonen. En zij waren ook niet weinig in aantal, want de koning moest weten: „in uwe Nederlanden zijn meer dan honderd duizend mannen, houdende en volgende de Religie, van welke wij nu de Belijdenis U overleveren". En onder die allen was er niemand, die ook maar eenig teeken van revolutionaire gezindheid had gegeven.

Daarop wezen zij om den laster te weerleggen en de barm-

hartigheid in te roepen. Het was hun immers duidelijk, dat indien de koning zijn wil zou doorzetten, hij „zijnen arm zou uitstrekken, om dien in het bloed van zooveel menschen te weeken en te wasschen". Dan zou de koning vernieling brengen over zijne onderdanen en onzegbaar leed over de beste burgers, die na „duistere en verschrikkelijke gevangenis, na pijniging en verdrukking, werden overgeleverd aan een zoo schandelijken dood en torment, tot het wreedste, dat ooit heidensche en onheilige tyrannen hadden kunnen uitdenken."

Zoo stelden zij den koning voor hetgeen hij eigenlijk ging doen, wanneer hij de gewelddadige onderdrukking zou doorvoeren. En zij beriepen zich op het vonnis, dat de geschiedenis over hem zou vellen, die zulk eene wreedheid zou openbaren, „die natuurlijk is den beesten, beneden de waardigheid van een mensch". Zoo hielden zij hem voor het onderscheid tusschen een waar koning en een tyran. En daar zij vervolgd werden als vijanden der kroon en van het algemeen welzijn, als vijanden van God en zijn Kerk, baden zij thans den koning ootmoedig „dies te meer te willen oordeelen naar de Belijdenis des geloofs, die wij U presenteeren, bereid en vaardig, zoo het van noode is, die met ons eigen bloed te verzegelen".

Uit die Belijdenis zou het duidelijk blijken, dat zij geen scheurmakers waren, die de eenheid braken, noch ook ongehoorzamen en ketters. Zij beleden de centrale stukken van het Christelijk geloof in het Symbolum begrepen, de gansche leer door Jezus Christus geopenbaard „tot ons leven, rechtvaardigheid en zaligheid, verkondigd door de Evangelisten en Apostelen, verzegeld door het bloed van zoovele martelaren, zuiver bewaard in de eerste kerken, totdat zij door onwetendheid, gierigheid en eergierigheid der predikers, door menschelijke vonden en instellingen, contrarie de reinheid des Evangelies verdorven is geworden". En als zij „verdoemd en vermoord" werden, omdat zij weigerden te doen hetgeen in het Evangelie niet gevonden werd, dan zouden hunne vijanden schuldig zijn aan lastering tegen den Heiligen Geest, „als zij zeggen, dat de geheele schatten der wijsheid Gods en de middelen tot zaligheid niet overvloedig en genoegzaam in het Oude en Nieuwe Testament vervat zijn." Volstrekt wezen zij alle „menschelijke vonden" af, die als onafwijsbaar noodig opgelegd werden en waarom zij vervloekt en de samenleving onwaardig geacht, waardig geoordeeld werden naar het lichaam te worden vernietigd en „naar de ziel om te worden verzonken in den afgrond der hel", alleen omdat zij deze dingen niet hielden in „zulken of hoogeren graad en waarde als het Evangelie".

Tegenover alle dreigementen, waarvoor zij wegens de zwakheid des vleesches beefden, stonden zij vast op het woord des Apostels: „Al ware het dat een Engel van den hemel ons iets anders dan dat Evangelie verkondigde, dat die ons vervloekt moet zijn en afgrijselijk". Het is eisch Gods alleen zijn Woord te volgen en niet naar goeddunken te wandelen. De Heere Jezus toch had hun geleerd, dat Hij ons geopenbaard heeft al wat Hij van zijnen Vader gehoord heeft. En ook al heeft Hij om hunne zwakheid iets verzwegen, dan heeft Hij beloofd het hun door den Heiligen Geest, dien Hij zou zenden, te openbaren. En Hij, die de waarheid zelve is, heeft ook die belofte gehouden. Het is dus verwerpelijk te meenen, dat de verborgenheid, die de apostelen niet konden dragen, moet worden begrepen als traden in de plaats daarvan „de ceremonieën en onnutte superstitieën contrarie den Woorde Gods". Doch daar zij slechts een brief schreven en dus aan beknoptheid gebonden waren, zouden zij alle Schriftuurplaatsen daarvoor niet opsommen, daar zij dan vreezen zouden „Uwe Majesteyt moeylijck te zijn". Dit alleen wilden zij „in den Naam van Hem, die U gesteld heeft en die U vast behoude in Uw Koninkrijk, dat Gij niet toelaat, dat zij, die door gierigheid, eergierigheid en andere kwade genegenheid, zich er toe begeven hebben Uwen arm, autoriteit en macht te gebruiken om hun lust genoeg te doen en zich te verzadigen en te vervullen met het bloed van Uwe onderzaten, allen goeden ijver der Godvreezendheid en Godsdienstigheid bedekkende met de woorden van oproer, afwijking, ergernis en andere, met welke zij U tegen ons opruien en ontsteken".

En zoo wijzen zij er den koning op, dat er nooit een tijd was, waarin de wereld het licht niet heeft gehaat en tegen de Waarheid niet opstond. Maar al ware dit zoo, dan kon daaruit toch niet volgen, dat hij, die dit woord der Waarheid in zijn mond draagt, daarom een oproermaker zou zijn. Oproer en ergernis waren alleen het werk van den duivel, die om zijn rijk niet te verliezen, dat bestaat in afgoderij en valschen godsdienst en onzedelijke daden, die het Evangelie veroordeelt, zich opmaakt om het Evangelie te verhinderen. En dat doet ook de wereld, die zich beroept op wat eeuwen lang is geweest en door hare „praescriptie ofte voorschrijvinge des tijts" Hem wederstaat, die de wereld en de eeuwen gemaakt heeft.

En merk nu op, hoe geheel anders zij staan tegenover de ontkenning, die aan onzen tijd bleef voorbehouden, als zou de regeering geen orgaan hebben tot onderscheiding in religieuse zaken: „Het behoort U toe, genadigschste Heere, het

behoort U toe, kennis der zaken te hebben om U tegen dwalinghe te stellen, hoe verwortelt dat zij door lanckheyt des tijts mogen zijn, ende te beschermen d' onnoselheyt van dien, die tot noch toe in het recht meer verdrukt dan verhoort zijn geweest". En als zij den koning voor deze roeping hebben gesteld, dan besluiten zij met de bede: „Alzoo de Heere wil U zegenen ende bewaren, de Heere late Zijn aanghesicht over U lichten, ende bescherme ende onderhoude U in alle voorspoedicheyt, Amen".

Wij hebben dit document, dat woordelijk in zijn geheel is afgedrukt in de *Kerkelijcke Geschiedenissen* enz. door Jacobum Triglandium, Leyden 1650. fol. 146b—148, natuurlijk niet zonder redenen ietwat breed geciteerd. Wij deden dit, omdat er een en ander in staat en een en ander ook niet in staat, dat voor het recht verstand van het standpunt, dat onze Vaderen innamen en in Art. 36 der Confessie omschreven werd, van belang is. En dit te meer, omdat reeds vroeg er over sommige vraagstukken tusschen de Gereformeerden en de Remonstranten verschil van opvatting heerschte. Trigland, die zijne *Kerkelijcke Geschiedenissen* geschreven heeft mede om correctie te geven op de *Kerkelijcke Historie* van den Remontrantschen Johannes Wtenbogaert, vestigt daarop dan ook de aandacht.

Wtenbogaert heeft het aan den koning gerichte schrijven niet geheel afgedrukt, maar er op zijne wijze eenige citaten uit genomen, waaruit blijken moest, dat de oude Gereformeerden eigenlijk in sommig opzicht Roomsch zouden zijn gebleven in hunne opvatting. Zij hadden namelijk toegestemd, dat het den koning toekwam kennis van deze zaken te hebben, alsof dit iets bijzonders was. En daaraan werd toegevoegd, dat zij van de Overheid verwachtten, dat zij zoude ophouden met de vervolgingen, „ende niet langer te zijn executeurs van de censuren ende meeningen der Papen, Munnicken, ende Doctoren. Want (zeggen se) het komt de Overheydt toe, kennisse van saecken te hebben" (Wtenbogaert, *de Kerkelicke Historie*, enz. 1646, fol. 152). Daartegenover merkt nu Trigland op, dat op deze wijze die oude Gereformeerden, die goed en bloed geofferd hebben voor Gods Naam en zaak, werden voorgesteld als anders denkend dan de Gereformeerden uit Triglands dagen. Neen, zegt Trigland, zooals de Gereformeerden van toen, zijn alle Gereformeerden, „afkeerich van der Papen doen". Zij dachten er niet over de Overheid te maken tot „executeurs van hare Decreten ende Censuren". Daarvan is naar Gereformeerd beginsel geene sprake. Maar, zoo zegt Trigland: zij willen, dat

een iegelijk mensch „in 't poinct van de Religie" kennis van zaken hebbe, hoeveel te meer geldt dit dan den koningen, die de Religie „voor zooveel die uiterlijk" is, zullen maintineeren met hun autoriteit. En zoo legt hij er ook nadruk op, dat de Gereformeerden „kennisse en judicature" aan de Overheid niet hebben willen onttrekken. Zij hebben integendeel den plicht en dus ook het recht der Overheid met betrekking tot de religie in het volksleven erkend, maar zij hebben nooit aanvaard, dat zich die taak der Overheid uitstrekte over „de consciëntiën der menschen". Ook zelfs „particulieren zijn niet onderworpen het oordeel ende de bevelen der Overheden in 't stuck van de Religie, om die blindelings te volgen, veel min de consciëntiën van de Herders ende Leeraers der kercken".

Zoo hebben dus de Gereformeerden destijds de Belijdenis in haren toenmaligen vorm aangeboden aan den koning, opdat deze precies zou worden ingelicht aangaande hunne religieuse en politieke beginselen. En zij hebben in den geleibrief klaar en duidelijk hem willen uiteenzetten, dat zij geene revolutionairen waren, niet te maken wilden hebben met die sekten, die de orde in staat en maatschappij omver wierpen. Zij stellen in het licht, dat zij onschuldig werden vervolgd op een vreeselijk wreede wijze, terwijl toch hun streven alleen was naar het voorbeeld der eerste Christenheid met eene reine consciëntie te leven in gehoorzaamheid aan de Overheid naar den Woorde Gods.

Dus erkenden zij de Overheid als door God verordend, zijn zij haar schatting en gehoorzaamheid schuldig. Doch dit sluit niet in, dat zij Christus zouden mogen verloochenen. Zij wilden Gode geven wat Godes, den keizer wat des keizers is. Ieder mensch en ook dus de Overheid heeft Gods Woord en Waarheid te kennen, zich daarnaar te reguleeren in handel en wandel. Een Overheid, die geen orgaan zou hebben om God te kennen in eene maatschappij, waarin zijn Woord tot beschikking is, bestaat voor hen niet. Maar zij weten, dat het gezag der Overheid zich niet uitstrekt over de particuliere consciënties over hetgeen is tusschen God en de menschenziel. Doch wel heeft de Overheid bij de volbrenging harer taak toe te zien, welke geestelijke bewegingen er onder het volk in omloop zijn. Zij heeft zich daarvan op de hoogte te stellen en in gehoorzaamheid aan Gods ordinantie, waaruit zij ook zelve opkomt, ook daarover haar waakzaam oog te laten gaan. En als zij ook op dit gebied hare taak volbrengt, dan is de Overheid daarbij niet aangewezen op de voorschriften eener Kerk, maar heeft zij naar eigen inzicht daarbij te handelen, doch in gehoor-

zaamheid aan het haar ten dienste staande Woord van God en dus in het licht daarvan hare taak te volbrengen.

Op grond dezer beginselen dus, die wezenlijk vrijheid van godsdienst beteekenen, drongen de Gereformeerden er in 1559 bij Philips II op aan, dat hij hun de vrijheid verleenen zou God te dienen naar de inspraak hunner consciëntie in overeenstemming met zijn Woord.

EEN NIEUW BEGINSEL.

III.

Het is dus duidelijk, dat de Gereformeerden hier te lande eigenlijk het voorbeeld van Calvijn volgen. In hun bewustzijn leefde niet slechts zekerheid, maar ook groote klaarheid aangaande de roeping der Overheid en hare taak, doch evenzoo met betrekking tot hun eigen verhouding tegenover haar. Hun geheele optreden kreeg een politiek karakter, want hunne verschijning in het maatschappelijk leven dier dagen dwong hen tot een rekenschap geven. De Reformatie is slechts één enkele, hoewel zeer belangrijke factor in de geweldige crisis, die de barensweeën kenmerkte, waarmede een nieuwe tijd opkwam.

Die crisis ging ook gepaard met wijsgeerige, economische en sociale bewegingen. Greep de Reformatie terug op de oudste, eerste Christengemeente, die in de Schrift werd geteekend, de Renaissance vond haar ideaal in de wijsgeerige scholen der classieke oudheid. En daarbenevens waren er diepgaande sociale ontwrichtingen, die in het leven der Europeesche volken groote storingen verwekten. Het was een tijd van eene algeheele vernieuwing, zou men kunnen zeggen, die zich uitstrekte over alle levensgebied, over de religie, over de wetenschap, de techniek en dus ook over het bedrijfs- en geheele economische leven.

De Staat kon daar niet buiten blijven. En deze nieuwe geest stond in zeker opzicht lijnrecht tegenover dien der Middeleeuwen, door dat hij meer op het aardsche gericht, meer zich keerde naar dit leven. Er ging eene geweldige reactie tegen de banden van het oude en aan de andere zijde leefde er een machtige drang tot herbouw in nieuwe levensvormen. Geen wonder, dat er dus onrust heerschte en gisting en tevens een bewonderenswaardige ondernemingsdrang, een zucht naar rijkdom.

Op het gebied van het religieuse leven was er de worsteling tot vrijmaking van knellende, onschriftuurlijke banden en dientengevolge eene beroering in de Kerk, een drang naar Reforma-

tie. En in die levensontplooiïng wordt met den ondernemersdrang ook de burgergeest geboren, die zooals Werner Sombart het omschrijft, „de kapitalistische geest" wordt genoemd. [1]).

En in dienzelfden tijd ontkiemt ook het beginsel van den modernen Staat, waarin een groot aantal menschen, grooter dan er in eene stad of een landstreek leven, en die gehoorzamen aan den wil van een heerscher, zooals zij aan de belangen van een machthebber onderworpen worden. De menschen zijn niet meer in een band van gemeenschap als door bloedverwantschap of nabuurschap saamgesnoerd. Zij zijn minder organisch en meer mechanisch vereenigd. Naast de belangen van vorsten treedt het Staatsbelang op den voorgrond. Het welzijn van den vorst versmelt met dat van den Staat en uit deze volheid van macht ontwikkelt zich de idee der Overheid.

De Staatsidee wordt losgemaakt van de persoon van den vorst, die alleen de zichtbare leider wordt. Zoo wordt de Staat een van het volk onderscheidene grootheid. De Staat wordt op deze wijze een regelende macht in het sociale leven en zijne beteekenis breidt zich uit mede over zijne verhouding tot de Kerk. En daar het streven van Philips, in overeenstemming met zijn Spaansche rijksidee, er op gericht was in de Nederlanden een absolute heerschersmacht van den vorst te bevestigen, lag het voor de hand, dat hij niet kon rusten, voordat hij de kerkelijke orde zoo had geregeld, dat Staat en Kerk tot eene betrekkelijke eenheid waren gebracht. Een Christelijk volksbestaan kon de koning zich niet voorstellen zonder deze eenheid.

Hier was dus van zelf eene intolerantie noodwendig gevolg. Deze was er en werkte reeds onder Karel V en werd èn door Philips' persoonlijkheid èn door de omstandigheden, met name ook door het principieel en massaal karakter van het Calvinisme, dat zulk een groote beteekenis had gekregen, in de hand gewerkt.

Daarbij komt nog in de tweede plaats, dat het sociaal bewustzijn in die dagen geheel anders geïnstrumenteerd was. Wel was er de kiem van het kapitalisme, was met name onder Calvijn's invloed het renteverbod niet meer overheerschend in het bedrijfsleven, maar er leefde in de massa nog een religieuse drijfkracht, waardoor allerlei bewegingen, die feitelijk strikt revolutionair of communistisch van karakter waren, toch geheel anders verschenen dan in onzen tijd. Het communisme verschijnt in onze hedendaagsche geschiedenis, vooral onder

---

[1]) Zie Werner Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, I, Bnd., München u. Leipzig, 1916 S. 866-871.

Russischen invloed, in antireligieuse openbaringsvormen. Alle religieus kerkelijk socialisme ten spijt, is het consequente Marxisme een absoluut a-religieuse beweging, die zich, daar voorheen in Rusland de Kerk den domper op de massa hield en de sterkste steunpilaar was van het Czarisme, nu uit reactie in hare God-loosheid doet gelden.

In de ontwikkeling der 16e eeuw was zulk eene God-loosheid ondenkbaar, omdat het sociaal bewustzijn juist typisch religieus van karakter was. Daarom ontstonden er wel communistische en anarchistische stroomingen, maar steeds in een godsdienstig waas gehuld. De voorstanders trachtten hunne leerstellingen op de Schrift te gronden, althans in een Schriftuurlijk gewaad voor te stellen, al trad daarbij het Woord Gods op den achtergrond voor eene vrije werking des Geestes, voor een innerlijk licht. Het gezag van het Woord boette zijne kracht in en daarmede trad geestdrijverij op den voorgrond. Daar bovendien het ideaal van Gods Koninkrijk in de aardsche bedeeling moest worden verwerkelijkt, verkeerde dit streven, zooals heden ten dage nog soms het geval is, onder den druk van een voos idealisme, in zijn tegendeel. Dan openbaart zich het communisme op eene vreeselijke wijze en in dikwijls bestiale vormen van sexueele promiscuiteit, in gemeenschap van goederen en vrouwen.

Zoo waren er in de dagen der Reformatie revolutionaire uitspattingen, die deden denken aan sommige tooneelen uit de Fransche revolutie en uit de Russchische omkeeringen na den oorlog. De beeldenstorm was dan ook een uiting van anarchie, die soms tot geweldige excessen aanleiding gaf. Van Bleiswyck verhaalt in zijnen *Beschrijvinge der Stadt Delft*, blz. 145, met een beroep op Strada, dat „de Minrebroeders van Delft overrompelt en besprongen wierden en dapperlijk in lijden waren door de Wijven der selver Stad, haer uytmakende gelijck als voor besetelingen en uytgebroocke kranncksinnigen. Ende dat dit woeden van 't Vrouw-volck soo wonderlijck scheen, en is geen wonder, geconsidereert sulck dullemans werck het Vrouwelijck geslacht (welckers grootste cieraet de zedigheydt is) vreemder ter handt staet, en minder betaemde, behalven dat sy geseght werden in alle hare passien en hertstochten deurgaens heftiger en onmatiger te zijn".

Welke uitspattingen door vrouwen bedreven werden en welk een grooten rol zij speelden in de Fransche revolutie, heeft zelfs Napoleon tot afschuw en minachting gebracht. Het behoeft geen betoog, dat tijden, waarin zulke bewegingen tot uitbarsting komen, wezenlijk sociaal-psychisch ontwricht zijn.

Het is dan ook volkomen juist, zooals Gustave Le Bon heeft geschreven [1]), dat in de groote bewegingen, die met de Reformatie gepaard gingen, er tal van psychologische factoren werkten, die zich op dezelfde wijze geopenbaard hebben in de Fransche revolutie. En het lag voor de hand, dat de Calvinisten, die geheel anders de wereld beschouwden, geen vrede konden hebben met een politieke waardeering, waardoor zij in de hoogste kringen op één lijn gesteld werden met zulke revolutionairen.

De Gereformeerden en met name de predikanten onder hen, hebben dan ook de beeldenstormerij ten strengste afgekeurd. Jean Taffin heeft uit naam van de Gereformeerde predikanten te Antwerpen bij den magistraat een stuk ingeleverd, waarin de ongeregeldheden werden verfoeid, terwijl zij toezegden naar hun vermogen het uiterste te zullen doen om er een eind aan te maken. Van den preekstoel vermaanden zij het volk zich ervan te onthouden en het geroofde in te leveren. Zij verklaarden, dat de Gereformeerden zich stipt zouden houden aan de bevelen der Overheid, zich te zullen stellen tegen alle plundering, geweld en moedwil, „erkennende hare Achtbaerheden van Gode in 't Magistraet-ampt gestelt te zijn en sich zelven verbonden haer te gehoorsamen, niet alleen om der vreese, maer oock om der conscientie wille; dien volgende waren sij willigh schot en lot, tol en schatting, en andere lasten, haer opgeleydt werdende, te dragen". Ja, wat nog meer de aandacht vraagt, is, dat zij in dit zelfde geschrift verzoeken, *„dat 'er verboden wierd malkanderen, met woordt of daed, ter saecke van 't verschil der Religie te lasteren of te verbitteren"*. Want hun eenig doel was *„vrijheid van geloove,* en die geensints genegen zijnde anderen te benemen". Zoo spraken de Antwerpsche predikanten, terwijl een zoo principieel Gereformeerd man als Franciscus Junius met grooten nadruk getuigt, dat hij steeds zijn afkeer heeft betoond tegen zulke handelingen. Hij getuigt dit van zichzelven en tevens van zijne ambtgenooten, in verband met dezelfde feiten. [2]).

Hieruit blijkt dus, welke de verhouding geweest is, die de Gereformeerden in het algemeen hebben aangenomen in de troebele tijden dezer crisis, die het leven van de West-Europeesche volken beroerde. Zij waren in dat opzicht de leerlingen van Calvijn, die wel, zooals uit het schrijven aan Koning Frans I voor de *Institutie* blijkt, dit werk schreef tot onderwijzing,

---

1) *La révolution Française et la Psychologie des Révolution*, p. 23—28.

2) *Opera theologica* I, Vita, fol. 17a.

die naar de godzaligheid is, maar zich toch ook daarbij ten doel stelde voor den Koning zijne belijdenis uit te spreken, omdat kwaadwilligen aan de gezonde leer geene plaats wilden geven. Hij trad op als pleitbezorger zijner bloedig vervolgde geloofsgenooten, die beschuldigd werden van revolutie, als wilden zij den koningen het zwaard uit de handen rukken, alle rechten en rechtbanken omverwerpen, staten en regeeringen uitroeien.

Ook hij wist te spreken van de ergernissen, die het Evangelie wekte, „van velen, die zich uitgaven voor broeders en van wie de ware geloovigen naderhand groote perikelen hadden te wachten". En hij wist ook van de verdeeldheid der scheuring en scheiding, want „onder de broederen zag men groote twist ontstaan". Doch ook kon hij wijzen op een geloof, dat de bergen verzette, waardoor zij „alle perikelen, oproeren en ergernissen wel getroost waren gepasseerd". Inderdaad, over Calvijn is de stroom van verachting der wereld gegaan. Rabelais schold hem „démoniaque et imposteur", een bezetene en een lasteraar. Doch dit alles heeft hem niet gedeerd. Hij hield ook in zijne supplicatie, ingediend bij den Rijksdag te Spiers, aan Karel V de roeping des keizers voor om door „naarstige onderzoeking" zich rekenschap te geven. Calvijn toonde een diep inzicht in de historie, door den keizer en zijne vorsten de beteekenis voor den geest te stellen, die de crisis der Kerk voor heel de politieke ontwikkeling hebben moest.

Er waren er ook destijds, die beweerden, dat men de Reformatie der Kerk moest uitstellen, dat men haar aan haarzelve moest overlaten. Doch Calvijn wees den keizer op den toestand, zooals deze reeds was geworden en hoe tengevolge van, wat wij zouden noemen, de crisis dier dagen, het Rijk in verval was.

Het religieuse probleem vroeg om eene oplossing. En hij maakt, om zoo te zeggen, zijne consciëntie vrij. Hij had het mogelijke gedaan om Gods eer te bevorderen door op te komen voor de belangen der Kerk. Merkwaardig is daarbij de zekerheid, waarmede hij getuigenis geeft, dat hem ook tegenover den keizer, evenals voorheen tot Frans I, met eene zelfbewustheid spreken doet, die verre is van alle slaafsche nederigheid. Hij toonde profetisch inzicht in de geschiedenis, wanneer hij in zijn slotwoord keizer en vorsten dringt te komen tot eene oplossing der religieuse vraagstukken. Zij moesten weten, dat het ten laatste hierom zou gaan: „zich te beraden of zij hun nakomelingen een Rijk zouden nalaten of niet."

Zoo donker zag Calvijn den politieken toestand in. Doch uit dit alles blijkt, dat de Gereformeerden het leven maatschappelijk, zoowel als politiek, in deze dagen onder een nieuw

licht zagen, dat de middeleeuwen niet gekend hadden. De politieke vragen verkregen dien ten gevolge een ander karakter, omdat de Overheid voor hen iets anders was geworden. Eigenlijk had er in hunne beschouwingswijze eene emancipatie van de Overheid plaats, waardoor zij werd losgemaakt uit het kerkelijk hulsel, waarin zij gedurende de Middeleeuwen voor het bewustzijn der Westersche volken was verschenen. Het geestelijke en eeuwige had oppermacht over het wereldsche en aardsche. Zooals de maan haar licht ontving van de zon, had het wereldlijke rijk zijne macht van de Kerk, dus van den Paus, die het hoofd was der Christenheid, terwijl de koningen hare armen waren. Christus had de twee zwaarden aan Petrus gegeven, het geestelijke voor zichzelven, voor eigen gebruik, het wereldlijke echter kwam den Staat toe uit pauselijke hand.

Deze beschouwing, die aan het geestelijke en eeuwige den voorrang verleent boven het wereldlijke en tijdelijke, is eenvoudig en duidelijk, zoodat het zeer begrijpelijk is, dat de Europeesche volken langen tijd daarin bevangen bleven. Doch de dagen kwamen, waarin het inzicht doordrong, dat het geestelijke en het wereldlijke twee van elkander onderscheidene spheren zijn, die onafhankelijk van elkander, niet in eene verhouding staan, waarin de eene als de ondergeschikte der andere verschijnt.

Hetgeen ons zoo van zelfsprekend schijnt, was voor de Middeleeuwen verborgen. Eerst met de Reformatie rijpt het inzicht in de zelfstandigheid van de wereldlijke macht en haar onmiddellijk door God verordend zijn, in dien zin, dat hoe en waar de Overheid verschijnt, zij van Gods wege is, zoodat haar daarom gehoorzaamheid toekomt. De vorm van de Staatsinrichting is niet voorgeschreven, dus secundair, historisch geworden en is dan ook vrucht van de voorzienigheid Gods.

Alzoo wordt het aardsche, den menschen toebeschikte, zelfstandig, zoodat het niet meer samenvalt met het kerkelijke. Dien tengevolge verdween het bovenaardsche aureool der Kerk over het gezag. De onbeperkte macht over het geloof en handelen viel weg. En de mensch verkreeg een levensgebied, waarin hij onmiddellijk onder God en zijn geweten staat.

In de dagen der Reformatie braken zich deze nieuwe ideeën baan, die wezenlijk den draaggrond vormen in de actie, die ook hier te lande zich in den aanvang van den bevrijdingsoorlog openbaart. En daarmede waren ook de voorwaarden gegeven voor het onbreekbaar verzet tegen de bekrompen politiek van den kortzichtigen, fanatieken Philips II. In dit licht is de aanbieding der Confessie begrijpelijk als een politieke daad en

wordt zij zelve tevens een politiek document, waarin het Gereformeerde Protestantisme het nieuwe licht laat opgaan voor de oogen van een monarch, die blind was, hoewel hij meende te zien en die alzoo een vreemdeling werd in zijn tijd, in zijne landen, zoowel als onder de volken, waarover hij den skepter voerde.

DE POLITIEK RELIGIEUS BEPAALD.

IV.

Uit het feit, dat de Gereformeerden hunne Belijdenis den koning aanboden, blijkt dus, dat zij niet alleen de strekking had te midden der wereld te verkondigen welke de geestelijke levensinhoud is der ware Kerk, maar ook, dat zij er zich van bewust waren hiermede een bepaald politiek aspect te ontsluiten. De gansche Confessie verkreeg op deze wijze een politieken bijsmaak. Het ging volstrekt niet alleen om Art. 36, dat over de Overheid eene uitspraak deed, maar de geheele wereld- en levensbeschouwing der Gereformeerden was hierbij in het geding. Hunne politieke overtuigingen stelden zij den koning voor in het licht hunner diepste levensbeginselen. Daarin stond dus niets op zichzelf. Wat zij met betrekking tot de Overheid beleden in op één na het laatste artikel, was gegrond in hetgeen zij beleden aangaande hetgeen tot zaligheid diende. Het Schriftuurlijk licht, dat hun levens- en wereldbeschouwing bepaalde, verdroeg zich niet met een politiek ideaal, dat daarvan onafhankelijk zou blijven. En dat te minder, omdat de crisis, waarin zij leefden, het conflict, waarin zij gewikkeld waren, de politieke beroeringen, die er mede gepaard gingen, de bloedige vervolgingen, waaraan zij bloot stonden, hen vanzelf elk oogenblik voor de politieke vragen stelde. Met name het Calvinisme deed het licht der religie opgaan over elk levensgebied. En in de Confessie kan dus niet anders verwacht worden, dan dat zij zich over de Overheid uitspreekt.

De 37 Artikelen bevatten in drie hoofdgroepen een systematisch geheel. De eerste groep, die gevormd wordt door de eerste elf artikelen, handelt over de Godsleer, over de bronnen der Godskennis, namelijk over Gods werk en Woord, waarin Gods Kerk vertolkt haar geloof in de eenheid van het Goddelijk Wezen bij Zijne heilige Drievuldigheid.

In de tweede hoofdgroep, van art. 12—26 wordt de weg gewezen om God zoo te leeren kennen als voor de zaligheid noodig is. Daarom wordt daarin beschreven Gods werk in natuur en genade. Er wordt in gehandeld van de schepping

en de voorzienigheid, van de regeering der wereld in het algemeen (art. 12 en13). Daarna komt aan de orde de anthropologie, wanneer de mensch in het licht wordt gesteld, met name naar zijn oorsprong en het zondeproces, waarin hij is gewikkeld (art. 14 en 15). En daarbij sluit dan aan het herstel door het genadewerk Gods, dat gegrond in den eeuwigen vrederaad Gods, openbaar geworden is in Christus' verlossende daad (art. 16—26).

En de derde hoofdgroep handelt over de toepassing daarvan in de genesis der Kerk, die naar haar wezen, hare leden, hare kenmerken, regeering en levensfuncties omschreven wordt, zooals zij leven zal onder de bescherming der Overheid, die de roeping heeft haar bestaan mogelijk te maken in het volksleven, omdat de Overheid met de Kerk samen eene functie heeft in de voleinding van het wereldproces, waarvan het laatste artikel handelt.

Uit deze hoofdlijnen wordt het onmiddellijk duidelijk, dat wij in de Confessie niet van doen hebben met een reeks van los naast elkander staande onderwerpen, maar met een weldoordacht en ook logisch samenhangend geheel. En dit spreekt ook van zelf, daar zij niet slechts de strekking heeft algemeene Christelijke waarheden tot uitdrukking te brengen, maar politiek van karakter is. Zij wil de Kerk als drager van het licht der goddelijke Waarheid te midden der wereld, dus ook in hare verhouding tot de Overheid laten verschijnen. Daarom draagt deze Confessie ook de kenteekenen van den tijd, waarin zij is ontstaan. Zij is eene verantwoording tegenover de regeering, opdat deze zal weten, welke innerlijke overtuigingen het Gereformeerde Protestantisme in zich draagt, welke politieke aspecten deze openen, welke politieke idealen zij nastreven.

Hun doel is den Vorst te toonen het onderscheid tusschen de Nieuwe Religie en het Roomsch-Katholicisme met betrekking tot de Overheid eenerzijds, maar ook de tegenstelling te belichten anderzijds, waarin zij stond tegenover de revolutionaire bewegingen, die de wereld dier dagen met afschuw vervulden en waarmede de lasteraars trachtten haar op één lijn te stellen.

Daaruit is het dan ook verklaarbaar, dat de Belijdenis hier en daar een polemisch karakter draagt en alle verwantschap tracht af te snijden met voorheen door de Kerk verworpen dwalingen en ook anderzijds niet nalaat op de verwording nadruk te leggen, die in den loop der eeuwen het gezonde leven overwoekerd had.

Uit dat oogpunt gezien, draagt zij de merkteekenen van den tijd, waarin zij werd geboren. Doch deze tegen-

stellingen zijn nog niet opgeheven. Bij het vele, dat veranderd is, zijn toch die diepe tegenstellingen in het leven der Westersche volken niet verbleekt, al heeft de loop der eeuwen eene tolerantie zien geboren worden, die alleen uitwijst, dat de overtuiging minder diep worden gevoeld. Doch des ondanks bleef de diepe scheur, die eenmaal getrokken werd, al kan niet ontkend, dat met name de Gereformeerde belijdenis door hare nieuwe beschouwing van de Overheid deze tolerantie zelve ten zeerste heeft bevorderd. Doch dit neemt niet weg, dat zij juist in de scherpe tegenstellingen, waarmede zij tegenover de oude Kerk verschijnt, het merkteeken draagt van het geweldige conflict dier dagen, hoewel deze tegenstellingen zelve blijvend zijn.

Zij kunnen niet worden opgeheven. En alle pogingen, die in den loop der eeuwen zijn aangewend om deze te vervagen, zijn mislukt en moesten mislukken, omdat zij gegrond zijn in de diepste levensgevoelens en dus voor het religieus bewustzijn een eeuwig karakter dragen. De vormen mogen in den loop der eeuwen verschillen, het conflict moge in ander licht verschijnen, maar het wezenlijke, principieele onderscheid is gebleven.

Dat blijkt zelfs in onze dagen, die toleranter, ik zou bijkans zeggen onverschilliger, zijn dan ooit. Merk slechts op hetgeen de oecumenische beweging te aanschouwen geeft. Stuit zij niet altijd af op den tegenstand van het wezenlijk Roomsche beginsel, dat aan het begrip van het oecumenische van meet af een ander karakter toekent dan er ook de meest verslapte Protestantsche beschouwing aan toekennen kan? Daaruit blijkt, dat de groote idee der Confessie nimmer verouderd is, dan natuurlijk alleen in de oogen van hem, die haar religieuse diepte niet vermag te peilen, omdat hij blind is voor het eeuwige en onvergankelijke Woord Gods, dat haar draagt.

Alle Belijdenisschriften van het Gereformeerde Protestantisme dragen de merkteekenen der groote crisis, die West-Europa op elk levensgebied heeft doorworsteld. Doch dit geldt haren vormen en niet haar wezen. Zij zijn alle gegroeid, dank zij een innig geestelijk leven, dat geworteld was in den Woorde Gods. Daarin juist heeft de Reformatie zich onderscheiden van alle andere geestelijke bewegingen, dat zij onder de belichting van Gods Heiligen Geest inleefde in het Woord. Zij hield naar haren oorsprong geen verband met eenige wijsgeerige school, was rein religieus van karakter. Zoodra de philosophie weer macht kreeg over de dienaren der Kerk, verbloeide de frischheid van haar leven en was de inzinking begonnen.

Daarom doet het, voor wie met het Calvinisme, zooals Cal-

vijn het voordroeg, bekend is, zoo vreemd aan, als men tegenwoordig opmerkt, hoe jongere elementen van eene „Calvinistische wijsbegeerte" droomen. Zij toonen alzoo, dat het wezenlijke in het Calvinisme hun vreemd is. Dit zijn symptomen van verwereldlijking, van verwording, die niet veel goeds beloven. Het oude Gereformeerde beginsel, zooals het historisch is verschenen en eenmaal geleefd heeft in de massa, die niet schroomde er het schavot voor te betreden, heeft niets met eenige wijsbegeerte gemeen. Het leefde bij de gratie Gods uit Woord en Geest, zoodat uit dat Woord haar het licht opging, ook over den Staat.

Doch het is apriori te verwachten, dat de Belijdenis, geboren in zulke dagen, dus ook met betrekking tot de regeering en de regeeringsdaden van dien tijd moet worden verstaan. En zij lieten daarover het licht des Woords opgaan, zooals dit was opgegaan over hunne eigene ziel.

Indien er ooit een bewijs noodig ware om den geweldigen invloed van Calvijn te staven, zooals deze uitgegaan is over de volken, dan spreekt de Belijdenis daarover haar getuigenis. *Confessie* en *Institutie* zijn zoo innig verwant, dat er zelfs in de Belijdenis op eene woordelijke ontleening hier en daar kan worden gewezen.

Inderdaad, zij draagt de teekenen van den tijd, waarin zij geboren werd. Daarin ligt juist hare blijvende waarde. Immers, toen was er een diepgaand geestelijk leven. Gods Heilige Geest roerde diep in de zielen, toen de brandstapels rookten en het bloed in stroomen vloeide op de schavotten. Zulke historische daden zouden niet mogelijk geweest zijn zonder geweldige geestelijke spanningen. In onzen tijd zou zulk eene Belijdenis niet kunnen geboren worden. Onze tijd is er te ongeestelijk en materialistisch voor. De vroomheid dezer dagen draagt een geheel ander karakter, zoodat zij zelfs die oude Belijdenis niet meer wezenlijk kan verstaan, noch waardeeren. Misschien zou het anders worden, wanneer andermaal een dergelijke crisis over West-Europa ging, waarbij ook ons kerkelijk leven in den smeltkroes werd uitgegloeid, zoodat het schuim verteerde. Er zou dan goud en edelsteenen overblijven, waarin dat leven, waaruit de Confessie geboren werd, weer prijken zou in wondere schoonheid. En dan zou ook het vermogen opwaken om haar te kennen in haar geestelijke diepte en dus in hare eeuwige, onveranderlijke waardij. Want zij draagt een eeuwig licht in zich, dat opging uit den Woorde Gods.

Dat geldt ook haar politieke aspecten, die alle gedragen worden door een levend geloof in Gods souvereine Majesteit

en door een bewustzijn, dat Schriftuurlijk werd doorlouterd. O zeker, zij is menschenwerk! Daarom draagt zij de teekenen harer dagen, maar zij spreekt uit hetgeen Gods Kerk in de donkerste uren bij het licht van Gods Heiligen Geest las in Gods Woord. Daarom is haar getuigenis één met de Kerk van alle eeuwen, met die Kerk namelijk, waarvan Gods Woord spreekt. En die is veelszins anders dan de kerken, die wij zien. Daarom is er in de Belijdenis eene eeuwigheidssprake, die slechts hij kan verstaan, die deel heeft in het leven der uitverkoren Kerk. Daarom is er ook in die Belijdenis, hetgeen haar in een eeuwig conflict brengt met de wereld van alle tijden.

Het behoeft ons dus niet te verwonderen, dat er in later eeuwen zijn opgestaan, die haar verouderd wanen. Zij draagt in zich een rots der ergernis. En die zich daaraan stooten, en dat zijn er zeer velen in deze dagen, meenen haar van wege haren ouderdom, van wege de merkteekenen van lang vervlogen eeuwen, te mogen verklaren voor „verouderd". Maar het eeuwige veroudert niet, is altijd jong. Zegt niet de apostel van Hem, die het eeuwige Woord is, dat Hij is gisteren en heden dezelfde en tot in eeuwigheid? Hoevele eeuwen ligt de geboorte der Schrift af van deze onze tijden! En kan zij verouderen? Slechts hij kan dat beweren, die niet meer leeft uit haar bron. En zoo ook is er in hetgeen Gods Kerk heeft leeren kennen als een levensfeit en waarvan zij getuigenis geeft in hare Belijdenis, een eeuwig, onvergankelijk, ondoofbaar licht. Het licht van Gods Woord en Geest.

Dat geldt niet minder de politieke aspecten, die zij opent. In het kader der Confessie heeft art. 36 de plaats, die daaraan toekomt in het geestelijk licht, waarin het noodzakelijk moet verschijnen. Het is een moment in het organisme, waarvan de Confessie de vertolking is. Aan Gods souvereine Majesteit is niets onttrokken. Ook de Overheid niet, zooals de Vaderen deze kennen, noch ook de Staatsmacht, zooals wij deze op onzen weg ontmoeten. En deze wijde horizon is niet willekeurig getrokken, maar heeft haar middelpunt in het wezen der religie zelve. Er is dan ook nergens eene Overheid verschenen, die niet in goddelijk licht staat voor het bewustzijn der massa.

Dat beteekent natuurlijk niet, dat er geene bewegingen kunnen opkomen, die zich atheïstisch proclameeren. Het beteekent ook niet, dat er geene tijden kunnen komen, waarin de koningen der aarde zich opstellen en de vorsten beraadslagen tegen den Almachtige!

Ja, er zijn ook in deze dagen volken, die geregeerd worden

door menschen, die hunne banden verscheuren en de touwen van zich werpen. En ook van onze dagen, ja, van onze dagen vooral, geldt wel het woord: „Die in den hemel woont, zal lachen. De Heere zal hen bespotten". Dat zal te zijner tijd blijken, als Hij spreekt in zijn toorn en in zijne grimmigheid hen verschrikt. Ten laatste blijkt het in de geschiedenis steeds. dat de Heere Jezus Christus, die de getrouwe Getuige is, de Eerstgeborene uit de dooden, ook de Overste der koningen der aarde is. Op zijn kleed staat geschreven: „Koning der koningen en Heere der heeren."

Hoe zullen dan de regeeringen zich kunnen verontschuldigen met te zeggen: Wij hebben geen orgaan gehad om U te kennen en naar Uwen eisch te hooren? Door de gansche heilige Schriftuur en daarom ook in de Belijdenis, spreekt Gods souverein gezag. En daarvan getuigen ook de Vaderen uit de dagen der Reformatie, heeft de gansche Christenheid getuigd, want het is de sprake van Gods eigen heilig Woord, die onzen Vaderen ook aangaande de Overheid de belijdenis legde in het hart en op de lippen: „welke te zijner tijd vertoonen zal de zalige en alleen machtige Heere, de Koning der koningen en Heere der heeren, die alleen onsterfelijkheid heeft en een ontoegankelijk licht bewoont, denwelken geen mensch gezien heeft, noch zien kan, welken zij eere en eeuwige kracht, Amen".

In dat souvereine licht stelt de belijdenis ook de Overheid. En met de gansche Kerk van alle eeuwen heeft ook de Gereformeerde Kerk de Overheid gekend als geroepen tot verheerlijking Gods, want zij is ook Zijn schepsel. Ook van haar geldt: „Door uwen wil zijn zij en zijn zij geschapen." En daarom hebben zij haar de roeping toegekend om te regeeren naar den Woorde Gods.

KERK EN STAAT IN DE MIDDELEEUWEN.

V.

De Reformatie trad met eene andere Staatsbeschouwing op dan de middeleeuwen hadden voortgebracht. In de middeleeuwen had zich de kerstening van Europa voltrokken, althans in dien zin, dat het heidendom niet meer de leidende macht was gebleven in het sociale leven. De Christelijke religie had het paganisme op den achtergrond gedrongen, al beteekent dit niet, dat het nu van allen invloed was beroofd. De Christelijke Kerk echter absorbeerde vele heidensche momenten. Zij boette dien tengevolge van hare zuiverheid in. Doch dit nam niet weg, dat op haar de leiding der geesten overging.

Met Christus' verschijning was voor het eerst de religie in de Kerk van Christus met een eigen zelfstandige organisatie opgetreden, die in de volksgemeenschap verscheen nevens en tegenover den Staat. In de eerste drie eeuwen verkeerde de Kerk nog in de verdrukking, had zij op elk gebied een bangen strijd te voeren, niet om te bestaan, maar om de albeheerschende plaats in het sociale leven zich te verwerven. De Kerk begon met in dat conflict met de Staatsmacht onder te liggen. In hare jeugd leerde zij het kruis der verdrukking dragen, maar bloeide ook des te heerlijker haar geestelijk leven. Zij was een wonder in de oogen der wereld, dank zij de opofferende liefde en de openbaring van geestkracht en geloof in hare daden.

En nadat Constantijn de Groote in 313 bij het edict van Milaan het Christendom als „religio licita", dus tot eene door den Staat erkende en beschermde religie verklaard had, was haar de weg geopend naar de suprematie, zoodat zij weldra de plaats kon innemen van het heidendom. Daarmede was in de middeleeuwen de verhouding van Kerk en Staat als probleem gegeven. Hoe verschillend die verhouding in den loop der tijden ook gesteld werd, één ding stond echter in volle klaarheid voor het bewustzijn, namelijk dat Staat en Kerk twee onderscheidene rijken vertegenwoordigden. De Kerk heeft met haar

eigen wezenheid hare zelfstandigheid. Daarmede was zij eenmaal verschenen in den Staat, daarom was zij eenmaal vervolgd door den Staat, als zoodanig had zij overwonnen en de vrijheid verworven, die zij voor hare ontwikkeling behoefde in onderscheiding van den Staat.

En de Staat, die door de Kerk niet in het aanzijn was geroepen, maar zelfstandig uit het leven der volkeren geboren was in de eeuwen, voordat er van de Christelijke Kerk sprake was, had eveneens krachtens zijn oorsprong een recht op zelfhandhaving. Christus zelve had dat onderscheid in het licht gesteld, toen Hij zeide, dat men den keizer moest geven wat des keizers en Gode wat Godes is. Door zijn eigen voorbeeld had Hij in gehoorzaamheid den Staat erkend. Hij is niet gekomen om een Staat te stichten, maar zooals Hij tot Pilatus zeide in verband met zijn Koninkrijk: „Hiertoe ben Ik geboren en hiertoe ben Ik in de wereld gekomen, opdat Ik der waarheid getuigenis geven zou". En Hij onderscheidt dat Koninkrijk principieel van de macht van den Staat, door het te omschrijven als „niet van deze wereld." En de Staatsmacht erkent Hij tevens in hare zelfstandigheid en eigenheid als toegerust met het zwaard, doch in diepe afhankelijkheid van Gods souvereine majesteit, daar zij van boven alleen macht ontvangen kan. De Heere Jezus stelt dus de tegenstelling tusschen het politieke en het geestelijke regiment in helder licht. (Joh. 18 en 19).

Daarmede was dus, zoodra de Kerk tot de vrijheid gekomen was en zij in hare zelfstandigheid door den Staat werd erkend, ook voor de keizerlijke waardigheid een nieuw politiek beginsel ingevoerd. Hij moest namelijk van dat oogenblik de souvereine macht van God en zijnen Christus erkennen. Hij werd gedrongen Christus' Koningschap te eeren. En daarmede verscheen ook de Kerk met hare ambtsdragers voor den Caesar in een ander licht dan voorheen de heidensche priesterschap met de goden, die zij diende. En het lag voor de hand, naarmate het keizerrijk zijne macht en glorie inboette door de verzwakking van den Staat en de splitsing van het Rijk, naar die mate nam de eerbied voor de Kerk toe. De macht van den Staat taande, die van de Kerk rees. De Christelijke religie werd staatsgodsdienst en de Kerk werd in den staatsdienst opgenomen, zooals omgekeerd de Staat in den dienst der Kerk zich stelde.

De absolute sociale eenheid der bevolking maakte die verhouding niet slechts mogelijk, maar noodzakelijk. Ketterij werd een misdaad, zooals in den beginne het Christendom aan te hangen een vergrijp was geweest tegen de Staatswet. Maar

met dien toestand was ook het conflict gegeven tusschen beide machten, zoodat er perioden waren, waarin de bisschoppen werden afgezet soms naar de luimen van het hof, maar ook de mogelijkheid gegeven, dat de keizer en die hem het naast stonden, ten val konden worden gebracht door de waardigheidsbekleeders der Kerk. De keizers riepen de synoden saam, die prijsgegeven aan de partijschappen en aan de intriges van het hof, speelbal vaak waren in de handen der politieke partijen.

De politieke worsteling verkreeg soms het karakter van den kerkelijken strijd. Dogmatische vraagstukken werden soms als het been, waarom de partijen aan de hoven met elkander streden. Voeg daarbij, dat de wetenschap in haar geheel een theologische kleur verkreeg, en het is begrijpelijk, dat de Staatsmacht verbleekte tegenover het opgaande licht der Kerk. Zoo verliep het ontwikkelingsproces in het Oosten van het ondergaande Romeinsche rijk.

In het Westen van Europa kwamen onder de leiding der Romeinsche macht de Germanen tot een Staten-vorming. Langzaam maar zeker werd toch uit den smeltkroes, waarin de rijksidee onder keizerlijke macht, die hare heerschappij uitstrekte over vele stammen en volken, en de opbloeiende levenskrachten gistende waren, een nieuw Staatsrecht geboren. De nood der omstandigheden drong er toe, meer dan dat men er van doen had men een welbewust politiek streven.

En de tot het Christendom bekeerde Germanen hadden grooten eerbied voor de Kerk. In haar mystiek licht verteederde hun gemoed. De opkomst van het Pausdom gaf bovendien aan hare verschijning iets indrukwekkends door de eenheid, die zij openbaarde. Uit dat oogpunt zijn immers ook onze dagen leerzaam, nu wij zien, hoe de drang naar eene hernieuwde oecumenische eenheid zich zoo sterk doet gevoelen. Het was in de geschiedenis der middeleeuwen een proces, door dezelfde aspiraties geleid, als heden ten dage zich doen gelden. Het Katholieke karakter der Kerk bleek eene groote macht tot verheffing der Kerk in de waardeering der massa. Voor haar middeleeuwsche bewustzijn was de Kerk begenadigd met eene geestelijk macht, waardoor zij niet slechts de sleutels van hel en dood droeg, maar van den hemel tevens.

De Kerk was bovendien, daar er geen vrije wetenschap was, de in het Westen ontsloten bron van cultuur. De kloosters waren de werkplaatsen der geestelijke ontwikkeling. En de Staat behoefde de Kerk om het licht te ontvangen, dat hem zelven ontbrak. Ook al was er soms wrijving, tot eene breuk met de Kerk kwam het niet. De Staat mocht zich bewust zijn

van de kracht van zijn sterken arm, de Kerk was zich bewust van haar zedelijk overwicht.

Van eene beteekenisvolle storing in de verhouding van Kerk en Staat kwam eerst sprake op het einde der 10e eeuw, wanneer keizer en paus worstelen om de suprematie. In het politieke keizerschap en het religieuse pausdom concentreert zich eenerzijds het Staatsbewustzijn, anderzijds dat der Kerk. Toch hadden zij in dien strijd dit met elkander gemeen, dat zij beiden elkander erkenden als wezenlijke organismen met eigen zelfstandigheid.

Dat blijkt uit de theorie der twee zwaarden, waarvan de Heere Jezus gesproken heeft in Lucas 22 : 38, als de discipelen tot Jezus komen, nadat Hij zijn lijden aangekondigd heeft en tot Hem zeggen: „Heere! zie hier twee zwaarden. En Hij zeide tot hen: Het is genoeg." Hij had hen gewaarschuwd, dat er een moeilijke tijd komen moest, die voeren zou tot zijn lijden. Buidel en male zullen zij nemen met het oog op dien nood en dan wordt er bijgevoegd: „en die geen heeft, die verkoope zijn kleed en koope een zwaard." En dan laten zij de twee zwaarden zien en toonen, dat zij den Heere Jezus niet begrepen hadden, daar zij in stede van willig het kruis te dragen, meenen met wapenen te moeten strijden. Daarom zegt Jezus: „het is genoeg", genoeg namelijk van deze zaak, want zij verstonden Hem niet. Zij toonden geen besef te hebben van het geestelijk karakter van den strijd, waar Jezus' woord op doelde. In later eeuwen werd aan deze woorden eene allegorische verklaring gegeven, die de twee zwaarden maakte tot eene tweeledige jurisdictie, die aan de bisschoppen zou zijn toegekend. De strekking daarvan was, dat het ééne zwaard het geestelijke, het andere het wereldlijke zwaard beteekenen zou, die dan beide den paus waren toegekend, zoodat de Staatsmacht in afhankelijkheid van het pauselijk gezag, dus door den paus moest worden verleend.

Haar hoogepunt bereikte deze ontwikkeling der macht van den Heiligen Stoel onder Bonifacius VIII, toen hij 18 November 1302, de vermaarde bul *Unam sanctam* afkondigde, waarin hij verklaarde, dat de ééne en eenige Katholieke Kerk één hoofd heeft, en niet twee hoofden, gelijk Petrus en Petrus' opvolger. En de woorden des Evangelies leeren, dat in deze zijne macht twee zwaarden zijn, namelijk het geestelijke en het tijdelijke. Want als de apostelen zeggen: „Zie hier, twee zwaarden", in de Kerk namelijk, dan antwoordt de Heere, wanneer de apostelen spraken, niet dat het teveel is, maar genoeg. Het geestelijke en het stoffelijke zwaard zijn dus beide in de macht

der Kerk. Het laatste voor de Kerk, het eerste om door de Kerk te worden gebruikt. Zoo wordt dan de conclusie getrokken, dat er „een zwaard is onder een zwaard en dat het tijdelijke gezag aan het geestelijke behoort onderworpen te zijn". En zoo eindigt dan de bul met de woorden: „Wij verklaren, zeggen, bepalen en kondigen af, dat voor alle menschelijk schepsel volstrekt noodig is voor de zaligheid te gelooven de onderworpenheid aan den bisschop van Rome."

Zoo was en is dus de Roomsche leer de onderschikking der wereldlijke macht aan de geestelijke, dus aan de Kerk. En hiermede was een conflict gegeven, want de Staatsmacht, welker representant de keizer was, kon daarmede nimmer vrede hebben. Zoolang de volksmassa door de machthebbers der Kerk geestelijk gebonden bleef, triumpheerde de Kerk. De pausen, stedehouders Christi, opvolgers van Petrus, verschenen voor de oogen der volken in een stralenkrans van goddelijk licht. Het wereldlijke rijk verscheen daarentegen als tijdelijk, had alleen een uitwendig recht en uitwendige regeermacht. Het was een lichaam tegenover de ziel. De keizer was als lid der Kerk aan de geestelijkheid onderworpen. Zoo was het zeer begrijpelijk, dat de keizer den paus onderdanig behoorde te zijn. Doch hoe begrijpelijk ook voor de eenvoudigen, de historische ontwikkeling bracht het inzicht, dat deze onderschikking van den Staat aan de Kerk eene onnatuurlijke verhouding was, die noch in het belang der Kerk, noch in het belang der volken gehandhaafd kon worden.

Dit neemt echter niet weg, dat de middeleeuwsche wijsbegeerte, die haar uitnemendsten vertegenwoordiger heeft gehad in Thomas van Aquino, diezelfde staatsleer heeft voorgedragen. Ook volgens Thomas is de hoogste heerschappij uit de hand van Christus overgegaan op den stedehouder van Christus, den opvolger van Petrus. Hij leidt de menschheid tot hare bovennatuurlijke eindbestemming. De vorsten der aarde hebben slechts van doen met hetgeen de menschen brengt tot burgerlijke deugd en hetgeen behoort tot een eerlijk leven. En zij zijn den paus ondergeschikt als den vertegenwoordiger Gods. De Staat heeft tijdelijke macht, de Kerk de geestelijke macht. Beide, Staat en Kerk, zijn goddelijke instellingen. De Kerk is echter onmiddellijk van Godswege, terwijl de vorst zijn gezag middellijk ontvangt, instrumenteel door de maatschappij. Doch, zooals het tijdelijke, aardsche doel der menschheid ondergeschikt is aan hare eeuwige bestemming, zoo is de Staatsmacht ondergeschikt aan die der Kerk.

Indien de vorst zijne macht niet goed gebruikt, heeft de paus

het recht hem af te zetten. Dit is nog de Staatsleer der Roomsche Kerk, zooals het de Staatsleer was in de dagen der Reformatie.

In de middeleeuwen heeft de pauselijke Stoel van die macht om vorsten te onttronen gebruikt gemaakt door den banbliksem te slingeren naar hen, die aan de pauselijke willekeur niet gehoorzaamden. Een einde aan die verhouding tusschen Kerk en Staat kwam er in beginsel met het optreden van Luther, die de vrees voor den pauselijken ban in zichzelven eerst en daarna in de volken van centraal-Europa overwonnen heeft.

De Reformatie heeft zich gehandhaafd in de souvereiniteit Gods, doch de theocratische beschouwingswijze, zooals die in de Roomsche leer verschijnt, ter zijde gesteld. De Reformatoren grondden zoowel de Overheid als het geestelijk ambt op de inzetting Gods. Beide machten, Staat en Kerk, zijn door God verordend, maar niet door eene onmiddellijke daad Gods. Daarom was er voor de Reformatoren geen grond meer voor de vraag, of God één keizer of vele koningen had aangesteld en of het gezag door den paus of door het volk aan Karel den Groote was toegekomen. Doch hoe ook, de Overheid bestaat en waar zij ook zich voor ons stelt, zij is door God verordend en op dien grond komt haar gehoorzaamheid toe. Er is dus geen door God opgelegde vorm van staatkundig leven. Daarmede verkrijgt de Staatsmacht zelfstandigheid, eene eigene functie in het leven der volken en wordt dus ook een grens gesteld aan hare heerschappij, zoodat den menschen een spheer overblijft, waarin zij onafhankelijk van de macht der Overheid, in geloof en handelen onmiddellijk van doen hebben met God en hun geweten.

In het algemeen zou men verwachten, dat ook Philips II, die door zulk een machtige heerschzucht gedreven werd, aan de reformatorische beschouwing de voorkeur zou gegeven hebben. Toch kwam hij hiertoe niet, daar hij, die in Spanje was opgevoed door geestelijken, die berucht waren om hun dweepzucht, zich van de Roomsche beschouwing niet kon losmaken, zelfs niet, toen Paulus IV hem van het koninkrijk Napels had beroofd. Tegenover den Paus bleef Philips des ondanks beschroomd, zoodat hij niet tot strenge maatregelen durfde overgaan, hoewel zijne eerzucht en zijne macht en ook zijn trots de verwachting wekten, dat hij zou doortasten. Robert Watson [1]) de biograaf van Philips II, legt dan ook om des

---

[1]) *The history of the reign of Philip the second, king of Spain,* London 1812.

konings gedrag te verklaren, nadruk op de opvoeding, die hij had genoten, tengevolge waarvan hij diepen eerbied had voor den Heiligen Stoel en het gebruik van geweld tegenover den Paus als ongeoorloofd beschouwde.

En hoewel er waren, die twijfel opperden aan zijne oprechtheid, meent toch Watson te mogen zeggen, dat hij wel niet geleid werd door de religie van Christus, doch het „the barbarous superstition" was van de Kerk van Rome, die in Philips' dagen, instede van de menschen terug te houden van misdaad, hen juist aanmoedigde die te bedrijven door hen den diepsten eerbied in te prenten jegens een priesterschap, die verondersteld werd bekleed te zijn met de macht om vergiffenis en straffeloosheid te bereiden voor de verschrikkelijkste misdaden (Vol. I, p. 58). Philips had een bijgeloovigen eerbied voor den Heiligen Stoel, zoodat hij een oorlog tegen een zoo heilige en onschendbare persoonlijkheid niet durfde ondernemen. En eerst toen hem werd uitgelegd, dat hij een verzoek moest richten tot zijne Heiligheid en als zijne aanspraken waren verworpen, de wet der natuur hem zou veroorloven zijn gebied te verdedigen, eerst toen gaf hij aan Alva opdracht de militaire operaties te beginnen.

Het is uit dit alles duidelijk, dat de Gereformeerden in deze landen op grond hunner beginselen een staatsleer voorstonden, die in onverzoenlijken strijd was met de diepste gevoelens van den koning, die doorzuurd van de leer der Kerk, nog als een der laatste vertegenwoordigers van de middeleeuwsche theorie optreedt op eene wijze, zoodat zij als in hem geincarneerd verschijnen moest.

LUTHER's STAATSBESCHOUWING.

VI.

Philips was een blinde aanhanger van de Roomsche Staatsleer, waarvan wij in het voorafgaande hoofdstuk eene beknopte uiteenzetting hebben gegeven. Hij was daarvan in zijne jeugd zoo diep doordrongen geworden, dat hij zelfs in zijne politieke handelingen zich er door liet leiden, ook al leed hij daardoor aanzienlijke schade. Men kan niet zeggen, dat hij een teeder religieus leven kende, al ware dit dan in Roomsche vormen geweest, maar wel kan getuigd worden, dat hij met eene magische vreeze behept was voor het pauselijke gezag, ook al trachtte hij dit uit te buiten in het belang van zichzelven. De Kerk was voor hem tevens een middel, waarvan hij zich bediende om zijne heerschzuchtige doeleinden te bereiken.

Een merkwaardig bewijs van zijne Roomsche politieke overtuiging is zeker wel de eigenaardige vrede, dien hij met den Paus sloot in 1557. Alva had een groot deel van den Kerkelijken Staat veroverd, doch toen het op het sluiten van den vrede aankwam, bleek Philips door dezelfde vrees bezeten als toen hij den oorlog zou beginnen. Alle steden, die Alva veroverd had, moesten teruggegeven worden. De hertog van Alva kreeg opdracht om naar Rome te gaan, den Paus om vergeving te smeeken in zijn eigen naam en in dien van zijn meester, voor de misdaad, die ze bedreven hadden met een inval te doen in de gewijde bezittingen der Kerk.

Philips gaf aan den vrede den schijn, als ware de Paus overwinnaar in den strijd geweest en als ware hij de vernederde en overwonnene. En daarom kan dan ook R. Watson [1]) in zijn vroeger reeds door mij aangehaalde biographie van Philips II zeggen: „Zoo diep dan ook was de eerbied geworteld, dien hij in werkelijkheid gevoelde voor den Heiligen Stoel of noodig achtte te veinzen om zijne eerzuchtige

1) *The history of Philip II,* l.l. Vol. I, p. 77.

plannen te bevorderen. Het behoeft geen betoog door welke politieke begrippen de koning zich liet leiden en door welke politieke idealen hij gedragen werd. Ofschoon eenerzijds een kind zijns tijds, verwikkeld als hij was in de internationale worsteling zijner dagen, was hij toch anderzijds te beschouwen als eene incarnatie der middeleeuwsche Staatsbeschouwing en moest wel de botsing tusschen zulk een man en het opwakende Protestantisme in al zijne verscheidenheid van vormen eene geweldige zijn.

Inderdaad had de Protestantsche Staatsbeschouwing in die dagen reeds eene geschiedenis doorloopen, want in 1523 had Luther reeds een geschrift uitgegeven, dat hier te lande nog **kort geleden herdrukt is door de „Vereeniging Doctor Maarten Luther" en in 1935 te Amsterdam is verschenen,** *Von weltlicher Oberkeytt wie weytt man yhr gehorsam schuldig sey.* Luther zegt in dit geschrift dingen, die in onze dagen nog wel eens gehoord en gelezen mogen worden, vooral door allerlei valsche idealisten en antimilitaristen, die te vroom zijn om de wapenen te willen voeren tot verdediging des Vaderlands. En ook de tegenstanders van de doodstraf kunnen hier terecht bij Luther.

Er was dus hier te lande reeds, dank zij het Lutheranisme, een andere staatsbeschouwing gangbaar. Voordat het Calvinisme hier de geesten beheerschte, had ook het Lutheranisme hier aanhangers. Luther heeft in het bovenvermelde geschrift allereerst op den voorgrond gesteld, evenals dit later door Calvijn werd geleerd en ook in onze Belijdenis werd erkend, dat de Overheid door God verordend is, opdat zij het recht zal bestellen. Hij beroept zich daarvoor op Rom. 13 : 1 en op 1 Petrus 2 : 13, waar de Christenen tot gehoorzaamheid worden vermaand. En ook hij stelt in het licht, dat de Overheid van den beginne af geweest is. Zelfs Kaïn reeds vreesde zoozeer, dat hij voor zijne misdaad gedood zou worden, want reeds toen leefde in de menschheid het besef, dat de moordenaar moest gedood worden. En dit werd herhaald in Genesis 9 : 6, waar gezegd wordt, dat wie het bloed des menschen vergiet, diens bloed zal vergoten worden. Daarom legt ook Luther nadruk op het goddelijk recht der doodstraf (blz. 10).

Zoo verwijst hij ook naar Exodus 21 : 14, 24, Matth. 20 : 52, waar Christus zegt: wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan. En zoo stelt hij ook Johannes de Dooper als een exempel, daar hij de krijgsknechten, die tot hem komen, niet aanraadt hun wapenen neer te leggen. „Ware het zwaard", zoo zegt Luther, „niet een goddelijke instelling, dan had hij hen moeten aanraden af te treden, daar hij het volk vol-

komen moest maken en recht Christelijk moest onderwijzen". Ook in Luthers tijd waren er, die meenden in de Bergrede gronden te vinden voor ontwapening, alsof de Christenen in het Nieuwe Testament geen wereldlijk zwaard zouden mogen dragen. Sophisten waren er, die meenden, dat Christus de Wet van Mozes had afgeschaft. Doch omgekeerd houdt Luther het daarvoor, dat God ook het kleinste gebod niet wil laten ontbinden en hij verkondigt, dat „wie vast gelooft en innig liefheeft, die is volkomen, hij zij naar het uiterlijk man of vrouw, vorst of boer, monnik of leek."

En ook Luther trekt scherp de lijn der verkiezing, deelt de menschheid in twee categorieën: „de eerste behoorende tot het Rijk Gods, de andere tot het rijk der wereld." Tot Gods Rijk behooren allen, die waarachtig in Christus gelooven en onder Hem staan. Dat Rijk Gods heeft geen zwaard, noch recht der wereldlijke overheid van noode. En hij voegt er terecht aan toe, dat „als het geheele menschdom bestond uit goede Christenen, d.i. uit goede geloovigen, dan zou geen vorst, koning, heer, zwaard of recht noodig of nuttig zijn, daar zij den H. Geest in het hart dragen, die hen leert en maakt, dat zij niemand onrecht doen, iedereen liefhebben en van iedereen gaarne en blijmoedig onrecht, ja ook den dood ondergaan" (blz. 12).

Indien de wereld volmaakt ware, er zou geene Overheid noodig zijn. Doch zij is niet zóó. De wereld bestaat niet uit rechtvaardigen. De onrechtvaardigen doen niets rechtvaardigs en daarom hebben zij het recht noodig, dat hen leere, dwinge en dringe goed te doen. De goede doet van zelf goed, zooals een goede boom goede vrucht voortbrengt. Het zou een dwaas zijn, „die voor een appelboom een boek vol wetten en rechten zou maken, hoe hij appels en geen doornen moest voortbrengen, daar hij het van nature beter doet, dan de ander het met al zijn boeken kan beschrijven of gebieden." De ware Christenen hebben geen wetten noodig voor zichzelven. De wet is voor de onrechtvaardigen. „En daar geen mensch van nature Christen is, of ook maar vroom is, maar allen zondaren en slecht zijn, houdt God hen allen door de wet ervan terug, dat zij het zouden wagen hunne slechtheid moedwillig met daden te uiten."

Daarom is er dus naast „den Christelijken stand en het Rijk Gods" een ander bestuur ingesteld, dat het zwaard hanteert. „Gelijk men een wild, boosaardig dier aan ketenen en banden legt, opdat het niet kan bijten en verscheuren, ofschoon het graag zou willen", zoo is er het wereldlijke zwaard. Indien dit niet bestond, zou de een den ander verslinden (blz. 13). „Wie de wereld wilde regeeren en het „wereldlijke zwaard en recht

opheffen, die zou verscheurende dieren loslaten". Tot de dwaze idealisten zegt Luther: „Zie eerst, dat gij de wereld vol echte Christenen krijgt, voordat gij haar volgens Christendom en Evangelie regeert". Dat zal echter niet gelukken. „Ofschoon ze allen gedoopt en Christenen heeten, is en blijft de groote menigte onchristelijk."

Zoo moet men dus de beide soorten van bestuur scheiden en laten bestaan: het eene, dat godvreezend maakt, het andere, dat uiterlijken vrede schept. Zonder Christus' geestelijke regeering kan niemand vroom worden voor God door de wereldlijke regeering. En zonder wereldlijke regeering wordt aan de boosheid de teugel gevierd en „ruimte gegeven voor alle schurkerij."

Zoo is er dus het geestelijke en wereldlijke Rijk, die elk eigen wetten hebben. Het wereldlijke heeft wetten, die zich niet verder uitstrekken dan over lichaam en goed en al wat tot het uiterlijke behoort op de aarde. Over de ziel regeert alleen God. Daarom mag de wereldlijke macht aan de ziel niet de wet stellen. „Adellijke heeren, vorsten en bisschoppen willen dwingen zus of zoo te gelooven". Dit is met Gods Woord in strijd (blz. 30). Het is „een bovenmate dwaas ding, als zij bevelen, dat men de kerk, de kerkvaders en concilies moet gelooven", want dat leert Gods Woord niet. Niemand mag of kan de ziel bevelen. Alleen Gods Woord heeft daarover gezag. De ziel is volgens Matth. 10 : 28 alleen onder de heerschappij van God gesteld. En zoo keert Luther zich tegen keizer en vorsten, die zich door paus, bisschoppen en sophisten er toe laten brengen om hun onderdanen te gebieden te gelooven, zooals hun goeddunkt. De mensch is geen kenner der harten. Dit is alleen God. Ieder moet op „eigen verantwoording weten, hoe hij gelooft en zelve toezien, dat hij recht gelooft. De menschen kunnen evenmin voor elkander gelooven, als voor elkander naar den hemel of de hel gaan, of die voor elkander openen of sluiten. Het geloof is gewetenszaak.

En dan wijst hij er op, hoe de kerkedienaars hunne plichten verzuimden en de wereldlijke heeren evenzoo, „die niet beter wisten te doen dan geld bij elkaar te schrapen en te rapen, de eene tol na de andere, de eene belasting na de andere belasting te heffen." Het wereldlijk bestuur noemt Luther „even diep gezonken als dat der geestelijke tyrannen" (blz. 33). Als Luther in onze dagen verschijnen kon, zou het zeker interessant zijn te vernemen, hoe hij over de regeeringen dezes tijds dacht. Ik veronderstel, dat dan zijn oordeel wel niet zooveel verschillen zou van dat over eigen tijd.

Het blijkt echter uit deze beknopte uiteenzetting van de groote beginselen, die de politieke beschouwingen beheerschen, dat Luther beginselen heeft uitgedragen, op geheel andere gronden gebouwd, dan die der Middeleeuwsche Kerk, die ook in zijn tijd nog gemeen waren. Wie het geschrift van Thomas Aquinas *De regimine principum*, d.w.z. van de regeering der vorsten, legt naast dat van Luther, die wordt getroffen door het diepgaand verschil.

Bij Thomas hebben wij van doen met een philosophische Staatsleer, die gebouwd is op de teleologische wijsbegeerte van Aristoteles. In de opdracht aan den koning van Cyprus zegt hij dan ook zelve, dat het geschreven is „naar het gebod der Heilige Schriftuur, de leerstellingen der philosophen en de voorbeelden van veel geprezen vorsten". Doch het ligt voor de hand, dat ook, als zoo nu en dan een tekst wordt geciteerd. de opzet duidelijk de overheerschende beteekenis der Aristotelische wijsbegeerte in het licht stelt.

Het doelmatigheidsbeginsel valt terstond in het oog. Als hij zal zeggen, wat onder het woord koning te verstaan zij, dan vangt hij aan met op te merken, dat bij al wat op een doel gericht is en waarbij men op verschillende wijzen handelen kan, een richtingwijzer noodig is om direkt het beoogde doel te bereiken. Zonder een stuurman komt het schip niet tot de haven.

De mensch heeft ook een doel, waarop zijn gansche leven en handelen gericht is, zoodat hij als redelijk wezen dus naar een doelbegrip werkzaam moet zijn. Hij behoeft wat hem tot het doel leidt. Indien de mensch alleen was, dan behoefde hij geen andere leiding tot zijn doel, was de individu eigen koning onder God, voor zoover hij door het licht van eigen verstand zich liet leiden. De mensch leeft echter niet als enkeling, maar is aangelegd op gemeenschap en staat. Die gemeenschap moet nu geleid worden, want in elke veelheid moet eene regeerend iets zijn. En zoo gaat Thomas voort met in het licht te stellen, dat het doelmatiger is, dat de gemeenschap door slechts één geregeerd worde. Het voorbeeld der natuur leert het ons: in de veelheid der leden is het hart, in de ziel alleen het verstand, de leidende kracht.

Dit weinige is reeds voldoende om het geheel andere karakter dezer Staatsleer te typeeren. Luther gaat uit van de werkelijkheid, die hij voor zich ziet in het licht der Heilige Schrift. En deze leert hem, dat de Overheid van God verordend is om der zonde wil. Zonder haar zou de wereld en de menschelijke samenleving niet kunnen bestaan. En op deze

practische gronden bouwt hij zijn staatsbegrip. De Staat kan allerlei vormen aannemen, doch heeft steeds die zedelijke wetten te gehoorzamen, die God in de Schrift ons openbaarde en waarbij de rechten der persoonlijkheid worden gehandhaafd.

Het echte Protestantsche karakter, het principieel reformatorische, dat Rome niet kon erkennen, omdat het er geene ruimte voor heeft, verschijnt bij Luther in volle klaarheid, doordat hij de zedelijke verantwoordelijkheid van vorsten en onderdanen hun voorhoudt, de grenzen der Overheidsmacht trekt naar het paslood van den eisch der consciëntie, waarmede de mensch in zijne verhouding tot God alleen van doen heeft. Hij onderscheidt de heerschappij van de Kerk en die van den Staat naar de lijnen, in de Schrift getrokken.

Toch is er anderzijds tusschen Luther en Calvijn een verschil. Niet in de diepste beginselen, maar in de algemeene belichting, waarin Calvijn's Staat verschijnt. En deze is gevolg van het meer universeele, systematische van zijn denken.

Doch het behoeft geen betoog, dat dit tractaat van Luther, dat ongeveer een halve eeuw aan onze Belijdenis voorafging, eene groote beteekenis heeft gehad in de voorbereiding van den volksgeest, in de opleiding van het volk tot nieuwe politieke aspecten, waarmede een man als Philips II zich allerminst kon verdragen.

LUTHER EN CALVIJN.

VII.

Luther heeft dus reeds voor Calvijn eene Staatsleer voorgedragen, die principieel verschilde van die der Middeleeuwsche Kerk. Hij kende aan de Overheid een zelfstandig bestaan toe, onafhankelijk van de Kerk. Hij stelde den Staat, als van God om der zonde wil verordend en handhaafde dezen, zoowel tegenover de den Staat ondermijnende aanmatigingen der Roomsche hierachie, als tegenover de anarchistische-communistische revolutie van sectarische bewegingen, als die der Wederdoopers. Hij kent de Kerk, die met het zwaard des Woords is gewapend, den Staat, die met het zwaard van staal regeeren zal. Zoo heeft de Staatsmacht zelfstandige bevoegdheid en zij erlangt hare autoriteit niet door de Kerk of de kerkelijke hierarchie, terwijl de Kerk als geestelijke gemeenschap in de wereld verschijnt en met Gods Woord de zielen tot God heeft te brengen.

Toch beteekent dit niet, zooals Luther in het begin van zijn optreden wel eens meende, dat er tusschen Staat en Kerk geenerlei betrekking bestond. Ook bleef hij er niet bij staan, dat de eenige relatie tusschen beide machten daarin lag, dat de wereldlijke overheidspersoon als Christen ook eene politieke taak had te volbrengen, zooals hij in zijn geschrift *„Aan den Christelijken adel der Duitsche natie"* het voorstelde. Doch, zooals ik in het vorige artikel aanwees, wilde hij niet weten van een recht der Overheid, dat de individueele conscientie aantastte. Ook wil hij niets weten van strafmaatregelen tegen ketterij, want ketterij was een geestelijke zaak. Desondanks kende hij ook den Staat het recht toe om opzicht te hebben en orde te houden, wanneer er in kerkelijke zaken onrust dreigde verwekt te worden.

En ook daarbij bleef hij niet staan, want in den Boerenoorlog trad er eene wijziging in zijne beschouwingen in, en komt hij tot de overtuiging, dat valsche godsdienst een afgodendienst is, die Vorsten tot Gods eer moeten verbieden. En dit verbod betrof dan slechts de uitwendige openbaring, de ergernis, die

er door gegeven werd. De historische omstandigheden hebben daarin, evenals vaak hier te lande, een grooten rol gespeeld. De Reformatie werd een moment in de politiek, zoodat de Vorsten haar ter hand namen en de verantwoordelijkheid er voor bij den keizer op zich namen. En zoo lag het voor de hand, dat ook de macht der vorsten en regeeringen der steden inzake de religieuse vorming des volks toenam. Zoo werd dan ook vroeg, reeds in 1527, in Luthersche streken het „Kirchenregiment", het bestuur der Kerk, in de hand van den Landheer gegeven. Dit volgde niet uit de beginselen van het Protestantisme, maar het werd als een noodmaatregel gewaardeerd, als een gevolg daarvan, dat de organisatie der Kerk niet werd uitgebouwd.

Het was echter geen gevolg van de meening, dat de politieke souvereiniteit ook de heerschappij over de Kerk in zich sloot. Het werd beschouwd als een overdracht uit vertrouwen, terwijl er van dwang geen sprake mocht zijn. Zoo werd in de Luthersche conceptie de geestelijkheid drager der sleutelmacht en de burgelijke Overheid drager van het bestuur der Kerk, hare beschermer en voogd in alle uitwendige kerkelijke zaken. Zoo kreeg men „Superintendenten", die den Vorst verantwoording schuldig waren bij het opzicht houden over hun kerspel, beroept niet meer de gemeente en werd ten slotte ook de leer eene staatszaak, opdat er geen verdeeldheid zou opkomen. En daarmede was er eene Staatskerk geboren.

Zoo blijkt dus de Luthersche beschouwing zich onder den druk der historische omstandigheden te hebben ontwikkeld tot een systeem, dat zelfs in dezen tijd in Duitschland nog een invloed uitoefent op de verhouding van Kerk en Staat onder het Nationaal-Socialistisch regiem.

Er is echter ook hierbij hetzelfde verschil op te merken, dat het Lutheranisme ook op ander gebied onderscheidt van het Calvinisme. Hoewel de Reformatoren, in dit geval dan Luther en Calvijn, in de groote grondbeginselen homogeen zijn, is toch door Calvijn het beginsel der Reformatie ontwikkeld tot een alomvattend systeem van de wereldbeschouwing, tengevolge waarvan ook de Staat in een voller licht verschijnt. Ook hierbij bleek Calvijn de groote denker onder de Reformatoren en hij werd dan ook de leidende geest, die het licht heeft ontstoken, waarbij de volken, die de Gereformeerde Confessie omhelsden, ook politiek hebben gewandeld en geheel nieuwe regeeringsvormen voortbrachten, die voor hunne ontwikkeling op elk levensgebied van de grootste beteekenis zijn geweest. De Roomsch-Katholiek gebleven gebieden werden cultureel

verre voorbij gestreefd. En dat er thans een algeheele ommekeer in het leven dezer volken dreigt, is voor een goed deel daaraan te danken, dat zij meenden alleen de uitwendige voorrechten, die er mede gepaard gaan, te kunnen behouden, ook al hebben zij met de diepste levensbeginselen van Calvijn gebroken. Daarin worden zij teleurgesteld, omdat nu eenmaal geene cultuur levensvatbaar blijven kan zonder beginselen, waaruit zij leeft en leven kan. De gansche West-Europeesche cultuur neigt tot den ondergang, omdat zij, opgekomen uit de Christelijke religie, geëindigd is met den roep: „Laat ons de touwen van ons werpen. Wij willen niet, dat Hij Koning over ons zijn zal!"

De weldaden dier cultuur, de zegeningen harer wetenschap, kunst en techniek, denken velen te kunnen genieten zonder verder waarde te hechten aan de diepe beginselen, waaruit zij gesproten zijn. En ook dat blijkt niet mogelijk, zoodat zij naar den ondergang neigt. Eenmaal was het Calvinisme voor de volken aan de spits der beschaving de geestelijke draaggrond. De heidensche stroomingen, die in de eerste eeuwen onzer jaartelling ingedamd schenen, kwamen echter tijdens en na de Reformatie weder op met kracht, overweldigden opnieuw het Westen en in moderne vormen gehuld, hebben zij het materialisme opgeroepen tot eene heerschappij, die de bezieling doodde, het eeuwige licht doofde en de massa in een smeltkroes van ontevredenheid tot een lijden doemde, waaruit zij waant zichzelve alleen te kunnen verlossen door steeds dieper onder te gaan in een nacht van donkerheid, waarin aan den hemel geen ster van hope weer flonkeren komt.

Toch is er ook in dezen nacht der tijden een overblijfsel, dat naar de verkiezing is, waarvan de roep uitgaat tot wederkeer. Hetzij zij hooren, hetzij zij niet hooren, de roep weerklinkt. En die roep kan niet als verouderd worden afgewezen, want het eeuwige veroudert niet, blijft eeuwig jong. En in dat licht van het Woord onzes Gods stelde Calvijn het Staatsleven voor.

Ook hij gaat niet uit van wijsgeerige theorieën, zooals Thomas had gedaan, maar leefde uit het Woord Gods en zag alle dingen bij het licht van dat Woord. Calvijn kende de wijsbegeerte zeer goed, maar geheel anders dan de hedendaagsche „gereformeerden", die van eene Calvinistische wijsbegeerte droomen, keert hij zich met scherpte tegen hen, die hij *„Pseudo-Nicodemi"* noemt [1]), en die „de religie in eene philosophie" verkeeren.

---

[1]) Ed. Schippers, *Joh. Calv. Opera*, T. VIII, fol. 446a.

Calvijn schouwt het kosmische proces en ook het historische leven der menschheid in het eeuwig licht Gods. En als hij voor het vraagstuk der Overheid staat, verschijnt ook zij met de wereld der volken als opgekomen onder Gods souverein bestel. Hij schouwt haar in het kader van het menschelijk leven, zooals zich dit in de werkelijkheid aan ons voorstelt. Hij neemt zijn uitgangspunt in hetgeen onafwijsbaar als de feitelijke toestand moet worden aanvaard.

Zooals er philosophische scholen zijn, die haar systeem bouwen op het feit, dat er in ons menschelijk bewustzijn tweeërlei spheer openbaar wordt, namelijk: de denkwereld in ons en de wereld der verschijnselen buiten ons, zoo gaat Calvijn bij de constructie zijner Staatsleer uit van het onmiskenbare zedelijke feit, dat er in den mensch is eenerzijds een religieus bewustzijn, een geweten, dat gericht is op de Godsvrucht en den dienst Gods en anderzijds een zedelijk bewustzijn, waardoor wij van doen hebben met de medemenschen, waardoor ons leven gericht wordt naar den eisch van menschelijkheid en burgerlijke gerechtigheid. En in verband dus met ons religieus-ethisch bestaan, zegt nu Calvijn, dat er tweeërlei regeering is: de eene geestelijk, de ander politiek.[1]).

Er is dus eene geestelijke en eene wereldlijke jurisdictie, waardoor wordt aangegeven, dat de eerste regeering betrekking heeft op het leven der ziel, de andere op de dingen, die tot het tegenwoordige leven behooren. En wat de dingen dezes levens betreft, die zijn niet slechts bepaald tot wat wij zullen eten en waarmede wij ons zullen kleeden, maar daartoe behoort ook het geven van wetten, die voorschrijven, dat de mensch heilig, eerlijk en eerbaar leven zal. De eerste regeering heeft haren zetel in des menschen ziel, de andere heeft van doen met de naar buiten tredende zeden. En dus is de eerste het geestelijk rijk, de tweede het politieke rijk. Calvijn legt er nu nadruk op, dat men deze indeeling klaar voor den geest moet houden, want deze twee levensspheren mogen niet met elkander verward worden.

Wanneer de eene in beschouwing genomen wordt, moet men zijne gedachte van de andere afkeeren, want zij zijn in den mensch als twee werelden, die onder andere koningen staan en aan geheel verschillende wetten gehoorzamen. Deze onder-

---

1) Duplex esse in homine regimen: alterum spirituale quo conscientia ad pietatem et ad cultum Dei instituitur: alterum politicum, quo et civilitatis officia quae inter homnes servanda sunt, homo eruditur. *Inst. 3, 19, 15.*

scheiding is dan ook de oorzaak, dat hetgeen het Evangelie leert aangaande de geestelijke vrijheid, niet verkeerdelijk mag worden toegepast op de politieke orde. Wij mogen het dus niet zoo voorstellen, als hadden de Christenen minder met de menschelijke wetten van doen, omdat zij naar de conscientie voor God vrijgemaakt zijn, of als waren zij van alle dienstbaarheid des lichaams verlost, omdat zij naar den geest vrij zijn.

Merkwaardig is nu, dat Calvijn er de aandacht op vestigt, dat onder die inzettingen, die tot het geestelijke rijk schijnen te behooren, er ook kan voorkomen, wat hij noemt „hallucinatio", eene verkeerde voorstelling, een waandenkbeeld, zoodat hij er nadruk op legt, dat men daarbij goed moet onderscheiden om te weten, welke als rechtmatig moeten worden erkend, als met den Woord Gods in overeenstemming en welke onder de godzaligen geen plaats behooren te hebben.

Zoo is er dus een gebied, waarop de mensch onmiddelijk en alleen met God van doen heeft en waarbij de conscientie haar vonnis velt, want de conscientie noemt hij een „medium", eene middelfunctie tusschen God en mensch, doch zóó, dat zij alleen op God ziet. Wanneer eene wet het geweten bindt, dan doet zij dat zonder aanzien des menschen, alsof hij alleen met God van doen heeft, die haar stelt.

En dat geweten wordt nu ook gebonden door de wetten der Overheid. De vrucht der goede conscientie moet tot de menschen komen. Dus zijn wij ook naar ons geweten aan de politieke wetten onderworpen. Doch uit den aard der zaak vindt zulks een natuurlijke beperking in Gods eigen Wet, waartegen die der Overheid niet mag ingaan.

In het licht dezer twee levenssppheren, die welke betrekking heeft op onze onmiddellijke verhouding tot God en die welke ons verplaatst in de wereld onder onze medemenschen, verschijnt nu de Overheid. En bij de behandeling daarvan neemt Calvijn in deze onderscheiding zijn uitgangspunt. Daarmede is dus, evenals bij Luther, terstond eene scheidingslijn getrokken tusschen hetgeen in Gods Koninkrijk thuis behoort en hetgeen van doen heeft met het leven in de wereld, zooals deze zich aan ons voorstelt. De eerste spheer heeft betrekking op hetgeen tot het eeuwige leven behoort en is van andere orde dan die der burgelijke rechtvaardigheid.

Zoo ligt het dus voor de hand, dat daarmede van meet af eene scheidingslijn getrokken wordt, die met name door allerlei sekten uit zijne dagen en ook in onzen tijd door antimilitaristen en anarchisten van verschillend type uit het oog wordt verloren, wanneer zij de Bergrede willen uitleggen op eene wijze,

als had deze haar geldigheid in het koninkrijk dezer wereld in stede van in het Koninkrijk Gods. Dus brengt ons Calvijn door deze onderscheiding tusschen het innerlijke, geestelijke leven en het leven in de wereld, onmiddellijk voor de vraag, in welke verhouding deze twee staan tot elkander. En dan is het antwoord daarop, dat hoewel deze twee gebieden onderscheiden zijn, wij toch niet moeten meenen, dat zij van elkander absoluut afgescheiden zijn. Beide verschijnen in het licht van Gods souverein gezag.

TWEEëRLEI LEVENSSPHEER.

VIII.

Calvijn's uitgangspunt bij de beschouwing van het staatkundig leven is dus de innerlijke gegevenheid van het zielsbestaan des menschen, zooals dit onder de belichting van Gods Woord en Geest verschijnt. Er is in den mensch onder dien invloed een naar God en het goddelijke gekeerd levensbewustzijn, gedragen door behoefte aan eeuwige dingen en daarbenevens een wereldbewustzijn, dat gekeerd is naar de wereld der verschijnselen.

In het eerste heerscht de vrijheid, want hetgeen er omgaat in de conscientie, is onaantastbaar voor andere menschen. Tusschen de ziel en haar God is er voor ieders oog verborgen omgang. In het tweede echter verkeert de mensch in de wereld der menschen, treedt hij in contact met anderen, heeft hij dus van doen met wat er aan levensnormen zich in de maatschappij openbaart, met de burgelijke gerechtigheid. En ook deze laatste sluit Calvijn niet buiten het gebied zijner beschouwing, want zij is eveneens Gods schepsel en dus aan zijne ordinantie onderworpen.

De Overheid staat niet op zichzelve, heeft evengoed van doen met Gods openbaring, verschijnt evenzeer onder haar licht, is aan Gods bestel even goed gehoorzaamheid schuldig als de individu. Zij kan er zich niet afmaken met te zeggen, dat zij geen orgaan heeft gehad om Gods wil te kennen en daarom ook geen plicht zou hebben dien te gehoorzamen. God is God. En deze waarheid heeft de Overheid in de eerste plaats te erkennen als de primordiale voorwaarde, zonder welke er niets, dus ook geene Overheid zou zijn. Dus kan er geen sprake van zijn in het Gereformeerd Protestantisme, dat de belijdenis van Gods Naam zou kunnen vervangen worden door godsdienstige gevoelens, zooals de onder evolutionistischen druk staande moderne religionsphilosophie leert.

God is en de Overheid is zijn creatuur en daarom aan Gods ordinantie onderworpen.

Hoewel het dus van zelf spreekt, dat de Overheid geen ge-

weld kan en mag oefenen over de conscientie, daar deze zich aan hare machtsspheer krachtens Gods scheppende daad zelve onttrekt, beteekent dit toch allerminst, dat de Overheid niet van doen zou hebben met wat zich uit die conscientie naar buiten openbaart. Uit het hart komen ook verkeerde dingen op en het verkeerde geestelijke leven kan leiden tot velerlei, dat gruwelijk is en de samenleving bedreigt. Daarom keert zich Calvijn met kracht tegen al die bewegingen van zijn tijd, die de Overheid trachtten omver te werpen, hoewel hij ook anderzijds er op wijst, dat diezelfde Overheid geheel verkeerd handelt, wanneer zij zich er toe laat verleiden zich boven Gods gezag te stellen. De Overheid heeft, dewijl zij door God verordend is, de bevoegdheden, die haar uit Gods ordinantie toekomen. Niet minder, maar ook niet meer.

Hare instelling is de vrucht van Gods goedertierenheid, bewijs, dat Hij bemoeienis der genade met ons houdt. Dus betaamt ons daarvoor dankbaarheid.

Volgens Calvijn is dus voor een juist inzicht volstrekt noodig onderscheid te maken tusschen het geestelijk en het burgelijk regiment en niet uit het oog te verliezen het principieele verschil tusschen deze beide levensspheren. De Christelijke vrijheid heeft niets van doen met alle vooze idealisme en met anarchistische aandriften, die er in zijn tijd even goed waren als heden ten dage. Antimilitaristen en pacifisten waren er destijds, natuurlijk in de vormen van dien tijd, ook. Maar wel bewust snijdt Calvijn dit alles af evenals Luther.

Het feit, dat een mensch in zijne conscientie alleen met God van doen heeft, beteekent dus niet, dat er geen ander gezag over ons gesteld zou kunnen zijn. Het leven in de tegenwoordige wereld is van andere orde dan het eeuwige leven, hoewel ook dit hier aanvangt. De burgelijke orde draagt een ander karakter dan die van Gods Koninkrijk. Wij hebben daarbij van doen met twee onderscheidene levensgebieden.

Toch worden deze dikwijls met elkander verward. De Schrift geeft zelfs een leerzaam voorbeeld daarvan en laat ons zien, hoe geheel verkeerd het van de Joden is geweest het aardsche Davidische koninkrijk als een ideaal te stellen, dat de Messias, de ware Davidszoon, moest verwerkelijken. De oprichting van een aardsch koninkrijk was de verwachting van het vleeschelijke Israël, dat zij dus verwarden met het geestelijke Rijk van Christus. Welnu, het geestelijke Rijk van Christus is de vrucht van zijne verschijning en kan zeer wel bestaan met eene „politica servitute", met eene politieke onderworpenheid. In het Rijk Gods is er geen onderscheid tusschen man en vrouw,

dienstknecht of vrije, doch dit is geheel iets anders dan de ook door God gewilde verhoudingen, waaronder wij in de menschelijke samenleving verkeeren.

Die menschelijke samenleving heeft een eigen, zelfstandig bestaan. In haar openbaart zich het Koninkrijk Gods. De burgerlijke regeering heeft een eigen grond in deze samenleving, zooals Gods Koninkrijk gegrond is in de openbaring van Gods verkiezende genadedaden. De eene maakt de andere niet overbodig. De Christelijke vrijheid is voor het leven in Gods Koninkrijk een kostelijke gave der genade, die echter de burgerlijke regeering niet slechts niet uitsluit, maar omgekeerd veeleer voor hare instandhouding vooronderstelt. Deze beide regimenten, hoezeer zij ook van elkander verschillen, sluiten dus elkanders bestaan niet uit. Zij strijden niet met elkander, doch bestaan naast elkander en onafhankelijk van elkander.

God wekt in zijne kinderen het beginsel des eeuwigen levens en Hij verordent de burgerlijke regeering voor het menschelijk leven op deze aarde met het bepaalde doel, dat eene samenleving in stand zal worden gehouden, waardoor de uitwendige dienst Gods, „externus Dei cultus", wordt gewaarborgd, Gods gemeente zal worden beschermd en de vrije doorwerking der gezonde leer zal worden mogelijk gemaakt en bevorderd. Daarom heeft de burgelijke regeering de taak er voor zorg te dragen, dat het maatschappelijk leven mogelijk blijve. De zondestaat des menschen is de oorzaak, dat de burgerlijke regeering absoluut onmisbaar is.

Calvijn behoort dus niet tot de ziekelijke idealisten van zijn tijd en van dezen tijd. Hij plaatst zich in de werkelijkheid des levens, zooals zich dit aan ons voorstelt. Hij waardeert het ook niet naar philosophische theorieën, maar stelt het voor ons in het licht van Gods Woord. Dat Woord teekent ons dien zondestaat en de werkelijkheid bevestigt deze teekening. Het blijkt, dat alleen met strenge wetten de ongebondenheid der boozen kan worden bedwongen.

Het ware te wenschen, dat de tegenwoordige regeeringen der democratische landen tot deze gezonde, nuchtere grondbeschouwingen terugkeerden, want de oorzaak van de geweldige tuchteloosheid, waarvan zij blijk geven, van de sociale verwording, waaronder zij lijden en waaraan zij dreigden ten onder te gaan, ligt daarin, dat zij niet slechts de eerste tafel, der Wet, maar ook de tweede hebben losgelaten. Het recht Gods hebben zij verworpen, ja, wat meer zegt: God zelven. Hoe kan het anders, dan dat er een uitbreking der ongerechtigheid openbaar wordt!

Eene regeering, waarvan geene wezenlijke regeerkracht uitgaat, is de oorzaak, dat de ongebondenheid der boozen niet meer bedwongen wordt. Daarom achtte Calvijn het absoluut verwerpelijk naar eene ondermijning der burgerlijke regeering te streven en als ideaal een toestand zich voor te stellen, waarin de burgelijke regeering geheel zou verdwijnen. Hij noemt het eene reusachtige „barbaries" de regeering te willen wegdringen, die de mensch evenmin kan missen als brood en water, als zon en lucht.

De regeering waardeert hij als van hoogere orde, want zij heeft niet alleen er voor te zorgen, dat de menschen kunnen leven, eten en drinken. Ook daarvoor heeft de regeering wel eene roeping, want ook dit is voor de instandhouding der samenleving onmisbaar, maar dit is niet hare eenige verplichting. Naast deze sociale taak heeft zij eene geestelijk-zedelijke functie te volbrengen ten bate van het volk. Zij heeft acht te geven op wat er onder het volk aan wereld- en levensbeschouwing wordt uitgedragen. Onder hare bescherming mag geene afgoderij, geen lastering tegen Gods Naam en tegen Gods Waarheid worden geduld. Zij heeft toe te zien, dat er geene ergernissen der religie openlijk onder het volk gezaaid worden.

En waarom behoort dit tot de taak der Overheid? Niet omdat de Overheid het werk der Kerk heeft te doen, maar opdat de maatschappelijke orde niet zal worden verstoord, opdat de menschen hunne rechten zullen behouden, opdat zij elkander niet met bedrog zullen behandelen, elkanders vrijheid niet belagen en de zedelijkheid zal worden gehandhaafd, opdat onder Christenen er zij eene „publica religionis facies", dus dat de Christelijke religie haar stempel zal zetten op het maatschappelijk leven en er „humanitas", dus redelijke menschelijke verhoudingen bestaan onder het volk.

En als dan Calvijn met grooten nadruk deze taak der Overheid met betrekking tot de religie in het licht stelt, dan snijdt hij terstond al die bedenkingen af, die men ook in onze dagen kan vernemen, als kwam der regeering geen taak toe inzake het geestelijk leven des volks. Daarom voegt hij er aan toe, dat uit het feit, dat hij die zorg voor de religie aan de Overheid opdraagt, niemand nu de conclusie mag trekken, dat hij aan „hominum politiam", dus aan het burgerlijk gezag, de taak overgeeft orde te stellen op de religie. Dit toch ligt boven de macht der Overheid. Het is geen taak van menschen wetten te maken over de religie of den dienst Gods. De Overheid heeft geen cultus voor te schrijven, noch over het innerlijke leven wetten te geven, maar zij heeft daarop te letten, dat de ware

religie, die in Gods Wet ligt opgesloten, niet openlijk door openbare goddeloosheid worde geschonden en besmeurd.

Het behoort dus tot de sociale taak der Overheid, dat zij met betrekking tot het publieke leven eene orde schept en in stand houdt, die ruimte laat voor den godsdienst, aan Gods ware Kerk niet alleen het leven en het bestaan mogelijk maakt, maar haar ook in staat stelt hare roeping te vervullen. De Overheid heeft dus slechts de voorwaarden te scheppen, waardoor de Kerk hare functie in de komst van Gods Koninkrijk vervullen kan. Zij heeft niet te doen, wat der Kerk is, doch slechts zoo te regeeren, dat de Kerk in het maatschappelijk leven hare zending kan volbrengen.

En wie kan nu ontkennen, dat het voor de gezonde volksontwikkeling van het grootste gewicht is, dat de Staat dezen plicht volbrengt? Als er één ding door de geschiedenis bevestigd werd, dan zeker, dat de verwording wrange vrucht is van de nalatigheid en plichtverzaking der Overheid met betrekking tot deze haar door Calvijn toegewezen taak. Het cultureele leven der Christenvolken neigt daarom juist tot den ondergang. De geweldige verwarring, die ons moderne leven typeert, is er het gevolg van. En deze verwarring is een vloek, die opkomt uit de teugelloosheid, die den modernen Staat op geestelijk gebied karakteriseert.

En daarom heerscht ook de drang om in het tegendeel om te slaan. Fascisme, nationaal-socialisme, zijn bewegingen, geboren uit de diepe sociale behoefte aan orde. En de wanorde, die deze hedendaagsche democratie kenmerkt, is mede een gevolg daarvan, dat de Christelijke politieke partijen wezenlijk Gods souvereiniteit over den Staat loochenen. Zij hadden de roeping voor dit beginsel op de bres te staan en hebben het verzuimd. Hier geldt het woord van Jezus: „Als het zout smakeloos wordt, waarmede zal het gezouten worden?" Calvijn's onderscheiding tusschen het geestelijk en het wereldlijk regiment is gegrond in het menschelijk leven zelf, dat bij zijne eenheid zich in deze twee levenssferen aan ons voorstelt.

TERUG NAAR CALVIJN.

IX.

Zooals op menig ander gebied, heeft Calvijn ook met betrekking tot het staatkundig leven een veel dieper inzicht getoond dan velen, die heden ten dage zich zijns roemen. Met name heeft hij ingezien, van hoe groote beteekenis voor de levensontwikkeling der volkeren de levens- en wereldbeschouwingen zijn, die er verspreid worden onder de massa. Voor den invloed der geestelijke stroomingen in ons volk zijn velen blind. Toch ligt het voor de hand, dat voor het behoud der gezondheid van Staat en maatschappij beide, het niet onverschillig kan zijn, wat alzoo aan de massa wordt geleerd en welk levensideaal haar wordt voorgehouden. Calvijn heeft voor de beteekenis daarvan een open oog gehad.

En dat in onzen tijd velen er geen oog voor hebben, kan slechts hieruit verklaard worden, dat geestelijke bewegingen, die zich naar hem noemen, wezenlijk niet meer geestelijk geworteld zijn in denzelfden grondslag, waaruit Calvijn leefde. Zij bouwen het graf van den profeet, in en met wiens naam zij glorieeren, maar zij behooren geestelijk tot het libertinisme, dat hem gesteenigd heeft. Nu wordt er zelfs in zijn naam een Overheidsbeschouwing gepropageerd, die geene onderscheiding op geestelijk gebied zich meer tot taak stellen mag.

Deze leer is wezenlijk die der God-looze overheid, ook al praat men nu verder nog over eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard werden en verkondigt men, dat zij als Gods dienaresse gehouden is tot verheerlijking van Gods Naam. Hoe zal zij daarvoor geschikt zijn, als haar het vermogen ontbreekt om onderscheid te maken? Het moderne libertinisme geeft in deze neo-calvinistische theorie den toon aan.

En dus laat ons dit duidelijk zijn, dat wij hiermede staan voor beginselen van andere, van moderne en niet-Christelijke orde. Men kan nu eenmaal geen twee heeren dienen. Men kan niet Gods souvereine majesteit belijden en den Staat daaraan onttrekken door hem alle roeping voor het geestelijk leven te ontzeggen.

Dit is in onverzoenlijke tegenstelling met de allereerste beginselen van het Gereformeerde Protestantisme, zooals dit historisch verschijnt. Het bewijst alleen, dat de libertijnsche invloed veel dieper heeft ingewerkt in de laatste eeuw dan men ooit had kunnen denken. Het neo-calvinistisch streven heeft in dit opzicht een zeer schadelijken invloed geoefend en was dien ten gevolge een sterke factor in de ontkerstening van de breede massa des volks, dat onder het Evangelie geboren werd. Het gaat ten slotte ook hierbij om de eischen van Gods Woord, die individuen noch volken straffeloos kunnen verwerpen.

Calvijn heeft een diep inzicht gehad in de beteekenis van de geestelijke stroomingen voor de ontwikkeling van het leven der volken, voor de gezondheid van hun maatschappelijk bestaan. En hoewel het hem klaar was, dat de spheer van de consciëntie aan de overheidsmacht onttrokken blijft, was het hem ook klaar, dat het in het geheel niet onverschillig was, welke leeringen er werden verspreid en wat er in het openbaar alzoo werd aangeprezen. Hij waardeerde de sociale taak der Overheid, erkende, dat zij een roeping had ook voor het maatschappelijk leven der menschen, maar daarmede was hare taak niet af. Tot hare plichten behoorde het ook, dat geene afgoderij, noch lastering tegen den Naam Gods en tegen zijne Waarheid, noch andere dergelijke „religionis offensiones", uit godsdienstig oogpunt aanstoot gevende leeringen, openlijk onder het volk gezaaid werden. Het lag voor de hand, dat daardoor de invloed van het Evangelie werd tegengestaan en dus de vrije ontwikkeling van Gods Kerk werd bedreigd.

Doch dit was het niet alleen. Calvijn begreep ook, dat zulk eene geestelijke teugelloosheid voor het zedelijk leven des volks een groot nadeel moest worden. Met den godsdienstigen grondslag vallen ook de zedelijke grondslagen van het leven der maatschappij, daalt de soliditeit, die voor de samenleving van zoo groot belang is en met name gaat daarmede gepaard eene sexueele ongebondenheid.

Op dit alles legt Calvijn nadruk. En wie kan nu, wanneer hij de decadentie der moderne maatschappij onder de Westersche volken aanschouwt, ontkennen, dat hij juist heeft gezien? Ik geloof, dat men zeer ver in de geschiedenis moet teruggaan, naar de dagen van den ondergang van het Romeinsche Rijk, om een maatschappelijk leven in de historie te ontdekken, dat op het onze gelijkt. Wie denkt hierbij niet aan de verbastering der zeden op elk gebied? De regeering staat mede schuldig, als zij de propaganda van onzedelijke leerstellingen toelaat en beschermt.

Ik behoef slechts te herinneren aan het door wijlen den modernen Hoogleeraar Dr. H. Y. Groenewegen daaraan gewijde geschrift: *Het donkere vraagstuk der sexueele ethiek*, waarin hij de quasi-wetenschappelijke verdediging der walgelijkste vormen van ontucht uiteenrafelt. Hij laat het zien, hoe onder het patronaat onzer a-moreele wetgeving deze schandelijke, goddelooze, vuile zonden als natuurlijk worden aanbevolen. En hij riep dan ook op tot eene zelfbescherming der gemeenschap door de staatsmacht.

Luister naar het woord van dezen modernen Hoogleeraar: „Eindelijk, ik acht repressieve maatregelen tegen in het wilde weg verspreide populaire lectuur, die aanstoot geeft, eenzijdige en wetenschappelijke onbetrouwbare voorlichting geeft over de meeste kiesche dingen, het natuurlijk zedelijk gevoel onzeker maakt, een kwaad verheerlijkt en de gevaarlijkste neigingen in verkeerde richting prikkelt, gerechtigheid gewenscht. Het recht om in geschriften zijn toestand te verklaren, zich tegen miskenning en vooroordeel te verdedigen en zijn moraal te bepleiten, heeft de homosexueel zoo goed als ieder ander, die meent op te komen voor waarheid, recht en humaniteit. Maar op het gebied, waar naast de reinste en heiligste beginselen de gevaren liggen van de jammerlijkste zedelijke verwarring en verwording, heeft alleen zuivere wetenschap en strenge moraal recht op het onbeperkte vrije woord. Vooral het opdringen van propagandalectuur van betwistbare wetenschappelijke en moreele waarde aan jonge menschen behoort te worden tegengegaan".

En daarom doet hij een beroep op de regeering „een dam op te werpen tegen de stijgende vloedgolf van verkeerde geslachtsneiging en sexueele verwildering van ons volksleven" (blz. 173, 174).

Wat blijkt uit dezen consciëntie-kreet van wijlen den modernen Remonstrantschen Prof. Groenewegen, dan alleen, hoe de verwording der maatschappij op sexueel gebied onmiddellijk samenhangt met het feit, dat de regeering, die de eerste tafel van Gods Wet niet heeft voor oogen gehouden, ook de tweede tafel niet meer houden kan! Aan dezen toestand van verwildering kan alleen een einde worden gemaakt, wanneer de grondbeginselen van Calvijn weder in eere komen, de Overheid wederom leert vragen naar het gezag van God en zijn Woord.

Het is toch immers duidelijk, dat zonder dat gezag er geen normen overblijven om zich naar te richten. Prof. Groenewegen protesteerde op grond zijner zedelijke gevoelens. Doch hoe eer-

biedwaardig deze ook bij hem mochten zijn, een vasten grond om op te staan bieden deze niet. Vastheid is er alleen in de ordinantie Gods, ons in zijn Woord geopenbaard.

Daarop bouwt Calvijn zijne Staatsleer en daarin heeft hij verweer, heeft hij een grond om den Staat te herinneren aan zijnen plicht. Maar dan ligt het ook voor de hand, dat die plicht niet begint bij de goddelooze daad, maar bij de goddelooze leer. En wat hier nu geldt van de zonde van Sodom, die met een valsche leer wordt gepropageerd, dat geldt eveneens van al de leeringen, die het volk eerst geestelijk, daarna zedelijk bederven.

Het is daarom van belang, dat wij terugkeeren tot der Vaderen leer, al zal die dan ook in onzen anderen tijd misschien andere eischen stellen. Doch het eerste daarbij is het beginsel weder tot erkenning te brengen. En als er die erkenning zal komen, dan zal het Gereformeerde volk moeten worden vrijgemaakt van de valsche libertinistische leer, dat aan de Overheid zou ontbreken het orgaan tot onderscheiding op geestelijk gebied. Het gaat om de rechten van God en zijn Woord. En het is roeping voor die rechten op de bres te staan, ook al zouden wij daarom worden gehoond en gesmaad.

Over Calvijn's hoofd is daarom de stroom van laster gegaan. En het kan ons niet verwonderen, dat het ons niet beter vergaat in dezen tijd van moreel en cultureel verval. Doch ook voor den minste onzer broederen blijft de roeping om mede op te komen voor Gods Naam en zaak op staatkundig gebied, wat daarvan ook het gevolg moge zijn.

EEN GEESTELIJKE TAAK.

X.

De wereld- en levensbeschouwing van Calvijn is in strikten zin volstrekt religieus. Hij schouwt gansch het wereldproces in het licht Gods, in een eeuwigheidslicht, zooals hem dit was opgegaan in Gods Woord. De belijdenis der Souvereiniteit Gods en de gebondenheid aan zijn Woord is de grond, waarin het Calvinisme wortelt. De beide levensgebieden, die der „religio" en der „politia", hebben zelfstandigheid, doch zijn elk op zichzelf aan die Souvereiniteit Gods en de gebondenheid aan zijn Woord onderworpen met inachtneming van eigen aard.

Daarom heeft geen mensch recht over het religieuse leven naar goeddunken wetten te maken, evenmin als iemand bevoegd is naar zijn goeddunken eene politieke orde te stellen. Ook deze is Gode en zijn Woord onderworpen. Daarom mag de regeering nimmer dulden, dat de ware religie openlijk door goddeloosheid wordt geschonden.

En nu wijst Calvijn er op, dat drie momenten hierbij in het oog zijn te vatten, namelijk: *de magistraat, die bestuurder en bewaker der wetten is; de wetten volgens welke deze regeert; en het volk, dat er door geregeerd wordt en er aan gehoorzaamt.*

In de beschouwing van het eerste stelt hij de autoriteit der Overheid in het licht, handelt hij dus van het ambt der Overheid; in het tweede aan welke eischen de wetten moeten voldoen, zal er van eene Christelijke Overheid sprake zijn en daarbij sluit dan aan, hoe het volksbelang daarmede saamhangt, zoowel als de gehoorzaamheid, die het volk schuldig is. Het behoeft geen betoog, dat door deze drie hoofdmomenten het politieke vraagstuk geheel beheerscht wordt.

Wat de autoriteit der Overheid aangaat, gelijk zij in de Schrift verschijnt als van Godswege verordineerd, met goddelijk gezag bekleed, wordt zij ook door Calvijn beschouwd.

De Overheid heeft haar mandaat van God, dus ook hare autoriteit, zoodat zij in zijne plaats optreedt. In de Heilige Schrift verschijnt zij als door de volbrenging van haar ambt God dienend.

Hare eerste taak is de bestelling van het recht. God handhaaft door middel der Overheid het recht onder de menschen. Het is Gods werk, dat de vorsten regeeren en de raadsheeren recht doen. De verantwoordelijkheid der Overheid wordt op deze wijze ontroerend, want al is het, dat zij gesteld wordt door Gods voorzienige en heilige ordinantie, zij blijft daarom niet te min verantwoordelijk voor de wijze, waarop zij hare taak volbrengt.

Zoo verschijnt dan ook in de Apostolische Geloofsbelijdenis Pontius Pilatus als de wereldlijke rechter, opdat Christus, zooals de Catechismus zegt, „onschuldig onder den wereldlijken rechter veroordeeld zijnde, ons daarmede van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zoude, bevrijdde." Hoewel Pilatus het gruwelijkste onrecht bedreef, toch veroordeelt door hem als rechter, die recht spreekt uit Gods Naam, God de Vader den Borg en Middelaar van Gods Kerk en gaat dus Gods recht over den vleeschgeworden Zoon.

En zoo is er dan ook in Rom. 13 geschreven, dat er geene macht is dan van God en de machten, die er zijn, die zijn van God verordend, waarvoor de apostel een woord bezigt, dat de regeermacht noemt als eene bevoegdheid, een vermogen, om Gods werk te doen. Bij de volbrenging der overheidstaak wordt zij dan ook geacht te staan onder Gods voorzienige en bijzondere leiding.

Zooals er in de gemeente des Heeren, wanneer zij namelijk recht staat, ambten zijn ingesteld, die haar regeeren tot opbouw van het lichaam Christus, zoo ook dient de burgerlijke Overheid tot opbouw van het leven der gemeenschap. De Overheid heeft dus in het maatschappelijke leven een heilzame functie, zoodat zij in de volbrenging harer taak God dient. Daarom heeft zij ook een goddelijk gezag.

Het wordt aldus duidelijk, dat door de erkenning van Gods souvereiniteit, zooals zij zich in zijn Woord openbaart, de vaste grond van het souverein gezag der Overheid is gegeven. Zonder dezen grond is er geen gezag in den diepen, zedelijken zin des Woords. Zonder dat kan er wel eene overmacht zijn, kan er wel eene machtsorganisatie verschijnen, die de burgers met geweld onderwerpt, maar geene Overheid, die een zedelijk gezag oefent. Het ligt voor de hand, dat de menschen op zichzelven beschouwd, over andere menschen geen gezag kunnen

hebben. Zij kunnen door de omstandigheden machtiger zijn, geweld oefenen en hunne medemenschen aan zich onderwerpen, maar een gezag in zedelijken zin hebben zij daarom nog niet.

Wel kan een deel van het volk, zooals bijvoorbeeld in Rusland, een ander deel des volks gewelddadig onderwerpen en zal dan een Christen onder dat juk als onder een rechtvaardig oordeel Gods over de volkszonde en eigen zonde buigen, maar daaruit volgt nog niet, dat zulk een geüsurpeerde macht een zedelijk gezag heeft. Een zedelijk gezag wordt eerst geboren, wanneer de Overheid zelve hare regeermacht erkent ontvangen te hebben „bij de gratie Gods" en het volk erkent, belijdt, dat het Gode belieft ons te regeeren door hare hand. Bij zulk eene verhouding tusschen regeering en volk is er alleen sprake van een gezag in den waren, zedelijken zin.

Het wordt zoo zeker wel duidelijk, hoe ver ook ons volk van dien eenig juisten grondslag reeds is afgeweken, daar er in onze Grondwet van God en van eene erkenning zijner Souvereine majesteit niet meer gesproken wordt. Alleen kan iemand, de Koning, een volksvertegenwoordiger, als hij wil, den eed afleggen en daarbij God Almachtig aanroepen, maar verplicht is ook dit niet. Hij kan ook volstaan met te zeggen: „Dat beloof ik".

En zoo wordt in het 5e Hoofdstuk, in art. 150 wel gezegd: „er wordt alom in het Rijk recht gesproken in naam des Konings", maar ook daar zelfs wordt er over gezwegen, dat de Koning regeert bij de gratie Gods, al is het bekend, dat in den officieelen vorm der rechtspraak deze formule wordt genoemd en bij de indiening eener Wet de Koningin er aan laat voorafgaan, dat Zij de Staten-Generaal in Godes heilige bescherming aanbeveelt.

Doch dit zijn overgebleven en traditioneel bewaarde vormen, die er op wijzen, dat er voorheen eene andere mentaliteit in het Staatsleven heerschte, die thans echter is verdwenen. Het gaat met zulke cultureele resten als met de overblijfselen van oude gebouwen te midden der gemoderniseerde stad. Zij staan als vereenzaamd, passen nauwelijks meer bij de omgeving, doch zij blijven staan, totdat zij hinderlijk worden. Dan komt de slooper.

Het is merkwaardig, hoe in de politieke geschiedenis van Nederland zich dat ontkersteningproces heeft voltrokken. In het ontwerp der Staatsregeling voor het Bataafsche volk, die den 4en Mei 1798 in werking trad, wordt nog onder 8 gezegd: „De eerbiedige erkentenis van een Albestuurend Opperwezen

versterkt de banden der maatschappij en blijft iederen Burger ten duursten aanbevolen". Hier wordt het geloof in een Opperwezen dus als nuttig aangeprezen, op dezelfde wijze als soms de godsdienst als een politie-maatregel geldt. Dat is natuurlijk geheel verwerpelijk. Maar er was dan toch in 1798 nog iets van godsdienstig besef in de regeerende kringen, hoe revolutionair zij ook voelden. Dit is dan ook het eenige, dat er na de revolutie van is overgebleven, want verder staan die *Burgerlijke en Staatkundige grondregels* in een sociaal licht, trachten zij het gezag sociaal te fundeeren. Daarom luidt art. 9: „Het Oppergezag is het regt der gantsche Maatschappij over elk haarer Leden", enz. en wordt het sociaal contract te hulp geroepen, wanneer gezegd wordt: „Het Bataafsche Volk, zijne belangen in persoon niet kunnende waarnemen, verkiest daartoe, bij *onderlinge overeenkomst*, eene geregelde Staatsform en wel eene Volksregeering bij Vertegenwoordiging."

Hoewel er dus nog eene matte schemering was, die aan de vroegere levensbeschouwing der Reformatie zwak herinnnerde, was toch wezenlijk in de plaats van God en zijn gezag de maatschappij gesteld. Een wezenlijke gezagsgrond kan deze echter niet zijn, want er is geen enkele reden, waarom een sociaal complex machtsbevoegdheid zou hebben. Eene machtsbevoegdheid, die berust op de helft plus één, heeft nog geen zedelijk gezag. In de plaats van het goddelijk, zedelijk gezag is hier getreden de macht der meerderheid.

Het gevolg daarvan is dan ook geweest, dat de Westersche, zoogenaamd democratisch geregeerde volken in gestadig revolutioneerende beroering verkeeren, want er is geen goddelijk gezag. Joseph de Maistre zegt in zijn geschrift *Considérations sur la France*, Bruxelles, 1852, pag. 15: „Men heeft opgemerkt dat de Fransche revolutie de menschen meer leidt dan dat de menschen haar leiden".

Inderdaad, eene eeuw later is het nog precies zoo. De democratieën leiden de menschen, de menschen niet de democratie. Zij is in eene gestadige revolutie gewikkeld, omdat haar het gezag eener leidende, samenbindende idee ontbreekt. De Westersche democratie is wezenlijk God-loos en dus hare regeeringen zijn zonder het zedelijk gezag, dat zij behoeven om waarlijk te kunnen regeeren. Ten onzent is dit niet anders. Al is de vorm der revolutie nog omhuld, wezenlijk is zij de kern. Ook onze Staatsinrichting wordt niet gedragen door Gods souverein gezag.

Nu ligt het voor de hand, dat het geheel verkeerd zou zijn te meenen, dat dit revolutionaire karakter onzer Staatsinstel-

lingen met één slag kan worden weggenomen. Uitgangspunt van alle politieke streven moet wel zijn het in het heden gegevene, de toestanden, waaronder wij verkeeren. En wij moeten ons niet voorstellen, dat het mogelijk zou zijn het volksbewustzijn met een tooverslag te veranderen. Daarom was het aannemelijk, dat men ook in het Program van beginselen der A.R. Partij de Grondwet aanvaardde als uitgangspunt om langs wettigen weg tot een hervorming der Staatsinstellingen te komen naar eisch der A.R. of Christelijk Historische beginselen. Maar het was absoluut verwerpelijk deze beginselen uit te ruilen voor die der revolutie, zooals is geschied.

Met het prijsgeven daarvan is gemoeid de belijdenis der eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard zijn. Deze zijn dan alle ledige phrasen geworden voor eene Overheid zonder Gods gezag en Woord als norm. En daarmede is zij geheel afgegleden van de basis van Calvijn, die geleerd door Gods Woord, geene Overheid kent, die niet in volstrekte onderwerping aan Gods souvereiniteit en in gebondenheid aan zijn Woord zou staan, wanneer zij namelijk in eene Christelijke maatschappij is opgetreden en dus Gods Woord tot hare beschikking staat.

Dit staat dan ook voor Calvijn vast, dat als in Psalm 2 : 12 tot de koningen gezegd wordt: „Kust den Zoon, opdat Hij niet toorne en gij op den weg vergaat", daarin dan ligt opgesloten, dat zij hunne macht moeten stellen in den dienst van Christus. Daarom zullen zij ook volgens Jesaja 49 : 23 „voedsterheeren" der gemeente van Christus zijn en dus zullen zij beschermheeren, „patroni" zijn voor „piis Dei cultoribus", voor de vrome priesters Gods. Deze Oud-Testamentische, profetische woorden hebben betrekking op de komst van Christus. „En als dit dus profetische woorden zijn, hoeveel te meer hebben zij dan beteekenis, nu Hij gekomen is".

In Gods Woord heeft dus volgens Calvijn de Overheid eene functie in de komst van Gods Koninkrijk. En als dit een der eeuwige beginselen van Gods Woord is, met welk recht mogen wij dan de roeping der Overheid wijzigen, zoodat wij haar de door God zelven, in de verordening der Overheid haar opgedragen functie, ontzeggen door aan haar arbeidsspheer te onttrekken de waakzaamheid over het geestelijk leven des volks?

Calvijn leert dan ook met grooten nadruk, dat de Overheid om haar ambt te kunnen uitoefenen, deze overweging heeft ter harte te nemen. Allereerst reeds daarom heeft zij van Gods Woord en eisch nauwkeurig kennis te nemen, omdat zij, die

dienaresse der goddelijke gerechtigheid is, een voorbeeld behoort te zijn.

De overheidspersoon, die zich bewust is van het wezen der Overheid als door God verordend, dus verstaat, dat hij als op Gods rechterstoel zit, hoe zal die het onrecht kunnen doen? Wie weet, dat hij verordineerd is om Gods instrument te zijn, kan diens conscientie hem toelaten goddelooze verordeningen te onderteekenen? De overheidspersoon zal moeten weten, dat hij een stedehouder Gods is en met deze roeping voor oogen zijne taak volbrengen.

En Calvijn dreigt met Gods vloek den regeerder, die deze roeping veracht en in de volbrenging zijner taak bedriegelijk handelt. Want hij staat niet voor de menschen, maar voor God. Daarom vermaant hij hen aldus: „Laat de vreeze des Heeren bij u zijn. Zie toe en doe het, want bij den Heere onzen God is geen onrecht. Zij zullen rekenschap geven van de volbrenging hunner taak. De dienst der Overheid is een heilige dienst. en zij is drager van een goddelijk ambt". [1]).

Dit is een geheel andere waardeering, dan die in den neo-antirevolutionairen gedachtengang wordt voorgedragen. De afwijking daarin van Gods Woord is zoo in het oog vallend, dat niet getwijfeld behoeft te worden, dat wij hierbij van doen hebben met een verloop in de beginselen, die voor de Vaderen in de dagen der Reformatie en ook voor Groen van Prinsterer nog uitgangspunt waren. En deze beginselen zijn van zoo groot belang, omdat de ervaring steeds leert, dat een God-loos Staatsbestel voor de volken steeds blijkt zwanger van onheil te zijn.

---

1) *Institutie* IV., 20, 6.

HET GODDELIJK RECHT DER OVERHEID EN DE VOLKSVRIJHEID.

XI.

Naar Calvijn's beschouwing volgt dus uit het feit, dat de Overheid krachtens Gods ordinantie opkomt, ook dat haar roeping des te hooger en heiliger is en haar des te meer eerbied toekomt. Hare dienst is een heilige dienst, want in overeenstemming met haar wezen dient zij op hare wijze God.

Het ligt dus voor de hand, dat hij van de anarchistische, valsch idealistische bewegingen, die er in zijne dagen zoovele waren, niet gediend is. Hij staat lijnrecht tegenover hen, die meenen, dat de Overheid en het Koninkrijk Gods elkander uitsluiten en dat dus een Christen geen drager van het overheidsgezag kan zijn. Als God de Overheid heeft ingezet, dan stelt zich tegen God, wie haar wederstaat of haar dienst miskent en ongeoorloofd verklaart. Van zulken geldt hetgeen God tot Samuël zeide: „Zij hebben u niet verworpen, maar Mij".

Hiermede is dus beslist over de houding, die krachtens Calvinistisch beginsel behoort te worden aangenomen, tegenover de anarchistische, antimilitaristische stroomingen, die zich in onzen tijd met zulk een ziekelijk geestelijk leven, zoo veelvuldig in het openbaar doen gelden.

Wie aan de Overheid het zwaard ontzegt, verwerpt daarmede Gods ordinantie, krachtens welke haar het zwaard toekomt. Elke ambtsdrager der Overheid ontleent zijn gezag aan deze verordening Gods. De hoogste, zoowel als de laagste Overheidspersoon ontleent zijn gezag aan Gods autoriteit, daar Hij haar verordend heeft. Zoo is de Koning, maar ook de eenvoudigste dorpsveldwachter drager van het door God ingesteld gezag. Krachtens Gods voorzienigheid regeeren de koningen en daarom komt hun de eere toe.

Welk verschil er dus tusschen de magistraatspersonen zijn moge, uit gezagsoogpunt, dus wat het wezen des gezags betreft, is er geen verschil. Ook de vormen der regeering kunnen

veelvuldig verscheiden zijn, doch het gezag als zoodang is één in wezen, als door God verordend. Er is geene macht dan van God.

De regeeringsvormen echter kunnen verschillen. En daarin onderscheidt ook Calvijn naar het voorbeeld der Ouden: de monarchie, de aristocratie en de democratie. De monarchie is daar, waar één de hoogste macht in handen heeft, de aristocratie, waar de voornaamsten en besten regeeren, de democratie, wanneer het volk zichzelf regeert.

Hij had er een open oog voor, hoe licht, als één alleen regeert, deze kon vervallen tot tyrannie. Waar de aristocraten regeeren, kunnen zij zich tot een factie aaneensluiten, die ook tot onrecht komt en waar het volk regeert, komt er licht oproer. Zoo kleeft er aan elk dezer regeeringsvormen, die trouwens in de oude philosophie bekend waren, een bezwaar. Doch Calvijn is van meening, dat eene aristocratische regeeringsvorm de voorkeur heeft en dan in getemperden zin. En dit grondt hij uitsluitend op practische overwegingen.

De geschiedenis leert, dat eene absolute monarchie zelden zoo gematigd is, dat zij niet van het recht wijkt, of zoo wijs en voorzichtig geleid wordt, dat steeds het juiste doorzien wordt. Waar meerderen regeeren, houden zij elkander in evenwicht. De ervaring leert, zoo meent Calvijn, dat door eene regeering der besten het volksleven het meest gediend wordt. Israël is hem daartoe een leerzaam exempel in de dagen van Mozes.

Zoo was dus Calvijn's ideaal: eene regeering, die aan het volk eene betamelijke vrijheid waarborgde en die niet elk oogenblik verdwijnen kon, doch eene vastheid bezat, doordat het volk geregeld haar kon steunen. En zoo kwam hij er toe aan de Overheid als plicht op te leggen: de vrijheid des volks te beschermen. De Overheden mogen niet toestaan, dat de volksvrijheden worden verkort, indien zij in deze hare taak traag en zorgeloos zijn, dan worden zij ontrouw aan eed en plicht. Ja, Calvijn aarzelt niet zulk eene nalatige Overheid te bestempelen als „patriae suae proditores", als verraders van hun vaderland.

Anderzijds mag er van een verdrijven van de vorsten geene sprake zijn, mag het volk niet staan naar verandering in de regeering. De gedachte aan zulk eene revolutionaire handelwijze is op zichzelve reeds een nadeel. Men mag niet uit het oog verliezen, dat er, dank zij Gods voorzienige leiding, verscheidenheid in regeeringsvormen is, doch ieder zij onderworpen aan de regeering, die God over hem gesteld heeft. Het heeft Gode behaagt koningen te stellen over koninkrijken en andere

regeerders over vrije steden en volken, doch ieder heeft zijne Overheid onderdanig te zijn.

Zoo is het dus duidelijk, dat Calvijn, juist omdat hij de Overheid als door God verordend erkent en op grond daarvan gehoorzaamheid eischt van de burgers, ook de rechten en de vrijheden der burgers ongeschonden gehandhaafd wil zien. In het goddelijk recht der Overheid is eenerzijds gegeven hare gebondenheid aan des Heeren Woord, maar ook anderzijds gewaarborgd de volksvrijheid. Omdat zij van God verordend werd, is zij geroepen zich aan God en zijn Woord te houden, zich daaraan te onderwerpen, maar is ook het volk geroepen haar om Gods wil gehoorzaamheid te bewijzen.

Zoo liggen in zijne beschouwing de vaste gronden voor de Overheid, waardoor hare regeering wordt bepaald, maar ook voor het volk, want daardoor wordt ook zijne verhouding tot de Overheid bepaald.

Het zou voor de Westersche volken, ook voor ons volk, van groot belang zijn geweest, indien zij aan deze grondslagen hadden vastgehouden. Onze Vaderen zijn daarvan diep doordrongen geweest. Indien er een bewijs noodig was voor de erkenning van Calvijn's zegenrijken invloed op de Nederlanden, dan is zulks gegeven in het feit, dat door zijne *Institutie* dezen politieken grondslag in het Nederlandsche volksbewustzijn werd ingedragen. De worstelstrijd der Vaderen heeft gestaan in het teeken van dit Calvinistische ideaal: Eene regeering, die door God verordend, ook aan Gods Woord gehoorzaamheid schuldig is bij de volbrenging van hare taak; een volk, dat aan haar als de wettige, door God verordende Overheid onderdanig, aanspraak maken mag op de rechten en vrijheden, die het eveneens uit Gods hand heeft ontvangen.

In het teeken van dit groote beginsel heeft de vrijheidsoorlog gestaan. Het is dan ook merkwaardig, dat aanvankelijk die samenhang met de grondidee van Calvijn ook blijkt uit het feit, dat zij aan een getemperden monarchalen regeeringsvorm bleven vasthouden. „Hun verzet", zegt Groen van Prinsterer [1]), „had in het eerste geenszins afzwering des Konings ten doel". En al begeerde men, dat de Koning zich zou houden binnen de grenzen zijner bevoegdheden, „men stelde op prijs het behoud van den monarchalen vorm".

Doch het lag voor de hand, dat waar de vraag naar vrijheid van religie zulk een grooten rol speelde, de vrijheidsoorlog wezenlijk geworden is een strijd om „vrije belijdenis der Ge-

---

1) *Handb. der Gesch. van het Vaderl.*, 3e dr., no. 130.

reformeerde Kerk". Uit dien strijd is de Staat der Vereenigde Nederlanden geboren. Toen de koning „uitroeiing der Christelijke Gemeente" tot onveranderlijke voorwaarde van bevrediging had gesteld, werd de strijd tegen Spanje eene worsteling om levensbehoud van Kerk en Staat.

De Gereformeerden, onderworpen aan de macht, die uit God is, „rekenden zich niet gehouden, noch om den hals onder het slagzwaard van een Roomschgezinden beul te stellen, noch om in ballingschap te gaan sterven, noch om de Evangelische Kerk aan de willekeur en dweepzucht van den Landsheer ten offer te brengen".

Doch onder dit alles dachten zij niet aan afzwering. De Gereformeerde Staat werd echter langzaam maar zeker geboren en de loop der zaken leidde er toe, dat vereeniging van Roomschen en Hervormden op gelijken voet niet meer mogelijk kon zijn. Al beteekent dit niet, dat men aan Roomschgezinden geweld aandeed, het beteekende echter wel, dat waar eenmaal de Gereformeerde levensbeschouwing inzet was geworden, zij ook inzet werd in de Staatkunde en dus de Staat zelve Gereformeerde Staat moest worden. Doch bij de erkenning daarvan, hebben de Vaderen ook daarin aan Calvijn's leer vastgehouden, dat zij de consciëntie vrij lieten.

Zoo stond er dan ook in het 13e artikel der Unie van Utrecht, „mits dat een yeder particulier in sijn Religie vry sal moghen blijven, ende dat men niemandt ter cause van Religie sal moghen achterhalen oft ondersoecken". Doch dit deed niet af aan het feit, dat terwijl de Gereformeerde Kerk midden in het politieke leven stond en ook hare dienaren dus in de politieke actie betrokken werden, haar invloed op het staatkundig leven zoo groot was, dat de grondidee van Calvijn de geheele politiek der Vaderen beheerschte.

Zij stonden een Staatsmacht voor, die van God verordend, ook aan God en zijn Woord in de zelfstandige volbrenging van hare taak, gehoorzaamheid betoonde. En zij waren ervan overtuigd, dat onder zulk eene politieke orde met de rechten en vrijheden, ook de belangen des volks veilig zouden zijn. In deze weinig woorden heeft Groen van Prinsterer dat streven der Vaderen saamgevat: „Alzoo stonden te allen tijde de lotswisselingen van het Vaderland in lief of leed met de verkondiging of verzaking van het Evangelie in verband. Toen de Waarheid onder het bijgeloof bezweken scheen, was er „herleving, belijdenis, vervolging, martelaarschap, strijd. En zoo, uit die worsteling om der Godsdienst willen, een Gemeenebest is te voorschijn gekomen, welks magt en luister, als een

wonder in het oog der volken, alle verwachting overtrof, het is omdat de godsvrucht der Vaderen voor de uitnemendheid der kennis van Jezus Christus en van de regtvaardiging van het geloof alle dingen schade geacht heeft; onder biddend en vertrouwend opzien tot Hem, wiens zegenende hand ook binnen den meest ruimen omvang van menschelijke berekening niet beperkt is".

Doch Groen zegt ook, dat de Republiek is ondergegaan door innerlijke verdeeldheid. En deze ontstond „uit de onvermijdelijke ontwikkeling eener ongeloofsleer". En toen kwam de dag, dat een Staatsrecht zijne intrede deed, waarin van de oude beginselen niets bleef, „waarin terzijdestelling van Godsdienst als de eerste voorwaarde van politiek welzijn beschouwd werd". En tegenover die geestelijke verwording heeft Groen van Prinsterer hetgeen er nog aan Gereformeerd volk over was, opgeroepen tot eene Antirevolutionaire, Christelijk Historische politiek. Zijn levensarbeid is aan dien oproep gewijd geweest. Hij heeft de grondslagen gelegd voor de A.R. of Chr. Historische Partij. En het Program, waarmede zij optrad, sprak het onomwonden uit, dat deze richting vertegenwoordigde „den grondtoon van ons volkskarakter, gelijk dit door Oranje geleid, onder invloed der Hervorming, omstreeks 1572, zijn stempel ontving".
Zij pretendeerde er naar te zullen streven „dit overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm, die aan de behoeften van onzen tijd voldoet", te ontwikkelen. Die grondtoon van het volkskarakter was bepaald door dit groote allesbeheerschende politieke beginsel van Calvijn: De Overheid door God verordend, is als zelfstandige verschijning in het volksleven geroepen tot erkenning van Gods souvereine Majesteit en tot onderwerping aan zijn Woord, terwijl het volk om Gods wil haar gehoorzaamheid schuldig is en onder het licht van dit beginsel zijne rechten en vrijheden gewaarborgd zal weten.

Heeft nu deze A.R. Partij aan dit primordiale beginsel vastgehouden? Is zij gebleven bij dat grondbeginsel van 1572? Wij weten allen beter. Ook op haar is van toepassing hetgeen Groen zeide van den ondergang der Republiek. Zij heeft in plaats van vast te houden aan haar uitgangspunt, een „Staatsregt aanvaard, waarin terzijdestelling van den Godsdienst als de eerste voorwaarde van politiek welzijn beschouwd werd".

Zoo ging de A.R. Partij langzaam maar zeker over in eene revolutionaire Partij. En daarom zal Groen's woord ook van haar gelden: „Welke vastheid hebben in dezen zandgrond de fundamenten gehad? Telkens zag men ineenvallen, wat ter

nauwernood opgerigt was. Geen orde, maar verwarring, geene vrijheid, maar willekeur, geen voorspoed en onafhankelijkheid, maar ellende en slavernij".

Deze teekening gaf Groen van Prinsterer van het verwordingsproces, dat de roemvolle republiek der Vereenigde Nederlanden gebracht heeft tot eene revolutie, die haar het slavenjuk eener overheersching op de schouders legde. De Vaderen hadden geworsteld om een Staat, die belijdenis doet van Gods Naam en daarom de rechten en vrijheden waarborgde aan het volk. In de erkenning toch van het recht des Heeren is alleen gegrond de handhaving van de rechten der menschen. Daarom brengt het libertinisme met voorbijgang van het recht des Heeren, dat het beweert niet te kunnen kennen, niet de vrijheid des volks, maar zijne slavernij.

DE BEIDE TAFELEN DER WET.

XII.

Calvijn gaat dus in zijne beschouwing van de Overheid uit van het in Gods Woord op den voorgrond gestelde beginsel, dat zij van God verordend is en dus geroepen tot eene uitoefening harer taak in overeenstemming met zijne Wet. De rechten en vrijheden des volks heeft zij te beschermen. En als zij daarin nalatig is, hare plichten verzaakt, dan schroomt hij niet de regeerders als „proditores patriae", verraders des vaderlands, aan de kaak te stellen.

De vorm der regeering is daarbij ten slotte secundair, het wezen der Overheid en haar taak verandert daardoor niet. De regeeringsvorm, ook daarvoor had Calvijn reeds een oog, is afhankelijk van de cultureele ontwikkeling der volken. Maar onder alle volken verscheen toch de Overheidsmacht in een religieus licht en strekte zich hare bemoeiïng ook uit over wat met de religie samenhing. Hoeveel te meer moest dit nu wel zoo zijn in het leven van die volken, die onder de prediking des Evangelies tot hoogeren levensbloei gekomen waren.

En als hij dan ook de Heilige Schrift opsloeg, dan bleek ook daaruit, dat het ambt der Overheid van doen had met de beide tafelen der Wet. Wat bij de volken, buiten het licht der bijzondere openbaring, zich natuurlijk ontwikkeld had, dat treedt in Gods openbaring nog op bijzonder klare wijze aan den dag. De natuur wordt door de Schrift bevestigd.

Volgens Calvijn is het zóó, dat van nature het menschelijk gemeenschapsleven zóó bestaat, dat daarin de Overheid eene functie heeft, die zich ook uitstrekt over het religieuse leven des volks. De geschiedenis leerde hem, dat alle Staatsleer haren wortel heeft in het religieuse leven. Allen, die over den plicht der magistraten geschreven hebben en over de wetgeving, namen hun uitgangspunt in de religie en den eeredienst. „Geen staat", zegt hij met een beroep ook op de niet-Christelijke litteratuur, „kan gelukkig worden ingesteld, indien niet de eerste

zorg de godzaligheid is. En al die wetten zijn verkeerd, die met verontachtzaming van Gods recht, alleen doelen op der menschen nut". En uit den aard der zaak geldt dit in bijzondere mate de Christelijke Overheden en vorsten [1]).

De taak der Overheid strekt zich dus uit over de beide tafelen der Wet. Van eene Overheid, die zich niet geroepen achtte de eerste tafel te gehoorzamen, zegt Calvijn, dat „zij zich moet schamen over hare „socordia", hare onachtzaamheid, want zorg voor de religie is haar bijzondelijk van God bevolen. Zij heeft Gods eer te bevorderen en te beschermen, want zij is stedehouder Gods. De Overheid is „vicarius Dei" en zij regeert door Gods gunst.

En om dat in het licht te stellen, wijst hij op de voorbeelden der Heilige Schrift, waarin vooral die koningen geprezen worden, die den godsdienst weder hebben opgericht uit het verval en waakten voor de zuiverheid der religie. En de Schrift leert ook, dat als er geen koning was en ieder deed wat goed was in zijne oogen, er „vitia anarchias", het kwaad der anarchie, welig tierde. En zoo wordt dus uit de Heilige Schrift duidelijk de dwaasheid dergenen, die de zorg voor Gods zaak en dienst meenen te moeten overlaten om de taak der regeering te beperken tot het rechtspreken onder de menschen. Alsof God regeerders zou aanstellen in zijnen Naam, die de aardsche dingen zouden beslissen, maar het voornaamste en hetgeen, waaraan het meest gelegen is, zouden voorbijgaan, namelijk, dat Hij zuiver naar zijne Wet zal worden gediend!

Zoo zegt het Calvijn en wordt het duidelijk, hoe naar zijne beschouwing de Overheid aan Gods souverein gezag is onderworpen. Maar dan wordt daaruit ook duidelijk, hoe ver de moderne menschheid van de grondbeginselen der Reformatie is afgeweken. Wij moeten echter niet meenen, dat onze hedendaagsche, in wezen eigenlijk God-looze Staatsbeschouwing slechts uit den laatsten tijd stamt. Deze nieuwe leer is geen nieuw licht.

Calvijn heeft ze in zijn tijd al ontdekt en er tegen gewaarschuwd. Er waren reeds in zijne dagen zulke beschouwingen gangbaar. Hij schrijft deze toe aan „turbulentos homines", onrust verwekkende menschen, dus revolutionairen, die gedreven worden door de begeerte naar allerlei nieuwigheden en er op uit zijn alle bestraffing van vergrijp tegen de religie weg te laten vallen. Zoo verzet zich Calvijn tegen de leer, die heden openlijk als neo-Calvinistische wordt gepredikt en den volke aanbe-

---

1) *Institutie*, IV, 29, 9.

volen, hoewel de ervaring ook nu leert, dat verwerping van dit beginsel, dat de Overheid ook met betrekking tot de eerste tafel der Wet eene roeping heeft, de volken van Europa in de diepste ellende heeft gebracht. Ook daarvan geldt, dat de zonde der natiën hun tot een schandvlek geworden is.

Het feit, dat de Westersche volken in de laatste twee eeuwen geregeerd zijn, zonder dat met het karakter hunner geestelijke ontwikkeling meer rekening gehouden werd en er aan eene grenzelooze geestelijke verwording ruimte gegeven werd, is oorzaak geworden eener nationale ontbinding, die voor de sociale gezondheid een vergif is gebleken. Een volk kan niet bestaan zonder een geestelijken samenhang. Deze toch vormt een sociaal bindweefsel, dat voor een gezond volksleven onafwijsbare voorwaarde is. En de verachtering der regeerkracht, de verslordering der regeeringstaak met betrekking tot het geestelijk leven der volken, is de oorzaak geworden van de democratische verrotting, die de volkeren van West-Europa kenmerkt.

De in onzen tijd opgekomen dictaturen zijn het noodzakelijk tegenwicht van de democratische ziekteverschijnselen, die den modernen recht-staat ondermijnen.

Men mag bij zijne klachten over den drang naar dictatuur niet voorbij zien, dat zulke bewegingen gronden hebben in den levenstoestand der volken. Zij komen op uit de ziekte processen, die de volkeren sociaal doorleven en ontwikkelen zich noodwendig als een tegenwicht tegenover de verwarring der geesten. En men doet wel, er niet bij te vergeten, dat er nog erger dingen zijn dan zulke bewegingen in het uitzicht stellen.

De drang naar dictatoriale eenheid in den totaalstaat is de logische antithese van de uiteenvalling van het volkslichaam door een innerlijke ontbinding. Ook hier geldt het woord: een koninkrijk tegen zichzelf verdeeld, kan niet bestaan. En zulk eene verdeeling, die den socialen samenhang ontbindt, is het gevolg van eene regeering, die de eerste tafel van Gods Wet verwerpt. Voor het bestaan eener volksgemeenschap is absoluut noodzakelijk een sociaal bewustzijn, waarin de saamhoorigheid is gegrond. Zoodra dit gaat ontbreken, valt de volkseenheid uiteen in groepen van individuen, die ook ten laatste zelve niet meer blijven samenhangen, omdat zij door hetzelfde valsche individualisme worden aangetast.

De geschiedenis leert, hoe hier te lande, om daarbij te blijven, er tenslotte meer dan vijftig groote en kleine partijen waren, die dongen naar vertegenwoordiging. Het evenredig algemeen kiesrecht heeft een sloopenden invloed op de sociale

gezondheid van ons volk geoefend, want het is de krachtigste bevordering van een ongezond individualisme.

Het is historisch volkomen juist, zooals Ernest van Bruyssel reeds lang geleden heeft opgemerkt [1]: In de werkelijkheid hebben alle regeeringsvormen in eene bepaalde periode der geschiedenis, hunne rechtmatige geldigheid gehad. En hij toont aan, hoe in ons moderne leven de hedendaagsche toestanden zijn geboren, hoe de collectivistische neiging ontstond, hoe dit régime leidde tot een verschuiving der grenzen van staat en maatschappij en wij een alles organiseerenden Staat moesten krijgen en hoe deze alleen functioneeren kan door een oneindig getal ambtenaren, wier macht enorm is en welker bedrag aan onkosten ten laatste onbetaalbaar moet zijn. Het bindweefsel in zulk een systeem is het eigenbelang, terwijl een min of meer bewust Marxisme den toon aangeeft.

Dat hiermee ten slotte ook alle vrijheid opgeofferd wordt, ligt voor de hand. Hoe meer aan de staatsmacht wordt opgedragen, hoe grooter het aantal dergenen, die in absolute afhankelijkheid van de machthebbers leven moeten. Toch staat tegenover deze gansche ontwikkeling in socialistischen zin de mensch met de geestelijke gaven en krachten, met de kiemen der verscheidenheid in zich, zoodat er door diezelfde historische ontwikkeling een worsteling uitgaat om een evenwicht tusschen de gemeenschap en den enkeling.

Het is in den grond steeds hetzelfde vraagstuk, dat zich voor ons stelt als het conflict tusschen gezag en vrijheid. En juist om het evenwicht tusschen de twee schalen van gemeenschap en individu in stand houden, is volstrekt onmisbaar het boven beide uitgaande eeuwige licht, dat in de Christelijke religie opging. En waar dat licht ondergaat, daar wordt het samenbindend weefsel in het sociale corpus verteerd en moet wel het democratisch verwordingsproces opkomen, dat ons deze tijd te aanschouwen geeft.

En zooals in ons lichaam, wanneer het wordt aangetast door een ziekte, de krachten leven om het gif der ziekte te bestrijden, zoo leven er ook in het volkslichaam sociale krachten, die de ontbinding trachten te stuiten en te overwinnen, waarbij dan gewoonlijk de balans der tegenwichten doorslaat naar de andere zijde. Dit leert de geschiedenis.

Doch juist met het oog op de gevaren, die uit zulke diepgaande conflicten geboren kunnen worden, is het van het grootste belang, dat de Staat wake voor de geestelijke belangen

---

[1]) *La vie sociale et ses évolutions*, Paris, 1907, p. 361.

des volks, dat zij de heilzame kracht van waarheid en recht beschermt tegen de schadelijke invloeden, die er uitgaan van verderfelijke leeringen. En het is ook in dit licht, dat de grondideeën der Staasbeschouwing van Calvijn verdienen behouden te blijven. Ook hier is van toepassing, dat de godzaligheid de belofte heeft des tegenwoordigen en des toekomenden levens.

En hoewel het Gereformeerde volk staat en valt met den eisch van Gods Woord, dat ons leert, hoe ook de Staatsmacht, als door God verordend, zelve reeds daarom aan Gods souvereiniteit en Woord gehoorzaamheid schuldig is en daarom reeds de stelling, dat de Staat geen taak zou hebben op religieus gebied, moet worden verworpen als ongodistisch-libertinistisch, zoo moet er ook op gewezen worden, dat de gehoorzaamheid aan Gods Woord door de Overheid ook op dit terrein voor de gezondheid en het geluk van het leven des volks van het grootste belang is.

Het is een volksbelang van de eerste orde, dat de Staat van Gods Naam belijdenis doe en daarmede erkent, dat hij in gehoorzaamheid aan God een roeping heeft voor het geestelijk leven des volks in het algemeen. Daarin is een zegen gegrond, want daarin liggen zedelijk-sociale krachten opgesloten, die ook voor den economischen welstand waarde hebben.

Niet alleen een verstandelijke vorming is genoegzaam, noch voor den individu, noch voor de gemeenschap. Boven alles behoeft het volk eene godsdienstig-zedelijke levenskracht. Het behoud daarvan is een groot volksbelang, dus ook een groot staatsbelang.

Hoe ook bezien, Calvijn's grondidee heeft eene onvergankelijke waardij als norm-principe voor het leven van alle volken, van het onze in de eerste plaats. Daarin ligt een bron van sociale levenskracht, die de natie niet kan ontberen. En als deze is opgedroogd, zooals dit onder den invloed der revolutie-machten gedurende de laatste twee eeuwen geschiedde, dan volgt daarop noodwendig eene omkeering, die niet kan worden afgewend door de machtsmiddelen eener revolutionaire Overheid. Alleen eene regeering, die regeerkracht bezit en zich er van bewust is, dat zij ook met betrekking tot de eerste tafel der Wet eene roeping heeft, kan door hare opvoedende kracht revolutie keeren.

En het is daarom van belang, dat onder ons Gereformeerde volk er op dit gebied een wederkeer kome, zoodat in ons politiek streven Gods recht weder op de eerste plaats kome te staan voor het volksbewustzijn. Oppervlakkig gezien is de vrees gegrond, dat er weinig valt te ontdekken, dat op wederkeer wijst.

Ja, men zou kunnen vragen, of er nog grond is voor het geloof, dat kan doen hopen op eene omzetting in ons volksbewustzijn. Ons volk is gewend aan den God-loozen Staat.

Toch mogen wij niet aflaten tot wederkeer op te roepen, want dit ons nu gewone gaat in tegen de eerste beginselen der Christelijke religie in het algemeen, tegen die van het Calvinisme in het bijzonder.

En daarom roepen wij de Hervormde Gezindheid, zooals Groen van Prinsterer haar heeft omschreven, op tot wederkeer naar den vasten grondslag van Gods Woord. Daarom herinneren wij aan het woord van Calvijn, als hij er ons voor waarschuwt, dat wij niet moeten meenen, dat „God regeerders uit zijnen Naam heeft verordend, die de aardsche zaken zouden beslechten en zou hebben nagelaten, waaraan veel meer gelegen is, dat Hij zuiver naar zijn Woord worde gediend".

DIENARESSE GODS.

XIII.

De Overheid heeft dus naar Calvijn's Staatsleer eene taak met betrekking tot de beide tafelen der Wet. Dat is trouwens ook moeilijk anders te verwachten, gegeven de grond van zijne wereldbeschouwing. Niets treedt in Gods Woord in klaarder licht dan Gods souvereiniteit, zonder welker erkenning er zelfs van geene religie sprake is. Als het Woord ons leert, dat in den beginne God schiep, dan volgt daaruit Gods souvereine majesteit over zijn schepsel, dat immers is, wat en zooals het is, uitsluitend door Gods vrijmachtige scheppende daad. Daaruit volgt ook, dat volk en regeering beide Hem zijn onderworpen op elk levensgebied.

Gods Wet gaat over het gansche menschelijke leven innerlijk en uiterlijk. De onderscheiding tusschen de twee tafelen der Wet heeft dan ook niet ten doel eenig levensgebied te onttrekken aan Gods souverein gezag, maar is omgekeerd het bewijs, dat elk levensgebied Gode onderworpen is, doch naar de wijze en het karakter zijner natuur. Gods souverein gezag gaat over hemel en aarde, over de bergen en de boomen, over de dieren en de menschen en Hij regeert ze alle in overeenstemming met hun wezen.

En zoo is het nu ook met de Overheid. Zij is door God verordend, heeft naar haren aard de haar opgedragen taak te volbrengen in onderworpenheid aan Gods eigen Woord. Hare roeping is het rechtsbestel, dat over het gansche leven uitgaat. Voor het maatschappelijke beteekent dit, dat zij bewaarder is der onschuld, dat zij het zedelijk leven zal handhaven naar den eisch van Gods Woord, opdat een gerust en ordelijk leven den burgers gewaarborgd zij.

En dat is alleen mogelijk, wanneer de Overheid ook de macht heeft hare taak te volbrengen. Onder de menschen zijn boozen en goeden en dus behoeft de Overheid de middelen om den goede tegen het onrecht der boozen te beschermen, den ver-

drukte hulpe te bieden. De ervaring zelve leerde en Gods Woord bevestigde het, dat der menschen booze lust slechts door tucht en straf kan worden bedwongen.

Zoo blijkt ook hieruit weder, hoe Calvijn zich niet door valsch idealisme, maar door den eisch der werkelijkheid laat leiden. Dus ligt het voor de hand, dat ook hij komt voor de vragen, die in onzen tijd door zoovelen worden gesteld naar aanleiding van sommige uitspraken in de Bergrede en andere plaatsen.

Hoe kan de Overheid het zwaard dragen, recht spreken over leven en dood, wanneer God het dooden verbiedt? Ook bij de beantwoording dier vraag moet klaar voor den geest staan, dat de Overheid bij de volbrenging harer rechtspraak niet handelt op eigen gezag, maar op het gezag van God zelven. Wie dit in het oog houdt, haar ziet als die Gods werk doet, die verstaat, dat de Wet doodslaan verbiedt en dat daarom de Wetgever zelve zijnen dienaren het zwaard in de hand geeft om het tegen den doodslager te keeren. Wie de verdrukking der godzaligen verhindert op Gods bevel is geen onderdrukker. Het geschiedt alles op Gods bevel en gezag en niet door de willekeur der menschen. Wie Gods gezag aanvaardt, dwaalt niet af van den rechten weg.

Zoo wordt dus duidelijk, hoe ook met betrekking tot het zwaard der Overheid Calvijn blijft in den rechten weg der onderwerping aan het souverein gezag van God en zijn Woord, Daar waren er in zijn tijd, die zich daarvan afmaakten, precies als zulks in onzen tijd het geval is. Er is ook, wat anarchie, communisme en antimilitarisme aangaat, niets nieuws onder de zon. De vormen waren andere, maar het wezen dezer bewegingen was hetzelfde. Steeds dienen zij zich aan onder het masker eener buitengewone, fijngevoelige godsdienstigheid en in het licht van ethische idealen, die eene niet-gevallen menschheid veronderstellen en eene wereld, waarin niet, als in de onze, de zonde heerschappij voert.

Uit naam eener vleeschelijke godsdienstigheid worden vaak Gods ordinantiën krachteloos gemaakt, want Gods Koninkrijk verwarren zij met het Koninkrijk dezer wereld. Het Gereformeerde Protestantisme heeft voor zulk ziekelijk idealisme geen plaats, want het aanvaardt niet de beschouwingen van het schijnvrome gevoel, maar den eisch des Woords en daarmede den eisch door Gods gezag gesteld.

En daarom, de Overheid heeft van God zelven het zwaard ontvangen, is dienaresse Gods, door Hem ingesteld en aan Hem dus alleen gehoorzaamheid schuldig. En als zij die be-

wijst, dan is zij in den weg der waarheid Gods en heeft het volk daarom aan haar die onderdanigheid te bewijzen, die God ook van het volk eischt. Het is Gods wil, dat de boosheid worde gestraft. En wij menschen hebben God niet de wet te stellen, noch ook de Overheid te berispen, als zij in de wettige, door God verordineerde uitoefening van haar ambt is.

De Schrift geeft daarvan tallooze voorbeelden, dat de wijze koningen de boosheid onderdrukt hebben. Het is geene goedheid en rechtvaardigheid, dat de boosdoeners menschen dooden en moorden en de Overheid, het zwaard opstekend, hen zal laten begaan. Strengheid is eisch der gerechtigheid, al beteekent dit niet, dat noodelooze wreedheid mag worden betracht. De strenge straf moet doelen op genezing en ook mag zij niet staan naar den roem der goedertierenheid en door eene bovenmatige goedheid anderen schade berokkenen. Het is kwaad te leven onder een vorst, bij wien niets geoorloofd is, maar het is nog veel kwader te leven onder een vorst, bij wien alles geoorloofd is.

Zoo is dus het Woord des Heeren naar Calvijn's politieke beschouwing een licht op het pad der Overheid en een lamp voor haren voet. Als zij daarnaar handelt en zich daardoor leiden laat, komt zij goed uit.

En in het licht van datzelfde Woord ziet hij nu ook de wereld der volken. Is het Overheids-roeping den innerlijken vrede te handhaven, oproer en revolutie te bedwingen, zwakken te beschermen en boozen te bestraffen, dan is het ook hare taak de razernij te weerstaan van hen, die aller levensrust verstoren, het land verwoesten en plunderen. En dit is ook dan het geval, als de vijand het land binnentrekt.

Principieel is er geen onderscheid of een roover opstaat binnen de grenzen of wel van buiten af intrekt. Een vreemd koning, die een land binnentrekt, waarover hij rechtens geene heerschappij heeft, pleegt in beginsel geen andere misdaad dan die door den minsten roover wordt volbracht. In beide gevallen heeft de Overheid van doen met roovers, die gestraft moeten worden. Zoo leert dus de natuur van het overheidsambt, dat de Overheid gewapend behoort te zijn, om den innerlijken vrede te bewaren niet alleen, maar ook dat zij het land, waarover zij gesteld werd, door krijg moet beschermen, wanneer de vijand opkomt. En van zulke verdedigingsoorlogen verzekert nu Calvijn, dat de Heilige Geest met vele getuigenissen „eiusmodi bella legitima", zulke oorlogen rechtmatig en dus geoorloofd verklaart.

Zoo is er dus op Calvijn's standpunt tegen eene verdedi-

gingsoorlog niet alleen geen gegrond bezwaar in te brengen, maar kan zulk een oorlog plicht der regeering zijn.

Het ligt dus voor de hand, dat er bij Calvijn voor valsch chauvinisme, voor een oorlog zonder rechtmatigen grond, geen zedelijk recht is. Doch dat beteekent niet, dat er geen recht op zelfverdediging zou bestaan, wanneer hebzucht of eerzucht machtige vorsten verleidt tot daden van geweld, tot rooftochten, tot een aanval op nabuurstaten om deze te berooven van hetgeen de volken uit Gods hand hebben ontvangen. Ook de volken hebben recht op al hetgeen de Heere hun als rechtmatig bezit heeft geschonken. Zelfverdediging is dus een goddelijk recht.

De Heilige Geest, zoo leert Calvijn, verklaart met vele getuigenissen der Schrift, dat zulk een verdedigingsoorlog rechtmatig is. Maar dan is het ook de roeping der Overheid in eene wereld als deze zorg te dragen, dat zij over de middelen beschikt, die noodig zijn om zulk een oorlog te voeren, indien hij ons te eeniger tijd wordt opgedrongen. En op de volken rust de plicht de lasten, die daaruit voortkomen, willig te dragen.

En ook hierbij blijkt nu weer, hoe verkeerd het is deze door de Vaderen beleden Calvinistische beginselen te verlaten. Te allen tijde is het Gereformeerde volk voorstander geweest van eene weermacht, die aan de eischen onzer rijksgebieden beantwoordde. Groen teekent het ons, hoe de libertijnsche regenten de belangen der verdediging verwaarloosden in de dagen van De Witt, toen op de waarschuwingen geen acht werd geslagen, de verwaarloozing der landsverdediging het land een gemakkelijke prooi maakte voor den vijand. „Spoedig werd de Republiek bijkans geheel overheerd. Dat waren, ondanks de talenten van de Witt, de vruchten van een regeeringsvorm, welke lijnrecht tegen de historische en nationale beginsels gekant, het Gemeenebest van natuurlijke medestanders gescheiden, spanning en verdeeldheid bewerkt, de talrijke Oranjegezinden verbitterd, de werking der Unie verlamd en, uit partijzucht, het leger verwaarloosd, de grenzen in weerloozen toestand gelaten, het land aan overrompeling blootgesteld, voor vijandelijken inval den weg gebaand had".

Wie deze teekening van Groen leest en dan vraagt naar onzen hedendaagsche toestand, voor dien is het duidelijk, dat de verlating der Calvinistische politieke beginselen dezelfde rampzalige gevolgen heeft gebracht. Wat Groen zegt van de dagen van De Witt, dat is nog geheel van toepassing op onzen tijd. Het land bleef vaak onverdedigd, open voor de vijanden. De geweldige verantwoordelijkheid, die het groote overzeesche

gebied ons oplegt werd verwaarloosd, zoodat Nederland niet bij machte is de plichten, te vervullen, die op ons rusten.

Heeft Nederland niet de middelen gehad? Als men hen wilde gelooven, die de afbraak voltrokken, dan is Nederland te arm. De werkelijkheid echter is, dat de millioenen verkwist werden aan allerlei, dat aan de inheemsche bevolking niet wezenlijk ten goede kwam. Wat ons ontbroken heeft, dat waren niet de middelen, maar de trouw en de gehoorzaamheid aan de beginselen van Gods Woord, waarop Calvijn den nadruk legt.

De Overheid kende zich sinds de revolutie niet meer als Gods dienaresse en daarmede ontviel haar ook het inzicht in de eischen van haar eigenlijk ambt.

DE EENHEID VAN GODS WET.

XIV.

Zoo is het dus duidelijk, dat de Staat, zooals Calvijn zich dien in het licht van Gods Woord dacht, een andere is, dan een door valsch idealisme ontzenuwde volksgroep onzer dagen nastreeft. Het land, dat een volk in den loop der historie uit Gods hand ten eigendom ontving, moet daarom verdedigd worden, als een vijand het zich onrechtmatig met boos geweld meent te mogen toeëigenen.

Dat leert Gods Woord, niet slechts in het Oude Testament, maar ook in het Nieuwe. In onzen tijd zijn er velen, die van de eenheid van Gods Woord niet meer weten willen, Oud en Nieuw Testament scheiden. De Christelijke Kerk heeft dit echter nooit aanvaard op grond van Christus' eigen woord en dat zijner apostelen. Zoo waren er ook al in Calvijn's dagen, die meenden, dat er in het Nieuwe Testament geen getuigenis te vinden zou zijn, waardoor oorlog en het Christelijk geloof met elkander vereenigbaar worden verklaard.

Calvijn wijst daartoe in de eerste plaats op den algemeenen toestand der wereld, zooals die de eeuwen door blijkt te zijn. De zondestaat maakt verdediging noodzakelijk. Het is onder geen omstandigheid verboden geweest, dat de Overheid het volk beschermt. Daarbij komt, dat het een geheel verkeerde voorstelling is van het Nieuwe Testament daarin eene verklaring over den oorlog te zoeken. Het doel van het Nieuwe Testament is toch niet om ons te leeren, hoe de politieke regeering moet ingericht zijn, want het gaat daarin om het geestelijke Rijk van Christus, Wiens komst niet ten doel had allerlei bestaande instellingen te veranderen .

Augustinus heeft er, zoo zegt Calvijn, reeds op gewezen, dat als de Christelijke leer allen oorlog verdoemde, Johannes de Dooper den krijgsknechten, die hem kwamen vragen, wat zij moesten doen om zalig te worden, wel zou geboden hebben de wapenen af te leggen en den krijg te verlaten. Doch hij gebood hun met hunne soldij tevreden te zijn. Maar hun handwerk verbood hij niet.

Dit beteekent echter niet, dat de Overheid op willekeurige wijze van hare wapenen gebruik mag maken en ook niet, dat zij het recht zou hebben een onrechtvaardigen oorlog te voeren. Alleen in den uitersten nood mag naar de wapenen worden gegrepen. Alle lichtzinnigheid is hier uit den booze, alle misbruik van macht een gruwel. Alles moet in het werk gesteld om bloedstorting te voorkomen. Maar het recht en de plicht om het land te verdedigen zijn onafwijsbaar. Dus moet de Staat een leger hebben, ook mag hij verbonden sluiten tot behoud van de veiligheid door onderlingen bijstand en behoort hij door voldoende vestingwerken zich te dekken.

Zoo leert het Calvijn op grond van Gods Woord en van de werkelijkheid. En het is niet in te zien, wat daartegen op redelijke gronden kan worden ingebracht. De houding in onze dagen door sommige idealisten aangenomen, als zou de regeering het land maar moeten overlaten en alsof het haar niet geoorloofd zou zijn tijdig maatregelen te nemen om het volk te beschermen en te leeren zich te beschermen tegen luchtaanvallen en luchtbombardementen, is misdadig en dwaas. En de regeering had reeds lang met de haar ten dienste staande machtsmiddelen een einde behooren te maken aan de wederstreving, waarvan sommige kringen blijk geven.

En zoo kan het ook niet als juist erkend worden, dat de regeering voor een willekeurig beroep op de eischen der conscientie zou hebben te wijken. Indien zij in de rechtmatige uitoefening van haar ambt is, dan heeft zij niet te wijken, voor niemand en voor niets, ook niet voor een beroep op een geweten, dat niet in harmonie is met den Woorde Gods. Als er conscientie-klagers komen inzake de betaling der belasting, dan laat de regeering van hare eischen ook niet af voor een beroep op de conscientie. Want als iedereen eene conscientie kreeg, en dat is in dezen tijd heel wel te verwachten, die verbiedt belasting te betalen, is alle staatsleven en de uitvoering van elke staatstaak onmogelijk. Dan wijkt dus de regeering niet, wanneer het om belastinggelden gaat. Op welken grond zal zij dan wel voor den dienstweigeraar terugtreden, die toch niet anders doet dan hij, die weigert zijne belasting te betalen?

Indien zij vasthield aan de gezonde grond-ideeën van Calvijn, die ook de Vaderen aanhingen, hoeveel degelijker, flinker, sterker zou het Nederlandsche volk in dezen crisistijd staan! Het aflaten van dit beginsel, duidelijk in Gods Woord geopenbaard, komt daarom ten slotte zoo duur te staan, omdat de zedelijke volkskracht er door wordt verslapt.

Ook de wijze, waarop het Staatsgeld gebruikt mag worden,

neemt Calvijn in beschouwing en het zou leerzaam geweest zijn voor de machthebbers dezer eeuw in alle landen, en ook in ons Vaderland, indien zij er kennis van genomen en zich naar gedragen hadden. Calvijn wijst er op, dat de Overheid schatting eischen mag om haar taak te volbrengen, dat zij dit ook mag doen op zulk eene wijze, dat zij, om zoo te zeggen, haren stand ophoudt. De waardigheid der Regeering mag zij voor oogen houden. Dat de koningen hooger levensstand voeren dan de onderdanen, is Bijbelsch, dat dus hunne inkomsten hooger zijn dan die der massa, is niet ongeoorloofd, want zij moeten een koninklijken staat voeren.

De regeering kost geld, mag ook geld kosten. Alleen maar dat beteekent niet, dat de welstand des volks uit het oog mag worden verloren. Calvijn toornt over eene „tyrannica rapacitas", over tyrannieke roofzucht, over een uitzuigen van het volk, al houdt hij ons ook voor niet lichtvaardig te oordeelen over den zwaren druk. Het is ook uit dit oogpunt jammer, dat in de eeuw, die achter ons ligt, met deze beginselen van Calvijn geen rekening is gehouden, dat al meer de weelde werd opgevoerd in de Staatshuishouding en de vraag naar de kosten nimmer een punt van overweging scheen te vormen.

En hoewel zij als ieder mensch weet, dat de belastingen sinds jaren reeds hoog waren, hield zij niet op deze op te voeren en al maar nieuwe uit te denken, zoodat Calvijn, als hij nog leefde en de nooden van ons volk kon kennen, haar in herinnering zou brengen, dat er mogelijk een vergrijp is aan „populi sanguinem", aan het bloed des volks, terwijl wanneer dit niet ontzien wordt, wij daarbij staan voor eene „durissima inhumanitas", een harde onmenschelijkheid.

Het wordt uit deze zijne beschouwingen dus duidelijk, dat het streng zedelijk karakter van Calvijn's wereldbeschouwing voor de practijk ook op politiek gebied voortreffelijke beginselen bevat, die als zij in eere waren gehouden, voor de Westersche volken zegenrijke gevolgen gehad zouden hebben.

Dat zelfde streng zedelijke karakter treedt dan ook aan den dag in zijne voorstelling van het politieke leven. Een gezond politiek leven kan Calvijn zich niet indenken zonder wetgeving. Er zijn volstrekt noodig wetten, volgens welke de Overheid regeert en regeeren moet. Elke Overheid veronderstelt eene rechtsorde, die in de wetgeving openbaar wordt. Deze wetgeving vergelijkt hij met het zenuwstelsel of met de functie der ziel in een lichaam. Een magistraat zonder wetgeving is evenmin denkbaar als eene wetgeving zonder magistraat. De wetgeving noemt hij een zwijgenden magistraat, den magistraat

eene levende wetgeving. Om ons te leeren, welke wetgeving geëischt moet worden, geeft hij uit den aard der zaak slechts eenige algemeene beginselen aan, die betrekking hebben op eene „politia Christiana", op een Christelijk regeersysteem.

Het is merkwaardig, hoe ook hierbij Calvijn blijk geeft van een diep inzicht in wat wij zouden noemen de sociologische voorwaarden voor het Staatsleven. Hij neemt daarbij een ander standpunt in dan sommige Gereformeerden van later tijd, die eigenlijk geen juist begrip hebben van het gezag des Woords, omdat zij het onderscheid tusschen Oud en Nieuw Testament uit het oog verliezen, of ook niet inzien, dat al zijn de beginselen van Gods Woord eeuwig en onveranderlijk, daarom de wijze, waarop zij zullen worden toegepast, nog niet onveranderlijk is.

De Heere Jezus heeft er wel op gewezen, dat ook Mozes een voorbeeld van wetgeving heeft nagelaten, waarbij rekening is gehouden met de sociale mogelijkheden. Wanneer Hij, Matth. 19 : 4—9, deze houding verklaart in afwijking van het oorspronkelijke absolute beginsel als een gevolg van de hardigheid des harten. Mozes was gedwongen geweest om het ware huwelijksbeeld te behouden, het algemeen tot heerschappij gekomen misbruik aan reglementaire beperking te onderwerpen. Indien hij dit niet gedaan had, zou de oorspronkelijke scheppingsorde zijn weggewischt uit der Joden bewustzijn. En ook Calvijn houdt met hetgeen als mogelijk moet beschouwd worden rekening.

Er waren er ook in zijne dagen, die meenden, dat de burgerlijke regeering nog moet worden ingericht naar Mozaïsch voorschrift, zooals er ook zijn, die meenden, dat wij daarmede niets te maken hebben. Daarom legt hij er nadruk op, dat in de Mozaïsche wet onderscheiden moet worden tusschen diep zedelijke gronden eenerzijds en het ceremonieele element anderzijds, terwijl er ook algemeene uitspraken in worden aangegeven, oordeelen, die van beteekenis zijn. Doch het is van belang er zich rekenschap van te geven, wat voor ons in dit alles een blijvend gezag heeft. Het zedelijke heeft als zoodanig eene onvergankelijke waarde, de zedewet een eeuwig gezag. Zonder dit zedelijk normatieve kan er niet zijn „vera morum sanctitas", de ware heiligheid des zedelijken levens, noch ook „immutabilis recte vivendi norma", de onveranderlijke norm om wel te leven.

Hieruit blijkt dus, hoe principieel het Calvinisme staat tegenover elke evolutionistische wereldbeschouwing, zooals b.v. het historische materialisme, dat geene eeuwige, onveranderlijke

zedewet kennen kan. Calvijn schouwt daarentegen het menschelijk leven in het eeuwig licht Gods. Dus is er een eeuwige, onwankelbare zedewet. En daarmede hebben wij nu van doen met betrekking tot de politieke wetgeving.

Deze eeuwig onwankelbare zedewet gaat uiteen in de twee levenssphere, waarop zij betrekking heeft. De eerste heeft betrekking op het dienen Gods met een rein geloof in godzaligheid. En de andere spheer houdt verband met de verhouding tusschen de menschen onderling, waarvoor de liefde tot den naaste, de eeuwige regel, „aeterna justitiae regula", die der gerechtigheid is, den menschen van alle geslachten en tijden voorgeschreven, opdat zij hun leven zullen richten naar Gods wil. En de wil Gods is, dat Hij van ons gediend zal worden. Dit is zijn eeuwige, onveranderlijke wil. Daarna ook, dat wij elkander liefhebben.

Zoo gaat er dus een eeuwig licht Gods op over het geheele menschelijke leven en dus ook over de Overheid en hare functie, want ook zij is aan deze goddelijke ordinantie onderworpen. Naar den aard en de mate van haar wezen heeft ook zij deze eeuwige Wet te gehoorzamen.

Deze zedelijke waardeering is dus de grondidee, die ook in de Heilige Schrift openbaar wordt en van de vormen der regeering moet worden onderscheiden. De ceremonieele wet, die aan de Joden gegeven is, moet dus beschouwd worden als eene onderwijzing door God aan zijn volk bereid, waardoor het werd opgevoed tot hetgeen het zou zijn in de volheid des tijds. Daarin is het dan ook gebleken, welke de ware zin was, die door de ceremoniën als door figuren was afgebeeld. De rechten en wetten, volgens welke Israël moest oordeelen, waren regels der gerechtigheid, opdat het volk in goeden vrede zou worden gehouden.

De ceremoniën brachten de leer tot openbaring, die op hare beurt de uitdrukking was van de religie, die in den eeredienst zich uitsprak. De vorm en de wijze der rechten en oordeelen, zooals deze in de wet van Mozes verschijnen, hadden dus de strekking de eeuwige Wet Gods tot openbaring te brengen, terwijl de ceremoniën de vormen waren, waarin deze zedewet verscheen. Doch daarom konden deze ook zonder eenige schade voor de godzaligheid wegvallen. Zij raakten niet het wezen der Wet. De eeuwige, onveranderlijke zedewet alleen blijft.

En dit is nu ook in het oog te houden bij de beoordeeling der zeden en gewoonten, der staatkundige instellingen der volken. Hoe verscheiden zij ook mogen zijn, is het de vraag,

of hetgeen zij als wetgeving bezitten, beantwoordt aan den eeuwigen regel der goddelijke Wet. Hetgeen daarmede niet overeenkomt, bleef vervreemd van alle gerechtigheid, menschelijkheid en welwillendheid.

Maar nu het duidelijk is, hoe volgens Calvijn er slechts ééne eeuwige zedewet is, die onveranderlijk en onvergankelijk is voor alle volken, voor alle tijden, daar ligt het ook voor de hand, dat absoluut van den grondslag van het Calvinisme afwijkt, wie deze norm voor de moderne menschheid niet verbindbaar en de eeuwige, onveranderlijke goddelijke Wet voor de Overheid onkenbaar verklaart.

Dat kan alleen hij doen, die de eeuwige onveranderlijkheid der zedelijke waarden loochent. Dat geschiedt in elke moderne wereldbeschouwing, die wortelt in evolutionistische gevoelens.

Merkwaardig is, hoe ook hierbij wederom blijkt, dat Calvijn juist door zijn leven uit de Heilige Schrift eene ethische beschouwing voordraagt, die overeenstemt met het licht, dat de moderne ethnographie over de eenheid der menschelijke natuur liet opgaan. Deze toch leert op grond der wetenschappelijke gegevens, dat waar ook de mensch verschijnt hij, psychologisch beschouwd, gehoorzaamt aan dezelfde geestelijke wetten.

BESTELLER VAN HET RECHT.

XV.

Calvijn zag het geheele wereldproces onder het licht van Gods souvereine majesteit. Om Gods wil zijn alle dingen, is ook de menschheid. En haar leven kan dan ook alleen juist worden gewaardeerd in dat licht. Het gaat dus bij Calvijn niet om hetgeen wij menschen gewoonlijk op de eerste plaats stellen: om de vraag naar onze belangen en wenschen, maar het centrum, de spil, waarom zich alles beweegt, is Gods eere en de heerlijkheid van zijn Zich openbarend Wezen.

In dien glans van Gods souvereine majesteit verschijnt nu ook de Overheid. Het is de eeuwige, onveranderlijke wille Gods, dat Hij door al wat is, gediend zal worden en dat geldt ook van de overheidsmacht. Zij heeft zich bij de volbrenging harer taak te laten leiden door de zedelijke normen van Gods Wet. Tweeërlei moet echter onderscheiden worden: de zedelijke grond dier Wet, hare rechtvaardigheid en billijkheid eenerzijds en de vorm der Wet, die met de omstandigheden samenhangt.

De zedewet als zoodanig is één, hare toepassing echter op de practijk des levens verschillend. De wet der zeden is één, getuigenis van de wet der natuur, „naturalis legis testimonium". Zooals de apostel zegt, dat de heidenen, die „de Wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn, deze, de wet niet hebbende, zijn zichzelven eene wet", Rom. 2 : 14. Het zedelijk bewustzijn is dan ook één en algemeen menschelijk, hoe verscheiden ook de levensvormen er mogen uit zien.

Calvijn heeft niet de kennis kunnen hebben van de cultuurgeschiedenis, zooals deze thans tot beschikking staat, doch het is merkwaardig, hoe hij alleen door het licht van Gods Woord geleid, nadruk leggen kon op de eenheid der menschelijke natuur. Het menschelijk geestelijk leven gehoorzaamt blijkbaar aan dezelfde grondwetten en toont ook, ondanks de bonte verscheidenheid van levensvormen, één grondtype op

zedelijk gebied, zoowel als op dat van het aesthetisch leven en het denkleven.

Op het zedelijk grondwezen nu komt het aan. En alle wet, die daaraan beantwoordt, hebben wij te erkennen, hoewel de ceremonieele wetten van Mozes en van de volken veelvuldig verscheiden mogen zijn. Zoo is diefstal zedelijk verboden bij Israël en bij de volken, al zijn de straffen daartegen verschillend. Valsche getuigenis heeft God verboden en wordt door de Israëlietische wet gestraft, ook is doodslag verboden op straffe des doods. Zoo ook overspel en wat dies meer zij.

Doch ook de heidenen kennen deze misdaden en straffen ze op hunne wijze. Wat de eeuwige Wet Gods verbiedt, is overal strafbaar, doch de straffen verschillen met de levensvormen. Calvijn acht dit van zelf sprekend, daar de omstandigheden naar plaats en tijd verschillen. In duren tijd, in pestilentie en oorlog zijn strenger wetten en ook andere wetten noodig dan in gewone dagen.

De mopperaars in onze dagen over buitengewone wetten mogen het zich voor gezegd houden, naar het woord van Calvijn, dat wie zich daaraan ergert, dat er verscheidenheid in de wetten is naarmate de tijden en omstandigheden verschillen, dat die zich verzet tegen Gods Wet en het algemeen welzijn tegenstaat, en daarom is „malignus et publico bono invidus", boos en een vijand van den welstand van het gemeenebest.

De ceremonieele vormen van de Mozaïsche wet legt Calvijn dus ter zijde om het zedelijk wezen ervan te handhaven. En aan de Overheid legt hij de roeping op de wet der zeden te gehoorzamen en als norm der wetgeving in eere te houden. En daartegenover is het Christenplicht de Overheid te eeren en Christenrecht hare hulp in te roepen. Zij is door God verordend en daarom mogen wij ook haren dienst gebruiken, al behoort ook daarbij de wijsheid betracht en quaerulantisme vermeden te worden. Alle gruwelijke misbruik moet daarbij worden voorkomen, zooals, helaas, maar al te vaak gebeurt, dat goddelooze handelingen, oplichterij en afzetterij met behulp der rechterlijke macht worden doorgezet. De Overheid is een goede gave Gods, des te meer reden is er voor den Christen haar door ongerechtigheid niet te verontreinigen.

Er waren er ook in zijne dagen, die elk beroep op den rechter afwezen en zoo zijn er ook nu nog. Doch ook daarmede kan Calvijn geen instemming betuigen. God heeft de Overheid rechtsbestel opgedragen. Dus zou het verwerping van Gods ordinantie zijn haar arbeid te miskennen, alsof nimmer op het recht een beroep mocht gedaan. En hij wijst er dan ook op,

hoe Paulus, als hij van boosheid werd beschuldigd, een beroep deed op den keizer. Een beroep op het recht is geoorloofd, al blijft alle wraakgierigheid daarbij verboden. Door het recht wordt de booze verhinderd het algemeen welzijn te schaden. In het rechtsbestel der Overheid is de beschermende hand des Heeren over ons.

En deze gedragslijn is niet in strijd met de ook in onze dagen vaak aangehaalde woorden uit de Bergrede, waar de Heere Jezus gebiedt den booze niet te wederstaan en ons oplegt den rechterwang te bieden dengenen, die ons op den linkerwang sloeg, den mantel te laten dengenen, die ons den rok nam.

Die woorden des Heeren toch hebben slechts ten doel ons te leeren geen kwaad te vergelden, doch lijdzaamheid te betrachten. Christenen onderling moeten zich een volk betoonen, geboren om smaadheid te verdragen met zachtmoedigheid. Zij zijn als kruisdragers aangewezen om ook onrecht te dulden. Zij zijn geroepen te zegenen, die hen vervloeken, het kwade door het goede te overwinnen. Zij zullen zoo gezind zijn, dat niet het „oog om oog en tand om tand" hun levensdevies zij, gelijk de Pharizeën leerden, maar het onrecht, dat hun aangedaan wordt, na belijdenis van schuld vergeven.

Dit behoeft echter geene oorzaak te zijn om de hulp der Overheid te weigeren en hare bescherming niet in te roepen. Het recht, dat de Overheid handhaaft, is ook te beschouwen als een tuchtmiddel tot verbetering. De apostel Paulus heeft wel de gemeente van Corinthe aangemaand van een overmatig aantal rechtzaken af te laten, daar de eer der gemeente daardoor in het gedrang kwam, het Evangelie en de leer daardoor in discrediet werden gebracht. Hij bestrafte hen, dat zij door twisten en pleiten den Naam des Heeren te schande maakten, doordat broeders tegen broeders steeds twistten. Paulus berispte hunne twistgierigheid en vermaande hen toch niet om allerlei kleine zaken naar den rechter te loopen. Zoo vermaant hij dus tot vrede, maar daarmede zegt hij niet, dat men nimmer op het recht een beroep mag doen. Doch onder alles blijft de liefde de goede raadgeefster.

Zoo is het dus duidelijk, dat Calvijn met een diep inzicht in den eisch van Gods Woord voor ons persoonlijk leven, toch ook verstaat, dat de Overheid werd verordend, opdat zij als besteller des rechts in de samenleving eene zegenrijke functie zal vervullen, waardoor haar van de zijde des volks eene eerbiedige erkenning toekomt. Het volk is geroepen aan de Overheid om haars ambts wil die eere te geven, waarop zij als

stedehouder Gods aanspraak maken kan. Ook dit is in het belang van het algemeen welzijn. Men mag haar dus niet beschouwen als ware zij een noodzakelijk kwaad.

Ook uit dit oogpunt gezien, schijnt er aan de opvoeding van ons volk wel een en ander te ontbreken, daar het vooral in de groote steden nog al eens voorkomt, dat zoodra de politie bij de volbrenging van haren plicht in moeilijkheden geraakt, zij in plaats van steun, tegenstand van de te hoop geloopen menigte ondervindt. Toch kan zij als overheidsorgaan, aanspraak maken op den steun der burgers, die er immers allen belang bij hebben, dat de orde gehandhaafd blijft.

Daarom wijst Calvijn er dan ook op, dat in Gods Woord de Overheid en haar gezag steeds in eere worden gehouden. Om der consciëntie wil is de Christen geroepen haar gehoorzaamheid te bewijzen en haar gezag te eerbiedigen.

Uit den aard der zaak sluit deze verhouding tot de Overheid nu ook in den plicht om haar schatting te betalen en al de lasten te dragen en alle bevelen op te volgen, die zij om hare roeping te vervullen, oplegt. Ook in dit opzicht is er ongetwijfeld in onze moderne maatschappij een en ander op te merken, waaruit blijkt, dat de eerlijkheid van velen slechts matig is. Doch daartegenover moet natuurlijk ook niet uit het oog worden verloren, dat de eisch der Overheid aan de mate der billijkheid gebonden moet blijven. Een bovenmatige druk verleidt ook velen tot een streven om het minimum te bereiken, dat wel eens onder de limiet der waarheid ligt. Daarbij komt, dat ook de wijze, waarop de Overheid meent de belastingpenningen der burgers te mogen gebruiken, wel eens eene gemoedstemming wekt, die aan den eerbied te kort doet.

Toch blijft ook hierbij Gods Woord het richtsnoer voor den Christen, zoodat Calvijn dan ook grooten nadruk legt op den plicht der gehoorzaamheid, die zelfs den eisch des gebeds voor allen, die in hoogheid zijn, aan ons oplegt. Daarom verwijst hij dan ook naar het woord van Paulus, waarin deze vermaant „voor alle dingen, dat gedaan worden smeekingen, gebeden, voorbiddingen, dankzeggingen voor alle menschen, doch vooral voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid".

Ik dwaal zeker niet, wanneer ik zeg, dat ook daarin ontzaglijk veel tekortkoming bestaat. De ontevredenheid over de overheidsdaden of over de nalatigheden, waaraan zij in onze dagen schuldig wordt geacht, is maar al te dikwijls eene oorzaak, dat zij in het gebed wordt vergeten. Calvijn's woord is

in dit opzicht diep ernstig. Niemand moge zich daarin bedriegen. De Overheid kan men niet wederstaan zonder ook God te wederstaan. Men kan wel schijnen ongestraft eene ongewapende Overheid te kunnen versmaden, doch meer dan schijn is dit niet, daar God nochtans gewapend is en Hij zijne verachters niet ongestraft zal laten.

Zoo legt Calvijn er ook nadruk op, dat onder deze van God geëischte gehoorzaamheid ook begrepen is, dat de burgers zich niet te zeer op den voorgrond moeten dringen en vooral niet lichtvaardig het ambt der Overheid zich trachten aan te matigen. Ook uit dat oogpunt gezien, is het te betreuren, dat het Calvinistisch beginsel zijn invloed op de massa zoozeer heeft in geboet, dat er als een wedloop is om door de misbruiken, die de hedendaagsche democratie kenmerken, zich den weg te ontsluiten tot een overheidsambt.

Het revolutionaire karakter onzer moderne, liberalistische staatsinstellingen is voor menigeen een verleiding om van de politiek een baantje te maken, daar er van eereambten geene sprake meer is, betaling of salarieering regel werd. Voor de gezondheid der volksregeering is dit systeem verderfelijk gebleken. De bedenkelijke omstandigheden, waarin tal van democratisch bestuurde landen verkeeren, hangen saam met het ziekte-proces der democratie, dat de jacht op betaalde baantjes prikkelt. Deze is ook eene der oorzaken van de sociale ontwrichting der volken.

Het algemeen evenredig kiesrecht is uit dien hoofde een der verderflijkste factoren gebleken. Onder het masker, dat ook de laagst geplaatste in de maatschappij moet kunnen mee regeeren, zijn hooger geplaatsten niet minder gesalarieerd. Het behoort tot de karaktertrekken der democratie, zooals reeds Plato deze kende en verachtte, omdat zij het volk bederft. Zij legt niet het bestuur in de hand dergenen, die verstand hebben en daarom kunnen regeeren, maar in de hand dergenen, die niets weten en in het geheel niet kunnen regeeren. De democratie, zoo klaagde hij, houdt geene rekening met hen, die wetenschap hebben, maar juist met alle anderen, die deze missen. Zij brengt de souvereiniteit der bekwamen over op het groote getal. De domsten zijn het grootst in aantal, de bekwaamsten, alsof zij niet waren. De democratie heeft de bedoeling bekwaamheid te onderdrukken en haar door de onbevoegdheid te vervangen.

Zoo oordeelde reeds Plato over de Atheensche democratie. En als hij de onze gekend had, zou zijn oordeel wel niet malscher zijn. Hij wil eene Overheid, Vader en hoeder des volks

bewaarder des vredes, beschermer der onschuld, handhaver der gerechtigheid. Daarom staat hij voor een krachtig bestuur niet van één, maar van de wijzen en de besten, die elkander leiden en houden in het rechte spoor.

Bij Calvijn vonden deze klachten weerklank. Zijne leer verwerpt de dictatuur eener democratie, die niet vraagt naar de eischen van Gods Woord, maar naar de begeerten der massa, die nimmer verzadigd worden kunnen. Calvijn wil eene regeering, die regeert in gehoorzaamheid aan Gods Woord.

GODS SOUVEREINITEIT OVER OVERHEID EN VOLK.

XVI.

Calvijn was in den grond een democraat, maar van bijzondere orde. Hij was het niet in den zin, dien men er heden ten dage aan hecht. Hij was democraat, voor zoover hij niet blind was voor de gevaren van hetgeen men thans dictatuur en voorheen tyrannis noemde en waarbij eene onbeperkte macht berustte bij één enkelen man.

De voorbeelden waren er ook in zijn tijd, dat de vorsten niet altijd plichtgetrouw waren. Er waren er, die hunne hoog ernstige roeping verzuimden, in wellusten leefden, het geld verkwistten, terwijl zij het volk beroofden en de volkswelvaart naar den ondergang brachten en goddelijke, noch menschelijke rechten ontzagen.

Dus kon Calvijn verstaan, dat het niet altijd gemakkelijk was de massa bij te brengen, dat zij ook dezen als vorsten moesten erkennen en eerbiedigen. Wie immers kan in zulke Overheidspersonen een glans van hoogere orde ontdekken, daar zij den goeden niet tot lof, den kwaden niet tot straf zijn? Het volk wordt er onder zulk een tyrannis toe gebracht de machthebbers te haten. Maar hoe verklaarbaar ook de minachting voor verkeerde Overheidspersonen zij, toch mag ook tegenover hen niet uit het oog worden verloren, dat alle Overheid van God hare macht heeft. Dat geldt niet slechts den vorst, die het volkswelzijn behartigt, maar ook den onrechtvaardigen geweldenaar, die als eene straf over de volkszonden en afval verschijnt. Een slechte koning is een bewijs van Gods toorn en als zoodanig moet hij dus worden erkend.

Zoo blijkt dus, hoe Calvijn Overheid en volk bindt aan Gods Woord en Wet en geheel het staatsleven ook in zijne historische ontwikkeling schouwt in het licht van Gods souvereine majesteit. En het ligt voor de hand, dat daarmede ook de Overheid zelve aan het souvereine gezag Gods gehoorzaamheid

schuldig is. Daarom legt Calvijn er nadruk op, dat de Schrift leert, hoe Gods voorzienige leiding inzonderheid gaat over de koninkrijken dezer wereld en over hunne regeering met het bepaalde doel, dat de menschen de souvereine Majesteit Gods zullen bekennen. Daniëls profetie had hem geleerd, hoe God de tijden verandert, de koningen afzet en bevestigt, den wijzen wijsheid geeft en wetenschap dengenen, die verstand hebben. Indien wij oogen hadden om te zien en een hart om op te merken, hoe stellen ons dan geschiedenissen der tijden, die wij beleefd hebben, de waarheid van Gods Woord voor oogen!

Wij hebben de kronen van de hoofden der vorsten van Europa zien vallen, ook al waren er onder, die weinige jaren geleden golden voor de machtigsten dezer aarde! De Heere veranderde de tijden. Welk een diepen blik heeft Daniël gehad in de geschiedenis der wereld en hoe weinig heeft de moderne Christenheid, om van de anderen niet te spreken, ervan beseft, en hoe weinig beseft zij er nog van! Zij leeft op een vulkaan van revolutie, van Godvergetenheid, maakt de regeering los van Gods wil en Wet, zoodat voor de regeeringen der Christenvolken er eigenlijk geen God meer is, met Wien zij hebben te rekenen.

Toch heeft de Heere onder ons zijn Woord met groote klaarheid gesproken in de verandering der tijden. Dit toch is het nu juist wat de menschen blijkbaar niet zien kunnen, noch zien willen. De tijden veranderen, zijn reeds veranderd en toch willen groote partijen, ook Christelijke partijen, daarvan niet weten. Zij zijn er blind voor en trachten het volk wijs te maken, alsof er niets is veranderd en maar kan worden doorgeleefd als voorheen.

De moderne mensch wil niet bekennen, zooals Calvijn zegt, dat Gods Woord het ons leert, dat de Allerhoogste machtig is in het rijk der menschen. Daarvan geeft hij de voorbeelden uit de Schrift om ons te leeren, dat de regeerders door God verordineerd zijn en dat wij daarom hunne bevelen hebben te gehoorzamen, hen hebben te eeren en te vreezen.

En zooals nu de onderdanen dit behooren te doen, omdat Gods Woord het hun leert, zoo kan uit den aard der zaak ook van de regeering des volks geëischt worden, dat zij Gods wil zal onderzoeken om zich daarnaar te reguleeren. Indien het volk om Gods wil der regeering gehoorzaamheid schuldig is, dan is de regeering, die er is krachtens Gods souvereine daad, gehoorzaamheid schuldig aan dienzelfden God, die aan ons zijn wil heeft geopenbaard. Datzelfde Woord, waaronder het

volk heeft te bukken, moet ook voor de regeerders richtsnoer zijn bij hunne daden.

En hoe beslist Calvijn is in zake de gehoorzaamheid, die het volk aan de regeerders schuldig is, blijkt uit zijn nadrukkelijk beroep op Jeremia's politieke beschouwingen, die gegrond zijn in een levend geloof in Gods souvereiniteit. In Jeremia 27 geeft de profeet eene beschouwing over Juda's politiek in de dagen van Jojakim, eene beschouwing, die ook betrekking had op Edom en Moab, op Ammon, op Tyrus en Sidon. Hij stelt Juda daar voor ons in, wat wij zouden noemen, een internationaal licht. En dan vangt hij deze aan met de teekening van Gods souvereine majesteit, want de Heere zegt: „Ik heb gemaakt de aarde, den mensch en het vee, die op den aardbodem zijn. En dat is geschied door Gods groote kracht, door Zijn uitgestrekten arm. En omdat alle deze des Heeren schepselen zijn, daarom geeft Hij ze wien Hij wil".

En Jeremia zegt nu, dat de Heere alle deze koninkrijken heeft gegeven in Nebukadnezar's hand, dus zij zouden komen onder Babel's heerschappij. En hij roept de volken op zich aan dit bestel des Heeren te onderwerpen. Zelfs zegt hij hun Gods oordeelen aan, wanneer zij eene politiek meenen te kunnen voeren, die daartegen inging. En het was ook destijds precies als nu onder ons. Wie oproept, tot gehoorzaamheid aan Gods Woord, die wordt gehoond en gesmaad. Wie niet meeloopt met de groote massa, zich onttrekt aan mensch-vergoding en stofvergoding, wordt als in Jeremia's dagen als een lastig tegenstander beschouwd en behandeld.

Er waren toen ook groote partijen, die het veel beter wisten dan Jeremia, want hij stond als een vereenzaamde met Gods Woord en maande het volk af van te luisteren naar valsche profeten. „Hoort niet naar uwe profeten", zegt Jeremia, „naar uwe waarzeggers, naar uwe droomers en naar uwe guichelaars en naar uwe toovenaars, dewelke tot u spreken, zeggende: Gij zult den koning van Babel niet dienen." Zij profeteeren u valschheid en het einde zou zijn, zooals het geweest is, dat zij verre uit hun land weggebracht werden. De Heere zou hen uitstooten en zij zouden omkomen. En alzoo is het geschied.

De eenzame Jeremia sprak de waarheid en Calvijn legt er nadruk op, hoe het des Heeren wil was, dat zij den verschrikkelijken tyran zouden gehoorzamen, dienen en eeren en dat in die onderwerping Gods wil geschiedde. Ook de booze vorsten regeeren bij de gratie Gods. En daarom „seditiosae illae cogitationes", oproerige, revolutionaire gedachten, mogen niet in ons opkomen. Om Gods wil zal de regeering gehoorzaamd

moeten worden en wij moeten weten, dat het niet recht is te meenen, dat wij den koning naar zijne verdiensten mogen behandelen, ook als hij zich niet als een koning gedraagt.

Wanneer de Heere iemand tot koning stelt, „zoo betuigt Hij daarmede zijn wil, dat Hij wil, dat die regeere". Doch Hij is het ook, die de onderdanigheid aan den koning wegneemt, zooals Hij hem ook weder tot heerschappij stelt. Aan Gods instelling der regeering hebben wij ons te onderwerpen.

Uit den aard der zaak beteekent dit niet, dat die gehoorzaamheid onbegrensd zou zijn. Hare grenzen zijn getrokken door Gods Woord en Wet, waaraan Overheid en volk beide onderworpen behooren te zijn. Er zijn rechten der Overheid, die met hare plichten saamhangen en er zijn rechten des volks, waaraan ook de Overheid, die deze bezworen heeft, de handen niet mag slaan.

Doch voor de rechte verhouding is er dan ook noodig, dat wie naar Gods Woord willen leven, voor de Overheid bidden. Zoo heeft Jeremia het uit zijn land verbannen en verstooten volk van Israël, dat van alles beroofd was en in slavernij gebracht, geboden voor de welvaart zijner overwinnaars te bidden, opdat ook onder Babels heerschappij het onderworpen volk in rust en vrede zou kunnen leven. Zoo heeft ook David gebeden voor een Saul en sloeg hij aan den gezalfde zijns Heeren de hand niet.

Zoo leert dus Gods Woord, dat wij onzen Overheden eerbied en vreeze betoonen. Aan die gehoorzaamheid mag niet worden tekort gedaan, ook al is dan die Overheid niet, zooals wij haar begeeren en al handelt zij dikwijls niet in overeenstemming met onze wenschen. De personen moeten onderscheiden worden van hun ambt.

Maar daartegenover staat ook, dat de Overheid plichten heeft jegens de onderdanen, zooals de man aan zijne vrouw, de ouders hunnen kinderen schuldig zijn. Doch ook al doen dezen verkeerd, dan volgt daaruit nog niet, dat de vrouwen of de kinderen geene gehoorzaamheid schuldig zijn. De zonde der Overheidspersonen is geen vrijbrief voor de onderdanen om de van God verordineerde verhoudingen jegens hen te veronachtzamen. Indien wij in de verdrukking worden gebracht, dan hebben wij daarin Gods recht te erkennen over onze zonde, ons te verootmoedigen en den weg des lijdens als eene kastijding des Heeren te waardeeren. Doch ook deze nooden zijn er, opdat zij in Gods hand gegeven worden. Wij hebben Hem aan te roepen om redding uit onze ellende. De Heere oordeelt ook de vorsten over alle onrechtvaardige wetten, die zij hebben

uitgevaardigd, over hunne verkrachting van het recht der armen.

Doch dat oordeel Gods onderkent nu Calvijn in den loop der geschiedenis zelve. En het is van groot belang, dat het in onze dagen wederom onder het Gereformeerde volk zoo worde geleerd en wij ook in onze dagen bij dat licht de verschijnselen, waaronder wij leven, leeren waardeeren. Hoe anders zou dan de houding zijn tegenover hetgeen wij bij andere volken zien gebeuren. Calvijn legt er nadruk op, dat er tijden komen, waarin de Heere mannen verwekt en in zijnen dienst gebruikt, om booze overheden te straffen en een onrechtvaardig verdrukt volk uit zijne ellende te verlossen. Soms gebruikt Hij daartoe de „furorem", razernij dergenen, die andere doeleinden overdenken en zoeken te verwezenlijken. En ook daarvan geeft de Schrift voorbeelden. Zelfs de heidensche Cyrus, de Kores uit Jesaja 45, wiens rechterhand de Heere gevat heeft, wordt door Israëls God bij name geroepen. De Heere verwerkelijkt zijne goddelijke doeleinden door menschen te gebruiken. Hij doet dit om zijne oordeelen te voltrekken over onze zonden, maar ook om een onverdragelijke tyrannie te verbreken. Doch wij hebben onder dit al Gods gebod te gehoorzamen.

Toch beteekent ook dit weer niet, dat wanneer de regeeringsvorm zóó is, dat er tegenover de vorsten ook nog vertegenwoordigers van het volk zijn, deze de roeping niet zouden hebben hun plicht te doen en de wreede losbandigheid der onrechtvaardige vorsten tegen te staan. Dat zou beteekenen verraad aan de vrijheden des volks, waarvan zij juist de beschermers moet zijn.

Zoo is het dus duidelijk in overeenstemming met Calvijn's politieke opvattingen, dat de Staten in deze gewesten Philips hebben afgezworen en was deze afzwering geen revolutionaire daad, doch was de revolutie aan de zijde van Philips, die zijne eeden vergeten had en de rechten des volks met voeten trad, hoewel hij deze plechtig had bezworen.

Van Roomsche en ook van sociaal-democratische zijde wordt wel eens beweerd, dat het Calvinisme, om deze beperking, revolutionair zou zijn. Geheel ten onrechte. Zelfs hadden de Vaderen zich voor die afzwering ook op Thomas Aquinas kunnen beroepen, *De régimine principum* l. I, c, VI, die immers het recht van hetgeen de Vaderen deden, erkende in zijne beschouwing over de tyrannen.

En wat de sociaal-democratie betreft, hare beschuldiging berust alleen op gebrek aan kennis van Calvijn's gronden. In

zijne erkenning der souvereiniteit Gods ligt opgesloten, dat men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan den menschen, want aan Gods wil moeten zich ook de vorsten onderwerpen. Voor Gods ordinantie, leert Calvijn, moet de Overheid wijken. En hij verklaart het voor geheel verkeerd, dat zij om de menschen te behagen, Gods Woord en Wet verzaakt. De Heere is de Koning der koningen. En wanneer Hij zijnen heiligen mond opent, moet geluisterd worden.

En daarom zijn wij den menschen onderworpen, die Hij over ons gesteld heeft. Doch wanneer zij gebieden hetgeen ingaat tegen Hem, dan zal het menschenwoord niet worden geacht. Der Overheid geschiedt geen onrecht, wanneer zij onder de opperste macht Gods wordt gesteld. Ook daarbij is Daniël Calvijn's voorbeeld, toen hij met geopende vensters naar Jeruzalem bad. De koning had zijne machtsbevoegdheid overschreden, zoodat zijn bevel onrecht was tegenover de menschen, terwijl hij zich tegenover God verhief. Gods gezag is de grens voor het menschelijk gezag. Het is roeping de gehoorzaamheid te brengen, die God van ons eischt en eer alles te lijden dan af te wijken van de vreeze des Heeren.

Zoo hebben wij een uit Calvijn's *Institutie l. IV, c. 20,* genomen overzicht gegeven van zijne staatkundige beschouwingen, waaruit onmiskenbaar zeker blijkt, hoe groot de afstand is tusschen de beginselen van Calvijn en die der neo-calvinisten in Nederland, die aan de Overheid het vermogen ontzeggen tot onderscheiding op het gebied der religie, die wezenlijk haar taak beperken tot gehoorzaamheid aan de tweede tafel der Wet.

Hiermede hebben wij den achtergrond laten zien, waarop de staatkundige beschouwingen, die in onze Belijdenis gegeven zijn, verschijnen. Uit Calvijn's staatkundige beginselen is Art. 36 alleen te verstaan.

Wij vatten Calvijn's beginselen in de volgende stellingen samen:

1e. dat Staat en Kerk beide van God verordend, ook beide onderworpen zijn aan Gods souverein gezag en geroepen tot gehoorzaamheid aan Gods Woord;

2e. dat Staat en Kerk beide zelfstandigheid hebben en elk op eigen gebied, onafhankelijk van elkander, doen wat hunne hand vindt om te doen;

3e. dat aan den Staat eene prioriteit toekomt, wijl hij geroepen is de Kerk te beschermen, opdat zij bij machte zij hare goddelijke roeping te volbrengen;

4e. dat aan den Staat geenerlei bevoegdheid toekomt te doen wat der Kerk is en omgekeerd aan de Kerk niet toekomt te doen hetgeen der Overheid behoort. Er is geen „jus in sacra", doch slechts een „jus circa sacra";

5e. dat het roeping der Kerk is te leeren, dat een iegelijk aan de Overheid eerbied en gehoorzaamheid schuldig is in alle dingen, die niet strijden met Gods Woord en zij geroepen is de Overheid te gedenken in haar gebed;

6e. dat in deze door Gods Woord gevorderde, harmonieuse samenwerking tusschen Staat en Kerk de voorwaarden gegeven zijn voor het welzijn van Staat en Kerk beide en dus voor het ware volksgeluk tevens;

7e. dat door gehoorzaamheid aan deze beginselen de Overheid hare functie vervult in het volksleven ten bate van de komst van Gods Koninkrijk en alzoo tevens de roeping volbrengt, die haar in het historische proces krachtens Gods ordinantie is opgelegd.

II.

ONDERZOEK DER HISTORISCHE GRONDEN VAN HET ADVIES.

HET METHODISCH BEGINSEL.

I.

De Belijdenis, zooals zij uit de handen der Vaderen tot ons kwam, is eigenlijk in haar geheel een politiek document. Zij had de strekking aan Philips II een klaar inzicht te geven in het wezen van het Gereformeerde Protestantisme, opdat hij daardoor tot eene andere politiek zou worden bewogen. Te midden der geweldige beroeringen, waardoor alle volken in West-Europa waren aangetast, openbaarden zich de Gereformeerden door hunne belijdenis den koning voor te leggen als eene anti-revolutionaire macht, die noch op kerkelijk, noch op politiek en sociaal gebied, iets gemeen had met die revolutionaire bewegingen, die het gansche cultureele leven met ondergang bedreigden. De Gereformeerden stelden zich dus den koning voor als eene behoudende, het gezag steunende, hoewel vooruitstrevende groep, die bevrijd van het juk der middeleeuwsche Kerk, terugkeerd tot het oorspronkelijk Evangelie, ook om politieke vernieuwing worstelden. Het was hun niet te doen om omverwerping van het gezag, maar omgekeerd boden zij in de overhandiging dezer Confessie den koning hun steun aan tot handhaving van zijn gezag. Het geheele cultureele leven, het kerkelijke, het politieke en het sociale, was in het geding en de Confessie moest den koning duidelijk maken, welke houding het Gereformeerde Protestantisme op grond zijner beginselen in deze crisis aannam. De Vaderen hoopten terecht of ten onrechte, dat als Philips zich de moeite wilde geven grondig kennis te nemen van hunne levens- en wereldbeschouwing, hij daardoor ook tot eene andere politiek zou worden geleid.

Reeds uit dit doel, dat bij de indiening der Belijdenis voorzat, blijkt hare eenheid. Als geheel werd zij bij het licht van het Woord Gods gedacht, zoodat zij als organisch samenhangend verschijnt en elk artikel in het systematisch geordend verband zijne plaats inneemt. En daaruit volgt dan ook nood-

zakelijk, dat het niet mogelijk is uit dit organisme artikelen of deelen van een artikel weg te nemen naar willekeur, omdat men heden ten dage meent daarin niet meer te kunnen vinden de geloofsuitdrukking, die passend zou zijn voor onzen tijd.

Voor het recht verstand van de leer en de geschriften der Vaderen is het, als bij elk historisch document, van groot belang zich helder rekenschap te geven van de methode, die bij de studie hunner nalatenschap wordt toegepast. Wij leggen daarop nadruk, omdat zoo menigmaal de historie misbruikt wordt voor de propaganda van beginselen, die met de zuivere wetenschap der geschiedenis in geenerlei verband staat. Zooals Prof Acquoy in zijne *Handleiding tot de Kerkgeschiedvorsching en Kerkgeschiedschrijving*, 's Gravenhage, 1894, blz. 90, opmerkte, is het eenige, wat de geschiedschrijver te doen heeft, te verhalen, „hoe het gebeurde zich heeft toegedragen". Het komt er op aan het gebeurde te verhalen, „zooals het werkelijk heeft plaats gehad". Het komt dus aan „op waarheid en klaarheid". Aan meer is er geene behoefte en met minder kan de geschiedschrijver niet toe. En het ligt voor de hand, dat ook waar het aankomt op het verstaan van dogmatische beschouwingen ditzelfde methodische beginsel moet worden toegepast. Om de leer der Vaderen, in dit geval nu de Belijdenis, te verstaan, die zij aan Philips II hebben aangeboden om hem het volle licht te laten opgaan over hun levens- en wereldbeschouwing, moet deze begrepen worden, zooals zij zelven deze begrepen hebben.

Het is vooral in onzen tijd niet van belang ontbloot op deze eenvoudige methodische beginselen nadruk te leggen, omdat zij vaak worden voorbijgezien en dien tengevolge de historische gegevens somtijds zelfs worden misbruikt voor doeleinden van anderen aard, tengevolge waarvan zij in een geheel ander licht verschijnen, dan waarin zij werkelijk gebeurd zijn of ook, waar het dogma in het geding is, anders worden begrepen dan de Vaderen dit begrepen hebben. Met name de Hegelsche school heeft eene geschiedschrijving in de mode gebracht, die er toe strekken moest de geschiedenis te laten verschijnen als zich bewegend naar de lijnen, die door de grondideeën dezer wijsbegeerte waren bepaald. Zij streefde er naar een soort program der geschiedenis te geven, volgens hetwelk zij zich had moeten ontwikkelen. Volgens deze beschouwing wordt de wereld door de rede in Hegelschen zin geregeerd en bestuurd en moet dus in de geschiedenis alles naar die norm der rede geschied zijn. Dat wij op deze wijze met vooropgezette meeningen van doen krijgen, waarbij allerlei doeleinden voor-

ondersteld worden, waarvan wij niets met zekerheid weten kunnen, behoeft geen betoog. Zeer terecht wijst dan ook Jakob Burckhardt in zijne *Weltgeschichtliche Betrachtungen*, Berlin-Stuttgart, 1905, S 3 er op, dat deze methode tot dwalingen voert, omdat zij van verkeerde praemissen uitgaat. Dat neemt echter niet weg, dat deze Hegelsche school ook tot eene verklaring van de dogmatische ontwikkeling der Christelijke Kerk heeft geleid, waarbij de leer der Kerk feitelijk van haar wezen werd beroofd en omgezet in een wijsgeerig theorema, waarvan zij nimmer op die wijze belijdenis had gedaan.

De methode, die bij historisch onderzoek wordt in toepassing gebracht, is dus van groote beteekenis. En wij leggen daarop nadruk, nu wij een onderzoek zullen instellen naar de gronden, waarop de Synode der Gereformeerde Kerken van 1905 haar besluit tot wijziging van Art. 36 der Ned. Geloofsbelijdenis heeft genomen. Hare adviseurs dienden haar met een advies inzake het gravamen tegen eene zinsnede van Art. 36 der Belijdenis, dat werd opgenomen in de *„Acta der Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland gehouden te Utrecht van 22 Augustus tot 7 September 1905* uitg.-boekhandel voorheen Höveker en Wormser, Amsterdam — Pretoria — Potchefstroom. Het werd afgedrukt in Bijlage LXXVIII„ blz. 273—315. Op dat Advies zullen wij ons in het vervolg als op het officieële stuk beroepen, dat ons dus alle gronden voorlegt, die naar het oordeel dezer Synode haar er toe moesten leiden de zinsnede, waartegen reeds vroeger op de Synode te Middelburg in 1896 bezwaren werden ingebracht, als strijdende met den Woorde Gods, uit de ons van de Vaderen overgeleverde Belijdenis te verwijderen. Het bezwaar gold niet het geheele artikel 36, maar slechts de zinsnede, waarin van de Overheid wordt verklaard, dat het tot haar ambt behoort „om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valsche godsdienst, om het rijk van den Anti-christ te gronde te werpen".

Daar het nu onze taak is de geheele procedure door deze Synode toegepast aan een nader onderzoek te onderwerpen, vestigen wij allereerst de aandacht op de methode door de Adviseurs bij hunne historische waardeering van de in het gravamen aan de orde gestelde zinsnede als de eenig juiste op den voorgrond gesteld. Zeer terecht toch stelden zij de vraag, of „de zin en de beteekenis, die de bezwaarde broeders aan de gewraakte zinsnede hechten, juist is of niet" (blz.277). En om die vraag te beantwoorden formuleerden de Adviseurs het methodische beginsel, dat zij als het eenig juiste erkenden

aldus: „dat wij de Confessie onzer Vaderen belijdende, onder de woorden, waarin zijn beleden, niet anders verstaan mogen dan hetgeen zij zelven, blijkens het stellige getuigenis der geschiedenis met deze woorden bedoeld hebben".

Wij stellen er prijs op terstond te verklaren, dat ook wij dit methodisch beginsel als het eenig juiste aanvaarden en daarin met de Adviseurs der Synode volkomen overeenstemmen. Wij zijn van oordeel, dat het van het grootste belang is, dat weder ernst worde gemaakt met deze eenig juiste methode, die bij alle historisch onderzoek, ook bij dat van de leer der Kerk, alleen wetenschappelijk aanvaardbaar kan en mag zijn, dat ook de Belijdenisschriften der Vaderen niet anders mogen worden verstaan dan zij er zelven door hebben willen uitdrukken. Het is wetenschappelijk niet geoorloofd, zooals in onzen tijd veel geschiedt ook door de zoogenaamde dialectische speculatieve theologie, het dogma eerst om te zetten in een rein theoretische stelling en deze dan voor het dogma uit te geven. Het wordt uit het oog verloren, dat hetgeen Gods Kerk in de Heilige Schrift ontvangen en in hare belijdenisschriften uitgesproken heeft als vrucht van haar leven onder de belichting des Heiligen Geestes, wezenlijk iets geheel anders is dan eene philosophische stelling. Het dogma is uit het religieuse leven geboren. Het leven, dat God de Heilige Geest wekt, is van andere orde, is niet theoretisch-dialectisch van karakter. Het religieuse leven wordt niet gedragen door een spel van begrippen, is geen philosophie, maar een leven van eigen aard, waarin ook de rede hare functie heeft. De religie is ook in haar kennen van eigen orde. En dit voorbij te zien en haar in philosophie te laten opgaan, zooals in onzen tijd veelvuldig geschiedt, is de dood voor het religieuse leven en leidt noodzakelijk tot een verstikking onder de doornen van een wezenlijk dood een dor rationalisme of mystisch intellectualisme, dat elk dogma in zijn wezen aantast en alle waarheid, waarin Gods Kerk in den loop der eeuwen geleid werd, disputabel kan stellen.

Tegenover deze heerschende, verkeerde neigingen kan alleen toepassing van het ook in 1905 door de Adviseurs der Synode vooropgestelde wetenschappelijke beginsel medicijn wezen. Ook van alle dogma geldt, dat wij de Confessie der Vaderen belijdende onder de woorden, waarmede zij beleden, niets anders mogen verstaan dan hetgeen zij zelven blijkens het stellige getuigenis der geschiedenis met de gebezigde woorden hebben bedoeld. Dit methodisch beginsel is van kracht, als het aankomt op het verstaan van het dogma, zooals dat tot ontwikkeling kwam in de geschiedenis der Kerk. Dus geldt het

ook Art. 36 in zijn geheel, zooals het in de Belijdenis verscheen.

Wij vestigden er reeds de aandacht op, dat onze Confessie er de kenmerken van draagt, dat zij door Calvijn's geest als gegenereerd werd. In zijn geestelijke spheer leefden de mannen, die zich in haar uitspraken. En in dat licht kan dus ook alleen dit artikel worden verstaan. Doch wij moeten er dan ook nauwkeurig op toezien, dat wij politieke ideëen, die gerijpt zijn onder den invloed van het, door revolutionaire geesten doorzuurde, moderne leven, geen zeggingschap geven bij de verklaring ervan. Het is niet genoeg het juiste methodisch beginsel op den voorgrond te stellen, maar om grondige historische kennis te verkrijgen, moet het ook op strikte wijze worden toegepast. Zooals men bij het verklaren der Heilige Schrift of bij de studie van het dogma aan de philosophie geene stem mag geven, omdat Woord en dogma alleen zichzelven mogen verklaren, zoo mag men ook met betrekking tot het begrip der Staatsleer, zooals deze in Art. 36 voor ons ligt, zich niet laten leiden door politieke idealen van onzen tijd. Men mag de Belijdenis niet waardeeren met den maatstaf van hetgeen in onzen tijd mogelijk of wenschelijk wordt geacht. de vraag naar de oplossing onzer hedendaagsche moeilijkheden is van andere orde dan die, of de Staat zich heeft te onderwerpen aan het souvereine gezag Gods, zooals dit in Gods Woord ons wordt geopenbaard, als zich uitstrekkend over het geheele creatuurlijke leven.

Over het methodisch beginsel, kan dus wetenschappelijk beschouwd geen verschil zijn. Een wetenschappelijk man, en al de onderteekenaren van het gravamen waren wetenschappelijk gevormde mannen, kan geen andere methode als juist erkennen. Het is absoluut verwerpelijk aan de gegevens, zooals zij daar voor ons liggen eene uitlegging te willen geven, die den schijn wekt of moet wekken, alsof eeuwen geleden de Vaderen reeds profeten geweest zijn van onzen modernen tijd. Toch gebeurt dit wel en laten sommigen zich verleiden tot oordeelvellingen en uitleggingen, die de historische gegevens verkrachten, om ze te gebruiken als steunplaren van moderne leerstellingen.

Het is dus niet van belang ontbloot op welke wijze de historische gegevens worden gelezen. De Remonstrant leest die ander dan de historicus, die ze er neerlegt, zooals zij zich zelven geven, zonder deze te plaatsen in een valsch licht of ze te doen dienen als propaganda materiaal voor hedendaagsche geestelijke stroomingen. Voorheen werd de geschiedenis dikwijls in dienst gesteld van het liberalisme, werd de Dordtsche

Synode als eene vergadering van dompers aangeklaagd, die de Remonstranten onschuldig veroordeelden en vervolgden. Toch heeft de latere ontwikkeling geleerd, dat het Remonstrantisme, in bond eerst met het Cartesianisme, daarna met het Spinosisme een der krachtigste factoren is gebleken in de verliberaliseering van ons volk.

Acht te geven op het methodische beginsel is dus een rechtmatige eisch. En zeer terecht hebben de Adviseurs der Synode daarop nadruk gelegd. Voor eene juiste waardeering van hetgeen heden ten dage door allerlei philosophische theologen wordt verkondigd, is het van groot belang dit normatief methodisch beginsel niet uit het oog te verliezen, daar zij, evenals sommige ethischen, den wezenlijken, historischen Calvijn omboetseeren in het beeld van een hedendaagsche theologisch philosooph of van een vromen ethischen pastor, waarmede hij historisch gezien niet de minste gelijkenis vertoond.

En zoo komt het er ook op aan woorden en termen, waarvan de Vaderen zich bedienden, te verstaan in den zin, dien zij er zelven aan gehecht hebben en ons er voor te wachten, daarin beteekenissen te leggen, die aan een geheel andere denkwereld zijn ontleend. Dan toch wordt de historische werkelijkheid vertroebeld, wordt het verleden verward met het heden.

Ook waar het nu er op aankomt de staatkundige opvattingen der Vaderen te leeren kennen, zooals zij daaraan uitdrukking hebben gegeven in Art. 36 onzer Belijdenis, moet de methodische regel, door de Adviseurs op den voorgrond gesteld, voor oogen worden gehouden. Doch het ligt voor de hand, dat wij, wanneer wij hun advies nu volgen, ook den plicht hebben, ons ervan te vergewissen, of zij zelven het door hen aangeprezen methodisch beginsel getrouw in toepassing hebben gebracht. Immers, het goede te weten, is nog niet altijd, ook op wetenschappelijk gebied, hetzelfde als het goede te doen. In ons voortgezet onderzoek zal het blijken, of zij de juiste methode ook zelven bij de constructie van hun gravamen en de toelichting daarvan, bij de samenstelling van hun Advies hebben toegepast.

Indien dit niet het geval mocht zijn, dan zou daaruit volgen, dat de conclusie, waartoe zij gekomen zijn, goeddeels rustte op eene verkeerde interpretatie van de Staatsleer der Vaderen, zooals deze in de Belijdenis werd neergelegd. En dan zal de afwijzing hunner conclusie ook noodzakelijk moeten volgen.

DE JUISTE TOEPASSING VAN HET METHODISCH BEGINSEL.

II.

Het is uit den aard der zaak niet genoeg een juist methodisch beginsel te hebben, maar het komt er ook op aan dit juiste beginsel nauwgezet en steeds te volgen. Het gebeurt meer, dat iemand wel een helder inzicht heeft in de voor de wetenschappelijke beoefening juiste methode, terwijl hij toch in meerdere of mindere mate verzuimt haar nauwkeurig in toepassing te brengen. Welnu, inzake het gravamen, zooals dit werd ingediend, is er grond voor twijfel, of de onderteekenaars het door henzelven met nadruk op den voorgrond gestelde methodische beginsel bij hun onderzoek wel volkomen recht hebben laten wedervaren.

Deze opmerking vloeit niet voort uit gebrek aan eerbied voor de Adviseurs der Synode van 1905. Zij waren mannen van erkend gezag. Allen zijn zij reeds ontslapen en niet zonder weemoed denk ik aan de meesten hunner, met wie ik persoonlijk omgang, soms zelfs zeer intiemen omgang, mocht hebben.

Als ik dus critiek oefen op de wijze, waarop de onderteekenaars van het bekende gravamen in 1905 bij de samenstelling van hun advies het door mij ook als juist erkende methodische beginsel hebben in toepassing gebracht bij hun onderzoek naar den zin der Confessie, dan mag niemand daarin zien gebrek aan eerbied voor hunne wetenschappelijke beteekenis, voor hun werk en voor hunne personen. Ik hoop echter hetgeen zij als Advies aan de Synode van 1905 aandienden, volgens het zelfde juiste methodische beginsel te toetsen.

In de eerste plaats is het voor eene toelichting op de toepassing van het methodische beginsel van belang, het gravamen zelf, zooals het aangediend en geformuleerd werd, in het oog te vatten. De Adviseurs hebben van meet af hunne taak begrensd. Zij maakten zich los van de buitenlandsche Gereformeerde Kerken, achtten raadpleging daarvan niet gewenscht,

Allereerst omdat deze te gering in aantal waren, voor zoover zij namelijk met de Hollandsche gescheiden „Gereformeerde" Kerken in correspondentie stonden. Deze konden toch niet beschouwd worden als bevoegd om een oordeel uit te spreken zóó, dat er een oordeel zou geboren worden, dat van beslissende geldigheid was voor alle Gereformeerde Kerken. Ja, zij waren in 1905 nog wat bescheidener dan in latere jaren, want toen waagden zij het nog niet om deze revisie te vergelijken met „de revisie der Confessie op de Synode te Dordt in de jaren 1618 en 1619". Ook achtten zij de raadpleging der buitenlandsche Gereformeerde Kerken niet noodig, omdat „zij zich reeds op afdoende wijze over het punt in geschil hebben uitgelaten en uit de wijzigingen of nadere verklaringen door haar aan de Confessie toegevoegd, haar gevoelen genoegzaam kan worden gekend".

Nu ligt het voor de hand, dat onder deze omstandigheden haar raadpleging van secundair belang was. Want als buitenlandsche Kerken geraadpleegd werden, of als de wijzingen en toevoegingen der buitenlandsche Gereformeerde Kerken werden getrokken binnen den kring der beschouwingen, dan moest toch wel de eerste vraag deze zijn, of hetgeen de buitenlandsche Kerken leerden, wel aan den Woorde Gods conform was. Omdat de buitenlandsche Kerken iets leeren, daarom alleen is het nog niet in overeenstemming met des Heeren Woord .

Ja, het is zelfs apriori te verwachten, dat het met de buitenlanders precies gaat als met de Nederlanders, dat namelijk de politieke omstandigheden, waaronder de menschen leven, een grooten invloed oefenen op hetgeen zij meenen conform den Woorde Gods te zijn. Het was dus niet te verwonderen, dat men afzag van een nadere confronteering met andere kerkformaties van Gereformeerden oorsprong. Doch zoo werd het in geding zijnde Artikel 36 in uitsluitend Nederlandsch licht geplaatst en dus het onderzoek willekeurig beperkt.

Hoewel dit om practische overwegingen begrijpelijk was, kan toch niet gezegd worden, dat op deze wijze de objectiviteit van het onderzoek bevorderd werd. Immers het Reformatorisch beginsel stelt de Kerk als Katholiek, wel niet in Roomschen, maar dan toch in Gereformeerden zin. En voor het vraagstuk van de verhouding van Kerk en Staat is dat Katholieke beginsel van zeer groot belang. Immers, het heeft dan niet meer alleen betrekking op een bepaalden Staat en op een bepaalde, in nationaal licht verschijnende Gereformeerde Kerkformatie, maar op den Staat en op de Kerk in het algemeen. Het is immers slechts de vraag, wat Gods Woord leert

aangaande de verhouding van Kerk en Staat in den ruimsten, algemeenen zin des Woords. Daarom gaat het in de Belijdenis eigenlijk alleen.

Het vraagstuk moet dus, daar het de Belijdenis geldt, worden uitgelicht uit het enge nationale kader, waarin het hier te lande verschijnt. Waar ook de Gereformeerde Kerk optreedt in het leven der volkeren, behoort zij te weten, hoe de Staatsmacht verschijnt in Gods Woord. Of een Gereformeerde Kerk opkwam in Engeland, in Frankrijk, in Zwitserland, in de Vereenigde Staten, in Zuid-Afrika, dan wel in Duitschland, Italië of Spanje, dat doet voor het vraagstuk der Confessie niet ter zake.

Het is in deze met Gods Woord als b.v. met de wiskunde. De som van de hoeken van een driehoek is aan de Noordpool of aan de Zuidpool voor het menschelijk bewustzijn steeds honderd en tachtig graden. En de stellige uitspraken van Gods Woord over de verhouding van Kerk en Staat luiden in Afrika niet anders dan in Amerika. Gods openbaring is steeds en overal Zijne openbaring, spreekt overal op dezelfde wijze. Het Woord des Heeren is gezaghebbend voor den mensch, voor den modernen heiden, zoowel als voor den Christen, afgezien van de vraag, of de menschen het willen erkennen. Dit is, helaas, vaak niet het geval.

Doch Gods Woord verandert er niet om. Dat geldt zoowel hetgeen dat Woord leert met betrekking tot de meest intieme stukken der leer, als tot die, welke naar onze waardeering meer aan de peripherie liggen. Het leerstuk der Heilige Drievuldigheid b.v. of dat der vleeschwording des Woords wordt, evenals elk ander, bepaald uitsluitend door Gods Woord, dat dan ook het eeuwig blijvende Woord is.

Het was daarom eisch van het vraagstuk van Art. 36 zelf, dat het principieel aan de orde gesteld en onderzocht werd op hetgeen in Gods Woord ons daarvoor geopenbaard is geworden. Dus kon het niet worden beperkt alleen tot de Nederlandsche Kerkformatie, die zich „de gereformeerde Kerken" noemt. Daarmede werd aan de objectiviteit van het onderzoek terstond tekort gedaan, want het noodzakelijk gevolg moest zijn en is ook zoo geweest, dat aan onze nationale toestanden en onze politieke omstandigheden een stem in het kapittel verleend werd bij de verklaring ervan.

Daarvoor was te meer aanleiding, omdat de schoolpolitiek van het heerschende liberalisme sinds vele jaren het Christenvolk in Nederland onderdrukt had. De behoefte aan eene opvoeding der kinderen in overeenstemming met de belofte,

afgelegd bij den Heiligen Doop, deed zich steeds sterker gevoelen, omdat er in die dagen, in tegenstelling met wat onze tijd te zien geeft, eene ontwaking van het kerkelijk leven was.

Het Synodaal regiem, dat in 1816 aan de Hervormde Kerk was opgelegd door den Staat, harmonieerde volkomen met het liberalisme, dat zijn voedingsbodem vond vooral in de Hervormde Kerk. Bovendien was er ook in de Kerk eene ontwaking, zoodat in den loop des tijds overal in onze Hervormde gemeenten de actie geboren werd om door kiescolleges of kerkeraden eene meerderheid te verwerven voor de orthodoxie. Het confessioneel bewustzijn ontwaakte en daarmede werd ook de vraag geboren naar een onderwijs in overeenstemming met de doopbelofte. De orthodoxie bleef dus niet beperkt binnen de enge grenzen der Kerk, maar liet langzamerhand haar licht opgaan over alle levensterrein.

Dat licht vond zijn vertolker in Groen van Prinsterer, die evenals heden ten dage onder de Hervormden het geval is, in zijn streven het meest bemoeilijkt werd door de belijdende elementen in de Hervormde Kerk zelve. Hij stond maar al te dikwijls onbegrepen, eenzaam en verlaten als „een veldheer zonder leger". Toch heeft God door Groen een wonder werk gewrocht, want zonder zijne, in menig opzicht geniale, werkzaamheid zou er geen grond zijn geweest, waarop later Dr. Kuyper zijne A.R. Partij heeft kunnen bouwen.

Dr. Kuyper nu was de schepper van de coalitie. Hij zag in, dat om vrij te worden van het liberalistisch slavenjuk, noodig was de politieke samenwerking met de Roomsch-Katholieken. Ook dezen toch begonnen, nadat zij, om zich voordeelen te verwerven, met de revolutie waren opgetrokken en met Thorbecke's liberalisme de bisdommen hersteld en andere voorrechten verkregen hadden, te begrijpen, dat het liberalisme ook voor de Roomsche Kerk een gevaar werd, nu de liberale Staat door de zoogenaamde neutrale school de handen uitstrekte naar het zaad der Kerk. Toen was de tijd rijp voor de coalitie. Kuyper en Schaepman waren de geniale figuren, die haar in het aanzijn riepen en tot invloed brachten.

In later jaren is door sommigen op deze coalitie veel afgegeven, doch dit heeft geene betrekking op haar eigenlijk doel. Later, toen zij had uitgediend, werd zij een instrument tot macht en voordeel van anderen aard dan haar oorspronkelijke bedoeling was. Doch het kan niet ontkend worden, dat zij op de waardeering van Art. 36 een zeer grooten invloed heeft gehad.

Voor de juiste beoordeeling van het vraagstuk van Art. 36

was dit op zichzelf bedenkelijk. De belangen, die met de coalitie gepaard gingen, waren van zooveel beteekenis, dat zij onwillekeurig de waardeering ervan moesten beinvloeden.

De vraag naar den eisch van Gods Woord werd daarmede gesteld in een licht, dat gekleurd werd door de practische eischen der politiek. Daaraan is ook Dr. Kuyper, en ik mag wel zeggen geen zijner medestanders, ontkomen. De wijze, waarop Art. 36 werd verstaan door de leidende figuren der Synode van 1905 is afhankelijk geweest van de politieke idealen dier dagen. Natuurlijk beteekent dit niet, dat daarbij van opzet sprake was, maar wel, dat zij in de overtuiging van te moeten streven naar reine objectiviteit, toch wezenlijk niet zoo vrij waren van het kader der omstandigheden, waaronder zij politiek verkeerden, als voor eene strikte toepassing van het overigens volkomen juiste methodische beginsel eisch was.

VAN DE VOORGESCHIEDENIS VAN HET GRAVAMEN.

III.

Het Advies, dat naar aanleiding van het gravamen op de Synode van 1905 werd ingediend, had een voorgeschiedenis, die uit den aard der zaak in de Acta niet vermeld wordt. Slechts wordt een en ander medegedeeld over de geschiedenis van het gravamen als zoodanig.

In de eerste plaats, dat het reeds in 1896 op de Synode van Middelburg was ingediend, blijkens Art. 196. Op die Synode hadden de H.H., die het gravamen in 1905 indienden, toen het er op aankwam door opstaan van de zitplaatsen instemming ming te betuigen met de Formulieren van Eenigheid, daaraan wel gevolg gegeven, doch zonder van hun gravamen tegen ééne zinsnede in Art. 36 der Belijdenis melding te maken. Het werd niet noodig geacht, omdat het algemeen als bekend kon worden verondersteld. In 1902 op de Synode te Arnhem was er eene commissie van Advies benoemd inzake dit gravamen en in 1905 achtte men den tijd gekomen om het „slapend gravamen" wakker te maken. De zuiverheid der leer en de welstand der Kerken zouden niet veilig kunnen zijn, „zonder bezwaar te hebben ingebracht tegen den inhoud en de strekking van de derde zinsnede in Art. 36 van de Belijdenis der Kerken, als zijnde niet conform den Woorde Gods". En indien dit zoo was, dan rekenden „zij zich in hunne consciëntie verplicht, deze uitspraak niet te belijden, maar te verwerpen". Alzoo op blz. 273 der *Acta van de Synode in 1905 gehouden te Utrecht.*

Dit officieele kerkelijke verloop van de geschiedenis van het gravamen maakt uit den aard der zaak geene melding van hetgeen er buiten alle kerkelijke vergaderingen om op politiek terrein met het gravamen gebeurd is, voordat het nog een officieel gravamen was in de kerkelijke vergaderingen. Toch is hetgeen er vooraf, en op politiek terrein geschiedde van belang, al ware het alleen, omdat er uit blijkt, dat gravamina tegen de Belijdenis ook gemaakt kunnen worden.

Dit gravamen toch is niet opgekomen uit den boezem der Kerken, maar op de studeerkamer uitgevonden, zoodra de woorden, die in het geding waren, practische moeilijkheden begonnen te baren en een blok aan het been bleken, wanneer het er op aankwam politieke verbonden te sluiten, die zich met de betwiste zinsnede moeilijk lieten vereenigen. Ja, zij, die zulke verbonden bezig waren te sluiten, kregen toen, zooals zij het aan de Synode schreven, last met hunne consciëntie.

Ik geloof echter, dat als Dr. Kuyper er niet geweest ware, of als hij zijn oorspronkelijk begin niet had losgelaten en nooit aan eene coalitie met Rome gedacht had, deze woorden hem nimmer gehinderd zouden hebben. Behalve dan ook de ingewijden in het politieke leven, geloof ik niet, dat ooit iemands consciëntie met die woorden last zou gekregen hebben.

Zooals ik reeds opmerkte, drongen de omstandigheden tot een nieuwe orienteering op politiek gebied. Het probleem van de opvoeding der kinderen begon steeds meer te nijpen. Het liberalisme werd steeds driester, dreigde het Christelijk volksdeel met steeds zwaarder verdrukking. Wij herinneren het ons allen, hoe de uitspraak luidde: „de minderheden moeten dan maar verdrukt worden!" Het spreekt van zelf, dat deze domme, liberalistische dwangpolitiek noopte tot het zoeken van een uitweg. En dat een man als Dr. Kuyper, met de geschiedenis van het geestelijk leven der Westersche menschheid zoo grondig vertrouwd, bovendien met een diep inzicht gewapend, waardoor hem verre perspectieven geopend werden, voor de vraag kwam te staan, of niet door samenwerking met anderen, in dit geval speciaal met Rome, de noodzakelijk te bereiken doeleinden verwezenlijkt konden worden, ligt voor de hand. Daarbij kwam, dat de behoefte aan vrijheid om de kinderen op te voeden in overeenstemming met den eisch der Christelijke consciëntie en in gehoorzaamheid aan den Woorde Gods, steeds sterker zich deed gevoelen.

De genesis der coalitie vindt hare natuurlijke verklaring in de door het liberalisme opgedrongen worsteling om vrijheid. Het is de oude geschiedenis, die steeds zich herhaalt: Alle politieke strooming, die niet aan Gods Woord zich onderwerpt, draagt in zich het beginsel der tyrannie. Ook van het liberalisme is dit openbaar geworden. Zij hebben evengoed als de Spaansche en de Russische revolutie de Kerk van Christus onderdrukt. De vervolging der afgescheidenen levert er het bewijs voor en de kerkelijke ellende, waaronder het Gereformeerde volk reeds meer dan een eeuw gebukt gaat, leert hetzelfde. Het liberalisme heeft een ontkerstend volk nagelaten en is door

den afgrond, dien het geopend had, tenslotte zelf verzwolgen.

De sociaal-democratische beweging met het communisme in haar staart, is door het liberalisme zelf gebaard. Het staat nu als eene oude, vereenzaamde, verachte vrouw, die haar jeugd verkwanseld heeft, te midden van ons volksleven. Het liberalisme is door zijn eigen kinderen verlaten.

Maar in mijne jeugd stond het nog op het hoogtepunt zijner glorie. Het vervulde het gansche land met liberale ambtsdragers, had maling aan het volk in het algemeen, aan het Christelijk volksdeel in het bijzonder.

In de dagen van Dr. Kuyper's opkomst stond het liberalisme in het zenith van zijne kracht en als een moderne Pharao dreigde het alle kinderen van het Christenvolk te werpen in de Nijl van het ongeloof.

Ook de Roomsche Kerk begon de beteekenis van het liberale streven te verstaan en zag in, hoe dit liberalisme, dat eerst haar vriend zich betoonde en vele goede diensten haar bewezen had, het karakter droeg van de slang, die zij koesterde aan haren boezem. En ook Rome had in de figuur van Dr. Schaepman een eminenten leider, die verder zag dan velen. Dus was het geen wonder, dat deze twee groote mannen zich tot elkander aangetrokken voelden.

Ik geloof niet te dwalen, als ik hier zeg, dat Dr. Schaepman grooter invloed op Dr. Kuyper heeft geoefend dan Dr. Kuyper op Dr. Schaepman. Dit lag niet alleen aan de bijzondere gaven van Dr. Schaepman, maar in nog hoogere mate aan de machtspositie, die hij had door de aaneengeslotenheid van Rome.

Dr. Kuyper, als leider der Protestantsche groepen, stond, juist omdat het groepen waren, zwak. Evenals Groen heeft Dr. Kuyper veel geleden onder de verdeeldheid der Protestantsche schare. Hij heeft, ik heb dit van nabij kunnen waarnemen, een ontzaglijk moeilijk leven gehad. Als hij het goede wilde, dan lag hem in de partij, die achter hem scheen te staan, het kwade bij. Dr. Schaepman kon beschikken over eene volksmacht, waarop hij altijd kon rekenen. Daar zorgde de geestelijkheid voor, terwijl Dr. Kuyper altijd rekening had te houden met den mogelijken onwil van hoogen en lagen, die meestal het verstand misten om hem te begrijpen en te waardeeren.

Hij had slechts enkele cohorten, die hondetrouw betoonden en zelfs geen critiek waagden, al had hij daaraan groote behoefte. Dr. Schaepman had ook wel critiseerende elementen in zijn gelederen, maar die waren er toe te brengen naar redelijk inzicht om te buigen, terwijl vele volgelingen van Dr. Kuyper

hem verlieten, zoodra de omstandigheden er toe leidden, dat er een consigne gegeven moest worden, dat niet begrepen en dus ook niet gehoorzaamd werd. Zoo had Dr. Kuyper het veel moeilijker dan Schaepman, want hij moest steeds zijne aandacht gevestigd houden op twee fronten.

Ik leg daarop nadruk, juist in dezen vorm, omdat Dr. Kuyper wel eens werd voorgesteld als duldde hij geen critiek. Dat was allerminst het geval. Zelfs was hij op critiek gesteld, wanneer deze maar geoefend werd door menschen, die hem konden begrijpen. Maar hij moest niets hebben van hen, die hunne eigen belangen als de hoogste norm volgden. Er waren er in zijne nabijheid, waarvan hij dit begreep. Voor dezer critiek was hij meestal zeer ongevoelig. Maar voor rede, voor op wetenschap gegronde overwegingen, had hij altijd een open oor niet alleen, maar hij zocht zulk een critiek. Dr. Kuyper was zelve een scherpzinnig criticus, werd geleid door wetenschappelijken zin en liet zich niet leiden door grondelooze ficties. Daarom juist had hij het vaak moeilijk, veel moeilijker dan Schaepman, die ten slotte een gehoorzaam leger achter zich had.

Dr. Kuyper heeft heel goed ingezien, welke groote beteekennis de R.K. Staatspartij, onder de leiding van zulk een genialen leider als Schaepman, hebben kon en hebben moest, als het er op aankwam de vrijheid te verwerven, die het Protestantsch Christelijk volk noodig had, indien het tot ontwikkeling komen zou .

En hij heeft ook heel goed begrepen, dat er dan in de mentaliteit van het Gereformeerde volk heel wat moest veranderen om te bereiken, wat hij als volstrekt noodzakelijk beschouwde, namelijk een samenwerking tusschen Rome en het Gereformeerde volksdeel.

Immers, in het Gereformeerde volk leefde een sterk antipapistisch gevoel. Wie zich de feesten van 1872 herinnert, die weet, hoe dit gevoel opvlamde als een gevolg van het Thorbeckiaansche avontuur. De jeugd in die dagen werd gevoed met de mooie boekjes van Gerdes, die dit antipapisme wakker hielden. Voor dat feit stond Dr. Kuyper.

En het lag ook voor de hand, dat toen hij eenmaal zijn plan had overwogen en vastgesteld, het eerste zijn moest de politieke spade te zetten in den antipapistischen akker van ons volksleven.

Dit drong hem er toe eerst zelve zijne houding te herzien, want ook hij heeft een tijd gehad, dat hij uit diezelfde volksmentaliteit leefde. En zoo trad er in zijne beschouwingswijze, dank zij den omgang met Dr. Schaepman, eene kentering

in, die voor zijne beoordeeling van Art. 36 beslissend is geweest.

Dit zal uit ons volgend onderzoek blijken, terwijl het daarbij ook duidelijk zal worden, dat de zucht naar wijziging der Belijdenis niet uit den boezem der Kerk geboren is, maar een vrucht is geweest van het streven om in verbond met Rome het volk te bevrijden van het dwangjuk der liberalistische suprematie, dat zeer zwaar drukte op de geestelijke ontwikkeling van het Protestantsch Christelijk volksdeel.

DE POLITIEKE KENTERING.

IV.

Het is een der schoonste bladzijden, die Dr. Kuyper op den 24en Augustus 1872 heeft geschreven ter herdenking van de martelaren van den Bartholomeüsnacht *(Ons Program* blz. 1202—1207). Wie dat stuk leest, wordt ontroerd door het geweldig gevoel van weerzin, dat opwelt uit een tot in zijn diepsten grond geschokt gemoed. Hij roept wie Protestantsch zich weten, op naar de graven der martelaren tot een dag van rouw, want „heel de Kerk der Hervormden, aan alle plaatse der aarde, treurt".

Toch was hij zich ervan bewust, dat zijne taal, hoe machtig ook en schoon, te kort schoot om dat historisch gruwelfeit te teekenen: „Geen naam, een vloek is voor dien gruwel op onze lippen en met den geplaagde op den aschhoop zou het ook ons van die ure der duisternis ontglippen kunnen: Diezelve dag zij duisternis! Dat God naar hem niet vrage en dat geen glans hem beschijne! Diezelve nacht, donkerheid neme hem in, dat hij in het getal der maanden niet kome! Ziet, hij zij eenzaam, dat hem vervloeken de vervloekers des daags, die bereid zijn hunnen rouw te verwekken! Dat hij wachte naar het licht, maar het worde niet, dat de schaduw des doods over hem wone".

Zoo gedacht Dr. Kuyper op den 24en Augustus 1872 onzer dooden, onzer Broederen, aangegrepen als hij was door het afschuwelijk moordwerk, waarvan zij het slachtoffer waren. In Oud-Testamentische poëzie gaf hij uiting aan het ontroerend leed, gebracht over zoovele edelen der Reformatie, edel niet alleen naar den bloede, maar bovenal naar den geest.

En als hij dan de vraag stelt, waar het monster schuilt, op hetwelk de schuld van zoo onmenschelijken gruwel neerkomt? Dan luidt zijn antwoord: *„Rome deed dit"*. En zoo voegt hij er aan toe: „Zij dit haar uit de volheid onzer smarten gezegd: Toen ge het dezer dagen drukken liet, dat onze Geuzen voor

den Bartelsdag aansprakelijk stonden, en dat mee door uw Gorkumsche martelaren het bloed te Parijs verwekt is — toen hebt ge ons te midden onzer smarten gegriefd zonder oorzaak". Het kan niet ontkend, dat Dr. Kuyper diep in de historie van dat lijden inleefde, het aanschouwde in Calvinistisch licht, toen hij uitriep: „Op uw graven, martelaren van Parijs! martelaren van heel Frankrijk! geslachten ook om onzentwil, onze broederen! zij daarom onze eed van trouw hernieuwd aan het geloof, waarvoor gij stierft".

Den zonen der Hervorming zegt hij, dat zij in latere tijden „uw doodsangst in gedachtenis houden en het oor nooit weeklijk zullen toestoppen voor de stemme des bloeds, die uit de diepten der wateren en uit de kuilen der aarde voor uwe lieven en kinderkens blijft roepen tot den Heere". En zoo bezweert Dr. Kuyper ook, dat nooit in de Kerk der Hervormden, uw Kerk, de geest zal binnensluipen, die u zoo gruwzaam ter slachtbank voerde en die het waagt in Gods heerlijke schepping den kreet der bloeddorst te slaken: „De ketter niet slechts ter kerke uit, maar ook aangetast in zijn bloed! *Zoo sprak Aquinas, Aquinas was van Rome*".

Het behoeft geen betoog, dat een man, die zoo schrijft, zich klaar bewust is van de antithese tusschen Rome en de Reformatie. Dit is geen antipapisme in den fanatieken zin, zooals dat door oppervlakkige theologen van later tijd gedreven werd, maar wij hebben hier van doen met een bewust niet-Roomsche levens- en wereldbeschouwing, waaraan Dr. Kuyper uitdrukking gaf in een ontroerend schoon stuk over den Bartholomeüsnacht.

Hoe anders is zijne verhouding vijf jaren later in een stuk van den 19en November 1877. Hij werpt daarin de vraag op: „Waarom samenwerking met Rome afgesneden?" Er blijkt uit, dat de idee van toenadering overwogen was. Dr. Kuyper wijst daarin echter een bondgenootschap nog vierkant af: „Een bondgenootschap werd, zelfs in de zwakste beduidenis, die dit woord, op het uiterste gerekt, nog toelaat, nooit of te nimmer aangegaan".

De liberalen hadden dit natuurlijk er van gemaakt, er reclame mede gedreven, zooals dit in de politiek gebruikelijk is. Het wordt echter een puur verzinsel, gewetenlooze politiek genoemd, waarvan de bedoeling duidelijk was. Datzelfde liberalisme, dat Rome aan de vrijheid geholpen had tot onbeperkte expansie, was nu bang, dat het met anderen zou optrekken, zoodat de Roomsche steun niet meer aan het liberalistisch onderwijs- ideaal zou ten goede komen.

En het blijkt uit dit document, Dr. Kuyper erkent het, dat er wel geen bondgenootschap was, maar toch wel „saamwerking". En deze samenwerking wordt voorgesteld als eene spontane. „Zij was niet „planmatig", niet „voorbedacht", geen vrucht van „politieke combinatie". Kuyper en Schaepman liepen „zonder van elkander af te weten, naar éénzelfde punt van de bedreigde wallen". Een gemeenschappelijk gevaar bedreigde beide partijen gelijkelijk. „Aan een prijsgeven van het hoofdpunt, dat tusschen Rome en ons in geschil lag", daaraan werd nooit gedacht, zelfs in de verste verte niet!

Maar die samenwerking was er dan toch geweest. En diezelfde man, die vijf jaren geleden van den Bartholomeüusnacht met zooveel kracht had betoogd, dat de vloek over deze bloedstorting op Rome drukte, verklaarde nu van die samenwerking, die hij noch kon, noch wilde ontkennen, dat zij begunstigd was vroeger door *„irenische gedraging"*. Dat wijst toch zeker op eene mildere verhouding. Er was alleen in 1877 eene bijzondere reden, waardoor de sympathische betrekking was gestoord. Dr. Kuyper had namelijk ervaren, dat, hoe lief en welwillend Rome kon zijn, het toch Rome bleef. Hij begon daarom met eene bekentenis van schuld, want hij had zich vergist, had van Rome verwacht, wat Rome niet geven kon. Er was eene vergissing in het spel geweest, die betrekking had op de belijdenis van Rome en hare politiek.

Er was namelijk ook in die dagen in den boezem der Roomsche Kerk nog al oppositie, door „de schranderste denkers" onder haar toegejuicht, die ook invloed had geoefend op den levenstoon der Roomschen. De onfeilbaarheidsverklaring op het Vaticaansch concilie heeft heel wat stof opgeworpen, heel wat pennen in beweging gebracht. Döllinger en Hefele, de kenner der oude concilies, hield driest de officieele acta aan Rome voor, waaruit bleek, dat zelfs Paus Honorius I in 680 door het 6e oecumenische concilie veroordeeld was wegens kettersche dwalingen, zoodat de onfeilbaarheid des pausen in eene eigenaardig licht kwam te staan voor de oogen van het Roomsche volk en zoo waren er meer, zelfs anti-onfeilbaarheidspartijen, die eene geweldige polemiek voerden. Maar dit alles, hoe overtuigend ook, heeft de onfeilbaarheidsverklaring niet kunnen tegenhouden.

En toen deze doorgezet was, eindigden weldra de felste tegenstanders met het hoofd te buigen voor het pauselijk gezag en hoewel zij getoond hadden beter te weten, bogen zij toch de knie voor den onfeilbaar verklaarden paus. Ook Hefele had zich onderworpen. Toch bleven er onder de tegenstanders

volharden in hun verzet. Mannen als Döllinger en Friedrich uit München e.a. gaven den stoot tot eene beweging, waaruit een Oud-Katholieke Kerk ontstond. De dag, waarop het dogma was afgekondigd, werd gevolgd door den dag, waarop de oorlog van 1870 verklaard werd, die den 20en September gevolgd werd door de bezetting van Rome, dat door Victor Emanuel I tot Italië's hoofdstad werd verklaard.

De onfeilbaar verklaarde paus verloor den Kerkelijken Staat. Doch dit verlies der wereldlijke macht was feitelijk een winst. Sinds 1870 breidde het ultramontanisme steeds breeder de vleugelen uit, won het aan invloed en macht. En toen Pius IX den 7en Februari 1878 overleden was en opgevolgd werd door Leo XIII, was de tijd van opbloei tot een hoogtepunt gekomen.

Het is geen wonder, dat er in die dagen, zooals Dr. Kuyper in November 1877 schreef, „de illusie geboren werd, dat een langzame Reformatie van Rome niet ondenkbaar was, althans door ons in hare wording niet mocht worden gestuit". Ja, Dr. Kuyper ging zelfs zoover, als eene tegemoetkoming op dien weg, van te schrijven: „Er ontstond zelfs eene neiging, om, indien Rome nog een schrede verder deed, ook van onzen kant tot eene revisie van den geloofsschat der vaderen over te gaan". Er leefde namelijk, evenals in onze dagen de zucht naar oecumenische bewegingen, ook destijds eene levendige begeerte in sommige kringen naar „hereeniging aller Christelijke Kerken". Ja, „men droomde zich in de dagen van Augustinus terug en zag niet in, waarom Calvijn, diens groote leerling, niet ten leste hand aan hand zou kunnen gaan met Monica's geheel eenigen zoon". Dit was dus ook een droom van Dr. Kuyper geworden.

Doch de ervaring leerde, dat zulks tenslotte toch slechts een droom was. Het leerstuk van Maria's ontvangenis en de onfeilbaarverklaring des Pausen, het zwichten van mannen als von Ketteler en nog zooveel meer verschijnselen, hadden Dr. Kuyper uit dien droom doen ontwaken. Hij zag weder met klaarheid, „hoe de klacht, dat ze Gode de eere niet gaf, het schepsel vergoodde", toch waarlijk gegrond was geweest. De strijd ging over hetgeen ook onze Catechismus in het middelpunt had gesteld: „al of niet vervloekte afgoderij".

Het is dus wel duidelijk uit deze beschouwingen, dat, al was het verloop der bewegingen in de Roomsche Kerk op eene teleurstelling uitgeloopen, Dr. Kuyper's gevoelens tegenover Rome sinds 1872 toch eene kentering hadden ondergaan.

Dat blijkt bovendien uit de waardeering, die openbaar wordt in zijne beschouwing over de politiek der Roomschen.

De Roomsche mannen noemde hij mannen „van zeer zelfstandigen zin", die meer naar het destijds jonge liberalisme neigden dan naar de Conservatieven dier dagen. Bovendien werden zij daarom geprezen, dat zij beweerden in het oog te houden, dat „Kerk en Stadhuis" twee waren. Zij gedroegen zich zelfs tegenover de geestelijkheid zelfstandig.

Maar, zoo klaagt Dr. Kuyper, dat werd allengs anders. Hij zag ook toen reeds, dat de Roomsche Staatspartij geene eenheid was, onderscheidde zelfs drie groepen in haar. De oudere en betere elementen verdwenen en maakten plaats voor „jonge mannen, van top tot teen zittend in het Ultramontaansche harnas". Zoo was er dus in dien ontwikkelingsgang wel iets, dat aan Dr. Kuyper bezorgdheid inboezemde, maar uit die belangstelling in het lot der Roomsche Staatspartij blijkt toch ook wel, dat zij niet alleen van eene Platonische liefde getuigenis gaf.

Daarbij kwam, dat ook practisch, evenals Groen er reeds op gewezen had, de houding der Roomschen tegenover de Hervormde Gezindheid te wenschen overliet. Men had „te zeer op wederzijdsche welwillendheid rekening gemaakt". Van de zijde der Hervormde Gezindheid was men zeer inschikkelijk geweest, maar dit goede was met kwaad vergolden. Rome legt het er op toe „het Calvinistische volk eens aan den tand te voelen, hoe lang het zich zou laten grieven in zijne heiligste traditie om een stem of wat in het Parlement".

Zelfs Groen van Prinsterer werd „toen zijn lijk slechts even koud was", door Rome „opzettelijk" belasterd, terwijl het onze martelaren als „gemeene misdadigers" uitschold.

Zoo waren er dus heel wat struikelblokken op den weg naar samenwerking met dat Rome, dat toch immers krachtens zijn wezen zichzelf gelijk blijven moet. Maar het blijkt uit alles, Dr. Kuyper, ook al erkende hij de bezwaren, erkende ze toch slechts met diep leedwezen, want hij zag in die samenwerking een doel, dat voor het welslagen zijner politiek noodzakelijk bereikt moest worden.

Daarom wilde hij tegenover de Roomsche felheid geene felheid stellen, doch legde nadruk op wat men met Rome gemeen had. Hij stalde dit uit om de neiging naar die samenwerking te bevorderen. De Gereformeerde Vaderen hadden „den Heiligen Doop, in Rome's kerk toebediend", als voor God geldend verklaard. De geloofsschatten der eerste Conciliën, der Kerkvaders, waren gemeenschappelijk bezit. Zelfs wilde Dr. Kuyper erkennen, zeker om de Roomschen te behagen, dat onder „de Roomsche bevolking vaak een teedere zin en toeleg

op burgerlijke gerechtigheid werd gevonden". En dan klinkt het als eene belofte: „Met andere dan geestelijke wapenen Rome te bestrijden, blijven we ongeoorloofd en onprofijtelijk keuren". Op voet van gelijkheid moest Rome staan „met ons en elke andere gezindheid".

Het behoeft nu zeker geene toelichting meer, hoe in November 1877, waarin dit alles geschreven werd, Dr. Kuyper reeds bezig was de concessies ook inzake de belijdenis te doen, die noodig waren om tot eene samenwerking met Rome te geraken.

En het blijkt onmiskenbaar in dezen ontwikkelingsgang, hoe de politieke inzichten op de waardeering van hetgeen in de Confessie der Vaderen geschreven stond, een overwegenden invloed hadden verkregen.

Het politieke belang drong tot het disputabel stellen van Art. 36. Het was niet de geestelijke behoefte van ons Hervormd Gereformeerde volk als zoodanig, waardoor het zich van een conflict met Gods Woord bewust geworden was, maar het was de politieke vraag naar eene alliantie met Rome, die den weg moest openen naar grooter invloed der Gereformeerden in het staatkundig leven van ons volk met het doel gemeenschappelijk de vrijheid op onderwijsgebied zich te veroveren.

DE GEBOORTEWEEëN DER COALITIE.

V.

Dat de behoefte aan wijziging der Confessie niet opkwam uit den boezem van de Hervormde gezindheid, maar de vrucht was van het politieke streven van Dr. Kuyper, blijkt uit den ontwikkelingsgang der politieke actie onder zijn beleid. Het Hervormd Gereformeerde volk heeft nooit blijken gegeven van in zijne consciëntie gekwetst te worden door Art. 36 in zijn geheel, noch ook door de geïncrimineerde woorden, die er ten laatste eigenmachtig door een toch wezenlijk afgescheiden kerkformatie zijn uitgelicht. Men heeft wel vaak kunnen opmerken, dat er waren onder de Gereformeerden, die niet tevreden waren met de houding der Overheid in zake Art. 36, maar nooit of te nimmer is er voorheen ook maar één symptoom aan te wijzen, dat duidt op eene onder het Gereformeerde volk levende beschouwing, die met dit artikel of de befaamde woorden niet harmonieerde.

Groen van Prinsterer *(Handboek der Gesch. van het Vaderl.*, 3e dr. 1872, no. 36, blz. 57—59), die een zoo grondig kenner onzer geschiedenis was, heeft dan ook juist met betrekking tot diezelfde woorden geschreven: „Doorgaans met matiging en zachtheid was de Overheid der Hervormde Belijdenis aan het voorschrift gedachtig: om te weeren en uit te roeien alle afgoderij en valsche Godsdienst, het rijk des Antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te vorderen". In de Gereformeerde Kerk is er nooit aan gedacht daaraan te tornen.

En bij Dr. Kuyper werd dit gravamen dan ook eerst geboren tijdens zijn streven naar samenwerking met Rome. Hij beijverde zich er nadruk op te leggen, dat hij „in weerwil van de ergerlijke houding door Rome aangenomen", toch niets zou doen, dat „in wat zin of naam ook te kort zou doen aan Rome's onvervreemdbaar recht om binnen haar eigen muren meesteresse te blijven van haar toekomst". Rome mocht alleen met geestelijke wapenen worden bestreden.

Op voet van gelijkheid willen we derhalve, dat ze met ons

en elke andere gezindheid sta. „Rome wordt slechts afgebroken door wie onze eigen kerk opbouwt". Van eene hernieuwde Staatskerk moest Dr. Kuyper niets hebben. Nu is dit laatste verklaarbaar, want voor een Staatskerk moeten Kerk en Staat elkander vrijwel geheel omvatten. En daarvan is vooral nu in Nederland geen sprake meer. Zoolang ons volk bestaat in zijne veelvuldige geestelijke variëteit is er geen grond voor eene Staatskerk. Maar daaruit volgt nog niet, dat men zonder meer eene gelijkstelling proclameeren moet.

Indien Rome ook zoo dacht over de vrijheid, zou het kunnen worden aanvaard, maar dit is juist niet het geval. Eene vrijheid voor allen, die leidt tot de heerschappij van één, is niet aannemelijk. En de ervaring leert, dat dit het geval is met Rome. Doch hoewel Dr. Kuyper dit ook wist, lag bij hem het actueele vraagstuk van het onderwijs zoozeer op den voorgrond, dat hij er om zoo te zeggen onder allerlei voorbehoud overheen stapte. Hij zou zich schrap zetten tegenover Rome, „wanneer het den geest der Middeleeuwen opriep om den geest der Reformatie uit ons volk te bannen". Doch dit voorbehoud had geen zin, want Rome representeert den geest der Middeleeuwen, pretendeert zulks althans steeds te zijn.

En zoo bleef Dr. Kuyper er bij, dat hij het Roomsche staatsrecht, het Roomsche beginsel van slavernij der leeken op geestelijk gebied en de Roomsche voorstelling onzer landshistorie zou bestrijden, hoewel deze beide laatste punten, naar mijn bescheiden meening, weinig in overeenstemming waren met „Rome's onvervreemdbaar recht binnen hare eigen muren meester te blijven van haar toekomst".

Doch hoe dit ook moge zijn, duidelijk is, dat onder alle deze polemische tournooien het doel voorzat tot een schikking te komen, die nauwere samenwerking voor Rome en voor de Gereformeerden aannemelijk moest maken. Ja, inderdaad deed hij dit op eene wijze, die den schijn der fierheid nimmer aflegde. Zoo schreef hij in Mei 1877, dat Rome „met volkomen zekerheid" wist, dat „aan oogluiking tegenover Roomschen overmoed van Antirevolutionaire zijde nimmer gedacht is". En Dr. Kuyper erkende daarbij, dat hij wat scherper zich verzet had, dan eenigen tijd vroeger het geval was.

Ook Rome was namelijk niet altijd even scheutsch om tot samenwerking met het Gereformeerde volk te komen. En dit gaf natuurlijk aanleiding tot wrijving in de Pers. Merkwaardig is, hoe Dr. Kuyper daarbij aan Rome hetzelfde verwijt, wat men jaren achtereen in de Kamer heeft kunnen waarnemen onder de leiding van Dr. Nolens. „Wij verzoeken", zegt Dr. Kuyper,

„onzen lezers hunne oogen te openen voor het opmerkelijke feit, dat de Roomsche partij hier te lande sinds langen tijd stelselmatig te onzen opzichte twee aangezichten vertoonde. De Januskop was haar buste geworden".

De Roomsche partij hield er tweeërlei voorstelling van haar willen en streven, van haar afkeer en toeneiging, op na. En casuïstisch, zooals Rome meestal zich laat leiden, deed zij ook toen. Al naar het belang dit meebracht, deed zij nu eens naar de mate van haren afkeer, dan weer naar de mate harer schijnbare sympathie. Inderdaad, zoo was destijds de methode en dat is zij, zooals ik zeide, tot op onzen tijd toe. Wie de Roomsche fractie onder Nolens' leiding zag handelen in de Kamer, voor dien was het duidelijk, dat Nolens twee ijzers in het vuur had. Het eene was dat van sociaal-democratisch merk, het andere dat van geloof tegen ongeloof. Tot dat geloof werd dan ook het orthodoxe Protestantisme gebracht.

Als het Roomsche doel bereikt kon worden met de hulp der sociaal-democraten, dan stond Rome links en ging het Roomsch belang met die hulp door. En als de sociaal-democratie te ver greep en de God-looze ondergrond te zeer boven kwam, dan kwam het Protestantsch Christelijke ijzer uit het vuur en werd er met die hulp eveneens een Roomsche wafel gebakken.

Dr. Kuyper begreep dit wel, had dit van meet af doorzien, doch als het doel bereikt zou worden der vrijmaking van ons onderwijs, moest hij, hoewel daarmede rekenend, den Januskop op den koop toe nemen. Later kon men dan wel weer zien!

En zoo ging de dobber op en neer, voordat de coalitie-visch gevangen was. En toen die coalitie op het droge was, toen ging diezelfde politiek in nieuwen vorm toch door, want ten slotte blijft, en dat mag niet vergeten worden, het Protestantisme de groote ketterij, die met de revolutie zelve op eene lijn staat in de waardeering van het alleen zaligmakende Rome, dat zich gaarne aan de wereld voorstelt als den rotssteen des heils, ook al gaan voor elks oogen de eeuwen door de volken onder hare heerschappij in ellende onder.

Dr. Kuyper heeft niet nagelaten Rome's dubbelhartige politiek naakt uit te kleeden voor elks oogen. Maar het groote doel verloor hij daarbij toch niet uit het oog. En daarom, zooals hij zelve zegt, deed hij het „met omzichtigheid en schoorvoetend". Van „antipapistische felheid" hield hij zich verre en legde meer nadruk „op de tegenstelling tusschen geloof en ongeloof dan op die tusschen geloof en bijgeloof". En dan, zoo zegt hij, bleef hij „weigerachtig om nu reeds aan het gevaar van Ultramontanisme voor ons land te gelooven".

Zoo stond Dr. Kuyper voor het streven naar de coalitie, van welker gevaren hij zich destijds klaar bewust was, al achtte hij dat gevaar nog niet nabij. Als hij nu de oogen kon opslaan, zien wat er van zijne politiek gemaakt is, zou hij zeker geheel anders oordeelen, nu een Roomsche zondvloed over den dijk slaat, het economisch leven dreigt omstrengeld te worden door Thomistische sociaal-philosophie en de Roomsche invasie boven den Moerdijk reeds ver is voortgeschreden.

De weg naar de coalitie was dus met hindernissen bezaaid. Dr. Kuyper voelde zich soms geërgerd door „den toon van klimmenden overmoed en hooghartige minachting" aan de zijde der Roomschen, aan hunne scherpe verhouding tegenover de Protestanten en ook aan het spel, dat zij in de Kamer speelden. Zelfs ging het zoo ver, dat hij Schaepman er van beschuldigde, dat hij Groen's nagedachtenis belasterde, als zou deze alle Roomschen over den Moerdijk hebben willen jagen, terwijl hij in de Kamer vriendelijke woorden sprak voor de Roomschen en aan arme Roomschen weldeed. Zoo werd Groen voorgesteld even valsch, als de Jesuïten valsch gescholden worden. Als Schaepman zoo dacht van den edelsten onder velen, wat zou men dan wel binnenskamers zeggen van den gewonen Protestantschen man! Daarom sommeerde Kuyper Schaepman tot een ridderlijk herroepen.

Het wordt uit deze historische mededeelingen wel duidelijk, dat de geboorte der coalitie met veel arbeid geschiedde, want er waren en zijn hier te lande vele gevoeligheden, gevolgen van het oude zeer. Eén ding blijkt echter: Dr. Kuyper had wel een open oog voor haar gevaar. Het wezen van Rome stond hem destijds nog zeer klaar voor den geest. Sinds is er echter veel veranderd in ons volk, mede door de coalitie. Het Protestantsch bewustzijn is afgesleten in breede kringen, zelfs in die der „gereformeerde kerken".

Een veel te intiem geworden, jarenlange samenwerking, heeft niet bij Rome de scherpe kanten afgesleten, maar des te meer bij de Protestantsche Christelijkheid. Kan iemand ontkennen, dat daarmede een groot nadeel ons werd toegebracht? Het reformatorische bewustzijn verwaterde en in de belijdende kringen werd er de eenheid door verzwakt, het onderling vertrouwen door aangetast, ook het kerkelijk leven er door in zijne zuiverheid bevlekt.

Doch in die dagen dacht men nog niet aan de mogelijke gevolgen van eene coalitie om welker vestiging men nog worstelde. Het eenige, dat destijds de aandacht trok, was de vraag naar verlossing van het liberalistisch juk, dat zoo zwaar op

de zielen van het Christenvolk drukte. Dr. Kuyper kon destijds naar waarheid zeggen: „De Christelijk Historische richting heeft aanvankelijk haar program geconcentreerd op de onderwijs-quaestie. Op deze schier alleen". Doch juist om dit vraagstuk op te lossen drong zich van zelf, nu het ging om de verhouding tot de Roomschen, welker medewerking noodig was en met wie men samenwerking behoefde, de vraag op den voorgrond naar het kerkelijk vraagstuk in zijn geheel.

En het ligt voor de hand, dat Dr. Kuyper zich daarbij niet plaatste op een rein theoretisch standpunt, daar het hem om practisch resultaat te doen was te midden der toenmalige politieke werkelijkheid. Dus nam hij zijn uitgangspunt in de Grondwet, zooals zij voor hem lag. Die Grondwet was in principe die van 1848. En hij zag klaar in, dat, ook al was dit eene liberale Grondwet, hij toch om doeltreffend te kunnen werken, haar had te aanvaarden. „Het vraagstuk van de verhouding in welke Kerk en Staat voortaan tegenover elkander zullen staan", werd dus voor Dr. Kuyper daardoor bepaald. Het beginsel der Grondwet, zooals dit in ons Staatsrecht aan den dag trad, was niet meer „dat van eene Staatskerk, noch ook dat van overheersching der Kerk door den Staat, maar de scheiding tusschen beiden". Eene bescherming dus van alle kerkgenootschappen op gelijken voet.

Inderdaad, zoo lag het uitgedrukt in de toenmalige Art. 165 en 166 der Grondwet. En dat standpunt nam Dr. Kuyper over. Hij schreef het in Art. VII van zijn *Program van beginselen*: „De Grondwet, gelijk die in 1848 gewijzigd is, aanvaardt zij als uitgangspunt om langs wettigen weg tot eene hervorming van onze Staatsinstellingen naar eisch der Antirevolutionaire of Christelijk Historische beginselen te geraken". Zoo was wel in theorie de tegenstelling met het liberalisme als toekomstmuziek gehandhaafd, maar practisch de liberale Staatsidee overgenomen. De vraag of die Grondwet van 1848 conform het Gereformeerd beginsel was, kwam nauwelijks meer in aanmerking.

Maar Dr. Kuyper aanvaardde deze Grondwet slechts onder protest. En sinds ging hem dus de strijd om gelijk recht voor allen. Daarmede was dus het politieke streven geëmancipeerd aan de norm van Gods Woord en kon het niet anders of ook Art. 36 der Confessie moest wel voor dit in wezen liberale beginsel vallen.

Het kwam althans steeds meer op den voorgrond in de gedachten-spheer der politieke denkers, die onder Dr. Kuyper's leiding stonden. In de practische politiek werd het in zijn

historischen vorm steeds meer als een hindernis aangevoeld om tot die samenwerking met Rome te komen, die noodig werd geoordeeld om het voorgestelde doel te bereiken.

Het gravamen werd dus niet uit geestelijke twijfelingen aangaande de leer der Kerk geboren, maar blijkt eene vrucht der politieke worsteling om eene samenwerking met Rome te verkrijgen tot bereiking der in het uitzicht gestelde doeleinden op politiek, met name op onderwijs-gebied.

AAN DE POLITIEK NIET AAN DE CONFESSIE ONTSPROTEN.

VI.

Hoe voor de hand liggend het ook schijnt de bestaande Grondwet te aanvaarden, er is toch uit beginseloogpunt bezwaar tegen zoo maar de liberale, daarin neergelegde beginselen over te nemen, alsof zij uitgangspunt konden zijn voor eene principieele politiek. Het is mij steeds voorgekomen, dat daarin een schadelijk gevolg verscholen lag. Het beginsel der gelijkwaardigheid van alle godsdiensten voor de Wet sluit toch ook voor het Staatsbegrip zelf kiemen in zich, die, zooals de ervaring heeft geleerd, bedenkelijke woekeringen voortbrengen kunnen.

Immers, al die onderscheidee geestelijke stroomingen zijn ook dragers van beginselen, die voor de Staatsleer, voor de waardeering van den Staat als zoodanig, beteekenis hebben. En daarmede is toch wezenlijk de Staat zelve in zijn bestaan en functie gemoeid.

Ik kan heel wel begrijpen, dat Dr. Kuyper tot de aanvaarding der Grondwet van 1848 als uitgangspunt is gekomen. Zooals hij eens in een gesprek, dat ik met hem mocht hebben over de vraag, of het beginsel in zijn volkomen ontwikkeling ons steeds voor den geest moest staan in ons politieke streven, tot mij zeide: „Gij moet niet zien op hetgeen verder af ligt, maar op wat vlak voor ons ligt". De juistheid daarvan heb ik in het algemeen wel beaamd, maar ik heb mij toch wel eens met eene zekere skepsis afgevraagd, of daarin niet het gevaar kan liggen, dat wij op die wijze hetgeen vlak voor ons ligt, in het geheel niet meer kunnen zien in het licht des beginsels.

Bij het onderwerp van de verhouding tusschen Kerk en Staat is het in de practische politiek een wezenlijk gevaar gebleken. Het scheidingsbeginsel heeft ook belang bij de liberalistische vrijheid, die de Grondwet geeft. En Dr. Kuyper had haar ook noodig om tot eene coalitie te komen met Rome. En zoo lag het voor de hand, dat zijne waardeering van Art. 36 der Confessie dank zij dit gansche politieke kader, waarin

Dr. Kuyper destijds verkeerde, door het politieke probleem, zooals hij het zich gesteld zag, zeer sterk beïnvloed moest worden.

Er waren onderscheidene vraagstukken op politiek terrein, die begonnen te nijpen. Allereerst was met name door Groen van Prinsterer het revolutionaire karakter der cultuur-ontwikkeling in het algemeen, zooals zij uit de Fransche revolutie was geboren, klaar in het licht gesteld. De leuze: „Tegen de Revolutie het Evangelie!" was er de samenvatting van. En dank zij den druk, dien het liberalisme op het Christenvolk legde, werd het conflict daarmede voortdurend pijnlijker. De liberale Pers werd steeds venijniger tegen de fijnen. Mijn leermeester, Prof. Rauwenhoff, een fel rationalistisch moderne wijsgeer, riep zelfs het corps predikanten ten strijde op tegen „de nachschuit". Alle moderne predikanten waren actief, zoodra er eene verkiezing zou worden gehouden.

En onder dit alles stond wel degelijk op den voorgrond de verliberaliseering van het volk. Wie daartegen opkwam, ondervond soms op de onaangenaamste wijze welk een kwaad bloed dit zette. Alles werd aangelegd op de propaganda van het liberalisme door den Staat.

In die dagen was ook het kerkelijk vraagstuk nog in het politiek geding. In Juni 1875 beklaagde Dr. Kuyper er zich nog over, dat men in de Tweede Kamer „een Fransch kabaal maakte", zoodra de belangen der Kerk ter sprake kwamen en dat men „er op uit was nieuwe banden voor de Kerk te smeden". En als men van antirevolutionaire zijde daartegen opkwam, dan beschuldigde men hen ervan, dat zij Nederland onder de heerschappij van het clericalisme wilden brengen. En daartegen nu kwam hij op.

En het is merkwaardig, hoe geheel anders hij toen nog sprak dan eenige jaren later. In stede van naar clericalisme te staan, luidde zijne inderdaad stoute, principieel Gereformeerde verklaring: „Onderwerping vragen wij niet aan eenig mensch, maar aan den levenden God. We staan het gezag voor, niet van eenige geestelijkheid, maar van Jezus Christus, de autoriteit niet van menschelijke uitspraak, maar van de Openbaring Gods". En ook herstel eener Staatskerk wees hij af, evenals het verwijt van gebrek aan verdraagzaamheid. Hij wilde den strijd strijden en overwinnen, maar dan moest het liberalisme liberaal worden en niet voor zich alleen de macht en het geld van den Staat opeischen, doch met de andere groepen den vrijen strijd des geestes strijden met voor allen gelijke wapenen.

Doch dat ook toen reeds zijne houding tegenover Rome

de aandacht begon te trekken, dat blijkt uit de klacht, dat hij er van beschuldigd werd, „dat we Rome's macht zoeken uit te breiden". Hij noemt dat een verzonnen grief, want hij was „toch opgekomen tegen Rome en had tegenover Rome de Gereformeerde beginselen verdedigd! Hoewel er reeds samenwerking met Rome was, en Rome in staat was de meeste A.R. Kamerzetels te doen vallen, had hij toch immers zich niet laten afhouden van critiek".

Doch, en dit is nu ook weer merkwaardig, maar één ding had hij geweigerd, en dit éène is waarschijnlijk juist voor Rome de attractie geweest tot saamwerking: hij had „zich verzet tegen elke poging om door inmenging van Staatswege de gelijke rechten van onze Roomsche bondgenooten te verkorten". Hij noemt dit „het vraagstuk der gewetensvrijheid". Of het dit is, mag betwijfeld worden. Onze Vaderen hebben nooit aan de gewtensvrijheid getornd en toch anders tegenover Rome gestaan.

Daarbij komt, dat het toch ook een vraag van gewetensvrijheid is, dat zij gehandhaafd zal blijven, en niet door een valsche tolerantie te eeniger tijd zal worden te niet gedaan door een partij, die van gelijkheid van rechten een ander begrip heeft, waaraan ten slotte die gewetensvrijheid zelve ten offer moet vallen. Toch is het juist, dat het Gereformeerde Protestantisme gewetensvrijheid voorstaat en zal voorstaan, al beteekent dit niet, dat het daaronder eene absolute tolerantie behoeft te verstaan.

Doch uit alles is wel duidelijk, dat in 1875 de toon tegenover Rome reeds een heel andere was geworden.

Er waren dus in den loop der jaren oorzaken, die moesten leiden tot eene andere beschouwing van Art. 36 onzer Confessie. Het geheele politieke milieu, waarin Dr. Kuyper verkeerde, heel het politieke vraagstuk drong daartoe. Zoo heeft in de eerste maanden van 1879 Dr. Kuyper een serie artikelen gewijd aan Art. 36 en ik zeg niet veel, als ik het optreden inzake het gravamen van de Synode der „Gereformeerde kerken", die in 1905 gehouden werd, daaruit verklaar.

Onder het Gereformeerde volk toch was, dank zij dezen loop der politieke gebeurtenissen, de vraag gerezen, hoe Dr. Kuyper zijne politieke houding kon rijmen met hetgeen van ouds de Gereformeerde Kerk dezer landen aangaande de Overheid beleden had. Hem werd dus verzocht daarover licht te laten opgaan. Voor ons doel en ook voor het recht van Art. 36 is het van belang, dat wij zijne uiteenzetting van naderbij volgen, voor zoover deze namelijk op het gravamen betrekking heeft.

Want dit was ten slotte Dr. Kuyper's doel: niet het geheele artikel te schrappen, zooals hem ten laste werd gelegd, maar hij zou zich bepalen tot „een zeer ernstig gravamen tegen de omschrijving van het plichtverband, waaronder de Overheid jegens de Kerk zou staan. Dat plichtverband gold de bekende woorden: „Ende haer ambt is, niet alleen acht te nemen ende te waken over de politie, maar oock de hant te houden aen den heyligen Kerckendienst; om te weeren ende uyt te roeyen alle afgoderye ende valschen Godtsdienst, om het Rycke des Anti-christs te gronde te werpen, ende het Koninckrijcke Jesu Christi te voorderen, 't woord des Euangeliums overal te doen prediken, op dat Godt van een yegelick ge-eert ende gedient werde, gelijck hij in zijn woort gebiedt".

Tegen deze woorden uit het artikel voert nu Dr. Kuyper in de eerste plaats aan, dat „alleen het door ons aangevochtene zonder bewijs uit de Heilige Schrift voorkomt en slechts wordt aangedrongen met eene algemeene formule". In zake den oorsprong der Overheid werd verwezen naar Rom. 13, bij de plichten van den onderdaan naar 1 Tim. 2 : 2, doch bij „het middenstuk staat slechts: „en gelijk Hij in Zijn Woord geleerd heeft". Doch deze woorden slaan, volgens Dr. Kuyper, niet terug op de overheidsplichten jegens de Kerk, maar hebben alleen betrekking op hetgeen er direct aan voorafgaat: „opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt". Daaraan voegt Dr. Kuyper dan toe: „Blijkbaar hebben dus de opsteller en de patronen van de Confessie, aan dit stuk toegekomen, op geen bepaald Schriftwoord het oog gehad en slechts in het algemeen teruggedacht aan de wederzijdsche verhoudingen tusschen kerk en staat onder de nationaal-particularistische theocratie van Israël".

Daarna stelt hij de wijziging in het licht, die in dit artikel, zooals het door Guido de Brès zelve gesteld werd, in 1566 werd aangebracht. De Brès toch had aldus geformuleerd: „En hun ambt is niet alleen bedwang en bescherming uit te oefenen inzake politie, maar ook in de kerkelijke zaken", terwijl de latere tekst aldus luidt: „En hun ambt is niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkedienst". Inderdaad geeft dit een aanmerkelijk verschil, in zooverre namelijk, „dat kerkelijke en politieke zaken meer gescheiden worden, dat niet meer alle kerkelijke zaken, maar alleen de heilige kerkedienst voorwerp van overheidszorg wordt en dat de plicht der Overheid jegens de Kerk wordt beperkt tot een voorzien in hare behoeften, tot het verleenen van bescherming, dan ook om alle andere eeredienst dan die

der ware Kerk uit te roeien en te weren en om ter plaatse waar de ware Kerk nog niet geplant werd, er de prediking des Woords te brengen".

Ik laat nu de vraag daar, of deze weergave van de wijziging geheel juist is omschreven door Dr. Kuyper. Doch daarin heeft hij zeker wel gelijk, dat er reeds tusschen 1563 en 1566 reden geweest is de beschouwing over de verhouding der Overheid te wijzigen, waardoor de Kerk moest twijfelen, of het Staatsgezag niet te ver ging. Ook later, als de Reformatie doorbrak in 1572, blijkt er soms in het kerkelijk bewustzijn van een verzet tegen te ver gaande Overheidsbemoeiing. Doch nadat alzoo het artikel gelezen is, legde Dr. Kuyper er nadruk op, dat het geschil voor hem uitsluitend hierin was gelegen, „of de Overheid al dan niet onder de verplichting staat om de secten uit te roeien". Het gravamen bakende hij dus alzoo af, dat het uitsluitend ging om deze woorden: *„om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des anti-Christs te gronde te werpen".*

Zoo heeft Dr. Kuyper het gravamen geformuleerd in *De Heraut* van 6 Januari 1879. En als wij nu het Advies nagaan, zooals dit werd ingediend op de Synode van 1905, dus ongeveer 25 jaren nadat deze beschouwing in *de Heraut* verschenen was, dan blijken al de Adviseurs tot precies hetzelfde bezwaar gekomen te zijn, want zij verklaren bijkans woordelijk nasprekend, dat hun gravamen „alleen en uitsluitend die ééne zinsnede geldt, dat het de taak der Overheid is te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst". „Uit het verband toch", zoo voegen zij er aan toe, „blijkt duidelijk genoeg, dat mede bedoeld zijn de daarop volgende woorden „en het rijk des antichrists te gronde te werpen". Immers in het te gronde werpen ligt evenzeer de gedachte aan geweld opgesloten, waartegen het gravamen zich richt". Alzoo staat het op blz. 276 der *Acta van de Synode van 1905.*

Zoo blijken dus alle Adviseurs de exegese, die Dr. Kuyper 25 jaren geleden gegeven had, letterlijk te hebben overgenomen. En in de nadere toelichting wordt het duidelijk, dat zij op dat door Dr. Kuyper gegeven stramien voortborduurden en in dit artikel hebben gelezen — en de Vaderen zouden dit dan ook precies zoo hebben verstaan —, dat de Overheid met geweldmaatregelen „ketterij en afgoderij en valschen godsdienst" moest uitroeien, waaruit dan zou blijken, dat de Belijdenis de roeping oplegde, dat „de Overheid het zwaard in letterlijken zin zou moeten hanteeren om alle ketterij desnoods men den dood te straffen".

Indien deze lezing en verklaring de juiste ware en inderdaad zuiver de bedoeling en den zin van deze door het gravamen gewraakte woorden weergaf, dan valt het op welk eene groote leemte er dan is op te merken in het Advies, dat aan de Synode is uitgebracht. Immers, gegeven de zin, dien de Adviseurs er aan hechten, was nadere toelichting eisch, waardoor duidelijk gemaakt werd, hoe het mogelijk is geweest, dat de gansche geschiedenis, zooals zij werkelijk is verloopen, geen enkel spoor vertoont, dat wijst op eene erkenning door het Gereformeerde volk van dezen uitleg zijner kerkelijke belijdenis.

Het zou toch zeer vreemd zijn, dat in 1566, daarna in 1619 eene lezing werd vastgesteld, waaraan eene beteekenis moest worden toegekend, waarvan ook destijds iedereen wist, dat zij practisch, noch theoretisch, door geen theoloog werd aanvaard. Juist de verandering, die werd aangebracht in de formuleering, wijst op een geheel andere opvatting dan de Adviseurs aan de gewraakte woorden toekennen. Dat die andere opvatting algemeen gangbaar was, dat blijkt uit meer dan één geschrift van Voetius niet alleen, maar ook van Trigland, e.a.

Uit de voorgeschiedenis van het gravamen is nu wel gebleken, dat het is opgekomen niet uit den boezem der Kerk, maar uit Dr. Kuyper's politiek streven. Bovendien werd reeds duidelijk, dat de in het Advies aan de Synode van 1905 voorgelegde lezing en verklaring der geincrimineerde woorden niet past in het kader der historische gegevens. In het vervolg zal het ons blijken, dat ook de tekst zelve der Confessie met deze lezing niet in overeenstemming is.

ONJUISTE LEZING.
VII.

Het is volkomen juist en wij ook legden er nadruk op, dat men de Confessie slechts verklaren mag, zooals hare opstellers wezenlijk den zin bedoeld hebben. De vraag is dus, of het juist is, zooals op blz. 280 der *Acta van de Synode van 1905* geschreven staat: „dat onze Gereformeerde Kerken wel degelijk oordeelden, dat de Overheid geroepen was te straffen en desnoods te dooden en dus met geweld de afgoderij en valsche godsdienst uit te roeien".

Natuurlijk is het geene vraag, of er niet voorheen zijn geweest, evenals er nu nog zijn, die van oordeel waren, dat de Staatsmacht zulks behoort te doen, doch alleen of dit *in de Confessie* te lezen is. De geschiedenis door is het eene vraag, hoever de plicht, zoowel als bevoegdheid van den Staat gaat. Als kettersche leeringen, als b.v. die der Wederdoopers of die der hedendaagsche Communisten een gevaar worden voor den Staat, mag deze dan met geweldmiddelen daartegen optreden of niet?

Ik geloof niet, dat iemand aan den Staat de roeping en den plicht kan ontzeggen, desnoods met militair geweld te handelen, ook al zouden daarbij menschen het leven verliezen. En zooals wij dit in onzen tijd als een recht en een plicht van den Staat erkennen, zoo hebben onze Vaderen dit ook erkend. In hoever ook daarvan in onze Belijdenis sprake is, kan ik daarlaten. Het slot van Art. 36 wijst daarop. Maar de vraag is, of in de woorden van Art. 36, die door het gravamen gewraakt worden, een optreden met geweldmaatregelen wordt gevorderd tegen hen, die van een andere religie belijdenis doen dan de Gereformeerde Kerken.

Ik heb er in het vorige hoofdstuk reeds op gewezen, dat de practijk der Vaderen een geheel andere geweest is dan Dr. Kuyper en later de Adviseurs op de Synode van 1905 gemeend hebben te moeten lezen in de woorden van het gravamen De feitelijke practijk der Vaderen is met die lezing volkomen in strijd geweest en het is reeds daarom niet aannemelijk, dat zij in

de Belijdenis eene uitspraak zouden doen, van welker toepassing zij practisch niets moesten hebben. Hoe die practijk geweest is, daarvoor is het genoeg Groen van Prinsterer's oordeel in herinnering te brengen: „Verdraagzaamheid was er als in geen ander land, scherp afstekend bij de vervolgzucht der Roomsche Kerk. Terwijl zij met handelsbelang overeenkwam, was zij ook met den onmiskenbaren invloed van Evangelische liefde in verband". En hij voegt er aan toe: „Geen schijn of schaduw van gewetensdwang, die op het spoor der inquisitie, de rust van het huisgezin stoort of in het geheim der gemoederen dringt; zelfs het verbod van openbare Godsdienstoefening niet langer gehandhaafd dan voor de veiligheid van den Protestantschen Staat onvermijdelijk was". Zoo beschrijft Groen van Prinsterer de werkelijke historische verhoudingen zelfs in verband met de woorden van het gravamen. En geen enkel serieus historicus heeft het ooit anders in de bronnen gevonden. En dit zou niet mogelijk zijn, indien de Vaderen het omgekeerde in die woorden hadden beleden.

Indien de lezing van Dr. Kuyper en van de Adviseurs der Synode de juiste ware, zou de practijk der Vaderen zoo volstrekt in strijd zijn geweest met hunne belijdenis, dat het niet aannemelijk is, dat er alsdan van de zijde der Kerk geen krachtige reactie ware opgekomen. Integendeel, een man als Voetius, die mede op de Dordtsche Synode het tegenwoordige Artikel 36 heeft vastgesteld, heeft in zijn *Dry Disputatien* [over de „Fundamenteele Articulen en dwalingen, gehouden 18 Maart 1637 en over De Nootsakelijckheyt ende Nutticheyt van het Leer-stuck van de H. Dry-Eenicheyt, gehouden 23 Febr. 1639, uitgegeven te Utrecht, 1641.] er grooten nadruk opgelegd, dat de Overheid niet alles mag toelaten, dat zij eene goddelijke roeping heeft te waken voor de geestelijke volksbelangen, daarom ook, omdat de republiek zelve daarmede staat en valt.

En hij heeft ook geleerd, dat de Kerk de ketters moet uitbannen uit haar midden. Zelfs wijst hij er op, dat de Socinianen nog veel meer te vreezen zijn dan de Roomschen, want, zoo zegt hij, blz. 111: „de Papisten zijn noch verdraaglijcker als wel de Socinianen zijn, omdat ze de alder-eerste grontstucken van de Dry-eenigheydt, van de Persoon Christi des Middelaers, van de Voldoeninghe Christi niet en loochenen, nochte oock soo seer niet en verderven de Leerstucken van de Ghenade Godts" enz... En zoo voegt hij er aan toe: „zij stellen neffens de gront-stucken andere gront-stucken ende bederven alsoo door Additie ofte door toevoeginge".

Zoo stond Voetius en diezelfde Voetius zegt nu met betrekking tot de taak der Overheid: „Niet dat ick soude begeeren, dat alle de raetslagen, segh-woorden, ende daden met de minste omstandichheden, souden op 't nauwste ondersocht, ende aen allen om na te volgen voorghestelt worden, veel min dat ick soude willen, dat men dit op yeder dwalende, ende anders inde Religie gevoelende toepassen soude, of datter *een ketterdodinge,* gelijck men het noemt, inghevoert ende de vryheidt der conscientie wegh ghenomen werde (gelijckerwijs de Remonstranten lasterlijck plegen te swetsen) *gheensins;* maer alleenlijck op dat ick aanwijse, dat alle, so wel kerckelijcken, als politijcken, in desen algemeynen regel over een gestemt hebben, namelijck: Dat de Antitrinitarische ketterijen niet te verdragen zijn" (blz. 145).

Wat er ook van de Reformatie of deformatie en mismaaktheid en wat er van sekten en scheuringen, wat er van vereeniging en broederschap, wat er van wereldschen of kerkelijken vrede, wat er van vrijheid der oefening der religie, vrijheid van profeteeren, verdraagzaamheid tot nu tegenwoordig toe in de Christenheid gesproken en gehandeld is, altijd was dit de regel, algemeen aanvaard met betrekking tot de antitrinarische Ketters, zij konden niet eene ongelimiteerde vrijheid erlangen. Zelfs was Voetius daarin eenstemmig met niemand minder dan met Hugo de Groot, op wiens advies aan Koning Jacobus van Engeland hij zich beroept en die aldus had geschreven: „het zij verre, dat wij de Socinisterye souden verdraghen of inruymen; ende daer behoede ons Godt voor" (a.w. blz. 140). Zelfs door Remonstranten als Wtenboogaert werd Vorstius vermaand, dat hij „de lasteringhe van de Socinisterye, die geen Christen te lijden staet, doch afwassche". En zoo ried hij Vorstius aan, dat hij, „voor het geval hij van Sociniaansche dwalingen niet vrij was, het hem „opgedraghen ampt (te weten van de theologische Professie tot Leyden) afsegghe, ende dat hij de Heeren Staten, ende de Curateuren van d' Academie tot Leyden niet en bedrieghe ende alsoo sich selven in ghevaer ende lyden brenghe, namelijk vermits van haar E.E. een Christen Professor ende gheen Osterodiaensche of Sociniaensche verwacht werde".

Indien er iets blijkt uit deze verhouding, die Voetius aanneemt temidden zijner tijdgenooten, dan zeker wel, dat hij in Art. 36 der Confessie niet heeft gelezen hetgeen de Adviseurs der Synode van 1905 beweren, dat er door de Vaderen in gezegd werd.

De buitengewone eischen, die de Adviseurs meenden in dit

Artikel te vinden, hebben de tijdgenooten er niet in kunnen lezen. Ware dit zóó, dan zijn Voetius' beschouwingen, die hij in het geschrift, dat ik hier boven vermeldde, nagelaten heeft, geheel onverstaanbaar. Als Voetius, die zelve zitting heeft gehad in de Dordtsche Synode, het zóó begrepen had als de Adviseurs beweren, dan zou hij nimmer hebben kunnen spreken, zooals hij gesproken heeft. Zijne woorden passen geheel in het kader van de gedragslijn der Vaderen, die veel milder gehandeld en gedacht hebben dan hun door de Adviseurs wordt ten laste gelegd.

Ook het argument, dat dan toch maar in Art. 36 zelve aan de afgewezen zinsnede voorafgaat, dat „God het zwaard in hauden heeft gegeven tot straffe der boozen en bescherming der vromen", en dat daaruit nu moet volgen, dat de ketterij desnoods met den zwaarde gestraft moest worden, dit is daarom geen argument, omdat in dat gedeelte van het artikel eene taak der Overheid in haar geheel omschreven is. Voor de volbrenging dier taak gaf God het zwaard in de hand der Overheid om de boozen te straffen, de vromen te beschermen.

Een geheel nieuw gedeelte van het artikel bevat den eisch der Kerk met betrekking tot de verhouding der Overheid jegens de religie. En het gaat in het geheel niet op, als er gesproken wordt over de ongebondenheid der menschen, die bedwongen moet worden, en over de machtsmiddelen, die de Overheid daarvoor noodig heeft, dan te beweren, dat deze zelfde machtsmiddelen nu ook in de Belijdenis van toepassing worden verklaard op de functie der Overheid met betrekking tot het geestelijk, godsdienstig en zedelijk leven des volks. Daarvan staat in de Belijdenis niets te lezen.

Dit is dan ook slechts een schijn-argument, dat niets bewijst. Het gaat niet aan, de woorden zoo te lezen, alsof de strafmiddelen, die aan de Overheid worden toegekend tot beteugeling der misdaad, nu ook op dezelfde wijze van toepassing zouden zijn op het gebied van b.v. het religieuse leven, zoodat zij daarbij dezelfde machtsmiddelen had toe te passen.

Deze bewering berust op eene miskenning van de indeeling der stof, zooals die in het Artikel wordt gegeven.

Naast het straffen der boozen heeft de Overheid nog eene andere functie, die betrekking heeft op het godsdienstig en kerkelijk leven. En die andere functie heeft zij met andere middelen te volbrengen dan waarmede zij de boozen straft. De lezing van den tekst zelven doet daarover het licht opgaan. Doch daarover in het volgende hoofdstuk. Reeds nu blijkt, dat de Synode van 1905 anders heeft gelezen dan de Vaderen.

DE AUTHENTIEKE TEKST.

VIII.

Uit het voorbeeld van Voetius is het duidelijk geworden, dat hij, die toch zelve op de Dordtsche Synode zitting heeft gehad en als zoodanig heeft meegewerkt aan de hernieuwde vaststelling van het in 1566 herziene Artikel 36, in de woorden, waarop het gravamen betrekking heeft, toch wel iets geheel anders moet gelezen hebben dan Dr. Kuyper en de H.H. Adviseurs, die als aan zijne hand hun „Advies aan de Synode der Gereformeerde Kerken" in 1905 hebben samengesteld.

En ik merkte er reeds op, dat Voetius daarin niet alleen stond. Om dan nog een beteekenisvol voorbeeld te noemen, wijs ik op de *Synopsis pur. Theolog.*, die een echo is van de Dordtsche Synode en een paar eeuwen het leerboek der Universiteit was. Schrijvers waren de Hoogleeren Poliander, Rivetus, Walaeus en Thysius. Ook deze mannen hebben dan toch het 36e artikel der Confessie goed gekend. Zij waren het met den modernen Staat eens, dat wat leidt tot omkeering der maatschappelijke orde, tot revolutionaire daden, zooals dit van vele bewegingen dier dagen gold, met geweldmaatregelen onderdrukt moest worden. Maar als het op onrechtzinnige leeringen aankomt, dan is, zoo zeggen zij, het vraagstuk niet zoo eenvoudig. Tegen Godslastering moest worden opgetreden. Maar hoe? Moest dit geschieden op de wijze, zooals de Adviseurs dit in de Belijdenis meenden te lezen? Dat zij verre. Als er kans is, dat de magistraat deze dwalenden door zachtheid kan terecht brengen, dan is tolerantie aan te bevelen.

Maar zijn er dan niet, die van oordeel zijn, dat het zwaard gebruikt moet worden? Zeker wel, doch wanneer? Zoodra er gevaar is, dat de regeering omver geworpen zal worden. En als er dan geen andere uitweg is, in de uiterste noodzaak dus, als er geen ander middel is overgebleven om een ongeneeslijk kwaad te beteugelen. Dat is immers heden ten dage bij op-

roerige beweging nog zóó. Alleen maar onze Vaderen duldden geen Communisme in hun midden, traden dus veel eerder op. Maar van een dwingen in zake religie met den sterken arm moesten zij niets hebben: „Fides enim persuaderi vult, non cogi". Van het geloof moet men overtuigd worden, maar niet daartoe gedwongen. Er is geen zaak, die zoo „voluntarium", zoo gewillig en vrijwillig moest zijn dan „Religio ac cultus Dei internus", dus als de religie en de innerlijke vreeze Gods. Niets moet verder zijn van den Christelijken magistraat dan averechtsche en ontijdig strenge maatregelen, waardoor huichelaars worden gekweekt, indien er gedwongen zou worden met den mond te belijden hetgeen zij met het hart niet gelooven. Zoo leeren deze Leidsche Hoogeleeraren *(Synopsis puroris Theologiae,* Ludg. Bat. Ed. tertia, 1642. Disp. L, 55—60).

Uit de feitelijke gegevens blijkt dus, dat bij al deze, met de Dordtsche Synode intiem bekende, geleerde mannen eene leer wordt gevonden , die overeenkomt met de practijk. Doch dan kan toch niet worden aangenomen, dat zij aan de gewraakte woorden van het gravamen denzelfden zin hebben gehecht als de Adviseurs der Synode van 1905. Zij hebben Art. 36 anders gelezen dan de Adviseurs der Synode van 1905.

De uitnemende methodische regel is door de Adviseurs, die er zulk een nadruk op legden, dus niet streng en getrouw toegepast. Hadden zij dit gedaan, dan zouden zij hebben moeten verklaren, hoe het dan toch gekomen is, dat der Vaderen practijk en leer reeds op de Dordtsche Synode en daarna een geheel andere geweest is dan Dr. Kuyper en de Adviseurs in de woorden van het gravamen lazen.

Voor ons echter is dit geen vraagstuk, daar het ons zal blijken, dat de Adviseurs ook de woorden, zooals deze in den oorspronkelijk tekst der belijdenis voorkomen, niet zoo nauwkeurig hebben gelezen als voor recht verstand en juist begrip volstrekt noodig is.

Uit den aard der zaak is het voor alles van belang precies te weten, hoe de tekst luidt. En om deze vraag te beantwoorden, moet eerst worden vastgesteld welke tekst als de authentieke geldt. De belijdenis van Guido de Bray van 1561, die aan Philips II gezonden was met de beroemde voorrede, waarop wij in den aanvang hebben gewezen, was reeds kort daarna in het Vlaamsch vertaald, in 1565 herzien op de Synode van Antwerpen in tegenwoordigheid van Philippe Marnix van St. Aldegonde en door Franciscus Junius naar Genève gebracht, om daar te worden herdrukt en dan in deze nieuwe uitgave

gezonden aan keizer Maximiliaan II met de onderteekening van Lodewijk van Nassau en andere groote Heeren dezer landen.

Deze tekst is herhaalde malen herdrukt, soms tweetalig, zoo b.v. in 1611 te Middelburg en werd ook vergeleken met het oude Waalsche manuscript en daarmede volkomen overeenstemmend bevonden. Deze Waalsche tekst werd dan ook als een standaardtekst beschouwd door de Nederlandsche Gereformeerde Kerken. Op de Provinciale Synode van 1582 te Haarlem werd dien ten gevolge aldus verklaard: „Is voorgebracht de Nederlantsche Bekentenis des Geloofs, nu van nieuws uyt het Walsch Exemplaar overgeset". In de Acta der Synode van den jare 1583 te Den Haag gehouden, wordt eveneens gezegd van de Belijdenis des geloofs: „uyt de Françoische Copye van nieuws overgeset" (Zie *Trigland's Kerckelijcke Geschiedenissen)*.

De Vlamingen hebben dus den tekst hunner Belijdenis ontleend aan het Waalsche origineel van een copie der revisie van Antwerpen, die aan keizer Maximiliaan gezonden werd. Het Waalsche exemplaar heeft dus den standaardtekst.

In 1606 heeft de particuliere Synode van Zuid-Holland order gegeven den tekst te herzien en daarvoor aan de Synode der Waalsche Kerken verzocht om het Waalsche autographon te mogen gebruiken. En op de Synode van Dordrecht is eveneens opdracht gegeven de verschillende teksten te vergelijken en dan vooral nota te nemen van het authentieke exemplaar der Waalsche Kerken. En dit exemplaar had den tekst van 1566, en werd dus alzoo aan keizer Maximiliaan gezonden.

De Dordtsche Synode heeft dezen tekst ook geapprobeerd. Die Waalsche tekst blijkt de standaard-tekst. Op bevel van de Synode de Waalsche Kerken te Leiden gehouden, 14 Sept. 1567, is deze Waalsche tekst en de revisie van Dordt in tweekolommen uitgegeven, ook te Leiden 1769. In de Préface dezer uitgaven zijn alle historische bijzonderheden nauwkeurig vermeld.

Wanneer wij Art. 36, zooals het door de Synode van Dordt werd vastgesteld, nu vergelijken met den ouden tekst, dan blijkt, dat er slechts twee onbeduidende veranderingen werden aangebracht, die voor ons onderzoek geheel buiten beschouwing kunnen blijven. [1]) Als wij den tekst lezen, dan zien wij,

---

1) De tekst luidt aldus: Nous croyons que nostre bon Dieu, à cause de la Depravation du Genre-humain, a ordonné des Rois, Princes, et Magistrats, voulant que le Monde soit gouverné par Loix et Polices; afin, que le Debordement des Hommes soit reprimé, et que tout se conduise

dat de eerste moot handelt over den oorsprong der Overheid als door God ingesteld, over de taak der Overheid met betrekking tot het maatschappelijk leven, over de middelen, die haar, om die taak te volbrengen, door God zijn toebeschikt met het doel de boozen te straffen en de menschen van goeden wille te beschermen.

Dan gaat de Belijdenis over tot de omschrijving van de tweede taak, die aan de Overheid wordt opgelegd, die van de eerste geheel onderscheiden is en ook een geheel ander doel heeft. En niets in den tekst geeft recht den zin daarvan zoo te verstaan, als zou bedoeld zijn, dat de Overheid de machtsmiddelen, die haar in het eerste deel worden toegekend, nu ook moet aanleggen bij de volbrenging van de tweede haar opgelegde taak.

Deze tweede taak heeft betrekking op het geestelijk leven des volks. En dat wij hier inderdaad met eene van de eerste geheel onderscheiden functie van doen hebben, blijkt uit de wijze, waarop deze wordt voorgesteld in deze woorden: „Et non seulement leur Office est de prendre garde et veiller sur la Police, ains aussi, etc"., d.w.z. „En niet alleen is hun ambt acht te geven op en te waken voor de politie, maar ook", enz. De wacht voor de handhaving der orde met de der Overheid daarvoor van Gods wege gegeven machtsmiddelen is het eerste

---

par bon Ordre entre les Hommes. Pour cette fin il a mis Glaive ès mains du Magistrat, pour punir les Meschans et maintenir le (les) Gens de bien. Et non seulement leur Office est de prendre garde et veiller sur la Police, ains aussi de maintenir le Sacré Ministère, pour oster et ruiner toute Idolatrie et Faux Service de Dieu, pour destruire le Royaume de l'Antechrist, et avancer le Royaume de Jesus Christ, faire prescher la Parole de l'Evangile par tout; afin que Dieu soit honoré et servi d' un chacun, comme il le requiert par sa Parole. Davantage un chacun, de quelque qualité, condition, ou estat qu' il soit, doit estre sujet aux Magistrats, et payer les Tributs; les avoir en honneur et reverence, et leur obéir en toutes choses qui ne sont point contrevenantes à la Parole de Dieu; prians pour eux en leurs Oraisons, afin que le Seigneur les vueille diriger en toutes leurs Voyes, et que nous menions Vie paisible et transquille en toute Pieté et Honnesteté. Et sur cecy nous detestons les Anabaptistes et autres Mutins, et en general tous ceux qui veulent rejetter les Superioritez et Magistrats, et renverser la Justice, establissants (mettans) Communautez de biens, et confondans l' Honnesteté que Dieu a mis entre les Hommes.

Er zijn dus in Dordt slechts twee onbeduidende wijzigingen aangebracht, die wij tusschen haakjes hebben aangegeven, als den tekst van 1566. De Synode van Dordt wilde lezen: „le Gens de bien" in plaats van „les Gens de bien" in den ouden tekst. En zoo las zij ,establissans" voor „mettans" in den tekst van 1566. Voor de verklaring van de woorden van het Gravamen maakt dit geen verschil uit.

deel harer ambtelijke taak. En daaraan wordt nu een tweede daarvan onderscheidene, toegevoegd, die wordt ingeleid met „ains aussi". Dat woordje „ains" is in het Fransch in den tijd van Calvijn in gebruik geweest en heeft de beteekenis van ons „maar". Dus „maar ook" heeft de Overheid nog een andere taak, eene taak met betrekking tot het geestelijk levens des volks.

Ik kan het toelichten met een voorbeeld ontleend aan onze wetgeving, als ik zeg: De burgemeester der gemeente is het hoofd der politie, hij handhaaft de orde, de veiligheid van leven en bezit, heeft daartoe de beschikking over de politie en des vereischt roept hij de hulp der gewapende macht in, die met wapengeweld hem terzijde staat. Maar dat niet alleen, de burgemeester heeft ook er voor te zorgen, dat maatschappelijk hulpbetoon goed functioneert; dat er een voldoend aantal scholen zijn, enz. Dit zoo maar gekozen voorbeeld maakt het duidelijk, dat wij in dit tweede geval van doen hebben met een burgemeesterstaak van andere orde dan de eerste. Doch ieder voelt ook terstond, dat het absoluut verkeerd zou zijn daaruit de gevolgtrekking te maken, dat de politie en de gewapende macht nu ook dienen moeten voor de uitoefening van die tweede taak. In geenen deele. Het burgemeesterlijke ambt is veelzijdig, in overeenstemming met de onderscheiden gebieden in het volksleven. En op elk levensgebied vervult hij zijn ambt op bijzondere wijze en met de bijzondere, hem door de wet toegekende middelen.

Zoo doet nu ook de Belijdenis, wanneer zij als eerste taak der Overheid ons voorstelt de handhaving der rechtsorde en de middelen aangeeft, die haar daarbij ten dienste staan. Deze middelen zijn de machtsmiddelen, de gewapende macht in hare onderscheidene vormen. Maar tot die eerste taak blijft hare werkzaamheid niet beperkt. En daarom „ains aussi", maar ook is haar „office", de hand te houden, „de maintenir le Sacré Ministère", aan den heiligen kerkedienst. Zoo wordt het gewoonlijk vertaald. De beteekenis van de woorden „le Sacré Ministère" is eigenlijk deze, dat de Kerk is instrument des Heiligen Geestes, die zich van haar „ministerium", namelijk door het van Christus ingestelde ambt, bedient om het genadewerk Gods te volbrengen.

De Overheid heeft dus ook eene taak voor het godsdienstig leven des volks, want zij moet de hand houden aan den heiligen kerkedienst. Zij moet het aan de Kerk mogelijk maken haar taak te volbrengen door de uitoefening harer ambten. En waarom moet zulks zoo geschieden? „pour oster et ruiner toute

Idolatrie et Faux Service de Dieu", d.w.z. zij moet de hand houden aan den heiligen kerkedienst „pour oster et ruiner" alle afgoderij en valschen dienst Gods. Er staat duidelijk, dat de Overheid de hand heeft te houden aan den heiligen kerkedienst, met het uitgesproken doel, dat door „le Sacré Ministère", door de uitoefening daarvan dus alle afgoderij zal worden weggenomen en geruineerd. Het heilig „ministerium" is er „pour oster et ruiner toute Idolatrie". Het woordje „pour" beteekent, drukt uit, zooals in de *Grammaire comparée de la langue Française* par C. Ayer, Paris 1885, p. 550, wordt toegelicht, dat het eene er is om het andere te bereiken. Daardoor wordt dus uitgedrukt het doel van het „heilig Ministerium".

De Overheid volbrengt door de hand te houden aan den heiligen kerkedienst eene taak, die ten doel heeft weg te nemen en te ruineeren alle afgoderij en valschen godsdienst. Dat doet dus de Overheid niet met het zwaard, niet met geweldmaatregelen, niet met alle wreede middelen der inquisitie, waarvan onze Vaderen heelemaal niets moesten hebben. Neen, de Overheid doet dat door de hand te houden aan het heilig Ministerie. Zij doet het dus, wanneer zij aan de Kerk waarborgt de vrije uitoefening van „Le Sacré Ministère", haar toestaat het vrije gebruik van het zwaard des Woords, van het Evangelie der genade.

Er staat „pour oster et ruiner". De letterlijke beteekenis van dit „oster", dat afkomt van het Latijnsche „obstare", beteekent: voor iets staan om er bezit van te nemen, dus uitnemen, wegnemen, afdoen, wegdoen (Zie daarover *Larousse du XXe siècle)*. Welnu, dat doet de prediking der ware Kerk. Daardoor worden de afgoden weggenomen en ruineert zij die ook, zooals de tijd de werken der menschen doet vergaan. De prediking des Evangelies baart eene dooding van het bijgeloof en van alle „Faux service de Dieu", d.w.z. van elken dienst Gods, die is „contraire à la vérité", in strijd met de waarheid (Zie *Larousse du XXe siècle)*.

En deze wegneming en vernietiging van alle afgoderij en valschen godsdienst door het heilig Ministerium en niet door het zwaard en door wapengeweld, dient nu ook „pour destruire" het Rijk van den Anti-Christ en anderzijds „pour avancer" het Rijk van Christus.

In het Advies van 1905, evenals in Dr. Kuyper's studie, wordt er zooveel nadruk op gelegd, dat dit woorden zijn, die op gewelddaden wijzen. Doch dit is slechts een schijn, wanneer wij bij de concrete beteekenis blijven staan, maar dat doet Gods Woord niet en doen ook de Vaderen niet. Calvijn

spreekt zelfs wel van „abimer" in den afgrond verzwelgen en als er in de Schrift gesproken wordt van het tweesnijdend scherpe zwaard des Woords, dan heeft zulks een anderen zin, doelt dit op het diep doordringende der werking des Woords.

Zoo wordt ook het woord „destruire", in het hedendaagsche Fransch „détruire", gebruikt in figuurlijken zin, b.v. „détruire une religion, une secte" (Zie *Larousse XXe siècle*). Daardoor wordt dus uitgedrukt: het doen verdwijnen, het wegnemen, het ten onder gaan. En dat is nu in het Hollandsch uitgedrukt door: „om het rijk van den Antichrist te gronde te werpen en daartegenover het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen", „avancer", voortgang te doen hebben.

Tot dit alles strekt de taak der Overheid, wanneer haar wordt opgelegd de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst. En dien ten gevolge sluit daarbij aan, dat zij moet zorgdragen overal het Woord des Evangelies te doen prediken. Te doen prediken „faire prescher". Niet in den zin, dat zij het zelve doet, maar het aan het heilig ministerium mogelijk maakt. Want „faire" heeft hier een factitieve beteekenis, d.w.z. het drukt uit, dat het onderwerp van het werkwoord de handeling laat doen [1]). Dus de Overheid doet het niet zelve, maar zal laten prediken overal, opdat iedereen het Woord des Heeren zal aannemen en God alzoo door een ieder zal worden geëerd en gediend, gelijk Hij het in zijn Woord gebiedt. Er staat: „reguiert par sa Parole", d.w.z. door zijn Woord vraagt, eischt, vordert.

Zoo blijkt dus, dat eene onbevooroordeelde lezing van den origineelen tekst der Belijdenis ons onbetwistbaar zeker leert, dat zij als taak der Overheid beschouwt: de hand te houden aan den heiligen kerkedienst, opdat daardoor alles zal worden bereikt, wat in het gravamen werd opgesomd. Maar zij leert absoluut niet, dat de Overheid met maatregelen van geweld afgoderij en valschen godsdienst moet uitroeien. Zij staat op het gezonde standpunt, dat niet door kracht, noch door geweld, maar door des Heeren Geest Gods Koninkrijk alleen komen zal.

En zoo heeft dus de Synode der „Gereformeerde Kerken" van 1905 op grond eener verkeerde lezing in de Belijdenis veroordeeld hetgeen er in het geheel niet staat. Die Synode heeft zich dus vergist en levert, zooals meer gebeurde, het bewijs, dat trouwens niet noodig was, dat Synoden dwalen kunnen.

---

[1]) Zie over dat gebruik het werk van Ayer, p. 219.

HET GOED RECHT VAN CALVIJN's BEGINSEL.

IX.

Zoo blijkt dus uit den tekst der Confessie, die aan de vertalingen in het Latijn en in het Nederlandsch ten grondslag heeft gelegen, dat de inhoud dezer oorspronkelijke Fransche lezing, die uit 1566 stamt en slechts luttele wijziging ondergaan heeft in de Dordtsche revisie van 1619, dat de woorden van het gravamen in een geheel ander licht verschijnen dan dat, waarin het door de Adviseurs der Synode van 1905 te Utrecht geplaatst werd.

Ook moeten wij daarbij wel in het oog vatten, dat de woorden „oster" en „ruiner" wegnemen en ruïneeren, evenals „destruire", in verband met dit religieuse onderwerp een figuurlijke beteekenis hebben, waardoor wordt uitgedrukt de wegneming der bestaansvoorwaarden, van den invloed, die er van uitgaat, de ondermijning der geloofwaardigheid, het in discrediet brengen. *Larousse du XXe siècle* wijst nadrukkelijk op die figuurlijke beteekenis en haalt daarvan voorbeelden aan uit Lafontaine en Pascal. Het „oster" werd in onze Nederlandsche vertaling door „weeren", het „ruiner" door „uitroeyen" overgezet. Doch het ligt voor de hand, dat wij deze overzetting alleen recht kunnen laten wedervaren bij het licht van de oorspronkelijke Fransche woorden. Ook het Fransche woord „ruiner" heeft in dit verband eene figuurlijke beteekenis van den ondergang nabij brengen, te niet doen loopen, in sterke mate verzwakken. Deze figuurlijke beteekenissen passen volkomen op hetgeen verwacht kan worden te geschieden als vrucht van de prediking van het Woord van God.

Nu is het ongetwijfeld juist, dat de Confessie ook in Artikel 36 in hare wording in sterke mate den invloed van Calvijn's *Institutie* heeft ondergaan, waarop de Adviseurs nadruk legden. Zij beroepen zich daartoe op de woorden van Calvijn *Inst.* IV, 20, 3, waar wordt gewezen op de onafwijsbare nood-

zakelijkheid van de Overheid, die noodig is als „brood, water, zon en lucht", want zij dient niet alleen daarvoor, dat de menschen leven, eten, drinken en onderhouden worden, hoewel de regeering op dit gebied ongetwijfeld ook eene taak heeft, maar, en daarop legt Calvijn nadruk, daartoe dient zij niet alleen, „maar ook, opdat er geene afgoderij, noch lastering tegen Gods Naam en tegen Zijne waarheid, noch andere ergernissen der Religie openlijk onder het volk gezaaid worden".

Hierbij blijven dan de Adviseurs staan, doch voor het recht verstand dezer woorden hadden zij er bij moeten voegen, wat Calvijn er op laat volgen. Met welk doel moet de Overheid er tegen waken, dat geene ergernissen der Religie openlijk onder het volk gezaaid worden? Het antwoord luidt: „Opdat „publica religionis facies", een openbare verschijningsvorm opdat een iegelijk het zijne onverkort en ongeschonden verzekerd zij, opdat de menschen ongehinderd hunne zaken met elkander zullen doen, eerbaarheid en welvoegelijkheid onder hen betracht worde. Eindelijk opdat er onder Christenen „publica religionis facies", eene openbare verschijningsvorm der religie zal zijn en eene onderlinge humaniteit zal heerschen".

Het behoeft geen betoog, dat daardoor de woorden, die aan het gravamen herinneren, toch nog eene bijzondere strekking verkrijgen en duidelijk zeggen, dat naar Calvijn's oordeel de Overheid tot taak heeft er voor te zorgen, dat niet allerlei wind van leer wordt uitgezaaid onder de massa, omdat daaruit onrust en revolutie opkomen kan. De openbare orde kan er door bedreigd worden. Hij is van oordeel, dat er in de volksgemeenschap een leidende idee haar saambindende kracht zal moeten openbaren en dat de kerkgemeenschap dus een heilzame functie heeft ook voor de maatschappij.

Welnu, is deze opvatting van Calvijn nu zoo verkeerd? Onder alle volken, ook onder ons volk, wordt dezelfde idee in de wetgeving, die de strekking heeft de openbare orde te handhaven, aangetroffen. Doch het spreekt vanzelf, dat in het sociale leven, zooals Calvijn dit in zijne dagen kende, deze regeeringstaak veel meer religieus bepaald was dan in onze dagen het geval is. Doch dit doet niet af aan het feit, dat principieel beschouwd de Staatstaak toen en in onzen tijd precies dezelfde is. Als thans onze regeering maatregelen neemt tegen de Dageraadsuitzendingen of tegen excessen door de radio van welken aard ook, dan doet zij precies hetzelfde als Calvijn heeft aanbevolen. Ook heden ten dage tracht de re-

geering ergernissen te onderdrukken, al doet zij zulks naar meniger oordeel lang niet voldoende.

Doch, en hierbij blijkt dan ook het neo-Calvinisme eene verkrachting der grondidee van Calvijn te zijn, als er hem op blz. 201 van de *Acta der Synode van 1905* een verwijt van gemaakt wordt, dat hij „die burgerlijke ordening goedkeurt, die daarnaar tracht, dat de ware religie, die in Gods Wet begrepen is, niet openlijk door openbare goddeloosheden vrijelijk en ongestraft geschonden en verontreinigd worde". Inderdaad, Calvijn gaat krachtens zijn grondbeginsel: erkenning van Gods Souvereiniteit en den eisch van strikte gehoorzaamheid aan zijn Woord, er van uit, dat de mensch geen recht heeft naar goeddunken wetten aangaande de religie of den eeredienst te maken, noch ook met betrekking tot de politieke orde.

Calvijn erkent alleen een religieus en zedelijk leven in gebondenheid aan Gods Woord en Wet. En zulk eene Overheid, die naar Gods Wet vraagt, heeft ook in haar regiment met betrekking tot het religieuse leven des volks zich te richten naar datzelfde Woord van God. Dus mag zij niet dulden, dat door openbare goddeloosheden vrij en ongestraft de religie, die naar den Woorde Gods zich richt, zal worden aangerand. Wat is nu in te brengen tegen dezen strikt logischen eisch?

Heden ten dage geeft men een wet tegen het schenden van religieuse gevoelens door Godslasterlijke woorden, daden en teekeningen en tracht men dus iets dergelijks te bereiken door eene eliminatie van het Opperwezen uit de wetgeving. Calvijn was in dit opzicht volkomen consequent met zijn eisch, dat Gods eere niet ongestraft in het openbaar op lasterlijke wijze mocht worden aangerand.

Het liberalisme van menig hedendaagsch neo-Calvinist heeft bij hem geene plaats, want hij wil geen Staat, die geene belijdenis doet van Gods Naam. Maar daaruit volgt nog niet, dat de lezing, die de Adviseurs geven van de woorden uit het gravamen, de juiste is, evenmin als politieke beginselen, die den Staat wezenlijk aan Gods souverein gezag en zijn Woord onttrekken, als juist kunnen worden aanvaard. Wie met Calvijn Gods souvereiniteit belijdt en den eisch stelt van gehoorzaamheid aan zijn Woord, die stelt dezen eisch voor elk schepsel, voor den mensch individueel, voor de maatschappij, maar ook voor den Staat, die toch immers ook door God verordend werd!

Doch ook hier zien wij weer precies hetzelfde geschieden, zelfs in onzen modernen, wezenlijk God-loozen Staat. Waarom

worden Godslastelijke tooneelstukken verboden, worden de opvoeringen in bioscopen en dergelijke inrichtingen aan censuur onderworpen, is er zelfs een keuring van geschriften? Het antwoord kan letterlijk uit Calvijn's Institutie worden overgenomen: „opdat er geene ergernissen zullen ontstaan en onder het volk gezaaid zullen worden". Alleen maar, dit is het onderscheid, dat Calvijn in zijn tijd veel vroeger van ergernissen sprak, dat hij in veel, dat nu ongehinderd geschiedt, eene aanranding van Gods eere zag. Doch als we dan met de Calvinistische beginselen als maatstaf dit moderne leven waardeeren, dan komt het mij voor, dat wie Calvinist dan beweert te zijn, toch moeilijk tevreden kan blijven met hetgeen onder de sanctie der hedendaagsche regeering geschiedt.

Hetzelfde beginsel is nog te speuren, alleen maar uitermate verslapt is de toepassing ervan. De vergelijking van hetgeen heden ten dage de regeering doet met wat zij vroeger deed voor het geestelijk leven des volks, pleit allerminst voor de gezondheid der moderne democratie. De moderne Grondwet, waaronder wij leven, kan door een Christen toch moeilijk als het ideaal worden beschouwd. Wij leven er onder, omdat zij er nu eenmaal is, maar als de Christenen in den lande sterker in aantal en religieus besef waren, zouden zij eene andere Grondwet eischen.

Een andere opmerking der Adviseurs, die het gravamen steunen moet, is ontleend aan *Institutie* 4, 20, 9, waar Calvijn spreekt over de zorg voor de religie, die de Overheid heeft te betrachten. Inderdaad, Calvijn veroordeelt hen, die meenen, dat de Overheid alleen maar „zich zal bemoeien met de gerichtshandeling onder de menschen, gaarne zouden zien, dat er geen rechters in de wereld waren *die de schenders der godsdienstigheid straffen mochten*". Het is waar: Calvijn veroordeelt de neo-Calvinistische Staatsleer en het zal wel juist zijn, dat ook deze beschouwing van Calvijn invloed heeft gehad op de formuleering van Art. 36. Hij leert in die § 9, dat de Overheidstaak over de beide Tafelen der Wet gaat. Hij grondt zich daarvoor op de Heilige Schrift, zoowel als op de profane litteratuur.

Waar er over de taak der Overheid gehandeld wordt, daar gaat deze niet voorbij aan de religie en den eeredienst. Daaruit maakt Calvijn nu de gevolgtrekking, dat geene Staatsorde goed kan zijn, indien hare eerste zorg zich niet uitstrekt over „pietas" (nisi prima cura pietatis sit). Deze „pietas" is hier al wat betrekking heeft op den eerbied voor God en de religie. Verkeerd noemt hij eene wetgeving, die Gods recht verwaarloozen en

alleen maar het nut der menschen in het oog vatten zou, dus zich bepaalt tot de menschelijke verhoudingen. De heidensche wijsbegeerte zelfs predikte zulk een in wezen Godlooze Staatsleer niet, Christelijke vorsten en magistraten hebben dus nog des te meer daarop acht te nemen. De Overheid is „vicarius Dei", dienaresse Gods, die Hem vertegenwoordigt en aan haar is die taak bijzonderlijk opgedragen. Is het dan niet recht, dat zij zich er op toeleggen de eer te beschermen en te bevorderen van Hem, Wiens stedehouders zij zijn en bij Wiens genade zij regeeren? Daartoe wijst nu Calvijn op de schriftuurlijke voorbeelden.

Men kan nu wel zeggen, dat Calvijn in dit oordeel dwaalt, maar men kan niet aantoonen, dat zijne beschouwing met de Schrift strijdt. Het is inderdaad waar, dat alle oude volken aan de Overheid de bescherming der religie opdroegen, evenals zulks in de Schrift het geval is. En het is ook waar, dat de Schrift leert, dat de Overheden, die daarvoor niet zorgden, ook niet behoorlijk regeerden. Dus stelt Calvijn de dwaasheid in het licht van hen, die meenen, dat er voor Gods zaak niet behoeft te worden zorg gedragen en volstaan kon worden met recht te spreken onder de menschen, alsof God regeerders in zijn Naam gesteld had, die wel de aardsche geschillen zouden beslechten, maar hetgeen van veel hooger belang is, zouden voorbijgaan, namelijk dat Hij zuiver naar het voorschrift zijner Wet zou worden gediend. Maar zoo voegt Calvijn er aan toe: de begeerte om ongestraft alles te veranderen, dringt oproerige menschen er toe, dat zij wenschen weg te doen allen, die waken tegen het schenden van den eerbied voor de religie (Sed huc turbulentos homines impellit impune omnia novandi cupiditas, ut omnes violatae pietatis vindices e medio sublatos cupiant, IV, 20, 9.).

Calvijn kon zeker niet vermoeden, dat eenige eeuwen later een Synode van zich Gereformeerd noemende kerken in Nederland op uitspraken als deze een beroep zouden doen, dat ten doel had de „tuberlentos homines", de revolutionairen, in het gelijk te stellen door ook te staan naar eene Staatsorde, die voor het waken voor den eerbied voor de religie naar den Woorde Gods geen ruimte meer zou overlaten.

Daaruit kan dan ook blijken, dat het neo-Calvinisme politiek bij het beginsel van het libertinisme is aangeland. En dit niet omdat Calvijn niet gesteund wordt door Gods Woord, noch ook omdat dit niet zou zijn de zuivere consequentie van zijne erkenning van Gods souvereiniteit en den eisch der gehoorzaamheid aan zijn Woord, maar omdat men niet begrijpt, hoe men

zich aan dit moderne leven kan „aanpassen" met die eeuwige beginselen, waarop men zich overigens niet zonder trots beroept.

Inderdaad, Calvijn heeft dit alles voorgedragen en zijne beschouwing is dan ook aanleiding geweest om Art. 36 te formuleeren zooals het geformuleerd werd. En waarlijk is het de bedoeling, zooals de Adviseurs zeggen, *„dat op het publieke terrein des levens afgoderij, valsche godsdienst, godslastering, enz., door de Overheid niet straffeloos mag geduld worden"*. Maar is deze eisch dan, zoo vragen wij wederom, in strijd met den Woorde Gods? En volgt daar nu uit, dat met wapengeweld de consciëntie moet worden aangerand in hare vrijheid, zooals men heeft willen lezen in de Confessie? Allerminst. Er staat alleen in, dat de Overheid de roeping heeft te waken ook voor de handhaving eener maatschappelijke orde, waarin op publiek terrein geene plaats is voor afgoderij, valschen godsdienst, godslastering, enz.

Welnu, zelfs in onze liberale Grondwet, die vrijheid van godsdienst op de ruimste wijze waarborgt, staat in Art. 171: „Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust". En alleen wordt er, geheel in overeenstemming met de practijk der Vaderen, aan toegevoegd: „Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en de reglementen is toegelaten".

Het beginsel, waarvan dus onze liberale Grondwet ook uitgaat, is, dat men in het openbaar niet alles mag doen. Men mag voor ieder toegankelijke, dus openbare godsdienstoefeningen houden „binnen gebouwen en besloten plaatsen". Daarmede zijn de processies der Roomschen verboden. En de laatsten blijven slechts daar geoorloofd, waar zij „naar de wetten en de reglementen" toegelaten zijn. Dat beteekent, dat in van ouds absoluut Roomsche bevolkingsgebieden, waar zij ook onder de Republiek waren toegelaten, zij geoorloofd zullen blijven. Niemand minder dan Voetius heeft zich daarbij aangesloten en dergelijke bepalingen goedgekeurd.

Het is waar, dat er onder de neo-Calvinisten wel zijn, die ook het processie-verbod willen opofferen aan hun „valsche" politieke beschouwing, dat elk maar hebben moet wat hij wil, zelfs de openbare weg aan Rome kan worden overgelaten. Doch onze Grondwet doet dit nog niet. Hoe liberaal ook in den grond, toch is zij nog Calvinistischer dan het hedendaag-

sche neo-Calvinisme, dat wezenlijk den eerbied voor wat Calvijn de „pietas" noemt, wil opheffen en eene losbandigheid vrij spel laten, ook al worden daarbij de teederste religieuse gevoelens van het Gereformeerde volk gekrenkt.

Maar uit Calvijn's leer volgt daarom nog volstrekt niet, dat met geweldmaatregelen de regeering moet optreden tegen al wat niet door den Calvinistischen beugel kan en in de Confessie wordt dit ook niet geleerd, zooals ook de practijk der Vaderen onweersprekelijk heeft bewezen.

Doch zij waren consequenter en gingen verder dan de hedendaagsche liberale Grondwet, wanneer zij van de straat banden openbare godsdienstoefening. En zij waren nog zoo royaal, dat zij in absoluut Roomsche streken, waar niemand er aanstoot aan nam, eene vrijheid toestonden, die de Roomschen aan Gereformeerden zeker nooit zouden toestaan.

DE PRACTIJK DER VADEREN CONFORM DE CONFESSIE.

X.

Uit den tekst, zooals deze in de authentieke Fransche uitgave onzer Belijdenis luidt, blijkt dus duidelijk, dat er geen sprake van is, dat de lezing, die de Adviseurs der Synode van 1905 en Dr. Kuyper vroeger, daarin meenden te vinden, de juiste is. De Confessie zegt alleen, dat het de taak der Overheid is de hand te houden aan den heiligen kerkedienst, met het doel, dat door de reine predicatie des Evangelies afgoderij en valsche godsdienst geweerd en uitgeroeid zal worden, opdat het rijk van den antichrist te gronde geworpen en het Koninkrijk van Jezus Christus zal worden bevorderd. Het Woord des Evangelies zal zij doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt.

Zoo staat het in onze Belijdenis en daarbij sluit ook de practijk der Vaderen aan. Van geweldmaatregelen, die de conscientie zouden treffen, van iets dat naar eene herhaling der inquisitie ruikt, willen zij absoluut niets weten. Nooit is hier te lande gestreefd naar eene herhaling in Protestantschen zin van hetgeen de Vaderen van Rome ondervonden hadden. Er heerschte onder de Republiek eene tolerantie niet in de Kerk, maar in den Staat.

Voetius erkende dan ook deze tolerantie [1]), noemt haar „tolerantia politica", waarbij de Vereenigde Nederlanden te Maastricht volgens bepaalde overeenkomst de uitoefening van den Roomschen godsdienst toelieten. En niet alleen de Roomschen, maar ook Dooperschen, werden „ex nuda et longa consuetudine", dus alleen krachtens eene langdurige gewoonte, getolereerd. Hij vergeleek zulk een tolerantie met een „Treuga", een godsvrede, een wapenstilstand, die in de middel-

1) *Politicae ecclesiasticae*, P. III, p. 366 en 367.

eeuwen vaak gesloten werd en waarbij het recht om een veete te beslechten op bepaalde kerkelijke heilige dagen werd beperkt voor personen en zaken. Op de door de Kerk bepaalde dagen moest er dus vrede heerschen. En deze „Treuga Dei", deze godsvrede, werd streng gehandhaafd, want het breken van zulk een „Treuga" werd met excommunicatie of geldboeten, zelfs door verbeurdverklaring van het vermogen, gestraft.
Voetius heeft dus, hoewel hij krachtens de destijds heerschende beschouwing, dergelijke tolerantie niet kon goedkeuren, deze toch erkend en er zich mede vereenigd. Het gebeurde, zooals hij zegt, „conniventia", d.w.z. het werd oogluikend toegestaan. Ook de Remonstranten genoten van deze tolerantie. Hij wist dan ook van eene vage, onbepaalde, betrekkelijk willekeurige toelating volgens een ingestelde, erkende orde, volgens langdurige gewoonte en zelfs bij wet en besluit goedgekeurd (Zie *Pol. Eccl.* P. III, p. 366).

Het beginsel, dat de Vaderen onder de Republiek bij deze tolerantie leidde, was dus het belang van den Staat, die meestal in zulke gevallen er zich bij neerlegde, zoodat er vrijheid ook van godsdienstoefening dan bestond, wanneer de politieke omstandigheden deze wenschelijk maakten of ook eene onderdrukking dier vrijheid buitensloten. Er werd ook door Voetius altijd bij gezegd, dat bij deze vraagstukken in het oog moet worden gehouden, of de Overheid wel in staat was tot onderdrukking over te gaan. Met name van de Socinianen stelt hij, dat dezen geen onbeperkte vrijheid mocht worden gelaten, omdat zij een heidendom propageeren. Maar toch is hij ook daarbij uiterst gematigd in zijne eischen, veel gematigder dan de Adviseurs meenden, dat de Vaderen in Art. 36 beleden zouden hebben en ook veel gematigder dan sommigen in onze dagen meenen van de Overheid te mogen vorderen.

Voetius beperkt de roeping der Overheid tot onderdrukking van dergelijke destijds feitelijk, wat wij zouden noemen, „modernistische" bewegingen, op deze wijze: „Indien de Overigheyt macht en ontsach heeft haer te ver hinderen, sonder ghevaer van omkeeringhe ofte seer sware waggelinghe ende beroeringhe der Republijcke". (*Dry Disputatien*, enz, door D. Gijsb. Voetius enz. tot Utrecht, 1641, blz. 130).

Het is dus duidelijk, dat zij een practijk volgden, waarbij wel bewust onderscheiden werd tusschen tolerantie en tolerantie, waarbij steeds de grenzen in het oog werden gehouden van de macht der Overheid en de belangen van den Staat, die nu eenmaal niet almachtig is, dikwijls zelfs zeer beperkt in

hetgeen hij vermag, wanneer het aankomt op het ingrijpen in het geestelijk leven der massa. Dus moet de opvatting der woorden van het gravamen eene andere geweest zijn dan de Synode van 1905 daaraan heeft toegekend.

Er is uit den aard der zaak tusschen de bestaanswijze van het Nederlandsche volk in de dagen der Republiek en in onzen tijd een groot verschil. Destijds was er in de overheerschende gewesten als Holland en Zeeland een over het geheel homogeen-protestantsche bevolking, overwegend van Gereformeerde Confessie. En voeg daarbij, dat het land in een oorlog was gewikkeld, waarbij vrijheid van religie inzet was, zooal niet van allen, dan toch van de drijvende Calvinistische groep, dat daarnevens ook economische belangen een grooten rol hebben gespeeld, die ook Roomschen in opstand brachten, dan is het begrijpelijk, dat men in den beginne allerlei accoorden ziet sluiten, waarbij Roomschen en Gereformeerden zich verbinden om elkander vrijheid van godsdienst te waarborgen.

Als voorbeeld daarvan wijs ik alleen maar op het verdrag, dat den 29en Januari 1567 te Delft gesloten werd tusschen Roomschen en Gereformeerden, waarbij zij zich verbinden, „Dat niemand„ wie hy zy, hem vervorderen sal te beletten ofte doen beletten den Dienst, Sermoenen, ende andere Oeffeninge van de Geestelijckheydt van de Oude Catholijcke Religie" en waarbij aan die der „nieuwe Religie niet slechts drie Predikanten worden toegestaan, maar ook wordt gewaarborgd: „Dat oock Niemant den selven in heure Predicatiën ter plaetsche voorschreuen, ofte hoiren hoorders eenige storinge ofte beletselen sal mogen doen, noch yemant daeromme misdoen, ofte injurieren mit woorden ofte wercken". En zoo hebben zij zich ook verbonden beiderzijds, dat zij zich „sullen wachten van allehande smaedelijcken woorden, invective injuriën ende schampen, ende Generalijcken van alle oproerige en seditieuse propoosten, het waere tegens die Ouerheyt ende Magistraat ofte tegens die vander Religie, welverstaende dat 't gunt concerneert der leringe ofte Oeffeninge der Religie". Ja, zij beloofden elkander niet te zullen beleedigen „Noch oock met eenige andere manire, hoedanich die oock soude mogen wesen. Maer dat elckanderen laeten sal in syne Vrede, ende ongemolesteert, sonder eenich schempen, bespotten ofte andere ongelatenheyt iemant te doene".

Het zou niet moeilijk zijn, dit voorbeeld met andere te vermeerderen. Nu is het wel waar, dat niet alle Gereformeerden zich met zulke accoorden vereenigen konden, dat b.v. een man als Petrus Dathenus daarover heel anders dacht en met name

den Prins van Oranje daarover soms harde verwijten deed. Doch daat staat tegenover, dat niemand minder dan een zoo geleerd en streng rechtzinnig man als Franciscus Junius daar geheel anders over dacht, daar hij, ik heb daarop ook al eens eerder de aandacht gevestigd, in Antwerpen gedurende de beeldstormerij met andere Gereformeerde predikanten ook een verzoekschrift heeft geteekend, waarbij aan den Magistraat werd verzocht, dat er verboden wierd malkanderen met woordt of daed, ter saecke van 't verschil der Religie te lasteren of te verbitteren", daar zij slechts streefden naar „vrijheidt van geloove, en die geensints genegen zijnde anderen te benemen" [1]).

Natuurlijk kon men verwachten, dat in zulke woelige tijden er ook mensch waren, vooral onder hen, die van de vervolging door de Inquisitie geleden hadden, die, zoodra de rollen omgekeerd waren en de Roomschen in de minderheid geraakten, tot zeer ver gaande gevolgtrekkingen neigden. En het is ook begrijpelijk, dat toen de oorlog het karakter van een godsdienstoorlog had aangenomen, de politiek eischen stelde, waarbij men Roomschen als gevaarlijke elementen beschouwen ging, zoodat met name in Holland en Zeeland, waar het Calvinisme volkomen zegevierde, de tolerantie spoedig had afgedaan.

Men moet echter bij deze dingen de beginselen en de politieke gedragingen wel onderscheiden. En dan kan met zekerheid gezegd worden, dat de tolerantie, zooals deze zelfs door een man als Junius werd verdedigd en nagestreefd, er op wijst, dat bij de Gereformeerden in den bangsten tijd, over het algemeen in de eerste jaren van den opstand, beschouwingen gangbaar waren, die de meeningen der Adviseurs, als stonden de Gereformeerden in Art. 36 een politiek voor, die ketterdooding mogelijk maakte, wezenlijk niet steunen.

Het is dan ook een merkwaardig oordeel van Junius, dat ons volkomen inlicht over de gangbare beschouwingen aangaande de straffende gerechtigheid, als hij met het oog op de werken van den antichrist zegt: „Wanneer echter door de werken van ongeloof de verborgenheid der godzaligheid, alle goddelijke en menschelijke orde en anderer welstand hardnekkig worden aangerand, dan is het geen werk van den antichrist, wanneer de mensch, die aan die misdaad schuldig is, wordt onderdrukt,

1) Zie *Beschrijvinge der Stadt Delft*, enz. door Dirck van Bleiswijck, Delft, 1667, blz. 420. Ordonnantie gemaeckt bij den Prince van Orangien, Stadt-Houder van Hollandt in 't stuck van de Religie den XXIXen Januarij Ao. 1567.

en wanneer hij alle paal en perk roekeloos te buiten gaat, ook met den dood gestraft wordt. Niet wegens zijn ongeloof als zoodanig, maar wegens de werken van zijn schadelijk en hardnekkig ongeloof". En hij beroept er zich op, dat als dan de magistraat zijn plicht doet door de goeden te beschermen. Niet omdat zij het kwade geloofden, maar omdat zij het kwade deden, werden zij gestraft. [1]).

En zoo blijkt dus, dat ook Junius bij het bestraffen en onderdrukken der ketterij nadruk legt op de misdaden, die het gevolg kunnen zijn van verkeerde leeringen. Het ongeloof als zoodanig zoekt hij niet eerst te treffen, maar de revolutionaire daden, die de vrucht waren en zijn van levens- en wereldbeschouwingen, die meestal door fanatieke utopisten worden bedreven en die steeds opnieuw de gezondheid van de sociale en politieke orde bedreigen en de regeering dus omverwerpen willen.

Daartegen wil Junius de Overheid laten optreden. En dat doet de Overheid heden ten dage nog. Alleen maar zij heeft thans een minder diep inzicht in de beteekenis van de levensbeschouwingen, die gepropageerd worden. Zij laat heden ten dage, nu zij zelve feitelijk ontkerstend is, het kwaad veel te ver doorwoekeren, voordat zij optreedt. Zij koestert heden ten dage de slang van het volksverderf aan haar boezem, gunt aan het Communisme, aan de anarchie, aan de revolutie zelve, een openbaring van krachten, die zij zelfs met overheidsgeld beloont.

Die dwaasheid haalden de Vaderen niet uit. Zij begrepen van hoeveel belang toezicht was op hetgeen aan het volk geleerd werd. Doch hunne straf trof, bedoelde althans te treffen, niet het verkeerde geloof, want dat straft God, maar de verkeerde daad. Daartoe had de Overheid opdracht van Gods wege.

Doch hieruit blijkt dan ook, dat de Adviseurs aan de woorden van hun gravamen een verkeerden uitleg hebben gegeven. Eene vergelijking met onzen tijd leert, dat in beginsel de Staat nog over dezelfde macht beschikt. Eigenlijk is dit alleen de vraag: welke practijk van Staatsrecht meer in overeenstemming is met God Woord: die der Vaderen of die van dezen ontkerstenden Staat?

---

[1]) Zie *De sancta Trinitate, Defensio II. Opera theologica* T. II, C. 76, 77.

BEGINSEL EN TOEPASSING.

XI.

Het is niet juist bij de behandeling van Art. 36 uit het oog te verliezen, dat de Overheidstaak wezenlijk dezelfde is onder alle omstandigheden, waaronder zij verschijnt. Zij heeft steeds de orde te handhaven en doet dat ook altijd. Alleen maar de wijze, waarop zij deze taak vervult, is niet gelijk. Deze hangt af van den socialen en cultureelen toestand des volks. En wanneer die orde zou bedreigd worden doordat openbaar allerlei afgoderij bedreven werd of allerlei wind van leer tot revolutie voert, dan is het toch vanzelf sprekend, dat de Overheid optreedt desnoods geweldadig. Dat was voorheen zóó en dat is nog zóó. En het is een misverstand te meenen, dat zij dit heden niet mag doen en voorheen wel.

De Adviseurs der Synode van 1905 doen een beroep op wat wij zouden kunnen noemen den geleibrief der Confessie, die als „Vermaninghe tot de Overheyt" wordt aangediend. Daarin wordt ook gehandeld over de vraag, of de Overheid het recht heeft „de ketterij te straffen". De Adviseurs zeggen daarvan op blz. 282 van de *Acta der Synode van 1905:* „Hoewel nu ketterij niet hetzelfde is als afgoderij of valsche godsdienst, zoo zal toch niemand ontkennen, dat waar de Overheid geroepen wordt geacht om de ketterij d.w.z. de persoonlijke dwaling, des noods met het zwaard te straffen, ditzelfde a fortiori geldt van de zooveel erger zonde van afgoderij en valschen godsdienst". Oppervlakkig beschouwd schijnt deze bewering ontwijfelbaar juist, maar één ding wordt geheel over het hoofd gezien, namelijk, dat hetgeen tot de taak der Overheid behooren of niet behooren kan, geheel van de omstandigheden afhangt.

De machtsmiddelen der Overheid en de grenzen harer bevoegdheden hangen saam met den sociologischen bouw der gemeenschap, waarin en waarover zij den skepter voert. De Overheid is naar wezen en doel onder alle volken in alle tijden,

dezelfde machtsfiguur, maar hare plichten en rechten, zooals ook de machtsmiddelen, die haar ten dienste staan, zijn niet steeds dezelfde. Die hangen af van den socialen en cultureelen toestand der gemeenschap. Wat onder de heerschappij der Ceasaren kon en moest in het oude Rome, tijdens de middeleeuwen of heden en wat in Rusland onder de oude Czaren of onder Stalin door de Overheid gebeuren kon en kan, dat kan daarom nog niet in Frankrijk of Engeland.

Dit is een zeer gewichtig moment, dat de Adviseurs over het hoofd hebben gezien. In het afgetrokkene kan men van de Overheid alles eischen en ook haar alle machtsmiddelen toekennen, die men wil of kan uitdenken, maar practisch, in de werkelijkheid, is de Overheid in haar vermogen en in hare machtsmiddelen beperkt. Zij kan niet altijd alles, heeft niet steeds dezelfde rechten, noch ook kan zij steeds elk denkbaar machtsmiddel hanteeren.

Onze Vaderen hebben dit zeer wel geweten en zich ook in de practijk daarnaar geregeld. Het is geheel in overeenstemming met Gods Woord, dat de Overheid de beide tafelen der Wet heeft te gehoorzamen. Zij heeft de geheele Wet Gods als norm harer daden te aanvaarden. Dat is reeds daarom zóó, wijl de Wet Gods in den diepsten grond één is. De Heere Jezus heeft dat zoo geleerd, toen Hij haar tot twee groote geboden terugbracht: God lief te hebben boven alles en den naaste als onszelven. En de apostelen leerden het ook, zelfs in het bekende hoofdstuk, waarin over den grond van het overheidsgezag wordt gehandeld: Rom. 13 : 8 en 9. De Overheid heeft de Wet Gods te gehoorzamen. Die Wet is norm, richtsnoer bij hare Wetgeving en hare bestuursdaden. Maar het spreekt toch vanzelf, dat zij dit heeft te doen als Overheid bij de volbrenging harer Overheidstaak, dus op het gebied der Overheid.

De Overheid is niet de Kerk en ook geen individu. De Kerk heeft op haar gebied Gods Wet te betrachten, zooals elk onzer individueel op eigen levensterrein, waarop de Heere ons geplaatst heeft. Als individuen hebben wij allen met Gods Woord en Wet van doen in ons innerlijk en in ons naar buitentredende, openbare leven. De Kerk heeft in haar leven innerlijk en uiterlijk eveneens het Woord der waarheid te prediken door hare woorden en hare daden.

De Overheid echter heeft van doen met Gods Wet en Woord op het gebied van het openbare en het maatschappelijke leven des volks. Als Overheid fungeert zij op haar gebied, dat is op de markt des levens, op sociaal terrein in den breedsten zin.

Haar gebied is dat van het burgerlijke leven, dus niet der conscientie, ook al doet zij b.v. bij den eed op de uitspraak der conscientie een beroep. En hare verordeningen en wetten, al behooren deze naar het richtsnoer der goddelijke zedewet gegeven te worden, hebben slechts betrekking op de sociale verhoudingen, waarin de menschen tot elkander staan als leden der gemeenschap. Zoo heeft Calvijn het geleerd en zoo staat het ook in Art. 36 der Belijdenis. Daarmede is niet in strijd, dat er in de Wet staat: „Gij zult niet begeeren". Want al is het zeker waar, dat de zonde, die in het hart woont, zich aan de strafwet der Overheid onttrekt, dat zelfde geldt ook van de tucht der Kerk, die over het innerlijke leven niet oordeelen kan. Beteekenis heeft alleen in dit verband de vraag naar de taak der Overheid op haar gebied.

En de Vaderen hebben er nooit aan gedacht de Overheid te belasten met een onderzoek der consciëntiën. Integendeel, zij gruwden van de Roomsche inquisitie en al wat daar naar riekte. Doch zij eischten op grond van Gods Woord, dat de Overheid op haar gebied en naar hare wijze, met de haar ten dienste staande middelen zou regeeren in overeenstemming met Gods Wet en Woord. In het openbare leven lag haar taak en daarbij heeft zij de beide tafelen van de éene Wet Gods als richtsnoer te aanvaarden.

De wijze echter, waarop zij dit zal doen en hare machtsmiddelen zal hebben toe te passen, hangt af van den cultureelen toestand des volks. In theorie kan de Overheid van alle machtsmiddelen gebruik maken, maar practisch kan zij dit niet, want zij is door de omstandigheden, waarin het volk verkeert, bij de uitoefening van hare taak gebonden. Een Bijbelsch voorbeeld kan het ons leeren en laat ons tevens zien, hoe het argument van Dr. Kuyper en de Adviseurs, ontleend aan het feit, dat de Belijdenis slechts enkele teksten uit het Oude Testament citeert, geheel krachteloos is.

De Overheid was in oud-Israël geroepen met de haar ten dienste staande machtsmiddelen de beide tafelen der Wet toe te passen. En Hiskia heeft dit dan ook gedaan. Hij deed wat recht was in de oogen des Heeren. Hij gebruikte zijne macht als koning. Hij nam de hoogten weg, brak de opgerichte beelden, roeide de bosschen uit, verbrijzelde zelfs de koperen slang, die Mozes gemaakt had, omdat de kinderen Israels tot die dagen toe haar gerookt hadden en noemden haar „Nehûstan", 2 Kon. 18 : 4. Hij was een vrome koning, betrouwde op den Heere, den God Israëls, zoodat na hem zijns gelijke niet was onder alle koningen van Juda, noch die voor hem geweest

waren. Op hem wordt o.a., evenals op 2 Kon. 23 : 4 ff. en andere dergelijke voorbeelden, een beroep gedaan door de Vaderen.

Inderdaad, zoo hebben Israëls vrome koningen gehandeld, moeten en kunnen handelen en alzoo de beide Tafelen der Wet toegepast en doorgezet onder gebruikneming der hun ten dienste staande machtsmiddelen. Dat hebben zij kunnen doen, omdat in Israël volk, en wat wij ,kerk" zouden noemen, saamvallen. De Israëliet behoorde krachtens geboorte tot het volk, dat eigendom des Heeren was, als volk was het dus gebonden aan den in Gods Woord gegronden eeredienst. De Israëliet werd geboren als lid van volk en Kerk te zamen, want deze waren één. Kerkelijk leven en volksleven waren niet onderscheiden in Israël. De ambten, die op den eeredienst betrekking hadden, waren evenzeer door Gods Wet geregeld als die van het Koningschap. Het Staatsgezag strekte zich uit over het gansche leven van den Israëliet. Israël heeft dan ook eene geheel eenige functie in het leven der wereld gehad, opdat Hij uit Abraham zou geboren worden, die gegeven werd tot een verbond des volks en tot een licht der heidenen.

De Overheid in Israël is moment in den profetischen dienst der schaduwen en heeft dus een veel verdere strekking dan bij elk ander volk. Israël was het uitverkoren volk, dat in de heilsgeschiedenis een geheel eenige plaats inneemt. Bij andere oude volken was ook wel het staatkundig leven godsdienstig bepaald, maar onder Israël hebben wij met den theokratischen staatsvorm van doen. Israëls koningen hadden als profetische heenwijzing naar Christus, den Koning der koningen, een bijzondere taak, zoodat zij onmiddellijk geroepen waren Gods uitverkoren volk zoo naar Gods Wet te regeeren, dat er onder het volk voor geen anderen godsdienst plaats kon zijn. Anders kon Israël in den dienst der schaduwen niet bestaan in zijne profetische functie.

Als dan ook Hiskia en Josia de politiek der profeten aanvaardden, de afgoden opruimden, dan deden zij dit als koningen van dat volk, dat in het komende Godsrijk door den dienst der schaduwen voor Christus' verschijning eene zeer bijzondere functie vervulde. Hunne gehoorzaamheid is dan ook een voorbeeld, waarop de Vaderen zich beroepen. Het is de gehoorzaamheid der getrouwe Koningen, waarop gewezen wordt.

Doch dat beteekent allerminst, dat onze Vaderen niet zouden geweten hebben, dat er tusschen Israël en de volken, tusschen Israëls Overheid en die der volken, een groot onderscheid was. Van dat onderscheid waren zij zeer diep doordrongen.

Niemand minder dan Calvijn had hun geleerd dit in het oog te houden en er op te letten *(Inst.* IV, 20, 8, 14). Calvijn had wel zulk een wijden blik over de geschiedenis der wereld, dat hij zeer goed wist, dat de volken op geheel verschillende wijzen geregeerd werden.

Er was ééne Wet der zeden, regel der gerechtigheid en rechtvaardigheid, die den maatschappelijken vrede waarborgt, ééne wet der natuur viel er te ontdekken. Doch de wetten bij de onderscheidene volken, naar deze ééne norm ingezet, verschilden zeer veel. Er is dus eene principieele zedelijke eenheid en daar benevens eene groote verscheidenheid op het gebied der wetgeving (*Inst.* IV, 20, 13—16).

Dat hebben de Vaderen dan ook zeer wel begrepen. En daaruit volgt met zekerheid, dat zij er nooit aan gedacht hebden, dat de Overheid in de Vereenigde Nederlanden precies op éêne lijn stond met die van Israël in de dagen van Hiskia of Josia, of met welken anderen Oud-Testamentischen koning ook. Hun beroep op het Oude Testament gold de gehoorzaamheid dezer koningen, die Gods Woord aanbeveelt en prijst. En de regeering der Republiek had die voorbeelden na te volgen door ook gehoorzaamheid te bewijzen, doch op hare wijze en in dezen hunnen Staatsvorm, opdat het volk zou geleid worden naar den zedelijken eisch van Gods Woord en Wet. Dien eisch behooren de Christenen thans nog te stellen.

In de Belijdenis gaat het om de beginselen van Gods Woord en niet om de nabootsing van de vrome koningen, die onder geheel andere omstandigheden verkeerden. In het Advies werd dit echter geheel voorbijgezien.

GEEN CONSCIENTIE-DWANG GELEERD.

XII.

Het beroep op de daden der vrome koningen van Israël, waaraan Dr. Kuyper en de zijnen zulk eene groote beteekenis toekennen, als werd daardoor de meening gesteund, dat de Confessie bedoeld heeft geweldmiddelen der Overheid toe te passen tot onderdrukking van de afgoderij en valsche religie, heeft dus geen wezenlijke waarde, wettigt allerminst het schrappen van de door het gravamen gewraakte woorden der Belijdenis. De teksten uit het O.T. onder het artikel der Confessie, hebben geene andere strekking, dan in het licht te stellen, hoe Gods Woord aan de Overheid oplegt te waken voor de beide Tafelen der Wet des Heeren.
Onze Vaderen waren te zeer doordrongen van het onderscheid tusschen Oud en Nieuw Testament, bovendien ook door Calvijn's *Institutie* te goed ingelicht over het feit, dat het cultureele en sociale leven der volken, ook in den loop der tijden zoozeer verscheiden is, dat zelfs de zedewet bij hare onveranderlijkheid toch op verscheiden wijzen moest worden toegepast.

Zij hebben dan ook met hun beroep op de vrome koningen van Israël nooit bedoeld aan de Overheid hunner dagen op te leggen, dat zij het voorbeeld van Hiskia of Josia zoo maar, letterlijk moest en kon navolgen. De Vaderen wisten zeer wel, dat de politieke organisatie in oud-Israël een geheel andere was dan die in de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Zij wisten, dat de Wet der zeden onveranderlijk is, doch dat de toestanden, waarin de menschen verkeeren, ten zeerste varieeren, dus ook de wijze, waarop de zedewet werd toegepast, niet steeds dezelfde was. Met name wisten zij zeer wel, dat de Overheid, hoewel geroepen tot gehoorzaamheid aan de beide Tafelen der Wet, toch niet steeds die gehoorzaamheid op precies dezelfde wijze en met dezelfde machtsmiddelen kon beoefenen.

Nu zijn er natuurlijk oudtijds, evenals heden ten dage, menschen geweest, die van meening waren, dat de Overheid met geene verscheidenheid van levensomstandigheden te rekenen heeft en die oordeelen, dat het voorbeeld der vrome koningen precies moest worden nagevolgd. Doch de leer der Vaderen was dit niet. Calvijn, Junius en Voetius, om dan bij deze drie te blijven, leerden heel anders. Calvijn sprak zich daarover duidelijk uit in zijne *Institutie*, IV,20; 15 en 16. Junius wijdde er eene breede onderzoeking aan in zijn geschrift *De Politia Mosis* (T, I, XIX, c. 1474) en Voetius zeide in het reeds aangehaalde geschrift *Dry Disputatien*, dat men moet „onderscheyt stellen tusschen de tijden, in welcke is een algemeyne ende ingekanckerde onwetentheyt, ende tusschen die tijden in welcke is eene overvloedige ende genoegsame ontdeckinge ende middel tot overtuyginge". Blz. 132 legt hij er nadruk op, dat steeds in het oog moet worden gehouden door de regeering niet alleen, maar ook door hen, die aan de regeering hunne strenge eischen stellen: „als men het haer konde weygeren".

En dit laatste hing af, eenerzijds van het karakter der regeering, die het bestuur in handen had, anderzijds van de omstandigheden. Merkwaardig is dan ook, dat een man als Comrie, die terecht aan de kerkelijke tucht hooge eischen stelt, heel anders spreekt dan velen voorheen en thans. „Daar is", zoo zegt hij, „een nodige en nuttige burgerlijke verdraagzaamheid; en die betreft ten deelen de Overheden, ten deelen de Onderdanen in den Burgerstaat, die Leeden van de Kerke zijn. Ik heb een afkeer van alle heerschappij, die zig uitstrekt tot conscientie-dwang. Evenwel denke ik niet dat leeringen, welke lasterlyk zijn tegen God, oproerig tegen het samenleeven, of strijdig tegen de goede zeden, door een Christelijke Overigheid konnen verdragen worden; alsoo zulks geen ander gevolg zoude konnen hebben dan het Bederf van Staat en Kerk". Daar geeft Comrie de rechte norm, die de Overheid bij de vervulling harer taak in het oog heeft te houden (zie *Examen v. h. Ontwerp v. tolerantie*, I. blz.24).

De meening, dat de teksten, die spreken van de handelingen der vrome koningen, er getuigenis voor afleggen, dat onze Overheid nu precies zóó moest handelen door hen na te volgen bij het nemen van geweldmaatregelen, is dan ook niet juist. Ook daarin waren Israëls koningen schaduwbeelden der profetie met geheel het historische kader, waarin zij ons worden voorgesteld. Dat kan toch van geene andere regeering, ook niet van die onzer Vaderen worden gezegd.

Bovendien de eerste vraag was, of de Overheid Christelijk was. De eischen aan eene Christelijke Overheid te stellen waren andere dan die aan eene niet Christelijke gesteld konden worden.

En als het nu aankomt op de toepassing van Art. 36, waren de beste Godgeleerden onder de oude Republiek zeer voorzichtig en matig in hunne eischen en vestigden zij er steeds de aandacht op, dat men in het oog moest houden, wat de Overheid vermocht zonder gevaar en wat zij niet vermocht. De eischen werden begrensd door den toestand, waarin het volk verkeerde.

Onze Vaderen wisten zelfs onder een Christelijke regeering, dat de Overheid in de werkelijke wereld en niet in een denkbeeldige regeerde en dat dus maar niet zonder meer een absoluut beginsel op haar kon worden toegepast. Zij begrepen beter dan velen in onzen tijd, dat in ver gaande eischen, die als een „Prinzipiën Reiterei" verschijnen voor wie nadenkt en als een heldendaad voor de oogen van wie dit niet doet, geen wezenlijke vrucht verscholen ligt. Denk slechts aan het voorbeeld van den welbekenden, om zijn ijver en godsvrucht, om zijne groote diensten aan de Kerken der Reformatie bewezen, geëerden Datheen. Welke bezwaren velen zijner tijdgenooten ook met hem gehad hebben tegen de politiek van Prins Willem van Oranje, de uitkomst heeft bewezen, dat de eischen van Datheen op politiek terrein niet konden beklijven. De wijsheid van Oranje heeft ten slotte het land gered.

En het wonderschoone gedenkteeken, dat Hendrik de Keyzer op zijn graf heeft gebouwd, draagt onder de 4 beelden, na dat der „Justitia", dat der „Libertas" en dat der „Religio", eene vrouw van majesteit, in de rechterhand het geopende Boek der boeken, in de linker den gulden tempel, rustend met het eene einde op de dij, terwijl de voet steunt op den hoeksteen „Christus", die de grondsteen Zion's is, verworpen door de bouwlieden, doch tot een hoofd des hoeks geworden. Zoo verschijnt ook in dit nationale monument, de Heilige Schriftuur, Gods heilig, levendmakend Woord, waardoor de ware religie in de harten ingebeeld, tot triumph wordt gebracht onder een volk, dat de „aurea Libertas", de gulden vrijheid der conscientie, heeft verworven.

Wie dat nationale monument aanschouwt en dan denkt ook aan Datheen's strijd, die zal dezen strijder eeren om zijne groote verdiensten in en voor de Kerk der Reformatie, maar ook inzien, dat buiten de Kerk, op politiek terrein, dat toch wezenlijk volgens Calvijn's *Institutie* van het kerkelijke onder-

scheiden is, Datheen's politiek inzicht is te kort geschoten. De Prins van Oranje zag verder en dieper. Er is onderscheid tusschen Kerk en Staat en daarmede is ook gegeven eene andere taak. Dat heeft Datheen's geschiedenis duidelijk geleerd. Wie aan die les onzer historie voorbijgaat, zal ook in onzen tijd moeten ervaren, dat hij het hoofd stoot tegen den muur der werkelijkheid.

De waarheid ligt, ook met betrekking tot dit vraagstuk, in het midden tusschen den dwang met geweldmiddelen eenerzijds en het libertinisme aan de andere zijde. Die waarheid stelt den weg der Belijdenis tegenover het liberalisme dezes tijds. Datheen's geschiedenis leert, dat ook op dit gebied de uitersten elkander raken. De Vaderen hebben bij hunne beschouwing der Staatstaak steeds voor oogen gehouden het principieel onderscheid tusschen Kerk en Staat. Zij hebben aan den Staat geen roeping toegekend om de consciëntiën op religieus of zedelijk gebied te leiden, nog veel minder met gewelddadige middelen te dwingen. De Kerk had daarvoor hare opvoedende taak, die zij te volbrengen had door den „heiligen kerkedienst". En de Staat had van doen met het openbare leven.

Prins Willem van Oranje heeft met dat beginsel ernst gemaakt tegenover Datheen's eenzijdigheid.

De waarheid ligt in het midden. En de belijdenis ontdekt ons dien weg van evenwicht tusschen gezag en vrijheid. Eenerzijds het gezag, dat gegrond in Gods souvereiniteit, van de Overheid vordert gehoorzaamheid aan Gods Woord en Wet en daarom, dank zij deze gehoorzaamheid, aan het volk waarborgt de vrijheid om God te dienen naar de inspraak der consciëntie. De vrijheid — dus niet eene losbandigheid, die de voorwaarden schept voor de ontbinding der regeering zelve —, doch de vrijheid, die Gods Woord in het volksbewustzijn tot heerschappij kan brengen en dus de Kerk van Christus in staat stelt hare roeping te volbrengen, zooals deze in onze Confessie wordt beleden.

De ware politieke wijsheid ligt in de onderwerping aan Gods gezag en Woord en Wet voor de regeering en voor het volk beide. Daaronder is nooit plaats voor politieke bedoelingen, zooals de Adviseurs deze meenen te lezen in de woorden van het Gravamen. Alleen op het werkelijke standpunt onzer Confessie is er waarborg voor de ware vrijheid, omdat daarop ook waarborg wordt geboden voor het recht.

Van wat wij uit de hand onzer Vaderen in de Belijdenis hebben ontvangen, moet het Gereformeerde volk zich weer bewust worden. Indien het zich daarvan bewust was, het zou

tot eene hereeniging komen. Het zou deze moeten nastreven, geleid door den drang der beginselen.

Indien het daarvan zich niet bewust wordt, omdat het in breeden kring dien grond onder zijne voeten verloren heeft, dan zal de ervaring hier, evenals elders leeren, dat het door zijne innerlijke verdeeldheid verzwakt, de gemakkelijke prooi wordt van machten, die opkomen uit den poel, waarin de hedendaagsche ontkerstende democratie de volken brengt. Wij kunnen daaruit niet verlost worden zonder wederom ook in onze Belijdenis den keizer te geven, wat des keizers is. En daartoe behoort ook, dat de Overheid weder de taak volbrengt, die haar door God zelven, wiens dienaresse zij immers is, werd opgelegd in de handhaving van „den heiligen kerkedienst". Voor den welstand van het volksleven is daarmede tevens de hoogste waarborg verzekerd.

ONVOLDOEND BEWIJS.

XIII.

Er zijn nog eenige gronden, waarop de Adviseurs een beroep doen, en die nadere bespreking verdienen. In de eerste plaats geldt dit de zoogenaamde „Vermaninghe tot de Overheyt", waarin de vraag ter sprake komt, of zij de ketterij heeft te straffen. „Hoewel nu", zoo zeggen de Adviseurs, „ketterij niet hetzelfde is als afgoderij of valsche godsdienst, zoo zal toch niemand ontkennen, dat, waar de Overheid geroepen wordt geacht om de ketterij, d.w.z. de persoonlijke dwaling des noods met het zwaard te straffen, ditzelfde a fortiori geldt van de zooveel erger zonde van afgoderij en valschen godsdienst. Onze Kerken nu toonen in dit schrijven uitnemend goed het gevoelen te kennen van hen, die achten, dat de Overheid liever met het geestelijke dan met het materieele zwaard de ketterij moet tegen gaan".

Ongetwijfeld hebben de Kerken dit gevoelen gekend. Zoo zelfs gekend, dat zij het in hare Belijdenis hebben opgenomen. Maar het ligt voor de hand, dat daarmede de vraag naar hetgeen taak der Overheid is, nog niet geheel was afgehandeld en dat over de grenzen dier taak en de wijze, waarop zij moest worden uitgevoerd, verschil kon bestaan.

En wat blijkt nu uit die „Vermaninghe"? Dat het grootste gedeelte „der oude Leeraers" van oordeel is geweest, dat „der Ouerheyt niet gheoorlooft en is de consciënciën aen te roeren, om die te verweldighen ende te bedwinghen te ghelooven". Zij toch hadden deze opvatting der Overheidstaak, dat zij de misdaad en de revolutie had te onderdrukken met het zwaard. „Maer aengaende der religie en het ghene, dat totter zielen behoort, het eenich, geestelick sweerdt des Woordts Gods moet ende mach hierin neerstelick remedieren". Dat was eene taak wel te onderscheiden van „de oproericheydt ende verstooringhe der regeeringhe."

Inderdaad zijn deze twee regeeringsfuncties wel te onderscheiden, zooals zij ook in het artikel 36 der Confessie onder-

scheiden zijn. En nu voegen de Adviseurs er aan toe: „In plaats echter van met dit gevoelen hunne instemming te betuigen, verwerpen en weerspreken zij het", want in de „Vermaninghe" volgt daarop. „Maer wij zijn in dese sake te vreden, niet te volghen noch te geloouen dese goede leeraers. Wij belijden, dat de Ouerheyt moet de kennisse hebben der ketterien, welcke wij toestaen te zijn verstooringhen onder het ghemeyn volck, soverre, dat onder dit decksel de onnoozelheyt niet verdruckt en worde door het eenich aenbrenghen van zijnen vijanden, sonder ghehoort ende verstaen te worden: maer dat de Ouerheydt dencke op het ghene, dat de wijse man seyt: Wie den Godloosen recht seyt te wesen, ende den gherechten verdoemt, die zijn beyde den Heere een grouwel. Waerby het van noode is, dat de Richter van hemseluen bekenne ende versekert zy, van de ongherechticheyet ende ketterije, door den Woorde Gods ouerwonnen eer hy syne handt wt steke, om den beschuldichden te ouervallen".

Daaruit trekken nu de Adviseurs de conclusie, dat „al eischen onze Kerken dus, dat niet op lichtvaardige gronden en niet onverhoord de aangeklaagde zal worden veroordeeld, het recht der Overheid om de ketterij te straffen wordt met nadruk gehandhaafd." En daaraan wordt nu nog toegevoegd een citaat uit een verzoekschrift, dat de Nederlandsche vluchtelingenkerk in 1575 te Londen aan de Overheid richtte, toen een doodvonnis was uitgesproken over Nederlandsche wederdoopers, om een mildere straf te verkrijgen, waarin wordt gezegd, dat zij, d.w.z. de Nederlandsche Gereformeerde vluchtelingen, de dwaling verwerpen van hen, „die menen, dattet eener christlicher Ouerheit niet geoorlooft zy te straffen de hartneckige voorstanders der ketterien, die teghen God en synen waren godsdienst lasteren, ende die het simpele volck met verkeerde ende oproerighe leerynghen verleiden, die by gheen andere middelen ten rechten weghe connen ghebracht worden." En eindelijk voegen de Adviseurs er nog aan toe een citaat uit de remonstrantie, door de Kerken van Zuid-Holland in 1575 ingediend bij de Staten, waarin uitvoerig gehandeld wordt over het onderscheid der burgerlijke en kerkelijke regeering en waarin geschreven staat: „Der magistraet officie is den wterlicken affgodendienst doer mandamenten te verbieden en de godlasteraers te straffen."

En eindelijk wijzen zij nu nog op placcaten tegen allerlei sekten, die in den loop des tijds alzoo van zich deden spreken. Het zou mij gemakkelijk vallen bij deze door de Adviseurs aangehaalde citaten tal van andere te voegen, waarin het-

zelfde gezegd wordt. Maar ik zou met den besten wil der wereld niet kunnen inzien, welke bewijskracht daaraan nu kan worden toegekend en welke gevolgtrekking daaruit nu zou moeten gemaakt worden, die kan bewijzen, dat hetgeen in de woorden van het gravamen vervat is, uit de Belijdenis zou moeten worden geschrapt als zijnde in strijd met den Woorde Gods.

Dat de Gereformeerden allen zonder onderscheid, van Calvijn af tot in de 18e eeuw toe, de roeping der Overheid, zooals die in Art. 36 beschreven staat, hebben erkend, dat behoeft geen bewijs. Dat zij aan de Overheid de taak oplegden de ware gereformeerde Kerk te beschermen, is voor geen twijfel vatbaar. Maar daaruit volgt niet, dat zij geleerd zouden hebben, dat met dwangmaatregelen tegen alle ketterij, afgoderij en valschen godsdienst moest worden opgetreden.

Er is maar ééne zaak, die zij in hunne Staatsleer hebben vastgelegd en die in het citaat, ontleend aan de remonstrantie der Kerken van Zuid-Holland nadrukkelijk op den voorgrond wordt gesteld, namelijk dat het plicht is van de Overheid „den wterlicken affgodendienst" te verbieden en de godslasteraars te straffen. Daarop komt precies neer het geheele vraagstuk. Het gaat niet om de afgoderij als zoodanig, niet om ketterij als zoodanig, maar om hetgeen in het openbaar geschiedt. En daarin verschillen de hedendaagsche verordeningen van den modernen rechtstaat principieel in niets van hetgeen de Vaderen beleden de roeping der Overheid te zijn, dan alleen, dat de Vaderen eerder in afwijkende geestelijke bewegingen ketterij zien.

Ik heb er reeds op gewezen, hoe in beginsel in onze Grondwet dezelfde eischen staan. De vrijheid van den godsdienst is geene losbandigheid. Men mag belijden wat men wil, eene levens- en wereldbeschouwing er op na houden, zooals men wil, maar dat beteekent niet, dat men ook alles in het openbaar mag doen, zooals men wil. Dat mocht in de dagen onzer Vaderen onder de Republiek niet en dat mag nog niet.

Waarom mag dat niet? Omdat door openbare godsdienstoefeningen buiten de gesloten gebouwen, er groote kans zou zijn op ergernis, op soms geweldige beroeringen of ook omdat er eene revolutie kon worden gepredikt, die tot oproeren en verzet tegen de regeerende Overheid aanleiding geven zou. Daarom verbiedt de regeering in een land als het onze met zoo gemengde bevolking precies hetzelfde, dat door onze Vaderen van de Overheid ook gevorderd werd, toen zij eischten een verbod van openbare afgodendienst, ketterij en godslastering.

Is dit nu met Gods Woord in strijd? Moet en mag de Kerk dat niet van de Overheid belijden? Met Gods Woord is dit niet in strijd, want de roeping der Overheid is de orde te handhaven. Zij is om der zonde wil. En de zondeval brengt ook mede een egoïsme, dat zich ook religieus kan uiten op een wijze, die voor het gemeenschapsleven eene bedreiging vormt.

Het beginsel, dat in de Belijdenis, ook in de woorden van het gravamen wordt uitgesproken, is onaantastbaar. Het is te vinden in onze Grondwet — ik heb daarop reeds gewezen — en het is te vinden in onze Belijdenis, want het is een algemeen beginsel, zonder hetwelk er van geen Staatswezen sprake zijn kan. De Overheid waakt voor de orde en tot de algemeene maatregelen, die zij daartoe te nemen heeft, behoort ook, dat zij er voor zorg draagt, dat er in het openbaar geene dingen gebeuren, die ergernis wekken en dus een gevaar worden voor de handhaving der orde. En daarvoor heeft zij in een land met zoo gemengde bevolking als het onze de onderscheidene godsdiensten uit het openbare leven teruggedrongen naar de besloten gebouwen.

Zoo deden de Vaderen en zoo hebben zij het beleden op grond van Gods Woord.

Is er dan met betrekking tot het beginsel, dat in onze Grondwet tot uitdrukking komt, geen verschil tusschen ons en onze Vaderen? Zeker wel. Maar dit verschil ligt niet daarin, dat het door de Vaderen beleden beginsel niet naar den Woorde Gods zou zijn en dat hetgeen in onze Grondwet staat, ook niet juist zou zijn. Het verschil, dat er is, volgt niet daaruit, dat onze Vaderen Gods Woord niet zouden hebben begrepen en dat zij aan de Overheid eene verkeerde taak opdroegen en dat men in onze dagen dat zooveel beter weet. Integendeel, het verschil tusschen het verleden en het heden is gegeven in de geheel andere structuur van het cultureele leven in zijn geheel.

Ons sociale leven bestaat anders, berust niet meer op eenvoudige massale overtuigingen. Voorheen waren de volken veel meer eene geestelijke eenheid dan zulks heden ten dage het geval is. Het weefsel, dat ons hedendaagsche maatschappelijke leven tot een organische eenheid maakt, is niet meer religieus van karakter. Dat was nog ten deele zoo in de Middeleeuwen. Ik zeg ten deele, want ook toen reeds gloeide er in den levenshaard der volken een vuur der geestelijke verscheidenheid. Doch dat kon nog besloten blijven, om zoo te zeggen, in den doofpot der middeleeuwsche Kerk, onder de hul harer hierachische schoonheid.

Doch als de nieuwe geschiedenis aanvangt, slaat de vlam

uit de doofpot, gaat de eenheid der Westersche Kerk in den rook der verdeeldheid op. En dan zien wij nog even in de nationale kerken, hoe de reformatorische geest in staat bleek een tijdlang de volken in den band der eenheid te houden. Daaruit komt het vraagstuk op den voorgrond naar de taak van den Staat tegenover de in het volk woekerende verscheidenheden in wereld- en levensbeschouwingen. En dan belijden de Gereformeerden de vrijheid der conscientie, ook de vrijheid van godsdienst, maar niet de vrijheid om al wat men wilde in het openbaar te uiten.

Doch diezelfde Gereformeerden, die de conscientie niet willen aanranden en die daarom dus ook, zij het dan gebannen uit het openbare leven, aan anderen niet willen noch kunnen onthouden, hetgeen zij voor zichzelven na bangen strijd hadden verworven, spreken dan in hunne belijdenis uit, dat de Staat in en over een Christen-volk aan de beide Tafelen van Gods Wet gehoorzaamheid schuldig is, dat hij daarom aan Gods ware Kerk de gelegenheid moet waarborgen, dat zij overal met het zwaard van Gods Woord zal kunnen optreden, opdat het volk geleid zal worden op de paden der gerechtigheid.

En zij spreekt het ook uit, dat daardoor afgoderij, valsche godsdienst en godslastering zal worden overwonnen. Daarom uit het openbare leven moet de Staat weren alle deze dingen, die in het gravamen worden opgesomd, doch altijd zóó, dat de vrijheid der conscientie onaangetast zal blijven. Die Staat zelve was zoo één met het volksleven, waarmede hij immers zelve geboren was, dat hij de Belijdenis der Kerk als de zijne aanvaardde, dus uit het openbare leven weerde, wat met die Belijdenis streed. Hij handhaafde dus de vrijheid der conscientie, ook de vrijheid der religie, alleen maar deze vrijheid bleef, als alle ware vrijheid, beperkt achter de schouwvensters, die op het openbare leven uitzicht boden.

Deze politieke idee, zooals zij in onze Belijdenis wordt uitgesproken, is in ons land tot op den huidigen dag in beginsel nog uitgangspunt onzer wetgeving. De wijzigingen, die ook in ons volksleven zijn opgekomen, zijn oorzaak, dat politieke belangen drongen tot eene noodelooze amputatie onzer Belijdenis, hoewel de God-loosheid van den modernen Staat juist tot behoud dier gewraakte woorden had moeten aansporen.

De Kerk heeft echter alleen te vragen naar het Woord van God en mag zich niet reguleeren in haar belijden naar den eisch van geheel andere belangen, zelfs niet naar de vraag, of hetgeen zij belijdt, heden ook mogelijk is.

NIET VOL BEVONDEN.

XIV.

Zoo is ons nu wel gebleken, dat eene nadere toetsing van de argumenten door de Adviseurs aan de Synode der „Gereformeerde Kerken' van 1905 voorgelegd, uitwijst, dat hun onderzoek niet werd ingesteld in overeenstemming met den juisten, door henzelven aangegeven, methodischen regel. Die juiste methode sluit in „de onbetwistbare waarheid, dat wij, de Confessie der vaderen belijdende, onder de woorden, waarin zij beleden, niets anders verstaan mogen dan hetgeen zij zelven, blijkens het stellige getuigenis der geschiedenis, met het bezigen dezer woorden bedoeld hebben". Toepassing van dit methodisch beginsel kan geene andere conclusie toelaten dan dat de woorden van het gravamen door de Adviseurs verkeerd zijn geinterpreteerd. Het is niet juist, dat de woorden van het gravamen zouden beteekenen, dat aan „de wereldlijke Overheid de plicht wordt opgelegd, om afgoderij en valschen godsdienst des noods met het zwaard uit te roeien en dat het aan de Kerken is opgelegd, der Overheid dit als haren plicht te prediken".

Wie ons onderzoek heeft gevolgd, dien moet het duidelijk zijn geworden, dat niet alleen de beste godgeleerden uit den tijd der Dordtsche Synode dezen zin, zooals de Adviseurs dien omschreven, er niet in hebben gelezen, maar dat ook bij nauwkeurige lezing van den oorspronkelijken officieelen tekst, dien de Kerken zelf als den normatieven aanbevelen, deze een andere beteekenis blijkt te hebben.

En daarbij komt, dat de Adviseurs zich niet genoegzaam rekenschap hebben gegeven van de geheel andere structuur van het cultureele en politieke leven van voorheen, die uit den aard der zaak eene intenser bemoeienis met het religieuse leven noodzakelijk ten gevolge hebben moest.

Er is nog een punt, waarop de Adviseurs nadruk leggen en dat hun naar het schijnt zoo gewichtig voorkomt, dat zij het zeker daarom voor het laatst hebben bewaard.

Het luidt aldus: „Uwe deputaten herinneren er u voorts

aan, hoe onze Kerken juist op grond van wat in Art. 36 als taak der Overheid beleden werd, bij de Overheid voortdurend er op hebben aangedrongen, dat zij plakkaten en ordonnantiën zou maken tegen de „oefeningen van de pauselijcke afgoderije ende superstitiën", de Wederdoopers of Mennonieten in het land niet zou dulden, de samenkomsten der Remonstranten en zelfs der Lutherschen en Martinisten zou verbieden, om te zwijgen van de nog veel scherpere maatregelen, die de Kerken wilden, dat de Overheid nemen zou tegen de secten als de David-Joristen en Familiaristen in de 16e en de Hattemisten en Labadisten in de 17e eeuw. Dit alles levert wel den treffendsten conmmentaar op wat Kerken in Art. 36 hebben beleden en toont in welken zin het weren en uitroeien van afgoderij en valschen godsdienst door hen is bedoeld".

Dit schijnt een krachtig argument voor de verklaring van de woorden van het gravamen naar de opvatting der Adviseurs, doch ook hieruit blijkt, dat de methode, die men wilde toepassen, geheel uit het oog verloren werd.

Immers de vraag, die zich onmiddellijk hierbij aandient is: Hebben wij bij deze plakkaten en ordonnantiën, bij de verzoeken om ingrijpen door de Overheid, van doen met den eisch des beginsels of met de eischen der politieke practijk? Hadden wij van doen met den eisch der beginselen, dus met een eisch, die uit der Vaderen levensbeschouwing krachtens Gods Woord voortvloeide, hoe is het dan mogelijk, dat de Gereformeerde Godgeleerden van onverdacht allooi, als b.v. Franciscus Junius — ik wees reeds op het mede door hem onderteekende verzoek om vrijheid van Religie voor de Gereformeerden niet alleen, maar voor de Roomschen ook — een geheel andere houding hebben aangenomen? En hoe kan men dan al de overeenkomsten verklaren tusschen Gereformeerden en Roomschen over het gebruiken der kerkgebouwen en onderlinge verhoudingen?

Wie verstaan wil, hoe de verhouding geworden is, zooals zij onder de Republiek bestond, kan dit uit enkele feiten onwedersprekelijk zien toegelicht. Als de oorlog begint, dan geven de Prins van Oranje en zijn broeder Graaf Jan van Nassau de oorzaken aan, waarom zij de wapenen opnemen. En dan getuigen beiden, dat zij die ter hand nemen „ten versoecke der Onderdanen sijner Majesteits Nederlanden, soo wel die daer noch binnen saten, als die verdreven waren, soo wel van der Catholijcke als van de Gereformeerde Religie".

Zoo was het in 1568. Nauwelijks werd Alva's drijven goed gevoeld, of ook de Roomschen, die door de Beeldstormerij

waren afgeschrikt, stelden zich weder aan de zijde dergenen, die voor de vrijheid den strijd aanbonden. En toen Naarden op de gruwelijkste wijze was uitgemoord, zoodat „Papisten en Geusen het te gelijck moesten ontgelden", kerken en kloosters door de Spanjaarden niet werden ontzien, hebben zelfs Roomsche priesters, met „een grooten haet tegen de Spanjaerden ingenomen", zich aangesloten bij den opstand. Het is dus zeer begrijpelijk, dat de Prins de tolerantie-politiek volgde, die hem als den grootsten politicus zijner dagen typeert. Dat streed niet tegen de Gereformeerde beginselen, want de beste theologen van Gereformeerden huize dachten er evenzoo over.

De ontwikkeling van den oorlog bracht echter ook in die verhouding wijziging. Dit wordt het beste duidelijk uit de woorden door den Prins van Oranje zelven tot verdediging der Staten gesproken. In 1573 werd op eene vergadering te Leiden besloten, dat men de uitoefening der Roomsche religie zou verbieden. Toen dit voor de eerste maal voorgesteld werd, was de Prins daar niet voor. En toen men het hier en daar begon te verbieden, was dit niet naar zijn zin. Maar een paar jaren later gaf hij deze verklaring, die den gang van zaken duidelijk voorstelt: „dat sy (die in den beginne tot 's Landts behoudenis hadden goet en nut gevonden, dat d' een en d' andere Religie sou aengehouden worden, daernae door de stoute aenslagen, slimme treecken, en verraderyen van de Vyanden, die onder d' Ingesetenen vermengt waren) ondervonden hadden, dat haer staet in gevaer stondt van een onvermijdelijck verderf, ten ware datse d' oeffeningh van den Roomschen Gods-dienst deden ophouden, om dat de geenen, die daer belijdenis van deeden, ten minste de Priesters, den Paus bij Eede (gelijck sy oock overal deeden) hadden hulde geswooren, van welcken Eed sy meer werks maecten, als van den anderen, dien sy 't Land hadden gedaen". Hieruit blijkt, dat het motief, dat geleid heeft tot een verbod van de uitoefening van den Roomschen godsdienst, zuiver een politiek motief is geweest.

Natuurlijk wil ik daarmede niet zeggen, dat er niet Gereformeerden geweest zijn, die daarover anders dachten. De geschiedenis leerde ook hier, dat toen eenmaal, om zoo te zeggen, het hek van den dam was, er onder de Gereformeerden waren, waarvan van Bleyswyck in zijne *Beschrijvinge der Stadt Delft* zegt: „Op dese voorgaende Resolutie der Staten wierden de Gereformeerden echter aanstonds niet dan al te dertel. Want, 't Hol-siecke graeu wierdt door 't aen-

hitsen van de wreveligste dryvers op sommige plaetsen weer gaende gemaeckt", blz. 448.

Wij kunnen ons heel wel voorstellen, dat er waren, dien het niet snel en niet ver genoeg ging met de doorzetting van de politiek dergenen, die bovendrijvende partij waren. In revolutionaire dagen, als die der beeldenstormerij was dit moeilijk anders te verwachten. En zoo lag het voor de hand, dat de politieke omstandigheden noodwendig moesten leiden tot een neerdrukken der Roomschen in een ongunstige positie, want bij de Roomschen, ook al waren zij tegen Alva's beleid, leefde toch niet de drang naar de vrijmaking, zooals bij de Gereformeerden.

Indien er nu echter éène zaak duidelijk is uit deze onwraakbare historische gegevens, dan toch zeker, dat deze nederdrukking niet het gevolg was van beginselen, maar van de politieke ontwikkeling. Deze maakte aan de tolerantie een einde. De Gereformeerden namen de geheele vrijmaking in handen, namen de kerkgebouwen in beslag, drongen de Roomschen uit alle ambten, „niet uyt kracht van eenige wette, doch uyt voorsichtigheydt en misvertrouwen". En ook dat ging nog niet zóó, als men het zich wel eens voorstelt. Oude magistraten van Roomsche belijdenis liet men soms nog zitten. Doch er waren er ook, die zelven begrepen, dat zij niet meer begeerd werden. En deze legden vrijwillig hunne ambten neer en verlieten het land. Sommigen werden, als de tijd hunner aftreding daar was, niet meer herkozen, doch er waren er ook nog, die men tot hunnen dood liet zitten.

Maar zelfs dit beloop der zaken leidde er toch niet toe, dat de Roomschen geene godsdienstoefeningen meer houden mochten. „Ondertusschen behielden de Roomschgezinden niet te min hare Vergaderingen ter devotie in particuliere Huysen, daer men hen, in de meeste Steden en Dorpen nog langen tijds vryelijck en sonder schroom begaan liet met hunne missen en andere Pauselycke Ceremoniën en instellingen".

En nu blijkt, dat hetgeen als noodzakelijk gevolg van de politieke ontwikkeling met de Roomschen gebeurde, ook te beurt viel aan de andere gezindten, die „de Reformatie na haer begrijp ende verstant sochten te vorderen". Lutherschen en alle soorten van Doopsgezinden „genooten ook vryheidt van Religie, buyten d' Algemeene Kercken, in bysondere Vergader-plaatsen; naermaels tot haren kosten (en met behoorlijk consent) eenige particuliere Kerckskens timmerende". Daarbij blijkt dus duidelijk, dat de Overheid consent verleende, Lutherschen en Doopsgezinden tolereerde.

En in onderscheiding van hetgeen elders gebeurde, „hadt men daer en tegen hier te Lande die maxime, dat men alle Wetten of dwangh op 't stuck van Religie in sichselve soo verfoeylijck achte, alsof 'et Inquisitie waer: deswegen hielt men staende dat niemandt willens doolde, of tegens syn wil geloofde, doch dat het rechtsinnigh gevoelen der saecken van Religie den menschelijcken verstande van God wierdt geinspireert; dat bovendien aen Godt geen Godtsdienstigheyd aengenaem ware, ten sy dat s' uyt een gewilligh herte sproot; de ervarenheydt had oock geleert, dat de verkeerde opinien niet soo seer door geweldt en menschelycke-macht, als wel met lanckheydt van tijdt overwonnen en t' onder gebracht wierden".

Geheel in overeenstemming daarmede verklaarden de Generale Staten bij de onderhandelingen te Keulen in 1579, dat „sy by experientie waerachtigh bevonden hadden, dat gewelt en Wapenen luttel helpen tot verbreyding der Religien; ende gelijck sy niet en willen, dat men haren conscientien gewelt doe, dat het oock alsoo niet wel en accordeert met de Wet Godts, dat sy eenigh gewelt doen den Conscientien van andere menschen".

En bij latere onderhandelingen in 1588, waarbij ook Engeland betrokken was, zonden de Kerken van Gelderland, Zeeland, Utrecht en Overijsel drie predikanten, waaronder ook Wernerus Helmichius, naar Koningin Elisabeth, die haar een geschrift overgeven moesten, waarin zij verklaarden „dat de conscientie, soude sy vry sijn, de openbare Exercitie (van religie) niet kan derven; ende dat de kinderen Gods geleert hebbende, dat men der herten gelooft ter gerechtigheydt, ende met den mond belijdt ter zaligheydt, Godt niet en soude kunnen dienen met hare helfte alleen".

Het zou niet moeilijk vallen meerdere bewijzen te leveren, die toonen, dat in den diepsten grond de Vaderen in Art. 36 gelezen hebben hetgeen in den oorspronkelijken tekst werkelijk te lezen is, namelijk dat de hand moest worden gehouden aan den heiligen kerkedienst, opdat door ware volksverlichting afgoderij en valsche godsdienst zou geweerd worden. Uit de Belijdenis blijkt niet, dat zij van geweldmaatregelen iets hebben verwacht.

Alleen de politieke omstandigheden brachten placcaten en ordonnantiën, die om de rust en den vrede te bewaren, werden afgekondigd en dus de strekking hadden de orde te handhaven.

Nu is het wel waar, dat dit kerkelijk gezantschap eigenlijk zich alleen maar ten doel stelde van Koningin Elisabeth waar-

borgen te verkrijgen voor de vrijheid der Nederlandsche Gereformeerden. Doch de wijze, waarop zij dit pleidooi voerden, was toch van dien aard, dat hun verzoek feitelijk neerkwam op vrijheid van godsdienst. Zij hebben ongetwijfeld op zeer gevatte wijze hun verzoek ingekleed. Doch hoe politiek zij zich uitlieten, Koningin Elisabeth was nog geslepener in haar antwoord.

Feitelijk begeerden deze drie Predikanten alleen de vrijheid voor de Gereformeerden en onderdrukking met name van den Roomschen godsdienst, want, en daarop legden zij nadruk, als de Roomschen ook vrijheid erlangden, dan zou dit eigenlijk beteekenen: „te weeten, men sal geen ding mogen doen, dat onze Religie aengaet en geen ding nalaeten, dat de hunne aengaet, want anders sou men schandael geven en nochtans seit men, sal de conscientie vry syn. Men behoeft slechts eens in vollen straete voorbij een beelt of den brootgod te gaen, of voor iemant iet in een Testament te lesen, of een Psalm te singen, of een siecken met Godts Woort te troosten en diergelijke dingen te doen, om terstondt geacht te worden schandael te geven, en met eenen gedwongen, mits de waerheidt belijdende, sich ten viere te bereiden". Zoo deelden zij aan Elisabeth mede, hoe de Roomschen de vrijheid verstonden. Hunne vrees gold Roomsche overheersching, die zij zich nog uit de dagen der inquisitie herinnerden. En om zich daartegen te waarborgen, verzochten zij Elisabeth's steun bij de mogelijke onderhandelingen over den vrede.

Het is echter duidelijk, dat wij hier van doen hebben met een politiek streven, dat op vrijheid van godsdienst alleen voor de Gereformeerden gericht was, omdat men van Roomsche zijde geene vrijheid verwachten kon. Hun bezwaar was, dat Rome voor vrijheid van religie geene ruimte heeft en daarom eischten deze Gereformeerde predikanten alleen voor de Gereformeerden haar op.

Men kan hun daarin moeilijk ongelijk geven, want dit is nu eenmaal een feit, waarvan de Vaderen de bittere gevolgen hebben ondervonden, dat Rome alleen zichzelf erkennen kan. Vrijheid van religie is onvereenigbaar met eene Ultra-montaansche overheersching. Dat was zoo in 1588 en is nog zoo.

Merkwaardig gevat was het antwoord van Koningin Elisabeth. Zij zou er bij de vredesonderhandelingen voor waken, „dat aen den inwoonderen der voorseide Nederlanden, niet alleen vrijheit van conscientie, maer oock vrije oeffening der Gereformeerde Religie soude inwilligen". Verder ging zij niet. En met deze algemeene verzekering zond zij de Heeren heen,

zonder ook maar eenige schemering van hoop hun te laten op eene vrijheid, die gepaard moest gaan met onderdrukking van anderen (Zie, Brandt, *Historie der Reformatie* I, blz. 751—753 en Bor).

Tot eene juiste waardeering van de poging dezer predikanten mag er hier op gewezen worden, dat hoewel hun opkomen voor de vrijheid der Gereformeerden louter vrucht was van een politiek, die uitging van het juiste standpunt, dat vrijheid van religie niet vereenigbaar is met de overheersching van het ultramontanisme, zij zich toch niet hebben beroepen op de uitlegging, die de Adviseurs hebben gegeven aan de woorden van het Gravamen, doch alleen op de onvereenigbaarheid der Roomsche leer met den eisch van vrijheid van godsdienst. Indien Rome anders ware, de Vaderen zouden andere eischen hebben gesteld. Maar van ketterdooding reppen zij niet.

MISKENNING DER HISTORIE.

XV.

De feitelijke gegevens, die ik in het voorgaande hoofdstuk voorlegde, toonen aan, dat wij bij de houding der Overheid niet alleen, maar ook zelfs bij die der Kerken, van doen hebben met een politiek streven. Het gaat in de omstandigheden, waarin zij ons verplaatsen, niet om de leer allereerst, maar om de eischen der practijk. De placcaten der Overheid vloeien voort uit de politieke omstandigheden. En zelfs de kerkelijke zending naar koningin Elisabeth blijkt geheel politiek ingekleed, zooals zij ook een politiek doel had. De houding der Staten werd gedragen door het beginsel der conscientie-vrijheid. En zij waren er zich van bewust, dat deze meebracht vrijheid van religie. Heel het beleid der Staten draagt daarvan de kenmerken.

De Vaderen zijn er zich klaar van bewust geweest, dat geestelijk leven en religieuse overtuigingen niet door dwangmaatregelen kunnen worden opgelegd. Maar zij hebben bij hunne practische politiek de omstandigheden, waaronder zij verkeerden, in het oog moeten vatten. En al is het waar, dat er onder de Republiek velen geweest zijn, naar wier oordeel de Overheden in de toepassing harer maatregelen lang niet ver genoeg gingen, men mag daarbij toch niet uit het oog verliezen, dat het ook destijds ging evenals nu en dat het gemakkelijker valt aan hen, die geenerlei verantwoordelijkheid dragen, ver gaande eischen te stellen, dan aan de verantwoordelijke Overheidspersonen om er aan te voldoen.

De gansche geschiedenis, zooals zich deze onder de Republiek heeft voltrokken, wijst uit, hoe er een afstand blijft tusschen ideaal en werkelijkheid niet alleen in den Staat, maar niet minder in de Kerk zelve. En die geschiedenis leert ook, dat de roep om placcaten veel luider weerklonken heeft in den tijd, waarin de Republiek op het hoogtepunt van macht en rijkdom stond, dan in de dagen tusschen 1572 en het Bestand. In den tijd, toen zij nog leefden, die de inquisitie hadden zien

werken, de brandstapels hadden geroken, stonden de Gereformeerden hier te lande niet alleen met minder eischen dan later, toen het scheen, alsof de gansche bevolking tot het ware geloof gekomen was, maar waren ook de beschouwingen aangaande de roeping der Overheid meer aangepast aan den zin der Belijdenis zelve. De roep om placcaten klonk het luidst, toen er machtsverhoudingen in den Staat waren geboren, onder welke de religie een factor moest worden in de politiek.

De Adviseurs der Synode van 1905 hebben bij hunne verklaring van de woorden uit het gravamen, deze bijzondere historische omstandigheden geheel buiten beschouwing gelaten, hoewel zij voor het juiste begrip ook van die woorden en van de toepassing, die er aan gegeven werd, van overwegend belang moeten zijn. In het 13e Artikel der Unie van Utrecht was bepaald: „dat een yeder particulier in syn Religie vry sal moghen blyven, ende dat men niemandt ter cause van Religie sal mogen achterhalen oft ondersoecken volgende de voorsz. Pacificatie van Gendt gemaeckt".

Dus geloofsonderzoek en gewetensdwang zou niet worden veroorloofd, en zooals Groen van Prinsterer het omschrijft: „Voorts (in het belang der Gereformeerden, zonder aansluiting ook van Roomschgezinde Provinciën te beletten) vrijheid der Gewesten om te handelen zoo als ze dienstig zullen vinden". En na den moord op den Prins zegt hij in zijn *Handboek der Geschiedenis van het Vaderlandt:* „De Gereformeerde Kerk was nu,als grondslag der Unie, gevestigd. De politieke medeburgerschap en de openbare Godsdienstoefening der Roomschgezinden werd niet geduld; onbestaanbaar, volgens velen, met de eere Gods; volgens allen, met de veiligheid der Republiek" (§ 199).

En toen kwam er de wrijving tusschen den Staat en de Kerk, want de Staten begeerden de ondergeschiktheid van de Hervormde Kerk, al waren zij aanvankelijk genoodzaakt haar te ontzien. In dat conflict waren de werkelijk Gereformeerde predikanten onverzettelijk en zijn zij getrouw opgekomen voor de rechten der Kerk, in gehoorzaamheid aan het eenig Hoofd der Kerk, voor alles wat de zuiverheid der leer en het wezen der kerkgemeenschap betrof. Maar in dat conflict, waarin de Staten maar al te zeer hunne bevoegdheden overschreden, daar zij wilden regeeren over en in de Kerk, hebben ook de predikanten niet steeds den juisten weg betreden.

Laat ik het in Groen's woorden zeggen (a.w. § 224): „Doch de Kerk maakte niet enkel op vrijheid aanspraak, ook op heerschappij. Zij wilde vrije kerkelijke censuur, tengevolge

waarvan men voor staatsbediening onbevoegd werd; haar verbod van boekenuitgaaf moest door de Overheid worden gehandhaafd; geen leer, die zij voor ketterij verklaarde, mogt worden geduld. *Niet om aldus onder het juk der predikanten te raken, had Nederland zich van het juk van Rome bevrijd*".

Het is duidelijk, dat er op die wijze eene worsteling moest geboren worden tusschen den Staat en de Kerk, die beide naar eene macht streefden, waarop zij krachtens hun wezen geene aanspraak konden doen gelden en waarin de Kerk wel het onderspit delven moest. De Staten toch beheerden de kerkelijke goederen, vergunden het samenkomen van Synoden. En wat a priori te verwachten was, in de regeering drongen allerlei menschen binnen, die het met de religie niet zoo nauw namen, terwijl de menschen, die God vreesden, zooveel mogelijk buiten de regeering werden gehouden.

Zoo raakte de Kerk in steeds grooter afhankelijkheid. In den loop der tijden, naarmate het geestelijk levenspeil daalde, voerde zulks tot eene overheersching over de Kerk en er zijn zelfs voorbeelden van, tot een roep om placcaten, die zich ook keerden tot de Gereformeerden zelven. Doch, en daarop komt het nu aan, was dit nu een gevolg van de woorden van het gravamen? Volstrekt niet. Geen sprake van.

Zij waren de natuurlijke vrucht van de politieke worsteling, waaruit de Republiek geboren werd. Philips II verscheen daarin als de autocraat, die door de macht der inquisitie het Roomsch Katholicisme en door dat Roomsch Katholicisme zijne onbeperkte autocratie wilde vestigen in deze landen ten koste van alles. Historisch beschouwd kon het niet anders, of deze oorsprong moest zijnen stempel zetten op de komende ontwikkeling.

Die beginselkracht van het Gereformeerde volk was zoo groot, dat de Republiek de paar eeuwen van haar bestaan zich aan dezen Gereformeerden stempel niet heeft kunnen onttrekken. In de politieke stuiptrekkingen, die zij in den loop der tijden onderging, speelde de Gereformeerde Kerk dikwijls een grooten rol, omdat nu eenmaal de religie nimmer staat buiten de politiek. De houding der Kerk was daarbij niet steeds de juiste evenmin als die der Regenten. Eene Kerk, die meent de Staatsmacht in haren dienst te mogen stellen om haar heerschappij te vestigen en te handhaven, voert evenzeer naar eene revolutie, als een Staat, die de grenzen zijner bevoegdheden overschrijdend, de Kerk misbruikt om zijne politieke doeleinden te verwezenlijken.

Het kan niet ontkend worden, dat de Gereformeerde Kerk

niet getrouw bleef aan haar Belijdenis, dat ook voor haar de eere-positie, die haar als Staatskerk toekwam, een verderf haar geworden is. Zij heeft vaak de Staatsmacht in haar dienst willen stellen, zooals omgekeerd de politieke Heeren haren invloed dikwijls hebben misbruikt. Zij heeft ongetwijfeld wel om placcaten gevraagd, waar zij in eigen plichtsbetrachting te kort schoot, dus ook wel eens staatsgeweld te hulp geroepen. Doch dit volgde niet uit de woorden in hare Belijdenis, die het gravamen schrapte. Het waren de politieke omstandigheden, die daarbij den toon aangaven.

Het Advies, dat aan de Synode van 1905 den weg wees, heeft de historische omstandigheden geheel uitgeschakeld bij de verklaring der verschijnselen, waarop het zich beroept en aan de Belijdenis eenzijdig ten laste gelegd hetgeen met de politieke toestanden van het oogenblik saamhing.

De Belijdenis heeft terecht met Calvijn geleerd — en deze leering is geene vrucht van bespiegeling, maar in Gods Woord en de ervaring gegrond — dat er is tweeërlei regeering: de geestelijke en de burgerlijke. Beide zijn onderworpen aan Gods souverein gezag, geroepen tot gehoorzaamheid aan Gods Woord. Zij hebben elk een eigen oorsprong, ook een eigen bestemming, daarom eigen bevoegdheden en eigen plichten. Maar daar beide ondergeschikt behooren te blijven aan Gods gezag, kunnen zij harmonisch werken tot opbouw van de volksgemeenschap.

Daarvan deed de Kerk belijdenis in Art. 36, waarin de woorden van het gravamen de daaraan toekomende plaats innemen. De Kerk zag het zoo in Gods Woord geopenbaard. En de Vaderen hebben getracht, in het kader der historische omstandigheden, waarin zij verkeerden, daaraan ook toepassing te geven. Dat zij, met alle gebreken, die ook hun arbeid aankleefden, dit toch niet gedaan hebben op de wijze, als de Adviseurs der Synode van 1905 in de woorden van het gravamen meenden te moeten lezen, is het bewijs, dat die lezing als geheel onjuist moet worden afgewezen.

HET OORDEEL DER BUITENLANDSCHE CONFESSIES.

XVI.

Het Advies, dat bij de behandeling van het gravamen op de Synode der „Geref. kerken" van 1905 bij de schrappng der geïncrimineerde woorden den doorslag heeft gegeven, hebben wij op den voet gevolgd, alle argumenten nauwkeurig gewogen en er volkomen recht aan laten wedervaren. Het bleek ons, dat de Adviseurs, die zulk een juist methodisch beginsel vooropgesteld hadden, toch zelven in gebreke zijn gebleven dit nauwkeurig toe te passen. Zij verzuimden zich rekenschap te geven van de sociologische vragen, die voor het recht verstand van dit historisch onderwerp van het grootste belang zijn. Men kan de historie geen recht laten wedervaren, zonder de cultureele verschijnselen, die voor het rechtsbewustzijn, voor het maatschappelijk leven uit religieus en ethisch oogpunt, van zulk een diep ingrijpende beteekenis zijn, alzijdig in rekening te brengen. In het Advies zijn deze, in strijd met het vooropgestelde methodisch beginsel, geheel voorbijgezien. Ik heb ruim 30 jaren geleden daarop reeds gewezen. En nu ik het Advies nog eens nalas en toetste aan de historische gegevens, werd die indruk opnieuw bevestigd, dat de in den aanvang gestelde eisch, dat men in de woorden slechts mag lezen wat de Vaderen er in hebben willen zeggen, door de Adviseurs niet is toegepast met die volledigheid en nauwkeurigheid als vereischt werden om een onbevooroordeelde waardeering der gewraakte woorden zich te verwerven.

De historische omstandigheden zijn bij de beantwoording der vraagstukken geheel uitgeschakeld. Dien ten gevolge kwam het alles te staan in het licht, waarin de Adviseurs het wilden zien, zoodat hierbij van geene objectieve voorlichting kan worden gesproken. Op eene absoluut onvoldoende voorlichting heeft dien ten gevolge deze Synode van 1905 de hand geslagen aan de oorspronkelijke Belijdenisschriften der Kerk

en dat nog wel onder den tegenstand eener aanzienlijke minderheid. Haar werk komt daardoor te staan in een eigenaardig licht, dat weinig gelijkt op dat van den Heiligen Geest.

Het Advies ziet voorbij, hetgeen waarop Calvijn juist nadruk legt, dat bij de toepassing van beginselen gelet moet worden op de historische omstandigheden. Het gaat niet aan op de rekening van het beginsel te schrijven hetgeen volgde uit de bijzondere omstandigheden, waarin het gemeenebest verkeerde. Dit nu is door de Adviseurs geheel over het hoofd gezien. De beste Godgeleerden der Gereformeerden Kerk in de eerste jaren na 1568 spraken zich uit voor vrijheid van godsdienst, doch eischten, dat de Overheid aan de Gereformeerde Kerk de volbrenging harer roeping zou mogelijk maken, opdat Gods Woord zijn loop zou hebben en alzoo het Roomsche bijgeloof door het Woord der waarheid zou worden teruggedrongen.

En als zij onder den druk der politieke omstandigheden aandrongen op Placcaten tegen Rome, dan was dit eenerzijds uit de overweging, dat de veiligheid des lands dit vorderde, anderzijds ook daarom, dat Rome in zijn streven naar alleenheerschappij als een gevaar werd beschouwd voor de vrijheid van godsdienst, waarvoor de Vaderen met goed en bloed hadden betaald. De meesten hadden van nabij kennis gemaakt met de inquisitie, hadden aan den lijve gevoeld wat de opperheerschappij van Rome beteekende.

Men mag daar nu over heen praten en zeggen, dat zulke verhoudingen nu wel niet terugkomen zullen, daar Rome zelf den druk der door Rome gekweekte revolutie vreest. Doch de Vaderen dachten daarover anders, omdat zij andere ervaringen hadden.

Later hebben wij vanzelf aanleiding hierop nog het licht te laten vallen. Nu is het voldoende te hebben aangetoond, dat de Adviseurs een advies hebben gegeven, dat den wetenschappelijken toets niet doorstaan kan en aan de woorden, een zin heeft ingelegd, die er door de Vaderen niet in gelezen werd en die ook in den officieelen, oorspronkelijken tekst in het geheel niet te lezen is.

Er is nu nog één historisch argument, dat in het Advies op den voorgrond wordt gesteld en dus ook door ons nog behoort bezien te worden en dit betreft hetgeen er in de Geloofsbelijdenissen van andere, buitenlandsche Kerken, wordt geleerd. Inderdaad de Gereformeerde Kerken waren geen sectarische kerkformatie, maar pretendeerden te zijn de wettige, ware voortzetting der oorspronkelijke Christelijke Kerk, die door de verschijning van onzen Heere Jezus in het aanzijn geroepen,

door apostelen en profeten was gegrond op de belijdenis van Hem, die zelve gezegd had: „op deze petra zal Ik mijne gemeente bouwen en de poorten der hel zullen dezelve niet overweldigen". En deze petra was gegeven in de belijdenis van Petrus: „Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods".

Van de op die petra gebouwde Kerk wilde de Reformatorische Kerk de voortzetting zijn. Zij keerde terug tot dien grondslag en wierp daarmede het juk af van alle superstitie, van een gezag van menschen, die zich autoriteit toekenden over de gewetens, die alleen toekomt aan den verheerlijkten Middelaar in den hemel, die zijne Kerk regeert door zijn Woord en door zijnen Geest. En zoo leert dan ook de geschiedenis, dat de Gereformeerde Kerken de eenheid des geloofs tot uitdrukking hebben trachten te brengen, niet in eene uitwendige hierarchie, maar in de harmonie harer belijdenisschriften.

Als er in de wereld van de algemeene Christelijke Kerk iets openbaar zal worden, dan kan dit oecumenisch beginsel alleen verschijnen in eenheid van belijdenis des geloofs. En het is zeker juist, dat de Adviseurs meenen „daarom het recht te hebben tot verklaring van onze eigene Geloofsbelijdenis ook op deze buitenlandsche Confessies de aandacht te mogen vestigen", blz. 284 a.w.

Alleen maar, ook hierbij hebben de Adviseurs hun juist methodisch beginsel niet in toepassing gebracht. Hadden zij zulks gedaan, dan zou hunne beoordeeling der uitspraken dier onderscheidene belijdenisgeschriften eene andere, een objectieve geweest zijn, terwijl zij nu op de klanken af er eene uitlegging aan geven, die bewijzen moet, wat de Heeren zich hadden voorgenomen, dat er in gezegd moest worden.

Zoo wordt geciteerd het Lehrartikel der Berner Synode van 1532, waarin staat, dat de Overheid geene macht heeft over het geweten. Maar dat beteekent niet, dat de Overheid op religieus gebied geene taak heeft. Wat wordt haar dan opgelegd: „ zij zullen de goddelijke regeering niet nalaten, voor zoover deze uitwendig is." Zeer terecht hebben de Vaderen dat geleerd, en dat leert, ik heb er meermalen op gewezen, onze Grondwet ook.

Dat de eerste Helvetische Confessie met name toezicht eischt op de Wederdoopers, is even begrijpelijk als het onbegrijpelijk is, dat in onzen tijd het Communisme vrij mag gepropageerd worden. De bestraffing der Godslastering en de uitroeiing daarvan is zeker consequenter dan het straffen van kwetsing van gevoelens door Godslastering. De Helvetische Confessie

van 1562 vordert van de Overheid,, dat zij de prediking der Waarheid en het zuivere geloof zal bevorderen, leugens en bijgeloof met alle goddeloosheid en afgoderij zal uitroeien en Gods Kerk daarentegen beschermen. En zij roept de Overheid op het zwaard te gebruiken tegen alle misdadigers, oproermakers en godslasteraars.

Zij legt daarmede aan de Overheid eene taak op, die zij nog heden ten dage heeft. En dat daarbij ketters niet mogen ontzien worden, die de majesteit Gods lasteren en het op den ondergang van het kerkelijke en staatkundig leven toeleggen, is eene functie, die aan de Overheid toekomt, zelfs in onzen tijd, aangezien der Kerk eene rechtspositie in den Staat behoort, al is deze onder de inwerking van het scheidingsbeginsel reeds zoozeer verzwakt, dat zij zelfs aan eene bijzondere belasting door deze regeering werd onderworpen.

De publiekrechtelijke positie der Kerk is daarom echter niet minder gegrond. De Engelsche Confessie 1553 leert, dat de Overheid met het burgerlijk zwaard zal bedwingen alle wederspannigen en kwaaddoeners. Dit is toch zeker een eisch, die aan elke Overheid mag gesteld worden. Zoo vordert de Schotsche Confessie „bescherming der religie, opdat afgoderij en bijgeloof zal worden onderdrukt voor zoover deze namelijk in het openbaar zouden optreden".

De Hongaarsche Confessie geeft de opdracht aan de Overheid: de afgoderij uit te roeien, wanneer zij in het openbaar zich doet gelden en voegt daarbij: „de ontuchtige kloosters van monniken en nonnen, die als het ware bordeelen zijn. Zij strafte „met lichamelijke straf de ketters, wier schuld bewezen is, die hardnekkig zijn en voor de waarheid niet willen wijken". Die hardnekkige ketters zijn de oproerige elementen, die den Staat en de maatschappij omkeeren willen en het huwelijk ontheiligen. En dat zulke kloosters, als zij er zijn, zooals onlangs in Duitschland gebleken is, met straffen worden bedreigd, dat kan toch met recht van den Staat worden gevorderd.

Zoo zou ik kunnen voortgaan en nog wijzen op de Westminstersche Confessie van 1647, die ook zegt, dat de Overheid: godslastering en ketterij moet onderdrukken en haar oplegt niet toe te laten het publiceeren of verdedigen van hetgeen den vrede van kerk en maatschappij bedreigt en afsnijdt het dulden en toelaten van valsche religie. Er is in alle deze belijdenissen aangaande de Overheid, zooals apriori te verwachten is, hier en daar klein verschil op te merken, dat zijne verklaring vindt in de bijzondere historische omstandigheden.

Het geldt echter ook bij deze belijdenissen der buitenland-

sche Gereformeerde Kerken, dat de Adviseurs meenen met de bloote opsomming ervan te kunnen volstaan. Toch is dit niet het geval. Het Advies zelf vermeldt als iets merkwaardigs, „dat noch in den Geneefschen Catechismus, door Calvijn opgesteld, evenmin als in de verschillende Geloofsbelijdenissen, die van hem uitgegaan zijn, of die te Genève golden, zooals met name de Geneefsche Geloofsbelijdenis van 1536, die waarschijnlijk van Farel afkomstig is, de Geloofsbelijdenis voor den Koning van Frankrijk van 1557 en de Geloofsbelijdenis van de studenten der Universiteit van Genève van 1559, welke beide door Calvijn zijn opgesteld, over dit punt wordt gesproken. Wel wordt in beide laatsgenoemde Confessies over het ambt der Overheid gehandeld, „maar noch van het straffen van ketters of godslasteraars, noch van het weren en uitroeien van afgoderij of valsche godsdienst is hier sprake".

Zeer terecht merken de Adviseurs zelven op, dat daaruit niet de gevolgtrekking kan worden gemaakt, dat Calvijn tegen eene uitspraak als b.v. in het gravamen gewraakt wordt, bezwaar zou hebben gehad. Natuurlijk niet, want die uitspraak berust op Calvijn's *Institutie*. „Maar", zoo voegen zij er aan toe, „wel volgt hieruit, dat Calvijn het niet noodig vond, of niet wenschelijk achtte, eene dogmatische uitspraak omtrent dit punt in de Confessie op te nemen".

Deze conclusie is echter niet juist in hare algemeenheid. Er volgt alleen uit, dat hij in deze speciale gevallen niet noodig, althans niet wenschelijk heeft geacht, daarover te handelen. Wat de *Catechismus Genevensis* aangaat, blijkt uit de Voorrede duidelijk, dat hij streeft naar „eenheid des geloofs", die ook gesteund kan worden door „eenheid in het onderwijs". Daar elke Kerk hare bijzondere behoeften heeft (suam quaeque Ecclesia propriam habet), moet met voorzichtigheid gehandeld worden, doch het doel moet zijn bij alle verscheidenheid, dat „wij allen tot den éénen Christus gebracht worden". En dit te meer, omdat Calvijn zware tijden voor Gods Kerk in de toekomst naderen zag. Als er geen wonder Gods uit den hemel gebeurde, dan dreigde er „extrema barbaries", dus een barbaarsche revolutie over de geheele wereld te komen. En daarom als hij er niet meer was, dan zou althans door zijne geschriften er nog tot eenheid geroepen worden.

In zulk een Catechismus kan men natuurlijk geen breede toelichting over de taak der Overheid verwachten. Maar alleen in de behandeling van het 5e gebod leert Calvijn den plicht tot gehoorzaamheid aan allen, die over ons gesteld zijn en noemt daaronder ook „principes et praefecti", vorsten en overheden.

In dit als een model van uniforme onderwijzing bedoeld geschrift kan men geene uiteenzetting verwachten van hetgeen de Gereformeerde Kerken belijden met betrekking tot de Staatsleer.

Men moet bij al deze geschriften uit den tijd der Reformatie den Franschen wijzen regel in toepassing brengen, dat men geschriften moet beoordeelen in verband met den datum, waarop zij verschenen. Maar éène zaak blijkt, dat alle Gereformeerden hierin volkomen overeenstemmen, dat zij de Overheid binden aan de beide Tafelen der Wet, dat zij allen de vrijheid van conscientie proclameeren en alleen in graad van toepassing verschillen naar gelang der omstandigheden.

Alle Gereformeerden uit den eersten tijd achten het eisch van Gods Woord, dat de Overheid Gods Kerk heeft te beschermen, opdat door hare prediking Gods Koninkrijk zal komen. Zij heeft daartoe niet alleen te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den Heiligen Kerkedienst om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, opdat het rijk van den antichrist zal worden te gronde geworpen. Ook daarmede stemden zij samen in de bede: „Bewaar en vermeerder Uwe Kerk, verstoor de werken des duivels en alle geweld, hetwelk zich tegen U verheft".

Reeds het feit dezer volkomen samenstemming aller Gereformeerden uit de dagen der Reformatie wekt het vermoeden, dat de gescheiden „Gereformeerde Kerken" in 1905 het bewijs leverden, dat het beginsel der scheiding in zich draagt een diepgaande afwijking van de beginselen van het Gereformeerde Protestantisme.

EENSTEMMIGHEID DER GEREFORMEERDE KERKEN.

XVII.

Alle Gereformeerden uit de tijden na de Reformatie zijn dus eenstemmig, maar die stem klinkt geheel anders dan die van het Advies, dat de Synode van 1905 leidde tot haar besluit. Het is niet in overeenstemming met de historische gegevens te verklaren, dat uit de aangehaalde Confessies blijkt, „hoe schier alle Gereformeerde Kerken de taak der Overheid tegenover afgoderij, valschen godsdienst, ketterij, godslastering enz. aldus hebben opgevat, dat de Overheid hiertegen met alle maatregelen van dwang en geweld en desnoods met de doodstraf, moest optreden".

Voetius zou in de taal zijner dagen deze interpretatie genoemd hebben „lasterlijck swetsen". Immers aldus spreekt hij: „Niet dat ick soude begeeren, dat alle de raetslagen, seghwoorden, ende daden met de minste omstandicheden, souden op 't nauwste ondersocht, ende aen allen om na te volgen voorghestelt worden, veel min, dat ick soude willen, dat men dit op yeder dwaelende, ende anders inde Religie gevoelende, toepassen soude, of datter ketterdodinge, gelijck men het noemt, inghevoert, ende de vrijheydt der conscientie wegh ghenomen werde (ghelijckerwijs de Remonstranten lasterlijck plegen te swetsen) gheensins; maer alleenlijck aenwijse, dat alle, so wel kerckelijcken, als politijcken, in desen algemeynen regel overeengestemt hebben, namelijck: dat de Antitrinitarische Ketterijen niet te verdragen zijn: het welcke mij stond te bewijsen. Watter oock van Reformatie of deformatie ende mismaecktheyt, ende watter van Secten ende scheuringhen, watter van vereeniginghe ende broederschap, watter van wereltsche of kerckelijcke vrede, watter van vrijheidt der oeffeninghe der Religie, vrijheidt van Propheteren, verdraeghsaemheydt tot nu toe tegenwoordich in Christenheydt gesproocken ende ghehandelt is, dat altijdt dese regel is algemeyn ghebleven van de Antitrinitarische Ketters".

Dit oordeel van Voetius komt dus hierop neer, dat het niet geoorloofd is geweest onder Christelijke volken antitrinitarische ketterij ongemoeid en ongestraft te laten voortwoekeren. Maar van al hetgeen het Advies in de belijdenisschriften beweert gelezen te hebben, tot de ketterdooding toe, wil Voetius niets weten. Dat zijn volgens hem praatjes, die van Remonstrantsche zijde worden rondgestrooid „lasterlijk gegeswets". (*Dry Disputatien*, a.w. blz. 145). De herinnering aan dit citaat is voldoende om de onjuistheid der conclusie van het Advies te staven.

In de onderscheidene buitenlandsche Kerken leefde men politiek onder dikwijls geheel verschillende omstandigheden, zoodat het zeer begrijpelijk is, dat er in de formuleering graden zijn op te merken, waarbij de kring der bemoeiingen van de Overheid meer of minder eng wordt getrokken. In eene stadsgemeente, die eene vrijwel homogene bevolking in zich vervatte, zoo dat de burgerij der stad en de leden der Kerk met elkander saamvielen, moesten de bepalingen veel strenger zijn dan in een land met gemengde bevolking. De eenvoudige sociologische bouw, die aan de oude Grieksche polis deed denken, leidde vanzelf tot een religieuse eenheid en drong dus tot eene wetgeving niet alleen, maar ook tot eene veel krasser formuleering der kerkelijke belijdenis aangaande de taak der Overheid op religieus terrein.

De wetgeving b.v. in Genève kon niet alleen in de dagen van Calvijn's glorie, maar moest ook wel dieper ingrijpen dan dit het geval was in gebieden met eene gemengde confesioneele bevolking. Naarmate de structuur der maatschappij eenvoudiger en dus ook uniformer is in geestelijk opzicht, naar diezelfde mate moet ook de wetgeving met betrekking tot het geestelijk leven des volks dieper ingrijpen, want het bijzondere, individueel eigenaardige, verkrijgt daar, zoodra het zich in het openbare leven doet gelden, het karakter van een afwijking niet alleen, maar van een revolutionaire uiting, van eene poging tot ontwrichting van het maatschappelijk leven. Daarom vindt zulks de regeering tegenover zich.

Het is dan ook vanzelf sprekend, dat in de dagen der Reformatie, waarop de middeleeuwsche cultuur uitliep, men, al naar de omstandigheden in de onderscheidene gebieden van Europa, waar het Gereformeerde Protestantisme tot invloed kwam, er zich in de belijdenisschriften met betrekking tot de verhouding van de Overheden tot het religieuse leven des volks eenige nuances voordoen. In de ééne plaats formuleerde men iets krasser dan op de andere. De organisatie van eene stad als

Genève en hare verhouding tot de godsdienstige ontwikkeling des volks was eene andere dan die in Engeland of in de Nederlanden. Niemand minder dan Calvijn zelve is zich daarvan klaar bewust geweest. En niet alleen Calvijn, maar zijne vrienden tevens.

Als bewijs daarvan moge dienen de groote lof, door niemand minder dan Calvijn's vriend Beza, toegezwaaid aan Prins Willem van Oranje, den Vader des Vaderlands. Den 17en Maart 1576 schreef deze een opdracht-brief voor eenige werken van Calvijn aan den Prins, waarin hij diens politiek als de eenig juiste prijst en de afkeuring en smaad, die hem van sommige kanten te beurt viel, afwees. Hij stelt den Prins als een voorbeeld, als een man, wiens levensarbeid aan Christus' zaak ten goede kwam (Zie *Opera J. Calv.* Edit. Schippers T. VIII).

Een man als Beza had inzicht in de eischen des beginsels onder de verscheidenheden, die de levende werkelijkheid bood. Hij begreep, dat de macht van de Overheid begrensd wordt door de maatschappelijke werkelijkheid, waarin zij optreedt. Wel heeft zij krachtens haar wezen de beide Tafelen der Wet te gehoorzamen, maar als Overheid en dus op haar gebied van het publieke leven. Op dat gebied heeft zij in gehoorzaamheid aan Gods Woord hare wetgeving te stellen. Doch daaruit volgt niet, dat zij bij die wetgeving geene rekening heeft te houden met de mogelijkheden, die door het maatschappelijk leven worden bepaald.

En zoo lag het dus voor de hand, dat wij in de Belijdenisschriften der Gereformeerde Kerken in de onderscheidene gebieden verschillen kunnen verwachten, die echter niet voortkomen uit verschil in beginsel, doch louter het gevolg zijn van de andere omstandigheden, waaronder de Kerken leefden en verkeerden. Dit wordt dan ook bevestigd door de houding die de buitenlandsche godgeleerden op de Dordtsche Synode hebben aangenomen met betrekking tot de geheele Confessie en dus ook Art. 36 daaronder begrepen.

In de 146e Sessie, die 30 April 1619 gehouden werd, is het volgende geschied: „Is aan alle de Leden hun oordeel over de Confessie afgevraagd: dewelke daarop eenstemmiglyk verklaard hebben: „Dat in deze Confessie geen Leerstuk begrepen was, 't welke met de waarheid in de H. Schriftuur uitgedrukt was strijdende: Integendeel, *zij vonden dezelve in alles met de waarheid en met de Confessien van andere Gereformeerde Kerken te accordeeren*". Zoo verklaarden op de Dordtsche Synode al de Nederlandsche Leden.

Men was er dus volkomen van overtuigd, dat welke verscheidenheden er overigens mochten zijn, deze toch geen wezenlijke beginselverschillen waren. En daarna hebben de buitenlandsche godgeleerden, die de Synode bijwoonden, hun oordeel gegeven: „De Buitenlandsche Godgeleerden", zoo volgt er in de *Acta*, „hebben hierop de Inlandsche Broederlijk vermaand om bij deze Godzalige en eenvoudige Confessie des Geloofs standvastelijk te willen volharden, dezelve aan de nakomelingen onvervalscht na te laaten en tot de toekomste onzes Heeren Jesu Christi onvervalscht te bewaaren".

Dat de Gereformeerden zich dus ook met betrekking tot de Overheid en hare taak volkomen bewust waren van hunne eenstemmigheid, blijkt hieruit afdoende. Hoewel de buitenlanders onder vaak andere omstandigheden verkeerden, was er van verschil in beginsel geene sprake, ook niet in zake Art. 36. Zij verklaarden ook daarvan, dat ook daarin niets begrepen was, dat met de waarheid in de H. Schriftuur uitgedrukt, was strijdende, zooals zij ook er nadruk op legden, dat het in alles met de Confessiën van andere Gereformeerde Kerken overeenstemde.

En zoo is het dan ook begrijpelijk, dat de inlandsche Leden den uitheemschen hunne dankbaarheid betuigden over deze „minnelijke zamenstemming en eendrachtiglijk verklaarden: „dat hun voorneemen was om bij deze professie der Rechtzinnige Leere standvastelijk te willen volharden en dezelve in deze Nederlandsche Provincien zuiverlijk te leeren, neerstelijk voor te staan en voorts onvervalscht door de genade Gods te bewaaren". De Gedeputeerden der Waalsche Kerken voegden daaraan nog toe, dat „deze zelfde Confessie in de Nationale Synode, gehouden te Vitry in den jare 1583, solemneelijk was geapprobeert geworden, 't welk zij met de Acten van dezelve Synode bevestigden, waaruit bleek, dat dezelve in die Synode, door de Gedeputeerden uit de Nederlandsche Kerken was gedaan aan de Confessie der Kerke van Vrankrijk". In twee volgende Sessies werd ook de Catechismus door alle Leden der Synode aanvaard.

Zoo blijkt dus, dat de Gereformeerden zich klaar bewust waren destijds van hunne eenheid in belijdenis niet alleen, maar ook daarvan, dat zij met Gods Woord overeenstemde, omdat al hetgeen in die Belijdenis stond, uit den Woorde Gods was gevloeid. Daarvan waren zij zeker, ook al wisten zij, dat de levensomstandigheden, waaronder zij verkeerden in de onderscheidene gebieden, waarin de Kerken geboren waren, vaak verschilden.

Het behoeft geen betoog, dat waar zulk eene eenstemmigheid der Kerken met betrekking tot de Belijdenisschriften onzer Nederlandsche Gereformeerde Kerken is openbaar geworden op de Dordtsche Synode, eene eenstemmigheid, die zich ook uitstrekt over de woorden, die door de aanvaarding van het gravamen door de Synode der „Gereformeerde Kerken" van 1905 werden verworpen, de vraag zich wel moet opdringen, of wij in deze schrapping van doen hebben met een vrucht van de leiding van Gods Heiligen Geest. De geheele toenmalige Gereformeerde beweging, die in het leven der Kerken openbaar werd, was een stemmig in haar oordeel, verkeerde onder deze belichting, dat de Overheid op haar gebied Gods rechten, zooals die in het Woord geopenbaard werden, had te handhaven in het publieke leven van alle volken. Daarom moesten de Kerken wel eischen, dat uit het publieke leven der volken door de Overheid geweerd zou worden alles, wat met Gods Woord strijdt, ook al was het hun duidelijk, dat Gods Woord ook leert de vrijheid der conscientie. Daaraan wilden zij dan ook in tegenstelling met de Roomsche Kerk niet raken. Daarom hielden zij juist, in aanmerking genomen de wreede vervolgingen, waaraan zij van de zijde van Rome hadden blootgestaan, de pauselijke Kerk voor eene valsche Kerk en de pauselijke hierarchie voor een verschijnsel, dat in het kader van het rijk van den Antichrist alleen kon worden begrepen.

Doch hoezeer zij ook de vrijheid van conscientie als een onvervreemdbaar recht des menschen erkenden, toch eischten zij van de Overheid, dat zij in het openbaar niet zou dulden eene aanranding van Gods eer. De Overheid was als Gods dienaresse geroepen tot eene volbrenging harer taak in gehoorzaamheid aan Gods Woord. En dat Woord vordert daarom, dat zij in den staat, waarover zij regeert, „de hand zal houden aan den heiligen kerkendienst" met het wel omschreven doel, dat door de verkondiging des Woords geweerd en uitgeroeid zou worden alle afgoderij en valsche godsdienst. Dat geldt het publieke leven, waarop de Overheid handelt. En volgens de Dordtsche Synode is dit naar den Woorde Gods.

En wij kunnen niet anders zien, dan dat zulks volkomen juist is en de Synode van 1905 door de schrapping der gewraakte woorden in beginsel de Overheid heeft onttrokken aan de souvereine majesteit Gods en aan hare gebondenheid aan Gods Woord, om alzoo het openbare leven tot een tooneel te kunnen maken van den Roomschen eeredienst. En daarmede heeft die

zelfde Synode een besluit genomen, waarbij als het in al zijn consequenties kan worden toegepast, de vrijheid van godsdienst wordt verkeerd in eene losbandigheid, die aan Rome den weg opent naar eene suprematie of de Revolutie naar een overheersching. In beide gevallen is het met de vrijheid van godsdienst gedaan. Daartoe leidt het schrappingsbesluit der Synode van 1905. Het voert ons volk door verliberaliseering naar ontkerstening en alzoo door ongeloof tot bijgeloof. Op dien weg is Nederland reeds verre voortgeschreden. Verder dan men oppervlakkig beschouwd denken zou.

Redding kan er alleen zijn door wederkeer tot gehoorzaamheid aan den Woorde Gods. De Kerk van Christus heeft daarin voor te gaan.

HET VONNIS OVER SERVET.

XVIII.

De Belijdenisschriften der onderscheidene Gereformeerde Kerken uit de dagen na de Reformatie leerden dus, dat er over Art. 36 in het algemeen en ook over de door het gravamen gewraakte woorden eene volkomene eenstemmigheid heerschte. Het beginsel, zooals dit geformuleerd was en door de Synode van Dordt behouden, werd door allen aanvaard, maar niet in den zin, zooals de Adviseurs er aan gehecht hebben. Uit den aard der zaak zijn er soms kleine verschillen aan te wijzen, die met den localen toestand samenhangen, maar aan het feit, dat alle Gereformeerden het beginsel handhaafden, dat aan de Overheid de taak oplegde de beide tafelen der Wet toe te passen en haar als Gods dienaresse verplichtte ook de hand te houden aan den heiligen kerkedienst, opdat door het geestelijk zwaard van Gods Woord afgoderij en valsche godsdienst zouden worden uitgeroeid, aan dat feit deden die kleine verschillen, die uit de plaatselijke omstandigheden voortvloeiden, niet af. Zij hebben allen beleden, dat ook de Overheid bij de volbrenging harer roeping aan Gods souvereiniteit onderworpen en tot gehoorzaamheid aan zijn Woord verplicht was.

Nu zou dit verschijnsel in gewone omstandigheden er toe geleid hebben, op deze volkomen eenstemmigheid te wijzen als op een grond tot het vasthouden aan de formuleering der Belijdenis. Immers, bij zulke eene overeenkomst, die getuigenis aflegt van het éene, door allen, als uit Gods Woord volgend, aanvaarde beginsel, hebben wij van doen met een verschijnsel van algemeenen oorsprong, met een karaktertrek van de Reformatie als zoodanig. En allicht zou men zeggen, dat de geheele Reformatorische beweging Gods Woord zoo heeft verstaan.

Doch in de plaats daarvan verklaren nu de Adviseurs, dat de geheele Reformatorische Kerk in alle landen zich heeft

vergist. En daarbij komt nu in de tweede plaats, dat zij aan de sociale ontwikkeling, zooals deze in de dagen der Reformatie verscheen, niet de minste aandacht hebben gewijd. Toch is het volstrekt zeker, dat de sociologische structuur van het leven der volkeren van overwegende beteekenis moet zijn en ook inderdaad is voor het rechtsbewustzijn en de rechtsorde, waaronder zij leefden. De geschiedenis toch leert, dat de inhoud van het recht niet slechts oneindig verscheiden kan zijn, maar ook moet zijn. Ihering zegt daarom: „Zoo min de medicus aan alle zieken hetzelfde middel voorschrijft, doch bij de keuze zijner middelen rekening houdt met den toestand van den patiënt, zoo min kan ook het recht overal dezelfde bepalingen uitvaardigen. Ook daarbij moeten de volkstoestand, zijn beschavingspeil en de behoeften des tijds in het oog gevat worden. Dit is geen bloot moeten, maar wij hebben hier van doen met een historisch feit, dat altijd en overal zich met noodzakelijkheid voordoet" (Zie, Ihering, *Der Zweck im Recht*, Leipzig, 1904, Bnd. I, S. 342).

Met dit, voor de juiste waardeering en beoordeeling ook van de verhouding der Overheid tot het religieuse leven des volks, zoo beteekenisvol wetenschappelijk principe hebben de Adviseurs zich niet opgehouden. Toch ligt daarin de sleutel tot verklaring van de verschillen bij de onderscheidene Belijdenissen, zoowel als van de eenheid, waarvan de Reformatorische beweging in alle landen blijk geeft. De eenheid van het beginsel en de verscheidenheid der toepassing ervan stelt zich de eeuwen door op den voorgrond.

En zooals de Adviseurs dit uit het oog hebben verloren bij de eenstemmigheid der belijdenissen, ondanks de kleine verschillen, waarvan deze blijk geven, zoo hebben zij dit ook uit het oog verloren, wanneer zij nadruk legden „op het eenparig gevoelen der Gereformeerde theologen, blz. 287 der *Acta van de Synode van 1905*.

Allereerst wordt daarbij gewezen op Calvijn's tractaat over de ter dood brenging van Servet, op de verdediging van Beza en op de citaten, die deze daarbij aanhaalt van Luther, Melanchton, Bullinger enz., waaruit blijkt, dat Calvijn's gevoelen algemeen werd gedeeld.

Geen wonder, dat ook aan Calvijn's optreden tegenover Servet aandacht geschonken wordt door de Adviseurs. Oppervlakkig beschouwd is dit eene levende illustratie van hetgeen zij in de woorden van het gravamen meenden te lezen. Toch is dit schijnbaar krachtige argument van geen wezenlijke beteekenis. De fout is ook hierbij weder, dat geheel voorbij

gezien worden juist die historische omstandigheden, die voor de waardeering van dit feit van overheerschend belang zijn.

Indien iemand de gevangenpoort in Den Haag bezoekt en daar de onderscheidene werktuigen in oogenschouw neemt, die de Ouden gewoon waren bij de toepassing hunner vonnissen te gebruiken en daaruit dan de conclusie trok, dat onze Vaderen over rechtsmiddelen beschikten, die geheel met Gods Woord in strijd zijn geweest, omdat wij heden ten dage, als er nog van straffen sprake is, geheel andere strafmiddelen toepassen, dan zou zulk een oordeel volstrekt verkeerd zijn. Immers, het ligt voor de hand, dat de geheele wijze, waarop de Ouden het leven en ook de zedelijke zijde daarvan aanvoelden, eene geheel andere is geweest dan de onze.

Hun rechts-bewustzijn was geheel anders geïnstrumenteerd dan zulks in onzen tijd het geval is. En natuurlijk, het is zeer wel mogelijk, dat zij in de rechtsmiddelen, die zij hebben toegepast, wel eens gefaald hebben. Of de pijnbank steeds een doeltreffend onderzoek-middel was, kan zeker wel betwijfeld worden, of alle hunne lijfstraffen gestrekt hebben tot afschrikwekkende middelen, dat kan moeilijk worden aanvaard. Doch daartegenover mag ook de vraag gesteld, of dan de hedendaagsche rechtsmiddelen alle doetreffend mogen genoemd, en of wij heden ten dage met onze zoogenaamde humaniseering der strafmiddelen steeds op den juisten weg zijn. Ook dat kan moeilijk zonder meer worden aanvaard. Afgezien dan van de afschaffing der doodstraf hier te lande, die misschien met het revolutionaire, humanistisch bewustzijn harmonieert, maar met den eisch van Gods Woord zeker niet overeenkomt.

In elk geval staat het historisch vast, dat er ook op dit gebied in den loop der tijden groote veranderingen hebben plaats gegrepen en nog plaatsgrijpen. Ik verwijs daarvoor naar het geschrift van Ernest van Bruyssel, *La vie sociale et ses évolutions*, Paris 1907, pag. 122—145, waar deze Belgische schrijver handelt over „Modifications de l' organisation judiciaire", p. 134. Daar lezen wij: „De pijnbank was een bewijs der waarheid. Volgens een ordonnantie van 1454 was een enkel getuigenis genoegzaam om haar in toepassing te brengen. De gevangenissen waren gruwelijk, de straffen buitengewoon wreed. De ketters werden levend verbrand, hun asch op den wind verstrooid. De valsche munters werden gekookt in een ketel met olie, andere misdadigers levend gevild, nog anderen gevierendeeld, men radbraakte sommigen, nadat zij half dood geslagen waren. En eerst van de regeering van Karel VI (gest. 1422) af, stond men aan de

ter dood veroordeelden de sacramenten toe. Het rechtersambt werd voor geld verkocht, waardoor de taak der pleiters werd bemoeilijkt. Bij den overgang van een rechterlijk ambt stak de koning een derde van den koopprijs op, later moest de rechter elk jaar een bedrag betalen, gelijk aan $^{1}/_{60}$ van de waarde der ambtelijke plaats".

Dit weinige is genoeg om te toonen, hoe de gansche rechtstoestand in Frankrijk in Calvijn's dagen een geheel andere was dan later en heden ten dage onder ons.

Maar dan is het ook duidelijk, hoe verkeerd het is om met onze hedendaagsche rechtsbeschouwingen, die der voorgeslachten te willen meten, oordeelen en veroordeelen. De geheele sociale orde was eene andere dan die wij kennen. Voeg daarbij nog, dat elk mensch, en ook de geniale groote figuren, die eene wereldhistorische beteekenis hebben, toch altijd ook kinderen van hun tijd zijn en hoever zij daarboven ook mogen uitsteken, toch tot op zekere hoogte kinderen van hun tijd blijven. Wie dit in aanmerking neemt, voor dien is het duidelijk, dat het in hooge mate onbillijk is het Genève uit de dagen van Calvijn te verwijten, dat een dwaas als Servet was, de straf heeft ondergaan, die hem krachtens het destijds geldend recht toekwam.

De middeleeuwen door is ketterij op de vreeselijkste wijze gestraft en eerst met de opkomst van den modernen rechtstaat is gewetensvrijheid gewaarborgd en valt ketterij niet meer onder het burgerlijk strafrecht.

In Genève heerschte nog in beginsel dezelfde rechtsorde, die ook in de middeleeuwen en in Calvijn's tijd in Frankrijk geldende was, want Servet was ook reeds elders ter dood veroordeeld op aanklacht der Roomsche Kerk. Zelfs was het ministerie van predikanten te Genève niet in staat het vonnis te wijzigen en Servet van de verbranding te bevrijden. Servet is gevallen onder het strafvonnis, dat de rechtsorde dier tijden voor zijn optreden vorderde. Alle toenmalige Europeesche volken hebben zulke straffen gekend en toegepast. Daarom is het uit historisch oogpunt geheel onjuist voor Calvijn, in verband met dat vonnis over Servet, een verzoeningsmonument op te richten, zooals men gedaan heeft. Het is zonder eenigen grond hem te verwijten, dat in zijn tijd de rechtsorde was, zooals zij was. En hij zag en waardeerde het lot van Servet in het licht van zijn dagen.

Men kan even goed onzen Vaderen verwijten, dat zij met de trekschuit reisden en niet per automobiel, als men de menschheid uit de 14e en 15e eeuw verwijten kan, dat zij onder een

geheel andere rechtsorde hebben geleefd dan wij. En deze rechtsorde, zooals zij te Genève en ook elders in Europa geldende was, volgde niet uit de beginselen der Reformatie, maar de Reformatie vond deze rechtsorde.

En juist het geschrift van Calvijn geeft het bewijs, dat er met de Reformatie andere beginselen in aantocht waren. Hij komt op voor den plicht der Overheid niet in het algemeen, maar voor de handhaving van den plicht der Christelijke rechters om tegen ketterij op te treden en stelt de vraag: „An christianis judicibus haereticos punire liceat?" En op grond van Gods Woord toont hij aan, dat de Overheid plichten heeft met betrekking tot de beide Tafelen der Wet. Maar dat onder het geheel andere rechtsbestel, waaronder hij leefde, hij en andere reformatorische theologen, zelfs een zoo zachtmoedig man als Melanchton, samenstemden, dat sprak van zelf. Zij verkeerden onder deze rechtsorde, die met zich bracht het heerschende strafrecht.

Maar daaruit kan toch iemand het besluit trekken, dat men bij verandering der rechtsorde nu moest blijven bij diezelfde straffen van voorheen. En dat is ook niet gebeurd. Hier te lande althans niet. Men hield de beginselen van Calvijn vast, zooals zij ook in Art. 36 waren omschreven en was overtuigd, evenals Calvijn, dat zij in volkomen overeenstemming waren met Gods Woord, maar men paste deze geheel anders toe, zoodat nooit iemand in de Nederlandsche Republiek om zijn geloof is gedood.

Van ketterdooding had Voetius een gruwelijken afkeer, evenzeer als Grotius. Toch was Voetius in beginsel een trouw Calvinist. Maar de rechtsorde der Republiek was eene andere dan die van Genève. Dus is het juist daarom zonder eenigen wetenschappelijken grond op het voorbeeld van Servet te wijzen in de meening daarmede te kunnen bewijzen, dat onze Vaderen in de woorden, die de Synode der Geref. Kerken van 1905 uit de belijdenis schrapte, hebben willen lezen hetgeen er door de Adviseurs werd ingelegd. Integendeel, de Vaderen hebben er in gelezen, dat de Overheid, met name een Christelijke Overheid, eene taak had ook voor het geestelijk leven des volks. Zij volgden Calvijn daarin, dat de Overheid geen blasphemie, geen godslastering mocht dulden en wanneer de grondvesten van den Staat ondermijnd werden, dat het dan hare taak was te handelen; dat zij de roeping had Gods Kerk en de Waarheid, die deze te brengen heeft, te steunen, opdat daardoor valsche godsdienst en afgodendienst zou worden tegengestaan.

Maar wat Calvijn ook zegt, dat beteekent niet, dat er geene onderlinge verdraagzaamheid moest worden betracht en ook niet, dat bij allerlei afwijking zij met strafvervolging moest klaar staan. Men moest in aanmerking nemen, dat er veel onkunde onder de menschen heerschte, dat niet alle dwaling van dezelfde strekking was, „patientia potius corrigere studeant", dus met geduld moesten zij trachten te recht te brengen.

Eerst wanneer het bestaan zelf van Staat en Maatschappij in het geding was, dan was het taak der Overheid de strafwet toe te passen, die haar ter uitvoering was toevertrouwd. Maar natuurlijk in het Genève van Calvijn's dagen was die eene andere dan in onzen tijd onder heerschappij van den liberalen Staat. Doch de roeping der Overheid naar Gods Woord blijft dezelfde. En daarom als deze roeping door den hedendaagschen Staat wordt verworpen, dan is het de taak van het Christenvolk niet om de Belijdenis zijner Kerk daarnaar te veranderen, maar om den Staat terug te roepen tot de erkenning van Gods ordinantie.

NOGMAALS SERVET's VONNIS.

XIX.

Met opzet stonden wij ietwat nader stil bij het geval Servet, omdat dit zulk een sprekend voorbeeld is, waaruit duidelijk wordt, dat het vraagstuk, zooals het met het gravamen in 1905 werd gesteld, onmogelijk juist kan worden beoordeeld, wanneer men het algemeene kader der geschiedenis uit het oog verliest. De sociologische structuur in het Genève van Calvijn was een geheel andere dan die onzer Republiek in haren bloeitijd. Het rechtsbewustzijn en dus ook de rechtsorde waren dien tengevolge destijds anders geinstrumenteerd. Eerst in den modernen rechtstaat wordt ketterij, die als niet gevaarlijk geldt, niet meer onder het strafrecht gebracht.

Het is dan ook volstrekt niet te verwonderen, dat Luther, Beza, Bullinger e.a. er evenzoo over denken als Calvijn, noch ook dat Melanchton den 14en October 1554 aan Calvijn schreef: „Ik heb uw geschrift gelezen, waarin gij zoo voortreffelijk de gruwelijke godslastering van Servet weerlegd hebt. En ik dank den Zone Gods, die in dezen uwen strijd uw scheidsrechter was. Ook zal de gansche Kerk nu en in de toekomst U dankbaarheid schuldig zijn. Met uw oordeel stem ik in. En ik erken ook, dat uw magistraat juist heeft gehandeld, dat hij dezen godslasteraar, na eene ordelijke berechting dezer zaak, ten doode heeft verwezen" [1]. In Calvijn's dagen dacht iedereen zoo over de toepassing der rechtsmiddelen op het overtreden van de religieuse rechts-normen, die in de volksgemeenschap overheerschend waren.

Hierin stemden allen, Roomschen en Protestanten, overeen, dat „de Overheid verplicht was met den zwaarde te straffen degenen, die, terwijl zij zelven afvallig zijn van het

---

1) *Joh. Calvini epistolae et responsa*, Ed. Schippers, T. IX, fol. 92a. Conf. c. fol. 70—74. T. VIII, fol. 510— 567, *Defensio orthodoxae fidei Sacrae Trinitatis adversus prodigioses errores Michaëlis Serveti.*

ware geloof, anderen tot afval aansporen en als smaders Gods de ellendige zielen met hunne bedriegerijen als in netten verstrikken, den vrede der Kerken verstoren en de overeenstemmingen in het stuk der godzaligheid verscheuren en opslijten". Aan de Overheid droeg Calvijn op de zorg voor de bescherming der religie, doch zij had daarbij in acht te nemen, dat niet alle ketterij even gevaarlijk was, zoodat zij niet zoo maar tot bloedstorting moest overgaan.

Drie graden wilde hij dan ook onderscheiden hebben: sommigen moesten vergeven worden, bij andere kon men met met eene lichte bestraffing volstaan, doch alleen de openbare goddeloosheid moest met de doodstraf worden gestraft. Hij legt er in den aanvang zijner verhandeling nadruk op, dat slechts zij, evenals Epicureëen en Lucianiërs er voor pleiten, dat straffeloos alle wind van leer openbaar mag worden toegelaten, „die ter sluiks en in het geheim onder elkander heiligschennende dingen prevelen", die zij niet in het openbaar durven uitbazuinen.

Het ging dus ook bij Servet uitsluitend om zijn openbaar optreden en niet om zijne overtuigingen als zoodanig. Wanneer hij zich op minder onhebbelijke, ergerniswekkende wijze gedragen had, dan zou hem waarschijnlijk geene moeite zijn aangedaan. In het ergste geval was hij dan misschien verbannen uit de stad. Maar het waren de godslasterlijke profanaties, de hij op de onbehoorlijkste wijze tot uiting bracht, die hem door de ergernis, die hij verwekte, met den strafrechter in aanraking brachten. Daarvan vreesde men nadeelen, die voor de orde te Genève bedenkelijk konden worden.

En zoo is Servet te Genève onder het strafvonnis gekomen, dat hem al vroeger te Vienne toegedacht was door den Roomschen magistraat.

Maar toch blijkt Calvijn in zijn oordeel over de taak van de Overheid, in vergelijking van hetgeen dienaangaande in de Middeleeuwen en ook onmiddellijk na deze als recht gold, nog zeer mild. Voor Calvijn was de doodstraf een uiterste noodzaak, terwijl hij de wreedheid der op Servet toegepaste straf niet wenschte. Een verstandig woord, dat voor de historische waardeering ook van Servet's vreeselijken ondergang van belang is, heeft de beroemde biograaf van Calvijn geschreven. [1]) Ik breng dit hier in herinnering, omdat de Adviseurs aan tijdsomstandigheden in het geheel niet gedacht hebben.

---

1) *Jean Calvin, Les hommes et les choses de son temps,* par. E. Doumergue, T. III, p. 89.

Deze grondige kenner van Calvijn's tijd zegt in verband met Servet's vonnis: „De 16e eeuw heeft hare worstelingen, twisten, strijd met de pen, met de tong en met de handen gekend. Hare gestrengheden, hardheden, gewelddaden, wreedheden, zelfs bij de besten op te merken, stooten en ergeren ons. En zeker, wij willen ons het recht niet laten ontzeggen het kwaad kwaad te noemen. Evenwel om rechtvaardig te zijn, moet men rekening houden met de gemoedsstemmingen. Wij zouden Servet niet verbranden. En daarin zouden wij het bij het rechte eind hebben. Onze Vaderen deden verkeerd met het vuur in den brandstapel te ontsteken. Zij waren barbaarsch. Wij zijn geraffineerder en zelfs verwijfd. Maar om geheel onpartijdig te zijn in onze oordeelen, moeten wij trachten ons klaar voor den geest te stellen, dat de Reformatoren en raadsheeren van Genève, van Zwitserland, in 1553 behoorden tot eene beschaving, waarbij eten belangrijker was dan slapen, die overal kruiderij bij gebruikte en die, daar zij de vork slechts kende als een luxe-voorwerp, met de vingers at".

Men mag, om een juist historisch oordeel te vellen, het levenskader niet voorbijzien. En het is de fout der Adviseurs geweest, dat zij daarmede in het geheel niet hebben gerekend. En omdat zij er niet mede rekenden, moesten zij er wel toe komen, de beginselen te verwarren met de eischen van de levenspractijk der Ouden.

Wij meenden bij Servet's tragisch einde iets langer te moeten stilstaan, omdat wij daarbij juist het onderscheid in cultuurtoestand zoo scherp belicht zagen.

In Servet's leer verscheen in het Genève van Calvijn de antipode der Christelijke religie, zoooals deze historisch in de orthodoxe Kerk van den beginne was tot openbaring gekomen en door de orthodoxe oecumenische concilies was bevestigd. Het verzet tegen hem was zoo algemeen, dat 30 Augustus 1530 Bullinger aan Beza schreef: „Wat zal de eerwaarde Senaat van Genève doen met den godslasterlijken ellendeling Servet? Als zij verstandig zijn en hun plicht doen, zullen zij hem ter dood brengen, opdat de gansche wereld moge verstaan, dat Genève de glorie van Christus onbezoedeld wil handhaven".[1])

Gegeven het religieuse karakter van het toenmalige sociale leven, lag het voor de hand, dat in dergelijke, in wezen heidensche philosophieën, niet slechts de leer als zoodanig in het oog viel, maar de beteekenis, die deze wijsgeerige stroomingen

---

) Zie: *Parker Society - Original Letters*, II C, Cambridge, 1847, no. 350.

hebben moesten voor het maatschappelijk en staatkundig leven. Men heeft deze destijds gewaardeerd en aangevoeld als strevingen naar revolutie, naar omkeering van staat en maatschappij beide. En het ligt dus voor de hand, dat deze mannen der Overheid de roeping toekenden daartegen te waken.

Als wij nu heel deze historische beschouwing ons klaar voor den geest stellen en ontbolsteren tot op de beginselen, die daaronder leefden, is er dan inderdaad eene gegronde oorzaak om die beginselen te verwerpen? Wij leven thans onder geheel andere omstandigheden, hebben geene Christelijke Overheid, maar toch blijkt, dat zelfs deze, in werkelijkheid a-religieuse Overheid, zoodra het bestaan van de maatschappelijke orde en het bestaan van den Staat zelven in het gedrang komt, ook handelend optreedt.

Ongetwijfeld is er tusschen de toestanden, waarin wij leven en die, waaronder de Ouden verkeerden, toen er nog van eene Christelijke Overheid sprake was, groot verschil. Onder de laatste was er reeds van een justitieel optreden sprake bij verschijnselen, die wij heel gewoon achten. Daaruit echter kan alleen blijken, dat onze hedendaagsche verhoudingen ontkerstend zijn, maar daaruit kan niet blijken, dat de taak der Overheid principieel gewijzigd is. De Overheid onderdrukt ook thans de geestelijke stroomingen, die haar niet behagen. En als deze zich in daden willen openbaren, kan zij ook van hare bevoegdheden gebruik maken en geweldmaatregelen toepassen, die zelfs een standrecht ten gevolge hebben, waarmede ook het leven gemoeid is dergenen, die daadwerkelijk hunne leer in toepassing willen brengen.

Alleen men noemt tegenwoordig deze bewegingen anders. De Ouden spraken bij alle revolutionaire bewegingen van ketters. En dat lag voor de hand, omdat de revolutionaire bewegingen destijds veel religieuser gekleurd waren dan heden ten dage. De Wederdoopers waren inderdaad revolutionairen onder een religieus hul om dan bij dit voorbeeld te blijven. Tegenwoordig kennen wij allerlei vormen van anarchie en communisme, die zich hullen in anti-religieuse vormen, hoewel zij psychologisch beschouwd door dezelfde geesten worden gedreven als de Wederdoopers van voorheen. Maar wij noemen deze menschen niet meer „ketters", doch revolutionairen. En als zij door daden hunne idealen willen verwerkelijken, dan worden zij door geweldmaatregelen der regeering onderdrukt en loopen zij de kans zonder vorm van proces zelfs te worden doodgeschoten.

Het verschil tusschen het verre verleden en het heden komt

dus hierop neer: voorheen bestond het sociale leven anders, was het religieus bepaald en in dezen tijd is het feitelijk a-religieus, heeft de religie niet meer het overwicht, dat zij vroeger had. En daaruit volgt noodzakelijk, dat er vele verschijnselen zijn, die voorheen onder de strafwet vielen, weinig voorkwamen en als zij voorkwamen, voor het volksgeweten een strafbaar karakter droegen, terwijl dit thans niet meer het geval is.

Aan de beginselen doet dit niet af, alleen de toepassing ervan is onder de verschillende historische omstandigheden niet dezelfde.

DE GEREFORMEERDE VADEREN EN HET ADVIES.

XX.

Het is duidelijk geworden, dat onderscheiding van den rechtstoestand en het daarmede onmiddellijk samenhangend strafrecht en der strafmiddelen voor de toepasing van Calvijn's beginsel van overwegend belang is. De algemeene sociologische factoren zijn voor de waardeering der historische, cultureele verschijnselen uit den aard der zaak van zeer groot belang. En wanneer dus in Calvijn's dagen te Genève het rechtsbewustzijn, zooals het daar destijds bestond, de ketterij, wanneer zij tot excessen dreigde te voeren, die in openbare blasphemie ontaardden, als een halsmisdaad aanvoelde, dan is dit niet het gevolg geweest van Calvijn's beginselen.

Dit was een algemeene, in die dagen overal in Europa voorkomende rechtsorde en het ligt voor de hand, dat de strafmiddelen, de in deze rechtsorde lagen besloten, telkenmale in toepassing kwamen, wanneer daarvoor aanleiding was. Doch het bestaan dezer rechtsorde is uit den aard der zaak niet de grond geweest van de beginselen der Reformatoren.

De Heere heeft in en na de verwording der Kerk het licht van zijnen Heiligen Geest over haar doen opgaan, nieuw leven gewekt in de West-Europeesche Kerk, die in den loop der eeuwen was gedegenereerd, zoodat de Reformatie geboren werd. Daarmede ging een nieuw licht op over den geheelen cultuurtoestand, zooals deze uit de middeleeuwen was opgekomen. Doch wat van zelf spreekt, bij het doorbreken der Reformatie, brak zij door in het maatschapelijk leven, zooals het toen cultureel bestond, dus ook met de heerschende rechtsorde. Niemand kan men daarvan een verwijt maken, dat deze rechtsorde niet moderner was, evenmin als men er den menschen dier dagen een verwijt van maken kan, dat hunne wetenschappelijke methoden niet volmaakter, hunne inzichten niet exacter zijn geweest.

Zoo is dus a priori te verwachten, dat Calvijn, Melanchton,

Bullinger en wie men verder wil opnoemen, hun tijd zagen bij het licht der Reformatie, dat hun was opgegaan. Maar het was niet de tijd van latere eeuwen, maar dien van hun eigen eeuw en hun eigen volksmilieu, dien zij er door verlicht zagen. Daaronder behoorden ook de rechtsorde en het straf-systeem, zooals dit nu eenmaal bestond. En het bestond zóó, dat ketterij, die een gevaar werd voor het behoud van staat en maatschappij, strafbaar was op de wijze als de wetten des lands of der stad aangaven.

Het licht der reformatorische beginselen ging hun over het maatschappelijk leven op. Doch dit maatschapplijk leven was niet te vergelijken met een doode, stilstaande vijver, maar is en was een levensproces. Zoo zien wij dan ook, dat het langzaam maar zeker verandert. Wie met de gave des onderscheids het leven in onze maatschappij gedurende een halve eeuw heeft meegeleefd, heeft die veranderingen in onzen tijd reeds duidelijk kunnen waarnemen. Misschien mag dat veranderingsproces in onzen tijd wat sneller verloopen dan voorheen, ook na de Reformatie zette het zich, zij het dan langzaam, voort. En het is onbetwistbaar, dat de rechtstoestand in de Vereenigde Provinciën, zoodra de reformatorische beweging eenige lucht had gekregen, al aanmerkelijk was gewijzigd, niet het minst door de vreeselijke wijze, waarop Philips II gepoogd heeft dat veranderingsproces tot stilstand te brengen en middeleeuwsche, in werkelijkheid voorbijgegane levensverhoudingen, met geweld te handhaven.

De Vaderen, die de brandstapels hadden zien branden en de afschuwelijke geuren daarvan hadden geroken, walgden van de Spaansche Inquisitie. De hier opkomende rechtsorde kon niet vereenigd blijven met methoden, die in zuidelijke landen, met name in Spanje en Italië, waren overgebleven uit de Middeleeuen. En hoe meer de druk van het bloedig geweld werd gevoeld, hoe sterker het verzet werd. Wie zich de geschiedenis van onzen opstand tegen den Spaanschen koning voor den geest stelt, die zal telkens, wanneer er onderhandelingen gevoerd werden over een mogelijken vrede, kunnen vernemen, dat als de eisch gesteld wordt van weder invoering der Inquisitie, deze absoluut wordt afgewezen, even absoluut als die andere, dat wederom de Roomsch-Katholieke religie de eenig geoorloofde zal zijn.

Liever verliet men het land, liever gaf men het weer prijs aan de golven, dan dat men eene rechtsorde zou aanvaarden, die onvereenigbaar was met de nieuwe religie. Het nieuwe had den geheelen socialen toestand doorzuurd. Het rechtsbewust-

zijn was daarmede ook gewijzigd. En het gevolg was, dat van ketterdooding nooit meer sprake was, noch geweest is in de Protestantsch geworden provinciën. Doch het Gereformeerde beginsel der souvereiniteit Gods en der gehoorzaamheid aan het Woord bleef en gold ook voor de Overheid. Die Overheid had beide Tafelen der Wet te gehoorzamen, als was er van ketterdooding geen sprake meer.

Er was echter, en daarmede verschilden de Ouden van de lateren, onder Spinozisme en revolutie zich ontwikkelende tijden, nog wel eene roeping overgebleven voor de Overheid ten bate van het geestelijk leven des volks. Zij kon en mocht niet allerlei wind van leer toelaten, waarvan het spreekwoord zeide: „Wie wind zaait, zal storm oogsten." De Overheid had, om hare goddelijke roeping te kunnen volbrengen, eene taak voor het geestelijke leven des volks in het algemeen, voor het religieuse in het bijzonder, al stonden haar niet meer de rechtsmiddelen ten dienste, die men in de middeleeuwen of in Spanje toepaste bij de bestraffing der ketterij.

En het ligt voor de hand, dat deze gewijzigde sociale omstandigheden zich ook deden gelden in de dogmatische beschouwingen onzer beste Vaderlandsche theologen. Hunne beschouwingen waren uit de grondbeginselen van het Calvinisme geboren, maar zij leefden onder geheel andere omstandigheden en dus ook onder eene andere rechtsorde. En wie dan ook b.v. opslaat de *Synopsis*, het werk der Leidsche professoren na de Dortsche Synode, voor dien is het duidelijk, dat zij met hetzelfde beginsel als Calvijn voordroeg, staan te midden van eene andere maatschappelijke orde en onder een ander rechtsbewustzijn. Zij verkeeren nog in eene betrekkelijker wijze geestelijk uniforme maatschappij. [1]) Tusschen de burgerlijke regeering en de Kerk moet „Maxima concordia", dus de hoogst mogelijke eendracht bestaan. In het belang van het gemeenschapsleven hebben zij elkander te steunen, doch zij hebben elk een eigene taak en functie.

Dat is dus geheel overeenkomstig Calvijn. Maar als het toekomt aan de vraag inzake de verhouding der Overheid tegenover „heterodoxe doctoren", kettersche volksleiders, verderfelijke dwaalleeraars, halsstarrige godslasteraars, dan vinden deze zoo voortreffelijke Godgeleerden die vraag moeilijker uit te leggen en komen zij niet met zware eischen, doch geven zij de voorkeur aan zachtheid en voorzichtigheid. [2]) Eerst

---

1) Zie *Dusputatio L, no. XLIX, L.*
2) *Disp.* LV.

in den uitersten nood mag er gedacht worden aan de „potestas coactiva", aan dwingende maatregelen,

Hoewel zij de dagen van Constantijn zich herinneren, weten dat er de een strenger over oordeelt dan de ander, willen zij niet, dat tot de belijdenis eener religie zal worden gedwongen. Niets is meer vrijwillig dan geloof. Maar geheel anders komt de vraag te staan, wanneer het Gemeenebest zou gevaar loopen, oproer verwekt of het maatschappelijk leven met ondergang werd bedreigd. Dan had de Overheid haar strafrecht toe te passen.

Het blijkt uit deze beschouwingen, dat het rechtsbewustzijn onder de republiek hier te lande er al anders uitzag dan in de stad Genève in Calvijn's dagen en ook, dat er al eene wijziging was ingetreden, wanneer het vergeleken wordt met de dagen van Alva's inquisitie. Hier te lande kon men die niet verdragen en stond men wezenlijk vrijheid van religie voor. Men was er zich van bewust, daarin verder te gaan dan in andere Gereformeerde landen het geval was. Om dit aan te toonen herinner ik er aan, dat b.v. Dirck van Bleyswyck in zijne *Beschrijvinge der Stadt Delft*, 1667, op blz. 459, deze opmerking maakt: „oock is het seecker, dat men in 't aennemen van de Gereformeerde Godts-dienst hier te Lande alleenlijck daer in verscheelde met de Leere die te Genève, in de Palts, en elders meer in de publijcke Kercken, geleert wierdt, dat in plaets aldaer geen verscheydenheydt van Religie toe-gelaten wierdt, nademaal God (sustineerden se de Burgerschappen ofte Politien en Magistraten niet alleen hadt geordonneert om Lyf en Goet te beschermen, maer oock om (op sulck een wijse als hy selfs had bevolen) in 't algemeen gedient te werden, etc. soo hadt men daer en tegen hier te Lande die maxime, dat men alle wetten of dwang op 't stuck van Religie in sich selve soo verfoeylijck achte, als of 'et Inquisitie waer".

Daaruit blijkt, dat men zich er van bewust was, dat onder de Republiek, die toch Art. 36 der Confessie honoreerde, eene andere rechtsorde heerschte dan in andere, overigens ook Gereformeerde landen, het geval was. Dat zulks zoo geweest is, kan niet worden betwijfeld. Bleiswijck's opmerking is volkomen juist. En de verklaring daarvan ligt voor de hand, blijkt ook duidelijk uit de woorden van Bleiswijck „als of 'et Inquisitie waer". Daarvan had men hier te lande tengevolge van Alva's woeden zulk een afschuw, dat al wat maar riekte naar gewelddaden om geloofszaken, werd afgewezen als strijdend met het volksbewustzijn.

De ervaring had den Vaderen geleerd, dat met geweld

verkeerde beschouwingen op godsdienstig gebied niet werden overwonnen. Zelfs de Staten hadden in 1579 bij de onderhandelingen te Keulen, verklaard, dat zij op grond der ervaring aan de consciëntiën geen geweld wilden aandoen. Zelfs spraken zij uit: „dat het oock alsoo niet wel en accordeert met de Wet Godts, dat sy eenigh gewelt doen den Consciëntiën van andere menschen". Uit dit alles blijkt toch duidelijk, dat dank zij de vreeselijke, bloedige vervolgingen onder Alva's bewind, in de Republiek zich het rechtsbewustzijn op het stuk der Religie had gewijzigd in dien zin, dat wat in Genève en elders, vooral in Roomsche landen, tot de middelen behoorde, waarover het strafrecht beschikte, hier niet meer werd toegepast, niet meer kon worden toegepast, omdat men het geheele vraagstuk anders aanvoelde.

Het is daarom zeer begrijpelijk, dat de beschouwingen, „de Magistratu", zooals deze in de *Synopsis purioris Theologiae*, werden voorgedragen, zich bij deze Nederlandsche rechtsorde aansloten. Daarom hebben zij, hoewel zij het beginsel van Calvijn vasthielden, in Art. 36 met name ook de door het gravamen gewraakte woorden anders gelezen dan de Adviseurs er in gelezen hebben om schrapping te kunnen rechtvaardigen.

En nog duidelijker blijkt dit bij Maresius, die in zijne *„Confessionis Ecclesiarum Belgicarum exegesis"*, Groningen 1652, p. 554, no. 18, er nadruk op legt, dat aan den Magistraat het hoogste oordeel toekomt over hetgeen tot de Magistraatstaak behoort. En zoo moet aan zijn oordeel, wijsheid en conscientie worden overgelaten in hoeverre, op welke wijze en door welke middelen hij moet waken voor de instandhouding van de prediking des Woords en het onderdrukken van afgoderij en valschen godsdienst en de omverwerping van het rijk van den antichrist. Hij wenscht volstrekt niet, zooals op Roomsch standpunt het geval is, dat de Staat eenvoudig de besluiten der kerkelijke Overheid zal uitvoeren, maar wel dat de Overheid zich naar Gods Woord zal richten. Zij heeft uit den aard der zaak de Kerk vrij te laten (rerum sacrarum judicium Ecclesiasticum permittere Ecclesiasticis), maar de Overheid heeft zelve te weten, hoe zij de weegschaal hanteeren zal (p. 555).

Merkwaardig echter is, hoe hij beknopt den geheelen inhoud van de woorden, de door het gravamen worden gewraakt, samenvat, no. 20, en dan verklaart, „dat in onze kerken nooit goedgekeurd zijn „Busirideas Inquisitionis Papisticae et Hispanicae arae", d.i. de afgrijselijke brandstapels der Paapsche en Spaansche inquisitie, doch dat 2° in onze Kerken altijd geloofd werd, dat geene tyrannie onverdragelijker is dan die

over de gewetens heerschen wil. Aan het geweten mag geen geweld worden aangedaan, niemand moet tot het geloof worden gedwongen. Daarvoor zijn woorden noodig, doch geen geeselslagen (Verbis ad id opus est non verberibus, Doctoribus non tortoribus), leeraren maar geen beulen, daarom dat geloof moet niet worden opgelegd, maar door overtuiging bijgebracht. Zoo las Maresius de woorden van het gravamen en hij steunde deze lezing met een beroep op Bernardus', 66e Serm. op het Hooglied.

En dan voegt hij er aan toe: „Afgoderij en valsche godsdienst moet niet met het wereldsche zwaard, maar bovenal met het geestelijke zwaard worden uitgeroeid. En de Godvruchtige magistraat zal voor zijn deel genoeg doen, wanneer hij de Kerk steunt en beschermt, zooveel als hij vermag, voorziet van godzalige, geleerde leeraren, die grondig de waarheid voorstaan, verbreiden en de leugen weerleggen".

Zoo verklaart Maresus de woorden van het gravamen. En natuurlijk wanneer er van oproerige daden of opruiing sprake is, dan is wapengeweld niet alleen geoorloofd, maar ook plichtmatig voor de Overheid. Tegen godslastering heeft de Overheid op te treden, vooral dan, wanneer de Republiek wordt bedreigd, dus wanneer er van staatsgevaarlijke leeringen sprake is. Doch dat wil hij overlaten aan de wijsheid der regeering. Men moet „de ketters met Schriftwoorden steenigen, met geen ander dan alleen met het Evangelische zwaard dooden. Het verdient meer aanbeveling hen te onderwijzen dan te vernietigen, hen liever zachtkens tot de kennis der Waarheid te brengen, dan wreed te dooden. Het is er ver van af, dat de Magistraat met strenge straffen de dwalenden moet dwingen, maar integendeel wanneer ooit zulke tijden komen mochten, dat de welstand van het Gemeenebest, die toch voor de regeering de hoogste wet is, vordert, dat de openbare vrijheid worde toegelaten van verschillende religies, dan verdient het aanbeveling gebruik te maken van de woorden, door keizer Jovianus aan de Vaderen van het Antiocheensche Concilie gericht: „dat hij nooit iemand, welk geloof hij ook omhelsde, moeite zou aandoen, maar hen juist boven de anderen zou vervolgen met welwillendheid en eer, omdat zij de eigenlijke auteurs zijn van de eendracht der Kerk", l.l. p. 556, 557, no. 21.

Zie hier Maresius' verklaring van de door het gravamen gewraakte woorden, die op de klaarste wijze aantoonen, dat de opvatting der Adviseurs, als hadden de Vaderen onder deze woorden geweldmaatregelen, de doodstraf incluis, verstaan,

geheel onjuist is. De Heeren Adviseurs zijn op zijn oordeel maar niet te diep ingegaan. Toch zou dit meer licht gegeven hebben. Maresius, die het Fransch goed machtig was, heeft de belijdenis gelezen, precies zooals zij alleen gelezen kan worden in den oorspronkelijken tekst.

Zoo blijkt telkens opnieuw, dat het Advies, waarop de Synode van 1905 is afgegaan, wetenschappelijk niet door den beugel kan en levert zij, als het nog noodig was, een nieuw bewijs, hoe verkeerd het is zich bij wetenschappelijk onderzoek te laten leiden door vooropgestelde doeleinden. De politiek blijkt een verkeerde leidsvrouw bij de oplossing van theologische vraagstukken. Omgekeerd is zij van de diepste levensbeginselen, dus van Gods geopenbaarde Woord afhankelijk en heeft zij door die normen zich te laten leiden.

GEWOGEN EN TE LICHT BEVONDEN.

XXI.

Het is ons gebleken, dat de onderscheidene godgeleerden uit den tijd der Republiek de taak der Overheid in beginsel bepaalden geheel in overeenstemming met de Belijdenis, dat met name Maresius daarover een zeer klaar inzicht voordroeg, daar hij zich zeer nauw aansluit bij den preciesen zin van den oorspronkelijken Franschen tekst.

Nu behoeft ons dit in het geheel niet te verwonderen, dat zij in hun oordeel, wat het beginsel aangaat, vrijwel eenstemmig zijn. Het gaat met de onderscheidene godgeleerde schrijvers uit dien tijd, evenals met de inlandsche en de buitenlandsche leden der Dordtsche Synode, die samenstemden over de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, al wees eene vergelijking met belijdenisgeschriften hunner eigene Kerken eenige kleine verscheidenheid uit.

Ook de godgeleerde schrijvers van Gereformeerde confessie leefden ten slotte onder gelijksoortige rechtstoestanden. In alle landen en onder alle volken uit dien tijd heerschte er met betrekking tot de religie als maatschappelijke factor in hare verhouding tot den Staat dezelfde relatie. Overal was in de 17e eeuw de religie een sociaal feit van veel grooter invloed dan zulks heden ten dage het geval is. Ons hedendaagsche socialen leven bestaat geheel anders dan dat der 17e eeuw, in dien zin namelijk, dat er toen in de maatschappij niet die geestelijke verscheidenheid bestond als die zich thans onder ons openbaart.

De menschen verschilden in die eenvoudige samenleving veel minder in hun geestelijk aanvoelen van het leven dan dit heden onder ons het geval is. Wij loopen heden gevaar door de al te ver doorgevoerde geestelijke verscheidenheid den socialen samenhang te verliezen. Ons sociale leven dreigt door de splijtzwam te worden opgelost. De democratische levensverhouding voert onder die te ver doorgedreven verscheidenheid tot sociale ontbinding. Uit den aard der zaak heeft dit ook voor den weerstand der volken een nadeeligen invloed.

In de 17e eeuw echter was er nog een sociaal bindweefsel van religieusen aard, waarvan het gevolg was, dat de waardeering van het religieuse leven ook in de rechtsorde veel hooger werd aangeslagen dan thans onder ons het geval is. Dus vond men onder vrijwel alle volken eene over het geheel gelijke verhouding van de rechtsorde tot het religieuse leven.

Hoe zou het dan mogelijk geweest zijn, dat de opvattingen der godgeleerden het beeld eener bonte verscheidenheid vertoonen, terwijl allen leefden onder vrijwel dezelfde sociologische voorwaarden? En dat was ook zoo bij Voetius, die, hoe geleerd en godvruchtig hij was, toch onder dezelfde sociale voorwaarden leefde en als Calvinist stond in de maatschappij zijner dagen met het Calvinistisch beginsel.

Voetius nu onderscheidde vrijheid van consciëntie en vrije uitoefening van godsdienst. Wat de vrijheid van consciëntie betreft, was hij als Calvijn en alle Gereformeerden van overtuiging, dat ieder in zijn geloof vrij moest zijn. Er is geen principieel Gereformeerde geweest, die de Inquisitie niet verafschuwde. In den loop van ons onderzoek bleek reeds meermalen, hoe de bronnen onzer nationale geschiedenis onbetwistbaar zeker leeren, dat de Vaderen, ook in de donkerste tijden, een afschuw hadden van de Inquisitie, door de Spaansche overheerschers op last der Roomsche Kerk ingesteld.

Daarvan wilden de Gereformeerden nooit iets weten. En zoo kan a priori worden verwacht, dat een man als Voetius van geloofsdwang niets moest hebben, evenmin als de Leidsche professoren, die de *Synopsis purioris Theologiae* hebben geschreven. Zelfs werd het niet ongeoorloofd geacht, dat de menschen, welke religie zij ook aanhingen, in hun huiselijken kring deze oefenden. Binnenshuis moest ieder volledige vrijheid van religie hebben. Ook was het niet ongeoorloofd zelfs buiten zijne woning er van te getuigen.

Doch tegenover de openbare uitoefening der religie stond een man als Voetius minder vrijgevig. Het houden van openbare godsdienstoefeningen en alles, wat daarmede samenhing door het beleggen van besturende vergaderingen en wat dies meer zij, was, evenals het publiceeren van geschriften, aan beperkende bepalingen onderworpen. Deze restricties hingen samen met de positie der nationale Kerk.

De Republiek was opgekomen uit den strijd om de vrijheid God te mogen dienen naar de inspraak der consciëntie. De vrijheidsoorlog was een oorlog om vrijheid van godsdienst. De groote drijfkracht in die worsteling was uitgegaan van de Gereformeerde elementen, die wel niet uit het oogpunt van

getalsterkte, maar naar bezieling, geestdrift en geestkracht de sterksten waren, zoodat zonder hen de opstand niet geslaagd zou zijn. Zij zetten dus het stempel huns geestes op den vrijheidsoorlog niet alleen, maar ook op den Staat, die uit de barensweeën dier tijden werd geboren.

Die nieuwe Staat droeg in principe een Gereformeerd karakter. En dit openbaarde zich met name in de positie, die de Gereformeerde Kerk in dien Gereformeerden Staat innam. Uit den aard der zaak heeft deze historische ontwikkeling er ook toegeleid, dat andere openbaringen van godsdienstig leven in de schaduw werden gesteld. Dit was het logisch gevolg van de bange worsteling, waarin met name de Calvinistische gewesten de spits hadden afgebeten. In Holland en Zeeland was de vrijheidsoorlog in beginsel een religie-oorlog. Zoolang deze nog met wisselende kansen gevoerd werd, moest het Roomsch gezinde deel der bevolking, dat veel minder enthousiast was en veel meer geneigd zich aan Philips te onderwerpen, eerst gewantrouwd en daarna verdrukt worden. En dit niet in de voornaamste plaats, omdat zij Roomsch waren, maar alleen omdat zij als vrienden van 's lands vijanden golden.

Zoo werd langzaam maar zeker de verhouding geboren, waarbij de vrijheid van godsdienst niet, maar de openbare uitoefening ervan werd beperkt door deze niet meer op in het oogvallende wijze te dulden. De Overheid nam deze houding aan, omdat in dagen, waarin velen de inquisitie nog niet vergeten konden, de verbittering daartegen zich luchtte, wanneer men aan de Roomsche ceremoniën en plechtigheden werd herinnerd door aanschouwing. Zoo werd deze terugdringing uit het openbare leven tevens eene beveiliging tegen de verstoring van den innerlijken vrede en der orde. Onder deze omstandigheden leefde een man als Voetius. En zoo is het eenerzijds het beginsel, dat ook het beginsel van Calvijn was, dat bij hem de aandacht trekt, anderzijds de rechtsorde zijner dagen, die haren invloed oefende op de practijk ervan.

Dit Calvinistisch beginsel sprak zich daarin uit, dat de Overheid gehouden is volgens Gods bevel de ware religie en de ware Kerk niet alleen toe te laten, maar deze ook te bevorderen, te steunen, te beschermen en waar mogelijk, daaraan eere te bewijzen. Om met dit laatste te beginnen, dit komt hierop neer, dat bij alle openbare gelegenheden, waar zulks pas gaf, de Overheid geroepen was te doen blijken van hare Gereformeerde gezindheid. Zoo zou b.v. nimmer een oudvaderlandsch magistraatspersoon er toe hebben kunnen overgaan, om publiek aan kerkelijke begrafenis-plechtigheden,

waartoe ook de bediening van de mis behoort, door zijne tegenwoordigheid glorie bij te zetten. Dat zou zulk een magistraatspersoon niet hebben gedaan krachtens zijne eigene overtuiging, maar ook niet, omdat zijn ambt, als magistraat van het Gereformeerde Gemeenebest, het hem verbood. Het zou door het gansche Gereformeerde volk als een verloochening van den worstelstrijd der Vaderen en als een vergrijp aan heel het volkswezen zijn aangevoeld. Zulk een magistraat zou afgedaan hebben voor goed.

Men kan daaruit zien, hoe het Gereformeerde volksdeel, afgezien nu voor een oogenblik van onze Grondwet, niet meer leeft uit de beginselen der Reformatie. De worstelstrijd der Vaderen ligt zoo ver van ons af, dat hij nauwelijk meer wordt gedacht, terwijl de dogmatische scheidingslijnen werden vervaagd en vervlakt, omdat men de leer niet meer als levende leer kent, noch ook als beleefde waarheid meer wil. Daarbij komt, dat de vermaterialiseering duizenden, die nog meeloopen, geestelijk heeft afgeslepen. En daarom van een eeren der ware religie en der ware Kerk weet men niet meer en wil men niet meer weten.

Wij leven dus niet meer alleen onder eene andere rechtsorde, maar de „Gereformeerde" menschen zijn ook niet meer Gereformeerd in beginsel, zooals de Vaderen waren. Zij heeten slechts zóó, doch zijn wezenlijk tot een humanisme vervallen, dat overeenkomst vertoont met het zedelijksheidsstreven der vrijmetselarij, waarbij alle confessioneele gevoelens zijn uitgeschakeld. Daar blijft dan nog hoogstens een schijn van den religieusen eerbied, die geen onderscheid meer kent, omdat zij geene leer meer belijdt. Thans heerscht dus het omgekeerde van Voetius' politieke beschouwing, want zijn beginsel eischte niet slechts bescherming, steun en bevordering, maar ook een eeren van Gods Kerk en Waarheid naar vermogen.

Zoo is het dus van Voetius te verwachten, dat hij van oordeel was, dat van den magistraat zijner dagen niet gevraagd mocht worden een valschen godsdienst voor te staan en daarvoor vrije oefening in het openbaar van de Overheid te vorderen of deze toe te laten. Natuurlijk niet, want zulks was destijds in strijd met de Wet. En op grond dierzelfde Wet mochten de Overheden daarmede niet de hand lichten en clandestien toestaan, wat wezenlijk verboden was.

Zoo ook verklaarde Voetius op grond dierzelfde Wet scheuring en scheiding ongeoorloofd, zoodat naar zijne beschouwing de Overheid geroepen zou zijn alle afscheiding

te onderdrukken, zooals die onder ons geheel willekeurig dikwijls geschiedt en geschieden kan, omdat onze wetgeving een geheel andere is dan die in Voetius' dagen geldende was.

In zijn tijd zou niet mogen geschieden, hetgeen thans op dit gebied schering en inslag is. De kerkjes worden in het wilde gesticht door wie er lust in heeft. En een predikant, die om zijn goddeloos leven is afgezet, zou in de dagen van Voetius geen kans hebben gehad om zich als stichter van een nieuw kerkje op te werpen om alzoo toch zijn kost op te halen. Voetius zou van de Overheid geëischt hebben aan zulk onwaardig gedrijf een eind te maken. Thans is dat alles anders geworden, maar daarom niet beter. Aan de vrijheid der consciëntie deed Voetius daarom niet te kort, al wilde hij allerlei God-looze philosophie geweerd zien, wijl daardoor de orde in Staat en Maatschappij ondermijnd werd.

Voor Voetius stond het vast, dat de vrijheid der consciëntie ongerept moest gehandhaafd en gewaarborgd blijven, doch ook dat de regeering er voor te waken had, dat niet allerlei theorieën en allerlei wind van leer en allerlei goddeloosheid vrijelijk en ongestraft onder het volk verbreid werden. En daarmede was hij geheel in overeenstemming met de wezenlijke bedoeling van Art. 36 onzer Confessie.

Zoo blijkt dus, dat ook hij de gewraakte woorden van het gravamen anders gelezen heeft dan de Adviseurs. Wat echter van zelf spreekt: hij was een man, die niet schreef voor onze dagen, maar met het oog op de wetgeving en de tijdsomstandigheden, waaronder hij verkeerde. Onze dagen heeft hij niet gekend, maar wel heeft hij gekend, beleden, verdedigd en toegelicht de eeuwige beginselen van Gods Woord. En deze zag hij neergelegd in de Confessie, ook in Art. 36. En er is geen enkele grond om te meenen, dat die beginselen thans hebben afgedaan.

Doch steeds moet daarbij in het oog worden gehouden, dat de wetten, waaronder wij nu leven, andere zijn dan die, waaronder onze Vaderen leefden. Het is er precies mede als met de goddeloosheid op het gebied van het huwelijksrecht. Gods recht daarover en Zijn vloek blijft onaangetast en gaat door, maar dit beteekent niet, dat heden ten dage eene overspelige vrouw met groot gebaar publiek uit de stad wordt gedreven, of op andere wijze met de straffen, voorheen in de placcaten der Overheid bedreigd, wordt gestraft. De wetten dezes tijds zijn andere, ook al volgt daaruit niet altijd, dat zij beter zijn. Maar zij zijn andere.

Doch Gods Woord is gebleven, al kunnen en mogen wij

niet doen, alsof die oude placcaten nog geldigheid hadden. En zoo is het ook hier: de eisch des Woords ligt er onververanderd, maar de wetgeving, waaronder wij leven, is gewijzigd.

En nu kunnen wij ook politiek niet doen, als leefden wij nog onder de oude wetgeving. Wie dat nu meent en doen wil, als ware alles gebleven als onder de oude Republiek, die vergist zich en komt politiek verkeerd uit.

Hoe daarover ook gedacht moge worden, één ding is uit de historische gegevens duidelijk geworden, dat het Advies, waardoor de Synode van 1905 zich bij hare aantasting der Belijdenis heeft laten leiden, berust op eene ongegronde, verkeerde lezing der woorden van het Gravamen. En daarmede is de aanzienlijke minderheid, die zich met haar besluit niet kon vereenigen volkomen in het gelijk gesteld. Op de weegschaal der wetenschappelijke historische gegevens gewogen is het Advies te licht bevonden.

III.

ONDERZOEK DER SCHRIFTUURLIJKE GRONDEN VAN HET ADVIES.

ONJUISTE SCHRIFTVERKLARING.

I.

Tot nu toe hebben wij al de historische beschouwingen van het Advies, dat in 1905 de „Gereformeerde Kerken" tot schrapping der woorden heeft geleid, waartegen het gravamen zich richtte, in haar geheel meegedeeld en onder de loupe der critiek genomen. Daarbij bleek, dat de Adviseurs den juisten methodischen regel, waarvan zij beweerden te zullen uitgaan, niet hebben toegepast. Zij hebben wel in den breede allerlei gegevens saamgebracht, die voor de beoordeeling van belang zijn, maar deze zoo gegroepeerd, dat er het vonnis uit volgen moest, dat zij wenschten te verkrijgen.

Bij de opsomming der gegevens zijn de historische toestanden, waarin zij ons verplaatsen, volkomen uit het oog verloren, zoodat deze uit het kader, waarin zij alleen begrijpelijk zijn, werden uitgelicht en zonder meer overgebracht en ons voorgesteld in onze hedendaagsche verhoudingen. En natuurlijk passen zij daarin niet.

De Adviseurs hebben de sociologische toestanden, waarin ons die gegevens verplaatsen, geheel voorbijgezien, de eeuwige beginselen, waarvan zij de vertolkers zijn, gelijkgeschakeld met de historische rechtsorde, waaronder zij van kracht waren. En daar ons moderne maatschappelijke leven heel anders bestaat dan dat uit den bloeitijd der Republiek, moest men wel komen tot de conclusie, dat eigenlijk heel het artikel uit den tijd was. Inderdaad dachten sommigen der Adviseurs er ook zoo over, maar zij hadden alleen een politiek belang bij de verwijdering der woorden van het gravamen.

Doch hunne conclusie was valsch, omdat zij uitging van de geheel verkeerde gelijkschakeling van het beginsel met den rechtstoestand van voorheen. Zij zagen voorbij, dat een beginsel eeuwig en onveranderlijk kan zijn, hoewel de historische omstandigheden geheel wijzigen. Ook verzuimden zij het beginsel om zoo te zeggen uit te pellen als de levende eeuwige

kern. Het was dan ook alleen te doen om de wegneming van de klaarblijkelijk tegen Rome gekeerde punt.

Daarbij was het voor alles noodig om zulk eene uitlegging aan de woorden van het gravamen te geven, dat men een diepen indruk zou krijgen van de onmogelijkheid hunner handhaving. Geweldmaatregelen der Overheid, tot zelfs ketterdooding toe, werd er ingelegd, ook al werd in de dagen der Republiek nooit een ketter gedood en was er geen Nederlandsch theoloog, hoe Gereformeerd ook, die ketterdooding voorstond. Omdat men het beginsel gelijkschakelde met de voorbijgegane rechtsorde, die uit den aard der zaak, nu wij onder een geheel andere wetgeving leven, op onze toestanden absoluut niet past, moest met de verdwijning dier rechtsorde ook het beginsel vallen. Met het badwater moest het kind worden weggeworpen.

Daarbij komt bovendien, dat men verzuimd heeft ernstig rekening te houden met den wezenlijken zin van den authentieken tekst. Men bleef bij eene oppervlakkige lezing van den vertaalden tekst, die, zooals dit wel meer met vertaling geschiedt, wel woordelijk juist kan zijn, maar toch de fijne nuance van den grondtekst lang niet altijd zuiver weergeeft.

Bij de Belijdenis heeft men zulks in dit geval echter geheel voorbijgezien, niet omdat men dien grondtekst niet kende, maar omdat deze niet bevorderlijk was aan het na te streven doel: eene lezing, die veroordeeld moest worden, woorden, die men schrappen wilde om de Roomschen te behagen. In deze methode van onderzoek schuilt een politieke opzet, die een objectief onbevooroordeelde lezing uitsluit. Oude levens-vormen passen niet in den modernen tijd. Hoe kan men in dezen tijd nog praten over „weren en uitroeien van afgoderij en valschen godsdienst", nu er nauwelijks iets anders in deze hedendaagsche wereld te ondekken valt! Zoo op het eerste gezicht af moet ieder wel zeggen, dat deze woorden uit de Belijdenis toch eigenlijk verdwijnen moeten. Dat spreekt toch zoo van zelf, dat wij daarmede nu niet meer kunnen werken!

Maar genoeg, het is nu wel duidelijk geworden, dat de historische gronden, waarop dit Advies steunt, onhoudbaar zijn, den toets der wetenschappelijke critiek niet kunnen doorstaan. En wij zouden het hierbij hebben gelaten, indien er in dat Advies ook nog niet eenige aandacht was gewijd aan hetgeen Gods Woord zelf aangaande dit vraagstuk zegt. En nu is het zeer merkwaardig, dat aan dit gedeelte van het onderzoek maar zeer weinig aandacht is besteed. Om te komen tot de conclusie, dat in Art. 36 zou geleerd worden, dat „het

roeping is der Overheid als zoodanig, om , zonder aan de consciëntiën geweld aan te doen of in het verborgen leven in te dringen, op het publieke terrein des levens, dat onder hare hoede staat, met al de haar ten dienste staande middelen (zoo-als wettelijke bepalingen, verbod van openbare godsdienst-oefeningen, straffen tegen weerstrevenden en ketters) al die secten, kerken of personen, die zich volgens haar oordeel schuldig maken aan afgoderij, vervalsching van den dienst Gods of medewerking aan het rijk van den Anti-christ, tegen te staan en te onderdrukken" — om tot die conclusie te komen, die dan nog verzacht werd, omdat het dooden van ketters er niet in genoemd wordt, hebben niet minder dan 20 bladzijden gediend. Het Schriftbewijs komt er slechts met, zegge vier bladzijden af.

Reeds uit deze wanverhouding blijkt, dat de schriftuurlijke behandeling, die toch voor alles grondig had behooren te zijn, in het geheel niet tot haar recht is gekomen. Er zijn eenvoudig eenige teksten opgesomd, waarop men oudtijds gewoon was zich bij de behandeling ervan te beroepen. Doch dat de Vaderen het vraagstuk in de Belijdenis opnamen, het dus in schriftuurlijk licht zagen, daaraan is geen aandacht gewijd, zoodat er in het Advies van een schriftuurlijke behandeling eigenlijk in het geheel geene sprake is.

In plaats van de overeenstemming met Gods Woord nu in het oog te vatten, stelt het Advies ons voor oogen, hoe de Vaderen gewoon waren een beroep te doen op hetgeen de Heere bevolen heeft in Lev. 24 : 15, 16, waar geschreven staat: „Een ieder als hij zijnen God gevloekt zal hebben, zoo zal hij zijne zonden dragen. En wie den Naam des Heeren gelasterd zal hebben, zal zekerlijk gedood worden. De gansche vergadering zal hem zekerlijk steenigen. Alzoo zal de vreemdeling zijn gelijk de inboorling, als hij den Naam zal gelasterd hebben, hij zal gedood worden". En zoo wordt gewezen op Deut. 13 : 1—6 en 18 : 2, waar gesproken wordt over het dooden van valsche profeten, op Deut. 13 : 6—8 en 17 : 2—7, waar gehandeld wordt over verleiding tot den dienst van andere goden en de straffen daarover door den Heere bevolen. De Adviseurs wijzen dan dit beroep der Vaderen af met de opmerking, dat in deze en dergelijke teksten geen sprake is „van een valschen eeredienst of een kerk, die er afgodische gebruiken op na houdt, maar van godslastering, valsche profetie en afval tot het heidendom" (blz. 294 van de *Acta der Gen. Synode der Geref. Kerken in Nederland* van 1905). En zoo wordt ook afgewezen het beroep „op Pinehas, Elia, Elisa,

die de afgoderij hebben tegengegaan, omdat deze personen geen overheidsambt bekleed hebben en uit hunne handelingen derhalve geen regel voor de Overheid kan worden afgeleid".

Wat nu aangaat plaatsen als Lev. 24 : 15 en 16 en Deut. 13 : 1—6; 17 : 2—7, hebben niet de Vaderen, maar de Adviseurs zich vergist. Zeer terecht brengt Calvijn (Lev. 24 : 15 en 16) deze wetten tot de rechtsorde, waaronder het volk leefde. Hij qualificeert deze dan ook als „Appendices politicae" d.w.z. politieke aanhangels, op het derde gebod. En het doel van het derde gebod is, dat Gods heilige Naam, zooals betaamt, zal moeten worden geëerd door het volk, want „poena capitis", de doodstraf staat er op. Wij hebben hier dus van doen met een goddelijk recht in Israël, dat niet omgaat buiten de Overheid.

Uit den aard der zaak heeft ook dit recht, daar het met de profetische functie van het oude volk samenhangt, beteekenis voor ons. Niet in dien zin, alsof wij geroepen waren deze profetische taak van Israël na te doen, want met de verschijning van Christus vervalt de gansche ceremonieele wet. Doch er ligt in deze wetgeving ook een moreel element, dat een onvergankelijke waardij heeft. En dit moreele beginsel der Wet heeft wel degelijk voor eene Christelijke Overheid beteekenis.

Als zoodanig heeft dus Gods Kerk wel terdege te belijden, dat de Overheid, of zij het wil en kan doen, dan wel of zij het niet wil, noch kan doen, van Gods wege geroepen is godslastering, valsche profetie, afval tot het heidendom, valschen godsdienst en afgoderij tegen te gaan. De vraag op welke wijze zij dit kan doen en moet doen, kunnen wij voor het oogenblik daarlaten, doch de roeping als zoodanig is buiten twijfel. Indien God de Heere zich in zijne onaantastbare heiligheid in zijn Woord openbaart aan zijne Kerk, dan heeft die Kerk de roeping dit te belijden en hare belijdenis ter kennis van de Overheid des lands te brengen. En omgekeerd heeft de Overheid, als regeerende krachtens Gods ordinantie, hier eene roeping: „Door Mij", zegt de Wijsheid, Spr. 8 : 15, „regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid".

Maar hoe zou dan eene regeering er zich kunnen afmaken, alsof zij met de heilighouding van Gods Naam niets te maken had? En dat ook Pinehas, Elia en Elisa, die met geweld afgoderij hebben tegengegaan, ons niets zouden leeren, omdat zij geen overheidsambt bekleed hebben, daartoe wijs ik weder op Calvijn's verklaring in zake Pinehas, dat deze eene buitengewone roeping had. Toch moet hierbij worden in aanmerking

genomen, dat den koning met de regeering de rechterlijke macht werd opgedragen, den profeet om in Gods Naam te spreken, maar dat in den theocratischen Staat ook de priester eene goddelijke volmacht heeft, die vooral doelt op de heiligstelling van het volk als gemeente des Heeren. De priesters hadden daarom ook deel in de rechtspraak. Het hooge gericht had zelfs zijn zetel in het heiligdom. Volgt daaruit niet, dat Pinehas als voorbeeld kan worden aangehaald, wel blijkt, dat hij, als tot de rechtspraak geroepen, voor het vonnis beteekenis had. Het buitengewone in zijn optreden beteekent dus niet, dat de rechtsgrond voor zijne daad er niet was. De straf, die hij voltrok, was op zichzelve ongetwijfeld recht. Alleen, dat hij met eigen hand strafte, deed hij, zooals Calvijn opmerkt, onder leiding des Heiligen Geestes en kan dus voor niemand een reden zijn om hem daarin na te volgen. (*Opera*, Ed. Schippers, T. I. f. 673).

En zoo ook Elia en Elisa, die met geweld afgoderij hebben tegengestaan, ook daarbij hebben wij niet van doen met een officieele rechterlijke daad, maar wel met een beslechting van het conflict, dat in den boezem van het volk ontstaan was door Achab's overtreding. Des Heeren profeet was in strijd met Achab, die het volk deed zondigen. Was niet Elia de beroerder van Israël, omdat hij opkwam voor de eere des Heeren? En dan toont de Heere, door Elia's profetische daad, dat Achab zijnen koninklijken plicht niet nakwam. Maar daaruit volgt dan ook, dat de Heere Achab's roeping in volle klaarheid voor hem stelt. De koning Achab moest weten, welke zijne roeping was. En dus hebben de Ouden zeer terecht in het oordeel over de Baälpriesters gezien eene teekening van den plicht der Overheid, van Gods wege opgelegd, om te waken voor den dienst van Israëls God.

De leering schuilt dus niet in het optreden dezer profeten als zoodanig, maar in het licht, dat daardoor van Godswege wordt ontstoken over Achab's zonde als een vergrijp aan het koninklijk ambt, dat daardoor verschijnt als aangewezen tot de volbrenging eener taak ten bate van het godsdienstig leven des volks. En daarom, al is hier geene sprake van de handeling van personen, die een overheidsambt bekleeden, er is hier wel zeer duidelijk in het licht gesteld, hoe de Heere wil, dat het koninklijk ambt zal worden volbracht in gehoorzaamheid aan zijn Woord en Wet.

Meer beteekenis hechten de Adviseurs aan de voorbeelden der godvruchtige koningen, als Asa, Jehu, Hiskia, Josia e.a., die de hoogten wegnamen, de afgoderij uitroeiden, 1 Kon.

15: 12; 2 Kon. 10 : 18; 18 : 4; 23 : 1; 2 Chron. 31 : 1; 34:33, want daaruit blijkt, dat uitroeien der afgoderij en valsche godsdienst als een Gode welgevallig werk der koningen werd beschouwd, zoodat niet ontkend kan worden, dat zulks destijds plicht der Overheid was.

In plaats van nu het typisch afschaduwend karakter van oud-Israël in het oog te vatten en dus ook het moreele beginsel er in op den voorgrond te stellen, wordt dit zonder meer voorbijgezien, als had Gods Woord in dezen ons niets te zeggen. Dit is geen recht gebruik der Heilige Schrift.

Het komt ons dan ook juister voor bij dergelijke gedeelten der Oud-Testamentische Schrift het zedelijk beginsel als norm te onderscheiden van den ceremonieelen vorm, waarin ons dit geboden wordt. Zoo deed ook de Heere Jezus het ons voor. In dit opzicht is dus de methode van Schriftverklaring, zooals die door de Adviseurs werd toegepast, als onjuist en als met de Schrift zelve in strijd, af te wijzen.

HET NIEUW-TESTAMENTISCH BEGINSEL.

II.

De opvatting der Adviseurs, als kunnen de wetten op godslastering, valsche profeten of verleiding tot afgodendienst, ons met betrekking tot het onderhavige vraagstuk niets leeren, omdat dergelijke Schriftuurplaatsen de kwestie niet zouden raken, moet dus als onjuist worden afgewezen, daar wij in dergelijke voorschriften van doen hebben met de eischen eener rechtsorde, die, hoe geheel verschillend deze ook moge zijn van die, waaronder wij leven, toch een regeeringstaak aangeven, waardoor duidelijk wordt, dat in oud-Israël Gods souverein gezag, zooals dit door de Overheid vertegenwoordigd was, zich wel degelijk uitstrekte over het religieuse leven des volks, valschen eeredienst verbood, ook al was er van een eigenlijke kerkformatie in onzen zin niets te ontdekken.

Eene Kerk in onzen zin ontstaat eerst na Christus. Daarom wezen wij er op, dat de geschiedenis van Pinehas, van Elia en Elisa niet zonder meer ter zijde kan worden geschoven, omdat er uit blijkt, dat deze mannen van Godswege in eene buitengewone roeping optraden tegen eene regeering, die hare plichten met betrekking tot den openbaren eeredienst verzaakte. Daaruit blijkt dus welke, naar Gods openbaring, wezenlijk de plichten zijn, met het ambt der Overheid verbonden.

En datzelfde geldt ook met betrekking tot de vrome koningen, die de hoogten hebben weggenomen en de afgoderij uitroeiden. Ongetwijfeld blijkt daaruit, zooals er in het Advies staat op blz. 294, dat „onder de Oude Bedeeling dit uitroeien van de afgoderij en den valschen godsdienst door de Overheid een Gode welgevallig werk was en toen metterdaad tot de roeping der Overheid behoorde". Doch het blijkt hieruit ook, hoe de Adviseurs geheel uit het oog verloren, dat wij hierbij niet uitstluitend van doen hebben met eene slechts tijdelijke overheidstaak.

Ongetwijfeld was er in de verhouding van het koningschap

een profetisch moment, want het geheele volk in al zijne religieuse levensopenbaringen, met zijn eeredienst en priesterschap, met zijne profeten en Godsgezanten en ook met zijn koningschap, inzonderheid van het Davidisch huis, was eene afschaduwing van onzen eenigen Koning en Hoogepriester, onzen Heere Jezus Christus. En van die afschaduwende strekking geldt ook het woord uit den Hebreënbrief: „dat nu oud gemaakt is en verouderd, is nabij de verdwijning".

Doch daarmede is wederom niet gezegd, dat in dezen dienst der schaduwen ook niet eene eeuwige, onvergankelijke, zedelijke waarheid ons geopenbaard wordt. De Heere geeft ook in dat koningschap, zooals het in de Heilige Schrift verschijnt, eene openbaring, niet slechts geldig voor een korten tijdsduur, maar eene eeuwige, voor alle tijden geldende. En deze is ongetwijfeld, dat de Overheid, niet slechts in Israël, maar ook onder het Nieuwe Testament, onder een volk, dat des Heeren Woord en Waarheid kent, de roeping heeft te waken voor Gods eere.

Op dit beginsel komt het aan. Zoo heeft ook de apostel Paulus gedaan, als hij zegt: „Gij kinderen! zijt uwen ouderen gehoorzaam in den Heere, want dat is recht. Eert uwen vader en moeder (hetwelk het eerste gebod is met eene belofte), opdat het u wel ga en gij lang leeft op de aarde." Daar zien wij ook, dat hij het beginsel, om zoo te zeggen, uitpelt uit het ceremonieele omhulsel. En datzelfde geldt nu ook bij het koningschap en zijne taak voor den dienst Gods onder het volk.

Daarmede is niet bedoeld, dat de theocratische staatsinrichting van Israël uit het Oude Verbond een model moet zijn voor alle volken en alle eeuwen. Dat kon reeds daarom niet zoo zijn, omdat, als Christus zelve gekomen zou zijn, Israëls functie voor de verschijning van Christus heeft afgedaan. In Christus lossen zich de schaduwen op in het licht, dat in Hem schijnt in de duisternis. Maar wij hebben hierbij toch steeds in acht te nemen, dat in deze schaduwen het eeuwig beginsel van Christus zich doet gelden, want ware dit niet zóó, er zou geen openbaringsgeest in de schaduw zijn. Een schaduw is er niet zonder een lichaam, dat deze werpen kan, zonder dat er iets wezenlijks aan ten grondslag ligt. En dat wezenlijke is in het theocratische Koningschap de ondergeschiktheid aan Gods souvereine Majesteit en dus de roeping om voor Gods eere te waken.

En zoo is het dus wel waar, dat, gelijk er in het Advies staat, wat wij het kerkelijke en het burgerlijke noemen, in Israël „samenvalt", en dat daarvan onder de nieuwe bedeeling

geen sprake meer is, dat het ook niet aangaat Israëls wetten zoo maar op ons staatsleven toe te passen, dat zulks geheel in strijd zou zijn met Gods bedoeling. Dat is alles juist, maar dat heeft Calvijn ook wel geweten en ook zoo gezegd (*Institutio* IV, 20; 14 en 15). Daar keert hij zich tegen hen, die meenen, dat een burgerlijke regeering, waarin Mozes' wetten niet worden erkend, verwerpelijk zijn zou. En daarvan wil Calvijn niets weten, maar in onderscheiding van de onjuiste beschouwing van het Advies over de vrome koningen van Israël, legt Calvijn, evenals wij zulks nu ook doen, nadruk op den eeuwigen, onveranderlijken wille Gods, die in Wet en Evangelie ons wordt bekend gemaakt en die voor alle eeuwen en alle natiën gelden zal. Calvijn laat dus zien, hoe het onveranderlijk beginsel van den eisch Gods spreekt te midden van de steeds veranderende tijden.

En het Advies zegt wel, dat het daarmede rekent (blz. 294), maar doet het niet.

Als het tot eene negatieve conclusie zou komen, dan kon het hier bij de voorbeelden dezer vrome koningen, deze eeuwige beginselen niet gebruiken. En daarom verklaart het: „dat deze eeuwige beginselen niet te vinden zijn eenvoudig door zich te beroepen op eene wet of voorbeeld uit Israëls geschiedenis, wanneer daarbij geene rekening wordt gehouden met het principieele onderscheid, dat Israëls theocratie van de Nieuw-Testamentische bedeeling scheidt" (blz. 295).

Op zichzelf is dit dus juist, want het is niet de bedoeling des Ouden Testaments, dat men nu maar heeft te zeggen: wij hebben Asa, Jehu, Hiskia, Josia e.a. eenvoudig maar na te doen. Er zijn heden ten dage misschien wel menschen, die meenen, dat het o, zoo eenvoudig is Asa's, Hiskia's, Josia's voorbeeld, of dat van Voetius en zijne tijdgenooten zoo maar te copieeren en dat daarmede dan het Woord wordt gehoorzaamd. Doch dit is eene dwaling, die gevolg is van een algeheele miskenning van den in de Heilige Schriftuur ons geteekenden openbaringsgang.

Maar, en nu is dit de dwaling van het Advies, uit het onderscheid tusschen de Oud- en Nieuw-Testamentische bedeeling volgt niet, dat wij met het Oude Testament niet meer van doen hebben. De voorbeelden der vrome koningen van Israël zijn gedragen door eeuwige beginselen, in dit geval door de goddelijke roeping des konings bij de volbrenging zijner regeeringstaak in acht te nemen, dat onder het volk de eere Gods wordt hoog gehouden, dat er geen vreemde goden worden ingevoerd en nagevolgd, dat niet door vreemde, buitenlandsche eere-

diensten, door afgoderij, waarzeggerij en valsche profeten het volk zal worden misleid en ten verderve gebracht. De koning heeft te waken voor Gods eer, omdat daarmede het hoogste volksbelang tevens gediend wordt. Het beginsel, dat ons dus in de gedragingen dier koningen geopenbaard wordt, is: dat de regeering eene roeping heeft in gehoorzaamheid aan Gods geopenbaarde Woord voor het godsdienstig leven des volks.

Daarvoor nu zijn de oogen der Adviseurs gesloten gebleven, zoodat zij kwamen tot de conclusie, „dat God de Heere voor deze Nieuw-Testamentische bedeeling geen klaar en uitgedrukt bevel heeft gegeven, hoe de Christelijke Overheid tegenover ketterij, valschen godsdienst en het rijk van den Antichrist heeft op te treden".

Hierbij had echter de vraag gesteld moeten worden, hoe het komt, dat ons zulk een precies omschreven bevel ontbreekt in het Nieuwe Testament. Die vraag hebben zij echter niet gesteld. Nadat zij zich van het Oude Testament hadden afgemaakt door de voorbeelden der vrome koningen ter zijde te schuiven zonder te vragen naar het daarin geopenbaarde beginsel, gingen zij eenvoudig over naar het Nieuwe Testament om plaatsen te zoeken, die onder de oogen moesten worden gezien om het gravamen te steunen.

Het is echter voor een juist begrip van het vraagstuk der regeeringstaak met betrekking tot het religieuse leven volstrekt noodig zich rekenschap te geven van het groote onderscheid tusschen O.- en N.-Testamentische openbaring. Dit treedt klaar aan den dag in de onderscheiding tusschen het particularisme van Israël en het universalisme, dat Christus stelt tot een licht der heidenen. In de plaats van het vleeschelijk Israël treedt het geestelijk Israël, het volk, dat macht ontving Gods volk genaamd te worden. Om deze oorzaak buigt de apostel zijne knieën tot den Vader van onzen Heere Jezus Christus, uit welken al het geslacht in de hemelen en op de aarde genoemd wordt. En van dienzelfden Christus zegt hij: „En de Schrift, te voren ziende, dat God de heidenen uit het geloof zou rechtvaardigen, heeft te voren aan Abraham het Evangelie verkondigd, zeggende: In u zullen alle de volken gezegend worden. Zoo dan die uit het geloof zijn, worden gezegend met den geloovigen Abraham". En verkondigt niet in Bethlehem's velden de Engel aan de herders: „De groote blijdschap, die al den volke wezen zal"? In Christus wordt het heil universeel, spreekt God het Woord des levens tot alle volken. De windselen van het nationale van Israël worden afgewikkeld, wanneer het Kindeke neerligt in de kribbe, in

doeken gewonden. Christus predikt, dat er geene aanneming des persoons is. Hij heeft ons verlost van den vloek der wet, een vloek geworden zijnde voor ons, opdat de zegening van Abraham tot de heidenen komen zou in Christus Jezus. En zoovelen als gij in Christus gedoopt zijt, hebt gij Christus aangedaan. Daarin is noch Jood, noch Griek, daarin is noch dienstbare, noch vrije, daarin is geen man en vrouw, want gij allen zijt één in Christus.

De Christelijke Kerk is niet nationaal, maar katholiek, is niet aan een ras gebonden, maar richt zich tot de menschheid in haar geheel. Dat beteekent natuurlijk niet, dat zij voor de onderscheidenheid der rassen, die God geschapen heeft, geen oog zou hebben, noch ook, dat daarmede niet gerekend moet worden, maar wel, dat ras of bloed, stam of volk, natiën, geslachten, tongen en talen, hoezeer ook krachtens Gods bestel verscheiden, toch in Christus kunnen hebben de zaligheid, die Hij bereid heeft voor alle volken.

En zoo lag het dus voor de hand, dat in het Romeinsche wereldrijk, dat de toenmaals bekende wereld omvatte, de Kerk van Christus overal kon en moest opkomen, afgezien van bloed of ras of taal. De bonte veelheid van volken in het Romeinsche rijk onder den scepter der Caesaren, waren alle missie-gebied voor de weinige eenvoudige Godsgezanten, die de wereld ingingen met de boodschap des heils.

En in het Nieuwe Testament wordt ons met Christus' verschijning ook de wording der Kerk door de verkondiging des Evangelies in haar eersten oorsprong geteekend en ook Christus in zijne vernedering en verhooging als onze Borg en Middelaar voorgesteld, opdat alle volken Hem zullen zien als het Licht der wereld tot in hare eind-ontwikkeling toe.

Maar daaruit volgt dan ook terstond, dat wij met geene mogelijkheid kunnen verwachten, dat ons in de Heilige Schriften des Nieuwen Verbonds met betrekking tot de verhouding, waarin de Overheid zal staan tot het religieuse leven der verschillende volken, gedétailleerde voorschriften gegeven zullen worden. Slechts zeer algemeene, maar daarom toch niet minder principieele aanwijzingen zijn er gegeven, die echter duidelijk de blijken dragen daarvan, dat Christus, de Verheerlijkte, zelve in elk bijzonder geval te midden van de veelheid der volken met hunne bijzondere eigenaardigheden en eigen regeeringsvormen, die de vrucht zijn hunner historie, de Leidsman zijner Kerk is, ook met betrekking tot de vraag, welke roeping de Overheid heeft voor het religieuse leven in verband met de komst van Gods Koninkrijk.

GEEN SCHRIFTUURLIJK LICHT.

III.

Het is vanzelf sprekend juist, dat de theocratische rechtsbedeeling en wetgeving van Israël niet zonder meer voor de Christelijke Overheid in onze dagen ten regel kan worden gesteld, omdat daardoor de grens zou worden uitgewischt, die Oud en Nieuw Verbond scheidt. De plaats, die Israël in de Godsopenbaring inneemt, het typisch profetisch karakter, dat het volk in zijne gansche verschijning als volk in zijn leven, regeeringsvorm, cultuur en godsdienst vertoont, maakt dit tot een geheel eenig volk in de geschiedenis des heils. Er is geen voorbeeld van zulk een absoluut theocratisch regeerbestel, want in strikten zin is God de eigenlijke Koning des volks en zijne staatsinstelling is eene Godsregeering.

Flavius Josephus (*Contra Apionem* II, 16) beschrijft ons deze theocratie aldus: „Onze Wetgever daarentegen heeft, met voorbijgang van al deze regeeringsvormen (der heidenen namelijk), den staat, zooals men, de taal geweld aandoende, zou kunnen zeggen, tot eene theocratie gemaakt, door aan God de heerschappij en de macht op te dragen en allen te bewegen op Hem het oog te slaan als den Gever van al het goede, dat de menschen in het algemeen of elk in zijn bijzonder leven genieten en dat zij in nood op hunne gebeden verwerven". En zoo wijst Josephus er op, dat als vrucht van Gods openbaring Israëls wetgeving zich boven die van andere volken onderscheidde. Alle levensdaden hadden in Israël op God betrekking. Ook niet het minste was aan de willekeur des volks overgelaten. Gods Wet bepaalde het geheele volksleven.

En dat was daarom zóó — en dat zegt natuurlijk Josephus niet — omdat, zooals het Nieuwe Testament leert, Israël eene profetische, Christus afschaduwende functie heeft. Maar daaruit volgt, dat in die theocratische bedeeling een eeuwig, onvergankelijk element moet liggen. Christus was een slachtoffer van het begin der wereld. Hij is gister en heden dezelfde

en tot in eeuwigheid. En juist daarom is er ook in die Oud-Testamentische theocratie een norm gegeven, die ook voor de dagen van het Nieuwe Verbond geldigheid heeft.

Het ligt dus voor de hand, ook Calvijn heeft er nadruk op gelegd, dat het niet in overeenstemming is met de meening des Geestes, Gods Woord zoo te verstaan, als ware het Oude Testament geene profetie en als waren de bijzondere instellingen voor Israëls staatkundig, godsdienstig en sociaal leven nu ook voorgeschreven voor de volkeren der wereld na de verschijning van Christus. Een dergelijke Hebraïstische beschouwing is ten eenenmale onvereenigbaar met des Heeren prediking niet alleen, maar met de geheele universalistische strekking van Christus' komst. Het behoeft geen betoog, dat de steeniging van den sabbathsschender, dat de uitroeiing van hem, die geen Joodsch Pascha viert, door de Nederlandsche regeering niet letterlijk behoort te worden nagevolgd, „zoodat zij sabbathsschennis of veronachtzaming van de sacramenten, in dit geval van het H. Avondmaal, nu ook naar dien Oud-Testamentischen regel zou moeten straffen".

Deze opmerking van het Advies is volkomen juist, zooals ook de erkenning, „dat er in die oud-Israëlietische wetgeving beginselen liggen van blijvende waarde, die men echter niet kan vinden, door zich eenvoudig te beroepen op eene wet of voorbeeld uit Israëls geschiedenis, wanneer daarbij geen rekening wordt gehouden met het principieele onderscheid, dat Israëls theocratie van de Nieuw-Testamentische bedeeling scheidt" (*Advies*, blz. 295). Dit is alles juist. Alleen maar, ik heb er reeds op gewezen, de Adviseurs hebben deze op zichzelve juiste opmerking niet, althans niet genoegzaam, in toepassing gebracht. Het was hunne taak geweest na te speuren, welke dan de blijvende, eeuwig geldende kern in deze wetten is. Het kwam er voor hen op aan deze wetten uit het specifieke sociale kader van Israëls volksbestaan uit te wikkelen, zóó dat het bijzondere Joodsche weg viel, de ceremonieele, profetische afschaduwing er werd afgelicht om het zedelijk beginsel over te houden. De Heere Jezus heeft zulks gedaan, en ook de Apostel Paulus deed het alzoo.

Welnu, dit juist hebben de Adviseurs nagelaten om zoo van het Oude Testament over te gaan tot het Nieuwe met de verklaring, dat „de moeilijkheid daarin schuilt, dat God de Heere voor deze Nieuw-Testamentische bedeeling geen klaar uitgedrukt bevel heeft gegeven, hoe de Christelijke Overheid tegenover ketterij, valschen godsdienst en het rijk van den Antichrist heeft op te treden" (*Advies*, blz. 295). Ik zou haast

zeggen: Neen, natuurlijk niet, want Christus is de vervulling van Wet en Profeten. Het Evangelie is geen nieuwe wetgeving. De kluisters van het Oud-Testamentische particularisme, dat het heil bindt aan het oude volk, werden in Christus los gemaakt. Reeds in den Kerstnacht zong de menigte des hemelschen heirlegers, prijzende God en zeggende: „Eere zij God in de hoogste hemelen en vrede op aarde, in de menschen een welbehagen". Daar wordt in de boodschap der engelen naast het geheele volk, de menschheid in betrekking met Christus' verschijning ons voorgesteld. De vraag, die beantwoord moet worden, is dus: Welk blijvend, onveranderlijk element ligt er in Israëls theocratische staatsidee, die straks als Christus, het licht, dat in de duisternis schijnt, is in de wereld gekomen, met Hem zal meegaan in de wereld der volkeren? Aan die vraag gaat het Advies geheel voorbij. Ware deze vraag beantwoord, dan zou het principe ontdekt zijn, dat de oude Kerk geleid heeft in hare voorstelling ook van de Staatsmachten der Oudheid. En dan zou in het licht der historische ontwikkeling van het probleem, dat aan de Staatsmacht gesteld werd door de verschijning van Christus' Kerk in het Romeinsche Rijk, van uit dat kern-principe ook zijn begrepen hare Roomsch-wording in verband met de degeneratie der Kerk. Dan zou aan het kern-principe, zooals dit door de Reformatie weder ontdekt werd, opnieuw recht zijn geschied. Dan zou Art. 36 geheel intact gebleven zijn.

Het Advies echter lost de vraag naar den blijvenden zin der Oud-Testamentische openbaring met betrekking tot de functie van den Staat inzake het religieuse leven niet op, gaat er geheel aan voorbij en komt zonder meer tot het Nieuwe Testament, om dan op dezelfde verkeerde wijze voort te gaan, die doet denken aan de methode der zoogenaamde „loca probantia", d.w.z. aan de geheel verouderde methode, om eenige uit het verband gerukte bewijsplaatsen saam te vergaderen, zonder dat daarbij van het licht van het gansche Woord Gods sprake is.

Daarom komt het Advies tot de meening, dat „God de Heere voor deze Nieuw-Testamentische bedeeling geen klaar uitgedrukt bevel heeft gegeven, hoe de Christelijke Overheid tegenover ketterij, valschen godsdienst en het rijk van den Antichrist heeft op te treden".

Is dan Christus gekomen om eene nieuwe Staatsleer te openbaren, of eene nieuwe economie te leeren aan de menschen? Wij weten toch beter. Zoodra Hij betrokken werd in de actueele politiek zijner dagen en Hem de vraag gesteld wordt:

„Wat dunkt u? is het geoorloofd den keizer schatting te geven of niet?", dan noemt Hij die vragers „geveinsden", die Hem een strik willen spannen. En als Hij de penning genomen heeft, die des keizers beeltenis draagt, en zij gesteld worden voor des keizers beeld, dan zegt Hij: „Geeft dan den keizer, dat des keizers is en Gode, dat Gods is." Hij laat de politieke verhoudingen voor wat zij zijn, maar toch zóó, dat de souvereiniteit des keizers wordt erkend. En als Hij in Lucas 12 wordt uitgenoodigd een scheidsrechter te zijn in zake deeling eener erfenis, dan luidt zijn afwijzend antwoord: „Mensch! wie heeft Mij tot een rechter of scheidsman over ulieden gesteld?" En zoo ook heeft Christus zich niet gesteld tegen de bestaande politieke of sociale orde. Veeleer is al het bestaande in zijne prediking — de gelijkenissen toonen het — voorondersteld.

Maar dat beteekent uit den aard der zaak niet, dat het in Hem verschenen leven, dat de wederbarende daad Gods, die in Hem voltrokken wordt in de wereld, voor het leven der menschheid uit staatkundig, economisch en sociaal oogpunt, geene beteekenis had. Als de Zoon u zal vrij gemaakt hebben, zoo zult gij waarlijk vrij zijn. Die vrijheid is geene ongebondenheid, maar de hoogste gebondenheid, die onder eeuwig licht al het aardsche leert waardeeren. Van Hem gaat de opstandingskracht uit. De ure komt en is nu, wanneer de dooden zullen hooren de stem des Zoons Gods. De Zoon heeft het leven in Zichzelven en de Vader heeft Hem macht gegeven ook gericht te houden, omdat Hij des menschen Zoon is. Daarom heeft Zijne verschijning voor het leven der menschheid onafwijsbare gevolgen, waaraan zij niet ontkomen kan.

In dat licht van Christus' verschijning in hare algemeene beteekenis voor de wereld zien de Adviseurs het vraagstuk niet. En daarin is het toch in onze Confessie gesteld. Immers, als de Belijdenis in Art. 36 de Overheid als dienaresse Gods heeft belicht, in haren oorsprong en functie, dan volgt er in Art. 37 wat de Kerk gelooft aangaande de laatste dingen. Die volgorde — ik wees er reeds op — is niet willekeurig, maar laat ons zien, hoe in de komst van Gods Koninkrijk de Overheid eene van Gods wege haar toekomende functie heeft. De verschijning van Christus heeft ook voor de Staatsmacht beteekenis.

Het Schrift-onderzoek van het Advies gaat dus niet diep, terwijl niet blijkt op grond van welk schriftuurlijk beginsel de bekende woorden uit de Belijdenis moeten geschrapt worden. Dan laat de Belijdenis veel klaarder dan het Advies het licht

opgaan over de beteekenis der Overheid voor het historisch leven.

Om tot schrapping uit de Belijdenis over te gaan is het niet voldoende eenige Bijbelplaatsen op te sommen, door enkele oude theologen geciteerd, die uit den aard der zaak bij hunne behandeling in geheel andere tijdsomstandigheden stonden, voor geheel andere vragen dan in onze dagen aan de orde zijn.

En in de *Toelichting op het antirevolutionair Program* door den Heer Dr. H. Colijn, wordt dit Advies klakkeloos gevolgd, zonder eenig nader onderzoek, zonder eenige toetsing. De onfeilbaarheid der Synode van 1905 schijnt absoluut onaantastbaar voor dit geslacht. Dus wordt hetgeen er in dat Advies staat, zonder meer als onfeilbare waarheid aanbevolen.

Wie met kennis des onderscheids die nieuwe toelichting op het Program van beginselen leest en dat Advies van 1905 kent, voor dien is het duidelijk, dat wij in de beschouwingen van *Saevis tranquillus in undis* niet van doen hebben met de resultaten van een zelfstandig wetenschappelijk onderzoek, maar met eene slaafsche gebruikmaking van het Advies der Synode van 1905. En dat Advies zelf is juist met betrekking tot de vraag, wat Gods Woord ons leert, buitengewoon arm. Het vraagstuk is in dat licht in het geheel niet bestudeerd. En bij het licht, dat nog ontleend schijnt aan de Schrift, is alles aangelegd op de veroordeeling der verkeerd gelezen woorden van het gravamen, alsof de Belijdenis leerde, dat „de Overheid geroepen is met het zwaard de vijanden van Christus en Zijne Kerk te verdelgen".

Neen, dat heeft Gods Woord niet geleerd en ook de Gereformeerde Kerk niet beleden. Maar het is de vooropgezette bedoeling in dit Advies, dat dan ook reeds om het gebrek aan objectiviteit, dat er uit spreekt, als ongenoegzaam moet worden afgewezen. Het gaat niet aan op grond van een buitengewoon oppervlakkige behandeling van wat de Schrift leert te besluiten tot aantasting van de Belijdenis, die zeker ook op dit punt, gegeven de historische omstandigheden, waarin de Vaderen verkeerden, niet is tot stand gekomen zonder ernstig, biddend onderzoek der Heilige Schrift.

In elk geval is de methode, die toegepast werd in het bijeenvergaderen van eenige teksten niet de juiste. Zoo ergens dan is hierbij behoefte aan het schriftuurlijk licht, waarbij de meening des Geestes alleen kan worden gekend.

MISKENNNING VAN GODS WOORD.

IV.

Uit het karakter der Nieuw-Testamentische bedeeling volgt, dat wij in de boeken des Nieuwen Verbonds geen nauwkeurig uitgedrukte bevelen verwachten kunnen met betrekking tot de vraag aangaande de wijze, waarop de Christelijke Overheid tegenover ketterij en valschen godsdienst en het rijk van den Antichrist heeft op te treden. Toch is de conclusie, die het Advies daaruit trekt, *niet de juiste*. Deze conclusie luidt: „Elke poging toch om hiervoor een regel af te leiden, hetzij uit de Oud-Testamentische profetie, zooals Psalm 2 : 10—12 en Jesaja 49 : 23, hetzij uit te straffen, die de apostelen hebben uitgeoefend tegen Ananias en Saffira en tegen Elymas den toovenaar; hetzij uit de algemeene roeping der Overheid, Rom. 13 : 2 en 1 Tim. 2 : 1 en 2 — de plaatsen, waarop Calvijn zich beroept — brengt hier geen stap verder, omdat in al deze teksten met geen woord sprake is van het uitroeien van ketters. Uit Psalm 2 en Jesaja 49 kan alleen worden afgeleid, dat de Overheidspersonen zich voor Christus hebben te buigen en zijne Kerk hebben te beschermen, maar niet dat de Overheid als zoodanig geroepen is met het zwaard de vijanden van Christus en zijne Kerk te verdelgen".

Wat blijkt hieruit? Alleen, dat de Adviseurs, na eerst aan de desbetreffende woorden van het gravamen een beteekenis gegeven te hebben, die er niet in ligt, die ook door de godgeleerden in den tijd der Republiek er niet in gelezen is, ook door de practijk der Vaderen niet gevolgd werd, ons vertellen, dat het in het Nieuwe Testament ook niet staat. Neen, natuurlijk staat deze beteekenis niet in het Nieuwe Testament, evenmin als in de Belijdenis. Maar wat wel in de Schrift staat in Psalm 2: 10—12, Jesaja 49 : 23, Rom. 13 en 1 Tim. 2 : 1 en 2, is — en daarop komt het nu juist aan — dat, zooals het Advies (blz. 295) zegt: „de overheidspersonen zich voor Christus hebben te buigen, en zijne Kerk hebben te beschermen". Dit te erkennen is echter hetzelfde beginsel, dat ook in Art. 36, in den oorspronkelijken tekst, staat uitgedrukt.

Het is nu alleen maar de vraag, welke beteekenis dit nu heeft voor de Overheid. Als het waar is, dat Gods Woord leert, dat *de Overheid zich voor Christus heeft te buigen en Gods Kerk heeft te beschermen,* heeft deze roeping dan geene postieve beteekenis? Mag men dit dan zoo verstaan, dat de Overheid zich met het godsdienstig leven des volks heelemaal niet heeft te bemoeien, daar haar het orgaan zou ontbreken om Gods eisch te kennen? Als in Gods Woord, — zooals het Advies erkent — wordt geleerd: „de Overheid heeft zich voor Christus te buigen en heeft Gods Kerk te beschermen", dan kan dat nooit beteekenen, dat daaronder alleen eene negatieve taak te verstaan zij, zoodat zij in religieuse zaken zich van alle positief optreden zou hebben te onthouden en dus het volk uit geestelijk oogpunt aan zichzelf zou hebben over te laten. De thans door Dr. Colijn, a.w. blz. 102 aangeprezen leer van onthouding van de zijde der Overheid in zake het geestelijk leven des volks, is met Gods Woord in strijd.

Indien de tucht, waarop „de gereformeerde kerken" gewoonlijk prat gaan, goed functioneerde, dan zou de Kerk toch zulke leeringen evenzeer als strijdend met den Woorde Gods moeten veroordeelen, als de loochening der onsterfelijkheid en welke andere ketterijen er nu opschudding verwekken. Wij hebben ook in deze Staatsleer van doen met de loochening van Gods Woord, met de verwerping van Gods souvereiniteit over de Overheid, met eene ontkenning van de in de Heilige Schrift klaar en duidelijk geopenbaarde ordinantie Gods.

De Overheid heeft voor Christus te buigen, de Adviseurs geven het toe, maar hoe kan zij voor Hem buigen, als zij Hem en zijne ordianatiën niet kennen kan, omdat haar het orgaan ontbreekt? En zoo ook, de Adviseurs erkennen het, zij heeft Gods Kerk te beschermen, maar hoe zal zij deze goddelijke roeping gehoorzamen, indien zij geen onderscheid maken kan? Het behoeft geen betoog, dat wij hier staan voor de grondfout van het geheele Advies en voor de principieele afbuiging, zoowel van de „Gereformeerde Kerk", als van de A.R. politieke Partij.

De Commissie van Advies werkte niet onbevooroordeeld. Zij stond onder den druk van de jarenlang gepropageerde beschouwingen van Dr. Kuyper, waartegen zich alleen Prof. v. Velsen met kracht heeft pogen te verzetten. En Dr. Kuyper had daarbij niet het oog op de nadere bestudeering van het vraagstuk, dat Art. 36 stelde, maar uitsluitend op het politieke doel om uit de Confessie woorden weg te nemen, die, als voor de Roomschen minder aangenaam, hem in den weg stonden bij

het bereiken van de politieke doeleinden, waarvoor hij de coalitie noodig meende te hebben. Alles was er bij hem op gezet dat coalitie-ideaal te verwerkelijken. Daaraan zijn de woorden van het „gravamen" opgeofferd.

En om deze te kunnen opofferen, was het natuurlijk noodig, dat zij het brandmerk der onschriftuurlijkheid kregen. Doch dit kon alleen, wanneer hun een onschriftuurlijke zin werd ingelegd. Dus moesten zij beteekenen, dat de Overheid, waarvan eenerzijds beleden werd, dat zij voor Christus te buigen en Christus' Kerk te beschermen had, anderzijds geroepen werd verklaard „met het zwaard de vijanden van Christus en Zijne Kerk te verdelgen". Deze lezing was noodig om het vonnis der onschriftuurlijkheid te kunnen vellen.

Het verloop der Staatsleer in „Gereformeerde" kringen, heeft het uitgewezen, hoe dit wringen aan Woord en Belijdenis beide tot gevolg heeft gehad eene verliberaliseering. En dat proces van verwording gaat steeds verder voort. Het moet wel zijn een snelle afloop van wateren. Want, laat ons dit goed begrijpen: zulk een verwordingsproces staat niet op zichzelf. Het heeft diep doorwerkende gevolgen voor het politieke leven niet alleen, maar ook voor het kerkelijke. In het publieke leven verschijnt deze afwijking van Gods Woord, deze verkrachting der Belijdenis, in den vorm der liberalistische allures op allerlei gebied. En de losweeking van het gezag des Woords blijft niet beperkt tot politieke gedragingen alleen. Als er geen redelijke grond meer is om van de Overheid te eischen, dat zij voor Christus buigen en zijne Kerk beschermen zal, dan blijft het daarbij niet.

De ervaring leert, dat zij dan ook in zake onderwijs en zedelijk leven zich losmaakt van de eeuwige beginselen van Gods Woord. Ook dat leert de ervaring. De Kerk mist dan den steun der Overheid bij de volbrenging harer taak. Zij kan dan wel prediken, dat „zij in God vindt de bron van het souverein gezag", dat zij „eeuwige beginselen, die ons in Gods Woord geopenbaard zijn", belijdt. Doch wezenlijk belijdt en leert dan de Kerk, dat de Overheid het onderscheidingsorgaan mist in zuiver religieuse zaken, God niet meer kan kennen als de bron van het souvereine gezag en voor alle eeuwige beginselen blind en doof is geworden.

Indien er iets uit dit alles blijkt, dan toch zeker wel, hoe onklaar het inzicht der Adviseurs wezenlijk is geweest. Dit was het noodzakelijk gevolg van de dooréén-haspeling van het belijdenis-vraagstuk met dat van het coalitie-belang. Voor de „gereformeerde kerken" werd dit beloop bovendien een

ramp, omdat deze methode den eerbied voor Schrift en Belijdenis beide ondermijnen moest. De ervaring heeft ook dit reeds geleerd.

In plaats van zich de vraag te stellen, wat het voor de politieke practijk beteekenen moet, wanneer de Overheid zich voor Christus buigen en zijne Kerk beschermen zal, gaat het Advies voort met eene even oppervlakkige beschouwing over „de Overheid als dienaresse Gods, die het zwaard draagt tot straf dengene, die kwaad doet". Dat geldt niet alleen voor de Christelijke Overheid, maar voor de Overheid in het algemeen en zegt hier even weinig als de vermaning van den Apostel, dat de gemeente bidden zal voor koningen en allen, die in hoogheid gezeten zijn, opdat wij een gerust en stil leven mogen leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid. Want blijkbaar wordt hiermede niets anders bedoeld, dan dat „de Overheid de Christenen niet vervolge, maar hen bescherme, opdat zij rustig en stil kunnen leven". Op deze wijze heeft het Advies al zeer gemakkelijk afgerekend met het Nieuwe Testament.

Het behoeft echter geen betoog, dat in alle deze plaatsen niets gevonden kan worden, dat de lezing, aan de woorden van het gravamen gegeven, kan bevestigen. Als de Overheid Gods dienaresse wordt genoemd, dan wordt daar niet mee gezegd, dat zij ketters moet dooden. En als er gezegd wordt, dat zij het zwaard draagt tot straf dengene, die kwaad doet, dan schijnt daarin ook niets van ketterdooding te staan. En zoo ligt de conclusie voor de hand, dat de woorden van het gravamen, zooals zij die verstonden, in het Nieuwe Testament niet voorkomen en dus kunnen zij wel worden geschrapt.

Doch is dit nu eene methode van Schriftverklaring, die op doeltreffende wijze kan leiden tot eene werkelijke grondige vaststelling der leer? Zoo blijft men eigenlijk geheel buiten levensverband met de Heilige Schrift, dient zij veeleer als een soort voorraadsschuur van zoogenaamde bewijsplaatsen, waarbij de openbaring Gods geheel wordt miskend en misbruikt, als ware zij eene bron van motto's, die de buiten haar om gewonnen voorstellingen van anderen oorsprong hebben te dekken.

Ik zal niet zeggen, dat de Adviseurs de eenigen geweest zijn, die zoo deden. Trouwens, zij zouden niet zoo gedaan hebben, als niet voorop gestaan had, dat de woorden van het gravamen moesten worden geschrapt. Noch Kuyper, noch Bavinck waren gewoon om zoo te werken. In elk geval zouden zij deze methode hebben verworpen. Dr. Kuyper althans heeft in zijne

Encyclopaedie een geheel andere methode aangeprezen en gewaarschuwd tegen hetgeen, waartoe zij in dit Advies zijn vervallen. Aldus toch schreef hij (a.w. 1e uitg. dl. III, blz. 410): „Elk apriorisme en individualisme gaat alzoo tegen de natuur van de Openbaring en tegen de geaardheid van het Christelijk leven in. Wie een hem nog vreemde bergstreek bereist, loopt niet maar op goed geluk toe, maar raadpleegt de bewoners of neemt een gids mee. En zoo is het ook hier. Op elk punt van den weg, waar men links of rechts kan afslaan, hebben schrijvers in den loop der historie den weg rechts, en anderen den weg links gekozen en de uitkomst van beider keuze is openbaar. Het is gebleken, dat wie links koos, in ketterij verviel, van de geestelijke volheid des Christendoms afzwierf en ten slotte geheel van de waarheid vervreemdde; terwijl omgekeerd wie den weg rechts insloeg, verder kwam en rijpte in geestelijke kracht. Het ware dus ongerijmd, indien elk dogmaticus zich aanstelde, als ware dit terrein nog nimmer betreden, of zich aan allerlei proefnemingen waagde, op gevaar af, dat straks zijn weg doodliep; en wat hij naar recht en reden te doen heeft, is, dat hij mijde bij elken tweesprong het pad, waarop de ketterij doodliep, en insla den weg, waarop de orthodoxe Kerk haar schreden richtte en waarop zij zich met eere gekroond zag".

Zie hier Dr. Kuyper's waarschuwing. Hoe jammer, dat hij er zelve niet aangedacht, noch ook naar gedaan heeft bij dit zoo gewichtig onderzoek. Op den tweesprong tusschen politiek beginsel en politiek belang koos hij links, het pad, waarop de ketterij dood moest loopen. Hij richtte zijne politieke schreden en die der A.R. niet op den weg, waarop de orthodoxe Kerk hare schreden richtte, maar links. Aan de schadelijke gevolgen daarvan ontkwam noch de Kerk, noch ook het politieke streven zijner Partij. Men vervreemdt zich niet straffeloos van de waarheid, die Gods Kerk de eeuwen door beleden heeft. Dit politieke streven toch is uitgeloopen op een leer, die nimmer door eenige Christelijke Kerk beleden is.

En daarom roepen wij het Christenvolk uit zijnen slaap op met de bede, dat de Heere het moge wakker schudden, voordat het te laat zal zijn.

Wij behoeven voor alles in deze dagen terugkeer tot de historische Christelijke beginselen. Ook hier geldt: Tot de Wet en tot de getuigenis! Wanneer zij zich daarvan losmaken, zij zullen geen dageraad hebben. En naar de Wet en de Getuigenis is de Belijdenis ook in de woorden van het gravamen, al werden zij door de Adviseurs en de Synode miskend.

BEGRIPSVERWARRING.

V.

Inderdaad blijkt uit Jezus' prediking, dat Hij van gewelddadige maatregelen voor de uitbreiding van het Koninkrijk Gods niet wil weten. Hij bestraft zijne discipelen, wanneer zij in vleeschelijken ijver daartoe overgaan. Dat volgt uit zijne verschijning zelve, die daad van Gods wondere ontferming is tot stand gebracht door de werking des Heiligen Geestes. Hij is ook uit dit oogpunt de vervulling van Wet en Profeten, die gekenmerkt werden door het Woord des Heeren, tot Zerubbabel gebracht: „Niet door kracht, noch door geweld, maar door mijnen Geest zal het geschieden, zegt de Heere der heirscharen". God leert zijn volk te leven uit en bij de wonderwerken des Heiligen Geestes, die als de derde Persoon in Gods heilig en Drievuldig Wezen tot ambt heeft, zooals onze oude Catechismus het ons leert: de heiligmaking. Hij maakt in schepping en herschepping Gods eeuwige gedachten tot werkelijkheid in de schepselen.

Het ligt dus voor de hand, dat wij niet verwachten kunnen, dat de Heere Jezus geweldmaatregelen zal voorschrijven. Integendeel, Hij leert zijnen discipelen, dat het genadewerk tot stand gebracht zal worden door den Heiligen Geest, dien Hij zenden zal van den Vader. Dus leert Hij hen ook het alles van dien Heiligen Geest te verwachten. Dat gaat zelfs zoo ver, dat Hij, wanneer de vervolging komen zal en de zijnen zullen verschijnen voor koningen en stadhouders om zijns Naams wil, hen aldus vermaant: „En dit zal u overkomen tot eene getuigenis. Neemt dan in uwe harten voor, van te voren niet te overdenken, hoe gij u verantwoorden zult, want Ik zal u mond en wijsheid geven, welke niet zullen kunnen tegenspreken, noch wederstaan, allen, die zich tegen u zetten", Lucas 21 : 14, 15.

Daaruit wordt het duidelijk, dat ook in de bangste ure Gods kinderen de leiding des Heiligen Geestes mogen inwachten.

Zij zijn tot een getuigenis, tot een „martyrium". En alzoo zullen zij dus de instrumenten zijn, waardoor de Heilige Geest Gods Woord spreekt te midden der wereld, die in het booze ligt, opdat daardoor Gods Koninkrijk komen zal.

Voor geweldmaatregelen, van welke zijde ook, is daarin geene plaats. En wij mogen dus niet verwachten, dat Jezus overheidsgeweld zal inroepen om zijn Koninkrijk te doen komen. Het is dus waar, zooals op blz. 296 van de *Acta der generale Synode der geref. Kerken* van 1905 staat: „Alle poging om zijn rijk door uitwendig geweld uit te breiden of te verdedigen, heeft Christus derhalve tegengestaan en afgekeurd, omdat dit met den aard van zijn Koninkrijk in strijd was". Doch daaruit blijkt niet ook maar de minste aanwijzing met betrekking tot de taak der Overheid. Hij leert alleen in deze redenen, dat Gods Kerk, daar zij gewrocht is van den Heiligen Geest, uit Diens arbeid leven zal en dus, dat die Kerk geene geweldmaatregelen tot hare beschikking heeft, noch hebben mag.

En daar dit door den Heere Jezus zelven geleerd werd, heeft het voor alle eeuwen een normatief gezag. Het Advies legt daarop terecht nadruk, maar verzuimt er de aandacht op te vestigen, dat deze door den Heere Jezus gepredikte beschouwing van de komst zijns Koninkrijks ons niets leert aangaande de taak der Overheid. Jezus blijft zich beperken tot de voleinding van het Godsrijk, dus kan daaruit geene enkele conclusie volgen over de taak der Overheid.

Dat blijkt nog veel duidelijker uit de gelijkenis in Matth. 13 : 29—31, waarop in het Advies niet alleen, maar ook reeds vroeger door Dr. Kuyper een beroep was gedaan. Het Advies spreekt daarover aldus: „En dat dit niet alleen gold tijdens Zijne omwandeling op aarde, toen Hij nog in den staat der vernedering was, maar de blijvende grondwet zou zijn voor Zijn Koninkrijk, heeft Hij uitdrukkelijk geleerd in de gelijkenis van het onkruid op den akker. Want als de dienaars van den heer van den akker vragen: „wilt gij, dat wij heengaan en het onkruid vergaderen, geeft de heer ten antwoord: „Neen, opdat gij, het onkruid vergaderende, ook mogelijk met ditzelve de tarwe niet uittrekt. Laat ze beide te zamen opwassen tot den oogst, en in den tijd des oogstes zal ik tot de maaiers zeggen: vergadert eerst het onkruid en bindt het in busselen om het te verbranden; maar brengt de tarwe saam in mijne schuur".

Terecht wordt voor de verklaring hiervan gewezen naar Jezus' eigen woorden in Matth. 13 : 36-43, waar de Heere, „de Zoon des menschen, het goede zaad zaait, de akker de wereld

wordt genoemd, het goede zaad de kinderen des Koninkrijks zijn. De vijand is de duivel, die het onkruid gezaaid heeft, als de menschen sliepen, de oogst is de voleinding der wereld en de maaiers zijn de engelen. Ten laatste wordt het onkruid verbrand in de voleinding der wereld".

Dit is alles volkomen juist, maar het doet mij leed te moeten opmerken, dat deze gelijkenis absoluut niets leert aangaande de taak der Overheid. Reeds Augustinus heeft, wijzende op Matth. 13, tegen de Donatisten geleerd, dat in de Kerk ook verkeerde elementen getolereerd moeten worden (Ep. CLXXI), maar met de Overheidstaak heeft deze gelijkenis niet van doen. Daarom, als er gezegd wordt, Matth. 13 : 25: „En als de menschen sliepen, kwam zijn vijand en zaaide onkruid midden in de tarwe en ging weg", dan wordt daarop verder geen nadruk gelegd, hoewel de vraag zou kunnen rijzen, of dan deze zaak-beschadiging van Overheidswege geen straf verdiende. De Heere Jezus verklaart het aldus in vers 39: „En de vijand, die hetzelve gezaaid heeft, is de duivel". Daaruit blijkt dus, dat deze gelijkenis eene geheel andere strekking heeft en niet bedoelt ons leering te bieden aangaande de Overheidstaak.

Doch dan is het beroep op deze gelijkenis daarvoor ook geheel zonder beteekenis. Deze gelijkenis ontsteekt geen licht over de Overheidstaak, leert ons in den diepsten grond, dat de Heere de kenner der harten is en niet de menschen. Dat dus de Kerk, met name in hare oordeelen, voorzichtig heeft te zijn en wij ook de Kerk met voorzichtigheid hebben te beoordeelen, wanneer het er op aankomt haar te toetsen op zuiverheid en reinheid. Daarom staat er in Art. 29 onzer Confessie: „Wij spreken hier niet van het gezelschap der hypocrieten, welke in de Kerk onder de goeden vermengd zijn en intusschen van de Kerk niet zijn, hoewel zij naar het lichaam in dezelve zijn". Met de functie der Overheid heeft dit echter niet van doen. En daarom moet het beroep, dat de Adviseurs in navolging van Dr. Kuyper, op deze gelijkenis gedaan hebben, volstrekt als niet ter zake doende, worden afgewezen.

Het behoeft geen nadere toelichting, dat de komst van Gods Koninkrijk verwerkelijkt wordt door het geloof, hetwelk de Heilige Geest, zooals de Catechismus ons leert, „door het Evangelie werkt" in de harten en dat „de Zone Gods uit het gansche menschelijke geslacht Zich eene gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren, door Zijn Woord en Geest in de eenigheid des waren geloofs van het begin der wereld tot aan het einde vergadert". Geweldmaatregelen zijn daarbij

volkomen uitgesloten en de Overheid heeft daarbij geene taak. En dit niet daarom, dat de Heilige Schrift de Overheid niet zou erkennen en van haar bestaan en functie niet zou afweten, maar omdat bij de vraag, hoe God zijn heilsplan verwerkelijkt, instrumenteel doordat onze verheerlijkte Middelaar in den hemel, als onze hoogste profeet de volmaking van het Godsrijk tot stand brengt, de Overheid niet in de eerste plaats in het geding is. De Schriftgedeelten, waarop het Advies zich beroept, vallen daar wezenlijk buiten.

En zoo is het apriori te verwachten, dat ook de apostelen geen ander standpunt innemen, als zij spreken over den opbouw der gemeente. Zij hebben het alleen verwacht van Woord en Geest en niet van eenige andere macht in de wereld. Als daarom de Adviseurs wijzen op 2 Cor. 10 : 4, waar de apostel Paulus zich verdedigt tegen zijne belagers en zegt: „de wapenen van onzen krijg zijn niet vleeschelijk, maar krachtig door God", of in Ephese 6 den Christen als een krijgsman teekent, toegerust met „den helm der zaligheid en het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord", dan heeft dit toch niets te maken met wat de Overheid heeft te doen. Daaruit kan alleen blijken, dat het Woord en de Geest de instrumenten zijn, waarvan God zich bedient om zijn Koninkrijk te bouwen. En als er geschreven staat, Rom. 1 : 16, dat het Evangelie eene kracht Gods is tot zaligheid een iegelijk, die gelooft, wie heeft er dan ooit aan gedacht, dat daaruit ook maar iets kan worden afgeleid, dat op de Overheidstaak betrekking heeft?

Gods Kerk is alleen tot bloei gekomen door de prediking des Woords en de kracht des Heiligen Geestes, die dat gepredikte Woord tot een vruchtbaar zaad der wedergeboorte maakte. Maar uit dat feit kan niet worden afgeleid, wat God van de Overheid vordert. En daaruit kunnen wij ook niet leeren, welke taak zij heeft te volbrengen. Slechts dit ééne kan er uit worden geleerd, dat de gemeente des Heeren van geen vleeschelijke middelen de komst van Gods Koninkrijk mag verwachten. „Zij mag", en dit is terecht in het Advies (blz. 297) opgemerkt, „niet wijzer willen zijn dan God, die alleen door de prediking Zijns Woords Zijn Kerk wil uitbreiden en in stand houden". Dit geldt de roeping der Kerk, doch daaruit volgt niet, welke de roeping der Overheid is, want deze is van geheel andere orde. En het is een fout in het Advies, dat het zonder meer uit wat tot de levensfunctie der Kerk behoort, een besluit trekt tot hetgeen de Overheid moet doen of niet moet doen.

Ten onrechte wordt er dan ook gezegd, van de Overheid:

„Zij is dienaresse Gods; en daarom heeft zij zijn bevel te eerbiedigen. Zij mag de Kerk niet met het materieele zwaard beschermen tegen ketters; want Christus heeft aan Zijne Kerk het *geestelijk* zwaard geschonken, om dit te doen. Zij mag de afgoderij en den valschen godsdienst niet uitroeien en het rijk van den Antichrist te gronde werpen" (*Advies*, blz. 297).

Hier plaatst het Advies ons voor eene absoluut onjuiste conclusie, die de vrucht is van een logische fout, die op haar beurt geïnspireerd werd door de vooropgezette bedoeling der Adviseurs om die bepaalde woorden uit het gravamen te kunnen schrappen. De logische fout, waaraan de Adviseurs zich hebben schuldig gemaakt, is die, welke in de oude logica genoemd werd: „metabasis eis allo genos". d.w.z. zij maakten de logische fout van een sprong van het eene gebied, dat der gemeente en haar leven, op een ander gebied, dat daarmede niet mag verward worden, namelijk het gebied van de Overheid. Zoo wordt er een begripsverwarring geboren, waardoor de geheele redeneering tot een valsche conclusie wordt gebracht. De vraag, hoe God zijne gemeente bouwt door zijn Woord en Geest, is een geheel andere dan die: welke taak krachtens den Woorde Gods aan de Overheid is opgedragen?

Deze twee vraagstukken: hoe God zijn Kerk bouwt en zijn Koninkrijk doet komen eenerzijds en anderzijds welke functie de Overheid heeft krachtens Gods Woord, moeten volstrekt onderscheiden worden. In het Advies worden deze twee eenvoudig door elkander gehaspeld. En daarom is dit Advies geheel met de gegevens van Gods Woord in strijd. De Kerk heeft nooit afgoderij, valschen godsdienst en het rijk van den Antichrist met het materieele zwaard neer kunnen werpen, omdat zij dit zwaard nooit heeft ontvangen. De Kerk heeft alleen maar Gods Woord. Zelfs de Roomsche Kerk gaf de ketters als misdadigers over aan de Staatsmacht, want de Kerk „non sitit sanguinem", dorst niet naar bloed! was de leuze.

Het is echter een geheel andere vraag, wat de Overheid moet en mag doen. Volgens de conclusie van de Adviseurs hebben de vrome koningen van Israël, heeft Asa, waarvan 1 Kon. 15 : 11 zegt: „En Asa deed wat recht was in de oogen des Heeren, gelijk zijn vader David", gedaan wat absoluut verwerpelijk moet worden geacht, toen hij de schandjongens opruimde en de drekgoden, die zijn vaders gemaakt hadden; deed Hiskia verkeerd met het wegnemen der hoogten en het breken der opgerichte beelden en de uitroeiing der bosschen. Doch de Schrift zegt: „Hij deed wat recht was in de oogen des Heeren".

De Adviseurs zeggen van de Overheid: Zij mag de Kerk niet met het materieele zwaard beschermen tegen ketters, zij mag de afgoderij en den valschen godsdienst niet uitroeien, maar de Schrift zegt van de koningen, die het deden als van Hiskia: „hij betrouwde op den Heere, den Gods Israëls, zoodat na hem zijns gelijke niet was onder alle koningen van Juda, noch die voor hem geweest waren".

Vanwaar nu die tegenspraak tusschen hetgeen de Schrift leert en de conclusie, waartoe de Adviseurs komen? Omdat aan het Advies geen nauwkeurig Schriftuurlijk onderzoek ten grondslag ligt. Zij hebben het vraagstuk, dat in het geding was, verward met een geheel ander probleem, de roeping der Kerk en die der Overheid dooreen gemengd om te komen tot eene conclusie, die met Gods Woord volkomen in strijd is! Want indien het waar is, dat de Overheid afgoderij en valschen godsdienst niet mag uitroeien, dan hebben de vrome koningen, die door den Heere geprezen worden, hun taak verkeerd begrepen. Ook onder het Oude Verbond kon toch Gods Kerk op geen andere wijze gebouwd worden dan door zijn Woord en Geest. Heeft niet Jesaja gezegd: „Mij aangaande, dit is mijn verbond met hen, zegt de Heere: Mijn Geest, die op u is en mijne woorden, die Ik in uwen mond gelegd heb, die zullen van uwen mond niet wijken, noch van den mond van uw zaad, noch van den mond van het zaad uws zaads, zegt de Heere, van nu aan tot in eeuwigheid toe?"

Daarom, het Advies is niet gegrond op het Woord Gods, doch gericht op een vooraf bepaald resultaat. De woorden van het gravamen moesten worden geschrapt om politieke overwegingen en de Heilige Schriftuur werd er op de klanken af voor gebruikt om dit te rechtvaardigen. Zoo moesten de Adviseurs wel komen tot eene conclusie, die ten slotte als noodzakelijk gevolg had eene leer, die in tegenspraak is met Gods Woord en in den loop der eeuwen dan ook door geen enkele Kerkformatie ooit als schriftuurlijk verkondigd werd.

GODSRIJK EN GEEN WERELDRIJK.

VI.

De openbaring Gods heeft in Christus in zooverre een gewijzigd karakter verkregen, dat de windselen van Israëls particularisme werden afgeschud, zoodat Israël als volk, om zoo te zeggen, de zaadkorrel is geweest, waaruit het Koninkrijk Gods als eene universalistische, tot alle volken zich uitstrekkende levensplanting opkomen moest. De Kerk van Christus is niet door bloed of ras bepaald, maar door de eenheid in Christus Jezus. Want door het geloof in Hem hebben Gods kinderen alleen macht ontvangen dien naam te dragen.. Zoovelen als zij in Christus gedoopt zijn en Hem hebben aangedaan, ontvingen zij die macht. De vraag naar ras en bloed valt daarbij weg, evenzeer als die naar maatschappelijken stand of bezit. Daarin is noch Jood, noch Griek, daarin is noch dienstbare, noch vrije, daarin is zelfs geene vraag naar geslacht. Die van Christus is, behoort tot Abrahams zaad.

En nu ligt het voor de hand, dat als de apostelen met dit Evangelie het groote, wereldomvattende Romeinsche rijk ingaan, zij dan niet met eene Staatsleer aanvangen, al beteekent dit niet, dat dit Evangelie voor den Staat en voor de Maatschappij zonder beteekenis blijft. Doch het richt zich tot de menschenwereld, zooals zij zich voor de apostelen ontsloot met haar cultuur, gelijk de volken deze ook buiten verband met Gods bijzondere openbaring hadden voortgebracht. Zooals Gods openbaring steeds het natuurlijk gewordene, gelijk het onder den invloed van den val zich heeft ontwikkeld, vooronderstelt, zoo is dit ook met Christus' verschijning niet anders. Hij is, zooals er geschreven staat, „in de wereld gekomen". Die wereld was er dus als de vrucht van de eeuwenlange ontwikkeling, die zij had doorloopen. De Heere Jezus vond die wereld, zooals zij bestond onder de heerschappij der Caesaren. Hij maakte dus geene regeering, doch Hij vond er eene.

En het gevolg moet dus wel zijn, dat er eerst dan aanleiding is eene nadere Evangelische belichting van politieke problemen in de prediking der Apostelen te verwachten, wanneer Gods pas geboren wereldkerk met de politieke orde in contact wordt gebracht. Eerst wanneer de gemeente van Christus zoozeer gewassen is, dat zij de aandacht begint te trekken in breeden kring, zoodra de beginselen van dit Evangelie zoo diep hebben doorgewerkt, dat er van een samentreffen tusschen wat is en wat komt, sprake is, mag en moet men verwachten, dat er politieke vragen in het geding komen. Doch in de eerste tientallen jaren der Christelijke aera is daarvan nauwelijks sprake.

In het Nieuwe Testament kan niet anders verwacht worden dan dat er slechts algemeene symptomen verschijnen, die ons leeren in welke verhouding de Kerk door het Evangelie gebracht wordt tot de Staatsmacht. Het spreekt dus van zelf, dat wij in het Nieuwe Testament geen in den breede omschreven politieke eischen van Gods gemeente kunnen verwachten. Men kan dus ook geen, om dan de woorden der Adviseurs over te nemen, *„rechtstreeksche bevelen Gods"* dienaangaande verwachten. En zoo is het zeker juist, dat men acht moet geven op beginselen, die Gods Woord in het Nieuwe Testament ons openbaart. Alleen maar, het is niet juist, wanneer het Advies dit beperkt tot „beginselen, die Gods Woord ons in het Nieuwe Testament kennen doet aangaande den aard van Christus' Koninkrijk". Daarmede zijn wij er nog niet, want de vraag gaat nog verder dan die naar den aard van Christus' Koninkrijk, want wij moeten weten in welke verhouding dit Koninkrijk van Christus staat tot de Koninkrijken der wereld. Dat is eigenlijk het vraagstuk.

Het is zeker juist, „dat Christus' Koninkrijk niet is van deze wereld, dat het niet is aardsch, maar geestelijk, „niet komt met uitwendige gedaante, maar is binnen in ulieden". Het is juist, dat Christus tot Pilatus zeide: „Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld. Indien mijn Koninkrijk van deze wereld ware, zoo zouden mijne dienaren gestreden hebben, opdat ik den Joden niet ware overgeleverd; maar nu is mijn Koninkrijk niet van hier". En het is ook waar, dat toen Petrus het zwaard wilde trekken om Hem te verdedigen, Christus gezegd heeft: „Keer uw zwaard weder in zijne plaats, want allen, die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan". En het is zoo, toen de discipelen vuur uit den hemel wilden laten nederdalen om de vijandige Samaritanen te verdelgen, dat Jezus gezegd heeft: „Gij weet niet van hoedanigen geest gij zijt". Uit dergelijke

woorden blijkt dus, dat de Heere Jezus krachtens het geestelijk karakter van zijn Koninkrijk er niet aan gedacht heeft, dat geweldmaatregelen moesten worden aangewend om het tot heerschappij te brengen.

Dit alles is volkomen juist, zooals het door de Adviseurs werd opgemerkt, alleen maar hiermede is het vraagstuk nog niet met klaarheid aan de orde gesteld. Dat hadden de Adviseurs bij Calvijn beter toegelicht kunnen vinden. Calvijn wist evengoed als de Adviseurs, dat ons in de Schrift niet geleerd wordt, dat het Koninkrijk Gods met geen geweldmaatregelen kan worden uitgebreid. Maar hij had ook oog voor die andere vraag, die van veel wijder strekking is, namelijk, of dit geestelijk karakter van Gods Koninkrijk nu beteekent, dat de regeering, met name de regeering van Christelijke volken, met het geestelijk, godsdienstig en zedelijk leven van het volk, waarover zij gesteld werd, niets te maken zou hebben. Het is toch eene andere vraag, of een gewelddaad tegen Jezus' persoon voor zijne discipelen aanleiding mag zijn het zwaard te trekken, ja dan neen, dan wel, of de regeering van een Christelijk volk voor de volksontwikkeling in geestenlijken zin al of niet eene taak heeft te volbrengen.

Calvijn heeft dit veel beter aangevoeld dan de Adviseurs. In zijne verklaring op het Evangelie van Johannes (Ed. Schippers, fol. 164. T. VI) legt Calvijn nadruk op het feit, dat Christus geen aardsche goederen en schatten geeft, noch wat begeerlijk is voor dit leven, doch dat de door den Geest Gods herborenen het hemelsch leven ontvangen in heiligheid en gerechtigheid. Toch is dit Koninkrijk in deze wereld. Het heeft zijn zetel in onze zielen. Christus verklaart, dat Hij geen aardsch Koninkrijk heeft nagestreefd, geen aardsche Koning is. „Mag men", zoo vraagt Calvijn, „dan Christus' Koninkrijk niet met de wapenen verdedigen? Als den vorsten bevolen wordt den Zoon Gods te kussen, dan wordt hun toch niet slechts opgedragen, dat zij zich als private personen aan zijne heerschappij onderwerpen, maar ook, dat zij naar hun vermogen hunne macht zullen aanwenden tot bescherming der Kerk en tot beschutting der godzaligheid? Op het eerste antwoord ik, dat *verkeerd* en *onverstandig doen,* die er deze gevolgtrekking uit halen, dat men de leer des Evangelies en den reinen dienst Gods niet met de wapenen moet verdedigen, want dat is geene verdediging van Christus' persoon. Slechts zooveel besluit Christus in dit geval, hoe ijdel de beschuldiging der Joden is, die Hem lasterlijk hebben aangeklaagd. Maar indien godzalige koningen met den zwaarde Christus' rijk

voorstaan, dan geschiedt dit op andere wijze, dan zooals zij aardsche rijken plegen te verdedigen. Daar het Koninkrijk van Christus geestelijk is, behoort het door leer en kracht des Heiligen Geestes gesticht te worden. Zoo ook wordt zijne stichting voleindigd, want het komt niet door wetten en edicten van menschen, noch door straffen tot de gewetens der menschen. Doch desalniettemin verdedigen soms vorsten Christus' Rijk, eensdeels, doordat zij hunne bescherming aan de Kerk verleenen tegen de goddeloozen. Overigens is de verdorvenheid der wereld oorzaak, dat meer door het bloed der martelaren Christus' Rijk bevestigd wordt dan door bescherming met de wapenen".

Deze beschouwing van Calvijn over Joh. 18 : 36 leert ons, hoe het hem klaar voor den geest staat, dat Christus voor Pilatus zich verdedigt tegen de valsche en dwaze beschuldigingen der Joden met een beroep op het wezenlijke zijner verschijning, waardoor de dwaasheid en ijdelheid van hunne aanklacht in het oog valt. Maar Calvijn laat daar benevens ook zien, hoe uit het karakter van zijn Koninkrijk niet volgen kan, dat daardoor wijziging gebracht wordt in wat krachtens Gods ordinantie roeping is van de Staatsmacht.

En zoo zegt Calvijn ook bij Matth. 26 : 52, waar Jezus Petrus berispt, hem gebiedt het zwaard weder te steken in de scheede, „want allen, die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan. Christus bevestigt daardoor het voorschrift der Wet, waarbij aan private personen het gebruiken van het zwaard verboden wordt". Hij onderscheidt ten scherpste tusschen het persoonlijke en het officieel rechterlijke. „Fanatici" noemt Calvijn hen, die den rechters het zwaard ontrukken.

Met de vraag, welke de Overheidstaak is met betrekking tot het geestelijk leven, heeft dus deze uitspraak van Jezus niet van doen. Hij bestrafte Petrus om een misbruik van het zwaard, daar het hem niet opgedragen was een vonnis te voltrekken, dat der rechterlijke macht blijft voorbehouden. En zoo ook is de vleeschelijke ijver der discipelen, die om vuur uit den hemel riepen, opdat de Samaritanen zouden worden verdelgd, geen argument, dat hier kan worden aangevoerd, waar het geldt de grenzen van de Overheidstaak te bepalen (Luc. 9 : 54, 55). Zeker is het juist, dat de Heere Jezus de poging om zijn Rijk met geweld uit te breiden of te verdedigen heeft tegengestaan en afgekeurd, omdat het met den aard van zijn Koninkrijk in strijd is.

Doch dat dit beroep der Adviseurs op de werking des Geestes voor hetgeen zij moesten en wilden bewijzen, geheel

krachteloos is, kan daaruit reeds blijken, dat ditzelfde beginsel ook in het Oude Verbond, dus toen de Staatsmacht zich ook over het religieuse leven zoo absoluut uitstrekte als uit de koningsgeschiedenissen blijkt, reeds klaar geopenbaard was. Ook tot Zerubbabel zeide de Engel: „Dit is het woord des Heeren tot Zerubbabel, zeggende: Niet door kracht, noch door geweld, maar door mijnen Geest zal het geschieden, zegt de Heere der heirscharen". Daaruit blijkt, dat het beroep op de werking des Heiligen Geestes, door wien Gods Koninkrijk alleen komen kan, niet van doen heeft met de bepalingen van de grenzen der overheidsmacht.

Het Woord leert ons daardoor, dat wij geen vleesch tot onzen arm mogen stellen, hebben af te zien van onszelven, om den Heere het werk te laten, dat Hij Zichzelven heeft voorbehouden. Zooals Hij gezegd heeft: „Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt", zoo zegt Hij ook, dat wij onze eigen rechters niet mogen zijn en dat wij daarvoor Gods hulp en bijstand niet mogen inroepen, zooals de discipelen zich aanmatigden bij hun oordeel over de onwillige Samaritanen.

Er kan dus geene sprake van zijn, dat de Heere Jezus zou hebben geleerd, dat Gods Koninkrijk met geweldmaatregelen komen kan. De eenige gelegenheid, waar de Heere van een „dwingen" gesproken heeft, is bij de gelijkenis van het groote avondmaal in Lucas 14 : 16—24 wanneer „de heer zeide tot den dienstknecht: Ga uit in de wegen en heggen en dwing ze in te komen, opdat mijn huis vol worde". Afgezien nu van de vraag, welken rol dit woord heeft gespeeld in de geschiedenis ook van de verhouding tusschen Staat en Kerk, kan besloten worden, dat van geweldmaatregelen der Overheid tot bevordering van de komst van Gods Koninkrijk door den Heere Jezus niet wordt gesproken en dat ook de discipelen daarop geen beroep hebben gedaan. Doch daarmede is niets gezegd aangaande het eigenlijke vraagstuk, dat bij Art. 36 in het geding is, namelijk de vraag: Wat leert Gods Woord aangaande de verhouding van de Staatsmacht tot de Kerk?

DE NEGATIE VAN HET WERK DES HEILIGEN GEESTES.

VII.

Wij hebben nu het geheele Schriftuurlijke apparaat van het Advies nagegaan en aangetoond, dat de wijze, waarop de „gereformeerde Kerken" in 1905 geleid werden tot schrapping der in het gravamen vermelde woorden, dus het dogma uit de Schrift wordt belicht, geheel onvoldoende is. Eenige schriftuurplaatsen, die betrekking hebben op de verkondiging des Evangelies door de Kerk, moeten dienen om ons de Overheid voor te stellen als zonder eenige taak in verband met het geestelijk leven des volks.

Wij hebben er prijs op gesteld met name ook de wijze, waarop de Schrift gebruikt werd, aan critiek te onderwerpen, opdat het duidelijk zal worden, dat aan deze behandeling van het vraagstuk elke wezenlijk schriftuurlijke grond ontbreekt. De oppervlakkige methode, die daarbij toegepast werd, is een merkwaardig voorspel gebleken van den snellen afloop der wateren in de leerzuiverheid der zich als „gereformeerde kerken" aandienende kerkelijke formatie. Wat wij nu zien gebeuren in het geestelijk verloop van die gansche beweging, is eveneens het gevolg van dezelfde oppervlakkige leer-methode. Op elk gebied moest dit wel een schadelijke uitwerking hebben, want de geheele beweging, die in 1892 geleid heeft tot de vereeniging met de vroegere Chr. Gereformeerden, is niet geboren uit religieuse, maar uit politieke motieven. Deze was eene vrucht van politieke berekening en geenszins van de werking des Heiligen Geestes, die tot nieuw leven het volk had opgewekt.

Daarom is het absoluut verwerpelijk het voor te stellen, alsof wij hier van doen hadden met eene Reformatie. Daarvan zou men nog eer kunnen speuren in 1834, want daarin openbaarden zich spontane behoeften, waarvan het alleen te betreuren is, dat zij niet geleid konden worden in de bedding der bestaande Kerk. Maar in 1886 en 1892 staan wij voor rein politieke methoden, die dan ook geen enkel politiek middel versmaad hebben. Doch van eene levensverdieping was hierbij geene sprake, wel van verrationaliseering der religie.

Het is dan ook begrijpelijk, dat de Adviseurs, als het op de schriftuurlijke belichting aankomt, zoo deerlijk te kort geschoten zijn. En wij zouden nu verder, nadat gebleken is, dat er van eene staving door een wezenlijk beroep op Gods Woord geene sprake is, het hierbij kunnen laten om over te gaan tot de ontwikkeling van het dogma, zooals het vraagstuk zich in onzen tijd aan ons voorstelt, indien er nog niet één punt was, dat wij volledigheidshalve niet willen voorbijgaan, omdat het meer dan iets anders invloed heeft op de verliberaliseering van het Gereformeerde volk in Nederland. Zooals beginselkiemen, goede zoowel als kwade, zich in den loop des tijds klaarder ontvouwen, is dit ook hier het geval.

Tusschen Kuyper en Groen van Prinsterer is er dit principieele onderscheid, dat Groen absoluut antirevolutionair dacht tengevolge van zijne historische studie. Groen heeft zeer intiem kennis gemaakt met het leven der Vaderen. Hij kende het, om zoo te zeggen, in de binnenkamer. Dr. Kuyper echter kende de officieele theologie en dan nog wel onder bepaald aspect. Een mensch kan zich nu eenmaal, welke diepgaande veranderingen er ook in zijne overtuiging kunnen intreden, toch niet geheel losmaken van zijn verleden.

Dr. Kuyper was een leerling van Scholten en Scholten was een Hegeliaansch aangelegd modern geleerde van zeer groote scherpzinnigheid en tevens van fijn wijsgeerigen zin. In Dr. Kuyper's theologischen arbeid is dit steeds te speuren. Menigmaal heb ik met hem over dien Hegelschen inslag gesproken en steeds bemerkt, dat hij niet aangenaam vond bij die Hegelsche methoden en Scholteniaansche invloeden bepaald te worden. Hij meende zelve in oprechtheid er vrij van te zijn, maar hij was het niet. En, zooals ik reeds zeide, het zou ook niet aannemelijk zijn te veronderstellen, dat iemand bij omzetting in zijne overtuiging zijn geheele verleden verliest. De geschiedenis van het menschelijk geestesleven leert het anders.

Deze invloeden nu zijn de oozaak, dat hij geheel anders dan Groen van Prinsterer voor de politieke vraagstukken stond. Groen noemde zich Evangeliebelijder, wilde niet anders zijn, ook wanneer hij als politicus optrad. Daarom voelde hij alle politieke vraagstukken veel bijbelscher aan, veel meer van uit een geestelijk levenscentrum. Hij was, uit dat oogpunt gezien, veel zuiverder Calvinist dan zijn opvolger. En voor zijne behandeling van de kerkelijke vraagstukken was dit van groot belang. Groen construeerde nooit, maar leidde af uit de gegevens, terwijl Dr. Kuyper steeds bezig was te construeeren. Al zijne theologische geschriften dragen een philosophisch

type. Daar Dr. Kuyper een geniale, scheppende geest was, wierpen zijne constructies vaak een licht vooruit. Soms opende hij diepe perspectieven. Groen was daarvoor veel te nuchter. Hij redeneerde uit zijne reëele gegevens, gaf zich niet over aan bespiegelingen. Vandaar dat Groen ook heel anders staat in zake artikel 36 dan Dr. Kuyper.

Welnu, dat blijkt eveneens uit de laatste opmerking, die in het Advies gegeven wordt om het gravamen aan te bevelen. Daarin wordt met een enkel gebaar feitelijk de Schrift ter zijde gelegd. Die opmerking luidt aldus (*Acta der Generale Synode van de Geref. Kerken in Nederland,* 1905, blz. 297): „Hierbij komt in de tweede plaats, dat God nergens in Zijn Woord beloofd heeft, dat Hij aan de Overheid eene bijzondere leiding Zijns Geestes schenken zou om onderscheid te kunnen maken tusschen de zuivere en de valsche kerk, tusschen het ware geloof en de ketterij. Onder de Oud-Testamentische bedeeling kon de Overheid bij elk voorkomend geval door *Urim* en *Thummim* of door de profetie Gods wil vernemen, maar deze bijzondere openbaring Gods viel onder het Nieuwe Testament weg. Consequent is hier dan ook alleen de Roomsche Kerk, die aan den Paus een onfeilbaar gezag toekent en aan zijne uitspraak de Overheid bindt. Maar voor ons Protestanten, die zulk een onfeilbaar gezag loochenen en gelooven, dat de Overheid zelfstandig en naar den eisch van haar eigen geweten heeft te handelen, ontbreekt elke waarborg, dat de Overheid in haar keuze en beslissing niet mistasten zal. Gelijk de historie dan ook leert, dat de Overheid telkens juist de ware Kerk vervolgd heeft en de valsche kerk beschermd".

Tot zoover nu het Advies, waaruit duidelijk blijkt, dat hier van eene serieuse schriftuurlijke behandeling, zelfs van eene juiste waardeering der Heilige Schrift, geene sprake is. Wij hebben hier van doen met de poging om door een groot gebaar heel het Schriftgezag in verband met de Staatsleer ter zijde te stellen. Doch hieruit blijkt dan ook, hoe èn in dit Advies èn door de latere antirevolutionairen Gods openbaring ten eenenmale miskend en wezenlijk het liberale beginsel werd aanvaard.

In den loop van Israëls geschiedenis is ook het theocratisch koningschap geboren. Dit koningschap heeft, wij wezen er reeds op, in de profetische taak van Israël als voortbrenger van den Christus, eene beteekenisvolle functie gehad. Oorspronkelijk is de gedachte van het uitverkoren, Gode in bondsbetrekking geheiligd volk, de albeheerschende macht in het volksleven. De gemeente Gods met hare oudsten verschijnt als een theocratisch-aristocratisch ideaal, zoodat Israël eeuwen

lang in de geschiedenis als een aristocratisch-republikeinsch volk optreedt, door het orakel Gods in laatste instantie geleid. Mozes was geen koning, zooals uit alles blijkt. Hoe hoog hij ook in eere wordt gehouden, hoe nadrukkelijk hij ook gehoorzaamheid eischt aan zijne bevelen op grond van zijne bijzondere zending en de hem geschonken geestelijke gaven. hij is een volksleider, maar geen koning.

En datzelfde geldt ook van Jozua als legeraanvoerder en de Richters hebben geen vast ambtelijk gezag. De beteekenis, die zij hebben, hangt bij elken richter af van de qualiteiten, die hij bezit, van het werk, dat hij doet. Zij treden op in een tijd van ordeloosheid. Maar welke beteekenis zij ook hebben: koningen zijn zij niet.

Doch was er toen geene leiding des Heiligen Geestes? God spreekt met zijn volk tusschen de Cherubim en de voorstelling, waardoor het Oud-Testamentisch leven, ook politiek wordt gekarakteriseerd, wordt ons door Haggai 2 : 6 aldus omschreven: „Met het woord, in hetwelk Ik met ulieden een verbond gemaakt heb, als gij uit Egypte uittrokt en mijnen Geest staande in het midden van u; vreest niet". Gods Naam woont te midden van zijn volk en dat wordt ook omschreven door den Heiligen Geest, die in Israëls midden woont. Voor de Overheid in oud-Israël was er eene theocratische leiding, door den Heiligen Geest voltrokken. En Israëls koningsgeschiedenis is daar om te bewijzen, dat zich deze overheidsroeping ook uitstrekt over het religieuse leven.

In het feit, dat Israëls koningschap eene profetische strekking heeft, een moment vormt in het openbaringsproces, is ook gegeven een bijzondere geestelijke leiding der regeering, die trouwens in de zalving wordt uitgedrukt. Heet niet David bij uitnemendheid „gezalfde des Heeren" en zou hij dien naam hebben kunnen dragen, indien er van leiding des Geestes bij het regeerambt geene sprake was?

Het is dus in het geheel niet juist, wanneer in het Advies zoo maar in het algemeen wordt beweerd, dat „God nergens in Zijn Woord beloofd heeft, dat Hij aan de Overheid eene bijzondere leiding Zijns Geestes schenken zou, om onderscheid te maken tusschen de zuivere en de valsche Kerk, tusschen het ware geloof en de ketterij". Voor oud-Iraël is dit geheel onjuist. De regeering in oud-Israël verschijnt onder de permanente leiding de Geestes, staat steeds voor het volksbewustzijn in de belichting van Gods Heiligen Geest. Daarom zong de profeet van den koning: „Uw troon, o God! is eeuwiglijk en altoos: de skepter Uws koninkrijks is een skepter der recht-

matigheid. Gij hebt gerechtigheid lief en haat goddeloosheid. Daarom heeft U, o God, uw God gezalfd met vreugdeolie boven uwe medegenooten". Zeker, dit is eene profetische belichting, maar daarbij mag niet uit het oog worden verloren, dat deze nooit gegeven kon zijn, indien in Israëls bewustzijn niet de voorstelling geleefd had, dat de koning in het licht des Heiligen Geestes zijnen regeer-arbeid volbracht. En de Schrift leert onbetwistbaar zeker, dat de regeering dus niet omgaat buiten bijzondere leiding van den Heiligen Geest.

Natuurlijk is het de vraag, hoe zich onder het Nieuwe Testament en daarna de eeuwen door die verhouding tot Gods leiding ontwikkelt, maar het is absoluut in strijd met de Schrift, te zeggen, zooals in het Advies staat, dat „God nergens in zijn Woord beloofd heeft, dat Hij aan de Overheid eene bijzondere leiding zijns Geestes schenken zou, om onderscheid te kunnen maken tusschen de zuivere en de valsche Kerk, tusschen het ware geloof en de ketterij". Dat heeft God wel gedaan. In het geheele Oude Testament verschijnt de regeering met de Urim en de Thummim incluis, als staande onder de bijzondere leiding des Heiligen Geestes. Dat is trouwens ook niet anders te verwachten, gegeven het theocratisch regiment, waaronder Israël leeft.

Afgezien nu van de vraag, hoe in dezen modernen tijd het beginsel, dat geopenbaard wordt, moet toegepast worden, staat vast, dat de leiding des Heiligen Geestes wordt toegezegd. Dat is zelfs zoo zeker, dat zonder deze heel het profetisch karakter van het Oude Testament zou zijn opgeheven, want het doelt op Christus' verschijning, die in Zijn drievoudig ambt, als onze hoogste Profeet, als onze eenige Hoogepriester en als onze eeuwige Koning ons wordt afgeschaduwd. En dus kan daarvan niet gezegd worden, zooals in het Advies staat, dat „deze bijzondere openbaring Gods onder het Nieuwe Testament wegviel".

Integendeel, de Heere Jezus predikt Zichzelven als die Wet en Profeten vervult. De koninklijke heerlijkheid der Davididen wordt in Hem, die de ware Zoon Davids is, tot volle ontplooiing gebracht. De Adviseurs hebben daarvoor echter geen oog. Zij hebben de hand gelicht met de dogmatische ontwikkeling der vraag en zonder werkelijke schriftuurlijke gronden tot schrapping besloten, waar het trouwens politiek om te doen was. Deze toch stond vooraf reeds vast.

BLIJVEND BEGINSEL ONDER DE WISSELING DER TIJDEN.

VIII.

In het feit, dat onder het Oude Testament aan het theocratisch koningschap de bijzondere leiding des Heiligen Geestes toegezegd wordt, is een blijvend beginsel gegeven, dat in Christus tot volle openbaring komt. Ons wordt daardoor in elk geval duidelijk geleerd, dat de Overheid eene functie heeft in de komst van Gods Koninkrijk, die in Christus hare vervulling ontvangen heeft.

De Adviseurs gaan daarop niet in, zeggen eenvoudig, dat het Protestantisme geen paus heeft, aan wien onfeilbaar gezag wordt toegekend, dat de Overheid naar eigen geweten heeft te handelen en dat zij, wanneer zij zich met religieuse onderscheidingen zou inlaten, allicht zou mistasten, de ware Kerk vervolgen en de valsche Kerk beschermen. Op deze wijze is er met de Schrift al zeer gemakkelijk afgerekend. En daaraan wordt dan nog de practische opmerking toegevoegd, dat „de ervaring heeft geleerd, dat door vervolging of onderdrukking van overheidswege de ketterij en de afgoderij niet uitgeroeid wordt, maar veeleer toeneemt in kracht". Inderdaad, het bloed der martelaren is het zaad der Kerk en ook der ketterij. Wie zal dit ontkennen? Maar dat zulke opmerkingen iets leeren over hetgeen naar Gods Woord roeping der Overheid is, moet ontkend worden.

Dergelijke beschouwingen gaan eigenlijk geheel buiten de zaak om. Immers, dat in den loop der eeuwen de Christenen van allerlei gading vervolgd zijn, is niet te verklaren uit het ambt der Overheid, maar uitsluitend uit de procesmatige ontwikkeling, die de menschheid historisch, ook uit sociaal oogpunt doorloopt. En die geschiedenis is die van eene gevallen menschheid, waaraan de moederbelofte vervuld wordt, in het paradijs gegeven: „En Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouw en tusschen uw zaad en haar zaad; datzelve zal u den kop vermorzelen en gij zult het de verzenen

vermorzelen". En dit door God geopenbaarde conflict, dat de eeuwen door de menschheid begeleidt op haren ontwikkelingsgang, sluit in zich de gronden voor vervolgingen, waaraan Gods Kerk in den loop der eeuwen bloot gesteld blijkt.

Aan dit historisch verloop wijdt nu het Advies nog eenige beschouwingen, die wij daarom ter sprake brengen, omdat er ook in onzen tijd nog menschen zijn, die onder een beroep op Gereformeerde beginselen meenen, dat er in de wereld niets veranderd is en daarom den eisch doen hooren, dat al hetgeen oudtijds was, nog zoo is en zijn moet. Daartegenover staan nu de Adviseurs precies op het tegengestelde standpunt, want zij gaan uit van meening, dat er van het oude niets gebleven is en dat Gods Woord voor de nieuwe toestanden, waarin wij leven, eigenlijk geen licht ontsteekt. En noch het een, noch het andere is juist.

Het komt er bij de beoordeeling der toestanden onder de oude rechtsorde op aan wel in te zien, dat destijds de sociale structuur een geheel andere was. Wij hebben er bij de historische beschouwingen reeds op gewezen, dat b.v. de zaak van Servet ten onrechte aan Calvijn wordt verweten, daar wij hierbij van doen hebben met de toenmalige rechtsorde in geheel West-Europa van kracht, volgens welke een gruwelijke, als godslastering aangevoelde leer als een halsmisdaad werd beschouwd en behandeld. Dit historisch verschijnsel was geen vrucht van willekeur, maar hing samen met de structuur van het sociale leven. Er heerschte destijds een grootere mate van eenvormigheid in het godsdienstig en het geestelijk leven in het algemeen dan thans het geval is.

Ook in de middeleeuwen, evenals in de oudheid, waren er wel verschillende geestelijke stroomingen, maar deze verhinderden toch niet een groote mate van sociale samenhankelijkheid. Deze gevoelseenheid bepaalde de rechtsorde, met het gevolg, dat al wat den schijn had met die rechtsorde te strijden, de strafwetten in werking bracht. Zoo was het in het oude Athene, dat Sokrates ter dood veroordeelde, omdat hij niet geloofde de goden, die de stad geloofde. Dit was zijne misdaad, die krachtens de bestaande wetten hem het leven kostte. En zoo was ook het lot van Servet in Calvijn's dagen te Genève. Servet's openbare godslasterlijke uitspraken stelden hem strafbaar, want de wet vorderde dit.

Het Advies spreekt daarover in dezen zin, dat die zaak „naar hunne overtuiging eene der donkerste bladzijden van het Calvinisme is". Ook dit is eene absoluut onjuiste beschouwing, want Servet's veroordeeling en straf hebben niets met het

Calvinisme als zoodanig te maken. Diezelfde Servet was ook elders, te Vienne, door de Roomsche rechters ter dood veroordeeld. En dit hing niet daarmede samen, dat in Vienne de Roomsche Kerk de heerschende was, doch dit doodvonnis volgde uit de ook daar heerschende rechtsorde. Men kan redelijker wijze daarvan niemand een verwijt maken. Hoe zou men er iemand voor aansprakelijk kunnen stellen, dat de cultureele ontwikkeling dier dagen geene andere was, dat de rechtsorde geen ruimte liet voor geestelijke conflicten, die de sociale eenheid storen konden.

En datzelfde geldt van de vervolgingen, die er in den loop der eeuwen zijn ingetreden tegen de Kerk des Heeren. De vijandschap tegen God en zijn Gezalfde openbaart zich in de wereld maar al te vaak instrumenteel door de rechterlijke macht heen. De rechtsmiddelen worden vaak tegen Gods Kerk gekeerd. Zoo is het in Rusland heden ten dage nog. De bloedige vervolgingen, die daar plaats hebben gehad en misschien nog plaats hebben, verschijnen in den vorm van een rechtsgeding. Zelfs in het Spaansche Communisme, dat duizenden onschuldigen heeft opgeofferd, was er soms nog sprake van een schijn van wettelijk vonnis. De Schrift zelve leert ons dat trouwens in Psalm 2 : 2. De koningen der aarde stellen zich op en de vorsten beraadslagen tezamen tegen den Heere en tegen zijnen Gezalfde. Daar wordt het duidelijk, hoe de rechtsorde zich keert tegen God en zijnen Christus.

En daarbij staan wij maar al te vaak voor dezelfde verborgenheid, die in Christus' veroordeeling ook de aandacht trekt. Onze belijdenis spreekt van Hem, die geleden heeft onder Pontius Pilatus. De stadhouder had macht ontvangen tegen Hem, eene macht van boven gegeven. In laatste instantie spreekt deze recht in Gods Naam, hoe onrechtvaardig ook zijn vonnis was. God veroordeelt dus den Borg. In dit proces gold Petrus' woord: „Dezen, door den bepaalden raad en voorkennis Gods overgegeven zijnde, hebt gij genomen en door de handen der onrechtvaardigen aan het kruis gehecht en gedood". Daarin hebben wij nu voor ons de geschiedbeschouwing van Gods Woord. In de historie voltrekt zich Gods raad. En daarom loopt dat proces, dat de gemeente, die aan Christus gelijkvorming is, ondergaat door de rechtsorde heen en voltrekt zich daarin die rechtsorde. Gods wederbarende daad in Christus botst met de rechtsorde der wereld. En daarin wordt de vijandschap tusschen het slangen- en Vrouwenzaad openbaar.

De vervolgingen, die de Kerk ondergaat, zijn dus het be-

geleidend verschijnsel van de komst van Gods Koninkrijk in de wereld. En het is een geheel verkeerde beschouwing het voor te stellen als ware het conflict tusschen Gods Kerk en de grootmachten der wereld een voorbijgegaan verschijnsel. Ook is het een geheel verkeerde waardeering van de leer der Vaderen van de Reformatie, als waren deze eigenlijk nog Roomsch in hunne Staatsleer, omdat zij van de Overheid eischen een belijden van Gods geopenbaarde Waarheid op het gebied der Overheidstaak.

Men kan van de zijde van „de gereformeerde kerken" het dikwijls hooren, dat de Vaderen eigenlijk nog Roomsch waren op het gebied van den Staat. Zoo zegt het Advies op blz. 298, wanneer het de geschiedenis van Servet eene der donkerste bladzijden van het Calvinisme heeft genoemd: „Het was de algemeene geloofsovertuiging van die dagen, een erfdeel, dat het Calvinisme uit de historie medebracht". Neen, het was de destijds heerschende rechtsorde, geworteld in de sociologische structuur van het leven, die het noodzakelijk maakte, dat vergrijp tegen het religieus bewustzijn des volks strafbaar was. En het is geheel onhistorisch het voor te stellen, als hadden wij daarbij van doen met een onvolkomen doorvoering van het Reformatorisch beginsel.

Het zal menigeen misschien vreemd in de ooren klinken te vernemen, dat hoewel onze tijd in sterke mate irreligieus is, het ant-christelijk karakter der oorspronkelijk Christelijke volken zich zeer dreigend openbaart, toch hetzelfde beginsel, dat in Genève Servet ten ondergang doemde, nog werkt. Waarom keert zich de staatsmacht tegen het Communisme? Op welken grond rust dit recht en deze plicht? Omdat de Staat er zich door bedreigd gevoelt. De Overheid treedt naar veler oordeel zelfs lang niet krachtig genoeg op, treedt niet principieel op, want dan zou zij de propaganda moeten verbieden van alle wijsbegeerte, die noodwendig in haar toepassing tot het Communisme leidt.

En wat nog meer in het oog valt, dat is de druk, waaraan het hedendaagsche Nationaal-Socialisme bloot staat. Inderdaad hebben wij hier te doen met een vorm van reactie der Staatsmacht, die veel duidelijker in het oog valt dan het Staatsverzet tegen sociaal-democratie en Marxistisch Communisme. Het Nationaal-Socialisme wordt gehouden onder druk, waartoe het zelfbehoud den zich democratisch wanenden Staat dringt. Ik zeg „zich democratisch wanend", want het democratisch beginsel eischt vrije ontwikkeling voor elke beweging, die niet met geweldmiddelen optreedt. Doch de heerschende

partijen trachten met geweldmaatregelen de opkomst van dit politiek streven te onderdrukken.

Dit reactie-verschijnsel is van dezelfde orde als de vervolging van Sokrates door de Atheensche polis, als de vervolging der Christelijke Kerk door de Caesaren, als het verzet van Genève, uit de dagen van Calvijn, tegen Servet's philosophie, als de placcaten uit den tijd, toen de oorlog met Spanje werd uitgevochten. Elke Staatsmacht keert zich bewust of onbewust tegen alle opkomende geestelijke stroomingen, waardoor zij zich bedreigd acht. Zij wil zich handhaven tot elken prijs. En zij kan daarin alleen slagen, zoolang de sociologische voorwaarden voor haar bestaan stand houden. Indien deze wegzinken onder het Overheidsgebouw, dan is er geen macht in de wereld, die het nieuwe kan tegenhouden in zijne komst.

Christus heeft de Caesaren overwonnen, de Reformatie de opperheerschappij van Rome verbroken, niet omdat een Luther of een Calvijn zijn verwekt, maar omdat de voorwaarden voor de middeleeuwsche samenleving begonnen te ontbreken. Toen verwekte God, die de geschiedenis leidt door zijne Voorzienigheid, de menschen, die aan de Reformatie, welke al diep leefde in de massa, gestalte geven konden. Hierbij is geen sprake van een Roomsch blijven op staatkundig gebied. De historie leert trouwens, dat het stervende nimmer geheel sterft, doch steeds bevruchtende kiemen nalaat voor de toekomst. [1])

De Vaderen hebben het middeleeuwsche niet vastgehouden of nagebootst, maar geleefd onder de rechtsorde hunner dagen en deze geschouwd in het nieuwe, hun opgegane Christelijk licht. Wel is er in dezen tijd met het streven naar wat men op economisch gebied „ordening" noemt, het verschijnsel van repristinatie, waardoor te midden der verwarring dezes tijds eene nieuwe rechtsorde mede voorbereid wordt, terwijl men meent zich er voor te kunnen behoeden.

---

1) *Fragments de philosophie du Moyen age* par. M. Victor Cousin, Paris, 1855, p. 64. Ainsi marche l' humanité; elle n' avance que sur des débris. La mort est la condition de la vie; mais pourque la vie sorte de la mort, il faut que la mort n' ait pas été entière. Si dans les orages de l' humanité le passé disparaissait tout entier, il faudrait que l' humanité recommençat à frais nouveaux sa pénible carrière. Le travail des pères serait perdu pour les enfants; il n' y aurait plus de famille humaine; y aurait solution de continuité entre les générations et les siècles. Et d' un autre côté, si le monde, qui doit faire place à un monde nouveau, laissait un trop riche héritage, il empêcherait que le nouveau ne s' établit. Il faut que quelque chose subsiste du passé, ni trop ni trop peu, que devienne le fondement de l' avenir et maintienne, à travers les renouvellements nécessaires, la tradition et l' unité du genre humain.

Zoo blijkt niet slechts de Schriftbeschouwing, maar ook de geschiedbeschouwing, waarvan het Advies uitgaat, wetenschappelijk, ongegrond. Voor de beoordeeling ook der politieke vragen van onzen tijd moet een dergelijke miskenning van Schriftgegevens en geschiedenis beide nadeelinge gevolgen hebben. Zij leidt er noodzakelijk toe, dat ook het heden niet meer gezien kan worden in het licht van Gods openbaring. En daarmede wordt, aangezien er nooit een geestelijk vacuum is, ruimte gemaakt voor de overheersching van philosophische stroomingen, die het volk eerst ontkerstenen en daarna de Staatsmacht dringen tot een systematische uitroeiing van alle Christelijke beginsel, dat nog aan den bloeitijd van ons volksbestaan herinnert.

De Synode van 1905 en hare Adviseurs hebben dit natuurlijk niet bedoeld, doch aantasting der beginselen van Gods Woord kan nimmer straffeloos geschieden. De sinds verloopen jaren hebben reeds doen zien, dat het proces der ontkerstening ook de kringen der „gereformeerde kerk" niet onaangetast laat. De verliberaliseering van het politiek beginsel wordt begeleid en bevrucht door de levensverwording der Kerk. Dat leert de geschiedenis der vaderlandsche Kerk in het verleden. En er is geen grond voor de meening, dat het heden anders zich ontwikkelen zal. Met het oog op de toekomstige levensbelangen van het Gereformeerde volk is het noodig zich te bezinnen op hetgeen er op geestelijk gebied is veranderd. Misschien zal bezinning bij het licht van Gods Woord nog kunnen leiden tot toekomstig behoud der levensbeginselen, die ons van de Vaderen zijn overgeleverd.

TWEEDE GEDEELTE.

HET DOGMA.

I.

GODS SOUVEREINITEIT.

GOD EN SCHEPSEL.

I.

Jesaja 45 : 18. *Want alzoo zegt de Heere, die de hemelen geschapen heeft, die God, die de aarde geformeerd en die ze gemaakt heeft...*
Ik ben de Heere en niemand meer.

Door de gansche Heilige Schriftuur ruischt het lied, dat de glorie uitroept van het heilig en almachtig goddelijk Wezen. Van hare eerste woorden tot haar laatste gaat door haar de sprake, die het der menschheid verkondigt, dat uit Hem en door Hem en tot Hem alle dingen zijn. Alle creatuur is slechts door Hem, dank zij Gods scheppende daad. In den diepsten grond is alleen God, heeft Hij alleen wezenheid, is Hij alleen de Wezenaar. En alle schepsel is uit zichzelf niet. Ons menschelijk zijn en dat van alle creatuur, hoe groot ook en machtig, is slechts in afgeleiden zin. Het is niet opgekomen door en uit en van zichzelven, maar alleen omdat God is, omdat Hij doet zijn, uit het niet-zijn de dingen oproept, als waren zij.

En daarom vangt de Heilige Schriftuur aan met ons te openbaren, dat God is, dat Hij is, ook voordat een schepsel roert en de eeuwige stilte verbreekt. Niet het schepsel, maar God is de eerste. En Hij is van eeuwigheid de Zichzelven genoegzame, de in Zichzelven volzalige God, die in eigen levensbestand heeft al wat het goddelijk Wezen eeuwig God doet zijn. Hij is voor de grondlegging der wereld en behoeft haar niet, opdat zij aan zijne goddelijke heerlijkheid iets toebrengen zal. God heeft het schepsel niet van noode om te zijn, die Hij is in Zichzelven. En daarom: in den beginne schiep God.

Dus Hij is, voordat iets geschapen werd. Daarom is naar den Woorde Gods alle schepsel, hoe geweldig ook door grootheid en macht, in den diepsten grond toch slechts van andere, van bijkomstige orde. Als dan ook de Psalmdichter Gods werken in de natuur bezingt, hoe de stem des Heeren op de

wateren is, als de God der eere dondert, hoe zij is in den stormwind, die de zware cederen breekt en hare weergalm zich uitdrukt in beving der aarde — want Hij doet de woestijn Kades beven — ook hare lieflijkheid gehoord wordt, als de teere hinde jongen werpt, dan schouwt die dichter in het licht des Heiligen Geestes den Heere zijnen God in zijn eeuwig God-zijn, alle schepsel oneindig te boven gaande. Daarom zong hij: „de Heere heeft gezeten over den watervloed, ja, de Heere zit, Koning in eeuwigheid!"

Zoo verschijnt God voor het bewustzijn van zijne uitverkoren Kerk als een God, die alle creatuur oneindig te boven gaat. En dat niet alleen, maar zelfs voor het bewustzijn der heidenen wordt daarvan openbaar. In de ziel van elk menschenkind wordt iets dier sprake beluisterd. Daarom zegt de apostel, als hij getuigt van den toorn Gods over alle goddeloosheid en ongerechtigheid der menschen, die de waarheid in ongerechtigheid te onder houden, dat het kennelijke Gods hun openbaar is, want God heeft het hun geopenbaard. Door ons creatuurlijk-zijn spreekt Hij tot ons, tot al wat mensch is, van zijne onzienlijke dingen, opdat zij iets beseffen van zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid. Zij moeten allen iets van Hem kennen, opdat niemand te verontschuldigen zal zijn.

Dit algemeen menschelijk bewustzijn, zooals het in de religie openbaar wordt, is gekenmerkt door een volstrekt gevoel van afhankelijkheid met betrekking tot de Hoogere Macht en in elk geval van noodbesef openbaart het zich op klare wijze.

Reeds een apologeet als Tertullianus [1]) wees er op, hoe in den mensch van nature de behoefte leeft aan goddelijken bijstand in nood, aan dankbaarheid bij ontvangen weldaad. Hij had dit kunnen waarnemen onder zijne heidensche omgeving, zooals wij het kunnen waarnemen in onze hedendaagsche, goeddeels ontkerstende maatschappij. In elke menschenziel openbaart zich de Heere in de wondere verborgenheid van het bewustzijnsleven en wordt alzoo eene diepe en volstrekte afhankelijkheid gekend en doorleefd. Zoo verkondigt het eigen zielsbestaan, dat God is en dat wij slechts zijn, aanzijn deelachtig werden, in afhankelijkheid van die hoogere Macht, die aan en in ons bewustzijn openbaar wordt. En ook de Schrift laat ons dit telkenmale zien. Zoo wordt in Jona's geschiedenis meegedeeld, hoe de zeelieden vreezen, als zij van Jona hooren, dat hij een Hebreër is, die den Heere vreest, den God des

---

1) *Patrologiae cursus completus*, acc. J. P. Migne, T. I. *Apologeticus adversus gentes pro Christianis*, C. XVII.

hemels, die de zee en het droge gemaakt heeft. En dat later, als de storm toeneemt en het gevaar nijpt, diezelfde zeelieden roepen, waarvan eerst geschreven staat, dat zij elk tot hun eigen god riepen, dat zij tot den Heere roepen, van wien Jona had gesproken.

Inderdaad, diep in elke menschenziel leeft de behoefte aan gemeenschap met het Opperwezen. God de Heere spreekt tot elke menschenziel. Maar, en dit is nu juist het vreeselijke, de mensch, in ongerechtigheid geboren, kan deze sprake niet verstaan. Dank zij de ontwrichting der zonde geeft hij aan de openbaringen van zijn bewustzijn dikwijls eene verkeerde uitlegging. Alzoo geven zij zich uit voor wijzen en worden dwazen, God kennende, hebben zij Hem als God niet verheerlijkt, noch gedankt en de heerlijkheid Gods veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijk mensch, of gevogelte, of viervoetige, kruipende dieren. Doch onder dat alles leeft de drang om den Heere te zoeken of zij Hem immers tasten en vinden mogen. In Hem leven wij en bewegen wij ons.

Dus is God, afgedacht van alle schepsel, van eeuwigheid God, heeft Hij alleen wezenheid en is alle schepsel als niets voor Hem. „Heft uwe oogen op omhoog en ziet, wie deze dingen geschapen heeft, die in getal hun heir voortbrengt, die ze alle bij name roept, van wege de grootheid zijner krachten en omdat Hij sterk van vermogen is, er wordt er niet één gemist".

Alle schepsel is alleen door de scheppende daad. En dat niet alleen, maar het wordt in zijn voortbestaan van oogenblik tot oogenblik gedragen door diezelfde daad van goddelijk Alvermogen, want Hij draagt alle dingen door het Woord zijner kracht. Daarom zegt dan ook onze Catechismus, dat wij alzoo in zijne hand zijn, dat wij tegen zijnen wil ons noch roeren, noch bewegen kunnen.

Als er dus geschreven staat, dat God schept, dan volgt daaruit noodzakelijk, dat de schepselen, die uit de scheppende daad voortkomen, zelven niet het minste kunnen toedoen aan den aard van hun geschapen wezen. Zij zijn niet, zooals het schepsel zelf dit wil, maar zoo als de Schepper het verordineerd heeft. God maakt in het schepsel zijne scheppende idee werkelijkheid. Hij doet dat zóó, als Hij alleen Zelve het in zijnen eeuwigen Raad heeft besloten. Hij beeldt zijne eeuwige Godsgedachte uit in de schepselen. En daarom lezen wij dan ook in het scheppingsverhaal, als God het uitspansel maakt en de wateren scheidt van de wateren onder het uitspansel: „En het was alzoo". Naar zijne eeuwige gedachte was het geformeerd.

En dat geldt ook van de grasscheutjes, kruid zaaiende, vruchtbaar geboomte. Doch dan wordt er aan toegevoegd: „naar zijnen aard, welks zaad daarin zij op de aarde".

En dan wordt er telkens aan toegevoegd: „En God zag, dat het goed was". Daardoor wordt ons gezegd, dat het door God voortgebrachte schepsel juist zoo was, als de Heere het Zich in zijnen eeuwigen Raad had gedacht. En dat gaat bij elken nieuwen scheppingsdag zoo voort. De visschen der zee, wat er wemelt in de wateren, de vogelen des hemels, zij zijn allen, zooals God wil, dat zij zijn zullen. En van alle nieuwe wezens luidt het telkenmale, dat het was „naar zijnen aard en God zag, dat het goed was". Doch het blijkt, hoe in dit scheppingswerk Gods de schepselen steeds voortgebracht worden, zonder dat zij zelven daaraan iets doen, of toe doen kunnen. God alleen werkt het naar den Raad zijns willens en het schepsel moet worden naar zijn gemaakt bestek.

En dat is nu ook van toepassing op den mensch, op het hoogste en edelste schepsel, dat ons wordt voorgesteld als een bijzonder kunstgewrocht Gods. „Naar het beeld van God schiep Hij hem; man en vrouw schiep Hij ze". De Schepper bereidt den mensch alle gaven, die in dat beeld gegrond zijn, openbaart hem de hooge en heilige roeping door het gebruik zijner gaven te volbrengen. Doch ook de mensch is daarbij volstrekt passief. Niet hij bepaalt, hoe hij zal wezen, maar de Schepper. God alleen doet, Hij alleen schept en de mensch wordt in het aanzijn geroepen. En dat is nu nog zoo, al heeft de gevallen menschheid het vermogen zich te stellen tegen den door God hem geopenbaarden wil.

In den diepsten grond zijn alle menschen in hun opkomen uit den schoot der eeuwen en der voorgeslachten, volstrekt afhankelijk van de scheppende daad. Zooals de dieren des velds niet kunnen helpen, dat zij zijn, zooals zij zijn, zoo kan ook de mensch zelve er niet aan toebrengen, dat hij geboren werd en is geworden, zooals hij is met de gaven, die hij deelachtig is. En welke groote gedachten de menschen ook van zichzelven mogen koesteren, hoe machtig zij ook schijnen, zelfs van alle volken staat geschreven: „Alle volken zijn als niets voor Hem en zij worden bij Hem geacht minder dan niet en ijdelheid". En dit niet, omdat die volken niet geweldig en machtig zijn, maar hierom, dat zij zonder Gods scheppende en onderhoudende daden niet zijn.

Hij is het, die daar zit boven den kloot der aarde en derzelver inwoners zijn als sprinkhanen. Hij is het, die de hemelen uitspant als een dunnen doek en breidt ze uit als eene tent om

te bewonen. Hij maakt de vorsten te niet en de rechters der aarde tot ijdelheid. En dat kan Hij doen, omdat zij allen zijn in zijne hand. Van alle schepselen, ook van menschen, geldt: „In Wiens hand onze adem is, bij Wien al onze paden zijn".

Zoo is het dus duidelijk, dat welken waan de menschen ook mogen koesteren, de Heere toch alleen God is, zonder wiens wil zij niets vermogen. Hij heeft voor elk schepsel bepaald, hoe en wat het zijn zal en in dat gansche, hemel en aarde omvattend, proces is alleen de verwerkelijking van Gods eeuwigen Raad. En daarom heeft God alleen eene souvereiniteit in volstrekten zin. Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het staat er. En dwaze menschen mogen meenen, dat zij heel wat beteekenen en kunnen, in den grond der zaak is alle schepsel volstrekt gebonden aan Gods souvereine almacht.

En daarop wijst nu ook Jeremia, als hij de dwaasheid van de menschen striemt, die de inzettingen der volken verheerlijken, die de afgoden maken en dienen. Dan stelt hij dat menschenwerk in het licht van Gods souvereine heerlijkheid en vraagt: „Wie zou U niet vreezen, Gij Koning der heidenen? Want het komt u toe". En zoo ook houdt hij aan de geheele anti-goddelijke cultureele wereldbeschouwing zijner dagen voor: de onveranderlijkheid Gods en verkondigt Jeremia, tegenover alles wat groot en machtig schijnt, dat de Heere God „de waarheid" is. Er staat wezenlijk, dat Hij alleen standvastig is, alleen wezensbestand heeft en alleen een grond van vertrouwen ons zijn kan. En dit alleen, omdat Hij is de levende God en een eeuwig Koning. Hij is de levende God, de bron van alle leven.

De grond van het bestaan der creaturen is alleen gegeven in Hem, zoodat hij een eeuwig Koning is, Wiens heerschappij gaat over al wat aanzijn heeft. Ja, Hij is een groot Koning, aller koningen Koning, een Koning der eeuwen, die niet is als de koningen dezer wereld, die koningen naast zich dulden. Maar het gebed van Gods kinderen is: Gij alleen zijt Heere en Meester over alles, want Hij kent niemand boven Zich, niemand naast Zich. Zijn Koningschap heeft geen aanvang, heeft geen einde. Daarom Hij alleen is de eeuwige God, Wiens souvereiniteit niet kan gebroken worden, want alle schepsel is alleen door Hem, die waardig is te ontvangen de heerlijkheid en de eere en de kracht, want Gij hebt alle dingen geschapen en door Uwen wil zijn zij en zijn zij geschapen.

GOD DE ALLES WERKENDE.

II.

Jesaja 64 : 8. *Doch nu, Heere! Gij zijt onze Vader; wij zijn leem en Gij zijt onze pottenbakker en wij allen zijn Uwer handen werk.*

Souverein is dus in strikten zin alleen de Heere onze God, in Wiens hand alle creatuur is, wijl Hij alle dingen draagt door het Woord zijner kracht. En de Schrift leert in het voorbeeld der heilige mannen Gods, dat deze van die souvereine Majesteit Gods een diepen indruk hebben ontvangen. Dat blijkt vooral dan, wanneer zij met de zonde des volks voor des Heeren aangezicht worstelen. Denk slechts wederom aan Jesaja, als hij staat als een onrein man te midden van een onrein volk, te midden van een volk, dat zoo diep is weggezonken, dat hij er nauwelijks meer iets in ontdekken kan, dat op ware vreeze Gods wijst.

Zij waren, zegt hij, als een onreine, hunne gerechtigheden waren als een wegwerpelijk kleed, hunne misdaden voerden hen henen als de wind. De Heere verbergde zijn aangezicht en het volk versmolt door zijne eigen ongerechtigheid, precies zooals wij het heden onder ons kunnen waarnemen. En als hij op die diepte van ellende zijn oog richt, dan herinnert hij aan Gods genadedaden, voorheen aan het volk bewezen. „Doch nu, Heere!" zoo zegt hij, „Gij zijt onze Vader". Ja, dat had de Heere hem in wederbarende daden geopenbaard, hoe de uitgangen des levens voor hemzelven en voor Israël als volk, gelegen waren in Hem, die de oorsprong van alle leven is. Daarom „Gij zijt onze Vader", doch om nu terstond te laten zien, hoe dat Vaderschap Gods een daad is van vrijmachtig welbehagen, waarbij van de zijde des volks, noch ook van zijne zijde, ook zelfs het minste niet in aanmerking komt, laat de profeet daarop niet volgen: „En wij zijn Uwe kinderen", maar stelt hij daartegenover zichzelven en het gansche volk in volstrekte afhankelijkheid door te belijden: „Wij zijn leem en Gij zijt onze pottenbakker en wij allen zijn Uwer handen

werk". Daarin is de belijdenis van Gods volstrekte souvereiniteit: als leem tegenover den pottenbakker.

En dit geldt nu van de gansche schepping, van alle schepselen saam. Zoo staan hemel en aarde voor Gods aangezicht en zij zijn, zooals Hij wil, dat zij zijn zullen. Als de menschen dit nu maar wisten, indien zij dit waarlijk verstonden, dan zouden zij vragen naar dien God met de bede: „Wat wilt Gij, dat ik doen zal?" Doch de mensch weet en verstaat dit niet, want als hij nog over God spreekt, dan is dat niet die souvereine goddelijke Majesteit, voor Welke een Jesaja zich als leem voor den pottenbakker neerlegde. In de meeste gevallen is dat dan een begripsgod, die wezenlijk een afgod is, gewrocht van menschelijk denken.

Daarom wil die mensch ook aan de klem zijner zonde ontkomen. Hoor maar, hoe de apostel Paulus daartegen heeft gewaarschuwd, toen hij menschen ontmoette, die zeiden: alle dingen zijn, zooals zij moeten zijn en dus indien wij de zonde dienen, dan is ook dat een vrucht van Gods souvereine, scheppende daad. „Maar", zoo zegt de apostel, „maar toch, o mensch, wie zijt gij, die tegen God antwoordt? zal ook het maaksel tot dengene, die het gemaakt heeft, zeggen: waarom hebt gij mij alzoo gemaakt? Of heeft de pottenbakker geen macht over het leem om uit denzelfden klomp te maken, het eene vat ter eere en het andere ter oneere?"

Daar is wederom diezelfde volstrekte souvereiniteit Gods, die haar eeuwig licht doet opgaan over de geschiedenis der menschheid. Ja, zij is naar Gods bestek. En van eeuwigheid heeft Hij haar in eigen goddelijk Wezen gedacht, zooals zij zijn zal. Zonder den wil van onzen hemelschen Vader valt geen musch ter aarde, geen haar van ons hoofd. Zoo ligt ook die menschheid niet in den afgrond harer verlorenheid buiten Gods bestek, al volgt daaruit niet, dat Hij de auteur onzer zonde, de oorzaak van onzen val zou zijn en de mensch zou kunnen zeggen tot zijnen Schepper: „waarom hebt Gij mij aldus geschapen?"

Neen, God heeft den mensch goed en naar zijn evenbeeld geschapen, begiftigd met de hoogste en edelste gaven, opdat hij als hoofd der gansche schepping Hem als den eeuwigen Schepper lof en aanbidding toebrengen zou. En hoewel juist die adeldom den mensch in staat stelde deze hooge en heilige roeping te volbrengen, heeft hij, die gave misbruikend, zich aan Gods souverein gezag meenen te kunnen onttrekken.

Dat deed de eersteling van ons geslacht, zooals wij het alle dagen herhalen. En zooals wij onze zonde-daden doen als voor

het aangezicht van den Alwetende, zoo heeft ook de eerste zondaar zijne eerste zonde gedaan als voor des Heeren aangezicht. Hij deed het, zooals wij het doen, ondanks de sprake onzer consciëntie, ondanks de sprake van Godzelven, die tot ons uitgaat en ons vermaant. Maar ook met die zondedaad zijn wij voor God niet verborgen, zijn wij niet los van Hem, staan wij niet op onszelven, is Hij het, die ons onder dat al draagt in het geheng zijner lankmoedigheid. Doch wij zijn de zondaren, die de daad doen, aan haar schuldig staan en in onze eigene consciëntie worden geoordeeld. En het komt er juist op aan, dat wij in ons tijdelijk leven verstaan, dat wij Gode rekenschap schuldig zijn van onze gedachten, woorden en daden.

Nu kan een mensch, wel is waar, daartegen opstaan en tot God zeggen: Gij zijt het, die mij aldus hebt gemaakt, zich er op beroepen, dat uit Hem, door Hem, tot Hem alle dingen zijn, dat wij dus zóó zijn, als God zelve ons gemaakt heeft, om dan door deze redeneering de klacht zijner consciëntie stillen, zijn geweten toe te schroeien, maar hij zal daardoor toch niet ontkomen aan Gods recht. Gelukken zal hem dit nimmer! Nu of in den dag der eeuwigheid zal hij vallen in de handen Desgenen, die rechtvaardiglijk oordeelt, ook al blijft hij onder dit alles toch een schepsel Gods.

Dat is de wondere verborgenheid, dat wij in Hem leven en ons bewegen en toch krachtens onze schepping naar den beelde Gods onszelven moeten kennen in onderscheiding van het goddelijk Wezen niet alleen, maar ook als Gode rekenschap schuldig. Zoo blijft dus Gods souvereine Majesteit, Hij die alle dingen draagt door het Woord zijner kracht, maar zoo blijft ook de mensch met zijne ontroerende verantwoordelijkheid. Gods regeering gaat over den mensch als zedelijk wezen. als over een beelddrager Gods, die daarom geroepen is om de door God hem ingelegde levenswet in gehoorzaamheid te volbrengen, terwijl hij toch tevens als schepsel in diepe afhankelijkheid verkeert.

En daaraan geeft de profeet uitdrukking, als hij den Heere kennende als den Vader van Israël, als den levensoorsprong van het uitverkoren volk eenerzijds, daar tegenover het volk in de diepte van zijne zondeschuld anderzijds in volstrekte lijdelijkheid voor Gods aangezicht legt: „Wij zijn leem en Gij zijt onze pottenbakker". Wat is er nu passiever, kneedbaarder, machteloozer en willoozer dan het leem, waarvan de pottenbakker maakt hetgeen hij wil en zooals hij het wil! En dat is het beeld, waaronder de profeet uitdrukking

geeft aan het absolute recht Gods om met het schepsel te doen hetgeen Hem behaagt, ook al is en blijft dat schepsel krachtens de eenmaal van God ontvangen gaven, Gode rekenschap schuldig.

Zoo heeft dan ook Calvijn kunnen zeggen van den val, dat de mensch gevallen is onder de beschikking Gods, hoewel hij valt door eigen zondedaad [1]) en kan onze Catechismus ons leeren, dat de mensch zichzelven door moedwillige ongehoorzaamheid en listige omleiding des duivels van de in Gods beeld hem bereide gaven heeft beroofd.

Zoo is het dus duidelijk, dat de val des menschen aan Gods souvereiniteit niet afdoet. God blijft God, ook al zeggen alle menschen, dat Hij niet is, of dat Hem de macht en het vermogen ontbreekt eene andere, betere wereld te scheppen. God blijft God, ook al staat juist het schepsel, dat geschapen werd om in aller naam Zijne heerlijkheid uit te roepen, vloekend tegen Hem op. De Godsregeering staat onwankelbaar, ook al roepen de grooten der aarde: wij willen niet, dat Hij Koning over ons zijn zal. Ja, al balt de revolutie hare vuisten dreigend ten hemel, toch blijft de Heere de eeuwige God, in Wiens hand ook de adem van den vloeker is.

En daarom doet dus ook het feit der zonde aan Gods souvereine heerlijkheid niet af. Hij geeft zijne eere aan geen ander. Om deze zelfde oorzaak kan de wereld der menschen niet voor eeuwig reddeloos liggen blijven onder den toorn des Almachtigen. Omdat Hij zijn eere aan geen ander geeft, kan Hij niet toelaten, dat Satan den triumph over Gods schepping zal wegdragen. En dat zou toch zóó zijn, als Hij geen weg had ontsloten, waarin bemoeienis der genade werd gemaakt met deze onwillige, in hare zonde verstorven wereld. God de Heere kan aan Satan zijne schepping niet prijs geven, Zich niet laten onttronen door de machten der duisternis. En daarom uit zijn eigen goddelijk Wezen, uit zijne eigene souvereine Majesteit volgt de daad des ontfermens, waardoor in die menschheid langs den weg van wederbaring een volk wordt opgeroepen,

---

[1]) *Institutio*, III, 23, 8. Lapsus est enim primus homo, quia Dominus ita expedire censuerat: cur censuerit, nos latet. Certum tamen est non aliter censuisse, nisi quia videbat nominis sui gloriam inde merito illustrari. Ubi mentionem gloriae Dei audis, illic justitiam cogita. Justum enim esse oportet quod laudem meretur. Cadit igitur homo, Dei providentia sic ordinante: sed suo vitio cadit. Het zou niet juist zijn daarbij hem van tegenstrijdigheid te beschuldigen, want er is hierbij sprake van tweeërlei waardeeringsoordeel n.l. van een religieus en een ethisch waardeeringsoordeel, die elk van eigen orde niet met elkander strijden.

in welks hart het licht der kennisse Gods opnieuw ontstoken wordt. En met die Gods-kennis gaat nu gepaard de kennis dier volstrekte souvereiniteit, die Jesaja bracht tot de belijdenis: „Wij zijn leem en Gij zijt onze pottenbakker". Want dat juist leert de Heere aan zijn volk. Daarvan doordringt Hij hen zoo diep, dat Gods Woord er op elke bladzijde van getuigt.

En nu is dit juist het schoone in de heilige Schrift, dat zij dit licht in volle klaarheid laat opgaan, terwijl alle volkeren, die buiten dat Woord leven en tot ontwikkeling gekomen zijn, slechts een donkere schemering ontwaren. Dat heeft de apostel Paulus den Atheners op den Areopagus zoo treffend gepredikt, dat Gods bestuur wel gaat over de menschheid, bescheiden hebbende voor de volken de tijden tevoren verordend en de bepalingen van hunne woning, maar dat het hoogste doel dier Gods regeering is: „opdat zij den Heere zouden zoeken, of zij Hem immers tasten en vinden mochten, hoewel Hij niet verre is van iegelijk van ons, want in Hem leven wij en bewegen wij ons en zijn wij".

Dus is er geen volk op de gansche aarde, waarmede de Heere geene bemoeienis houdt. God openbaart zich aan al wat mensch is, opdat niemand te verontschuldigen zijn zal. En zoo gaat dus zijne Gods regeering over alles en allen, al werkt de verkiezende genade zóó, dat Israël opkomt als het volk, dat een instrument zal zijn in Gods hand om zijne kennis te doen uitvloeien over alle volken. En ook daarin was Israël een exempel van Gods souvereine macht, want: „de Heere heeft geen lust tot u gehad, noch u verkoren om uwe veelheid boven alle andere volken, want gij waart het geringste van alle volken, maar omdat de Heere ulieden liefhad".

DE BOUWMEESTER DER GESCHIEDENIS.

III.

Amos 7 : 7. *Nog deed Hij mij aldus zien: en ziet, de Heere stond op eenen muur, die naar het paslood gemaakt was en een paslood was in Zijne hand.*

Zoo is dus aan Gods souverein bestel niets onttrokken en ontwikkelt zich de geschiedenis der menschheid niet als een spel van blind werkende krachten, waarin alleen de sterkste, hij, die toevallig de beste kansen heeft, de overwinning wegdraagt, maar is zij het tooneel, waarop Gods voorzienigheid hare leidende kracht openbaart. De Heere heeft toch die menschheid niet overgelaten aan zichzelve, maar Hij wederbaart haar, opdat de dag geboren zal worden, waarop de nieuwe hemel en de nieuwe aarde, die de ziener op Patmos aanschouwde, zal nederdalen van den hemel en de stem zal worden beluisterd: „Ziet de tabernakel Gods is bij de menschen en Hij zal bij hen wonen en zij zullen zijn volk zijn en God zelf zal hun God zijn". Ja, de Heere zal van zijne schepping lof en aanbidding ontvangen. En daarom neemt Hij redenen uit Zichzelven, komt Hij met eene vrijmacht van genade om Zich een volk te heiligen, dat zijn lof verkondigen zal.

Dus heerscht van het paradijs af de bange worsteling, waarvan de moederbelofte gewaagt, wanneer zij de historie der menschheid ons voorstelt in het licht van de vijandschap tusschen het zaad der slang en het zaad der Vrouw. En ook die worsteling gaat niet om buiten Gods souvereine Majesteit, want zelfs de machten der duisternis worden gedragen door Hem, zooals ook de mensch zelve, hoe bitter hij ook in zijne vijandschap en verdwaasd in zijn waan moge zijn.

In Gods Woord verschijnt dan ook de Heere als de bouwmeester der geschiedenis. Die wereld in hare zonde is in zijne hand en Hij leidt haar door alles heen tot hare eindbestemming. Ten gevolge van haren val schrijdt de menschheid door

een bangen weg van lijden en dood. En de geschiedenis is daar om het te bewijzen, dat zij als door een schroef van smart en leed gewrongen wordt naar hare voleinding. Doch in dit alles werkt de voorzienige hand des Heeren.

Het is slechts de vraag, of wij een oog hebben om het te zien, een hart om het op te merken. Want men kan veel van de geschiedenis kennen en weten, zonder van de verborgen krachten, die er in werkzaam zijn, iets te verstaan.

In het historische leven der menschheid openbaren zich allerlei, voor het oog vaak geheel verborgen, drijfkrachten, die hetgeen wij er van zien, bepalen. In den diepsten grond blijven deze krachten verborgenheden, ook al heeft men getracht de wetmatigheid daarvan vast te leggen om alzoo te mogen begrijpen, hoe het historisch proces zich afwikkelt. En ongetwijfeld, ook onze dagen leeren het: er werken geestelijke krachten in de diepte, die ons gebracht hebben al wat de moderne wereld bezit en roofden al wat zij verloor. Doch wij moeten ons maar niet voorstellen, dat wij de laatste gronden van dit geweldige historische leven kunnen doorzien.

De wetenschap der geschiedenis kan er iets van opdiepen voor zoover het aan de oppervlakte verschijnt, doch het wezenlijke onttrekt zich aan hare nasporing, zooals de laatste oorzaak van den loop van het weer voor de meteorologie verborgen blijft. Zij beperkt zich tot eene groepeering der gegevens, maar van het „waarom" dezer gegevens weet zij niet. En zoo is het met den loop der geschiedenis eveneens. De wezenlijke drijfkrachten, die haar beheerschen, blijven verborgen. En er is slechts één weg om daarvan iets te ontdekken, wanneer namelijk ook van ons geldt, hetgeen de profeet van zichzelven zegt: „Hij deed mij aldus zien". Gods licht ging op in zijne ziel en dat licht maakt openbaar.

Door de ontdekkende werkingen van Gods Heiligen Geest wordt openbaar hetgeen verborgen bleef voor het natuurlijk oog. Door Hem werd dan ook der profeten oog ontdekt voor den diepen ondergrond van het leven, voor Gods alvermogen, die hemel en aarde, maar ook de wereld, maar ook henzelven draagt en doorgrondt. In het licht des Heiligen Geestes krijgt de mensch een inzicht in de gronden der wereld, in de gronden ook van zijn eigen wereld, zooals het ons in Psalm 139 wordt geteekend. Daar schouwt de dichter den verborgen ondergrond van zijn bestaan en leert hij de vraag beantwoorden: „De kennis is mij te wonderbaar, zij is te hoog, ik kan er niet bij. Waar zou ik heengaan voor Uwen Geest en waar zou ik heenvlieden voor Uw aangezicht?" En dan ontmoet hij des Heeren alvermogen.

„Zoo ik opvoer ten hemel, Gij zijt daar, of bedde ik mij in de hel, zie, Gij zijt daar". Hij weet zich voor God niet verborgen, als hij „in het verborgene als een borduursel gewrocht" werd.

En zooals nu Gods Woord ons toont, hoe Gods kinderen de diepe levensgronden leeren kennen van eigen bestaan en levensgang, zoo leert datzelfde Woord ons ook de gronden kennen van de gansche geschiedenis der menschheid. Alzoo zegt Amos, dat de Heere hem „deed zien", dus zijn oog ontsloot voor de aanschouwing van hetgeen er eigenlijk geschiedde. Zoo werd hem geopenbaard, hoe er in den rampspoed, die over het volk kwam, Gods oordeel werkte, hoe de sprinkhanen kwamen en alles dreigden te verslinden.

De hedendaagsche menschheid zou er eene natuurlijke verklaring voor zoeken en een verdelgingsmiddel bovendien, doch des Heeren Woord leert, dat de laatste grond voor het ontstaan dier insekten was de daad des Heeren, die ze formeerde. En Amos zag de tuchtroede Gods over Israëls zonde en als een voorbidder kwam hij op en riep om vergeving en de Heere hoorde. Zoo ook zag hij het oordeel der aardbeving, het twisten met vuur en de aardspleten, die het land verzwolgen. En Amos zag er de hand des Heeren in en zijne oordeelen over Israëls zonde.

En dan treedt de profeet wederom op als een voorbidder en de Heere betoont Zich dan wederom een vergevend God. Zoo is dus Amos' oog er voor open, hoe in al wat er geschiedt de hand Gods is te ontdekken. En deze visie breidt zich nu uit over de gansche volksgeschiedenis, als hem een gezicht wordt bereid, waarin hij den Heere zag staan „op een muur, die naar het paslood gemaakt was en een paslood was in zijne hand".

Daar verschijnt dus God als de eigenlijke Bouwmeester der geschiedenis, die door en in haar zijn Raad volbrengt, zijn einddoel met het volk bereikt. Dat beeld van het bouwwerk is in de Heilige Schrift niet zeldzaam. „Uwe goedertierenheid", zegt de Psalmist, „zal eeuwiglijk gebouwd worden". En van de Kerk Gods zegt de apostel: „Gods gebouw zijt gij". Gods Kerk verschijnt als een machtig bouwwerk, als een schoone tempel, als eene stad, als het nieuw Jeruzalem. En hier wordt het ons voorgesteld, dat de Heere door de historie heen met al haar leed en nood dat gebouw van Gods Kerk optrekt. Hij zelve doet het, zoodat zij niet opkomt als het product van blind en mechanisch werkende, sociale krachten, maar de Heere zelve laat haar opkomen, bouwt haar als met eigen hand.

En als wij nu in onze dagen daarvan iets zullen zien, dan

zal, als bij Amos, de Heere er ons oog voor moeten openen. Zonder deze opening onzer oogen zien wij alleen maar een verwarde wereld, kennen wij niet ons zelven in onze innerlijke ontwrichting, noch ook de geschiedenis onzes tijds als onder een recht Gods, dat aan de menschheid in eene crisis wordt voltrokken. Daarom loopen duizenden voort zonder eenig waar besef van hetgeen zij zijn en wat er met ons geschiedt. Geheele volken hebben geen oogen voor de dreigende oordeelen en ook ons volk kan het blijkbaar niet zien, hoe het wordt afgevoerd naar den ondergang. Zoo ooit, dan behoeven wij nu gebed om den Heiligen Geest, opdat wij mogen zien, hoe de Heere de bouwmeester is.

Amos zag Hem op een muur, staande met het paslood in zijne hand. Zijn werk was vast, onwrikbaar, onwankelbaar, want Hij gaat door, ondanks al wat de menschen zich inbeelden. Groote en machtige geestelijke stroomingen openbaren zich tegen God en zijnen Gezalfde! Wij zouden soms vreezen, dat Gods werk ondergaat. Toch staat de Heere op een muur, die door Hemzelven opgetrokken wordt. Zoo teekent ons Amos, hoe de Heere zijn wereldplan ontvouwt en daarin zich zijne goddelijke heerlijkheid openbaart. Zijn deugdenbeeld straalt er over uit op wonderschoone wijze. En in de geschiedenis der menschheid wordt het aanschouwd door Gods volk, zooals het ook aan en in het lot en leven van dat volk zelf wordt ervaren. Want dat volk is de kern, die de historie ten laatste als een rijpe vrucht zal voortbrengen, als de tarwe, die in de schuur wordt saamgebracht.

Dat Raadsplan Gods nu is vast en onwankelbaar. De volkeren hebben daarin hunne functie, zoo goed als het natuurgeschieden, de stormen en de aardbevingen, die blijkens Jezus' profetische prediking zijne wederkomst inluiden. En ook de revolutie, die gloeit in het rijk van den Antichrist, die zich met alle machten der duisternis stelt tegen God en zijn Koninkrijk, valt niet buiten Gods wereldplan. Zelfs de Satan gaat uit van het aangezicht des Heeren, als hem geboden wordt te doen, wat God wil. Doch niet meer en niet minder, want zelfs aan de zee heeft Hij de palen gesteld, die zij niet overschrijden zal. Gods Raad bestaat en Hij zal al zijn welbehagen doen. Als Hij wonderen geeft in den hemel boven en teekenen op de aarde beneden, bloed, vuur en rookdamp, zoodat de zon in duisternis, de maan in bloed verkeert, dan heeft ook dit alles een functie in de geschiedenis der menschheid, opdat het Koninkrijk komen zal, dat aan het einde zijne heerlijkheid openbaren moet.

De geschiedenis, ook die van onzen tijd, draagt dus het kenmerk van de barensweeën, die Gods Koninkrijk in zijne komst begeleiden. De volken werden in de voor-Christelijke eeuwen geleid naar de volheid des tijds. En toen Hij, die het Licht der wereld is, verscheen, trad daarmede het proces der wederbaring in vol ontplooide kracht op als zich strekkend naar alle volken, tongen en talen en natiën, want niet slechts tot Israël, maar naar de gansche menschheid strekt zich dat Koninkrijk uit.

En zoo is het te verstaan, dat de geschiedenis der Oudheid, die aan Christus' verschijning voorafgaat, van de roeping van Israël af tot Christus' verschijning toe, aangelegd is om Hem voort te brengen en te ontvangen, die gegeven is tot een verbond des volks en tot een licht der heidenen. En zoo is het eveneens te zien, dat na Christus' verschijning de Kerk des Heeren, die van zichzelve belijdt te gelooven, dat er is ééne heilige, algemeene Christelijke Kerk, een internationaal karakter aanneemt. En de Heere Jezus zelve verbindt dit internationale met het aanbreken van den dag zijner wederkomst. Daarom heeft Hij gezegd: „En dit Evangelie des Koninkrijks zal in de geheele wereld gepredikt worden tot een getuigenis allen volken. En dan zal het einde komen".

Zoo verschijnt dus de geschiedenis in haren ontwikkelingsgang als een werkstuk Gods, dat de Heere voltrekt naar een vast, onwankelbaar plan, van eeuwigheid gedacht door Gods heilig en Drievuldig Wezen. En het wordt uitgevoerd met al die volstrekte zekerheid, die onveranderlijke waarheid en onwankelbare vastheid, die aan alle werken Gods toekomt.

En daarom zag Amos, dat het gemaakt was naar het paslood van het eeuwig Goddelijk recht. Zoo gaan dus ook de oordeelen door, laat de Heere de volkeren drinken uit den beker van zijnen toorn en voltrekt Hij zijne oordeelen naar den maatstaf der goddelijke gerechtigheid.

Wat van den enkeling geldt, is ook van toepassing op het geheel der menschheid, zoowel als op de volken afzonderlijk. De Heere trekt door met zijn recht. En in onze dagen wordt het als voor onze oogen geschilderd, hoe de Heere met het paslood zijner gerechtigheid zijn goddelijk werk doet. En het einddoel daarvan is uit den chaos van de gevallen menschheid te laten rijzen het Gods gebouw, welks tinne Gods kinderen nu reeds mogen zien blinken in den zonnegloed zijner eeuwige liefde, die in den Zoon van zijn welbehagen opgegaan is.

Moge ons gebed opklimmen, opdat de Heere Jezus haastiglijk kome!

DE OVERHEID VAN GOD VERORDEND.

IV.

Spreuken 8 : 15 en 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid.*
Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.

Zoo is dus de Heere God de bouwmeester der geschiedenis en Hij leidt door zijne voorzienigheid de menschheid naar hare eindbestemming, waarin haar wezenskern in de uitverkoren Kerk. als een pronkjuweel zijner genade zal blinken in het licht zijner eeuwige liefde. Daarheen gaat het wereldproces, hoe donker ook de tijden mogen schijnen, hoe ook soms de duisternis het licht dreigt te overheerschen. De dag, de eeuwige dag van Gods glorie breekt toch aan! Hij schept door dit historisch leven heen een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde. Doch opdat die eindbestemming werkelijkheid zal worden, waarborgt de Heere aan deze gevallen menschheid telkenmale, wanneer zij er aan zou kunnen twijfelen, de voorwaarden voor haar bestaan.

De Heere laat de menschheid niet los. Als Noach den ondergang der eerste wereld aanschouwd heeft, dan richt God zijn verbond op met Noach, dat niet meer alle vleesch door de wateren des vloeds zal worden uitgeroeid, en dat er geen vloed meer zijn zal om de aarde te verderven. En dan geeft Hij zijnen boog in de wolken tot een teeken des verbonds, dat de wateren niet meer zullen wezen tot een vloed om alle vleesch te verderven. Zoo geeft de Heere dus waarborgen, die verzekeren, dat de levensvoorwaarden voor de menschheid op deze aarde bestendig zullen zijn.

En zooals er nu natuurlijke voorwaarden vervuld moeten zijn, zal de menschheid de toekomst hebben, die zij noodzakelijk behoeft, opdat de Heere haar tot hare eindbestemming zal kunnen leiden, zoo zijn er ook geestelijke voorwaarden voor haar levensbestand onafwijsbaar noodig. Die menschheid

toch is eene gevallen menschheid. Haar leven is vergiftigd door het verderf der zonde, zoodat de harmonie des levens, voor haar organischen groei onmisbaar, ten eenenmale ontbreekt. En als dit zondegif ongetemperd doorwerken kon tot in zijne uiterste gevolgen, dan zou die menschheid door het eigen zondeverderf, waaraan zij onderworpen is, noodwendig tot ondergang zijn gedoemd.

Dat blijkt, zoodra een oogenblik in dagen van revolutie de teugels worden afgeworpen. Dan verschijnt de beest-mensch in al zijne bloedige en wreede afgrijselijkheid. Zoo zou ten slotte de menschheid in zelfverslinding ondergaan. Met name Calvijn heeft daarop nadruk gelegd door er op te wijzen, dat wel is waar in den natuurlijken mensch geene vreeze Gods woont, maar dat er toch voorbeelden zijn, die getuigen van een adeldom der ziel bij een natuurlijk mensch, die sommigen leidden tot de meening, dat onze natuur niet geheel verdorven zou zijn.

Daartegenover nu neemt Calvijn [1]) positie, door in het licht te stellen, dat in de verdorvenheid der natuur er nog eenige ruimte bleef voor eene genadewerking Gods. „En dat niet om de natuur te zuiveren, maar om de verdorvenheid in te perken en te bedwingen. Ware dit niet het geval en liet de Heere een iegelijk mensch onbeteugeld allerlei booze begeerten volgen, dan zou er voorwaar niemand zijn, die niet met de daden zou bewijzen, dat al de feilen en gebreken, waarmede Paulus de menschelijke natuur belast, in hem waren". „Wat", zoo zegt hij, „wilt gij uzelven uitzonderen van het getal dier menschen, welker voeten snel zijn om bloed te vergieten en wat daar verder in Rom. 3 wordt opgesomd? Welnu, de Heere bedwingt de uitbarsting der zonde, gelijk als met een teugel, opdat zij niet uitbreke. En die beteugeling gaat zoo ver, als Hij voorziet, dat zulks voor de algemeene onderhouding der dingen noodig is. En de middelen, die daartoe strekken, zijn niet alleen schaamte, maar overal ook dient daartoe de weerhouding door vreeze voor de Wet (ad conservandam rerum universitatem). Zoo beteugelt dus God de boosheid der natuur, doch zonder haar te reinigen".

Volgens Calvijn werkt er in de menschheid eene genade, die de strekking heeft in het menschheidsleven de voorwaarden in stand houden, waardoor het de draaggrond kan zijn voor de openbaring der particuliere genade, die in de verkiezing, in de roeping en de wederbaring van Gods Kerk aan den dag

---

1) *Institutio*, II, 3, 3

treedt. Van den beginne treedt de Heere met zijne openbaring op reeds in het paradijs en richt zich tot den gevallen zondaar, dien Hij wel naar recht had kunnen verdelgen, maar toch niet heeft verdelgd, doch heeft gedragen en bewaard bij het leven, al werd hij gedoemd om buiten het paradijs en buiten des Heeren zalige gemeenschap den bangen strijd om het bestaan te strijden, met geen ander uitzicht dan eenmaal tot stof weder te keeren.

De Heere heeft na den val geene voleinding gemaakt, den zondaar niet losgelaten, nog niet overgegeven aan alle vreeselijke gevolgen van zijn val, maar ook al is hij terstond naar het wezen der zaak den dood gestorven in de vervreemding van den Heere, zijnen God, toch is hem een bestaan bereid, dat de voorwaarden in zich draagt voor een leven, waarin de vrijmacht der verkiezende genade zich door wederbarende daden kan ontvouwen. Daarom tempert de Heere de uitwerking van den val, beteugelt Hij de doorwerking van het gif der zonde door eene gemeene genadewerking, die aan de menschheid bereiden kan een natuurlijk leven, dat er getuigenis van geeft, dat Hij zelfs in de tijden der onwetendheid nog zorg gedragen heeft voor het levensbestaan der volken, opdat zij bewaard zouden worden tot de ontvangst van Hem, die als de Hersteller van hun leven in de volheid des tijds zou komen.

Elke bete broods, elke teug waters, die den zondaar bereid wordt, is vrucht van die gemeene gratie, waarmede de Heere aan de menschheid haar levensmogelijkheid waarborgt, opdat Hij haar zal kunnen vinden met zijne particuliere genade, wanneer de dag der trekkende liefde daar is. De Heere heeft met deze wereld ook na haren val nog niet gedaan naar hare zonden, noch ook haar vergolden naar hare ongerechtigheid, doch haar in stand gehouden, opdat Hij uit en door haar historisch leven heen een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde scheppen zou. En dat doet de Heere nu, van af haar begin na den val tot aan den jongsten dag, wanneer de stad Gods zal toebereid zijn als eene bruid, die voor haren man versierd is.

Zoo houdt dus de Heere de menschheid in stand door haar alle natuurlijke levensvoorwaarden te bereiden, laat Hij zijne zonne opgaan over boozen en goeden en regent Hij over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. En bovendien werkt Hij nu nog door zijne voorzienigheid zóó op dat menschheidsleven in, opdat door deze „communis gratia" een menschelijk samenleven mogelijk blijven zal.

Daarop is toch de mensch aangelegd krachtens schepping. Reeds als man en vrouw schept God den mensch, opdat zij samen een levens- een arbeidsgemeenschap zullen vormen, die te harer tijd de kiem zich zal bewijzen van eene grootere familiale gemeenschap, die op hare beurt zal uitdijen tot stammen en volken, die een sociaal leven zullen genieten, dat tot hoogere levensontplooiing strekken moet. En dit al, opdat de roeping zal worden volbracht, die God bij de schepping zelve der menschheid ingelegd heeft, toen Hij zeide: „Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt en vervult de aarde en onderwerpt haar en hebt heerschappij over de visschen der zee en over het gevogelte des hemels en over al het gedierte, dat op de aarde kruipt".

Indien er geen val ware ingetreden, zou dus die menschheid in de volkomene ontplooiing van al hare gaven die onderwerping der aarde hebben volbracht. Dan zou zij in de reinste harmonie des levens de heerlijkheid van alle hare in Gods beeld gegronde gaven hebben ten toon gespreid. Dan zou eeuwig over de aarde uit der menschen mond het lied der Engelen hebben weerklonken en vrede op aarde der menschen deel zijn geweest, omdat het „Eere zij God!" dan haar levenslied ware gebleven. Doch nu hebben de Engelen het in den Kerstnacht slechts gezongen van het Kindeke Jezus, in wien het wonder der particuliere genade in de wederbaring der menschheid wordt voltrokken.

En uit den aard der zaak, indien er geene zonde ware ingetreden, zou ook geen enkele voorziening tegen de zonde noodig zijn geweest. Dan zou eene natuurlijke onderschikking zich krachtens schepping hebben voltrokken. Maar dan zou ook nimmer de liefde geopenbaard zijn, die Johannes deed zeggen: „Alzoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij zijn eengeboren Zoon gegeven heeft".

Doch de mensch is in het paradijs den dood gestorven. En sinds werkt de zonde als een gif in hem, geldt het vreeselijk woord: „Er is niemand, die God zoekt. Hunne keel is een geopend graf, met hunne tongen plegen zij bedrog, slangenvenijn is onder hunne lippen, welker mond is vol van vervloeking en bitterheid, hunne voeten zijn snel om bloed te vergieten, vernieling en ellendigheid is in hunne wegen en den weg des vredes hebben zij niet gekend".

Zoo bestaat de gevallen menschheid en ten bewijze daarvan verschijnt reeds aan het begin harer geschiedenis de broedermoord, staat een Kaïn op, verteerd door nijd en strekt hij de moordende hand uit naar zijn broeder, die God vreest.

En sinds hoort hij het ontroerende woord: „En nu zijt gij vervloekt van den aardbodem". Zwervende en dolende, zal hij worden voortgedreven door de beschuldiging zijner consciëntie, terwijl hij voelt, dat de wrake des Heeren hem niet loslaat. Doch daarbij wordt nu ook openbaar, hoe de Heere zelve terstond optreedt als God, die de rechtsorde vastlegt en fundeert. Want Hij geeft Kaïn, ondanks zijn broedermoord, niet over aan de willekeur der menschen, maar bestelt ook voor dien moordenaar een goddelijk recht. Daarom zegt Hij: „Daarom al wie Kaïn doodslaat, zal zevenvoudig gewroken worden! En de Heere stelde een teeken aan Kaïn, opdat hem niet versloeg al wie hem vond".

De Heere vestigt dus eene rechtsorde. En eene rechtsorde kan er alleen dan zijn, als er eene handhaving dezer orde, dus eene Overheid is. En, zoo leert ons de Schrift, is er ook terstond eene Overheid, want Kaïn bouwt eene stad. En eene stad is er niet zonder rechtsorde. De Schrift laat ons dus zien, dat God terstond na den val in de eerste geslachten der menschheid reeds een rechtsorde opriep en daarmede tevens eene Overheidsmacht om haar te handhaven.

En wat nu van Kaïn's dagen geldt, dat wordt daarna opnieuw bevestigd, als de Heere tot bescherming van het menschelijk leven als eene ordinantie voor de Noachietische geslachten afkondigt: „En voorwaar, Ik zal uw bloed, het bloed uwer zielen eischen; van de hand van alle gedierte zal Ik het eischen, ook van de hand des menschen, van de hand eens iegelijken zijns broeders zal Ik de ziel des menschen eischen. Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mensch vergoten worden, want God heeft den mensch naar Zijn beeld gemaakt" (Genesis 9 : 5, 6).

Zoo gaan dus ook de Noachietische geslachten de geschiedenis in met eene goddelijke ordinantie, met eene rechtsorde, door den Heere zelven gegrond, opdat zij daardoor zullen worden beschermd tegen een alles ontbindende zonde-kracht, die wel gist in der menschen zielen, maar door den Heere alzoo wordt ingetoomd, opdat menschelijke samenleving zal mogelijk zijn.

En Hij wil, dat deze mogelijk zij, opdat alzoo de voorwaarden zullen worden bereid, die vervuld moeten zijn, opdat Gods Koninkrijk zal komen door de roeping van een volk, dat Hij Zich heeft verkoren, opdat het zijn Naam zal dragen en zijn lof verkondigen. Dat is zoo voor Christus' komst, maar wordt alzoo voortgezet na zijne verschijning, tot de dag der voleinding aller dingen zal zijn aangebroken.

DE OVERHEID EN GOD.

V.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid. Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.*

De Heere heeft de gevallen menschheid niet aan haar lot overgelaten. Dit heeft Hij daarom niet gedaan, omdat Hij zijne eere aan geen ander geven kan. En dat zou toch zoo geschied zijn, indien aan de oude slang, de Satanas uit het paradijs, de overwinning gebleven ware. Daarom, God de Heere geeft de gevallen menschheid niet prijs aan de machten der duisternis, maar openbaart reeds, nog voordat de mensch uit het paradijs verdreven is, dat de komende menschheidsgeschiedenis zal staan in het teeken van een strijd tusschen het zaad der slang en dat der vrouw, terwijl de uitslag van dien strijd niet twijfelachtig wezen kan.

In aansluiting daarbij kan dan ook de apostel op den Areopagus aan de Atheners verkondigen, dat God uit éénen bloede het gansche geslacht der menschen heeft gemaakt om op den aardbodem te wonen. Dat was eene leer, geheel in strijd met de onder de Grieken gangbare beschouwing, want zij hielden zichzelven voor menschen van een bijzonderen, adellijken oorsprong en alle andere volken voor barbaren. De apostel verkondigt het echter den Atheners, dat ook die barbaren onder de leiding Gods staan, want hij laat er op volgen: „bescheiden hebbende de tijden te voren verordend en de bepalingen van hunne woningen". En dit geschiedde met het doel, dat zij den Heere zouden zoeken, of zij Hem immers tasten en vinden mochten.

Ook de volken waren van Gods geslacht en daarmede was een rassen-politiek, die de eenheid des menschelijken geslachts ontkent, geoordeeld. Het was wel waarheid, dat eeuwen lang die volken geleefd hadden buiten het licht van Gods bijzondere openbaring, doch dat beteekent niet, dat zij om zoo te zeggen, gebleven waren buiten het gezichtsveld des Heeren. Ook de geschiedenis der volkeren ligt onder Gods bestek en bestel.

Daarom, Hij heeft de tijden der onwetendheid, die over de volken gespreid was, overgezien en heeft in Christus Zich met het Woord des levens gericht tot de gansche menschheid.

Dit is de geschiedbeschouwing, die de apostel Paulus geeft van het historisch proces, dat de menschheid doorloopt. In haar geheel is zij voorwerp van Gods zorg en leiding de eeuwen door. God werkt in haar, laat in haar zelfs nog eene zwakke schemering zijner kennis opgaan, zoodat hij in Rom. 1 kan zeggen: „Overmits hetgeen van God kennelijk is, in hen openbaar is, want God heeft het hun geopenbaard. Maar Hem kennende, hebben zij Hem als God niet verheerlijkt, noch gedankt". Doch God heeft hen overgegeven in de begeerlijkheden hunner harten en Hij liet hen, om zoo te zeggen, gemeten met het licht zijner bijzondere openbaring, tot op zekere hoogte aan hen zelven over. Niet in volstrekten, maar slechts in betrekkelijken zin liet Hij hen over, zoodat zij toch door den historischen ontwikkelingsgang zouden worden voorbereid op de komst van Hem, die van eeuwigheid gegeven en voorgesteld is tot een verbond des volks en tot een licht der heidenen.

Om deze wereld van volkeren te bewaren en toe te bereiden voor Christus' verschijning, heeft Hij de eeuwen door haar geleid en als opgevoed om in de volheid des tijds bestemd te worden voor den wandel in het licht van Hem, die het Licht der wereld is.

Dat wordt ons nu ook in de Schrift voorgesteld. De gevallen menschheid zou, aan zichzelve overgelaten, in eene eeuwige revolutie tegen God en tegen zichzelve tot ondergang gedoemd zijn. Eene menschheid, die naar de teekening des apostels niet rechtvaardig is, God niet zoekt, tot goed doen volkomen onbekwaam is, en ons met deze schrille kleuren wordt afgemaald: „Hunne keel is een geopend graf, met hunne tongen plegen zij bedrog, slangenvenijn is onder hunne lippen, hun mond is vol vervloeking en bitterheid, hunne voeten zijn snel om bloed te vergieten, vernieling en ellendigheid is in hunne wegen", zulk eene menschheid heeft wezenlijk geene bestaansmogelijkheid.

Toch was zelfs de wijsbegeerte van de juistheid dezer teekening ten volle overtuigd, want zij leerde, dat zulk een samenleving, waarin de beest-mensch ongetemperd tot openbaring kwam, in zelfvernieling ondergaan moest. In de Schrift zien wij dan ook, dat de Heere van meet af de Overheid laat opkomen, eene rechtsorde instelt, die de menschheid tegen de volstrekte doorwerking der zonde behoeden kan. God verwekt in het leven der volken eene rechtsorde, die wel geen zaligmakende

strekking heeft, die dus de menschheid niet innerlijk verandert en omzet, maar toch haar de algemeene bestaansmogelijkheden waarborgen kan.

Ik wees er reeds op, hoe Kaïn's geschiedenis daarvan blijkt, doordat de Heere geen willekeurige wrake toelaat. De Heere behoudt zichzelven het oordeel over Kaïn voor. Als Kaïn meent, dat al wie hem vindt, hem zal dooden, dan staat de Heere op en zegt: „Daarom, al wie Kaïn doodslaat, zal zevenvoudig gewroken worden". En Hij stelt een teeken aan Kaïn, „opdat hem niet versloeg, al wie hem vond" (Genesis 4). In deze omschrijving wordt het ons voorgehouden, dat er eene door God gestelde rechtsorde is, die Kaïn bewaart en behoedt voor de willekeurige wrake van anderen. Kaïn's consciëntie boezemde hem de vreeze daarvoor in, maar de Heere neemt door de instelling dezer rechtsorde de vreeze daarvoor weg, al zal Kaïn aan het rechtvaardig oordeel Gods niet ontkomen.

Die rechtsorde blijkt dus in den aanvang voornamelijk daarop gericht, dat de bloeddorst van den gevallen zondaar zal worden beteugeld. Eene rechtsorde kan echter niet bestaan zonder dat er eene macht is, die haar handhaaft. Dus heeft er reeds in de eerste menschheid eene overheidsmacht bestaan, die uit den aard der zaak uit het ouderlijk, met name uit het vaderlijk gezag opkwam. En dit overheidsgezag verschijnt nu in de Schrift niet slechts in de uitverkoren geslachten, maar wordt ons juist allereerst voorgesteld in het geslacht van Kaïn, dus in die geslachten, waarvan de Heere zegt, dat Hij ze niet verkoren heeft, en die dus niet vallen onder het licht zijner bijzondere openbaring.

Daaruit blijkt duidelijk, dat het overheidsgezag eene algemeene menschelijke strekking heeft. Niet slechts onder de geslachten, die onder Gods verkiezende, openbarende daden verkeeren, verschijnt de Overheid, maar God laat haar opkomen onder al wat mensch is, onder het geheele geslacht Adams. Er is geen volk, geen stam, geen familie, zonder overheidsgezag. Zooals er geen volk is zonder godsdienst, hoe diep deze volken dan ook cultureel beschouwd, zijn weggezonken, zoo is er ook geen volk zonder eene Overheid, die gezag oefent, al is het dan ook vaak nog op dezelfde wijze als ons in Kaïn's geschiedenis wordt beschreven, door een teeken — de tabu —, dat onder bovenzinlijk licht verschijnt voor het bewustzijn der menschen.

Dat daarbij echter van eene bijzondere instelling en voorzorg Gods sprake is wordt in onze Belijdenis, geheel in over-

eenstemming met Gods Woord, ons geleerd in deze woorden: „Wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, Koningen, Prinsen en Overheden verordend heeft".

Zij gaat daarbij uit van de schriftuurlijke voorstelling, want in het Oude en het Nieuwe Testament beide, verschijnt de rechtsorde, welker bewaarster de Overheid is in hetzelfde licht.

Immers, in Genesis 9 geschiedt aan Noach en zijne zonen eene goddelijke openbaring, die aan de Noachieten licht geeft niet alleen over de heerschappij, waartoe de mensch geroepen is over de dieren der aarde en het gevogelte des hemels, over de spijze, die hij zal genieten en hem van Gods wege wordt toegekend, maar ook over de rechtsorde, waaronder hij moet leven.

Daaruit nu blijkt op klare wijze, dat bij de vestiging dezer rechtsorde God de Heere bijzonderlijk doelt op de beteugeling van den bloeddorst der menschen en, hoe Hij zelve het is, die Zich in die rechtsordening openbaart. De Heere treedt in Genesis 9 vooral op als beschermer des levens in het algemeen, want het leven is zijne kostbaarste schepping, de wondere openbaring zijner scheppende daden. Zoo is dan ook in Joh. 1 : 4 geschreven van het eeuwige Woord: „In hetzelve was het leven en het leven was het licht der menschen". In den mensch, geschapen naar Gods beeld, klimt het leven tot de heerlijkheid en wonderheid van het geestelijk redewezen, dat Gods creatuurlijk spiegelbeeld is.

De Heere waakt daarom in het algemeen op bijzondere wijze voor de heilighouding des levens. Niet alleen van het leven der menschen, maar ook zelfs der dieren. De gansche wereld der dieren is den mensch van Godswege onderworpen, den mensch ook tot spijze gegeven. Maar dat beteekent niet, dat daarbij de heilighouding des levens mag worden voorbijgezien. Daarom wordt nadrukkelijk verboden het vleesch met zijne ziel, dat is zijn bloed, te eten.

Het eerste grondbeginsel, dat in deze rechtsorde in het oog valt, is dus de wacht voor het levensbehoud. De mensch mag wel het vleesch van dieren eten, doch niet met hun bloed, want dit bloed, dat de ziel in zich draagt, is de zetel des levens. Dus het levensbeginsel als zoodanig is het eerste, waarover de rechtsordening Gods waakt. Ook het leven der dieren staat hier onder de bescherming van dit goddelijk recht. Doch het ligt voor de hand, wat van de dieren geldt, is in nog veel hoogere mate op den mensch van toepassing.

Wij hebben er reeds de aandacht op gevestigd, dat volgens het Woord des Heeren de doodstraf behoort tot de door God verordineerde rechtsmiddelen, die om het menschelijk leven te beschermen werden ingesteld. De moordenaar moet met den dood gestraft. Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mensch vergoten worden. Doch daarbij moet in het oog worden gehouden, dat eene in de rechtsorde gegronde straf slechts bestaanbaar is, wanneer er eene Overheid heerscht, die haar handhaaft en toepast.

En zoo blijkt dus, dat het menschelijk geslacht na den zondvloed, zooals het naar de geslachtsregisters over de zonen van Noach uiteen gaat, van meet af door Overheden wordt geregeerd.

Zoo wordt dan ook in Genesis 10 reeds gewag gemaakt van de uit deze geslachten gesproten volken, die op een bepaald grondgebied wonen en dus met het land als vereenigd zijn. En wat de sociologische structuur van hun leven aangaat, blijkt, dat hun sociale leven familiaal was opgebouwd. In Genesis 10 : 5 is sprake van volken in hunne landschappen. En deze volken hebben een eigen taal, elk zijn „eigen spraak", terwijl hunne samenleving wordt gekenschetst in deze woorden „naar hunne huisgezinnen".

Het blijkt, dat deze familiaal levende volkeren reeds een omvangrijke groep vormden, een wereldrijk hebben bewoond onder de heerschappij van Nimrod. Zelfs zijn er reeds sporen van een soort kolonisatie. Want van Nimrod's stichting wordt ons in Genesis 10 : 10 meegedeeld, dat het beginsel zijns rijks was Babel en nog eenige andere gebieden, waaruit blijkt, dat Babel het uitgangspunt was van het latere Assyrische rijk [1]).

Nimrod's rijk strekte zich over West-Azië uit en droeg het karakter eener federatie van onderscheidene Koninkrijken, die onder de heerschappij stonden van eene enkele grootmacht, welker dynastie door Nimrod gedragen werd. Hoewel nu deze wereldrijken, want dat waren zij eigenlijk, evenals hunne heerschers vaak in mythologisch beeld verschijnen in de nationale gedichten, waarin zij worden bezongen, is het toch duidelijk, dat in deze oudste geschiedenis der menschheid er reeds sprake is van een zeer ingewikkeld regeer-systeem.

Voor het bewustzijn der oude volken, evenals bij latere

---

1) *The first of empires „Babylon of the Bible" in the light of latest research,* etc. W. St. Chad Boscawen, London and New York, 1903. Ch. IV, The city kingdoms, p. 118—140.

natuurvolken, verscheen de vorst in goddelijk licht, in dien zin namelijk, dat in die oudste geschiedenis der menschheid het Koningschap als van goddelijken oorsprong werd voorgesteld. Dat geldt van de koningen van voor den vloed [1]), waaraan later eeuwen de heugenis bewaarden, maar dat geldt eveneens van de regeerende vorsten uit latere perioden der geschiedenis.

Indien er iets duidelijk is, dan zeker wel, dat voor het bewustzijn van alle oude volken, waarover de Schrift spreekt, de Overheid er niet is krachtens willekeur der menschen, maar als door de Godheid verordend.

Eene voorzienige leiding Gods openbaart zich in hunne geschiedenis, zooals ons deze in Genesis 10 wordt meegedeeld. Den ontwikkelingsgang van Noach's geslacht deelt de Schrift ons mede op een wijze, waaruit duidelijk blijkt, hoe de lijn dezer geschiedenis moet uitloopen op de centrale plaats, die Sem's geslachten innemen. Doch onder dat alles wordt het ook duidelijk, dat wij in dit historisch proces van doen hebben met geregeerde volkeren, die er zich van bewust waren, dat hunne heerschers regeerden niet krachtens menschelijke willekeur, maar dank zij het bijzonder bestel van goddelijke machten. Zij beseften reeds op hunne wijze, dat er geen macht is dan van God.

Dit wisten de volken, die leefden onder het licht der bijzondere openbaring uit den aard der zaak met veel grooter klaarheid. Maar de volken, die daaronder niet leefden schouwden alle hunne Overheden in het licht hunner natuurlijke Godskennis, ten gevolge waarvan zij in mythologische, dichterlijke phantasiën aan hunne vorsten-waardeering uiting geven. Deze verschijnen hun als goden of goden-zonen, als heroën en geweldhebbers uit de bovenzienlijke orde afgedaald.

God heeft dus van den beginne de Overheden verwekt en de volken hebben daarvan wetenschap. En zooals de machthebbers hun ontstaan danken aan die hemelsche machten, zoo danken zij ook hunne wijsheid tot regeeren aan de goddelijke machten of geesten, die zij vereerden.

Doch in Gods Woord, waarin Hij spreekt, die alleen God is, treedt uit den aard der zaak alle mythologie op den achtergrond en wordt ons geopenbaard, hoe de koningen regeeren door de wijsheid Gods, die hun het vermogen bereidt om de gerechtigheid te bestellen en te handhaven.

Zoo leert dus het Woord des Heeren, hoe de souvereiniteit

---

1) Zie *Altorientalische Texte zum Alten Testament* von Dr. Hugo Gressmann, Berlin u Leipzig, 1926, S. 147—150.

der Overheid toekomt krachtens de souvereine Majesteit Gods. Doch daaruit volgt tevens, dat aan deze Overheid in datzelfde Woord Gods het vermogen niet wordt ontzegd om die wijsheid Gods te onderkennen, zich door die wijsheid Gods te laten voorlichten en leiden.

Hoe toch zou het mogelijk zijn, dat door Gods wijsheid de koningen regeeren en de gerechtigheid stellen, indien hun het orgaan ontbrak die wijsheid te leeren kennen als het richtsnoer bij de volbrenging hunner taak. Zooals zij door God regeeren en door Hem geleid worden, zoo hebben zij ook zelven de roeping naar de sprake dier wijsheid te hooren.

Wanneer dus de Belijdenis in artikel 36 uitspreekt, dat de Overheid haar ontstaan dankt aan Gods verordineerende daad, dan is zij daarmede geheel in overeenstemming met Gods Woord, blijkt ook het dogma der Kerk aangaande de Overheid in dat Woord gegrond.

DE OVERHEID EN DE RECHTSORDE.

VI.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid.*
Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.

Uit Gods Woord, zoowel als uit de cultuur-geschiedenis blijkt, dat van de oudste tijden, ook die der eerste wereld, er eene Overheid onder de volken is opgekomen. En dit is niet toevallig, maar hangt onlosmakelijk samen met de openbaring eener rechtsorde, die de Heere deed geboren worden.

Deze rechtsorde heeft van meet af de strekking gehad, het menschelijk samenleven blijvend mogelijk te maken. Een onbeteugelde uitwerking der in den gevallen mensch rijkelijk vloeiende bron van gruwel en goddeloosheid zou noodzakelijk tengevolge hebben gehad den ondergang van het menschelijk geslacht door eigen zelfverslinding en zelfvernietiging. Daarom gaat met die rechtsorde, die het leven moet beschermen door de doodstraf, ook gepaard een reeks van andere voorschriften, die betrekking hebben op de verhouding der menschen onderling in hun eigen samenleving.

Daartoe behoorde in de eerste plaats de heilighouding van het huwelijk. Ook daarvan blijkt reeds in de oude wereld voor den zondvloed. Denk maar aan Genesis 6, waarin de ontheiliging van het huwelijk wordt aangewezen als een der gruwelen, die tot Gods oordeelen hebben geleid.

En daarbij komt in de tweede plaats nu nog het eigendomsrecht. Ook dit blijkt van den beginne tot de natuurlijke rechten der menschen te behooren. Kaïn en Habel brengen reeds terstond na den val offers van hun eigendom. Habel bracht een offer van de eerstgeborenen zijner schapen.

Het eigendomsrecht is derhalve geen vrucht van menschelijke willekeur, het is om zoo te zeggen niet uitgevonden, maar gegrond in de menschelijke natuur en dus met het mensch-zijn gegeven. Ook is het duidelijk, dat in dit recht, naarmate de eeuwen voortschrijden en het getal der menschen toeneemt en de cultureele ontwikkeling eene hoogere vlucht neemt,

allerlei gronden gegeven zijn, die onder den druk van den zondetoestand, waarin de menschheid verkeert, tot vreeselijke gevolgen aanleiding kunnen geven. In het egoïsme liggen de gronden, waardoor het eigendomsrecht tot een strijd voeren kan, die de samenleving der menschen verstoort.

En zoo blijkt dan ook uit Gods Woord, dat de rechtsorde zich eveneens uitstrekt over het eigendomsrecht. Denk slechts aan Abraham, die na den dood van Sara zich tot de zonen Heths wendt en verzoekt, dat het hem vergund zal worden zijne doode te begraven en daartoe begeert, dat hem de spelonk van Machpela zal worden gegeven, „die in het einde van zijn akker is". Abraham wil die spelonk met den akker koopen voor „het volle geld" tot eene erfbegrafenis in het midden der zonen Heths. Hij kan het alles ten geschenke ontvangen, maar hij weigert en koopt het land met de spelonk voor 400 zilveren sikkels. Zoo werd dit land „aan Abraham tot eene bezitting", die hem diende tot eene erfbegrafenis (Genesis 23).

Daaruit blijkt onbetwistbaar, dat het eigendomsrecht zich deed gelden feitelijk op dezelfde wijze, als het heden ten dage nog bestaat. Hoeveel er ook veranderd moge zijn, het eigendomsrecht zelf is de geschiedenis door onveranderd gebleven.

Het is wel waar, dat de cultuur-geschiedenis leert, hoe krachtens de natuurlijke wording en ontwikkeling der gemeenschap dit recht familiale vormen heeft aangenomen, omdat de zedelijke persoonlijkheid en daarmede het recht van den individu nog niet tot ontplooiing komen kon. En ook is het waar, dat met name het moderne communisme het huwelijk en daarmede het gezin, alsook het eigendomsrecht pretendeert te kunnen opheffen. De geschiedenis echter leert, dat het niet gelukt, zoodat zelfs het communistisch Rusland eigendomsrecht kent, ook al hebben de drijvers van dat arme volk de vroegere bezitters vermoord om hunne goederen te kunnen rooven. Feit is, dat er geen maatschappelijk leven zonder huwelijks- en eigendomsrecht bestaat, ook nooit bestaan heeft en zelfs niet bestaan kan.

Dit moest er wel toe leiden, dat Gods openbaring haar licht ook daarover deed opgaan, zoodat in Gods Wet niet slechts het leven wordt beschermd, wanneer gezegd wordt: „Gij zult niet doodslaan", niet slechts het huwelijk als goddelijke ordinantie wordt voorgesteld, als Hij zegt: „Gij zult niet echtbreken", maar ook het eigendomsrecht wordt vastgelegd door het gebod: „Gij zult niet stelen".

En wanneer nu daarbij in aanmerking wordt genomen, dat er behalve deze maatschappelijk primaire rechten, die in de

tweede Tafel der Wet worden genoemd, ook nog algemeene voorwaarden vervuld moeten zijn, zal er van eene handhaving der primaire rechten sprake zijn, dan wordt het duidelijk, dat aan de tweede Tafel, die betrekking heeft op de menschelijke samenleving, wel de eerste tafel moet voorafgaan, waarin de gronden der goddelijke sanctie dezer zedewetten geopenbaard worden.

Zonder de eerste Tafel der Wet is de tweede volmaakt krachteloos, heeft zij geen grond van gezag. De Heere laat dus het licht zijner openbaring schijnen over het geheele leven der menschen. Allereerst beschermt Hij het leven zelf, want het leven is de eerste voorwaarde, die vervuld moet zijn om van de levensgaven te kunnen genieten. Daarna ook beschermt Hij al die rechten, zonder welke de handhaving van het levensrecht niet meer mogelijk zal kunnen zijn, want het is duidelijk, dat zoowel het gezin als de eigendom factoren zijn in het sociale leven, die, wanneer zij niet meer gehandhaafd worden, noodzakelijk den ondergang van alle maatschappelijk leven met zich brengen. Het is daarom, dat de door God geopenbaarde rechtsorde zich over deze grootere sociale levensgebieden uitstrekt.

Het gevolg daarvan moet nu wel zijn, dat de Overheid haar gezag over dit alles uitbreidt, opdat zij haar wezenlijke, primaire, de haar van God verordende functie zal kunnen volbrengen. Zij verschijnt dan ook voor het bewustzijn van alle volken der Oudheid niet alleen als met goddelijk gezag bekleed, maar tevens als tot de volbrenging harer taak van Gods wege toegerust.

En dat wordt nu ook door Salomo klaar en onomwonden uitgesproken. Daar wordt de goddelijke Wijsheid sprekende en met haar opgaand licht over alle levensverhoudingen ons voorgesteld. Van deze goddelijke Wijsheid wordt in het voorafgaande 14e vers gezegd: „Raad en wezen zijn mijne, Ik ben het verstand, mijne is de sterkte". De goddelijke Wijsheid predikt Zich als deze alle in zich dragend. En daarom kan zij alleen de bron zijn, waaruit de wijsheid voor het menschelijke leven vloeit. Raad is in haar, zoodat wie door haar bestuurd en geleid wordt, het goede deelachtig zal worden, de ware levensdoeleinden zal bereiken. Zij toch geeft verstand met goddelijk licht bestraald en wijst dus den juisten weg, dien wij gaan zullen. En zij baart ook de kracht om dien strijd des levens te strijden en tot een goed einde te brengen. Wie haar volgt, zal in de duisternis niet dwalen. Zij zal leiden tot die overwinning, die de wereld overwint.

Zij wijst dus op hetgeen in later eeuwen de apostel Johannes zeide: „Want al wat uit God geboren is, overwint de wereld; en dit is de overwinning, die de wereld overwint, namelijk ons geloof". En dat geloof baart de gemeenschap met Hem, die Johannes noemt „de Zoon van God, het eeuwige Woord, dat bij God is en God is", die dus ook de Wijsheid kan worden genoemd. En die eeuwige goddelijke Wijsheid zegt nu: „Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid".

Daaruit blijkt dus in de eerste plaats, dat de Overheid haar ontstaan niet dankt aan menschelijke willekeur. Het Woord Gods laat ons zien, dat „de koningen", dat zijn zij, die de overheidsmacht dragen en uitoefenen, er niet zijn, omdat de menschen dit hebben gewild. Zij zijn er dus niet, zooals de latere wijsgeeren leerden [1]), door een vrijwillig gesloten verdrag, waarbij de individuen, die zich allen van gelijken rechte achtten, besloten van hun macht af te staan en daarmede van hun recht.

Zij zijn er ook niet krachtens een door menschen genomen besluit, omdat zij tot het inzicht kwamen, dat geregeerd worden voordeeliger en nuttiger is dan in voortdurenden onderlingen strijd te leven. Indien op deze wijze, zooals de wijsgeeren der revolutie leeren, de Overheid ware ontstaan, zij zou nooit ontstaan zijn, daar het uitgesloten is, dat een zondaar, wiens recht volgens deze leer even zoo ver gaat als zijne macht, er ooit toe zou kunnen worden gebracht, van nature het offer van zichzelven te brengen.

Dus leert Gods Woord: „door Mij regeeren de koningen". De goddelijke Wijsheid stelde het Overheidsgezag in. De goddelijke Wijsheid heeft door hare voorzienigheid de menschheid zoo geleid door het licht harer openbaring, dat overal, waar de mensch verschijnt, hij blijkt een overheidsgezag te erkennen en te gehoorzamen, ofschoon hij dit zelve niet heeft voortgebracht, maar vond in het milieu, waarin hij geboren werd. Een mensch riep het niet op, maar het was over hem bij zijne geboorte. De goddelijke Wijsheid had het opgeroepen als waker over de door God zelven verordineerde rechtsorde, die de strekking had het menschelijk samenleven mogelijk te maken. En uit dat feit is dan ook verklaarbaar, dat onder de volken het overheidsgezag met goddelijke autoriteit is bekleed, want Gods souvereiniteit straalt op de Overheid af.

---

[1]) Reeds Spinosa bracht in de nieuwe wijsbegeerte in zijn *Godgeleerd Staatkundig vertoog*, Hfd. XVI deze leer op den voorgrond en sinds werd zij door allen, die revolutie hebben ingeluid, voorgestaan.

En daar wij bij deze bemoeienis Gods van doen hebben, niet met de particuliere genade, die in directen zin strekt tot de zaligmaking van Gods Kerk, maar met die gemeene genadewerking, die bedoelt de voorwaarden te scheppen, die vervuld moeten zijn, wanneer de werking der particuliere genade mogelijk zal wezen, vinden wij het overheidsgezag bij alle volken zonder onderscheid.

Daarin is dus Gods bestel voor de volken, zoowel voor Israël, als voor de volken buiten het licht van Gods bijzondere openbaring. Daarom zegt Gods Woord dan ook zonder eenige beperking, dat door de goddelijke Wijsheid „de koningen regeeren". Alle koningen, alle Overheden, alle vorsten, zij regeeren door haar. Gods wijsheid wordt in de verschijning der overheidsmacht openbaar. En zoo zegt dan ook onze Belijdenis in overeenstemming met Gods Woord, dat God „Koningen, Prinsen en Overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën". Zooals de oorspronkelijke zin deze is: God heeft de wereld zoo geschikt, dat uit haar de overheidsmacht door Gods voorzienige leiding opkomt, opdat de ongebondenheid der menschen worde bedwongen.

Wij hebben dus in de Overheid van doen met een algemeen bestel, met eene ordinantie Gods, die zich uitstrekt over alle menschelijke samenleving zonder onderscheid, over alle rassen, volken, stammen en geslachten.

Het is daarbij echter niet de vraag, of de volken zelven dit alles weten, zooals God het geopenbaard heeft in zijn Woord. Er zijn meer volken, die dit Woord niet kennen, dan die het wel kennen. Doch er zijn geene volken, die het overheidsgezag niet kennen als met goddelijk gezag bekleed. De vorsten kunnen naar Oostersche pantheïstische beschouwingswijze soms verschijnen als incarnaties van bovenzinnelijke machten, dan wel, als de Romeinsche Caesaren, in eene apotheose worden verheerlijkt en aangebeden, de apostel Paulus zegt toch van alle Overheid zonder uitzondering: „Er is geene macht dan van God en de machten, die er zijn, die zijn van God verordend". God heeft deze regeermachten, hoedanig zij ook mogen zijn, beschikt.

Zoo staat dus voor alle eeuwen, voor alle Overheidsvormen vast, dat zij hun ontstaan te danken hebben aan Gods souvereine, albeschikkende Voorzienigheid. En deze beschikking gaat zoowel over de volken, als over Israël, zoowel over de heidenwereld, als over de Christenvolken. Er is, wat dat betreft, geen onderscheid. En van deze allen geldt het woord

der goddelijke Wijsheid: „Door mij regeeren de koningen".

De Schrift noemt de instelling van dit gezag dus een wijs bestel. Het is niet zoo maar op gekomen, maar door de Wijsheid Gods. En nu ligt het voor de hand, als dan Gods Woord dit leert, dat zoo alle overheidsmacht moet worden gekend en gewaardeerd als door Gods Wijsheid verordend, dan heeft zulks uit den aard der zaak ook voor dat overheidsgezag zelf beteekenis. Zooals het voor de geheele schepping, met name voor den mensch als beelddrager Gods, beteekenis heeft, dat zij Gods schepselen zijn, zoo is dit ook voor het Overheidsgezag van belang.

Dat de mensch naar den beelde Gods geschapen werd, legt een ban van ontroerende verantwoordelijkheid over geheel ons leven. Wij danken daaraan niet alleen onze redelijke begaafdheid als mensch, maar ook onze zedelijke verantwoordelijkheid, ja, ons geheele geestelijke leven, dus met name ook ons godsdienstig leven. Onze schepping naar den beelde Gods legt een beslag op ons leven, waarvan een mensch wel kan beproeven zich te verlossen, maar hij wordt er niet van verlost.

En datzelfde geldt nu ook de regeering. Als het is, zooals Gods Woord zegt: door mij, dat is door de goddelijke Wijsheid, regeeren de koningen, dan zal de door Gods Wijsheid verordende regeering daarvan ook de gevolgen ondervinden, dan is de Overheid aan dezen haren goddelijken oorsprong gebonden. Dan kan zij er wel naar streven zich daarvan af te maken door valsche wijsgeerige theoriën, of door haar het orgaan te ontzeggen tot onderscheiden in zake religie, alle deze valsche theoriën doen echter niet af aan het feit, dat de Overheid, ook de hedendaagsche, moderne Overheden, ook de Nederlandsche Overheid, door deze goddelijke Wijsheid regeeren en daarom ook gehouden zijn aan deze goddelijke Wijsheid zich te onderwerpen.

De souvereiniteit van het overheidsgezag daalt van Gods souvereiniteit af. Door de Wijsheid is zij verordend, maar daarom ook in volstrekten zin aan die Wijsheid onderworpen. Gods souvereiniteit is niet slechts als de zon, die haar glans uitstraalt over de regeerende machten, maar omgekeerd hebben die regeerende machten, als de bloemkelk naar den morgen, zich te wenden en te richten naar de souvereiniteit van Hem, door Wien zij zijn.

Door Mij, zegt de Wijsheid, regeeren de koningen en stellen de vorsten gerechtigheid. En die gerechtigheid zullen zij leeren door de Wijsheid Gods.

HET GODDELIJK RECHT DER OVERHEID.
VII.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid. Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.*

Het blijkt dus uit Gods Woord, dat de Overheid door God verordend wordt, terwijl de ervaring leert, dat zij bij alle volken zonder onderscheid spontaan opkomt. Zij wordt onder Gods voorzienigheid gegenereerd uit het sociale leven niet alleen onder Israël, waarin het licht van Gods bijzondere openbaring schijnt, maar ook onder alle andere volken, die van dit licht verstoken bleven. Er is geen stam, geen volk bekend, waaronder geen overheidsgezag zou worden aangetroffen, hoe primitief dan ook hun cultureel leven moge zijn. Bij familiale verhoudingen neemt dit gezag een patriarchalen, soms ook matriarchalen vorm aan, maar steeds is er gezag. Daaraan wordt niets afgedaan door de bewering van onder evolutionistische philosophie staande ethnologen, die van een hordematigen levensvorm spreken, want zulk een horde is nergens en nooit aangetroffen. Deze is dan ook niets meer dan eene constructie, die op hare beurt vrucht is van eene evolutionistische philosophie, doch niet berust op eenig wetenschappelijk gegeven.

Waar de mensch verschijnt, daar treedt hij op in eene geordende saamleving, die door overheidsgezag geleid wordt, hoe eenvoudig en natuurlijk dit dan ook moge blijken te zijn. Het gezag draagt uit den aard der zaak een verschijningsvorm, die samenhangt met en afhankelijk is van het stadium der cultuur, die verworven werd. Bij familiale levensvormen treedt het hoofd des geslachts als gezagsdrager op. Bij hoogere en breedere ontwikkeling verschijnen de stamhoofden en bij eene samensnoering van stammen treden vorsten en koningen, machthebbers en heerschers op. En deze allen verschijnen als Overheden in een hooger licht, waardoor hun gezag een bijzonder, een goddelijk karakter verkrijgt. [1])

[1]) Zie daarvoor *Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern* von Dr. H. Visscher, Bnd. II, V, Die Religion und die grösseren Sozialverbände, S. 297—394.

Van deze allen zegt nu hier de goddelijke Wijsheid: „Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid". Dat de Overheden zijn, is daad van Gods wijze voorzienigheid, een teeken, dat Hij nog bemoeienis der genade met de kinderen der menschen houdt, met alle menschenkinderen zonder onderscheid. Zooals er van den Vader in de hemelen gezegd wordt: „Want Hij doet zijne zon opgaan over boozen en goeden en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen", zoo laat Hij ook onder alle volken zonder onderscheid door de Wijsheid der goddelijke Voorzienigheid de Overheid opkomen.

Over de wijze, waarop Hij dit doet, wordt ons verder niet meegedeeld. Slechts wordt gezegd: „door mij regeeren de koningen". Het hangt van den cultureelen toestand der volken af op welke wijze zij geregeerd worden. Doch dat zij alle eene regeering hebben, is de vrucht van Gods souverein welbehagen, want zonder regeering is de bestaansmogelijkheid afgesneden door de doodelijke werking van het gif der zonde in het leven der menschheid. De zonde is de dood voor alle menschelijke samenleving.

Doch ook bij de uitvoering van het Overheidsambt staan nu de Overheden niet geheel op zichzelf. Door Gods wijsheid verordend, ontvangen zij nu ook eene goddelijke voorlichting, daar Hij ook in geestelijken zin nog blijft arbeiden aan het behoud der gevallen menschheid, opdat zij in de volheid des tijds Christus ontvangen zal en wandelen in het Licht van Hem, die het Licht der wereld is.

Het is dan ook uit deze gemeene werking der voorzienige zorge Gods te verklaren, dat feitelijk onder alle volken en in alle tijden zich in beginsel dezelfde wetmatige verschijnselen openbaren. Zij komen op, gedragen door een geloof. Dat geloof is buiten het licht van Gods bijzondere openbaring „pseudos", zooals de apostel zegt, Rom. 1 : 25, dus „leugen", niet Gods kennis in den reinen, waren zin des woords, want „God kennende, hebben zij Hem als God niet verheerlijkt of gedankt. De heerlijkheid des onverderflijken Gods hebben zij veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderflijk mensch, van gevogelte, viervoetige en kruipende gedierten". En zoo laat God hen met hun „valsch" geloof, hun „pseudos", aan zichzelven over in de begeerlijkheid hunner harten.

Doch ook in die heidenwereld is nog niet alles gelijk. Er werkt ondanks den zondeval ook in die heidenwereld eene goddelijke openbaring, die wel niet dezelfde volle klaarheid heeft als onder het uitverkoren volk, maar toch daarom nog

niet door allen op dezelfde wijze wordt ontvangen, opgenomen en gehoorzaamd. Er heerscht eene groote verscheidenheid, zoodat ook onder de volken buiten het gebied der bijzondere openbaring er van groote ongelijkheid sprake is, waarin zich niet minder dan onder de Christenvolken Gods verkiezende daden openbaren. Er zijn ook onder de heidenvolken minder en meer begaafden, volken bestemd om te heerschen en volken, bestemd om beheerscht te worden. En zoo is er in de geschiedenis der volken ook de wet te speuren, door Bilderdijk bezongen, van „opgaan, blinken en verzinken". En dat laatste, dat verzinken, is dan gewoonlijk het gevolg van de geestelijke inzinking, van ontrouw aan de voorvaderlijke inzettingen, en bovenal van ongeloof in hetgeen de levenskracht was van voorgaande geslachten.

Zoo zien wij in de geschiedenis onder alle volken in wezen hetzelfde historische proces zich voltrekken. Door de goddelijke Wijsheid regeeren de koningen, kwamen zij op hunne tronen, maar vielen ook de tronen en komen andere regeeringsvormen, andere machthebbers op. En zij komen op in den diepsten grond door de goddelijke Wijsheid.

Voor ons is dit soms moeilijk te verstaan, omdat wij geneigd zijn den loop der zaken te waardeeren naar hetgeen voor onze oogen is. Wij wijzen op de menschen, zien op menschen, meten de dingen af naar de menschen, zeggen: als deze of die er niet geweest ware, als er anders ware gehandeld, als, om bij onze eigenen tijd te blijven, er meer geloof, minder ontrouw ware bij dezen of bij genen! Doch hoe waar dit alles moge zijn, achter dezen ontwikkelingsgang staat Gods leidende werkzaamheid, Zijne voorzienige daad, zoodat het altijd waar blijft: door Mij regeeren de koningen. Dat blijft ook waar, wanneer revolutionaire bewegingen tirannen tot macht brengen.

Gods Woord laat het ons zien, hoe de Heere aan een volk koningen geven kan in zijnen toorn. Denk slechts aan Israëls voorbeeld, wanneer het (1 Sam. 8) van Samuël een koning eischt: „Geef ons een koning", zegt het volk. En de Heere zegt tot Samuël: „geef hun een koning, hoor naar de stem des volks in alles wat zij tot u zeggen zullen". Doch de Heere voegt er ter verklaring aan toe: „Zij hebben u niet verworpen, maar zij hebben Mij verworpen, dat Ik geen Koning over hen zijn zal". Zoo ontvangt Israël uit Gods hand een koning in zijnen toorn.

En zooals dit nu in Israël het geval is geweest, zoo is dit ook onder de volken, ook onder de moderne volken het geval,

wanneer zij onder de ineenstorting van het verleden, dat, al verwordend, onder den last zijner zonden bezweek, nieuwe regeeringsvormen en regeerders ontvangen. Daarin is Gods wijsheid, want deze werkt ook in zijn toorn.

Zoo staan wij dus in de geschiedenis steeds voor de daden der goddelijke Wijsheid, al begrijpen wij deze dikwijls niet, omdat wij de geschiedenis, vooral van onzen eigenen tijd, maar al te vaak afmeten naar onze persoonlijke begeerten en belangen. Wij zien de dingen ook te veel op zichzelven, zijn meestal niet slechts niet bekwaam, maar ook niet geneigd ze in hooger licht te zien en te waardeeren. Voor ons is het meestal, zooals Asaph het ook gekend heeft: „Ziet, deze zijn goddeloos, nochtans hebben zij rust in de wereld, zij vermenigvuldigen het vermogen". Ja, het komt vaak voor, dat wij het hem nazeggen: „Nochtans heb ik gedacht om dit te mogen verstaan, maar het was moeite in mijne oogen". Hij stond er voor, kon niet begrijpen, hoe de dingen konden gaan, zooals zij gingen in deze goddelooze wereld. En zoo is het nu ook met het beleid der Wijsheid Gods in de volkerenwereld.

Wij zien, hoe de revoluties doorwoelen, hoe de goddeloozen woeden, hoe er regeeringen opkomen, waarvan wij zouden zeggen: Hoe is het mogelijk, dat God het gedoogen kan! En toch, het geschiedt. Naar wij zouden meenen vaak geheel in strijd met hetgeen wij geloofden, dat van Gods heilig recht moet worden verwacht. Doch laat ons van Asaph leeren, hoe wij tegenover dit alles moeten staan.

Op zichzelven staande, komt bij hem de twijfel op. Ja, hij twijfelt zelfs aan het goed recht der vreeze Gods. „Immers", zegt hij, „heb ik te vergeefs mijn hart gezuiverd en mijne handen in onschuld gewasschen". Als wij de wereld der volken zien, hare vreeselijke ontkerstening waarnemen, dan zouden wij ook kunnen denken en spreken als hij. Want wat speuren wij nu nog van Gods volk, van zijn gebed, van zijn geloof? Heeft Gods Naam en zaak nog beteekenis in de wereld? Wie vraagt er nog naar zijn Woord? Wij bespeuren er niets meer van, en dan komt de twijfel.

Maar ziet nu, hoe God aan zijn volk een ander licht over de geschiedenis laat opgaan. Bij Asaph duurde die twijfel, totdat hij „in Gods heiligdommen inging". En daar in de heiligdommen Gods, dus onder het klare licht van Gods openbaring, leerde hij de geheele geschiedenis, hoe vreeselijk zij ook was, geheel anders zien en waardeeren. Want in die heiligdommen Gods kreeg hij een inzicht in Gods werk en werkwijze. Hij

leerde er, dat geheele beloop zien in het licht van zijn goddelijk einddoel. De Heere ontdekte hem daarvoor. En daar schouwde hij, hoe God werkt!

De menschen zijn er van nature blind voor. Zij razen voort, bewogen vaak door een geest van verdwazing. Zoo is het duidelijk waarneembaar onder de volkeren der wereld. Doch God zegt: „let op hun einde". En daarvoor zullen wij nu nog een oog moeten en alleen kunnen ontvangen „in Gods heiligdommen". Wie daarin niet geleid wordt, kan er niets van zien, blijft staan bij wat voor oogen is. Maar in die heiligdommen gaat het eeuwige licht op en bij dat licht wordt gezien de waarheid van het woord: „Door mij regeeren de koningen", ook de tirannen, alle machthebbers der wereld. Maar daar wordt het ook duidelijk: „Immers, zet Gij hen op gladde plaatsen, Gij doet hen vallen in verwoestingen". Ook dat komt op Gods tijd. Niet op onzen tijd, niet wanneer wij het zouden verwachten of zouden begeeren te zien gebeuren. God geeft ook koningen in zijnen toorn, voltrekt daardoor zijne oordeelen, zoodat het altijd waar blijft, dat zij door Hem regeeren, zoodat daarin zijne goddelijke Wijsheid openbaar wordt.

En dit wordt nu in de gansche geschiedenis der menschheid bevestigd. Niet alleen onder de volken, die onder het licht der openbaring leven, maar niet minder onder de volken der wereld zonder onderscheid. Overal verschijnt de Overheid en is zij niet, omdat de menschen eene Overheid willen. niet omdat zij, zooals in de wijsbegeerte van Spinosa en in die van de denkers der revolutie geleerd wordt, door een vrijwillig verdrag der menschen onderling wordt aangesteld, maar van Gods wege, door Gods voorzienigheid over het gansche menschelijke geslacht. En zoo heeft deze Overheid dus krachtens haren oorsprong een goddelijk recht.

Zoo leert dan ook volkomen in overeenstemming met Gods Woord en de Belijdenis Groen van Prinsterer [1]), dat *„het goddelijk recht der Overheid* telkens op den voorgrond moet worden gebracht, omdat inzonderheid tegen deze veelszins misvormde en in hare eenvoudigheid onmisbare waarheid ook menig welgezinde, die tusschen haar verloochening en het ontstaan der radicale wanbegrippen het verband niet inziet, weerzin gevoelt". Als dit goddelijk recht wegvalt, is het gezag „conventioneel", dus uit menschelijke willekeur, is er geen weerstand tegen het radicalisme en dus ook geen hand-

---

1) *Narede van vijfjarigen strijd,* Utrecht, 1855, III. Het goddelijk recht der Overheid.

having van Constitutioneel Staatsrecht of behoud van rechten en vrijheden tegen Staatsalvermogen denkbaar". Zoo leert Groen van Prinsterer.

En zoo zegt onze Belijdenis: „wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, koningen, prinsen en overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën". En daarin is zij conform den Woorde Gods.

AAN GODS ORDINANTIE GEBONDEN.

VIII.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid.*
Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.

Er is dus geene uitzondering op den oorsprong van het Overheidsgezag. Hoe en waar het ook verschijnt, of de volken onder hunne regeeringen nederzitten als onder den wijnstok en den vijgeboom, dan wel zich krommen onder het juk van den tiran, of wij in Nederland ons mogen verblijden onder het vredig lommer van den Oranjeboom, dan wel het Russische volk zich zuchtend en kreunend kromt onder het juk zijner overweldigers, steeds hebben wij van doen met regeeringen, die er zijn krachtens de voorzienige Wijsheid Gods. Wie gezegend wordt, roeme in den Heere, wiens verbeurde gunst over ons was. En wie lijdt, dat hij zich verootmoedige vanwege de zonde des volks. Doch onder alles moet Hij worden gekend, als de Vader der barmhartigheden, die niet deed met ons naar onze zonden. Te zijner tijd zal de Heere over alle afwijking en zonde der volkeren recht doen.

Door Mij regeeren de koningen. Zij hebben dus hun souverein gezag door goddelijke Wijsheid. En zij hebben het niet krachtens eene zoogenaamde volkssouvereiniteit. Gods Woord kent slechts een goddelijk recht der Overheid. De erkenning daarvan is voor de volken van het hoogste belang, omdat alleen daarbij de waarborgen gegeven zijn voor de rechtszekerheid des volks. Zonder deze belijdenis van Gods Naam is alle rechtsvorm wankel. Immers, wanneer door de goddelijke Wijsheid de koningen regeeren, dan danken zij hun gezag niet alleen aan God, maar zijn zij ook tevens zelven bij de oefening van hun gezag Gode onderworpen, gebonden aan Gods Wijsheid en Wet.

Eene regeering krachtens het souvereine volk geroepen tot

haar ambt, is aan de willekeur des volks prijsgegeven, heeft te doen hetgeen de massa van haar wil. De stem des volks geldt haar als de stemme Gods, al roept deze ook om hetgeen de volken tot den ondergang brengt. Zulk eene regeering kan alleen onder regeeren verstaan het streven om de massa te behagen, al zal zij daarin nooit slagen en er met die massa ten laatste bij ondergaan.

Gods Woord kent alleen eene regeering goed en naar Gods recht, die door Gods Wijsheid tot haar ambt geroepen werd en zich nu ook in de volbrenging harer taak naar die Wijsheid richt. En nu laat ons hier Gods Woord ook zien, welke de taak van zulk eene door God verordende Overheid is.

Het ligt voor de hand, dat hierbij niet de eerste vraag is, of de koningen en vorsten zelven weten, dat zij door goddelijke Wijsheid geroepen werden. Zij zijn geroepen, of zij het weten, of niet. Het is met deze koningen en vorsten precies als met elken zondaar. Of wij het erkennen of niet, het willen weten of niet willen weten, wij zijn Gode rekenschap schuldig. Hij heeft ons geroepen. God heeft het hun geopenbaard, opdat zij niet te verontschuldigen zouden zijn. En zoo zijn ook de koningen en de vorsten zonder onderscheid dragers van een goddelijk gezag, dat hun door de goddelijke Wijsheid werd bereid. En het volk, waarover zij regeeren, is verplicht dit goddelijk gezag te erkennen, want zooals de Overheid door Gods Wijsheid ingesteld en verordend is, zoo behoort ook haar gezag als goddelijk te worden aanvaard.

Zoo is dus het Overheidsgezag in Gods souvereine daad gegrond en is zij daarom ook bij de volbrenging harer taak aan Gods gezag onderworpen, mag zij niet doen, hetgeen zij wil, mag hare daad geen loutere machtsdaad zijn, doch is de Overheid zelve allereerst tot gehoorzaamheid aan God geroepen. Ook daarbij treedt nu een diepgaand onderscheid aan den dag tusschen de Overheid, zooals zij in de wijsbegeerte der revolutie verschijnt en zooals zij in Gods Woord ons wordt voorgesteld onder het licht der openbaring.

Volgens deze moderne wijsbegeerte is er slechts sprake van de macht en gaat het recht der Overheid zoo ver als hare macht gaat. En als hare macht ophoudt, omdat het souvereine volk van hare macht niet langer gediend is, dan houdt daarmede ook haar recht op. Recht en macht zijn in deze moderne wijsbegeerte met elkander congruent, dekken elkaar. Het ligt voor de hand, dat onder zulk een gezagsbeschouwing wij met willekeur van doen hebben, die soms op de vreeselijkste wijze openbaar worden kan.

In de geschiedenis van het Bolschewisme zijn daarvan in onzen tijd treffende voorbeelden gegeven. Er zijn dingen gebeurd, die met alle goddelijke en menschelijke wetten den spot dreven, het gansche burgerschapsleven vernietigden, zoodat er noch van eigendom, noch van gezin, noch van eenige rechtszekerheid meer sprake kan zijn. Er zijn onder dit vreeselijke regime, dat mij door iemand, die er eenige maanden onder geleefd had, als een „boevenregeering" omschreven werd, wetten gegeven, die Calvijn noemt „barbaarsche en onredelijke wetten, welke gebieden dieven met eer te overladen, een sexueele promiscuiteit veroorloofden en andere dergelijke nog schandelijker en onredelijker, die ik voor geene wetten houden kan". Zulke wetten van de meest goddelooze en gruwelijke willekeur zijn er inderdaad gegeven door eene Overheid, die zich de macht had genomen met bruut geweld en haar nu toepaste op eene wijze, die het onmenschelijke en dierlijke tot wet deed worden.

Ongetwijfeld niet alle radicalisme behoeft tot zulke uitspattingen te leiden, doch waar het overheidsgezag absoluut geworden, zich aan Gods souvereiniteit heeft onttrokken, daar staat de weg open tot de gruwelijkste uitspattingen. Daar kan het Bolschewisme onbeperkt woeden, doch ook een Nero Rome laten branden en de Christenen, die gehaat werden door de opgezweepte, domme massa, laten folteren, niet slechts om zelve de beschuldiging dezer brandstichting te ontgaan, maar om zich de gunst van het misleide volk te verwerven. En zoo liet een Nero de onschuldigen kruisigen, in huiden van wilde dieren genaaid, door honden verscheuren, of als fakkels branden om alzoo den nacht te verlichten.

Geen wonder, dat men in zulk een keizer, evenals in de bolschewisten, die op zulk een vreeselijke wijze de tirannieke macht misbruiken en kunnen misbruiken, omdat zij aan geen hooger gezag zich onderworpen wanen, in zulke hellemachten den antichrist ontdekte. Zoo diep was de vreeze in het gemoed geslagen, dat men niet gelooven kon, dat Nero gestorven was en — wat ook wel met andere tirannen gebeurd is — het gerucht zich verspreidde, dat de onmensch zich slechts verborgen hield achter den Euphraat, vanwaar hij zou wederkomen om de verwoesting te voltooien, die in zijn eerste komst was begonnen.

De antichrist neemt in zulke vreeselijke historische figuren gestalte aan. Tacitus noemt dien Nero „incredibilium cupitor", een begeerder van ongelooflijke dingen, waardoor hij in zijn perverse, dierlijke, onnatuurlijke gruwelzucht wordt gekarak-

teriseerd. Dat is de souvereiniteit van het menschelijk gezag, wanneer het werd losgemaakt van de souvereiniteit Gods, onttrokken aan alle zedelijke orde. En zooals ik zeide, al komt zulk een buitengewoon voorbeeld niet alle dagen voor, er zijn er meer in de geschiedenis dan oppervlakkig beschouwd, zou worden verwacht.

Daarom ligt in de belijdenis van Gods souvereiniteit het allereerste grondbeginsel van Gods Woord voor ons, waaraan de souvereiniteit der Overheid volstrekt ondergeschikt behoort te zijn. Groen van Prinsterer legt er dan ook nadruk op, dat wanneer het Staatsgezag aan Gods souvereiniteit onttrokken wordt, zooals dit bij alle vrijzinnige staatsbeschouwing het geval is, omdat deze er eene volkssouvereiniteit voor in de plaats heeft gesteld, daarmede een staatsabsolutisme wordt ingeleid. Dien ten gevolge staat dan ook de Christelijke Staatsleer, met haar goddelijk recht der Overheid, in lijnrechte tegenstelling met alle vrijzinnigheid zonder onderscheid.

Het noodzakelijk gevolg van de verwerping der Souvereiniteit Gods is de onbeperkte absolute macht van het schepsel, dat is in dit geval de willekeur van den Staat. Daarmede is de rechtszekerheid en ook de vrijheid verdwenen en doet despotisme zijne intrede. In onzen modernen tijd neemt dit beginsel, zoolang de revolutie nog smeulende blijft in de diepte, het karakter aan van het goedvinden der helft plus één. Onder den naam van algemeen belang, algemeen welzijn, wordt dan alles geoorloofd, zoodat recht en vrijheid slechts gegund worden, zoolang de Overheid het goedvindt. Wij leven dan onder „eene parlementaire dictatuur, onder een revolutionair staatsalvermogen in de autocratie van een Vorst of van een Minister geconcentreerd".

Zoo heeft Groen van Prinsterer er voor gewaarschuwd. En aan dat hoogere beginsel, ons in Gods Woord geopenbaard, ontleende hij dan ook „een wettig protest tegen het alvermogen der Wet". En daarom werd Groen verdacht gemaakt door het liberalisme zijner dagen. „Hoe menigwerf werd ik, om dergelijke stellingen, om *lijdelijk verzet gewetenshalve*, om de zinspreuk der martelaren „ik kan niet anders, omdat ik niet anders mag: God helpe mij!" ook in de Tweede Kamer, van het voorstaan eener leer van *rustverstoring* verdacht! En toch ook hierin is de tegenstelling van het Christelijk-historische en het revolutionaire Staatsregt blijkbaar".

Dat was het lot van Groen van Prinsterer in zijn opkomen voor het goddelijk recht der Overheid. En daarmede was hij in volkomen overeenstemming met Gods Woord en met de

Belijdenis onzer Kerk, die beide de Overheid slechts kennen en kennen kunnen als aan Gods souvereiniteit onderworpen. „Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid".

Zoo is dus het overheidsgezag aan de souvereiniteit Gods onderworpen en is zij dus ook in de uitoefening harer taak aan Gods zedelijke ordinantiën gebonden. En naar dien maatstaf worden dus ook in Gods Woord de grenzen der Overheidstaak bepaald. De Overheid heeft dus niet het recht om al te doen, wat zij zich kan toeëigenen, maar zich rekenschap te geven van hetgeen tot hare bevoegdheid behoort. En ook die grens wordt in Gods Woord met groote klaarheid getrokken als hier gezegd wordt van de goddelijke Wijsheid, niet alleen dat de koningen door haar regeeren, maar ook „de vorsten stellen gerechtigheid".

Met deze woorden wordt omschreven, hetgeen ook in onze Belijdenis op breedere wijze wordt toegelicht, dat God „koningen, prinsen en Overheden verordend heeft, willende dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega". De Overheid is er, opdat God door haren dienst „gerechtigheid" stellen zal.

Het is dus niet de taak der Overheid om het maatschappelijk leven naar willekeur in te richten, het is niet hare taak te doen, alsof Staat en Maatschappij elkander dekten en in elkander hebben op te gaan. Neen, veeleer is de schriftuurlijke voorstelling deze, dat God de Overheid verordenend, haar laat opkomen uit het maatschappelijk leven, opdat zij in deze maatschappij „gerechtigheid stellen" en alzoo als dienaresse Gods waken zal voor de handhaving der goddelijke Wet. Van deze Wet kan alleen gezegd worden: „De bevelen des Heeren zijn recht, de rechten des Heeren zijn waarheid, samen zijn zij rechtvaardig".

DE EENHEID DER NATUURLIJKE EN DER GEOPENBAARDE WET.

IX.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid.*
Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.

Door God verordend, heeft dus de Overheid eene bepaalde, haar ook van Godswege opgedragen taak, omdat de gansche menschheid in haren val onder de macht der zonde ligt. En de zonde werkt als een ontbindend, doodelijk vergif, waardoor alle menschelijke samenleving eene onmogelijkheid worden en ongetwijfeld tot eenen wissen ondergang gedoemd worden moest.

Doch indien de menschheid in haren val tot volstrekten ondergang gedoemd was, dan zou daarmede Gods schepping aan Satan ten prooi gevallen, hare eindbestemming missen. En alsdan zou, zooals ik reeds opmerkte, de vorst der duisternis de overwinning hebben weggedragen. De Heere kan echter zijne eere aan geen ander geven en doet daarom een wederbarend werk in de vleeschwording des Woords, opdat Hem, ondanks haren val, van uit deze schepping lof en aanbidding, eere en heerlijkheid zal worden toegebracht bij monde van zijne van eeuwigheid uitverkoren Kerk.

Daarom dus houdt God deze wereld in stand, bereidt Hij den volken eene Overheid, die de ontbindende macht der zonde temperend, eene menschelijke samenleving zal mogelijk maken. Zoo schept God dus door de genesis der Overheid de voorwaarden, die vervuld moeten zijn, indien Hij zijn Koninkrijk zal laten opkomen uit deze, aan het verderf harer zonde overgegeven wereld. En daarom zegt dan ook onze Belijdenis, dat „onze goede God koningen, prinsen en overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega".

Gods Woord leert ons nu, waarin deze goede ordinantie dan bestaat, wanneer de goddelijke Wijsheid zegt: „Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid". Wie met den Hebreeuwschen versbouw op de hoogte is, dien is het duidelijk, dat deze woorden: „en de vorsten stellen gerechtigheid", eene nadere omschrijving geven van hetgeen in het eerste lid werd gezegd. De regeertaak der koningen bestaat dus gegeven in het „stellen der gerechtigheid". De beteekenis daarvan is, dat het ambt der vorsten is „vast te stellen wat recht is of moet zijn". De prinsen bestellen dus het recht.

Alle heerschers, koningen, vorsten en prinsen worden dan ook samengevat onder de woorden „al de rechters der aarde". De vorsten worden daarom ook rechters genoemd. Denk slechts aan Amos 2 : 3, waar de Heere zijne oordeelen aankondigt in deze dreiging: „Ik zal den rechter uit het midden van haar uitroeien en al hare vorsten zal Ik met hem dooden, zegt de Heere" (verg. Micha 4 : ; Hos. 7 : 7; Ps. 2 : 10).

Zoo wordt het dus uit Gods Woord duidelijk, waarin eigenlijk de taak der regeerders bestaat: Zij stellen gerechtigheid, bestellen het recht. Zij treden op te midden van het volk, waarover zij regeeren en heerschen krachtens Gods verkiezende daad, krachtens Gods souverein bestel. Zij maken dus niet het volk, noch ook het volksleven, maar zij verschijnen te midden van het volk met hunne souvereine macht en hunne functie is: bestelling van het recht. Ook dat recht maken zij niet naar willekeur, maar zij vinden in de volksgemeenschap een socialen levensvorm, waarin ook de zedelijke gegevens als grondslagen, als beginselen worden aangetroffen.

Met name in Israël was dit het geval, daar het theocratisch koningschap eerst optreedt, nadat het volk reeds eeuwen had bestaan. De koningsgestalte is de laatste van de drie ambten, die in Israël als afschaduwing van Christus verschenen zijn. Israël had voor dezen een aristocratisch-republikeinschen regeeringsvorm, die door God zelven onmiddellijk werd geleid. De enkele stammen hadden eene groote mate van zelfstandigheid en hadden eigen vorsten. Mozes was geen koning, hoe hoog hij ook vereerd werd. Hij was een leidsman des volks, verlangde krachtens zijne zending gehoorzaamheid, want zijne positie was gegrond op zijne goddelijke roeping. Maar koning was hij niet, evenmin als Josua na hem.

God de Heere is Israëls Koning. Ook de Richters hebben geene vaste ambtelijke autoriteit, doch een persoonlijk gezag, dat grooter is naar mate zij meer beteekenen. Doch koningen

zijn zij niet. Krachtens het theocratische beginsel berust alle macht en gezag in den Israëlietischen staat in de hand van den Bondsgod en de aardsche machthebbers verschijnen als zijne organen, voorzoover Hij zich van hen bedient, want eigenlijk grijpt alleen de Heere in om zijn koninklijken wil te volbrengen en de Bondsorde in stand te houden, al laat Hij zijne kudde niet herderloos en beschikt Hij haar leidslieden, die Hij met geestelijke gaven, met bekwaam-makende genade toerust.

Eerst als het koningschap opkomt, waarbij Gods verkiezende daad den koning aanwijst, is met dat koningschap een vast orgaan gegeven. De koning wordt uit Israël verkoren en heeft zich niet als wetgever des volks te beschouwen, doch heeft Gods Wet als richtsnoer zijner daden te aanvaarden. Dit wordt ons door Salomo zelven het klaarst voorgesteld als hij bad: „Nu dan, Heere, mijn God! Gij hebt Uwen knecht koning gemaakt in de plaats van mijnen vader David en ik ben een klein jongeling, ik weet niet uit te gaan, noch in te gaan. En Uw knecht is in het midden van Uw volk, dat Gij verkoren hebt, een groot volk, hetwelk niet kan geteld, noch gerekend worden vanwege de menigte. Geef dan Uwen knecht een verstandig hart om Uw volk te richten, verstandiglijk onderscheidende tusschen goed en kwaad".

En God geeft daarop zijne goedkeuring, want Hij prijst het in Salomo, dat hij verstand begeerde „om gerichtszaken te hooren" (I Kon. 3 : 7—9). Doch daarbij staat Salomo niet zonder een compas, want hij moet dat gericht houden, wandelend in Gods wegen, onderhoudende Gods inzettingen en geboden. Zoo is dus de koning bij zijn rechtsbestel gebonden aan Gods Wet. Dit wordt in de zoogenaamde „koningswet", Deut. 17 : 18, met klaarheid op den voorgrond gesteld, waar niet alleen het nationale karakter omschreven wordt van des konings levenswijze, maar wordt voorgeschreven, dat hij „op den stoel zijns koninkrijks zittend", zich „een dubbel stel van deze wet zal laten afschrijven in een boek". De koning moet daarin lezen al de dagen zijns levens, opdat hij den Heere zijnen God leere vreezen om te bewaren al de woorden dezer wet en deze inzettingen om die te doen. Als koning heeft hij dus Gods Wet en inzettingen te bewaren.

De koning vindt dan ook evenals alle machthebbers, bij zijne troonsbeklimming een volk, dat een eigen gemeenschapsleven deelachtig is. Bij Israël staat dit leven onder de erkenning van Gods geopenbaarde Wet. Bij de volken buiten het licht der openbaring is daarvan geene sprake in dien specialen zin,

waarin God zich aan Israël openbaart. Maar dat beteekent niet, dat zij geheel zonder wet zijn. Integendeel, er is eene natuurlijke Godskennis, die zich onder alle volken doet gelden.

Zeer terecht is daarop niet alleen door Dr. Kuyper nadruk gelegd, dat „de wetenschap, dat er een God is en dat we met dien levenden God te doen hebben, wel terdege vast staat en erkend *moet* worden, onafhankelijk van ons gevoel; en dat derhalve ook de Staat, als de zedelijke organisatie van het volksgeheel, met dezen grond- en springader van alle zedelijk leven wel terdege te rekenen heeft". Hij grondt dit beweren op de natuurlijke Godskennis, juist ter wille van wat buiten het Koninkrijk der hemelen viel. En hij trekt daaruit de conclusie, dat *de niet-belijdende Overheid* bevoegd en verplicht is in volstrekten en rechtstreekschen zin deze natuurlijke Godskennis als officieel richtsnoer voor haar optreden te nemen (Zie, *Ons Program*, blz. 187).

De vraag of het juist is, dat „eene niet-belijdende Overheid", daarmede van gehoorzaamheid is vrijgesteld, moet mijns inziens ontkennend beantwoord worden. Het is iets anders of wij van doen hebben met eene Overheid van een heidenvolk, die Gods Wet en Woord niet kennen kan, dan wel met eene Overheid van een Christenvolk, dat Gods Woord wel bezit en wel kan kennen, doch welks Overheid weigert Gods Naam te belijden, zooals zulks onder ons het geval is. Waar Gods Woord bekend is, heeft de Overheid met deze bijzondere genade Gods rekening te houden en zich dus naar dat Woord ook te reguleeren.

Dit neemt echter niet weg, dat er daarom toch wel een natuurlijke Godskennis is en deze ook voor de Overheid van belang is, want Gods geopenbaarde Woord veronderstelt steeds die natuurlijke Godskennis. Deze zoogenaamde natuurlijke kennis Gods is als het eerste gegeven in den zondestaat des menschen van het hoogste belang. En het is geheel verkeerd te meenen, dat wij, die het Woord hebben, daarmede nu niet meer van doen zouden hebben. Deze natuurlijke Godskennis wordt in de Schrift altijd voorondersteld. Zonder haar zou de bijzondere openbaring niet mogelijk zijn geweest. Hoe diep de zonde ook heeft ingewerkt op het menschelijk wezen, toch bleef de gevallen mensch nog mensch. En als gevallen mensch draagt hij ook nog de merkteekenen van zijn schepselmatigheid, die zich ook openbaren in zijne natuurlijke Godskennis.

Calvijn gaat er zeer terecht van uit, dat er eene „aequitas", een rechtvaardigheid „onder alle volken is, die één is, omdat zij natuurlijk is en daarom moet deze zelfde gerechtigheid in

de wetten van alle volken voorgesteld zijn". En zoo komt Calvijn dan ook tot de erkenning, dat wel de sociale en politieke, de cultureele omstandigheden bij de volken ten zeerste verschillen, doch dat deze alle strekken tot dezelfde gerechtigheid.

Voor Calvijn staat het vast, dat de Wet Gods, die wij de wet der zeden noemen, niet anders is dan een getuigenis van de Wet der natuur en der conscientie, die God in het menschenhart heeft ingegrift. En daarom moet deze zedewet alleen regel en einddoel van alle wetten zijn (*Inst.* l. IV, C. 20, 16). Deze beschouwing van Calvijn is geheel in overeenstemming met Gods Woord. Rom. 2 : 14 zegt de apostel: „Want wanneer de heidenen, die de Wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der Wet zijn, deze de Wet niet hebbende, zijn zichzelven eene wet, als die betoonen het werk der Wet geschreven in hunne harten, hun geweten mede getuigende". Zoo is er dus eene natuurlijke Godskennis en ook eene natuurlijke kennis van Gods Wet. En men mag deze dan ook niet als van geene beteekenis zijnde, terzijde schuiven. God heeft daarop in zijn Woord niet te vergeefs het licht zijner openbaring laten vallen. Daarom moet er gesproken worden van eene kennis der ordinantiën Gods „uit Natuur en Schriftuur". Wij gelooven echter niet, dat het juist is, dat onder Christenvolken de Overheid zich van den eisch van Gods bijzondere openbaring kan vrijmaken onder de verontschuldiging, dat zij eene „niet belijdende Overheid" is. Het Christenvolk heeft dan den duren plicht zijne Overheid op te roepen tot de bekentenis van Gods Naam, Woord en Wet.

Het feit echter is, dat als hier Gods Woord ons zegt, dat door de goddelijke Wijsheid de koningen regeeren en de vorsten gerechtigheid stellen, dit dan ook op de volken van toepassing is naar het licht, dat zij ontvangen hebben. Dit geldt zelfs van de blindste heidenen. En dit stemt ook overeen niet slechts met Gods Woord, maar ook met de feitelijke gegevens, die er op het gebied van zeden en gewoonten worden aangetroffen en waarover de ethnographische wetenschap haar licht doet opgaan. Want daaruit blijkt toch steeds, dat de menschheid ook uit geestelijk oogpunt één is.

De koningen en de vorsten stellen dus de gerechtigheid niet naar willekeur, maar zij zijn bij de volbrenging hunner taak door de goddelijke Wijsheid zelve aan Gods Wet gebonden. Dat beteekent niet, dat zij er niet tegen in kunnen gaan, maar wel, dat zij in eigen natuurlijke Godskennis en in de natuurlijke zedewet, die in het hart van elk mensch ge-

schreven is, de norm ontvingen, waarnaar zij zich hebben te reguleeren. En bovendien, dat elke Overheid, die van Gods bijzondere openbaring kennis heeft, zich bij hare wetgeving naar deze bijzondere openbaring heeft te richten.

De Overheid vindt in het maatschappelijk leven, waaronder zij optreedt, dus al die richtsnoeren, die zij behoeft bij de vervulling harer taak. De vorsten stellen gerechtigheid, worden daarmede in Gods Woord aan Gods Wet onderworpen. Zij hebben dus niet den plicht het maatschappelijk leven des volks te maken en te fatsoeneeren naar eigen willekeur, maar het slechts te houden onder de eischen van Gods Wet. Daarmede is de Overheidstaak naar haar wezen omschreven en beperkt. Zij heeft niet te doen hetgeen der maatschappij is, maar slechts zorg te dragen het maatschappelijk leven aan Gods ordinantiën door hare wetgeving onderworpen te houden, „opdat", zooals er in onze Confessie staat, „het alles met goede ordinantie onder de menschen toega", of, zooals in den oorspronkelijken tekst staat „par bon ordre".

Hieruit blijkt, dat met name de moderne Westersche volken zeer verre van Gods Woord zijn afgeweken, doordat zij, Staat en Maatschappij verwarrend, veelal kwamen tot een soort van staatssocialisme, dat in den grond een product is van eene met Gods Woord strijdende wijsbegeerte, die in de laatste twee of drie eeuwen zulk een geweldigen invloed heeft verkregen in het cultureele leven van schier al die volken, die onder den invloed van het Evangelie tot rijkdom en macht gekomen, aan de spits der cultuur staan.

THEOCRATIE GEENE AUTOCRATIE.

X.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid. Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.*

De Confessie is dus geheel conform den Woorde Gods, wanneer zij uitspreekt, dat „de goede God uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, koningen, prinsen en overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde en het alles met goed ordinantie onder de menschen toega". Die door goddelijke Wijsheid ingestelde overheden zijn ook bij de volbrenging harer taak niet aangewezen op eigen willekeur, maar aan de goddelijke Wijsheid gehoorzaamheid schuldig, zooals deze in Gods Wet ons geopenbaard werd.

De heidenen hebben die wet „geschreven in hunne harten". Gods Kerk echter heeft van den beginne deze Wet krachtens bijzondere openbaring bij de levendmakende verlichting door den Heiligen Geest ontvangen. Dus staat de regeering in Israël in dat licht en is het de roeping van koningen en vorsten naar de norm van Gods Wet het recht te bestellen, opdat het maatschappelijk leven zal mogelijk blijven. Gehoorzaamheid aan die Wet is de eisch, die aan de koningen en vorsten bij de volbrenging hunner ambtelijke taak wordt gesteld. Daarmede wordt Gods zegenrijke belofte verbonden.

De bijzondere verhouding, waarin de koning verschijnt, treedt ook aan den dag bij de wijdings-ceremoniën, waarmede de troonsbestijging gepaard gaat. Daartoe behoorde ook de zalving. Saul en David worden beiden gezalfd door Samuël. Aan David valt de zalving later ten tweede male te beurt. En ook bij latere koningen wordt van die zalving melding gemaakt, hoewel slechts bij enkelen. „De gezalfde des Heeren" is de titel van den theocratischen koning, die in de Psalmen vele malen voorkomt. Deze zalving was het symbool der god-

delijke wijding, waardoor bijzonderlijk de bediening door den Heiligen Geest bij de volbrenging van het ambt werd voorgesteld, en hetgeen hier in Spr. 8 : 15 en 16 geschreven staat, dat de regeeringsdaden door goddelijke Wijsheid geschieden, werd alzoo voor de oogen des volks symbolisch afgebeeld. Wat de koning ambtelijk doet, is uitvloeisel van Gods leiding. En deze is voorwaarde voor een wijs, rechtvaardig, krachtig regeeringsbeleid. Door de zalving wordt de koning dan ook heilig en onaantastbaar, zoodat 1 Sam. 24 : 7 David weigert de hand aan Saul te slaan, onder een beroep daarop, dat hij „de gezalfde des Heeren" is.

Behalve deze zalving waren er nog andere ceremoniën, die alle betrekking hadden op de waardigheid des konings. Merkwaardig is tevens, dat er bij de aanvaarding van het ambt ook sprake is van een koningsrecht. Zoo sprak Samuël bij Saul's troonsbestijging „tot het volk het recht des konings, en schreef het in een boek en legde het voor het aangezicht des Heeren" (1 Sam. 10 : 25). En later als David de heerschappij over geheel Israël aanvaardt, dan komen de oudsten van Israël tot den koning te Hebron en de koning maakt daar een verbond met hen voor het aangezicht des Heeren. En daarna heeft de zalving plaats (2 Sam. 5 : 3).

Daaruit blijkt, hoe gehandeld werd in overeenstemming met Deut. 17, waar gezegd wordt, dat de koning zich een dubbel van deze wet zal afschrijven in een boek uit hetgeen voor het aangezicht der Levietische priesters is. „En dat boek zal bij hem zijn en hij zal daarin lezen al de dagen zijns levens, opdat hij den Heere zijn God leere vreezen, om te bewaren al de woorden dezer wet en deze inzettingen om die te doen". Hieruit blijkt, dat de koning plichten op zich neemt, waarop het volk later rechten kan doen gelden.

Een merkwaardig voorbeeld daarvan werd ons voorgesteld in de geschiedenis der troonsbestijging van koning Joas (2 Kon. 11 : 17). Jojada maakte daar een verbond tusschen den Heere en den koning en tusschen den koning en het volk. Bij dat verbond verbindt zich het volk, dat het „den Heere tot een volk" zal zijn. Bovendien was er nog een verbond tusschen den koning en het volk. De koning belooft alzoo, dat hij het volk in overeenstemming met Gods Wet zal regeeren, het volk verbindt zich den koning van Godswege als souverein heerscher te zullen gehoorzamen.

Het wordt uit deze voorbeelden duidelijk, dat hoewel de verhouding tusschen Koning en Overheid eene andere was, dan die wij kennen — want met eene Westersche constitutie is

dit alles niet te vergelijken —, toch dat Israëlietische koningschap niet als eene absolute despotische heerschappij moet worden beschouwd. De koningswetten waren geen doode letter. De koning verplichtte zich bij de aanvaarding zijner regeering niet naar louter willekeur te zullen regeeren. Eene absolute macht mocht de koning niet uitoefenen. Hij was ook door zijn eed gebonden aan de goddelijke Wet. En al was er geene volksvertegenwoordiging, zooals wij deze kennen, toch was er in den stand der profeten ten nutte van het volk een theocratische wacht gegeven, die den koning ter zijde stond en desnoods zich ook in meerdere of mindere mate — dat hing van de omstandigheden af — wist te doen gelden tegenover den koning.

Saul heeft dit ervaren en het verzet daartegen heeft hem ten ondergang gebracht. Onder David's en Salomo's regeering kwam het koningschap tot zijn profetisch hoogtepunt, zoodat de theocratische koning voor het volksbewustzijn als Zoon Gods verscheen en schaduwbeeld worden kon van Hem, die als onze eeuwige Koning, verheerlijkt in den hemel, de vervulling is van al wat de profetie in en met het koningschap verbonden beschouwde. Doch in deze Messiaansche voorstellingen wordt de koning als de uitverkorene, als de Zoon, in bijzonderen zin, voorwerp van Gods liefde en trouw.

Zoo verschijnt de theocratische koning als met eene souvereiniteit begenadigd, die van God over hem afdaalt en aan zijne majesteit goddelijke heerlijkheid mededeelt. En daarin deelen nu allen, die krachtens den koning ambtelijk fungeeren, met name alle rechters. De voorstelling daarvan geeft Psalm 82, waar Asaph zingt: „God staat in de vergadering Godes. Hij oordeelt in het midden der goden". En deze rechters noemt hij, vers 6: „Ik heb wel gezegd: Gij zijt goden en gij zijt allen kinderen des Allerhoogsten; nochtans zult gij sterven als een mensch en als een der vorsten zult gij vallen".

De theocratische koning is drager eener goddelijke heerschersmacht, de plaatsbekleeder des Heeren op aarde. Des konings troon heet dan ook, 1 Chron 28 : 5, „stoel des koninkrijks des Heeren" over Israël.

Zoo verschijnt dus in de practijk het koningschap in de Schrift als representant der Godheid. De theocratische koning is stedehouder Gods, doch aan de andere zijde treedt hij ook voor God als de plaatsvervanger des volks, krijgt zijn optreden ook een priesterlijk karakter, al beteekent dit niet, dat hij de plaats der priesterschap inneemt. De profetische functie, die de koning alzoo heeft, wijst heen naar Christus.

Uit deze in het Oude Testament gegeven belichtingen van het koningschap blijkt nu, hoe in de practijk verstaan werd het woord van Salomo: „Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid. Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, alle rechters der aarde".

Allereerst wordt daaruit duidelijk, dat de hoofdfunctie van de regeering de bestelling van het recht is. Doch zij is daarbij niet als eene autocratische macht te beschouwen, doch in hare theocratische souvereiniteit gebonden aan Gods souverein gezag en daarmede gehouden tot gehoorzaamheid aan zijne heilige Wet. De macht des konings is dus zedelijk bepaald en verre van alle despotische willekeur. En daartegenover staat nu ook het volk, dat zijnerzijds niet in absolute onderworpenheid tegenover den koning verkeert, maar eveneens van Gods wege op rechten aanspraak kan maken, die het eveneens van God heeft ontvangen en dus door den koning geëerbiedigd behooren te worden.

Zoo is het dan ook verklaarbaar, dat bij de troonsbestijging de koning een verbond maakt. Voordat tot de plechtige zalving wordt overgegaan, wordt voor des Heeren aangezicht een verbond met het volk gesloten, dat ons in 2 Sam. 5 : 3 in den grondtekst als een verbond wordt beschreven, gesloten, nadat een vergelijk tusschen beide partijen getroffen was. Nu mag het waar zijn, dat beide partijen daarin niet geheel als gelijkwaardigen tegenover elkander staan, in zoover als het blijkt, dat het van den koning David uitgaat, want de koning maakte het verbond, maar dit doet niet af aan het feit, dat ook in dit verbond twee deelen begrepen zijn, die beide niet slechts rechten kunnen doen gelden, maar ook jegens elkander plichten hebben.

En zoo wordt het ons in Gods Woord duidelijk geopenbaard, dat als door de goddelijke Wijsheid de koningen regeeren en de vorsten gerechtigheid stellen, daarmede in beginsel niet van eene absolute macht des konings sprake is. Ook het volk heeft naar Gods Woord rechten, die de macht des konings beperken. Er heerscht over de volksgemeenschap eene rechtsorde, die de koning bij zijne troonsbestijging belooft te zullen erkennen en handhaven. En daarin is het recht van het volk gegrond, waarop het te allen tijde tegenover den koning aanspraak kan doen gelden.

Een voorbeeld van dat op het recht gegronde verzet is ons gegeven in de geschiedenis van Naboth, die weigert aan Achab zijn wijngaard af te staan, met een beroep op zijn recht. Hij zegt tot Achab: „Dat late de Heere verre van mij, dat ik

u de erve mijner vaderen geven zou!" En zoo staat de koning machteloos en is hij zich daarvan bewust. En dan is het merkwaardig, hoe Izébel den koning er toe brengt, met ter zijde-stelling van het koningsrecht, eene autocratische greep te doen naar eene absolute macht, die hem niet toekomt. Doch het blijkt, dat hij die absolute machtsdaad alleen kan doen langs den weg van het recht. Izébel zoekt en vindt huurlingen, „mannen Belials", zooals zij genoemd worden, wat letterlijk zou kunnen worden overgezet als „mannen van niets" en deze leenen zich tot valsche beschuldigingen en zoo wordt toch nog onder een schijn van recht het onrecht bedreven (1 Kon. 21).

Doch uit deze schandelijke daad blijkt onmiskenbaar, dat het volk rechten bezit, die de koningen hebben te eerbiedigen. En dan blijkt ook, hoe de Heere zelve deze rechten handhaaft. Immers, Elia wordt tot Achab gezonden, als hij in dien wederrechtelijk verkregen wijngaard is en de profeet moet zeggen: „Hebt gij doodgeslagen en ook eene erfelijke bezitting ingenomen?" En dan moet Achab Gods vonnis hooren: „In plaats, dat de honden het bloed van Naboth gelekt hebben, zullen de honden uw bloed lekken, ja het uwe". Het was kwaad in de oogen des Heeren en de koning Achab wordt als een buitengewoon goddeloos koning ons voorgesteld.

Daaruit blijkt dus, dat Gods Woord in het geheel geen absoluut koningschap kent. Dat ligt trouwens voor de hand, daar de Heere alle schepselen bindt aan zijne Wet. Door deze strikte onderwerping aan Gods gezag is alle menschelijke autocratie, alle willekeur uitgesloten, worden de regeering en het volk beide van Gods wege geroepen in gehoorzaamheid aan zijne Wet zich tegenover elkander te verhouden.

Hierin ligt nu voor ons het in Gods Woord geopenbaarde beginsel, waarvan Groen van Prinsterer zegt, dat het telkens op den voorgrond moet worden gebracht, als het ware antirevolutionaire beginsel en dat hij omschrijft als „het goddelijk recht der Overheid". Indien dit beginsel wordt verworpen, zooals het in de moderne wijsbegeerte en het van deze afhankelijke moderne staatsrecht vervallen is, dan wordt het gezag van zijn ware wezen ontdaan, dan wordt het vrucht van eene puur willekeurige overeenkomst, die menschen met elkander heeten te hebben gesloten, maar dan kan het ook elk oogenblik door diezelfde menschen weer worden afgezworen. Dan blijft niet anders dan „de radicale Volkssouvereiniteit" met alle onzekerheid voor regeering en volk beide.

En deze leer opent den zelfden weg, als het er op aankomt, dien Izébel aan Achab heeft gewezen of zij gaat nog verder,

door aan den Staat een alvermogen toe te kennen, een alvermogen der Wet, ten gevolge waarvan hij zich aan geen goddelijke Wet behoeft te storen. Dan krijgen de volken het omgekeerde van hetgeen in onze Belijdenis staat, namelijk „wetten en politiën" in dienst van de ongebondenheid der menschen. En inderdaad is er, helaas, ook onder ons volk evenals bij andere oorspronkelijk Christenvolken, op allerlei gebied reeds eene zedelijke verwording ingetreden, waarbij de wetgeving zich reeds heeft aangepast en voortdurend meer zich gaat aanpassen. Daaruit wordt dan ook openbaar de reeds diepe ingezonkenheid van ons cultureele leven, die de vrucht is van de zedelijke ontwrichting van ons volksleven.

NATUURLIJKE EN BIJZONDERE ORDINANTIëN.

XI.

Spreuken 8 : 15, 16. *Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid.*
Door mij heerschen de heerschers en de prinsen, al de rechters der aarde.

De Overheid kan dus naar den Woorde Gods nimmer eene autocratische Overheid zijn, want zij is als regeerende door de goddelijke Wijsheid, zelve aan Gods Wet onderworpen en heeft zich daarnaar te reguleeren bij de volbrenging harer taak.

Deze onderwerping aan Gods Wet sluit in de erkenning van de rechten, die het volk onder Gods voorzienigheid heeft ontvangen. En daartoe behoort in de eerste plaats, dat ook dit volksleven naar Gods Wet zich schikt en schikken kan. Bij het rechtsbestel, dat van de Overheid uitgaat, mag dus Gods Wet slechts de eenige norm zijn. Maar daar deze Wet de natuurlijke orde vooronderstelt, heeft de Overheid ook te rekenen met de natuur en hare ordinantiën.

De natuur echter, zooals wij deze kennen, is eene gevallen natuur. Zij verschijnt voor het zedelijk bewustzijn als verkeerende in een gedesorganiseerden toestand, zoodat de zondestaat des menschen als eene realiteit moet worden erkend. De zondestaat nu is volgens de Schrift de grond voor de genesis der Overheid in het menschelijk gemeenschapsleven.

Bovendien moeten in het oog gevat worden de door onze menschelijke natuur als noodzakelijk gestelde levensvoorwaarden des menschen. Hieruit nu volgt tweeërlei: 1e. dat de Overheid het recht bestelt in de maatschappij; 2e. dat zij de uit des menschen natuur voortvloeiende levenseischen handhaaft en bij hare wetgeving als richtsnoer gelden laat.

Dit laatste behoeft weinig toelichting, want dat de Overheid door hare wetgeving niet mag aantasten de uit des menschen natuur volgende levensvoorwaarden, ligt voor de hand. De mensch behoeft om te leven voedsel en dekking, licht

en lucht, ook eene mate van bewegingsvrijheid. En de Overheid, die zulke levenseischen bij hare wetgeving uit het oog verloor, zou zich dermate aan het recht onzer natuur vergrijpen, dat zij, zooals trouwens de ervaring leert, haar bestaansgrond in de maatschappij zou verliezen. Veeleer is het omgekeerde als een natuurlijk streven bij de wetgeving te verwachten, dat de Overheid doet wat in haar vermogen is om het volk zoo te regeeren, dat de onafwijsbare levensbehoeften altijd en volkomen worden gewaarborgd.

Het is dan ook opmerkelijk, hoe zelfs onder de volken op het laagste ontwikkelingspeil de Overheid blijkt over machtsmiddelen te beschikken, die haar in staat stellen in dagen van nooddruft maatregelen te treffen om voor het geheele volk deze bestaansmiddelen te verzekeren door het gebruik ervan te regelen. Wat onder de hoogst ontwikkelde cultuurvolken geschiedt in de ingewikkelde vormen van crisis-maatregelen en distributie-methoden en wat dies meer zij, geschiedt bij natuurvolken door toepassing van tabu-wetten, die van Overheidswege worden afgekondigd. [1])

En zoo ook zijn bij de lager staande volken er ongeschreven wetten, die den arbeid regelen, die rusttijden voorschrijven, feesten, gebruiken en gewoonten vastleggen, ten bate van den welstand der gemeenschap. Er heerscht onder de volken een oneindige verscheidenheid op elk levensgebied, die toch ten slotte, hoe verscheiden ook, haren grond vindt in de levensvoorwaarden, die noodzakelijk vervuld moeten zijn om het bestaan mogelijk te maken.

Dit geldt voor de moderne cultuurvolken eveneens. Doch hierbij mag niet uit het oog worden verloren, dat de ordinantiën Gods, die uit de natuur volgen, die dus wezenlijk vrucht zijn van de wet, waaronder Gods scheppende daad den mensch heeft gesteld, door de Overheid niet mogen en niet straffeloos kunnen worden overtreden. Zooals de Overheid in gewone tijden rekening heeft te houden met het gewone en dagelijksche, in buitengewone tijden heeft te rekenen met de buitengewone levensomstandigheden, waaronder het volk verkeert, zoo mag zij de eischen, die de natuur stelt, niet misbruiken voor andere doeleinden.

Wanneer de buitengewone omstandigheden zijn voorbijgegaan, is het overheidsplicht terug te treden tot binnen de

---

[1]) Zie daarvoor hetgeen ik schreef in *Religion und Soziales Leben bei den Naturvölkern*, Bonn, 1911, Bnd. II, VII, S. 505—544. Die Tabu-Erscheinung.

grenzen door de natuur zelve gesteld. En het is een misbruik harer machtsbevoegdheid, als zij, zooals onder moderne volken geschieden kan, de buitengewone omstandigheden aangrijpt om blijvend zich machtsbevoegdheden te verzekeren en doeleinden te verwerkelijken, die niet liggen binnen de grenzen der wezenlijke overheidstaak.

Zoo is de Overheid krachtens de van God haar opgelegde taak niet bevoegd om maatregelen te treffen, die op kunstmatige wijze het sociale leven moeten wijzigen. Zij is niet bevoegd krachtens haar ambt daden te doen, die, omdat zij de natuurlijke orde ontwrichten, het recht krenken en de van God krachtens schepping geworden levensorde der maatschappij in haren grond aantasten, zooals dit door revolutionaire grootmachten maar al te dikwijls in onzen tijd plaats grijpt. De gevolgen van zulk eene machtsoverschrijding zijn dan ook ten laatste de oorzaken voor nieuwe revolutionaire omkeeringen, omdat zij met de wezenlijke menschelijke natuur in onverzoenlijken strijd zijn. Onze tijd is rijk aan voorbeelden daarvan, want de communistische, Marxistisch verworden volkeren, toonen, hoezeer de menschheid niet straffeloos eene samenleving kan instellen, die naar fictieve idealen uitgedacht, de natuur van het menschelijke miskennen.

Als dus de goddelijke Wijsheid ons leert: Door Mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid, dan wordt daarbij verondersteld de mensch, zooals hij door de zonde geworden is niet alleen, maar zooals hij krachtens de wet van zijn wezen van nature bestaat. De levensvoorwaarden moeten voor hem aanwezig zijn. Zelve heeft hij die door zijn arbeid zich te verschaffen, doch om dit te vermogen, behoeft hij ook hetgeen op zijne beurt door den arbeid wordt verondersteld. En voor zoover de Overheid daarover waken kan, is het hare taak die waarborgen te bieden door de macht, waarover zij beschikt, om dezen arbeid mogelijk te maken en de vruchten daarvan te verzekeren aan de rechthebbenden.

Als daarom de Wijsheid ook haar licht doet opgaan over de vorsten bij het stellen der gerechtigheid, dan heeft dit allereerst de strekking te waken voor al wat in de natuur des menschen gegrond is en daarom voor zijn levensbestaan volstrekt noodig is.

Doch de mensch is een zondaar. En dit beteekent, dat hij van nature een vijand is van God en zijnen naaste. Zooals de nieuwe wijsbegeerte leerde, dat de mensch voor den mensch als een wolf is, zoo bestaat inderdaad de zondaar. Omdat hij geene reine kennisse Gods heeft, derft hij ook de zuivere

kennis zijner menschelijke levenswet, wordt hij door de aandrift van zijn verzondigd wezen gedreven tot een egoïsme, dat de grenzen der ware, reine menschelijke natuur overschrijdt en hem voert tot een heerschzucht en hebzucht, die hem verleiden het levensrecht van den naaste te miskennen.

Zoo is het maatschappelijk leven het tooneel van een voortdurenden strijd, die als er geene Overheid was om het recht te bestellen, tot den ondergang voeren moest, tot een ongetemperden strijd van allen tegen allen. En daarom nu juist, leert ons Gods Woord, is het de roeping der Overheid het recht te bestellen.

Ja, uit dit woord van Salomo wordt het duidelijk, dat deze rechtsbestelling wel niet de eenige, maar toch de voornaamste functie der Overheid moet worden geacht. Want als hij zegt van de goddelijke Wijsheid, dat door haar „de vorsten gerechtigheid stellen, de heerschers heerschen en de prinsen", dan worden alle deze onderscheidene waardigheidsbekleeders in één woord samengevat: „al de rechters der aarde". Het woord, dat in den grondtekst staat en door „rechters" wordt overgezet, heeft hier een eigenaardige en ook schoone beteekenis, die een bijzonder licht werpt op het karakter van den rechter, die de roeping heeft den hulpelooze, die wel het recht op zijne zijde heeft, maar het door zijne zwakheid niet kan krijgen, aan zijn recht te helpen.

Als dan ook (in Hosea 13) de Heere laat zien, hoe Ephraim door de afgoderij, waartoe het vervallen is, tot den ondergang neigt, Gods oordeelen over hem komen, omdat de Heere dezen afvallige tot een leeuw en een luipaard en een beer wordt, dan eindigt Gods vermaning met de verwijtende vraag: „Waar is uw koning nu? dat hij u behoude in al uwe steden! en uw rechters, waar gij zeidet: Geef mij een koning en vorsten?"(Hosea 13 : 10). Onder dezen koning en vorsten worden klaarblijkelijk verstaan allen, die u aan uw recht moeten helpen. Dat toch is de taak van de koningen, van de vorsten, van de prinsen en van de heerschers, allen hebben zij in de eerste plaats de roeping aan het volk zijne rechten te verzekeren.

Het vreeselijkste oordeel, dat over Israël komen kon, wordt dan ook aldus beschreven: „Uwe vorsten zijn afvalligen en medegezellen der dieven, een ieder van hen heeft geschenken lief en zij jagen de vergeldingen na, den weezen doen zij geen recht, de twistzaak der weduwen komt voor hen niet" (Jes. 1 : 23). En als het volk weder Gods zegen ontvangt, dan bestaat die daarin: „Ik zal u rechters wedergeven als in het eerste en uwe raadslieden als in den beginne". En het gevolg daarvan

zal zijn, dat de stad „een stad der gerechtigheid, eene getrouwe stad genoemd zal worden".

Hoezeer het overheidsambt en het rechtsbestel in goddelijk licht verschijnen in Gods Woord, kan blijken uit de wijze, waarop in Psalm 82 het rechterlijk ambt beschreven wordt. Daar vangt Asaph aan met heel den rechterlijken arbeid in Gods licht voor te stellen om het onrecht der rechters te bestraffen. Er gaat een Godsgericht over de onrechtvaardige rechters. God verschijnt er in de vergadering der rechters en houdt gericht over hen. En dan zegt Hij in het 6e vers: „Ik heb wel gezegd: gij zijt goden en gij zijt kinderen des Allerhoogsten". De aardsche rechters worden ons alzoo als door Gods licht geleid voorgesteld.

Het goddelijk recht wordt dan ook door hen verkracht, wanneer zij onrecht oordeelen en het aangezicht der goddeloozen aannemen. Het is hunne goddelijke roeping den arme, den wees, den verdrukte en den behoeftige recht te doen, opdat zij verlost worden uit der goddeloozen hand. En als zij dit niet doen en hun ambt misbruiken, dan dreigt God met zijne bijzondere oordeelen.

De rechters worden dus goden genaamd om ons te doen verstaan, hoe Gods Woord door een zoo streng veroordeelend vonnis te spreken over de onrechtvaardige rechters, ons duidelijk leert, dat het rechtsbestel de voornaamste taak is van koningen en heerschers en prinsen. God heeft hen verordend met dit speciale doel, dat in het gemeenschapsleven der in zonde gevallen menschheid er rechtsbestel wezen zal tot instandhouding van het maatschappelijk leven.

En dit overheidsambt veronderstelt nu ook, dat er eene rechtsorde in het gemeenschapsleven der volken is. Zooals ik reeds opmerkte, heerscht er op dit gebied eene oneindige verscheidenheid, waarop ook Calvijn reeds nadruk heeft gelegd. Doch deze bonte veelheid van levens- en dus ook van rechtsvormen raken niet het wezen, maar slechts de uitwendige verschijning van de zedewet, die feitelijk naar haar wezen één is. De Schrift zegt, dat „de heidenen, die de wet niet hebben, van nature de dingen doen, die der wet zijn, deze, de wet niet hebbende, zijn zichzelven eene wet, als die betoonen het werk der wet geschreven in hunne harten, hun geweten medegetuigende". Zoo kan dus Salomo's Spreukenboek zeggen van de Wijsheid: „Door mij regeeren de koningen en de vorsten stellen gerechtigheid, door mij heerschen de heerschers, al de rechters der aarde".

En dezelfde voorstelling, die ons in het Oude Testament

gegeven wordt, treedt nu ook in het Nieuwe Testament op den voorgrond. Rom. 13 laat de apostel Paulus het ons zien, hoe de Overheidsmachten van God verordend zijn en daarin de grond voor haar gezag werd gegeven, zoodat de mensch zich om Gods wil der Overheid heeft te onderwerpen. Maar ook laat Paulus zien, hoe hare taak het rechtsbestel is, wanneer hij zegt, dat de oversten zijn niet tot eene vreeze den goeden werken, maar den kwaden. De Overheid is eene wreekster tot straf dengenen, die kwaad doen. Ook volgens den apostel handhaaft zij het recht en de rechtsorde is door God gegeven, dankt aan Gods voorzienigheid, aan zijne goddelijke Wijsheid haar ontstaan. Door haar handhaaft God het recht zijner Wet over, in en onder eene wereld, die in het booze ligt, opdat Hij zijn Koninkrijk in die wereld zal doen komen.

En alzoo is het duidelijk, dat wanneer Art. 36 onzer Belijdenis zegt, dat „uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts God koningen, prinsen en overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der mensch bedwongen worde en het alles met goede ordinantie onder de menschen toega", zij daarmede in volkomen overeenstemming is met Gods Woord.

In het licht van dit Woord heeft de Kerk Gods het overheidsgezag naar zijn oorsprong, ambt en doel gekend en daarvan ook belijdenis gedaan, opdat allen zich voor dat overheidsgezag om Gods wil zouden buigen, en anderzijds ook de Overheid zelve zou bedenken, dat zij bij de volbrenging van haar goddelijk ambt, niet naar willekeur handelen kan en mag, doch ook zelve bij de volbrenging van haar ambt aan Gods Woord en Wet gehoorzaamheid schuldig is.

DE MACHTSMIDDELEN DER OVERHEID.

XII.

Rom. 13 : 4. *Want zij is Gods dienaresse, u ten goede. Maar indien gij kwaad doet, zoo vrees; want zij draagt het zwaard niet te vergeefs, want zij is Gods dienaresse, eene wreekster tot straf dergenen, die kwaad doen.*

In Gods Woord wordt ons de menschheid onder de macht der zonde, als tegen God in opstand, dus als eene revolutionaire menschheid voorgesteld, waarmede God worstelt om ten laatste, wanneer Hij de overwinning wegdraagt, te doen opkomen den nieuwen hemel en de nieuwe aarde. De dag zal rijzen, waarop het nieuw Jeruzalem nederdaalt van God uit den hemel, de stad, die zon noch maan behoeft, omdat de heerlijkheid Gods haar verlicht.

De gang der eeuwen leidt tot de openbaring dier heerlijkheid, maar voert door het donkere dal der oordeelen Gods over die weerbarstige menschheid, die weigert Hem als haren Koning te erkennen en te eeren. De geschiedenis verschijnt dan ook als een Godsgericht, dat over de zonde der menschheid gaat. En de Heilige Geest teekent dat Godsoordeel met schrille kleuren om ons het vreeselijke van den zondestaat te doen beseffen. De beelden, waarvan Hij zich bedient om ons dit drama van Gods recht af te malen, zijn soms ontleend aan geweldige natuurverschijnselen, waaronder de psalmist, als de banden des doods hem omvangen en het hem bang te moede werd, tot den Heere riep. En als God dan hoort uit het paleis Zijner heiligheid, dan davert en beeft de aarde en de gronden der bergen beroeren zich, omdat Hij ontstoken is. En in schoone poëtische taal schildert hij dan de duisternis der verberging Gods, duisternis der wateren, wolken des hemels, hoe de hagel klettert en de Heere dondert in den hemel, de bliksemen vermenigvuldigen, de diepe kolken der wateren beroerd worden, de gronden der wereld ontdekt worden. Zoo bezingt

de dichter zijne verlossing en Gods oordeelen over zijne vijanden. Want Hij verlost het bedrukte volk, maar de hooge oogen vernedert Hij. De verlossingen zijns Konings maakt Hij groot. Schoon schildert dus de Heilige Geest de grootsche natuurtooneelen om Gods geestelijk werk ons af te malen.

Doch de Heere wordt ons ook bezongen als gewapend met de machtsmiddelen, waardoor in de samenleving der menschen bloedige straffen worden voltrokken, of, wanneer volken over volken komen op vreeselijke wijze, zij meedoogenloos worden getuchtigd onder het vergieten van stroomen bloeds. Zoo zegt Psalm 7 : 12: „God is een rechtvaardig rechter en een God, die te allen dage toornt". En dan stelt hij ons den geweldenaar voor den geest, die zijn zwaard zal wetten, zijn boog spannen, doodelijke krijgswapenen voor zich gereed maakt. En zoo bidt David in Psalm 17 Gods reddende daden af tegen de goddeloozen als roept hij een krijgsman te wapen: „Sta op, Heere! kom zijn aangezicht voor, vel hem neder, bevrijd mijne ziel met Uw zwaard van den goddelooze". Gods zwaard wordt hem het beeld om Gods oordeelen te teekenen in hunne vreeselijke uitwerking. Zoo zegt Jesaja (34 : 5): „Want mijn zwaard is dronken geworden in den hemel. Ziet, het zal ten oordeel nederdalen op Edom en op het volk, hetwelk Ik verbannen heb". Zoo wordt dus het zwaard het beeld van Gods straffende gerechtigheid. En als deze wordt voltrokken, dan zegt diezelfde Jesaja: „Het zwaard des Heeren is vol van bloed".

Zoo blijkt dus het zwaard in de Schrift een beeld van de voltrekking van Gods recht over de ongerechtigheid van hen, die zich stellen tegen den Almachtige, tegen zijn volk, die zich vergrijpen aan zijne ordinantiën en den toorn des Heeren ervaren moeten. En deze openbaring van zijnen toorn is dus als de voltrekking van het strafrecht Gods over de misdaden door personen of volken bedreven, wanneer Hij, naar het gebed van den Psalmdichter „Gij, rechter der aarde verhef U", vergelding wederbrengt over de hoovaardigen. Zoo is dus Gods zwaard het beeld van het vonnis, dat Hij voltrekt aan de zondaren, omdat zijn goddelijk recht geschonden, zijne heilige Wet overtreden of ook zijn volk gekrenkt werd door den vijand.

Eerst is het recht in Gods bestel en uit Hem daalt het in zijne oordeelen af over de zondaren. En als middelaar voor die rechtsvoltrekking is nu naar zijn goddelijke Wijsheid de Overheid ingesteld. Zooals de Spreukendichter het ons leerde, dat door die Wijsheid de koningen regeeren en de vorsten

gerechtigheid stellen, heerschers heerschen en de prinsen al de rechters der aarde. Van deze allen bedient zich de Almachtige, souvereine God om in eene wereld, die in het booze ligt, gerechtigheid te onderhouden en daardoor eene menschelijke samenleving mogelijk te maken. Want deze Overheden, waar en hoe zij ook mogen zijn, worden door Hem verwekt, opdat zij dienen zullen in de volbrenging van zijnen Raad.

Daarom als de apostel Paulus de gemeente te Rome onderwijst aangaande de Overheid, leert welke de verhouding van den Christen tot die Overheid zijn zal, dan stelt hij aan de gemeente het wezen der Overheid voor, want daaruit volgt haar gezag en haar taak, maar ook hoe de Christen zich tegenover haar gedragen zal.

En dat wezen dezer Overheid wordt nu aldus Rom. 13 : 4 omschreven: „Want zij is Gods dienaresse". Er staat letterlijk: „zij is Gods diaken", waardoor wordt uitgedrukt de dienst, dien zij heeft te bewijzen, zooals een tafelbediende heeft acht te geven op wat de gasten behoeven en zijn oog over allen heeft te laten gaan. De Psalmist zegt: „Zie, gelijk de oogen der knechten zijn op de hand hunner heeren, gelijk de oogen der dienstmaagd zijn op de hand harer vrouw". Zoo is de Overheid geroepen als dienaresse Gods. God bedient zich van de Overheid om zijn werk der gerechtigheid te doen, opdat Hij met en in en door die wereld zijne goddelijke doeleinden bereiken zal.

Daarom is de Overheid er tevens ten bate der menschheid en daarom in die menschheid ook ten bate van Gods uitverkoren Kerk werkzaam. „U ten goede", zegt hij. Doch zooals het recht eenerzijds het goede handhaaft, zoo is datzelfde recht voor de overtreders de oorzaak van vreeze. Want de Overheid, die Gods recht handhaaft, draagt ook Gods zwaard, voert den eisch der gerechtigheid uit, brengt dus ook de straf, die in en met dat recht Gods gegeven is. Gods rechtvaardig oordeel voltrekt zij. En zooals de Heere dat zwaard des rechts in zijne oordeelen ontbloot, zoo heeft nu ook de Overheid haar zwaard, dat als een verlengstuk is van Gods zwaard. En zooals het zwaard doodt, zoo heeft ook de Overheid het recht over leven en dood. En zooals in dat zwaard Gods ook begrepen zijn alle oordeelen en straffen, zoo zijn deze alle ook besloten in de tucht, die van de Overheid uitgaat.

De Overheid is dus Gods dienaresse, heeft dien ten gevolge ook de machtsmiddelen noodig, die haar in staat stellen hare taak te volbrengen. Deze machtsmiddelen zijn des vereischt

van gewelddadigen aard. Daarom wordt juist gesproken van het zwaard als van het uiterste, laatste geweldmiddel, waarvan zij zich heeft te bedienen. Met het zwaard behoort althans de grootste misdaad gestraft te kunnen worden. De halsmisdaad is het vreeselijkste vergrijp aan de rechtsorde Gods. Wie des menschen bloed vergiet, zijn bloed zal door den mensch vergoten worden, want de mensch is beelddrager Gods. Vergrijp aan het menschelijk leven is dus een zich vergrijpen aan het beeld en dus ook aan het Wezen Gods. Daartoe beschikt de Overheid en moet zij beschikken over het zwaard om daarmede de halsmisdaad te kunnen straffen.

Dat laatste en vreeselijkste strafmiddel wordt dus genoemd om daardoor de bevoegdheid niet alleen, maar ook den plicht der Overheid tot het straffen der misdaden aan te duiden. Het zwaard, dat de scherprechter oudtijds gebruikte, is het symbool, waarvan ook de apostel Paulus zich hier bedient, om ons het recht der Overheid over leven en dood voor te stellen.

Dat recht heeft zij dus van God ontvangen en zij mag er dien ten gevolge geen afstand van doen. Wat ten onzent en in sommige andere landen met de afschaffing der doodstraf geschied is, staat in het wezen der zaak gelijk met de weigering om in het strafrecht over de geweldmiddelen te beschikken, die God verordend heeft. De Overheid doet daarmede niet slechts afstand van een rechtsmiddel, maar ook van een, haar van Godswege, verordend wapen, opdat zij in staat zou zijn haren overheidsplicht te volbrengen. Zoo is dus daarin eigenlijk eene zelfverminking van de overheidsmacht, die daarom des te onaangenamer aandoet, wijl diezelfde Overheid, die het van God verordineerde wapen aflegt in de rechtsorde, toch een recht over leven en dood behoudt buiten het recht om. Want als oproer of verzet dreigt, dan past zij zonder vorm van proces dat recht toe en vallen vaak onschuldigen onder overheidsgeweld.

Van dat recht over leven en dood in den ruimsten zin kan en mag de Overheid niet afstaan. Als zij daarvan afstand doet, dan heeft zij als Overheid afgedaan, wordt zij overwonnen door de revolutionaire machten en verdwijnt de wettige Overheid voor het geweld der misdaad. In de geschiedenis zijn daarvan vele voorbeelden. Telkens komt zulks voor, als het gezag der Overheid reeds lang ondermijnd was en eene groote omkeering in het sociale leven zich voltrekt. De geschiedenis der revoluties leert het, zelfs die in ons eigen Vaderland. Als de Stadhouder Nederlands grondgebied verlaat om naar Engeland over te steken op den 18en Januari

1795, dan was dit een bewijs van de ineenstorting der regeermacht van eene Overheid, die sinds een aantal jaren reeds hare positie had laten ondermijnen.

Als het zoover komt, dan staat zij af van hare rechten en van hare plichten beide en is zij gedoemd tot den ondergang door de revolutionaire bewegingen, die haar boven het hoofd zijn gegroeid. Doch daaruit blijkt dan ook, dat zij voor dezen reeds was te kort geschoten in de handhaving van haar gezag, zooals het volk tekort geschoten was in den eerbied en de gehoorzaamheid, die het zijne regeering schuldig is. De verwordingen in het volksleven, de zedelijke inzinking, hangen saam met de geestelijke ontwikkeling. En wanneer de Overheid uit dit oogpunt haar roeping verzuimt, dan eindigt zulk een afdoling met de aantasting van het overheidsgezag zelf.

De Overheid heeft dus van Gods wege machtsmiddelen ontvangen, opdat zij hare plichten zal kunnen volbrengen. En deze machtsmiddelen, die haar in staat stellen het recht te handhaven, worden nu in Gods Woord met „het zwaard" genoemd. Daarop kan ten laatste het recht der Overheid uitloopen, dat zij het zwaard hanteeren moet. Zoo ver gaat haar recht, omdat God haar het recht over leven en dood in de hand heeft gelegd. Maar dan mag zij, zooals ten onzent onder revolutionaire invloeden geschied is, van dat recht nimmer aflaten.

Doch daarnaast staat nu ook, dat die Overheid hare machtsmiddelen niet alleen heeft om het recht te handhaven in het maatschappelijk leven des volks, maar evenzeer de machtsmiddelen moet bezitten om te midden van de wereld der volken het recht voor haar volk te handhaven. Wanneer de apostel, 1 Tim. 2 : 2, vermaant tot smeeking, gebed en voorbede, mitsgaders dankzegging voor alle menschen, namelijk: voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, dan noemt hij als het doel daarvan: „opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid". Dat zou niet mogelijk zijn, als de innerlijke vrede niet bewaard werd, maar dat is ook niet mogelijk, wanneer van buitenaf booze macht den volksvrede verstoort.

Daarom behoort de Overheid, zal zij hare taak kunnen volbrengen, ook de machtsmiddelen te bezitten om den vijand, die van buitenaf dreigt binnen te dringen, met hare machtsmiddelen te keeren. Gods Woord snijdt alle valsche gevoelstheorie af, die in hare consequentie leidt tot ziekelijke anarchie, tot een naar het communisme neigend antimilitarisme. Dit wordt geboren uit eene miskenning van het Evangelie naar

den trant der vroegere Anabaptisten, die meenden, dat men den hemel op deze aarde kon doen komen. Zij worden gedragen door valsche leerbegrippen aangaande den Heiligen Geest, wiens werking zij losmaakten van Gods Woord. Zoo leefden zij met een „geest", dien zij „heilig" noemden en die wezenlijk slechts hun eigen goddelooze geest was.

Diezelfde dwaling ligt ten grondslag aan al die geestelijke stroomingen dezes tijds, die met vroom gebaar zich op de Bergrede meenen te kunnen gronden, als ware deze een wet voor de volkeren dezer wereld, die in het booze ligt, in stede van de teekening der levensverhoudingen in het Koninkrijk Gods. In Gods uitverkoren Kerk zal het zoo waarlijk zijn, maar in deze wereld kan het zoo niet zijn en is het zóó niet. En daarom juist heeft de Heere in zijne goddelijke Wijsheid de koningen gegeven en de vorsten, opdat zij de gerechtigheid zouden bestellen .

Daarom gaf Hij de heerschers en de prinsen en alle rechters der aarde, om alzoo in de wereld, onder de macht der zonde, een gemeenschapsleven mogelijk te maken. En zoo is dus onze Belijdenis conform den Woorde Gods, wanneer zij het uitspreekt, dat alles met goede ordinantie onder de menschen toegaan zal en dat Hij daarom de Overheid het zwaard in handen heeft gegeven tot straffe der boozen en tot bescherming der vromen.

Doch, laat ons wel begrijpen, dan mogen de menschen haar dat zwaard niet uit de hand nemen, dat zij van God ontvangen heeft.

DE OVERHEID EN HET GEESTELIJK LEVEN DES VOLKS.

TWEEDE GEDEELTE.

DE STAND VAN HET VRAAGSTUK.

I.

Deuteronomium 17 : 18 en 19. *Voorts zal het geschieden, als hij op den stoel zijns koninkrijks zal zitten, zoo zal hij een dubbel van deze wet afschrijven in een boek uit hetgeen voor het aangezicht der Levietische priesteren is.*

En het zal bij hem zijn en hij zal daarin lezen al de dagen zijns levens, opdat hij den Heere, zijnen God, leere vreezen, om te bewaren al de woorden dezer wet en deze inzettingen om die te doen.

In het eerste gedeelte van Art. 36 onzer Belijdenis wordt dus door de Gereformeerde Kerk beleden, dat Gods Woord leert, hoe de Overheid opkomt onder alle volken, afgezien van de vraag, welk het stadium der cultuur zij, dat bereikt werd. Evenals het gebod, dat de doodstraf op manslag gesteld moet worden, door God verordend werd voor alle volken zonder onderscheid, wordt ook de Overheid onder alle volken verwekt. En het speciale doel van de inzetting der Overheid is, ondanks de verdorvenheid, waarin de mensch door de zonde verkeert, toch eene menschelijke samenleving mogelijk te maken. Zoo verschijnt dus de Overheid als door God verordend in een goddelijk licht, als handhaafster in het leven der volken van eene goddelijk ingestelde rechtsorde. Zij heeft dus krachtens haren oorsprong een „droit divin", een bestaan, dat haar van Godswege onmiddellijk toekomt.

Doch uit dezen bijzonderen oorsprong der Overheid en daarmede van haar gezag, volgt nu ook, dat dit gezag nimmer willekeurig is, doch slechts kan worden uitgeoefend in onderwerping aan Gods souvereiniteit. Bij de volbrenging harer taak is zij aan Gods ordinantie gehoorzaamdheid schuldig. Zij heeft de goddelijke Wet voor oogen te houden, want zij moet de gerechtigheid bestellen.

Nu heeft niet elk volk hetzelfde licht over de rechten Gods. Er zijn een groot aantal volken, zeker wel de meeste, die niet

leven onder het licht van Gods geopenbaarde waarheid en dus slechts Gods Wet kennen, zooals zij geschreven werd in de harten der menschen van nature. Onder deze volken oefent de Overheid haar gezag in overeenstemming met het licht hunner natuurlijke Godskennis. Doch daarnaast staat, dat de volken, die tot ontwikkeling kwamen onder de bijzondere, aan Gods uitverkoren Kerk te beurt gevallen openbaring, eene Overheid hebben, die ook in haar licht staat.

Het ligt voor de hand, dat de bijzondere openbaring van zoo diepgaanden invloed is op het volksleven, dat zij ook aan de Overheid niet zonder meer voorbijgaat. De formatie van het zedelijk volksbewustzijn is te zeer van het religieuse leven afhankelijk, dan dat Gods openbaring voor de Overheid van zulk een volk niets zou beteekenen. In het algemeen kan gezegd, dat van Gods Wet op alle volken invloed uitgaat, maar op de onder het Woord ontwikkelde volksgemeenschappen in bijzondere mate en op geheel eenige wijze.

Dit is dan ook zoo in het oog vallend, dat politieke wijsgeerige systemen, die overigens in de diepste beginselen met de Christelijke religie niet vereenigbaar zijn, zich aan haren invloed niet hebben kunnen ontworstelen. Ik behoef daartoe alleen maar op een wijsgeer als Spinoza te wijzen, die zulk een groote waarde toekende aan Israëls politieke organisaties, dat hij haar als een voorbeeld stelde. [1])

Welnu, de Schrift leert, dat de Overheid aan de zedewet Gods onderworpen zal zijn, in overeenstemming daarmede zal regeeren en dus de rechten, die het volk krachtens Gods Wet heeft, zal eerbiedigen. De „wetten en de politiën", waardoor naar Gods ordinantie de volken geregeerd zullen worden, doelen op het bedwingen van de ongebondenheid der menschen.

Zal de Overheid dit doen, dan moet zij de machtsmiddelen bezitten, die haar in staat stellen het gemeenschapsleven in stand te houden, dus het recht te handhaven. Die machtsmiddelen mogen haar dus nooit worden onthouden. En dat geldt zoowel de handhaving van den innerlijken als van den uitwendigen vrede, de waarborging van het volksbestaan te midden van de volkeren der wereld. Welnu, onze Belijdenis kent op grond van Gods Woord dit alles aan de Overheid toe. Alle valsch en voos idealisme, waarmede in dezen modernen tijd de vroom godsdienstige massa besmet blijkt, wordt door Woord en Confessie geoordeeld.

---

[1]) Zie zijn *Godgel. Staatk. Vertoog.*

Communisme, anarchie, anti-militarisme en alle valsche, ziekelijke democratie tasten het wezen der Overheid, haar rechten en plichten, de haar van Gods wege toegewezen taak aan. Zij komen alle op uit wezenlijk anti-christelijke gronden, hoe vroom zij zich soms ook tooien. Zij ontkennen het recht en de roeping der Overheid. En de opgang, dien deze bewegingen maken, is slechts verklaarbaar uit de wezenlijke ontkerstening der massa, die zoo ver voortschreed en zoo diep kon inwortelen, omdat de regeeringen, door eene valsche wijsbegeerte bekoord, zich steeds meer onttrokken aan de haar van Gods wege opgelegde roeping om ook voor de geestelijke ontwikkeling der volken, die aan hare zorgen waren toevertrouwd, de leidende functie te vervullen, die tot de taak der Overheden behoort. Zij hebben zich onder de Westersche democratieën van menig gebied teruggetrokken, waarop zij eene taak hebben en anderzijds zich bemoeid met allerlei, dat hare taak niet is.

Zoodra de revolutie uitbrak, heeft de Overheid hier te lande den Christelijken Staat, die het volk van de Vaderen geërfd had, uitgeruild voor een staatswezen, dat eigenlijk zonder zedelijke normen zijne functie vervullen moest. Onder de Republiek heerschte de norm van Woord en Confessie, doch met de revolutie trad in de plaats van Gods recht: het recht des menschen. De eerste woorden van de Staatsregeling van 1798 voor het Bataafsche volk luiden: „dat het voorname bederf van alle Regeeringen gelegen is in de miskenning der natuurlijke en geheiligde rechten van den Mensch in Maatschappij". Van Gods recht is geen sprake meer. De wet wordt losgemaakt van Gods gezag en van de meerderheid afhankelijk. Wel is er nog sprake van „de eerbiedige erkentenis van een Albesturend Opperwezen", doch alleen omdat daaruit nut voortkomt. „Het versterkt de banden der Maatschappij". Het menschelijk gezag heeft dus de plaats van Gods gezag ingenomen en in de plaats van God, die zich in Zijn Woord geopenbaard heeft, trad de god der wijsbegeerte, het „Albesturend Opperwezen" genaamd. En daar er ook op dezen weg van ontkerstening geen stilstand is, zijn de volgende Grondwetten zonder eenige aanduiding, die aan het goddelijk Wezen herinnert. Alleen een facultatief gestelde eedsformule en enkele uit het verleden gebleven antieke termen wijzen nog naar een ander verleden.

Zoo is Gods Wezen uit het Staatsrecht geëlimineerd en daarmede ook zijn Woord. De Overheid werd schijnbaar teruggedrongen van het gebied des geestelijken levens. Schijnbaar, want hare neutraliteit was wezenlijk bescherming

van allerlei bewegingen en daarmede tevens een tegenstaan van de eischen des Woords. De uit de revolutie geboren Staat neemt eene negatieve houding aan tegenover Gods eisch, want hij weet niet meer van God, is verlaagd tot een exponent van het sociale leven.

Wezenlijk is het eene dwaling het voor te stellen, alsof de moderne rechtsstaat zich met het geestelijk leven des volks niet meer bemoeit. De werkelijkheid leert, dat hij er veel dieper ingrijpt, dan men tracht te doen gelooven. De schoolstrijd heeft ons wel anders geleerd. Bovendien leert de ervaring, dat niet alleen de wetenschappen, maar ook de kunsten deelen in de gunst dezer Staten. En tot die kunsten behooren ook de schouwburgen, die meestal propaganda-scholen zijn, soms ook van ethische idealen, die met Gods Woord strijden. Daarbij komt, dat onder de wetenschappen ook de wijsbegeerte behoort, die op de Hoogescholen krachtens Staatsbestel moet worden onderwezen. Zoo deelen allerlei geestelijke bewegingen in de gunst van den Staat. En als er nog van religie sprake komt, dan toch zóó, dat de ware oud-Vaderlandsche Kerk daarin niet deelt. Denk slechts aan onze theologische Faculteiten, waarin de staatsbemoeiing onder den schijn der afzijdigheid doorgaat met een godsdienstige opleiding, die met Gods Woord en dus ook met de beginselen der Christelijke religie niet rekent.

De vrucht der revolutie is eene geestelijke losbandigheid, want de vrijheid om zijne godsdienstige meeningen te belijden, is ook de vrijheid om alle ongodsdienstige en zelfs godslasterlijke meeningen openlijk te belijden. Natuurlijk, men moet blijven binnen de perken der Strafwet, doch deze zijn zeer wijd.

En het gevolg van dezen revolutionairen ontwikkelingsgang is geweest, dat de kennis van de oorspronkelijke Gereformeerde beginselen in breede kringen te loor ging. Ook wie nog uit de Christelijke beginselen leefden, ondergingen den ontkerstenenden invloed van dezen ontwikkelingsgang, zoodat hetgeen de Vaderen op grond van Gods Woord aangaande de Staatstaak voor het geestelijk leven des volks leerden, geheel op den achtergrond geraakte.

Van de Kerk van Christus ging en gaat sinds lang geen leidende kracht meer uit, want de band met Gods Woord werd losgewoeld en het besef van wezenlijke gebondenheid aan Gods getuigenis ging te loor. Groen van Prinsterer beleed nog: „Nederland is een Christelijk Land, waarin eerbiediging van het Evangelie het regt en de pligt van Overheid en onderdaan is. De Overheid, Christelijk of niet, is aan de hoogste

Landswet gebonden. Nederland is een Protestantsche Staat, waarin bij ruime verdraagzaamheid, voor het behoud en belang der Christelijk Protestantsche Kerk moet worden gezorgd". Groen eischte dus nog den Christelijken Staat, wilde geene scheiding van Kerk en Staat en verwierp daarom de stelling, dat in „de openbare instellingen, waar Godsdienst te pas komt op de Godsdienst der Natie, op het geloof der gezindheden, waaruit zij is samengesteld, niet mag worden gelet". [1])

Daaruit blijkt, dat Groen vasthield aan het beginsel, dat de Overheid eene taak heeft ook voor het godsdienstig levens des volks. Hij beleed: „Op het geloof der Natie *moet* worden gelet". Groen was hierin zuiver Gereformeerd. De gescheiden kerkformaties zijn het *niet* meer. Zij zijn, dank zij het individualisme, dat in het scheidingsbeginsel werkt, allengskens verworden, zoodat zij in stede van voor de handhaving der Gereformeerde beginselen op te komen, zich aan den tijdgeest hebben aangepast en daaronder op steeds bedenkelijker wijze verwereldlijken. In plaats van de positieve eischen van de Vaderen en Groen stelden zij den negatieven eisch, die hierop neerkomt, dat de Overheid alleen het Evangelie niet mag tegenwerken. Dat is eene concessie aan den tijdgeest, die dus aan Christus' Kerk den weg voorschrijft. Met zulk eene leer kan men geene Christelijke Overheid meer eischen, is men gekomen in principieele tegenstelling met Gods Woord, zweert men de eeuwige beginselen af, die men beweert te belijden, want de Antichrist mag dus ook niet tegengestaan.

Dat eeuwig beginsel wordt ons echter hier in Deut. 17 in de zoogenaamde Koningswet duidelijk geopenbaard. De Koning moet Gods Woord kennen, zich er door laten leiden en daarom dat Woord onderzoeken. Hij moet de volbrenging zijner taak zien bij Gods licht. Het Woord moet zijn norm wezen, want hij heeft te waken ook voor het geestelijk leven des volks. Hij heeft niet slechts eene negatieve, maar niet minder eene positieve taak bovendien.

En dit geldt niet slechts de Oud-Testamentische Overheid. Oud- en Nieuw-Testament, waarin zij ook verschillen, komen hierin overeen, dat wij in beide van doen hebben met Gods geopenbaarde Waarheid, dus met eeuwige beginselen, die in Christus in volle klaarheid verschenen zijn. En het eeuwig beginsel, ons hierin geopenbaard, stelt ons de Overheid voor als positief geroepen tot gehoorzaamheid aan Gods geopenbaarde Woord bij de volbrenging harer taak. Zij heeft zich

[1]) *Narede van vijfjarigen strijd*, Hfdst. IV, blz. 14—23.

te reguleeren naar het Woord en de Wet van den eeuwigen en alleen souvereinen God, want zij is Gods dienaresse, geroepen zijn Woord te onderzoeken en te kennen om in overeenstemming daarmede te regeeren.

En daarom ligt het voor de hand, dat onze Gereformeerde Vaderen in Art. 36 belijdenis deden van hun geloof, dat de Overheid ook voor het geestelijk leven des volks had te waken, door de bescherming en de bevordering van Gods Kerk bij de verkondiging des Evangelies in het midden van het leven der volkeren. Der volkeren, want al gold dit in de eerste plaats de Overheid, waaronder zij zelven leefden, zij beleden hierin een algemeen beginsel, dat alle Overheid onder de volken, die Gods Woord ontvangen hadden, omdat Gods Kerk er geplant was, aan dezen eisch gehoorzaamheid schuldig waren.

HET WERELDPROCES EN GODS KERK.

II.

1 Cor. 15 : 25. *Want Hij moet als Koning heerschen, totdat Hij al de vijanden onder Zijne voeten zal gelegd hebben.*

De Schrift leert dus in de zoogenaamde Koningswet duidelijk, dat de Overheid Gods Woord en Wet voor oogen heeft te houden bij de volbrenging harer taak. In Deut. 17 : 14—20 werd ons dit voorgesteld. Nu is het natuurlijk waar, dat het Oud-Testamentisch koningschap, evenals geheel het volksleven ook in het priesterlijk en profetisch ambt, eene het komende Godsrijk afschaduwende beteekenis heeft gehad. Doch zooals in heel de ceremonieele Wet ook een onvergankelijke, eeuwige, zedelijke grond ligt, zoodat de Vaderen geleerd door de Schrift zelve steeds in de ceremonieele wetgeving de zedelijke wet hebben onderscheiden, zoo is zulks ook hier het geval. Wanneer wij al het ceremonieele uit deze Koningswet wegdenken, dan behouden wij toch deze ééne grondgedachte, dat de Overheid, of zij dan koninklijk van aard, democratisch of aristocratisch zij, de roeping heeft Gods geopenbaarde Wet voor oogen te houden bij de volbrenging harer taak.

Dit geldt in de eerste plaats die Overheid, die Gods Woord kent en kan kennen. Maar dat geldt ook de Overheid, die van deze kennis verstoken bleef, die dus Gods Woord niet kent, maar slechts Gods natuurlijke openbaring bezit.

De Schrift leert toch met nadruk, dat er eene aan alle volken toekomende, algemeene kennis Gods is, die van nature den mensch toekomt. God heeft zich ook aan de volkerenwereld buiten het licht zijner bijzondere openbaring niet onbetuigd gelaten. De apostel Paulus omschreef deze zijne beschouwing der religie op den Areopagus als „tijden der onwetendheid" met betrekking tot de heidenwereld, maar legt den Atheners tevens uit, dat die onwetendheid niet eene volstrekte is. Hij herinnert hen daartoe aan de uitspraken hunner eigen poëten.

En hij stelt tegenover hetgeen deze hadden, hetgeen hij hun te brengen had, namelijk Christus den gekruisigden en uit de dooden verrezen Heiland.

Aan de Romenen geeft hij daarvan eene nog dieper gaande verklaring door er op te wijzen, dat er een toorn Gods van den hemel wordt geopenbaard over de goddeloosheid der menschen. Daarvoor zou echter geen grond zijn, als de menschen van God niet wisten. Doch dit is juist niet alzoo. Het kennelijke Gods is hun geopenbaard, Rom. 1 : 9. De natuur is de spreek- en werkplaats Gods. Ook de spreekplaats. De hemelen vertellen Gods eer. En daarom kan hij zeggen: „Want zijne onzienlijke dingen worden van de schepping der wereld aan uit de schepselen verstaan en doorzien, beide Zijne eeuwige kracht en Goddelijkheid, opdat zij niet te verontschuldigen zouden zijn".

Geen mensch gaat dus voor Gods recht vrij uit. En dat geldt eveneens de Overheid der volken, die buiten het licht van Gods bijzondere openbaring leven, want ook hun kwam eene Godsopenbaring toe, waarin althans Gods souvereine majesteit, zooals zij in de schepping openbaar wordt, tot hun bewustzijn werd gebracht. En deze kennis sluit steeds in zich de erkenning van een goddelijk gezag, waaraan ook de Overheid zich heeft te onderwerpen, Het goddelijk recht der Overheid wordt dien ten gevolge, in welken vorm dan ook, erkend als van de hoogere machten afdalend. Dit nu sluit in zich de gebondenheid aan de roeping om zich bij de uitoefening van het gezag daaraan te onderwerpen.

Het algemeene beginsel, ons in de Koningswet van Deut. 17 geopenbaard, sluit dus in zich dat de Overheid ook voor het geestelijk leven des volks eene taak heeft. Daarom heeft dan ook het Oud-Testamentisch koningschap eene profetische strekking gehad, waardoor het heenwees naar den komenden Gezalfde, den waren Davidszoon, Wiens Koninkrijk niet is van deze wereld, doch die daarom niet minder een Koning is. En dat Koningschap van den Heere Jezus Christus komt Hem krachtens zijn Middelaarswezen toe als waarachtig en eeuwig God, als het Woord, dat bij God was en God was. En zoo heeft Hij zich dan ook de eeuwen door geopenbaard, totdat in de volheid des tijds het Woord vleesch werd. Dan verschijnt het vleeschgeworden Woord en wordt na zijne vernedering de Middelaar met eere en heerlijkheid gekroond.

De koninklijke waardigheid is dus Christus naar zijne Godheid van nature deelachtig. Als waarachtig, eeuwig God deelt Hij deze souvereine heerschersmacht met het goddelijke Wezen

zelf en gaat zij dus over alle creatuur en ook over de Overheden, die Hij zelve heeft verordend. Reeds als de eeuwige Zone Gods hebben de Overheden zich Hem te onderwerpen en in de volbrenging van zijnen goddelijken Raad zijn zij nimmer bij machte, evenmin als elk ander creatuur, zich tegen zijnen wil te roeren of te bewegen.

Doch daarbenevens komt nu in de bediening van zijn Koninkrijk aan Christus als aan den vleeschgewordene, den na zijne vernedering verheerlijkten en verhoogden Middelaar, het Koninklijk ambt toe. Als God geopenbaard in het vleesch, als Immanuël, verheerlijkt in den hemel, is Hij verordend tot voleinder van het heilsplan Gods, dat Hij eenmaal op aarde aanving in de vernedering, maar nu in de verhooging tot volkomen ontplooiing brengt. Daarom leert onze Catechismus, dat Christus daarom ten hemel gevaren is, opdat Hij Zichzelven daar bewijze als het Hoofd zijner Christelijke Kerk, door hetwelk de Vader alle dingen regeert.

Het klinkt ons misschien vaak vreemd in de ooren in dezen ontkerstenden tijd, dat de Christus en zijne Kerk in het wereldhistorische proces eene centrale plaats innemen, dat om Hem en zijne Kerk zich de geschiedenis als om haar spil beweegt. Wij zien voor onze oogen, hoe de drijfkracht der Waarheid wegslinkt, hoe Gods Kerk als een nachthut in een komkommerhof verscholen ligt onder de wolk der geestelijke duisternis van dit zoo verlichte cultureele leven. Wij moeten vragen, of er nog wel eenige invloed uitgaat van Gods Kerk. Doch Gods Woord stelt toch Gods Kerk in het middelpunt van het wereldgeschieden. Dat blijkt ook daaruit, dat het zelf ons de dagen van deze inzinking en ontgeestelijking profetisch heeft aangekondigd. De Heere Jezus heeft echter Zichzelven zoo aan ons voorgesteld in zijne verschijning als staande in het centrum tusschen de schepping eenerzijds en de voleinding anderzijds.

Als Hij gezeten is nabij de stad en de discipelen komen om Hem de gebouwen des tempels te toonen, dan antwoordt Hij: „Ziet gij niet al deze dingen? Voorwaar zeg Ik: hier zal geen steen op den anderen steen gelaten worden, die niet afgebroken zal worden" Matth. 24 : 1—31. Die tempel, waarin Israëls Godsvereering als gecentraliseerd was, zal voorbijgaan, want de gansche Oud-Testamentische dienst wordt in Christus' werk opgelost. Zooals de Hebreënbrief zegt: „dat nu oud gemaakt is en verouderd, is nabij de verdwijning". Dat wordt in den ondergang des tempels gepredikt. Maar dan laat de Heere Jezus aan zijne discipelen ook zien, hoe er nu tusschen

zijne verschijning en het einde aller dingen een verband ligt. Er is een verband tusschen het teeken zijner toekomst en de voleinding der wereld. Hij teekent aan zijne discipelen een wereldbeeld, dat groote gelijkenis vertoont met onzen tijd. Er zullen oorlogen en geruchten van oorlogen zijn. Zij zullen roepen: „Ziet, hier is de Christus en daar is Hij. Valsche Christussen zullen opstaan, zullen velen verleiden". Gods kinderen zullen vervolgd worden, zij zullen hen overleveren in verdrukking, zij zullen hen dooden en de discipelen zullen gehaat worden om zijns Naams wil.

Nu is dat proces in vollen gang, zelfs in dezen zoogenaamden liberalen tijd. Ja, wij zien het, de ongerechtigheid vermenigvuldigt en de liefde van velen verkoudt. Doch dat er des ondanks een samenhang is tusschen Christus' verschijning en dat einde aller dingen, blijkt daaruit, dat Jezus niet alleen de standvastigheid van Gods volk, de volharding tot het einde als den weg tot zaligheid hun voorhoudt, maar ook laat zien, dat zijn Evangelie des Koninkrijks in de geheele wereld zal gepredikt worden tot een getuigenis allen volken en dat eerst daarna het einde komen zal. Van dien dag en die ure weet niemand, doch de teekenen der tijden, waarop Hij ons gewezen heeft, spreken er van.

Daaruit blijkt dus, dat de wereldgeschiedenis is aangelegd op die voleinding. En Hij legt nadruk op de teekenen, die Hij ons opsomt, opdat Zijn volk er op zal letten, zich bereiden zal om Hem wakend te ontmoeten. Hemel en aarde zijn in die wederkomst betrokken. Zij worden met de menschheid zelve onder Christus' heerschappij tot die voleinding geleid. En daarom, voordat Hij opvaart om zijn zetel in te nemen aan des Vaders rechterhand, openbaart Hij aan zijne Kerk, hoe zij onder het historische proces, dat tot zijne wederkomst leiden moet, toch niet alleen is, niet verkeert buiten zijne voorzienige leiding. Daarom zegt Hij tot de zijnen: „Mij is gegeven alle macht in hemel en op aarde". Gods volk mag het weten, dat het bestuur der wereld in kosmischen, zoowel als in speciaal menschelijk-individueelen zin, niet omgaat buiten des Heeren bestel. Het moet alles voeren tot dat groote einddoel, waarin het waarachtig zal blijken: „Ziet, Hij komt met de wolken en alle oog zal Hem zien, ook degenen, die Hem doorstoken hebben. En alle geslachten der aarde zullen over Hem rouw bedrijven, ja, Amen".

In deze historische periode, hoe wonderbaar het ons soms moge schijnen, is dus de Kerk Gods niet aan zichzelve overgelaten. De Heere Jezus Christus als haar verheerlijkte Koning

voert haar naar dat einddoel en door dat einddoel naar hare verheerlijking. En nu bedient Hij dus zijne Kerk in deze wereld als haar Koning en openbaart zich zoo zijn Rijk, als een komend Rijk, zoo, dat Gods volk het gebed in het hart en op de lippen ontvangt: „Uw Koninkrijk kome" Dat Koninkrijk is een geestelijk Koninkrijk, niet van deze wereld, zijne onderdanen, wetten en de uitoefening ervan, het is alles rein geestelijk van karakter.

Zooals de Heere Jezus zelve, zoolang Hij in de vernedering verkeerde, gedaante noch heerlijkheid had, de onwaardigste der menschen, een man van smarten was, zoodat als zij Hem aanzagen, „zoo was er geene gestalte, dat wij Hem zouden hebben begeerd", zoo is het ook met dat Koninkrijk. In de wereld veracht, moeten Gods kinderen door vele verdrukkingen ingaan, zouden zij zelfs de ellendigsten van alle menschen zijn, indien zij alleenlijk in dit leven op Christus waren hopende. Doch dit leert dan ook Gods Woord, dat zij door de barensweeën zullen geboren worden voor de heerlijkheid.

Die Kerk van Christus, dat uitverkoren volk, is echter in deze wereld, wordt uit die wereld geroepen tot het wonderbare licht. Deze gruwelijke, godvergeten wereld moet, zooals het gruwelijke Israël eenmaal Christus voorbracht, Gods verheerlijkte Kerk ook baren. Dit is de herhaling van de moederbelofte in het paradijs: de vijandschap tusschen het zaad der slang en dat der Vrouw, de voortzetting van dien vreeselijken kamp, die eenmaal in heerlijkheid eindigt. Dit is, zooals het in Openb. 12 ons geteekend wordt: „En er werd een groot teeken gezien in den hemel: eene vrouw, bekleed met de zon en de maan was onder hare voeten en op haar hoofd eene kroon van twaalf sterren. En zij was zwanger en riep barensnood hebbende en zijnde in de pijn om te baren". En dan schouwt de ziener een groote roode draak, die het kind wil verslinden, dat de vrouw gebaard heeft. Maar het kind werd weggerukt tot God en zijnen troon. En die worsteling eindigt met de stem, die door den hemel roept: „Nu is de zaligheid en de kracht en het Koninkrijk geworden onzes Gods en de macht van zijnen Christus".

Het Godsrijk is dus als het zout in de geschiedenis der menschheid. Hoe arm, hoe nietig Gods Kerk moge schijnen, hoe veracht Gods volk, toch is zij het blijvende, is de uitverkoren Kerk de kern, die eenmaal, als de tarwekorrel uit de aar, zal worden ingebracht in de hemelsche schuren.

Maar dan is het ook duidelijk, dat die wereld, waaruit die Kerk opkomt, waaruit God haar roept, voor haar heden en

toekomst ook beteekenis heeft. En daarop nu wijst ook de Christus-beschouwing, die de apostel ons geeft in verband met de opstanding der dooden. Hij ontsluit voor ons bij het hem geschonken licht des Heiligen Geestes het einde der historie. Gods volk wordt in Christus levend gemaakt, zooals het eenmaal in Adam is gestorven. En dan stelt Paulus ons voor, hoe in Christus' opstanding dat volk besloten ligt, hoe dan het einde daar zal zijn, waarin Hij, de verheerlijkte Middelaar, het Koninkrijk aan God den Vader zal overgegeven hebben en met dat einde alle heerschappij en macht en kracht zal worden te niet gedaan. Doch dan vestigt hij er ook de aandacht op, hoe, opdat dit einde komen zal, er de periode aan voorafgaat van Christus' Koningschap. „Want", zoo zegt hij, „Hij moet als Koning heerschen, totdat Hij alle Zijne vijanden onder Zijne voeten zal gelegd hebben". Die periode van Christus' Koningschap, die tot dat einddoel leiden zal, is nu, doorleven wij in deze bedeeling.

En wanneer wij nu in het oog vatten, dat God de Overheid heeft verordend om der zonde wil, uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts, dat Hij haar het zwaard in de handen gaf tot straffe der boozen en bescherming der vromen, dat zij er is, opdat Gods Koninkrijk zal kunnen komen, uit deze wereld zal opkomen naar den eeuwigen Vrederaad, dat heel de menschheidsgeschiedenis tot dat einddoel zal worden geleid, dan wordt het ook duidelijk, hoe de Overheden der wereld aan dezen Christus-Koning onderworpen en dus Hem gehoorzaamheid schuldig zijn.

En als zij zijn Woord kennen, omdat de volken, waarover zij regeeren, dat Woord hebben ontvangen, dan zijn de Overheden, als Israëls koning naar de Koningswet, geroepen zich naar dat Woord van dezen haren Koning te reguleeren. Dan kunnen en mogen zij zich er niet af maken met te zeggen: Wij hebben wel Uw Woord gehad, maar wij hadden geen orgaan om Uw wil te onderscheiden en Uw recht te bestellen.

Doch beteekent dit dan, dat zij met geweld zijn geestelijk Rijk moeten bedienen? Zeker niet, ook hier geldt: „Zijn Koninkrijk is niet van deze wereld". Met geweldmaatregelen kan het niet komen. Maar het komt door de kracht van Woord en Geest. En daarom staat er, geheel in overeenstemming met Gods Woord, in onze Belijdenis, dat hun ambt niet alleen is acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst. God heeft alzoo der Overheid tot taak gegeven te zorgen, dat Gods Kerk Gods Woord kan prediken te midden van het volk.

DE KONING DER KONINGEN.

III.

1 Tim. 6 : 15. *Welke te zijnen tijd vertoonen zal de zalige en alleen machtige Heere, de Koning der koningen en Heere der heeren.*

De Heere Jezus Christus heeft als het Woord, dat bij God en God was, in het kosmische proces eene centrale functie. Alle dingen zijn door hetzelve gemaakt en zonder hetzelve is geen ding gemaakt, dat gemaakt is. Hij is het eeuwige Woord van Gods kracht, waardoor alle creatuur gedragen wordt. Als zoodanig komt Hem met den Vader en den Heiligen Geest de souvereiniteit des Drieëenigen over alle schepsel toe. En het behoeft geen nader betoog, dat deze souvereiniteit over het redelijk schepsel, over engelen en menschen dus, deze allen verbindt tot eene gehoorzame erkenning, want zij zijn door den Schepper zelven daartoe met rede begaafd. Zooals in onzen Catechismus van den mensch geschreven staat, dat hij in rechtheid door God geschapen is met het bepaalde doel, dat hij God zijnen Schepper recht zou kennen. En dit kennen sluit uit den aard der zaak in het erkennen, dus een kennen Gods in alle zijne wegen en werken.

Dat nu de mensch gevallen is en in ongehoorzaamheid tegen zijnen Schepper opstaat, doet aan zijne verbondenheid tot onderwerping aan de normen Gods niet af. De roeping om God te kennen en te erkennen blijft. Het is daarmede als met het aardsche Koningschap. Wij weten, dat lang niet alle Nederlanders de souvereiniteit van het Huis van Oranje erkennen, republikeinsche idealisten zijn er genoeg en antikoningsgezinde communisten ook. Doch dat doet niet af aan het feit, dat Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin bij de gratie Gods Koningin der Nederlanden is en blijft en alle Nederlanders, of zij het willen of niet willen, toch zedelijk geroepen zijn die souvereiniteit te erkennen en te eerbiedigen en daarom de landswet te gehoorzamen. Alzoo is het ook met de goddelijke Souvereiniteit. De eisch deze souvereine Maje-

steit Gods te erkennen blijft, al is de mensch een opstandeling tegenover zijnen eeuwigen Koning.

Doch dat Koningschap van het eeuwige Woord, de souvereiniteit van den eeuwigen Zoon Gods, van de tweede Persoon, wordt nu ook gedragen door Christus, het vleeschgeworden Woord. Christus in den staat der vernedering is de eeuwige Zoon Gods, die waarachtig en eeuwig Zoon Gods is en blijft, ook als Hij aan het kruis geklonken, of in de groeve nedergedaald, of verrezen en ten hemel gevaren is en zit aan de rechterhand Gods des Vaders. In welken staat ook, Hij is onze eeuwige Koning. Ook op Hem is van toepassing de jubel des apostels in dezen zelfden brief: „Den Koning nu der eeuwen, den onverderfelijken, den onzienlijken, den alleen wijzen God, zij eer en heerlijkheid in alle eeuwigheid, Amen".

De souvereiniteit, die Hem toekomt als waarachtig, eeuwig God met den Vader en den Heiligen Geest, heeft nu voor zijn Middelaarsschap de strekking, dat Hij als het Hoofd der Kerk, die zijn lichaam is, fungeert als Koning zijner uitverkoren Kerk. De ware Kerk heeft alleen van doen met het Woord van haren Kruis-Koning, die tevens haar hoogste Profeet en Leeraar, haar eenige Hoogepriester is.

Zoo is er dus in Christus als waarachtig en eeuwig God met den Vader en den Heiligen Geest eene over alle creatuur zich uitstrekkende souvereiniteit, die over alle schepsel gaat en alle redelijk schepsel bovendien welbewust heeft te kennen en te gehoorzamen. En dat menschen en gevallen engelen deze erkenning niet willen, doet aan hunne roeping tot gehoorzaamheid niet af.

Doch benevens dit over alle creatuur zich uitstrekkend Koningschap, dat Hij deelt met Gods Drieëenig Wezen, is er nu het bijzondere Koningschap over de uitverkoren Kerk, dat aan den Middelaar als zoodanig toekomt en door Hem de eeuwen door ook werkelijk wordt uitgeoefend. Onder het Oude Verbond door den Heiligen Geest, die Gods volk wederbaarde en het tevens zijne waarheid openbaarde en onder het Nieuwe Testament nu Hij, verheerlijkt in den hemel, Zich daar betoont het Hoofd zijner uitverkoren Kerk op aarde.

En nu is het duidelijk, dat deze tweeërlei souvereiniteit niet los naast elkander wordt uitgeoefend. Het is niet zóó, dat het regiment, dat de Drieëenige God oefent over de wereld, niets van doen heeft met het Koningschap van Christus over de uitverkoren Kerk. Dat is daarom niet zóó, omdat wereld en uitverkoren Kerk ook niet los naast elkander staan.

De schepping is één, is aangelegd op de verheerlijking

Gods door en in de uitverkoren Kerk. „Uwe goedertierenheid zal eeuwiglijk gebouwd worden, in de hemelen zelve hebt Gij Uwe waarheid bevestigd", zong de Psalmdichter. Doch hij laat er ook op volgen: „de hemel is uwe, ook is de aarde uwe; de wereld en hare volheid, die hebt Gij gegrond". God schept in den beginne den hemel en de aarde. Eerst den hemel, waarop de aarde aangelegd wordt. En in die schepping heeft het eeuwige Woord Gods, de eeuwige Zoon, zijne scheppende functie vervuld, want in Hem heeft de Vader Zichzelven van eeuwigheid als in het afschijnsel Zijner heerlijkheid en het uitgedrukte beeld Zijner zelfstandigheid door eene eeuwige generatie uitgedrukt.

En als nu die wereld valt in haar zondeverderf en de eeuwige God zijne eere aan geen ander geven kan en dus die schepping wederbaart, dan treedt die wederbaring in volle klaarheid op met de verschijning van Christus om in de bedeeling van de volheid der tijden wederom alles tot één te vergaderen in Christus, beide dat in den hemel en op de aarde is. Gods Kerk verwacht dan ook een nieuwen hemel en eene nieuwe aarde.

En zoo is er dus een zeer nauw verband tusschen de verheerlijking van Gods Kerk en wat ik nu maar noemen zal: de wederbaring van den kosmos. Daarom staat er dan ook in 1 Petrus 3 : 7 van de hemelen, die nu zijn en van de aarde geschreven, dat zij door hetzelfde Woord als een schat weggelegd zijn en worden ten vure bewaard tegen den dag des oordeels en der verderving der goddelooze menschen. En zoo wordt dan ook door Gods Kerk de dag des Heeren verwacht, die zal komen als een dief in den nacht. En dan zullen de hemelen met gedruisch voorbijgaan en de elementen branden en vergaan en de aarde en de werken, die daarin zijn, zullen verbranden.

Daar hebben wij dus van doen met een alomvattend natuurproces, waarin de geweldigste natuurkrachten openbaar worden. Dat is dus een proces, waarin zich de scheppende kracht Gods openbaart. Doch die voleinding staat niet naast het wederbarende werk Gods in de zaligmaking zijner Kerk, maar staat daarmede in het nauwste levenscontact.

De apostel laat ons dat ook zien, evenals de Heere Jezus het ook zelve gepredikt heeft. Immers, als de Heere Jezus den zijnen voorzegt de vreeselijke toestanden, die onder de volken op de aarde zullen worden aangetroffen, dan verbindt Hij daarmede: teekenen in de zon, maan en sterren, maar ook de zee en de watergolven, die geluid zullen geven. En Petrus leert ons: „Dewijl dan deze dingen alle vergaan, hoedanigen

behoort gij te zijn in heiligen wandel en godzaligheid". Hij eischt van Gods kinderen, dat zij „verwachtende en haastende" zullen zijn tot de toekomst van den dag Gods, want Gods Kerk verwacht naar zijne belofte nieuwe hemelen en eene nieuwe aarde, waarin gerechtigheid woont.

Zoo is het dus onbetwistbaar en duidelijk, dat in Gods Woord geleerd wordt de eenheid der Godsregeering, waarin Zijne souvereiniteit openbaar wordt in de voorzienige leiding over het gansche kosmische proces, want de alomvattende geschapen natuur wordt gevoerd naar haar einddoel, dat de eeuwige Schepper van de einden der aarde van eeuwigheid Zich heeft voorgesteld. Doch daarin wordt zijne souvereiniteit ook geopenbaard in de zaligmaking zijner uitverkoren Kerk. Om die Kerk toch wordt het scheppingsdoel in zijne God-verheerlijkende strekking verwerkelijkt.

In de verheerlijking der uitverkoren Kerk vindt het gansche kosmische proces zijne bestemming. De gang der historie, die de menschheid doorloopt, is de kern van het proces, dat de kosmos doorloopt, omdat in den mensch als schepsel naar den beelde Gods, de heerlijkheid van het deugdenbeeld Gods alleen in schepselmatige volkomenheid uitblinken kan en hij alleen als met de vier en twintig ouderlingen, voor Hem, die op den troon zit, kan nedervallen om Hem te aanbidden, die leeft in alle eeuwigheid. De kroon nederwerpende, kan de zaliggemaakte Kerk alleen het lied aanheffen: „Gij, Heere! zijt waardig te ontvangen de heerlijkheid en de eer en de kracht; want Gij hebt alle dingen geschapen en door Uwen wil zijn zij en zijn zij geschapen".

Daaruit volgt dus, dat het geestelijk leven der menschheid niet opzichzelf staat, maar moment is in dat groote, alomvattende levensproces.

En waar nu blijkt, dat in verband met den val in misdaad en zonde, God de Overheid verwekt in dat menschheidsleven, opdat de voorwaarden zullen aanwezig bijven, onmisbaar voor het bestaan der menschelijke gemeenschap in het algemeen, waarin de Kerk des Heeren als vruchtgevolg van Gods wederbarenden arbeid verschijnt, daar ligt het voor de hand, dat deze Overheid nergens staat buiten het geestelijk leven der volken. Eene Overheid, die zich daarmede niet bemoeit, die zeggen zou, dat zij het orgaan mist om met betrekking daartoe eene functie te vervullen, bestaat nergens en heeft ook nooit ofte nimmer bestaan. Zelfs zou zulks reeds daarom onmogelijk zijn, omdat de Overheid steeds ten nauwste saamhangt met het cultureele leven van het volk, waaronder zij verschijnt.

In de Schrift, die in zoo volstrekten zin ons Gods souvereiniteit predikt, treedt dit dan ook in helder licht.

De Heere wordt genoemd: „de Koning der koningen, de Heere der heeren". Dat zou toch immers niet mogelijk kunnen zijn, indien er eene Overheid was, die het recht had te zeggen, dat zij „geen orgaan" heeft om God te kennen en dus te onderscheiden in zaken van godsdienst. Het feit, dat God de Heere der koningen Koning is en Zich aldus openbaart aan zijne Kerk, leert ons onbetwistbaar zeker, dat de koningen der aarde in volstrekte onderworpenheid aan God in de Schrift worden voorgesteld. Gods Woord leert dat zeker en gewis met eene duidelijkheid, die niet aan twijfel onderhevig is.

De regeering heeft dus steeds in overeenstemming met het licht, dat aan haar volk geschonken werd, zich aan Gods souvereiniteit te onderwerpen en de eischen Gods voor oogen te houden. Bij alle volken is dit dan ook, in overeenstemming met de hun te beurt gevallen natuurlijke Godsopenbaring, zoo geschied. De regeeringen van alle niet-Christelijke volken zijn steeds religieus bepaald. En ook de volken, die onder het licht der Godsopenbaring tot ontwikkeling kwamen, hebben alleen zulk eene regeering gekend, die in hare wetgeving zich reguleerde naar den eisch der souvereiniteit Gods. En dat zou niet mogelijk zijn geweest, indien zij niet de zekerheid hadden gehad, dat zij kennis van Gods wil en Wet hadden.

Als dus onze Belijdenis in Art. 36 aan de Overheid de roeping toekent „de hand te houden aan den heiligen kerkedienst", dan is zulks het gevolg van de erkenning der souvereiniteit Gods over het gansche leven. Daarvan gaat de Belijdenis, evenals Calvijn, als van een primordiaal beginsel uit. En dan beteekent dus de ontkenning daarvan in den grond de loochening der absolute souvereiniteit Gods.

BEVOEGDHEID DER OVERHEID.

IV.

Johannes 19 : 11. *Jezus antwoordde: Gij zoudt geene macht tegen Mij hebben, indien het u niet van boven gegeven ware.*

Het werd tot nu toe duidelijk, dat de Overheid krachtens haar wezen, oorsprong en doel de taak heeft zich bij de volbrenging harer taak te reguleeren in onderworpenheid aan Gods souvereine majesteit. De volken, die zich ontwikkelden buiten het licht van Gods bijzondere openbaring, regeerden zich alle naar de hun geschonken natuurlijke Godskennis. Hunne Overheden verschijnen steeds voor het volksbewustzijn in het licht van de hoogere geestelijke machten, die zij vereeren.

Israël echter heeft Gods geopenbaarde Waarheid ontvangen. Aan Israël waren de woorden Gods toevertrouwd. En ook Israëls volksleven met zijn koningschap, priesterschap en profetisch ambt werd geheel bij het licht dezer Godsopenbaring geregeerd. Zóó zelfs, dat de regeering een element vormde in de religie, want het geheele volk met zijne politieke en sociale instellingen heeft eene functie gehad in de afschaduwende, profetische strekking dier openbaring, die voorbeeldend naar den Christus heenwijst.

Het ligt echter voor de hand, dat wanneer Israëls particularisme zich oplost in het Christelijk universalisme, dit voor de verhouding, waarin de Overheid staat tot het religieuse leven, groote beteekenis heeft. De Kerk van Christus verschijnt onder de volken, die het Romeinsche rijk bewoonden, als eene eigene sociale grootheid in het maatschappelijk leven tegenover den Staat. Staat, maatschappij en religie vallen als de Kerk van Christus verschijnt, niet meer saam. Elke Israëliet was lid van de religieus bepaalde Israëlietische Staatsgemeenschap krachtens geboorte. Doch als de gemeente van Christus optreedt, bevindt zij zich in eene heidensche maatschappij, welker levensgang ook religieus bepaald is. Te midden van

dit sociale milieu verschijnt de gemeente aanvankelijk als eene onbeduidende, eigenlijk heterogene en naar heidenschen maatstaf revolutionaire gemeenschap.

In vergelijking met Israël verkeert dus de gemeente van Christus in eene omgekeerde verhouding. Niemand behoort er tot deze gemeente krachtens geboorte, maar aanvankelijk uitsluitend krachtens wedergeboorte. Naarmate echter de sociale beteekenis der gemeente met haren opbloei toeneemt, naar die mate treedt het ook als een vraagstuk op den voorgrond, in welke verhouding deze gemeente tot de Overheid staat. En dit vraagstuk geeft eerst dan aanleiding tot een conflict, tengevolge waarvan de Kerk wordt vervolgd, als de Overheid er gevaar in ziet. Eindelijk verwerft zij zich na vele jaren van bangen strijd de vrijheid.

Onder Constantijn's edict van Milaan wordt de Christelijke godsdienst „religio licita", d.w.z. zij wordt een geoorloofde godsdienst, die op voet van gelijkheid met alle bestaande religieuse eerediensten wordt gebracht.

En zoodra het Kruis triumpheert, komt dan de vraag op naar de roeping der Overheid zich bij de volbrenging harer taak te reguleeren naar de normen der in Christus ons bereide Godsopenbaring.

De volken, waaronder het Kruis eene overheerschende sociale macht wordt, komen er van zelf toe ook hunne regeering in Christus' licht te zien, zooals omgekeerd ook deze regeering haar taak bij dat licht leert waardeeren. Het licht van Christus heeft ook in het leven der volken, waaronder het opgaat, eene centrale functie, want het strekt zich over het geheele cultuurwezen uit, zoodat ook de Overheid daarin nu verschijnt.

Het behoeft geen betoog, dat onder zulk eene verhouding de Overheid, in dat geval dus eene Christelijke Overheid, eene taak heeft voor het geestelijke leven des volks. Die taak volbrengt zij zelfstandig, in onafhankelijkheid van de Kerk, maar krachtens de leer der Kerk toch niet in onafhankelijkheid van Hem, die de Koning der koningen en de Heere der heeren is en ook niet onafhankelijk van zijn Woord, dat de Overheid kent door de Kerk, waaraan immers de woorden Gods zijn toebetrouwd.

Overal waar het volk gekerstend werd, is het historisch proces zoo verloopen, dat de Overheid, die er was, voordat de Kerk in het volk geboren werd, krachtens eigen aanvaarding der Christelijke normen haar regeertaak in overeenstemming daarmede ging volbrengen. Zij erkende dit zelve als roeping Gods, als een eisch van gehoorzaamheid.

Of daarbij de juiste grenzen tusschen Overheid en Kerk steeds in het oog gehouden zijn, dat kan hier nu buiten beschouwing blijven om alleen dit in het oog te vatten, dat de Overheid onder die omstandigheden Gods souverein gezag en den eisch van gehoorzaamheid aan zijn Woord steeds heeft erkend. In eene Christelijke volksgemeenschap kan daaraan geen twijfel zijn. Nimmer heeft zulk eene Overheid gezegd, dat zij geen orgaan had om Gods wil te kennen, want zij had het licht, dat in de Kerk op den kandelaar geplaatst, heel het cultureele leven bestraalde. En nooit heeft de Kerk van Christus beleden, dat de Overheid geene roeping had voor het geestelijk leven des volks. Dat kan zij niet belijden, omdat zulks in lijnrechten strijd zou zijn met hare belijdenis van Christus als den Koning der koningen en den Heere der heeren.

De vraag, die zich hierbij nu opdringt, is deze, of daarvoor in de geschriften des Nieuwen Testaments gronden zijn aangegeven. Dat wordt ontkend. Zelfs gaan sommigen zoover om in strijd met de werkelijkheid, waaronder wij leven, te ontkennen, dat er in het Nieuwe Testament dienaangaande iets zou geleerd zijn. Men spreekt dan uit, dat Art. 36 eigenlijk niet in de Confessie thuis hoort, daar de Overheid volstrekt niets te maken zou hebben met de geestelijke levensverschijnselen onder het volk. Nu is dit laatste reeds op zichzelf uit wetenschappelijk oogpunt absoluut verwerpelijk, aangezien, sociologisch beschouwd, zulk eene leer door de gegevens gelogenstraft wordt. Doch wat meer zegt: het is in flagranten strijd met Gods Woord.

Ook het Nieuwe Testament geeft over de vraag, of de Overheid eene roeping heeft met betrekking tot het geestelijk leven des volks een onbetwijfelbaar duidelijk antwoord. Natuurlijk wordt dit niet gegeven in den vorm van eene Staatsleer, noch in dien van een nieuw gebod. De Schrift geeft geen geopenbaarde Staatstheorie. Dit zou met haar wezen als het Boek des levens in strijd zijn. Maar zij laat ons zien, hoe in het werkelijke leven de mannen Gods zich ten aanzien der Overheid door hunne woorden en daden verklaren. En daaruit kunnen wij leeren, welke waardeering zij, die ons in de Schrift als door Gods Geest geleide mannen worden voorgesteld, koesterden aangaande Overheid en hare taak.

Daarom wijzen wij in de eerste plaats op het voorbeeld van onzen Heere Jezus Christus zelven. Wij vestigen er de aandacht op, dat Hij voor Pilatus gebracht werd niet voor een misslag, waardoor Jezus als een misdadiger wordt ge-

kenmerkt. Wel wordt Hij met de misdadigers gerekend, als een misdadiger behandeld. Met de overtreders is Hij geteld geweest, zegt Jesaja, doch Hij had geen onrecht gedaan en bedrog was niet in zijnen mond. Daarvan kon Hij dan ook zoo weinig overtuigd worden, dat Pilatus bekennen moest: „ik vind in Hem geen schuld".

Jezus wordt dan ook door de Joden overgeleverd aan den wereldlijken rechter voor een religieus delict. En de Heere Jezus zelve is zich daarvan klaar bewust geweest, want als zij komen om Hem gevangen te nemen, dan zegt Hij: „Zijt gij uitgegaan met zwaarden en stokken als tegen eenen moordenaar?" Een dergelijke misdaad was zoo verre van Hem, dat de Joden Hem daarvan niet beschuldigen. Het conflict tusschen den Heere Jezus en de Joden was niet van zedelijken, maar van religieusen aard. De invloed, die van zijne woorden en daden uitging, zijne gansche verschijning, kenmerkten Hem als gevaarlijk voor de geestelijke ontwikkeling van het naexilische Jodendom, zooals dit in zijne dagen bestond.

Indien Hij geen gehoor gevonden had, zij zouden Hem hebben dood gezwegen, zooals dood-zwijgen een wapen blijkt, waarvan de machten der duisternis zich dikwijls bedienen. Daarom zeide Kajafas, de Hoogepriester: „Gij verstaat niets en gij overlegt niet, dat het ons nut is, dat een mensch sterve voor het volk en het geheele volk niet verloren ga". Jezus wordt dan ook door het „kerkelijk" gerecht, om het zoo te zeggen, overgeleverd aan het burgerlijk recht. Daarom zegt dan ook onze Catechismus, dat Hij onder den rechter Pontius Pilatus heeft geleden, ook daarin, dat Hij onschuldig onder den wereldlijken rechter veroordeeld is geworden. Doch Hij wordt niet om een zedelijken misslag veroordeeld, maar om zijne prediking, die in absoluten strijd was met de leer, die onder de Joden als de eenig ware gold. Hij wordt dan ook ondervraagd aangaande zijne leer. In het geding was zijne Messiaansche zending, zijn Koningschap, waarin overpriesters en pharizeeën Hem niet kunnen erkennen, zoodat Hij in hunne oogen wel een Godslasteraar moest zijn.

Alzoo wordt Hij overgegeven in de hand van Pilatus, den stadhouder, den vertegenwoordiger des keizers, die als zoodanig geroepen is tot de rechtspraak. En wat blijkt nu in dit rechtsgeding? Dat Jezus de bevoegdheid der burgerlijke Overheid, die in den persoon van Pilatus voor Hem staat, volstrekt niet ontkent.

De verklaring, die Jezus aan zijn Koningschap geeft, kan Pilatus niet begrijpen, als is het hem duidelijk, dat de Joden

Hem des doods schuldig verklaren, omdat „Hij zichzelven Gods Zoon heeft gemaakt".

Doch als hij tot den zwijgenden Jezus zegt: „Weet gij niet, dat ik macht heb u te kruisigen en macht heb u los te laten?" Dan erkent Jezus, dat Pilatus die macht heeft. En voor dat woord „macht" staat in het Grieksch een woord, dat de wettelijke bevoegdheid uitdrukt, hetzelfde woord, dat in Rom. 13 : 1; Lucas 12 : 11; Titus 3 : 1, ook voorkomt, als er van bevoegde machts-instanties sprake is. De Heere Jezus zegt niet tot Pilatus, dat deze geen orgaan heeft om te onderscheiden in deze religieuse vragen, hem door de Joden voorgelegd. Integendeel, Hij erkent, dat Pilatus deze machtsbevoegdheid bezit, ook al geeft Hij den stadhouder te verstaan, dat deze er niets van begrijpt. Want als de Heere Jezus der waarheid getuigenis geeft, dan komt de skeptische vraag van Pilatus: „Wat is waarheid!" De Heere Jezus echter kent hem de machtsbevoegdheid toe om in dit geding met hem te handelen naar zijn welbehagen, ook al predikt Hij den stadhouder tevens, dat hem die machtsbevoegdheid van Godswege toekwam. Hij zegt immers: „Gij zoudt geene macht hebben tegen Mij, indien het u niet van boven gegeven ware" (Joh. 19 : 11).

Naar de klare uitspraak van den Heere Jezus zelven heeft dus de Overheid van Godswege machtsbevoegdheid, ook waar het geldt eene onderscheiding in een wezenlijk religieus conflict als hier aan Pilatus wordt voorgelegd. En wat nu nog meer in het oog valt, is de wijze, waarop de Christelijke Kerk van alle eeuwen dit rechtsgeding, waarin namens den Romeinschen keizer Pilatus als Rechter handelt, heeft verstaan. In de twaalf artikelen van ons algemeen en ongetwijfeld Christelijk geloof wordt in het 4e artikel gezegd van den Middelaar, dat Hij „geleden heeft onder Pontius Pilatus". En onze Catechismus legt dit alzoo uit: „Opdat Hij onschuldig onder den wereldlijken rechter veroordeeld zijnde, ons daarmede van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zou, bevrijdde". Het is voldoende daarvoor te wijzen op Ursinus' verklaring dezer woorden in zijn *Schatboek*. Christus, zoo leert deze, mocht niet in het geheim vermoord worden door de Joden, ook niet in een oproer. Dat mocht niet om Gods bijzonder Besluit en Raad. Noodig was, dat Hij „int openbaer ende int gewoonlijcke recht van de ordinaris Rechter, informatie ofte ondersoeckinghe op alle Zijne beschuldigingen gedaen zijnde, veroordeelt ende ter doot overghelevert is". En waar het nu voor ons op aankomt, dat het op deze wijze is geschied: „Opdat wy souden weten dat Hij van God selve om onser sonden

wille veroordeelt is". God zelve spreekt door Pilatus, den Stadhouder, die den keizer Tiberius vertegenwoordigt, recht in dit absoluut religieuse geding. De Heere Jezus Christus erkent de machtsbevoegdheid van stadhouder en keizer beide als van Godswege aan de burgerlijke regeering bereid.

Wie dus aan de Overheid de machtsbevoegdheid ontzegt in religieuse zaken op te treden, omdat haar daartoe het orgaan zou ontbreken, die tast de belijdenis van Gods Kerk van alle eeuwen in haar hartader aan en is afgegleden van den grondslag des Evangelies. Reeds hieruit blijkt, dat de leer der „Gereformeerde kerken", volgens welke de Overheid geen rechtsbevoegdheid zou bezitten om in religieuse vraagstukken te onderscheiden als met den grondslag des Evangelies in onverzoenlijken strijd moet worden afgewezen. De Heere Jezus zelve heeft voor Pilatus' rechterstoel deze machtsbevoegdheid aan de burgerlijke Overheid openlijk bekend en aanvaard als van Godswege haar toekomende en deze door Hem erkende machtsbevoegdheid heeft eene beslissende beteekenis in het verzoenend lijden en sterven van den Middelaar.

Indien immers Pilatus daar niet gezeten heeft als op Gods rechterstoel en dus krachtens Gods bestel, dan heeft Hij Christus niet tot zonde gemaakt, opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem. De loochening dier machtsbevoegdheid der Overheid heeft dus zeer ver strekkende gevolgen voor heel de Christologie. Daarmede is het volstrekt onaannemelijk antichristelijk karakter der neo-calvinistische Staatsleer afdoende in het licht gesteld.

CHRISTUS EN PAULUS IN HET RELIGIEUSE RECHTSGEDING.

V.

Handelingen 25 : 9—12. *Maar Festus, willende den Joden gunst bewijzen, antwoordde Paulus, en zeide: Wilt gij naar Jeruzalem opgaan en aldaar voor mij over deze dingen gehoord worden?*

En Paulus zeide: Ik sta voor den rechterstoel des keizers, waar ik geoordeeld moet worden. Den Joden heb ik geen onrecht gedaan, gelijk gij ook zeer wel weet.

Want indien ik onrecht doe en iets des doods waardig gedaan heb, ik weiger niet te sterven, maar indien er niets is van hetgeen, waarvan deze mij beschuldigen, zoo kan niemand mij hen uit gunst overgeven. Ik beroep mij op den keizer.

Toen antwoordde Festus, als hij met den raad gesproken had: Hebt gij u op den keizer beroepen? Gij zult tot den keizer gaan.

Het bleek ons, dat de Heere Jezus in het rechtsgeding, waarin Hij zelve betrokken was naar aanleiding der in zijne verschijning aan de orde gestelde religieuse vraagstukken, de bevoegdheid der Overheid om daarover te oordeelen, volstrekt niet heeft ontkend. Zooals Hij het Sanhedrin niet wraakte als rechtsprekend college, heeft Hij ook aan den burgerlijken rechter de bevoegdheid tot oordeelen over de religieuse vraag niet ontzegd.

Met Christus' verschijning is er veel gewijzigd. Het universalisme des heils bracht diep gaande veranderingen met zich, bereidde aan de Kerk van Christus eene zelfstandige positie in onderscheiding der Overheid. Maar het primordiale beginsel, dat de Overheid ook voor het geestelijk leven des volks eene taak heeft wordt niet gewijzigd.

En wij hebben laten zien, hoe dit, in Gods Woord praedomineerende beginsel practisch bevestigd werd door den Heere Jezus Christus zelven. Ja, dat de erkentenis van de machtsbevoegdheid der Overheid, ook waar religieuse levensvragen

in het geding zijn, ten nauwste samenhangt met de strekking, die het borgtochtelijk lijden van den Middelaar heeft voor de zaligmaking van Gods Kerk.

Hieruit blijkt, dat de ontkenning der Overheidsbevoegdheid met betrekking tot het geestelijk leven des volks in het algemeen, tot de religie in het bijzonder, de diepste grondslagen der heilsfeiten aantast, de Christelijke levensbeschouwing in haar hartader treft, want heel de Christologie hangt daarmede ten nauwste saam. Het blijkt daaruit, dat het niet mogelijk is zoo maar eenige woorden uit de Belijdenis weg te schrappen, of er een artikel uit te lichten, zooals van sommige zijden ook al wordt aangeprezen, zonder daardoor aan de diepste beginselen te raken.

Het ligt toch voor de hand, dat als de Overheid geene bevoegdheden heeft met betrekking tot het godsdienstig leven, dat zulks dan ook geldt voor de Overheid in het Romeinsche rijk en dat dan de rechtspraak, die de Romeinsche Caesar oefende in den naam der hoogere goddelijke Machten, als zoodanig niet kan worden erkend. Daarmede valt dan het geheele leerstuk van het borgtochtelijk lijden. Dan is Christus onschuldig door den wereldlijken rechter veroordeeld zijnde, niet onder het oordeel Gods doorgegaan om ons daarmede van het strenge oordeel Gods, dat over ons gaan zou, te bevrijden.

Dan zou toch immers aan de Overheid deze haar van Godswege toekomende machtsbevoegdheid ontzegd moeten worden. En dit is in absoluten strijd met de woorden van den Heere Jezus zelven, die, als Pilatus zich op zijne machtsbevoegdheid beroept, ten antwoord geeft: „Gij zoudt geene macht tegen Mij hebben, indien het u niet van boven gegeven ware". Jezus erkent de machtsbevoegdheid van Pilatus als van goddelijken oorsprong. En als er nooit een proces gevoerd is, dat over een rein religieus conflict geloopen heeft, dan was het dit proces over Jezus van Nazareth.

De loochening van deze machtsbevoegdheid der Overheid met betrekking tot het religieuse leven des volks, zooals die door het neo-Calvinisme dezes tijds wordt gepropageerd, is dan ook slechts te waardeeren als eene afglijding naar eene modernistische wereldbeschouwing, die vèrstrekkende gevolgen hebben moet, niet slechts op politiek, maar ook op dogmatisch gebied, zoodra de consequenties worden ingedacht. Er ligt een geheel verkeerde beschouwing van de Nieuw-Testamentische Godsopenbaring aan ten grondslag, die tot een principieele aantasting van den zin van Christus' verschijning

in het algemeen, van zijn Kruis-lijden in het bijzonder voeren moet.

De Heere Jezus Christus ontkent niet, dat de Overheid machtsbevoegdheid heeft met betrekking tot het godsdienstig leven des volks. Hij denkt er niet aan om tot Pilatus te zeggen: „Gij hebt geen orgaan om in dit religieuse conflict te onderscheiden". Toch is Pilatus een heiden en belijdt hij, dat hij geheel skeptisch staat tegenover de waarheid op religieus gebied.

Doch hiermede is het Nieuw-Testamentische licht over de vraag naar de machtsbevoegdheid der Overheid met betrekking tot de religie nog niet uitgeput. Ook de apostel Paulus is betrokken geweest in een proces over een volstrekt godsdienstig conflict, waarin hij met het Jodendom werd verwikkeld. En het is merkwaardig, dat hij precies dezelfde houding aannam en er dan ook geen oogenblik niet alleen aan gedacht heeft aan de Romeinsche Overheid deze machtsbevoegdheid te ontzeggen, maar haar uitdrukkelijk in het geding bracht om er zichzelven op te beroepen. Dat proces wordt ons beschreven door den evangelist Lucas in de Handelingen der Apostelen, 21 : 27—23 : 33 [1]).

Ook hierbij hebben wij van doen met een proces, dat niet handelt over misdaden tegen het leven of eigendom of welke andere wetsovertreding ook, maar met een proces over een godsdienstig conflict tusschen de Joden en den apostel Paulus. De Joden beschuldigen hem ervan, dat hij „de Joden leert af te vallen van Mozes". De ouderlingen der Jeruzalemsche gemeente vreezen moeilijkheden en om deze te vermijden, adviseeren zij Paulus zich met vier mannen, die eene gelofte gedaan hebben, te heiligen en het hoofd te scheren. Dat advies volgde de apostel op en hij ging in den tempel, verkondigende, dat de dagen der heiliging vervuld waren en de offerande werd voor deze mannen gedaan. Doch toen zeven dagen voorbij waren, zagen hem de Joden van Azië in den tempel en beroerden het volk en zij sloegen de handen aan hem. Hij werd er van beschuldigd, dat hij leerde overal tegen het volk, de wet en den tempel, dien hij zou ontheiligd hebben. De stad werd in rep en roer gebracht over dezen onverlaat, Paulus werd uit den tempel gedrongen, terwijl terstond de deuren gesloten werden, zooals bij oproeren de gewoonte was.

De apostel kwam in levensgevaar, werd geslagen en ten

---

[1]) Zie daarover Dr. N. C. Velhoen, *Het proces van den Apostel Paulus*, Alphen a/d Rijn, 1924.

slotte door de militaire bezetting uit de handen der woedende Joden verlost en naar de legerplaats gebracht. Het blijkt, dat de overste hem voor een oproerigen Egyptenaar aangezien had. En, ingelicht over de vraag wie hij eigenlijk was, kreeg de apostel verlof van de trappen voor de legerplaats tot de Joodsche volksmassa onder groote stilte eene redevoering te houden, waarin hij zijne geschiedenis verhaalde, hoe hij als Jood geboren, aan de voeten van Gamaliël gezeten had, een ijveraar voor de Wet was, maar door den verheerlijkten Middelaar uit den hemel geroepen werd, tot God bekeerd en met het apostelschap bekleed was geworden en tot de heidenen gezonden.

En dan barst het oproer opnieuw los. Zij smeten hunne kleederen van zich, wierpen het stof in de lucht en riepen: „Weg van de aarde met zulk eenen! want het is niet behoorlijk, dat hij leve!" Dan wordt Paulus in de legerplaats gebracht, waar hij gegeeseld en met riemen uitgerekt zou worden, totdat Paulus een beroep doet op zijn Romeinsch burgerschap. En dan laten de krijgsknechten van hem af. Den volgenden dag stelt dan de bevelhebber een nader onderzoek in naar de beschuldiging, waarbij dan de priesters en de raad worden saamgebracht met den apostel.

Voor dit gezelschap houdt Paulus dan wederom eene redevoering, waardoor hij Pharizeën en Sadduceën tegenover elkander stelt door zich te beroepen op zijn verleden als Pharizeër en zijne misdaad te omschrijven met deze woorden: „Ik worde over de hoop en opstanding der dooden geoordeeld". Het rumoer, dat er dan ontstond, was voor den krijgsoverste eene aanleiding Paulus te laten terugbrengen in de legerplaats. In den nacht daarop verscheen aan Paulus de Heere en zeide: „Heb goeden moed, Paulus! want gelijk gij te Jeruzalem van Mij betuigd hebt, alzoo moet gij ook te Rome getuigen".

De Joden rotten echter samen, vloeken en zweren, dat zij hem zullen dooden. Gewaarschuwd door den zoon van Paulus' zuster, laat de overste Paulus onder sterk militair geleide naar Caesarea brengen, terwijl hij aan Felix den stadhouder, een brief schreef, waarin hem wordt medegedeeld, dat Paulus beschuldigd werd „over vragen hunner wet".

Ingevolge daarvan komen dan de hoogepriester Ananias, de ouderling en hun advocaat Tertullus ook naar Caesarea voor het gerecht van Felix. De rede van Tertullus wijst uit, dat Paulus als „opperste voorstander van de sekte der Nazarenen" wordt aangeklaagd. Paulus verdedigt zich tegen zijne be-

schuldigers, wijst de aanklacht, als zou hij „een samenrotting des volks" gemaakt hebben af, belijdt den Naam van den Heere Jezus Christus, zijn geloof in de opstanding, hoe hij naar Jeruzalem gekomen was om „aalmoezen te doen en offeranden" en hoe de Joden uit Azië hem „geheiligd" in den tempel haden aangetroffen, welke Asiatische Joden getuigenis konden geven, maar niet tegenwoordig waren bij de voering van het proces.

En zoo werd dan de beschuldiging saamgevat in deze woorden: „over de opstanding der dooden worde ik heden van ulieden geoordeeld". Paulus verkrijgt dan eenige verlichting, opdat hij minder zou lijden en door zijne vrienden mocht worden bezocht. Een paar dagen later wordt hij dan door Felix met Drusilla zijne vrouw over zijn geloof in Christus gehoord. Ja, hij poogde tevergeefs hem over te halen door omkooping zich te bevrijden.

Zoo bleef de apostel twee jaren in de gevangenis, daar Felix de Joden behagen wilde, totdat hij door Porcius Festus werd opgevolgd. Dan wordt het proces onder Festus voortgezet en pogen de Joden Paulus' overbrenging naar Jeruzalem te verkrijgen. Paulus en de vertegenwoordigers der Joden verschijnen dan voor Festus' rechterstoel, beschuldigen Paulus, die zich tracht vrij te pleiten, daar hij „noch tegen de wet, noch tegen den tempel, noch tegen den keizer" iets misdaan had. En als dan Festus, om de Joden te behagen, aan Paulus voorstelt, dat hij te Jeruzalem zal terecht staan, dan antwoordt Paulus: „Ik sta voor den rechterstoel des keizers, waar ik geoordeeld moet worden".

Andermaal wijst hij de beschuldiging der Joden af, houdt aan Festus voor, dat het Romeinsch recht verbiedt, dat hij „uit gunst" zal worden overgegeven. En dan besluit hij zijne rede tot Festus met: „Ik beroep mij op den keizer". En Festus als hij met den raad gesproken had, zegt: „Hebt gij u op den keizer beroepen? Gij zult tot den keizer gaan". Als dan daarna koning Agrippa met Bernice te Caesarea komt en Festus hun verhaalt over Paulus, tegen wien de Joden hadden „eenige vragen van hunnen godsdienst en van zekeren Jezus, die gestorven was, welken Paulus zeide te leven", dan vertelt hij aan Agrippa, hoe hij Paulus naar Jeruzalem had willen zenden om daar terecht te staan en ook, dat Paulus „zich beriep, dat men hem tot de kennis des keizers bewaren zou". Er staat letterlijk, dat hij zich beroepen had op het gerechtelijk onderzoek, „de diagnose van den Sebastos". En dat woord „Sebastos" noemt de goddelijke eere, die den keizer toekomt,

noemt den keizer als den vereerbare. Daar wordt dus duidelijk, dat de keizer als rechter en dus ook zijne rechtspraak in goddelijk licht verschijnt voor het Romeinsch bewustzijn.

Blijkt nu uit deze beschrijving van het proces niet duidelijk, dat, ofschoon het loopt over rein godsdienstige vragen, de apostel Paulus aan den keizer, als vertegenwoordiger en hoofd der Overheid eene machtsbevoegdheid toekent om over godsdienstige zaken te oordeelen? Voor het bewustzijn van den apostel Paulus verschijnt, evenals bij Jezus' verhoor door Pilatus, de Staatsmacht als bevoegd om kennis te nemen van godsdienstige conflicten.

De wijze, waarop hier de Schrift spreekt, leert met onbetwijfelbare zekerheid, dat Gods geopenbaarde Woord aan de Overheid de bevoegdheid en ook dus den plicht toekent in godsdienstige vraagstukken eene beslissing te geven. Indien het met Gods Woord niet overeenstemde, zou èn Jezus èn ook de apostel Paulus in de omstandigheden, waarin zij verkeerden, daarvan hebben doen blijken. Doch Jezus erkent, dat Pilatus' machtsbevoegdheid hem van boven is gegeven en de apostel doet een beroep op den Romeinschen Caesar in een conflict met de Joden, dat uitsluitend gaat over de opstanding onzes Heeren Jezus Christus uit de dooden, waarvan hij elders zegt, dat Hij krachtelijk bewezen is te zijn de Zoon van God naar den Geest der heiligmaking uit de opstanding der dooden.

In het licht ook van het Nieuwe Testament verschijnt dus de Overheid als bevoegd van godsdienstige zaken kennis te nemen en daarin als rechter te onderscheiden. Ook daar blijkt dus, dat de neo-Calvinistische leer met de Schrift strijdt, gelijk zij in de diepste beginselen juist daarom eveneens van Calvijn is afgeweken.

PAULUS EN DE MACHT DER OVERHEID.

VI.

Handelingen 26 : 6 en 32. *En nu sta ik en word geoordeeld over de hoop der belofte, die van God tot de vaderen geschied is.*

En Agrippa zeide tot Festus: Deze mensch kon losgelaten worden, indien hij zich op den keizer niet beroepen had.

Uit de processen, zoowel van Jezus zelven als van den apostel Paulus, blijkt met onbetwistbare zekerheid, dat èn de Heere Jezus èn de apostel Paulus de machtsbevoegdheid der Overheid, ook wanneer het over vraagstukken het religieuse leven betreffende ging, hebben erkend. Indien het met Gods openbaring in strijd was in conflicten, daarover handelend, der Overheid als rechter bevoegdheid toe te kennen, dan zouden zij zulk een rechter hebben gewraakt. Indien zij van oordeel geweest waren, dat de Overheid niet competent was een oordeel te hebben over religieuse vragen, omdat haar het orgaan tot onderscheiding ontbrak, dan zouden zij zulks hebben betuigd en de rechtsbevoegdheid hebben afgewezen.

En in dat geval had men kunnen zeggen, dat de beschouwing der Vaderen, zooals deze in Art. 36 onzer Confessie werd neergelegd, niet juist was. Doch daarvan is in de geheele Schrift geen spoor. Jezus belijdt voor Pilatus, dat dezen van boven machtsbevoegdheid toekomt. En al was deze Pilatus, volgens zijne eigene erkentenis, een skeptisch heiden en al is de Heere Jezus van 's mans onkunde overtuigd, — Pilatus zelve heeft deze, Joh. 18 : 35, openlijk bekend — hij wraakt hem toch niet als bevoegd rechter om kennis te nemen van de religieuse aanklacht.

De wijze, waarop de apostel Paulus zich in zijn conflict met de Joden gedraagt, leert precies hetzelfde. Hij zag in, dat Festus den Joden gunsten wilde bewijzen door hem over te halen om naar Jeruzalem te gaan en zich daar aan een

proces te onderwerpen. En Paulus weigert en zeide: „Ik sta voor den rechterstoel des keizers, waar ik geoordeeld moet worden. Den Joden heb ik geen onrecht gedaan, gelijk gij ook zeer wel weet. Want indien ik onrecht doe en iets des doods waardigs gedaan heb, ik weiger niet te sterven".

De man, die zoo voor den rechter staat, zou nimmer een beroep op den keizer gedaan hebben, indien hij van oordeel geweest ware, dat de Overheid met het geestelijk leven niet van doen en zich met het religieuse leven des volks niet te bemoeien heeft. De Evangelist Lucas, die het boek der Handelingen heeft geschreven, legt op Paulus' beroep op den keizer nadruk. Zooals Dr. Veldhoen, blz. 71, a.w. zegt, „dat voor Lukas het beroep op den keizer van overwegend belang is". Inderdaad, dit alles zou niet mogelijk zijn, indien Gods Woord, zooals het in het Nieuwe Testament voor ons ligt, door eene overheidsbeschouwing gedragen werd, waarin haar de bevoegdheid om in religieuse conflicten te beslissen, ontzegd werd, omdat zij geen onderscheidingsorgaan bezitten zou.

Terecht zegt Dr. Velhoen, blz. 78: „Resumeerend komt dus Paulus' bedoeling hierop neer: Niet door Joodsch, maar door het keizerlijk gerecht moet zijn zaak behandeld en een oordeel over hem uitgesproken worden". Ja, Paulus stelt dit als een eisch des rechts en beroept zich op dat recht om te ontkomen aan den haat der Joden. Doch hij zou dit niet hebben gedaan, indien hij de machtsbevoegdheid des keizers om in dit religieus conflict over hem te oordeelen, als in strijd met den eisch van Gods recht, had beschouwd. Hij erkent deze machtsbevoegdheid des keizers ook in dit religieus geschil.

Het voorbeeld van den apostel Paulus is des te merkwaardiger, omdat wij daarbij van doen hebben met een religieus conflict, dat zich afspeelt binnen de grenzen van de godsdienstige gemeenschap der Joden en van daaruit overgebracht wordt in de rechtsspheer van den niet-Joodschen Romeinschen Staat. Dat behoeft ons niet te verwonderen, gegeven de rechtspositie van het aan de Romeinsche macht onderworpen Judea. Met alle andere heidensche godsdiensten verschijnt hier de Joodsche godsdienst als eene zelfstandige religie, gedragen door de Joodsche volksgemeenschap in het Romeinsche rijk, tegenover de heidensche Overheidsmacht. En de apostel beroept zich op die heidensche Overheid. Reeds het feit, dat hij er zich op beroept, is daarom zoo merkwaardig, wijl er uit blijkt, dat hij aan de Overheid in het algemeen bevoegdheid toekent te oordeelen over de positie van wat wij noemen: de Kerk. De Kerk lag in het Jodendom besloten en Paulus' streven is

er op gericht, dat Jodendom te kerstenen. In het daaruit geboren conflict doet hij nu een beroep op den keizer, dat beteekent op de hoogste rechtsprekende macht in het Romeinsche rijk. Hoe zou dit nu mogelijk zijn geweest, indien Gods Woord aan den apostel Paulus geleerd had, dat de overheidsmacht geheel staat buiten alle bemoeiing met het geestelijk leven des volks? Uit de houding van den apostel blijkt met volstrekte zekerheid, dat heel de neo-Calvinistische staatsrechtelijke beschouwing, zooals die met name in het Advies aan de Synode van 1905 en ook in het boek van den Heer Colijn *„Saevis tranquillus in undis"* wordt voorgedragen met de grondslagen der Christelijke wereldbeschouwing onvereenigbaar is.

Het rechtsgeding des apostels is van rein religieusen aard. In zijne verantwoording tegenover Agrippa omschrijft hij met nadruk de kern van het geschil in deze woorden: „En nu sta ik en word geoordeeld over de hoop der belofte, die van God tot de vaderen geschied is". En hij licht die belofte toe met een verslag te geven van zijne bekeering op den weg naar Damascus, waar hem de Heere Jezus Christus als de verheerlijkte Heiland geopenbaard werd. Daarbij had hij geleerd, dat God de dooden waarlijk opwekt. Het Evangelie van Jezus Christus predikte hij als de vervulling der belofte aan de Vaderen geschied en zoo verklaarde hij: „om dezer zaken wil hebben mij de Joden in den tempel gegrepen en gepoogd om te brengen". En wij kennen allen het verhaal van den diepen indruk, dien zijn woord beide op Agrippa en op Festus maakte en hoe zij besloten met te zeggen: „Deze mensch kon losgelaten worden, indien hij zich op den keizer niet had beroepen".

Als dan na een avontuurlijke reis Paulus te Rome komt, dan beschrijft hij aan de voornaamsten der Joden hetgeen er met hem gebeurd was, hoe hij onschuldig werd overgeleverd in de handen der Romeinen, hoe dezen hem feitelijk voor onschuldig hielden, hoe de Joden dit betwistten, zoodat hij genoodzaakt was zich op den keizer te beroepen. En dan legt hij hun wederom de kern van zijne rechtszaak voor in de woorden, waarmede hij zijne verklaring besloot: „want vanwege de hope Israëls ben ik met deze keten omvangen".

De apostel Paulus heeft dus niet geschroomd in het religieuse conflict, waarin hij gewikkeld was, het overheidsrecht in hoogste instantie in te roepen. Natuurlijk niet, zooals Calvijn in zijn verklaring op Handelingen (Ed. Schipper, T. VI.) opmerkt, om het Evangelie als zoodanig aan het oordeel der

Overheid te onderwerpen. Hij was steeds wel bereid overal van zijn geloof rekenschap te geven, wanneer dat eisch was, maar omdat het Joodsche recht met de politieke wijzigingen, die het gevolg waren van de Romeinsche overheersching, aan den keizer ondergeschikt was. Van de Joodsche rechtspraak had hij geen recht te wachten. Daarom wijst hij deze af en beroept zich op den keizer, die het volksrecht aan zich getrokken had, daar de Caesaren zich hielden voor de beste wachters en beschermers der volksvrijheid (publicae libertatis). En Calvijn stelt dit gedrag van den apostel als een voorbeeld. Diens beroep op den wereldlijken rechter acht hij wijs en verstandig, want er is niet te vergeefs geschreven, dat de magistraat tot prijs der goeden van Gods wege verordend is (in laudem bonorum divinitus creari magistratus).

Indien er nu iets duidelijk blijkt ook uit dit proces van Paulus, dan zeker wel, dat de Schrift ontwijfelbaar zeker leert, dat de Overheid met het geestelijk leven des volks in het algemeen, met het godsdienstig leven in het bijzonder, zeer sterk van doen heeft. Niet in dien zin als had de Overheid een „jus in sacra", een recht om in de Kerk de leer vast te stellen. Dat heeft de apostel Paulus ook niet gevraagd. Hij vroeg niet, dat de Romeinsche Overheid den Joden het Evangelie zou opleggen, maar hij vorderde voor zich het recht op beschermd te worden tegen de vijandschap, waarmede de Joden hem bedreigden

Dezen wilden de staatsmacht gebruiken om het Evangelie met staatsgeweld te onderdrukken. Hij legt aan Agrippa uit, hoe hij door de Joden aan het overheidsrecht was overgeleverd, omdat hij te Damascus, Jeruzalem en in geheel Judea den heidenen verkondigd had, dat zij zich zouden beteren en tot God bekeeren. Daarom hadden hem de Joden gegrepen en dezen zijnen arbeid als een misdaad tegen den Staat voorgesteld. Paulus was er zich van bewust, dat zij dit ten onrechte deden, dat hij ook zelfs met betrekking tot de Joodsche leer niets geleerd en gezegd had „buiten hetgeen de profeten en Mozes gesproken hebben". En daarvan was hij zeker, dat in zijne prediking geen vergrijp was tegen de staatswet.

Als er iets uit Paulus' beroep op den keizer blijkt, dan is het ongetwijfeld, dat Paulus zich er klaar van bewust is, dat de prediking des Evangelies, zooals hij dit verstaat, aan de wereld bracht de rijpe vrucht der Godsopenbaring, aan het volk van Israël in den loop der eeuwen te beurt gevallen. Daarna ook, dat dit Evangelie niet is in strijd met de rechten en de vrijheden, die de Romeinsche wet den onderworpen volken

in het algemeen, den Romeinschen burger in het bijzonder, toestond. Doch ook wordt het duidelijk uit zijn beroep op den keizer, dat hij aan de Overheid niet slechts het recht, maar ook den plicht toekende te waken voor den welstand des volks, opdat het niet door revolutie-brengende geestelijke stroomingen zou worden bedreigd.

Het Evangelie was naar Paulus' oordeel zulk een revolutionaire beweging niet. De Joden poogden dit wel zoo voor te stellen, hebben het er wel op aangelegd de Christelijke religie als een staatsgevaar bij de Romeinsche regeering aan te klagen. Dat hebben zij gedaan met den Heere Jezus zelven door zijn Messiaansch Koningschap als een politieke aanslag op de Rijkshoogheid en daarmede als majesteitsschennis en dus als politiek vergrijp te karakteriseeren. Zoodra Pilatus, overtuigd van Jezus' onschuld, poogt Hem los te laten, riepen de Joden: „Indien gij dezen loslaat, zoo zijt gij des keizers vriend niet; een iegelijk, die zichzelven koning maakt, wederspreekt den keizer". En als Pilatus Christus voorstelt aan het volk met een „Ziet, uw Koning!" dan antwoorden de overpriesters: „Wij hebben geenen koning dan den keizer". De Joden trachtten den Heere Jezus eene politieke misdaad ten laste te leggen. En de onrechtvaardige Pilatus heeft, hoewel wetende, dat Hij onschuldig was, het onrechtvaardig vonnis geveld.

En zoo hebben de Joden ook getracht in beginsel hetzelfde te doen met den apostel Paulus, die door het Sanhedrin om de belijdenis van Christus beschuldigd werd, als ware dit een politieke misdaad. En nu kan Paulus als Romeinsch burger zich op de rechtsmacht des keizers beroepen, zooals zulks aan den Heere Jezus niet mogelijk was, om zich alzoo te onttrekken aan de machtsoverschrijding van het Sanhedrin, dat beproefde de overheidsmacht in zijn dienst te stellen tot de voltrekking van zijn vonnis. En dit nu mislukte, dank zij Paulus' beroep op den keizer.

Daaruit wordt echter duidelijk, dat, zooals de Heere Jezus de machtsbevoegdheid van Pilatus, als van Gods wege hem toegekomen, erkende, zoo ook Paulus aan den keizer het recht heeft toegekend over zijn conflict met de Joden een rechterlijk oordeel te vellen. Hij heeft dat getoond, zoowel voor Felix als voor Festus, gelijk ongetwijfeld over zijne aanklacht een rapport werd opgesteld, waardoor de hoogste rechtbank in staat zou worden gesteld een vonnis te vellen.

Daarop wijst Dr. Veldhoeen in zijn geschrift op blz. 104. „Hoewel vaststaat", zegt hij, „dat Paulus naar Rome zal gezonden worden, blijft voor Festus nog éene moeilijkheid over.

Het lijkt hem onredelijk bij het zenden van een gevangene ook niet aanwijzing te geven van de punten van beschuldiging tegen hem (Hand. 25 : 27). Doch nu weet Festus niet wat hij eigenlijk schrijven moet, daar Paulus de Romeinsche wet als zoodanig niet overtreden had. Hij had „niets zekers aan den heer te schrijven", staat er in vers 26. En tot oplossing dezer moeilijkheid riep hij het advies in van den Raad, maar vooral van koning Agrippa, om alzoo te komen tot de vaststelling van den geleibrief, die de keizerlijke rechtbank zou inlichten over de beschuldigingen, die tegen Paulus werden ingebracht.

De Joden zeiden: die man moet sterven; Festus zeide, dat hij niets des doods waardig had gedaan. Paulus zeide tot Agrippa, den kenner van het Joodsche recht: „Hulp van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag, betuigende beiden klein en groot, niets zeggende buiten hetgeen de profeten en Mozes gesproken hebben, dat geschieden zou, namelijk dat de Christus lijden moest en dat Hij, de eerste uit de opstanding der dooden, een licht zou verkondigen dezen volken en den heidenen".

In dit conflict beriep Paulus zich op den keizer. Daarmede beleed hij de machtsbevoegdheid der Overheid ook in religieuse vragen, want zonder deze vooronderstelling is deze houding onverklaarbaar.

NEGATIE VAN GODS SOUVEREINITEIT.

VII.

Romeinen 13 : 9. *Want dit: Gij zult geen overspel doen, gij zult niet dooden, gij zult geen valsche getuigenis geven, gij zult niet begeeren en zoo er eenig gebod is, wordt in dit woord als in een hoofdsom begrepen, namelijk dit: Gij zult uwen naaste liefhebben gelijk uzelven.*

Dezelfde overheids-beschouwing, die de daden van den apostel Paulus beheerschte, wordt nu ook in Rom. 13 in klaarder licht ons in eene leering voorgesteld. Het is vooral in onzen tijd van belang op Romeinen 13 nadruk te leggen, omdat er van dit hoofdstuk gebruik, ik zou bijkans zeggen, misbruik wordt gemaakt om de overheidstaak te beperken tot wat men de tweede Tafel der Wet noemt.

Onze Vaderen dachten daaraan volstrekt niet, want op grond van de totale beschouwing, die in Gods Woord wordt voorgedragen, zoowel in het Oude als in het Nieuwe Testament, bleef aan de Wet geen twijfel over. En wij hebben aangetoond, dat met name de Heere Jezus zelve en ook de apostel Paulus in hunne levenspractijk zijn uitgegaan van eene overheidsbeschouwing, waarbij haar eene rechts- en dus ook eene machtsbevoegdheid werd toegekend met betrekking tot het geestelijk leven des volks. Want beiden, èn Jezus èn de apostel Paulus, hebben toch met betrekking tot de absoluut religieuse delicten, waarvan zij beschuldigd werden, er niet aan gedacht aan de Overheid de bevoegdheid tot beslissing in hun rechtsgeding te ontzeggen. Dit is daarom van belang, omdat wij hierbij van doen hebben met den Romeinschen rechter. Het Joodsche Sanhedrin leverde als kerkelijke Overheid Jezus over en de apostel beriep zich op den keizer, terwijl wij in beide gevallen van doen hebben met een religieus geding. Zelfs werd het ons in Jezus' verschijningen voor Pilatus duidelijk, dat in het kader van het borgtochtelijk lijden des Heeren dit vonnis van Pilatus een zeer op den voorgrond tredend moment is in de Christologie der Kerk.

De geschiedenis heeft dan ook geleerd, dat de Christenen in dagen van vervolging deze rechtsbevoegdheid der Overheid nimmer hebben ontkend. Dat hebben de eerste eeuwen der Kerk geleerd, dat leeren ook de tijden der Reformatie. Noch Luther, noch Calvijn dachten er ook maar een oogenblik aan, deze machtsbevoegdheid aan de Overheid te ontzeggen. Integendeel, wij hebben daarop vroeger gewezen, Calvijn heeft, hoewel hij scherp onderscheidde tusschen het geestelijke regiment der Kerk en de politieke regeering en beide in hunne zelfstandigheid aanvaardde, toch nadrukkelijk geleerd, dat het ambt der Overheid krachtens Gods Woord zich uitstrekt over de beide Tafelen der Wet. En hij verklaart — de neo-Calvinisten mogen het ter harte nemen — dat zij dwalen, die niet willen, dat de Overheid voor de religie zal zorg dragen. Dwaasheid noemt hij de theorie, die aan de Overheid de zorg voor den godsdienst zou ontnemen om haar taak te beperken alleen tot de rechtspraak onder de menschen (*Inst.* IV, 20, 9).

De Gereformeerden, om van de Roomschen verder niet te spreken, noch van de Lutherschen, hebben dan ook steeds geleerd, dat zich de bevoegdheid der Overheid met betrekking tot het geestelijk leven ook over de religie des volks uitstrekte. Natuurlijk niet in dien zin, als kwam der Overheid een „jus in sacra" toe, maar dan toch, een „jus circa sacra". Niet een doen van wat der Kerk is, werd haar toegekend, maar wel de beschikking van hetgeen betrekking heeft op de verschijning der Kerk en haar bestaan te midden der maatschappij.

Dat was tot zelfs nog in de dagen van Groen van Prinsterer hier te lande algemeen door de belijdende elementen als vast staande leer naar den Woorde Gods en in overeenstemming met de Belijdenis der Kerk erkend. Het werd eerst in twijfel getrokken door Dr. Kuyper.

Het komt mij voor, dat deze allengskens ingetreden wijziging, die er toe strekken moest de functie der Overheid te beperken uitsluitend tot de tweede Tafel der Wet, niet het gevolg kan zijn van Dr. Kuyper's studie in Gods Woord en de geschiedenis der Gereformeerde theologie, maar veeleer van de sociale en politieke ontwikkeling, die hem, met de leer der Vaderen voor zich, tegenover schier onoplosbare moeilijkheden stelde.

Het gemeenschapsleven in de 19e en 20e eeuw draagt een ander karakter dan dat in vroegere historische perioden. Met name is dit in Protestantsche landen het geval. Daarom heeft b.v. Hitler in Duitschland veel meer moeite met dit vraagstuk

dan Mussolini in Italië. In Italië heerscht een geestelijke homogeniteit, die aan het Duitsche volk tot nu toe heeft ontbroken. Voor de verwerkelijking van den totalen Staat komen daaruit groote bezwaren op, evenals voor de Kerk. In de dagen der Vaderen heerschte er eene veel grootere geestelijke gelijkvormigheid onder het volk. In de 18e en 19e eeuw, vooral na de revolutie, was dit anders geworden. Zoo lag het voor de hand, dat Dr. Kuyper aarzelde, toen hij voor de vraag gesteld werd naar den eisch van Art. 36. En nu stonden er twee wegen voor hem open: den vollen eisch des beginsels stellen tegenover de werkelijkheid, of wel eene aanpassing zoeken ten koste van het beginsel.

Toch moet hierbij nog dit worden opgemerkt, dat de volle eisch des beginsels, zooals hij zich dien dacht, nog een andere zijn kon dan de historische omstandigheden, waaronder de Vaderen verkeerd hadden, deden vermoeden. Bij die laatste vraag stond Dr. Kuyper niet stil. Als hij ten koste van het beginsel eene aanpassing wilde zoeken, dan had hij er belang bij den beginsel-eisch op te voeren tot het onmogelijke, opdat algemeen zou worden beseft, dat de eisch, die uit de Belijdenis volgen moest, verwerpelijk was.

En nu is het merkwaardig, hoe Dr. Kuyper eerst eene toelichting gaf van de grenzen der overheidsbemoeiing met het geestelijk leven des volks, die verre van klaar is, al draagt zij de kiemen in zich, die noodzakelijk moesten leiden tot eene verwerping van de leer der Vaderen.

Van een God-loozen staat wilde Dr. Kuyper niet weten, doch hij maakte onderscheid tusschen de rechtstreeksche en zijdelingsche plichten der Overheid tegenover God Almachtig. Die rechtstreeksche, meende hij, waren negatief in dien zin, dat de Overheid het Evangelie had vrij te laten, de geestelijke volksontwikkeling aan zichzelve moest overlaten, de eerediensten en de consciëntie. Volgens deze beschouwing staat de Overheid dus feitelijk buiten alle bemoeienis met het geestelijk leven des volks. En daarbenevens meende nu Dr. Kuyper de positieve taak der Overheid te mogen bepalen tot de handhaving van het wetsstandpunt, handhaving van den eed en een dag in de week Gode te wijden (*Ons program*, blz. 185 v.v.).

Nu voelt ieder terstond, dat deze onderscheiding in negatieve en positieve eischen der Wet uit geen enkel gebod voortvloeit, maar gevolg is van practische moeilijkheden. Als God zegt: Gij zult u geen gesneden beeld noch eenige gelijkenis maken om u daarvoor te buigen en die te dienen, dan beteekent dit zeker niet, dat de Overheid den afgodendienst nu

maar moet laten gaan. Er is geen grond in Gods Wet voor de meening, dat de Overheid wel positief den sabbath moet doen eerbiedigen, maar niet het misbruiken van zijn heiligen Naam of het verbreiden van leeringen, die met zijne Wet strijden.

Nog merkwaardiger wordt deze verklaring, als wij zien, dat Dr. Kuyper op blz 221 a.w. de verplichting der Overheid definieert in dezer voege, dat: „de overheid moet optreden als handhaafster van Gods Wet". En dan verklaart hij nader op blz. 22, dat onder deze Wet niet mag worden verstaan de „wet der tien geboden" in formeelen zin, maar de algemeene zedewet", die dan wordt omschreven naar het woord des apostels uit Rom. 2 : 14 en 15, waar de apostel Paulus getuigt: „De heidenen, de wet niet hebbende, zijn zichzelven eene wet, als die betoonen het werk der wet geschreven in hunne harten, hun geweten medegetuigende en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende". Zoo heeft ook Calvijn er op gewezen, dat de heidensche Overheid deze algemeene Wet Gods handhaaft en tot richtsnoer kiest.

Alleen maar valt nu weer op, dat Dr. Kuyper daaruit eene conclusie trekt, die noch met de Heilige Schriftuur klopt, noch met Calvijn overeenkomt. Hij verzuimt namelijk een onderzoek in te stellen naar den inhoud van deze natuurlijke Wet, gaat uit van de meening, dat er tusschen de in Gods Woord geopenbaarde zedewet en die natuurlijke zedewet een verschil is, dat niet slechts betrekking heeft op de wijze van openbaring, maar ook op den inhoud. Hij doet het voorkomen, alsof de Overheid niet geroepen zou zijn de geopenbaarde zedewet te handhaven, want zij zou dan naar zijne beschouwing de gansche geopenbaarde Godskennis moeten handhaven, maar dat hare taak zou bestaan in de handhaving van „die diepe zedewet", die naar luid van Rom. 2 aan aller consciëntie ten grondslag ligt.

Is er nu wat het wezen van den wetsinhoud betreft, een principieel verschil tusschen de geopenbaarde en de natuurlijke zedewet, waarvan in Rom. 2 gesproken wordt? Daarop kan slechts een ontkennend antwoord worden gegeven. In de eerste plaats leert de apostel zelve in Rom. 2, dat hij handelt over hoorders en daders der Wet en daarbij nadruk legt op de geheele Wet. Er zijn menschen, die zonder Wet verloren gaan en er zullen er door de Wet geoordeeld worden, die onder de Wet, dus haar kennende, gezondigd hebben. En dat zulks niet alleen betrekking heeft op de Tweede Tafel, maar

ook op de eerste, blijkt uit zijne beschouwing over Gods oordeel over de verborgen dingen der menschen. Bovendien, Calvijn wijst daarop, dat niet slechts uit de Schrift, maar ook uit de geschiedenis der heidensche volken en de leer hunner wijsgeeren blijkt, dat ook bij de heidenen de religie op den voorgrond staat, ja, hij grondt op dat voorbeeld de vermaning tot de Christelijke Overheden, daarop vooral acht te geven (*Instit.* l. IV. 20, 9). En inderdaad leert de hedendaagsche cultuurgeschiedenis duidelijk, dat bij alle volken het cultuurleven religieus bepaald was.

Hieruit blijkt dus, dat er uit het onderscheid tusschen de in Gods Woord geopenbaarde Wet en de natuurlijke zedewet, niet kan worden besloten, dat de Overheid in het algemeen „wel voor de natuurlijke, maar niet voor de geopenbaarde Godskennis verantwoordelijk zou zijn". Indien, zooals zulks onder Christenvolken het geval is, de Overheid regeert over een volk, dat Gods geopenbaarde Woord bezit, dan zal die Overheid met dat Woord hebben te rekenen, zooals de Overheid van een heidensch volk vanzelf er toe gebracht wordt te rekenen met de kennis Gods, zooals zij in die maatschappij bestaat. Toch was deze onderscheiding er op aangelegd om de conclusie, gelijk Dr. Kuyper haar formuleerde te wettigen, dat de Overheid hare bemoeienis met het geestelijk leven slechts in negatieven zin mocht uitoefenen, d.w.z. „door niet-inmengingen van den Staat en overlating aan de werking van den Geest des Heeren". Dit beteekent dus, dat het volgens Gods Woord niet zou behooren tot de taak der Overheid ook maar eenige bemoeienis te hebben met hetgeen op het geestelijk leven des volks betrekking heeft.

Uit den aard der zaak bleef het nu hierbij niet. Halverwege kon men hierbij niet blijven staan. Gegeven het door Dr. Kuyper nog aarzelend gesteld beginsel, lag het voor de hand, dat ook in dezen kring de leerling verder gaat dan de meester. In Dr. Colijn's geschrift *„Saevis tranquillus in undis"* wordt (blz. 100) gehandeld over de taak der Overheid naar Rom. 13. Daarin poogt hij dan aan te toonen, dat de taak der Overheid slechts betrekking heeft op algemeen zedelijk terrein. Dit zou dan met name volgen uit Rom. 13 : 8—10, waarin verwezen wordt naar enkele geboden uit de tweede Tafel der Wet. Toch blijft ook de Heer Colijn halverwege aarzelend staan, want hij durft de stelling niet aan, „dat de Overheid ten aanzien der eerste Tafel heel geen roeping zou te vervullen hebben" (blz. 102). Hij erkent, dat de Overheid nog wel met het derde en vierde gebod van doen heeft. Doch hoever zich

die bemoeienis uitstrekt en waarin zij bestaat, daarover vernemen wij verder niet dan alleen, dat „zij zich niet uitstrekt tot het eigenlijk gezegde religieuse leven des volks, niet dus — zoo concludeeren wij — tot de instituten, waarin dat religieuse leven tot uiting komt". En deze opmerking wordt dan weer gesteund met een beroep op het ontbrekende orgaan der onderscheiding in zuiver religieuse zaken.

Indien er nu iets uit deze pogingen om de Overheid van het geestelijk leven des volks terug te dringen, met klaarheid blijkt, dan zeker wel, dat wij hier te doen hebben niet met eene afleiding van beginselen uit Gods Woord, maar met eene poging om de ontwijfelbare uitspraken der Heilige Schrift pasklaar te maken voor dezen tijd en de eigenaardige moeilijkheden, die daaruit volgen. Wij leven onder eene geheel andere wetgeving dan voorheen onder de Republiek met hare Staatskerk. Thans verkeeren wij onder een wezenlijk liberale Grondwet, die afhankelijk is van eene wezenlijk niet-Christelijke wijsbegeerte, terwijl goeddeels de volksontkerstening hare triumphen viert, zoodat het Gereformeerde volk tot zelfs in zijn eigen kerkformatie toe meer geduld wordt, dan in zijne rechten erkend.

En om zich nu bij dezen toestand te kunnen aanpassen werd niet andermaal het volk opgeroepen tot eene worsteling om weder Gods Woord tot invloed te brengen, maar werd een weg gezocht, die er toe moest leiden, dat de beginselen van Gods Woord werden prijsgegeven om zich onder den schijn van de sanctie des Woords te kunnen aanpassen bij de goden dezer eeuw. Het is toch eene onmiskenbare waarheid, in Gods Woord ons geopenbaard, en door de Christelijke Kerk van alle eeuwen in al hare verschijningsvormen beleden, dat de Overheid in onderworpenheid aan den Koning der koningen eene roeping heeft voor de komst van het Koninkrijk Gods. En nimmer kan zij die taak volbrengen zonder dat haar eene bevoegdheid is verleend, die zich uitstrekt, zoowel over het geestelijke leven des volks in het algemeen, en ook betrekkelijker wijze over zijn godsdienstig leven.

De Heere Jezus heeft daarvan belijdenis gedaan, de apostel heeft die roeping erkend, de Christelijke Kerken hebben haar aanvaard als overeenstemmend met den Woorde Gods. Alleen de neo-Calvinistische scheiding is in haar zucht naar politieke grootheid en macht afgegleden van de basis der Christelijke levens- en wereldbeschouwing door de poging om het uit het pantheïsme opgekomen liberalisme als in overeenstemming met de Schrift bij ons Christenvolk ingang te doen vinden.

Toch wordt deze leer door Rom. 13 evenmin gesteund als in eenig ander deel der Heilige Schrift. De ontkenning dezer Overheidsbevoegdheid is dan ook in beginsel negatie van de souvereiniteit Gods, onttrekt aan de Overheid, die uit oorzaak der verdorvenheid des menschelijken geslachts verordend werd, de bevoegdheden, haar van Godswege toekomend om de haar opgedragen taak te kunnen volbrengen. Immers, hoe zal zij die roeping vervullen, indien haar voor de geestelijke vorming des volks slechts onthouding opgelegd werd!

DE EENHEID DER WET.

VIII.

Romeinen 13 : 1 en 9. *Alle ziel zij den machten over haar gesteld onderworpen, want er is geene macht dan van God en de machten, die er zijn, die zijn van God verordend.*

Want dit: Gij zult geen overspel doen, gij zult niet dooden, gij zult niet stelen, gij zult geen valsche getuigenis geven, gij zult niet begeeren en zoo er eenig ander gebod is, wordt in dit woord als in eene hoofdsom begrepen, namelijk dit: Gij zult uwen naaste liefhebben gelijk u zelven.

Zooals wij reeds opmerkten, voelde Dr. Kuyper en voelt ook Dr. Colijn, dat de poging om de overheidsbemoeiing uitsluitend te beperken tot de tweede Tafel der Wet, toch eigenlijk niet opgaat. Geen van beiden hebben zij ronduit durven zeggen, dat de Overheid met de eerste Tafel der Wet niet van doen heeft. In de eerste plaats stonden zij met de vraag naar den Sabbath, die tot de eerste Tafel behoort en toch ons midden in het vraagstuk brengt van de overheidsbemoeiing met het godsdienstig leven des volks. In de tweede plaats stonden zij voor het „gij zult niet begeeren", uit de tweede Tafel.

Dr. Kuyper voelde die klem zoo diep, dat hij zich over onze oude theologen beklaagt. „Wat", zoo roept hij klagend uit, „onze oude theocraten wel gemaakt hebben van de straffen door de Overheid te stellen op de overtreding van het tiende gebod: Gij zult niet begeeren!" Daaruit blijkt dus, dat hij zelve wel gevoelde, dat men er niet af was met de onderscheiding tusschen de eerste en de tweede Tafel der Wet, terwijl toch het beroep op de natuurlijke zedewet hem niet kon baten, omdat de inhoud dier natuurlijke wet wezenlijk geene andere is.

En de Heer Colijn, die het opmerkelijk vindt, dat in Rom. 13 slechts gewaagd wordt van de Tweede Tafel der Wet, durft toch ook de conclusie niet aan, dat de Overheid inzake

de eerste Tafel in het geheel geene roeping zou hebben te vervullen. Alleen, hij meent wel, dat de Overheidstaak zich niet uitstrekt tot het religieuse leven des volks in eigenlijken zin (blz. 102, a.w. En dit wordt dan weer nader omschreven door de beperking, dat de taak der Overheid zich niet uitstrekt „tot „de instituten", waarin dat religieuse leven tot uiting komt". Maar ook hij kan daarbij niet blijven staan, want hij wil, „dat de Overheid erkenne, dat de Zondag de dag des Heeren is".

Het behoeft geen betoog, dat hetgeen èn door Dr. Kuyper èn door Dr. Colijn over de overheidstaak en het geestelijk leven des volks geleerd werd, allerminst door duidelijkheid uitmunt. Zij zouden wel de overheidstaak willen beperken tot de tweede Tafel van het algemeen zedelijke, maar zij kunnen er niet bij blijven, want de werkelijkheid dwingt hen voor de eerste Tafel een plaats open te laten niet slechts in negatieven zin, want de handhaving van den Sabbath draagt een positief karakter.

Alleen, en dit is nu het duidelijk bewijs, dat er ook bij Dr. Kuyper nog geene oplossing van het vraagstuk was, voor de andere geboden der eerste Tafel blijft er slechts eene negatieve handhaving. De grond, waarop deze negatieve verhouding rust, wordt niet nader aangegeven. De eenige grond is de practische moeilijkheid der toepassing op de hedendaagsche religieuse verhoudingen in het volksleven. Maar uit de geboden der eerste Tafel volgt deze negatieve handhaving, als zij handhaving genoemd mag worden, zeker niet. Ik kan althans niet inzien, waarom de Overheid wel het Sabbathsgebod moet handhaven, maar niet de drie eerste geboden.

Er is in den vorm, waarin deze geboden gegeven zijn, niets, dat de onderscheiding van eene positieve en negatieve handhaving wettigt. Alle drie zijn zij even volstrekt als het vierde gebod, dat de heiliging van den Sabbath in onderscheiding van de zes andere dagen der week als grond aanwijst, waarop het arbeidsverbod rust. Dat in onze cultuur de sociale beteekenis van den rustdag op den voorgrond treedt, ook omdat daarmede hygiënische belangen verbonden zijn, doet toch niet af aan de oorspronkelijk absoluut religieuse strekking er van.

Het is bovendien voor de maatschappij van even groot belang, dat God alleen wordt gediend, dat er geen afgodendienst gepleegd wordt en Gods Naam niet door vloeken, valsche eeden en onnoodig zweren wordt ontheiligd. Ook daarmede zijn sociale belangen van de eerste orde verbonden. Een onderscheid dus in de toepassing dier geboden, waarvan sommige in positieven, andere in negatieven zin gehand-

haafd zouden moeten worden, is geheel willekeurig. Daarvoor is in Gods Woord geen enkelen grond aan te wijzen. Zij kan dan ook alleen verklaard worden uit het zoeken naar een antwoord op de vraag, hoe men in deze ontkerstende maatschappij bij de veelheid der godsdienstige richtingen, deze geboden zou kunnen handhaven. En om aan deze moeilijkheid te ontkomen, heeft men in die onderscheiding tusschen positieve en negatieve handhaving der geboden een uitweg meenen te vinden. Wij hebben hierbij dus van doen met eene aanpassing van de Heilige Schrift aan het moderne leven in stede van met den eisch, dat dit zich zal richten naar de norm van Gods Woord.

In Rom. 13 is dezelfde Paulus aan het woord, die zich in zijn religieus conflict op den Romeinschen keizer heeft beroepen. In het licht van zijne houding in dit conflict met het Sanhedrin moet ook gezien worden zijne waardeering van de machtsbevoegdheid der Overheid. Daarbij zal bovendien in het oog gehouden moeten worden, dat hij in Rom. 13 geen Staatstheorie ontwikkelt, maar aan de gemeente van Rome wil leeren, hoe de Christenen zich tegenover de Staatsmacht hebben te gedragen. Hij stelt zich dus niet ten doel eene Staatsleer ons te geven, maar eene onderwijzing, hoe de Christen zich gedragen zal met betrekking tot de Overheid. En daar Gods Woord steeds grondig te werk gaat en ons een redelijk onderricht bereidt, komt daarin ook een en ander voor over de gronden van het Staatsgezag.

In Rom. 13 wordt ons geleerd, dat alle Overheid door God verordend is. Dit heeft in de eerste plaats betrekking op de Overheid, zooals de gemeente te Rome en de apostel Paulus deze kenden. Zij is van God. Haar te wederstaan beteekent dus opstand tegen Gods orde. Deze Overheid is beschermer van het goede en wreekster van het kwade, terwijl haar dienst den Christen ten goede komt door de bescherming, die zij verleent. Krachtens Gods bestel draagt zij het zwaard, doch een Christen moet haar onderdanig zijn, niet uit dwang, maar om des gewetens wil. Schatting en tol is hij haar schuldig, vreeze en eerbied.

Paulus eischt dus gehoorzaamheid aan de Overheid, terwijl zijne eischen overeenkomen met Jezus' woord: Geef den keizer wat des keizers, Gode wat Godes is. De rechtsorde erkent hij ook hier als door God gegeven en daarom met goddelijk gezag bekleed. De Christen mag zich dus niet buiten de Wet stellen, terwijl de Staatsmacht eene machtsbevoegdheid heeft, die haar roept tot handhaving van de rechtsorde niet alleen, maar

bovendien haar als beschermer van het goede, ook eene zedelijke taak opdraagt. Dit is de beknopte inhoud van Paulus' beschouwing.

Nu ligt het voor de hand, dat hij bij de opsomming van de geboden bijzonder het licht laat vallen op die zonden en misdaden, die in het maatschappelijk leven het meest voorkomen: echtbreuk, doodslag, diefstal, valsch getuigenis. In de rechtspraak kwamen deze misdaden zeer vaak voor, evenals in onzen tijd. Doch het is een absoluut verkeerde opvatting, wanneer men daaruit de conclusie meent te mogen trekken, dat Paulus dus de overheidstaak zou beperken tot de tweede Tafel der Wet, of tot uitsluitend die onzedelijke daden, die door het menschelijk recht kunnen worden achterhaald.

De onjuistheid daarvan blijkt reeds daaruit, dat hij met name ook melding maakt van het „gij zult niet begeeren". Paulus wist natuurlijk even goed als wij, dat de Overheid niet straffen kan hetgeen er misdaan wordt in het verborgen leven des menschen, in de overleggingen zijns harten. Maar, en daarom verzwijgt hij dit niet, hij wist ook, dat indien uw oog eenvoudig is, zoo zal uw geheele lichaam verlicht wezen en indien het boos is, zoo zal geheel uw lichaam duister zijn. En daarom, hij blijft niet staan bij de tweede Tafel, maar vat alles saam in deze woorden: „en zoo er eenig ander gebod is". En voor het woord „gebod" staat er in het Grieksch een woord, dat letterlijk „opdracht" beteekent. De apostel wil dus zeggen: indien er nog andere dingen door God in Zijne Wet zijn opgedragen. Hij heeft dus het oog op geheel de Wet.

Dit ligt trouwens voor de hand, daar de Wet één is. Gij zult God liefhebben boven alles en den naaste als uzelven. En ook deze splitsing is terug te brengen tot de eenheid onzer roeping, tot de liefde Gods. De apostel Johannes vooral legt daarop nadruk, als hij zegt (1 Joh. 5 : 2, 3): „dat is de liefde Gods, dat wij Zijne geboden bewaren".

Zoo heeft ook de apostel in Rom. 13 de Wet in haar eenheid als eene primaire vooronderstelling gekend. Dat is in zijn geheele leer zoo. Wie zich laat besnijden is schuldenaar de geheele wet te doen (Gal. 5 : 3). Zoo ook in Gal. 5 : 14 wordt de geheele Wet tot naastenliefde teruggebracht. Daarin komt hij ook overeen met Jacobus 2 : 10,11: „Want wie de geheele Wet zal houden en in één zal struikelen, die is schuldig geworden aan allen. Want die gezegd heeft: Gij zult geen overspel doen, die heeft ook gezegd: gij zult niet dooden".

Indien er iets uit Gods Woord blijkt, dan zeker de eenheid der Wet. Daaruit volgt dan ook, dat niemand het recht heeft

bij een beroep op Rom. 13 de taak der Overheid te beperken tot de tweede Tafel, of aan de Overheid te onthouden den plicht om bij de volbrenging harer taak maar enkele en niet alle geboden Gods als richtsnoer te bewaren. Volgens Gods Woord heeft zij ook te maken met die geboden, waarvan het neo-Calvinisme haar meent te mogen vrijstellen.

De apostel Paulus heeft in zijn eigen gedragingen, in de conflicten, waarin hij zijn leven lang om het Woord van Gods waarheid gewikkeld was, ook nooit aan de Romeinsche Overheid den plicht ontzegd naar Gods gansche Wet te handelen. Hare rechtsbevoegdheid en hare machtsbevoegdheid stond voor hem absoluut vast. En daarom moeten op grond van Gods Woord alle pogingen, die er èn door Dr. Kuyper èn door de Synode der „Gereformeerde kerken" van 1905 èn door Dr. Colijn gedaan zijn om aan de Overheid directe bemoeienis met het geestelijk, en ook dus met het godsdienstig leven des volks te ontzeggen, als in strijd met den Woorde Gods worden afgewezen.

Doch hiermede zijn wij er nog niet. De apostel Paulus laat op de functie van den Staat met betrekking tot de toekomst van Gods Koninkrijk nog een veel klaarder licht vallen, waar uit blijkt, dat deze veel belangrijker is dan Dr. Kuyper ons voorstelt. En de Belijdenis onzer Kerk ontsluit door Art. 36 aan de leer der laatste dingen te laten voorafgaan, opdat wij de Overheid in verband daarmede zullen begrijpen, een veel dieper blik in het geestelijk wezen der openbaring.

Dr. Kuyper leerde (*Ons Program*, blz. 188): „De Staat is voor de tegenwoordige aardsche bedeeling en heeft voor de eeuwige huishouding der menschheid hoogstens een voorbereidend karakter". En daaruit trekt hij dan de conclusie: „De Overheid wortelt rechtstreeks in het natuurlijk leven en heeft als zoodanig, d.i. rechtstreeks, dan ook geen andere dan een natuurlijke Godskennis. En tot die natuurlijke Godskennis brengt hij dan de wetenschap der Overheid: 1e. dat er een God is; 2e. dat deze levende God het lot van al het geschapene, dus ook van den Staat, regelt; 3e. dat deze albesturende Voorzienigheid gerechtigheid wil en dies een Wreker is van het onrecht; en 4e. dat er onder menschen zonde werkt, waarvan alleen hooger tusschenkomst kan verlossen. En op grond nu van deze geheel uit de natuurlijke Godskennis verkregen wetenschap komt nu aan den Staat toe, in zijne publieke handelingen God te eeren, Godes heiligen naam in Staatsakten aan te roepen; den eed te heiligen, een rustdag Hem te wijden, bij nationale rampen biddagen te

houden; gerechtigheid tot met den zwaarde te oefenen, en den loop van het Evangelie vrij te laten".

Afgezien nu daarvan, dat het absoluut ongegrond is, dit alles af te leiden uit de natuurlijke Godskennis, daar geen heidensch philosooph ooit deze dingen aan den Staat heeft toegekend op deze Evangelische wijze, blijkt toch, dat naar de opvatting van Dr. Kuyper aan de Staatsmacht veel minder toekomt, dan in Gods Woord daaraan toegekend wordt. Dit is een gevolg van het onbewuste streven om Gods Woord pasklaar te maken op het behoud onzer hedendaagsche toestanden, in plaats van de toestanden te willen reformeeren naar den eisch des Woords.

De apostel Paulus heeft een geheel andere voorstelling ons nagelaten. In 2 Thessal. 2 handelt hij over de toekomst van Christus, waarschuwt de gemeente tegen allerlei apocalyptische dwaalleer en zegt, dat de dag van Christus niet komt, voordat de afval gekomen is, de mensch der zonde, de zoon des verderfs geopenbaard zij. En dan laat hij daarop volgen de teekening van den Antichrst. En deze wordt weerhouden, want hij zal te zijnen eigenen tijd geopenbaard worden.

De apostel ziet nu het historisch proces in dat licht, dat de verborgenheid der ongerechtigheid werkende is, maar het komt nog niet tot eene uitbarsting, want deze wordt wederhouden, „totdat hij uit het midden zal weggedaan worden. Maar de ongerechtige zal geopenbaard worden en dan zal de Heere hem verdoen door den Geest zijns monds en zijne verschijning te niet maken".

En welke is nu die weerhoudende macht, die zulk een groote beteekenis heeft in dit historisch proces? De uitleggers zijn het er vrijwel over eens, dat deze weerhoudende macht het Romeinsche Rijk is, dat het opkomen van den antichrist tegenhoudt. Zelve had Paulus in den loop van zijn apostelschap de bescherming ervan ondervonden en er zich op beroepen. Hij had de waarde van eene krachtige regeering op prijs leeren stellen, al heeft hij daarmede niet willen zeggen, dat deze Staatsmacht zijne taak moest op zich nemen en doen, doch zij schiep er de voorwaarden voor.

Wij hebben hierbij te denken aan, zooals ook wijlen Prof. van Leeuwen [1]) opmerkte, „die naar Gods bestel in tijden van benauwenis voor Zijne Kerk de hand over haar uitstrekt en haar althans nog eenige ruimte maakt. In het algemeen is het

---

[1]) *Paulus' Zendbrieven aan Efeze, Colosse, Filémon en Thessalonica,* Amsterdam, 1926, blz. 432.

zouden wij kunnen zeggen, die macht in het leven der wereld en zijn het de representanten van die macht, waardoor een geordende staat van zaken nog mogelijk is en in stand blijft. Wij mogen denken aan de werking der gemeene genade Gods, waardoor Hij door eene Overheid en geordende regeering, een geregelden staat van zaken in stand houdt. De anarchie en de chaos, daarop stuurt de geest uit den afgrond het aan".

Zoo ook zijn verreweg de meeste uitleggers van oordeel, dat hier sprake is van de functie van het Romeinsch imperium, dus van de Staatsmacht in het algemeen. Doch dan blijkt ook daaruit, dat de neo-Calvinistische leer, dat haar geen orgaan ten dienste zou staan om te kunnen onderscheiden op godsdienstig gebied en dat zij voor het religieuse leven des volks geene taak zou hebben, als strijdig met Gods Woord moet worden afgewezen. Want hoewel Paulus natuurlijk slechts den toenmaligen toestand der wereld voor oogen had, doet dit toch niet af aan het feit, dat hij een beginsel uitspreekt, dat op alle regeeringen van alle volken ook van later eeuwen van toepassing is.

Zoo moet dus op grond van Gods Woord deze theorie, die op willekeurige wijze aan de Overheid ontzegt de vervulling eener taak op het gebied van het godsdienstig leven des volks, volstrekt worden verworpen. De apostel Paulus draagt met betrekking tot de Overheid eene leer voor, die geheel in overeenstemming is met de houding door hem steeds aangenomen in al die gevallen, waarin hij met de Overheidsmacht in aanraking kwam. En deze leer is niet vereenigbaar met de neo-Calvinistische beschouwing, die feitelijk aan de Overheid elke taak ten bate van het geestelijk leven des volks onthouden moet.

AAN GODS INZETTINGSDOEL ONTTROKKEN.

IX.

Openbaring 21 : 24b. *en de koningen der aarde brengen hunne heerlijkheid en eer in dezelve.*

Het is ons dus nu wel duidelijk geworden, dat art. 36 onzer belijdenis, wanneer het met grooten nadruk verklaart, dat het niet alleen tot het ambt der Overheid behoort „acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkedienst', in zoover met het Woord Gods overeenstemt, dat in het algemeen het geestelijk leven des volks onder de jurisdictie der Overheid valt. Dit bleek uit de verhouding van Jezus' verschijning in hare betrekking tot de Staatsmacht en het bleek eveneens uit de erkenning van de rechtsbevoegdheid des keizers door den apostel Paulus. En eindelijk bleek ons ook, dat in overeenstemming met 2 Thess. 2 deze functie der Overheid verband houdt met de eindontwikkeling der menschheidsgeschiedenis.

Het ambt der Overheid werkt, zoo bleek daaruit, in het historisch proces mede om ten laatste Gods Koninkrijk te doen komen, want het schept de voorwaarden, die vervuld moeten wezen, zal dit Godsrijk kunnen komen. Zoo blijkt dus de neo-Calvinistische leer, die de Overheid van alle rechtstreeksche bemoeienis met het geestelijk leven des volks afsnijdt, als volkomen met Gods Woord in strijd verwerpelijk te zijn. Zij is in overeenstemming met de wereldbeschouwing, die het politieke liberalisme voortbracht en dus van revolutionairen oorsprong. Met de leer van alle Gereformeerde kerkformaties uit den tijd der Reformatie is zij echter in onverzoenlijke tegenstelling.

Hiermede is dus tevens over het beginsel, zooals dit door de hedendaagsche A.R. Partij, blijkens de officieele verklaring van haar program bij monde van Dr. Colijn wordt verstaan, in afwijzenden zin beslist, want Gods Woord heeft naar de Gereformeerde levens- en wereldbeschouwing een absoluut gezag.

Toch is het niet alleen het Woord, dat zijn „veto" uitspreekt over deze moderniseering van het Calvinisme. Ook de aard van het cultureele leven is volstrekt onvereenigbaar met deze door de Heilige Schrift geoordeelde dwaalleer, die, zooals wij hebben aangetoond, de Christelijke religie in haar Christologie aantast. Zij is echter ook een gevaar voor de gezondheid van het maatschappelijk leven en bedreigt het bestaan van den Staat zelven.

Daaruit is het dan ook verklaarbaar, dat niet slechts de Overheid van Christenvolken in de practijk van het staatsleven deze machtsbevoegdheid al de eeuwen onzer jaartelling door aan de Overheid hebben toegekend, maar eveneens blijken alle volken, die buiten het licht der Godsopenbaring tot ontwikkeling kwamen, steeds een Overheid gehad te hebben, welker bevoegdheid zich ook over het geestelijk leven des volks uitstrekte. Eerst in de wijsbegeerte, die de revolutie in Europa heeft ingeluid, zien wij het streven op den voorgrond treden naar eene Overheid, die onverschillig staat tegenover de uitwendige gehoorzaamheid aan de zedelijke normen, die in algemeen menschelijken zin bepaald, door de Christenen gebracht worden tot de eerste Tafel der Wet.

Zooals wij reeds opmerkten, is dit een willekeurige beperking, daar het zedelijk leven als zoodanig nimmer als onafhankelijk van hoogere beginselen levend en fungeerend, kan worden beschouwd. Auguste Comte en de evolutionistische sociologen, met name die der Fransche school, zooals 'Emile Durkheim [1]), hebben wel beproefd voor de in de conscientie zich openbarende macht eene sociologische verklaring te geven, maar gelukken kon dit niet. Het imperatieve karakter, het „gij zult" of „gij zult niet", waarmede zich de zedewet bij het bewustzijn aandient, is van dien aard, dat het niet mogelijk is de „societas", de gemeenschap, als den grooten dictator voor te stellen, die zich in het zedelijk bewustzijn als de eenige boven ons uitgaande macht aandient.

In het geweten des menschen verschijnt eene hoogere, eene transcendente, goddelijke sprake. Dus gaat het niet aan het ambt der Overheid te beperken tot de tweede Tafel der Wet,

---

1) *L'année sociologique, 2* ième Année, 1897—1898, Paris 1899. *De la définition des Phènomènes religieux,* p. E. Durkheim, p. 23. Pour la connaisance empirique, le seul être pensant qui soit plus grand que l' homme, c' est la société. Elle est infiniment supérieure à chaque force individuelle, puis qu'elle est une synthèse de forces individuelles. L' état de perpétuelle dépendance où nous sommes vis à d' elle, nous inspire pour elle un sentiment de respect religieux.

wanneer zich ook daarin eene goddelijke macht doet gelden. Als zedelijk wezen is de mensch eene eenheid, zoodat zijn leven niet zoo maar in twee gebieden kan worden gedeeld. De Schrift leert dan ook de eenheid van Gods Wet, want in elk gebod hebben wij met denzelfden God van doen, die ze alle „den sterveling heeft gezet".

De ervaring laat ons dan ook zien, dat voor het bestaan der regeering het allerminst onverschillig is, hoe het volk geestelijk wordt geleid. Het wordt in dezen tijd wel als iets van minder beteekenis voor de regeering in de uitoefening harer taak voorgesteld, welke geestelijke bewegingen er onder de massa gaande zijn, doch deze geringschatting is gevolg of van revolutionairen drang, of van onkunde, in elk geval is zij een vrucht van den tijdgeest en niet van den Heiligen Geest, die in het Woord Gods spreekt. Zelfs valt in het oog, dat dezelfde mannen, die de staatsonthouding op geestelijk gebied prediken, er toch niet tegen opzien de macht der regeering in actie te brengen om hun niet-welgevallige geestelijke stroomingen te breidelen. Reeds uit dit verschijnsel van strijd tusschen leer en politieke levenspractijk blijkt, dat de leer der willekeurige beperking van het overheidsambt tot de puur zedelijke geboden van de tweede Tafel der Wet zichzelve oordeelt.

De mensch is eene eenheid in dien zin, dat zijn godsdienstig en zedelijk leven niet van elkander kunnen worden afgescheiden. Begripmatig kan men onderscheiden tusschen het religieuse en het zedelijke leven, kan men spreken van eene dogmatiek en eene ethiek, van leer en leven. Doch in de werkelijkheid zijn deze niet van elkander af te scheiden. Wat wij belijden als onze levensleer, bepaalt tot op zekere hoogte ons innerlijk leven en ons levensideaal. Leer en leven zijn in den diepsten grond één. En de disharmonie, die ons op dit gebied vaak treft, is de vrucht van de disharmonie der zonde in de menschenziel. De verleugening, die met den zondestaat onlosmakelijk samenhangt, is de oorzaak, dat in elk menschenleven tusschen woorden en daden vaak een afgrond gaapt. Het leven der heiligen, in de Schrift ons geteekend, laat op die tegenstelling dikwijls het licht vallen.

De levenseenheid des menschen bij zijne innerlijke verscheurdheid door de zonde maakt zulk eene beperking van de machtsbevoegdheid der Overheid tot het zedelijke uit de tweede Tafel der Wet reeds onmogelijk. Want hetgeen van den individu geldt, is ook waar met betrekking tot de maatschappij. De geestelijke stroomingen in het maatschappelijk

leven zijn niet zonder beteekenis voor dat maatschappelijk zedelijk leven en dus ook niet voor de regeering des volks.

Wij zien, in onzen tijd, hoe de Bolschewistische regeering in Rusland den godsdienst tracht uit te roeien. Natuurlijk kan haar dit niet gelukken, al slaagt zij er tijdelijk in bepaalde openbaringsvormen te onderdrukken. Maar het feit, dat deze God-looze regeering dit doet, is het duidelijk bewijs er voor, dat zij de beteekenis van het geestelijk leven in het algemeen, van de religie in het bijzonder, begrijpt. Daarom wil zij het geestelijk leven van het Russische volk in een bepaalden materialistischen vorm kneden, waardoor deze regeering haar bestaan meent te kunnen waarborgen.

En wanneer wij zien, hoe de hedendaagsche regeering van het Duitsche volk een conflict heeft met de Christelijke Kerkformaties, dan is er ook dat conflict, omdat deze nationaal-socialistische regeering de wezenlijke beteekenis van het geestelijk leven voor het bestaan van den Staat zelven begrijpt. De nationaal-socialistische regeering kan haar ideaal van wat men den totaal-staat noemt, niet handhaven, zonder dat zij eene betrekkelijke geestelijke eenheid in het volksleven als ondergrond aanwezig weet.

En als wij nu naar ons eigen volksleven zien, dan blijkt, dat er bij onze, zich „democratisch" noemende regeering, eveneens handelingen zijn te ontdekken, waardoor zij streeft naar de handhaving van een sociologischen ondergrond in ons volksleven, waardoor het bestaan van dezen zich democratisch noemenden Staat mogelijk zal blijven. Of al deze pogingen in Rusland, Duitschland, Nederland en Engeland etc. gelukken zullen, dat zal de geschiedenis leeren, doch met onbetwijfelbare zekerheid kan worden vastgesteld, dat het voor den Staat nooit en nergens van beteekenis ontbloot kan zijn, welke geestelijke stroomingen er door het maatschappelijk leven gaan.

Doch dan kan ook reeds op grond dezer natuurlijke gegevens worden vastgesteld, dat niet slechts op schriftuurlijke, maar ook op natuurlijke gronden de Staatsleer van het neo-Calvinisme om hare innerlijke tegenstrijdigheid moet worden verworpen. Een Staat, die het geestelijk leven des volks aan eigen wild verworden overlaat, is niet bestaanbaar en bestaat ook niet.

Zoo is het dus duidelijk, dat deze leer van het neo-Calvinisme, die geleid heeft tot de schrapping van de bekende woorden uit art. 36 onzer Confessie, op schriftuurlijke en wetenschappelijke gronden beide verwerpelijk is. Eene regeering, die alle geestelijke stroomingen buiten hare beoordeeling laat om zich

alleen te bepalen tot de onderdrukking van enkele uitwassen, die met bepaalde deelen der strafwetgeving in botsing komen, verzaakt hare roeping en werkt zelve mede aan de opkomst van eene volksmentaliteit, die haar eigen bestaansgronden ondergraaft en haar ten slotte omverwerpt.

Doch het behoeft geen betoog, dat de grondtoon, die door heel het Woord van God gaat, duidelijk laat verstaan, dat de Staatsmacht met betrekking tot hare functie in het volksleven van Gods wege aangewezen en geroepen is om geheel het cultuurleven des volks te leiden in overeenstemming met de doeleinden en de normen, die ons geopenbaard worden in de Heilige Schrift.

Dat wordt ons nu met name in de teekening, die het Woord des Heeren ons van die eindbestemming geeft, klaar voorgesteld. In de laatste hoofdstukken des Bijbels laat Gods Geest het licht over dat einddoel van het historisch proces opgaan. En het wordt ons getoond, hoe het geheel verschijnt in het licht van Gods souvereiniteit. De ziener op Patmos teekent de wording van den nieuwen hemel en de nieuwe aarde, hoe de dag komt, waarop God alle tranen van de oogen zal afwisschen, hoe Hij alle dingen nieuw maakt. En hij aanschouwt het heilige Jeruzalem, nederdalende uit den hemel. In die stad is geen tempel, want de Heere, de almachtige God, is haar tempel en het Lam. Gods heerlijkheid verlicht die stad en in dat licht wandelen de volken, die zalig worden.

Dat is de eindbestemming. En om ons daarvan diep te doordringen, stelt de ziener dit aardsche leven der menschheid, den cultuurstrijd der volken, voor onze oogen in het eeuwige licht van die nieuwe komende orde: „en de koningen der aarde brengen hunne heerlijkheid en eer in dezelve". Hunne „heerlijkheid", daardoor wordt uitgedrukt zoowel hun goddelijke oorsprong, als hunne gebondenheid aan hunne goddelijke roeping tot gehoorzaamheid aan de normen der orde Gods. Daar wordt dus de Overheidsmacht ons voorgesteld in geheel de functie, die zij krachtens Gods bestel heeft in het historische leven der volken.

Die Overheid staat niet op eigen verantwoordelijkheid, is krachtens oorsprong en bestemming gebonden aan Gods bestel. En dat zal zij ook weten moeten, want ook als Overheid wordt zij gedragen door rede, wijl de Overheids-personen toch ook in dat Overheidsambt menschen zijn, naar Gods beeld geschapen. Bij de volbrenging hunner taak verschijnen zij voor den ziener op Patmos onder het licht van Gods souvereiniteit en zij kunnen zich niet verontschuldigen met te

zeggen: „Wij hebben geen orgaan gehad om Uwen wil te kennen". Dat kan geene Overheid zeggen, maar de Overheid van een Christenvolk in het geheel niet, want God gaf aan zulk een volk zijn Woord.

En wat blijkt nu uit ditzelfde tekstvers? De koningen der aarde brengen hunne „doxa" daarin, dus verschijnen daar in goddelijk licht, als van Gods wege geroepen tot de verwerkelijking der doeleinden Gods, maar zij zullen ook hunne „eer" in dezelve brengen. In het 26e vers wordt dit nog eens met nadruk herhaald: „En zij zullen de heerlijkheid en de eer der volken daarin brengen". En voor dat woord „eer" staat dan in den grondtekst een woord, waardoor wordt genoemd de waardebepaling der dingen. Dus hetgeen, waarop de volken prijs stellen, wordt ingebracht. En waarop stellen de volken prijs? Op het cultureele goed, dat zij zich verwerven. En dat cultureele goed is uit den aard der zaak niet alleen het oeconomische, maar niet minder ook het geestelijke. De koningen der aarde hebben de roeping de cultureele goederen in te brengen in die stad Gods, die de eindbestemming is van het historisch leven en die in de voleinding aller dingen werkelijkheid zal zijn.

Daaruit blijkt het dus duidelijk en klaar, dat in het licht van Gods Woord de Overheid de roeping heeft in gehoorzaamheid aan Gods souverein gezag, in onderworpenheid aan Zijn bestel, ook het geestelijk leven des volks te leiden zóó, dat het volk die heerlijke eindbestemming kan bereiken. Ook het religieuse leven is daaraan niet onttrokken, kan daaraan niet onttrokken worden, dan alleen ten koste van het goddelijk licht, waarin de Heilige Schrift de Overheid naar haren oorsprong en roeping ons voorstelt. En dit hebben de Vaderen in artikel 36 beleden met name ook in de woorden die geschrapt werden. Blijkbaar heeft men niet beseft, dat daarmede de Overheid, beroofd werd van haar schoonste roeping, en daarmede aan het doel, waarvoor God haar inzette, principieel werd onttrokken.

CHRISTUS EN DE WERELDLIJKE MACHT.

X.

Johannes 18 : 36 en 37. *Jezus antwoordde: Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld. Indien mijn Koninkrijk van deze wereld ware, zoo zouden mijne dienaars gestreden hebben, opdat Ik den Joden niet ware overgeleverd. Maar nu is mijn Koninkrijk van hier niet.*

Pilatus dan zeide tot Hem: Zijt gij dan een Koning? Jezus antwoordde: Gij zegt, dat Ik een Koning ben. Hiertoe ben Ik geboren en hiertoe ben Ik in de wereld gekomen, opdat Ik der waarheid getuigenis geven zou. Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne stem.

Het is ons nu duidelijk geworden, hoe Gods Woord leert, dat de machtsbevoegdheid der Overheid ook gaat over het geestelijk leven des volks. Zonder die machtsbevoegdheid zou zij hare functie, waartoe zij van God verordend is, niet kunnen vervullen. Zonder deze machtsbevoegdheid kan zij haar eigen bestaan niet handhaven, noch ook de taak volbrengen, die haar in het historisch proces, dat de menschheid doorloopt, werd toegekend, indien de wereld zelve en in haar Gods Kerk de door God verordende eindbestemming zal bereiken. Zoo is het dus naar den Woorde Gods, als de Belijdenis zegt: „En hun ambt is niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkedienst". Ik wees er tot nu toe op, dat als de Overheid deze taak volbrengen zal, allereerst moet vast staan, dat zij in het algemeen eene taak heeft voor het geestelijk leven des volks, want eerst als dit vast staat, komt de vraag naar hetgeen zij voor Gods Kerk doen zal naar den Woorde Gods.

Om dit vraagstuk nu te belichten, moeten wij allereerst klaarheid verkrijgen over de machtsmiddelen, waarvan zij zich bedienen zal, als het gaat om de leiding van het geestelijk leven des volks. Het is van groot belang daaraan aandacht te wijden, omdat de dringende eisch tot de schrapping der

woorden uit de Belijdenis, waartegen op de Synode der „Geref. kerken" in 1905 het gravamen was ingediend, vooral gesteund werd door eene uitlegging aan de Belijdenis te geven, waardoor zij eene beteekenis moest krijgen, die haar in strijd bracht met de duidelijke uitspraken van Gods Woord.

Wij hebben de uitlegging der H.H. Adviseurs in extenso aan critiek onderworpen en er op gewezen, dat zij op een geheel verkeerde lezing van het Artikel berust, als zou bedoeld zijn, dat in de afgewezen zinsnede o.m. geleerd wordt, dat „aan de wereldlijke Overheid het den plicht oplegt, om afgoderij en valschen godsdienst des noods met het zwaard uit te roeien en dat het den Kerken is opgelegd, der Overheid haren plicht te prediken". Ik kan dus hier naar die critiek verwijzen en mij in dit dogmatisch onderzoek bepalen tot de vraag naar hetgeen Gods Woord leert met betrekking tot de middelen, waarvan en de wijze, waarop de Overheid zich bij de uitoefening van hare taak aangaande het geestelijk leven des volks, dat zij te leiden heeft, zal hebben te bedienen en te gedragen.

De Heere Jezus zelve verkondigt het ons. Door Pilatus ondervraagd aangaande zijn Koninkrijk, tracht Hij het oog van den stadhouder te ontsluiten voor de twee groote levenspheren des menschen: voor de eeuwige en voor de tijdelijke, de wereldsche orde. Calvijn sluit zich in zijne leer over de politieke regeering bij dat uitgangspunt aan (*Inst.* IV, 20, 1).

Van belang is het, vooral in dezen tijd er de aandacht op te vestigen, dat de Heere Jezus een geheel ander standpunt blijkt in te nemen dan velen, die door een valsch idealisme geleid, het doen voorkomen, alsof Hij die wereldsche orde eigenlijk niet telde en eenzijdig alleen aan het Koninkrijk Gods aandacht wilde geschonken zien. Er zijn in dezen tijd menschen die in anti-militaristische phantasieën opgaan en den Heere Jezus als een anti-militarist den volke voorstellen. Zij willen slechts de hemelsche orde kennen, daarin opgaan, hoewel zij op deze gevloekte aarde leven. Zij meenen den hemel reeds te kunnen doen komen, ook al kan deze alleen van God, en dus niet van beneden naar boven klimmen, maar slechts van boven naar beneden afdalen.

Er zijn heden ten dage idealistische dwepers, in wezen anarchistisch van aard, die deze wereldsche orde verachten en daarom aan de Overheid het zwaard ontnemen willen. Doch, dat leert hier dit tekstwoord, de Heere Jezus gaat voor Pilatus uit van het bestaan dezer tweeërlei orde. Hij toch onderscheidt tusschen zijn Koninkrijk, dat niet van deze wereld

is en een Koninkrijk, dat wel van deze wereld is. En aan dat Koninkrijk van deze wereld ontzegt Hij niet het bestaansrecht.

Integendeel Hij erkent het in de natuurlijke gegevenheid van zijn bestaan. Zijn Koninkrijk is niet van hier, behoort tot de hemelsche orde, is het geestelijk Rijk der waarheid. En Hij is gekomen om daarvan in deze wereld, die in het booze ligt, getuigenis te geven.

Hij verklaart, dat er in deze verleugende wereld een volk is „uit de waarheid", dus van boven geboren, dat de stem van Zijn getuigenis hoort en hooren zal. Hiertoe is Hij geboren en hiertoe in de wereld gekomen, is de goedertierenheid van God onzen Zaligmaker en Zijn liefde tot de menschen verschenen, opdat het getuigenis der waarheid zal uitgaan in deze wereld van leugen, opdat het Koninkrijk der waarheid zal worden gebouwd in hen, die uit de waarheid zijn.

Zoo laat dan Christus voor Pilatus, den stadhouder des keizers, zijn eeuwig licht opgaan in den nacht dezer gevallen wereld, opdat Pilatus op zijn rechterstoel zal verstaan, dat Jezus geen revolutionair is, die een aardsch Koninkrijk wil stichten. Pilatus moet weten, dat de beschuldiging der Joden een valsche is, dat Jezus nimmer sprak van de wederoprichting van Israëls politieke heerschappij en macht, maar van een Koninkrijk van andere orde.

En Pilatus heeft dat ook wel begrepen, want hij gaat na het verhoor over deze politieke beschuldiging uit en zegt tot de Joden: „Ik vind geene schuld in Hem". Hij was ervan overtuigd, dat Jezus geen verzet tegen de Romeinsche overheersching had gepredikt en geen opstandeling was, maar dat de Joden Hem uit godsdienstigen haat hadden overgeleverd en zijnen dood tot elken prijs begeerden.

Pilatus heeft dus begrepen, dat Jezus niet sprak van een aardsch Koninkrijk, maar van een geestelijk Rijk. Alleen maar, wat dit geestelijk Rijk was, ontging hem. Blijkbaar bracht hij Jezus' woorden in verband met philosophische leeringen, voorgedragen in onderscheidene scholen, die hem bekend waren, al was hij daarvan geen aanhanger. Hij was, als menigeen te midden van deze wereld met hare vele richtingen, het spoor bijster. Hij wist er geen weg mede, had gehoord, dat zij zich alle aandienden als bezittende de waarheid, hoewel zij onderling alle verschilden en het eigenlijk in niets met elkander eens waren. En daarom antwoordde hij minachtend: „Wat is waarheid!"

Pilatus stond dus onverschillig tegenover de wijsbegeerte zijner dagen, doch dit had hij wel begrepen, dat Jezus geen

politieke oproerling was. En de Heere Jezus verscheen voor Pilatus als die geboren en gekomen was om der waarheid getuigenis te geven met de zekerheid, dat Hij ook gehoor zou vinden bij hen, die uit de waarheid zijn.

Doch Hij wijst er ook op, dat benevens dit Koninkrijk, dat niet van deze wereld is, er ook Koninkrijken dezer wereld zijn. De Heere Jezus veroordeelt dit feit niet, maar aanvaardt het en laat zien, hoe deze Koninkrijken niet bestaan zonder machtsmiddelen en zonder deze ook niet kunnen bestaan. Immers, er is geen twijfel aan, dat de wijze, waarop Jezus zijn antwoord inkleedt, het karakter van die Koninkrijken dezer wereld als vanzelf sprekend veronderstelt. Indien zijn Koninkrijk van dezelfde orde ware als de Koninkrijken der wereld, dan zou ook Hij de machtsmiddelen dier orde hebben bezeten en zijne dienaren zouden gestreden hebben. Daaruit wordt het wel zeer duidelijk, dat de Heere Jezus de Koninkrijken der wereld natuurlijker wijze geroepen acht zich bij de volbrenging hunner taak van machtsmiddelen te bedienen. In zijn Koninkrijk is daarvoor geene plaats, in de Koninkrijken der wereld wel. Deze bestaan niet en kunnen niet bestaan zonder machtsmiddelen en gewelddadige maatregelen, dus bestaan zij niet zonder militaire macht.

En de Heere Jezus geeft daarover geen afkeurend oordeel. Hij wijst alleen op de bijzondere karakter-eigenschappen van zijn Koninkrijk in vergelijking met de Koninkrijken der wereld met hunne strijdende dienstknechten, die zich aan hunne koningen wijden met de wapens in de hand.

Zoo is het dus duidelijk, dat de uitbreiding van Gods Koninkrijk slechts het getuigenis der waarheid tot hare beschikking heeft en alleen hebben kan. En de Koninkrijken der wereld beschikken over het geweld der wapenen, om zich staande te houden en de taak te kunnen verrichten, die hun is opgelegd ten bate des volks. Er is dus principieel onderscheid tusschen Christus' Koninkrijk en de Koninkrijken dezer wereld. Beide hebben een bestaan en bestaansrecht, elk op eigen wijze, elk met eigen machtsmiddelen.

Christus' Koninkrijk verschijnt met het machtsmiddel, dat in het getuigenis der Waarheid is gegeven en dus van rein geestelijken aard is. De Koninkrijken der wereld daarentegen zijn uitgerust met wapengeweld. Christus' Koninkrijk handhaaft zich door de macht der Waarheid over de menschenziel en omdat het zijn Koninkrijk is, strekt het zich uit over alle volken, talen en natiën. De Heere, de Allerhoogste, is vreeselijk, een groot Koning over de gansche aarde. En de gansche

aarde zal van zijne kennis vol worden. Daarom kent dat geestelijk Koninkrijk geene grenzen, geene rassen. „Laat af", zegt de Heere, „en weet, dat Ik God ben. Ik zal verhoogd worden onder de heidenen. Ik zal verhoogd worden op de aarde".

Doch niet door wapengeweld. „Hij spreekt en het is er, Hij gebiedt en het staat er, want Zijn raad bestaat in eeuwigheid". Hij ziet uit zijne vaste woonplaats op alle inwoners der aarde. Hij formeert hun aller hart. En dat alles doet Hij door zijn Woord en Geest. Zijn Koninkrijk is er en strekt zich uit over alle creatuur. En Hij regeert het al door zijnen Geest. In zijn geestelijk Koninkrijk regeert Hij ook door zijnen Geest, die dan arbeidt als de Geest der wederbaring ten leven. Daaraan dankt Gods Rijk zijne ontwikkeling en zijn eindelijken triumph. Doch gewelddadige middelen zijn daarbij volkomen uitgesloten.

Daaruit volgt dus, dat van den Staat niet mag worden geëischt, dat hij met zijne machtsmiddelen het Koninkrijk Gods zal uitbreiden. De Heere Jezus heeft dat volstrekt afgesneden, want de aard van zijn Koninkrijk verdraagt zich daarmede niet. Het kan door geweld niet worden uitgebreid en ook niet komen, want het is geestelijk van karakter. De zielen der menschen kunnen niet veranderd worden door lichaamsdwang of door welke maatregelen ook, die met geweld worden opgelegd. De innerlijke vrijheid der menschenziel wordt niet vernietigd door de boeiing van het lichaam. En dat hebben de Vaderen dan ook nooit voorgestaan, nooit geëischt van de Overheid, al wordt hun dit door de „Gereformeerde kerken" zonder eenigen reëelen grond ten laste gelegd.

Calvijn zegt dan ook in zijne verklaring op deze zelfde woorden, die Jezus tot Pilatus sprak, dat zijne dienstknechten voor hem zouden gestreden hebben: „als Jezus voor zich een aardsch rijk had willen verwerven, dat Hij dan noodzakelijk door partijgangers zich invloed zou verworven hebben, doch in Christus blijkt daarvan niets. Daaruit volgt dus, dat Hij geen aardsch koning is. Maar bij deze plaats rijst de vraag, of het niet geoorloofd is met de wapenen zijn Rijk te verdedigen. Want wanneer den vorsten (Psalm 2) bevolen wordt den Zoon Gods te kussen, dan wordt daarmede hun niet slechts bevolen zichzelven aan zijne heerschappij te onderwerpen, maar ook, dat zij de macht, die zij hebben, aanwenden om de Kerk te beschermen en de godsvrucht te waarborgen. Op het eerste antwoord ik, dat zij geheel verkeerd en ongeschikt doen, die deze gevolgtrekking maken, dat de leer des

Evangelies en de zuivere dienst Gods niet met de wapenen verdedigd mogen worden, omdat Christus in zijn persoon zich hier niet verdedigt, want Christus beredeneert hier, hoe beuzelachtig de aanklacht der Joden is. Verder ook wanneer vrome koningen Christus' rijk met het zwaard verdedigen, dan gebeurt dit toch nog op eene andere wijze, dan wanneer zij aardsche rijken verdedigen. Het Rijk van Christus toch moet, daar het geestelijk is, gefundeerd worden in de leer en de kracht des Geestes. Op deze wijze toch wordt het gesticht, terwijl noch wetten en edicten der menschen, noch straffen aan de consciëntiën raken. Doch dit sluit niet in, dat „per accidens", in sommige gevallen, vorsten Christus' Rijk beschermen, of doordat zij de uitwendige orde vaststellen of hunne bescherming aan de Kerk verleenen tegenover de goddeloozen. Maar, zoo voegt Calvijn er aan toe, overigens maakt de verdorvenheid der wereld, dat het bloed der martelaren Christus' Rijk meer bevestigt dan bescherming met de wapenen" [1]).

Deze eigen woorden van Calvijn, hoewel hij uit den aard der zaak leefde onder de rechtsorde zijner dagen, leeren dus iets heel anders. Calvijn leert precies hetzelfde, dat ook in den oorspronkelijken tekst der Belijdenis staat. De Overheid bescherme de Kerk des Heeren, maar allerminst leert hij, dat het Evangelie met geweld kan worden uitgebreid. Ja, hij ontkent ten eenenmale, dat dit mogelijk zou zijn. Welnu, dit is de sprake onzer Confessie in Art. 36. En men kan deze leer niet verwerpen zonder, om een voorbeeld te noemen, een afkeurend oordeel uit te spreken over eene politiek als die van Willem III, koning van Engeland. Fagel, zijn vriend en medewerker, wees er op, dat het zwaard gebruikt moest worden ook tot bescherming van den godsdienst, waarop de Staat gegrond was. En van Willem III zegt Groen van Prinsterer [2]), dat hij geen anderen roem begeerde „dan uit het beschermen van godsdienst, waarheid, regt". De politiek van zulke mannen was geleid in overeenstemming met de norm der Confessie.

Dat met geweld het geloof niet kon en mocht worden opgedrongen, hebben Calvijn en de Vaderen allen erkend, al ontzegden zij daarmede niet aan den Staat alle bemoeienis met het geestelijk leven des volks. Op grond van Gods Woord eischten zij, dat de Overheid bij de volbrenging harer taak zich daarnaar zou reguleeren. En dit vorderde van de regeering handhaving van beide Tafelen van Gods Wet voor zoover deze

---

1) Ed. Schippers, T. VI. fol. 164b. *Comment. in Euang. sec. Joannem.*

2) *Handboek der Gesch. v. h. Vaderland,* a. w. no. 390.

handhaving bepaald werd door het karakter van den Staat.
En daarmede was a priori uitgesloten, dat de Staat zou doen wat der Kerk is. Taak van den Staat was tot behoud van maatschappij en Kerk beide de bescherming van den waren godsdienst. En het prijsgeven van dit beginsel bracht de revolutie, zooals de prijsgeving dezer prediking revolutionair is.

De Heere Jezus heeft dus zelve het onderscheid tusschen zijn Koninkrijk en de Koninkrijken dezer wereld, daarmede ook tusschen Kerk en Staat ons aangewezen. Hij heeft beide in hun zelfstandigheid erkend en de grenzen hunner werkzaamheid geëerbiedigd.

VOEDSTERHEEREN DER KERK.

XI.

Jesaja 49 : 23a. *En de koningen zullen uwe voedsterheeren zijn.*

De religie is een centraal psychisch verschijnsel in dien zin, dat zij over alle bewustzijns-verschijnselen haar licht laat opgaan. Zij openbaart haar invloed in het zedelijk bewustzijn, doet zich in het aesthetisch leven gelden en leidt er toe, dat het religieuse subject de wereld der verschijnselen, zooals deze zich aan ons voorstellen, in haar licht schouwen moet. Daaruit is het dan ook verklaarbaar, dat met name door de vraag naar den oorsprong aller dingen de religie bij alle volken, die zich eene wereldbeschouwing konden verwerven, religieuse voorstellingen over den oorsprong der wereld heeft opgeroepen. Alle religies gaan gepaard met eene religieuse waardeering van het wereldproces.

En zoo is het krachtens haar centraal karakter ook begrijpelijk, dat bij alle volken de religie eene centrale functie in hun gemeenschapsleven heeft, zoodat hunne cultuur strikt religieus bepaald is. Daaraan wordt niet te kort gedaan door het feit, dat de moderne cultuur der Westersche volken in meer dan een opzicht een a-religieus karakter verkreeg, dank zij eene rijkere ontwikkeling van hun theoretisch kennen en daarmede gepaard gaande zich steeds verfijnende techniek en de weelde, die zij voortbrengt. Het moderne leven werd dien ten gevolge eenigszins geëmancipeerd van eeuwige dingen. Toch doet ook deze emancipatie niet af aan het centraal karakter der religie, al neemt de geestelijke ontwikkeling dikwijls levensvormen aan, die met de Christelijke religie weinig harmonieeren.

Reeds daarom is het begrijpelijk, dat zich met name in de Heilige Schriftuur, die ons de religie in haar reinsten verschijningsvorm openbaart, dat centrale karakter zeer sterk op den voorgrond treedt. Voor het schriftuurlijk bewustzijn, dus zooals het religieuse leven der Bijbelsche figuren geteekend wordt, kan er geen levensgebied aan Gods gezag onttrokken

zijn. En zoo is het dus apriori reeds te verwachten, dat in dit licht vooral de Overheid verschijnt in haar volstrekte gebondenheid aan Gods geopenbaarde wil en Wet.

Daaruit is het dan ook verklaarbaar, dat onze Vaderen, die uit den Woorde Gods leefden, geene Belijdenis hebben kunnen voortbrengen, die een deel van het volksleven, waarover de Overheid heeft te waken, aan Gods gezag zou onttrekken. Daarom ging hare plicht tot waakzaamheid over de beide Tafelen der Wet. Doch Christus zelve had hun duidelijk gepredikt, dat zulks niet beteekende, dat zij, waar het op de komst van Gods Koninkrijk aankwam, daarbij van Overheidsgeweld iets konden verwachten. De machtsmiddelen, die haar toegekend waren, konden geene toepassing erlangen op het gebied des geestelijken levens, waarop de Kerk van Christus haar taak te vervullen had. Op haar gebied kon alleen van Woord en Geest iets verwacht worden. En de Overheid had slechts daarvoor te waken, dat haar dit werk mogelijk bleef.

In dit stuk is de Belijdenis en zijn ook de vooraanstaande Leeraren der Gereformeerde Kerk volkomen klaar en eenstemmig, dat voor den bloei der Kerk en voor de bekeering des volks van geweld niets te wachten kan zijn. Doch daarmede is niet gezegd, dat de Overheid voor het geestelijk leven des volks geene taak zou hebben. Deze taak is om zoo te zeggen eene voorbereidende taak, want zij had den weg der Kerk te effenen. De onaantastbaarheid, de onbereikbaarheid der consciëntie stond voor hen vast. En dat geweld en doodstraf en brandstapels voor de bekeering geen ander gevolg konden hebben, dan dat het bloed der martelaren het zaad der Kerk is, zij hadden het zelven door den geloofsmoed hunner martelaren bevestigd gezien.

Zij hadden dan ook eens vooral principieel gebroken met de Roomsche Staatsleer, die in de bul „Unam Sanctam", 18 November 1302, tot hare volkomene consequentie was doorgevoerd door Paus Bonifacius VIII. In den strijd om de macht had deze paus zich gemengd in de Engelsch-Schotsche zaken en kwam hij in conflict met Eduard I, door zich in Duitsche zaken te mengen met Albrecht I en door zich in Fransche moeilijkheden te mengen met Philips de Schoone. Dit laatste conflict leidde hem er toe de Fransche geestelijkheid naar Rome te ontbieden om op die wijze in de Fransche politiek een overheerschenden invloed te kunnen oefenen. In dit conflict verscheen bovengenoemde bul, waarin de leer der twee zwaarden werd verkondigd en waarin werd verklaard, dat er een geestelijk en een stoffelijk zwaard was. Het eerste droeg de

Kerk en daarvan bediende zij zich, het andere werd gedragen door de burgerlijke macht, doch voor de Kerk. Maar dit zwaard was ondergeschikt aan de macht der Kerk, het tijdelijk gezag behoorde aan het geestelijke der Kerk onderworpen te zijn (ad nutum et patientiam sacerdotis). De Kerk, natuurlijk bij monde des pausen, bezat dus zulk een macht, dat zij de Overheid had in te stellen en te oordeelen. En zoo kwam hij tot de conclusie, dat aan Rome's paus alle menschelijke creatuur, ook de Overheid, onderworpen was en dit te gelooven gold en geldt dus nog volgens de leer der Roomsche Kerk als noodzakelijk ter zaligheid!

Met deze Staatsleer, die in lijnrechten strijd met de klare uitspraken van Christus was, hebben de Reformatoren absoluut gebroken. Daarin toch wortelt het heele inquisitie-systeem, dat op zoo bloedige wijze werd toegepast. En alle Reformatoren moesten daarvan niets hebben, daar het met Gods Woord in zoo flagranten strijd was en bovendien de vreeselijke, bloedige historie van hunnen tijd een zoo afschrikwekkend exempel leverde, dat men met name hier te lande onder het juk van Philips II met zijne Spaansche manieren, er den bittersten tegenstand tegen bood.

Indien er iets uit Gods Woord blijkt en daarom ook in het Calvinisme tot openbaring komt, dan is het de belijdenis van Gods souvereiniteit. En deze souvereiniteit, niets slechts met betrekking tot de creatuurlijke wereld in het algemeen, maar vooral ook in verband met het door Christus verworven heil. De vrijmacht Gods ook in de werken der genade sluit in zich het geloof aan een over alle schepsel gaand Godsbestel, waaraan alle creatuur daarom ook dienstbaar is, wijl het steeds de strekking heeft de doeleinden Gods te verwerkelijken. Heel het wereldproces, het oneindig groote, zoowel als het oneindig kleine, dus ook de menschheid in haar geheel, zoowel als elk menschenkind in het bijzonder, is besloten onder die eindbestemming, die in den Raad des Heeren gegrond is. Daaraan is dus alle creatuur dienstbaar. Doch in dit wereldplan Gods, dat Hij Zich van eeuwigheid gedacht heeft, is nu het nieuw Jeruzalem daarom het centrale moment, wijl daarin de heilsgedachte Gods tot volle ontplooiing komt in eene geheiligde menschheid, die Gods beeld, waarnaar wij oorspronkelijk geschapen werden, in volle klaarheid en onverdonkerde heerlijkheid dragen zal. In dit nieuwe Jeruzalem bereikt deze schepping haar einddoel.

En nu ligt het toch voor de hand, dat ook daarom in de Schrift die ondergeschiktheid van al het creatuurlijke aan

de verwerkelijking daarvan steeds op den voorgrond treedt. Zooals het kind Gods in zijn levensgeschiedenis leert al wat hem overkomt, voorspoed en tegenspoed, in dat licht te waardeeren, zoo ook zegt de apostel: „Wij weten, dat dengenen, die God liefhebben, alle dingen medewerken ten goede, namelijk dengenen, die naar zijn voornemen geroepen zijn".

In datzelfde licht van Gods souverein bestel wordt nu ook in de Schrift en in de belijdenis de Overheid ons voorgesteld. Zij heeft in het historisch proces, dat de menschheid doorloopt en dus in de geschiedenis ook van elk volk, eene functie, welke eveneens de strekking heeft aan de wording van dat heilsdoel Gods mede te arbeiden. Die functie heeft de Overheid onder elk volk. Onder de heidenvolken is zij het machtsorgaan, dat het volk in stand houdt, zijn cultureele ontwikkeling schraagt. En daar de cultuur der volken in volstrekten zin religieus bepaald is, geldt dit ook vooral de Overheid, die steeds in een licht van hoogere, van goddelijke orde verschijnt.

In nog veel meerdere mate geldt dit van de Christen-natiën. Zoodra dan ook het Kruis een heerschende macht in de wereld werd, is ook Christus als der koningen Koning door de machthebbers beleden en schikten zij zich onder Christus' heerschappij, welker rechtsorde zij leerden kennen uit zijn Woord. Ja, dat is de crisis in de geschiedenis der wereld geweest, die ten slotte geleid heeft tot de heerschappij des Kruises.

Ibsen heeft in zijn drama: *Keizer en Galileeër*, zoo treffend schoon die geestelijke worsteling geschilderd. Hij legt aan Julianus den afvallige tegenover den mysticus Maximus de vraag op de lippen, of Keizer en Galileeër samen kunnen gaan. Het gaat immers in beide gevallen om de heerschersmacht van den Staat of van de Kerk. En de afvallige Julianus vraagt: „Hoe kan het elkander uitsluitende vereenigd worden? Ja, deze Jezus Christus is de grootste oproermaker, die ooit geleefd heeft. Wie was Brutus — wie een Cassius tegenover Hem? Zij vermoordden slechts den eenen Julius Caesar, maar Hij (Christus nml.) vermoordde Caesar en Augustus beide. Kan men denken aan een verzoening tusschen Keizer en Galileeër? Is er ruimte op aarde voor deze beiden saam? En Hij leeft op aarde, Maximus — de Galileeër leeft, zeg ik, hoe ook Joden en Romeinen zich inbeelden, dat zij Hem volstrekt hebben gedood. — Hij leeft in den opstandigen geest der menschen. Hij leeft in hun trots en hoon tegen alle zichtbare macht. Geef den keizer wat des keizers is en Gode wat Godes is. Nooit heeft een mensch sluwer woord uitgesproken dan dit. Wat

schuilt daarachter? Wat en hoeveel komt den keizer toe? Dit woord is een kolf, die de kroon van des keizers hoofd slaat".

Zoo sprak Julianus. En als dan ten slotte de vraag wordt opgeworpen, wie zal overwinnen, dan formuleert Ibsen die in deze tegenstelling: „God-keizer of keizer-God". En dan eindigt de dichter met het koorgezang: „Der menschen goden van zilver en goud vergaan in het stof". Doch ook de uitslag wordt bezongen, als de afvallige keizer door een lanssteek doodelijk wordt getroffen en de roep weerklinkt: „De keizer, is de keizer gewond?" dan stelt Ibsen Julianus voor als die poogt zich nog op te richten, terwijl hij machteloos neerzinkend, uitroept: „Gij hebt overwonnen, Galileeër!"

Op treffend schoone wijze heeft Ibsen op deze wijze den triumph des Kruises geteekend. Christus verschijnt in de Schrift en in de historie dier dagen als der koningen Koning. Dat beteekent niet, dat de macht des keizers wordt aangetast, doch dat de keizer geroepen is zijne keizerlijke taak onder Christus' licht te volbrengen.

In de Roomsche Kerk wordt dit licht gedragen door den Paus, die Christus' stedehouder zou zijn. En op grond daarvan eischte Bonifacius VIII, dat zijn kromstaf zou heerschen over de vorsten. Doch Calvijn brak met deze verwording der Christelijke idee, die den verheerlijkten Middelaar uit den hemel liet nederdalen in de zienlijkheid der Kerk op aarde. En zooals hij geloofde, dat de algemeene Christelijke Kerk in hare wezenheid niet zienlijk, maar onzienlijk, wijl geestelijk is, gelijk in ons algemeen en ongetwijfeld Christelijk geloof wordt beleden: „Ik geloof ééne heilige, algemeene Christelijke Kerk". Zoo geloofde hij ook in Christus als haar nu onzienlijk Hoofd, welks lichaam de uitverkoren Kerk is, die Hem als haren Koning belijdt en als der koningen Koning tevens.

En zoo lag het voor de hand, dat Calvijn bij het licht van Gods Woord aan geene onderschikking der Overheid onder het kerkelijk gezag heeft kunnen denken, want er is geen zichtbaar Hoofd, geen stedehouder Christi op aarde. Alleen de Heilige Geest werd ons beschikt, die als Trooster in Zijne plaats zou komen om de Kerk te leiden in alle waarheid. Door dien Geest wordt zij van Christus' wege, beschut en behoed. Alzoo volbrengt Hij als de verheerlijkte Middelaar zijn Koninklijk ambt.

Zoo heeft dus de Overheid als van God verordineerd, haar eigen gezag en haar eigen taak, waardoor zij heeft mede te werken aan de komst van het Rijk Gods, door aan de Kerk hare bestaansmogelijkheid te waarborgen voor de volbrenging

harer taak te midden van het maatschappelijke leven, waarin zij optreedt. En dit niet alleen, maar zooals in en door de Kerk Gods Heilige Geest, als de Voleinder van Christus' heilswerk, door het Woord de Kerk leidt, regeert en behoedt, zoo heeft de Overheid de roeping, in verband met de verwerkelijking van het heilsdoel Gods, mede te arbeiden, opdat Gods Kerk hare functie in het volksleven kan volbrengen.

En zooals ons reeds is duidelijk geworden, bij de volbrenging dier taak heeft de Overheid geen geweldmiddelen ontvangen, daar zij niet doeltreffend kunnen zijn voor dit geestelijk doel. De machtsmiddelen, waarover zij beschikt, dienen tot de handhaving der maatschappelijke orde, met het oog op hetgeen het volksleven van binnen en van buiten bedreigt. Daarvoor draagt zij het zwaard en is zij Gods dienaresse ons ten goede. Daarom wordt de Kerk vermaand in haar gebeden en smeekingen te gedenken met name ook koningen en die in hoogheid zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid.

En van de Overheid mag zij daartoe op grond van Gods Woord eischen, dat deze op haar gebied zal medewerken, opdat de Kerk het Woord Gods zal kunnen uitdragen temidden van het volk. Die medewerking bestaat niet in toepassing van het geweld des zwaards, maar in den steun, daadwerkelijk aan de Kerk bewezen, niet slechts in de waarborging der vrijheid, die zij behoeft, maar ook in de bevordering van al wat de doorwerking van Gods Woord, dat aan de Kerk werd toebetrouwd, ten goede komen kan. Zoo beleden de Vaderen, dat de koningen hare voedsterheeren zijn zouden. In Gods Woord verschijnt deze roeping der Overheid als het noodzakelijk gevolg van het doel, waarmede haar het gezag werd toevertrouwd in het historisch proces.

En in onze Confessie wordt deze dan ook als hare taak aangegeven. Hare eerste functie is het bedwingen van de ongebondenheid der menschen door wetten en politiën, de handhaving der rechtsorde, opdat „het alles met goede ordinantie onder de menschen toega". En met grooten nadruk wordt daarvan gezegd: „Tot dat einde heeft Hij de Overheid het zwaard in handen gegeven tot straffe der boozen en bescherming der vromen". En daarbij wordt nu uitgesproken, dat de Overheid nog een tweede taak heeft behalve en buiten deze eerste, namelijk: „En haar ambt is niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, *maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkedienst*". Dat onze Confessie ook daarmede met den Woorde Gods in volkomen overeen-

stemming is, dat zij daarmede zuiver uitdrukte het algemeen aspect, waaronder de Overheid in de Schrift verschijnt, is aan geen redelijken twijfel onderhevig.

De Schrift leert overal, waar er van de Overheid sprake is, dat het hare roeping is „de hand te houden aan den heiligen kerkedienst". Niet in dien zin als heeft de Overheid te doen wat der Kerke is, maar wel zóó, dat zij der Kerk mogelijk maakt de roeping te volbrengen, die God haar heeft opgelegd, zoodat zij voor het volk zal kunnen zijn wat de wolkkolom des daags en de vuurkolom des nachts voor Israël zijn geweest. Zoo zal de Kerk in het volksleven het licht zijn, waardoor het geleid wordt naar die rust, die voor de Overheid zelve daarom van zoo groot belang is, omdat het ook van de volken geldt, dat de godzaligheid de belofte heeft des tegenwoordigen en des toekomenden levens.

DE OVERHEID EN DE HEILIGE KERKEDIENST.

XII.

> 1 Tim. 2 : 1—4. *Ik vermaan dan voor alle dingen, dat gedaan worden smeekingen, gebeden, voorbiddingen voor alle menschen:*
> *Voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, opdat wij een gerust en stil leven leiden mogen in alle godzaligheid en eerbaarheid.*
> *Want dat is goed en aangenaam voor God, onzen Zaligmaker, welke wil, dat alle menschen zalig worden en tot kennis der waarheid komen.*

De Schrift legt dus inderdaad een verband tusschen de Overheid en Christus' Kerk, dat saamhangt met de Overheidsfunctie in het historisch proces, dat de menschheid te doorloopen heeft om haar eindbestemming te verwerkelijken. Omdat de Overheid voor die eindbestemming eene taak heeft en Gods Kerk in die eindbestemming het centrale moment is, daarom heeft de Overheid eene taak voor de Kerk.

En daarbij komt nu, dat het voor de Overheid bij de volbrenging harer taak niet van belang ontbloot is, welke geest er onder het volk leeft. Hare functie ten bate der Kerk vloeit dus eenerzijds voort uit den grond harer verordening van Gods wege, anderzijds komt deze op uit het volksleven zelf. Voor de Overheid is ook de Kerk van belang. Daarom kan er op schriftuurlijken grond nooit sprake zijn van eene scheiding van Kerk en Staat. Beide hebben zij beteekenis voor elkander, hoezeer ook naar hun oorsprong, wezen en functie van elkander onderscheiden.

Gods Woord heeft ons die verhouding laten zien als die van twee factoren, waarvan de ééne, de Kerk, de eindbestemming in zich draagt en de andere, de Staat, de voorwaarden schept, die vervuld moeten zijn, als de Kerk die eindbestemming zal bereiken. En wij zagen, dat dien ten gevolge de Kerk belijdt, dat tot het ambt der Overheid ook behoort „de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst". In den oorspronke-

lijken tekst van 1566 wordt het aldus gezegd maar ook „de maintenir le Sacré Ministère". De letterlijke vertaling, die in onze Belijdenis wordt aangetroffen van het woord „maintenir" is inderdaad „de hand houden aan", „met de hand houden". De figuurlijke zin is: in den zelfden staat houden, in stand houden. Het „je maintiendrai', ik zal handhaven, is ons uit de geschiedenis der Vaderlands wel bekend. In dien zelfden zin is het woord „maintenir" nu ook in onze Belijdenis bedoeld, wanneer van de Overheid wordt verklaard, dat zij geroepen is „de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst". De Belijdenis zegt dus daardoor, dat zij „den heiligen Kerkedienst" heeft in stand te houden, heeft te handhaven.

Zij zegt daarmede echter niet, dat zij „den heiligen Kerkedienst" zal stichten, zal oprichten, zal invoeren. En ook daarmede is zij geheel conform den Woorde Gods, want de Kerk en dus ook „de heilige Kerkedienst", danken hun ontstaan niet aan de Overheid. De Kerk is Christus' lichaam, zooals de apostel zegt: „uit welken het geheele lichaam, bekwamelijk samengevoegd en samen vastgemaakt zijnde, door alle voegselen der toebrenging, naar de werking van een iegelijk deel in zijne maat, den wasdom des lichaams bekomt tot zijns zelfs opbouw in de liefde", Eph. 4 : 16. De Kerk is dus het lichaam van Christus en dankt alleen aan Hem haar ontstaan, en ook haar voortbestaan.

Het ontstaan en voortbestaan der Kerk heeft dus als zoodanig niet met de Staatsmacht van doen. De Staat en de Kerk hebben elk eigen oorsprong en ook eigen bestaansgronden. De ervaring leert, dat de Staat als opkomend uit het natuurlijk leven, de prioriteit heeft, want de volken hebben van de oudste ons bekende tijden af staten gevormd. En eerst met de verschijning van Christus' Kerk is in de volksgemeenschap het lichaam van Christus opgetreden in institutairen vorm als eene sociale grootheid van bijzondere orde tegenover de Staatsmacht. En zoodra deze nieuwe formatie eene beteekenisvolle macht was geworden, die zooal niet tegenover, dan toch voor het aangezicht van den staat zich als eigen, door Gods bestel en daad, handhavende corporatie aandiende, was er eerst de mogelijkheid van het conflict. Dit was er, zoodra de Staat daarin eene aantasting zijner souvereiniteit zag. Dit conflict baarde de vervolging der Christenen, bracht de Christenen voor de leeuwen. Maar zoodra hun invloed zoozeer was toegenomen, dat het Kruis eene overheerschende macht geworden was, betoonde zich de Overheid de handhaafster der Kerk.

Deze loop der geschiedenis was geworteld in het wezen der

Kerk, want, wij hebben er reeds nadruk op gelegd, de apostel Paulus erkende het souvereine recht van den Staat en beriep er zich op om zijne zendingstaak te kunnen volbrengen. Het is in de Christelijke religie eene gegevenheid, dat zij den Staat, wiens goddelijken oorsprong zij belijdt, wiens zegenrijke werkzaamheid zij dankbaar aanvaardde, ook toen er nog van geen overwinning des Kruises sprake was, de Overheid als van God verordend in verband met het komende Godsrijk waardeerde.

En toen zij de suprematie had verworven over het cultureele leven der volksgemeenschap, moest zij wel de handhaving der Kerk van de Staatsmacht vorderen. Niet natuurlijk in dien zin, dat de Overheid zou doen wat der Kerk is, maar zóó, dat hare macht in het maatschappelijk leven de voorwaarden zou scheppen, die het werk der Kerk mogelijk konden maken. Dit nu wordt in onze Belijdenis uitgedrukt door „het handhaven van den Kerkedienst". En daarmede is zij niet slechts in harmonie met wat wij van den natuurlijken loop der dingen mogen verwachten, maar ook met de heilige Schriftuur.

De natuur der dingen doet verwachten, dat de Overheid in hare wetgeving zich steeds aanpast aan het sociale type, dat het volksleven kenmerkt. Een wetgeving, die niet wortelt in het sociale bewustzijn, kan niet worden toegepast. Eene Overheid, die dit zou beproeven, moet op onmacht stuiten. Doch het omgekeerde is niet minder waar. Indien het sociale bewustzijn door bepaalde religieuse en zedelijke gevoelens en voorstellingen bevangen is, dan spiegelen zich deze noodwending in de wetgeving af. De Overheid beseft dan meer of minder klaar, dat hare wetgeving gericht moet zijn op de handhaving van deze religieus-ethische volkscultuur.

Zoodra dus de Christelijke religie eene overheerschende macht was geworden in de gemeenschap, heeft de Overheid daarvan de gevolgen ondervonden. Zoolang het Kruis worstelde om de heerschappij, vond het de paganistische Overheid tegenover zich en duurden de vervolgingen. Toen na Constantijn de Groote de triumphtocht des Kruises aanving, hielden niet slechts de vervolgingen op, maar zette de Staatsmacht zich in tot steun der Kerk. Indien het nu bij steun gebleven ware, zou dit proces een zegen zijn gebleken. Maar de geschiedenis leerde, dat de overwinning van het Kruis over de volken voerde tot eene overheersching der Overheid door de Kerk.

Voor de Kerk zelve was dit een ramp. Het spreekwoord, dat ons dit kwaad typeert, luidde aldus, dat vóór Constantijn: „De kerken waren van hout en de priesters goud". En na

Constantijn „waren de kerken van goud en de priesters van hout". De naar de macht grijpende Kerk heeft daardoor haar eigen graf gegraven. De den Staat overheerschende Kerk werd ontgeestelijkt en dus neigde zij naar den ondergang, die voor de volken van Europa de schromelijkste gevolgen moest hebben.

De revolutionaire Kerk, want dat is eene naar de Staatsmacht grijpende Kerk, heeft eene revolutie in het volk ten gevolge. Wij kunnen zulks alle dagen rondom ons waarnemen. In Spanje's geschiedenis staat het als een afschrikwekkend voorbeeld ons voor oogen gesteld. Eene heerschende Kerk is eene geestelijk ontzenuwde Kerk. Daarom heeft de revolutionaire beweging nergens dieper doorgewerkt, dan juist in Roomsche landen. De Reformatie nu heeft aan zulk eene overheersching principieel een einde gemaakt, de Kerk gemaakt tot eene dienende Kerk.

Met name Calvijn heeft de onderscheiding van Kerk en Staat principieel op grond van Gods Woord doorgezet, zoodat de normale, door God zelven in zijn Woord verordineerde, verhouding wederom op den voorgrond werd gebracht en in Calvinistische landen in eere werd hersteld.

Eene den Staat overheerschende Kerk wordt door Gods Woord niet toegezegd en daarom uit beginsel door Calvijn verworpen. Doch dit beteekent niet, dat aan den Staat geene taak wordt toebetrouwd ten bate der Kerk, met name ook in het Nieuwe Testament. De in hare zelfstandigheid erkende Overheid heeft, om haar taak voor het volksleven te kunnen vervullen, ook eene taak voor de Kerk. Daarop nu laat de apostel in dit Schriftwoord het licht vallen.

Met grooten nadruk leert hier de apostel, dat smeekingen en gebeden, voorbiddingen en dankzeggingen zullen geschieden in de gemeente, die zich zullen uitstrekken tot over de nooden van alle menschen. Ook het heil der ongeloovigen zal naar deze leer door Gods Kerk worden afgesmeekt. En ook voor deze zegeningen, van den hemel ontvangen, zal de dankzegging opgaan. De Heere toch toont dagelijks, dat Hij zijne zonne laat opgaan over boozen en goeden. En de liefde moet daarom dringen ook de onwaardigen in den gebede te gedenken.

Doch dan geeft de apostel eene opsomming waaruit blijkt, wat hij ons leert van de Overheid te verwachten. Het gebed zal opgaan voor koningen en allen, die in hoogheid zijn, waaronder begrepen moeten worden: de keizer en zijne mederegeerders. Dat zijn dus alle magistraten. Er was aanleiding

dat de meesten dezer bij de Christenen gehaat konden zijn, als gezworen vijanden van Christus. En daarom juist legt Paulus er nadruk op, dat voor dezen gebeden zal worden, omdat, wanneer deze machtshebbers voor Christus gewonnen werden, daaruit des te rijker zegen zou toekomen. Overheden en vorsten heeft God geschapen tot behoud van het menschelijk geslacht en al beantwoorden velen niet aan hunne roeping, toch moeten zij om Gods wil worden gewaardeerd en dus ook hun nood Gode worden opgedragen. Zoo had ook Jeremia eertijds tot Israël in de ballingschap gezegd: „Zoekt den vrede der stad, waarheen Ik u gevangelijk heb doen wegvoeren en bidt voor haar tot den Heere, want in haren vrede zult gij vrede hebben".

En om daartoe nu Gods volk te bewegen, wijst Paulus op de zegeningen, die uit de Overheid ons toekomen. Allereerst bedwingt zij de misdaad, handhaaft zij de gerechtigheid onder de burgers. En in de tweede plaats: zij schept de waarborgen, dat de godsvrucht behouden worden kan, want — en dat blijkt uit dit woord duidelijk, in de voorstelling, die Paulus aangaande de Overheden geeft, ligt dit opgesloten — zij heeft eene roeping de religie te beschermen, zooals in de derde plaats door haar de eerbaarheid zal worden gehandhaafd.

Wanneer deze zegeningen aan de menschheid onthouden werden, wat zou dan het menschelijk leven zijn? Zoo vraagt Calvijn naar aanleiding van dit Schriftwoord (Ed. Schippers T. VII, f. 445a). Indien rust, godsvrucht en eerbaarheid ons ter harte gaan, zullen wij dan niet hen gedenken, door welker bediening wij dit alles ontvangen? Opdat de gerechtigheid en de eerbaarheid van kracht zullen blijven en de religie bloeien zal, moet voor de Overheden gebeden worden. En als de Overheden hierin nalatig zijn, dan ga ons gebed voor hen op, dat God de boozen moge maken tot goeden. *„Dit beginsel"*, zoo zegt Calvijn, wordt in dit Schriftwoord geleerd, dat „de magistraten door God bestemd zijn tot bewakers der religie, zoowel als der rust en der eerbaarheid, evenals de aarde bestemd werd tot het voortbrengen van voedsel". Deze vermaning des apostels zou geen zin hebben, indien hij daarbij niet gedacht had aan eene Overheid, die ook voor het religieuse leven des volks eene taak en voor de Kerk des Heeren eene haar van Gods wege opgelegde roeping te vervullen had.

Dat blijkt ook uit hetgeen de apostel er op volgen laat. Zulk een gebedsleven der gemeente noemt hij goed en Gode aangenaam, „aangenaam voor God, onzen Zaligmaker". Paulus brengt dit dus in onmiddellijk verband met de taak

der Overheid, die zij heeft voor het genadewerk Gods, dat Hij in deze gevallen wereld voltrekt. Zoo zullen zij voor deze Overheid bidden, omdat zij eene taak heeft voor de prediking des Evangelies, want die God en Zaligmaker wil, „dat alle menschen zalig worden en tot kennis der waarheid komen". Omdat wij zulk een God hebben, moet de gemeente voor de Overheid bidden, opdat het Koninkrijk Gods komen zal, voor welks komst de Overheid eene speciale roeping heeft.

Zoo leert ons de apostel Gods ordinantie zien in de verhouding der gemeente tot de Overheid en wordt ons de roeping der Overheid geteekend. De Overheid heeft hare roeping voor de Kerk, opdat deze de haar van God toegewezen functie zal kunnen volbrengen en het heilsproces zal worden ontplooid. Het heil van allen ligt na aan Gods vaderhart, allen moeten zijn Evangelie hooren, de aanbieding der genadegaven gaat uit. Met Zijne verkiezende daad is dit niet in strijd. Integendeel, want zij ontvangen deze zaligheid, die door God deelgenooten gemaakt worden van de goederen des heils, ons beloofd in het Evangelie, dat ons Hem openbaart, die de Heere onze gerechtigheid is.

Paulus spreekt hier niet van de menschen hoofd voor hoofd, doch wil slechts zeggen, dat geen volk en geen standen, van de zaligheid zijn uitgesloten. Zonder uitzondering wordt aan allen het Evangelie voorgesteld. Vorsten en volken zijn daarom niet geweerd, van welk ras zij ook zijn mogen. God wil, dat zijn Evangelie over de gansche wereld zal worden uitgeroepen, opdat de zijnen zullen vergaderd worden tot het Avondmaal des grooten Gods. Ps. 2 : 6 heeft de Heere gezegd: „Nu dan, gij koningen handelt verstandiglijk, laat u tuchtigen, gij rechters der aarde!" Daar wordt dus hunne onderschikking onder des Heeren juk hun voorgesteld.

Alzoo houdt Paulus aan de Kerk de roeping voor tot gebed ook voor de Overheden, opdat deze door de genade Gods geleid en geleerd, hare functie zullen vervullen voor de komst van het Godsrijk. Onze Belijdenis geeft daaraan uitdrukking door haar op te dragen „de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst", dezen te handhaven, in stand te houden. En met dezen Overheidsplicht brengt dan ook de apostel het gebed der gemeente in onmiddellijk verband. Nimmer zou de apostel de voorbede der gemeente met de verkondiging des Evangelies in zoo innige betrekking hebben gebracht, indien hij er niet van overtuigd ware geweest, dat op de Overheid, krachtens den Woorde Gods, de roeping was gelegd te waken ook voor Gods Kerk.

Wanneer aan de Overheid de haar van Godswege opgelegde bemoeienis met het geestelijk leven des volks in het algemeen wordt ontzegd en daarom dus ook van haar niet meer geëischt kan worden de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst, dan doet daarmede eene leer hare intrede, die den Staat feitelijk maakt tot een „état athée" en aan de gemeente zou daarmede ook ontvallen zijn de grond tot voorbede voor de Overheid en allen, die in hoogheid zijn.

DE HEILIGE KERKEDIENST EN HET GEESTELIJK LEVEN.

XIII.

1 Tim. 1 : 17. *Den Koning nu der eeuwen, den onverderflijken, den onzienlijken, den alleen wijzen God, zij eere en heerlijkheid in alle eeuwigheid, Amen.*

Zoo zijn wij dus nu genaderd tot de beschouwing der woorden van het gravamen, dat op de Synode der „Gereformeerde kerken" van 1905 geleid heeft tot de aantasting der historische Belijdenis onzer Nationale Kerk. Zij werden als in strijd met den Woorde Gods geschrapt. Daarmede wordt dus feitelijk tevens over de houding en gedragingen der Vaderen in de dagen van den vrijheidsoorlog en tevens over heel de actie der Reformatie met betrekking tot deze taak der Overheid een afkeurend vonnis uitgesproken. Het zou alles geschied zijn in strijd met den Woorde Gods!

Deze daad der Synode van 1905 is in den grond eene veroordeeling van de geheele politieke gedragslijn, die tot de bevrijding van het Spaansche juk heeft geleid. Van Roomsche zijde kan zulk een vonnis natuurlijk met volle instemming worden begroet. En als concessie van het nageslacht der Geuzen kon het een stap zijn om tot eene innige samenwerking den weg te banen. In den diepsten grond werd met deze schrapping de worstelstrijd der Vaderen als met den Woorde Gods in onverzoenlijke tegenstelling veroordeeld. Op zichzelf moest deze consequentie reeds tot nadenken hebben gebracht. Doch daarvoor scheen niemand oog te hebben. Daarbij kwam nu, dat in den loop des tijds de gevolgen, die met dit aantasten der Belijdenis gepaard gingen, steeds verderfelijker bleken dan men verwacht had. Reeds daarom is het volstrekt noodig om het dogma, dat hierbij in het geding is, nauwkeurig te toetsen.

En het zal thans blijken, of de Vaderen dan wel de Synode der gescheiden „Gereformeerde Kerken" van 1905 in den weg

des Woords hebben gewandeld. De vraag naar den eisch van Gods Woord hebben wij daartoe te beschouwen objectief en buiten alle verband met de historische omstandigheden.

Wij weten, dat de Vaderen door de nooden van het land gedwongen, oorlogsmaatregelen hebben moeten nemen, die uit hunne beginselen niet, maar uit de omstandigheden, waaronder zij verkeerden, wel zijn voortgesproten. En het is ons ook gebleken, dat de rechtsorde, waaronder zij leefden, van de onze zeer veel verschilt en dat het tot allerlei dwaasheden leiden moet dit voorbij te zien. Het is met de rechtsorde als met vrijwel elk levensgebied. Wij kunnen niet doen, als ware er niets veranderd in het volksleven, als leefden wij onder de levensvormen der Vaderen. Doch het gaat onder dit al louter om den eisch van Gods Woord te mogen kennen in objectieven zin, afgezien van elken tijd, ook van dien, waarin wij leven.

Het bleek ons, dat onze Belijdenis met den Woorde Gods overeenstemt, wanneer zij uitspreekt, dat de Overheid niet alleen den plicht heeft te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst. Daarop nu geeft zij eene nadere toelichting om duidelijk te maken welk doel daarbij op den voorgrond staat. Zooals bekend is, heeft de Synode van 1905 hierin willen lezen, dat de Overheid tot taak zou hebben desnoods met gewelddadige machtsmiddelen het geestelijke leven des volks te overheerschen, terwijl er duidelijk geschreven staat, dat zij de hand heeft te houden aan den heiligen Kerkedienst. En dan volgt daarop in den oorspronkelijken tekst [1]), zooals die voor 1619 reeds gangbaar was en ook door de Dordtsche Synode van dat jaar onveranderd werd behouden, dat de handhaving van den heiligen Kerkedienst daarom moest geschieden „pour oster et ruiner toute Idólatrie et faux service de Dieu", d.w.z. om weg te nemen en te ruïneeren alle afgoderij en valschen dienst Gods".

Dit doel staat in direct verband met de handhaving van den heiligen Kerkedienst. In de staatkundige voorstelling der Confessie is het dus zóó: de Overheid heeft de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst, om alzoo weg te nemen en te ruïneeren alle afgoderij en valschen dienst Gods. Eenerzijds was het taak der Overheid krachtens het haar gegeven zwaardrecht de boozen te straffen en de vromen te beschermen. En de tweede taak der Overheid bestond in de handhaving van den heiligen Kerkedienst, want om afgoderij en valschen godsdienst uit te roeien, waren de geweldmiddelen, waarover de

---

[1]) Zie daarover blz. 149—155.

Overheid beschikte, in de eerste plaats krachtens Gods Woord niet aangewezen, noch ook doeltreffend, omdat zij het innerlijke leven niet konden bereiken, laat staan veranderen. De Heere Jezus heeft immers gezegd: „Vreest niet voor degenen, die het lichaam dooden en de ziel niet kunnen dooden, maar vreest veelmeer hem, die beide, ziel en lichaam, kan verderven in de hel".

Daarvan waren de Vaderen dus wel overtuigd, dat geweldmaatregelen en ketterdooding, brandstapel noch schavot, middelen mochten en konden zijn, waarvan de Overheid zich in haar bemoeiing met het geestelijk leven des volks had te bedienen. En in art. 36 staat dus, wij hebben dit aangetoond, van zulke gewelddadige maatregelen ook niets. Er staat wel, dat de Overheid de hand heeft te houden aan den heiligen Kerkedienst, opdat Gods Kerk hare roeping in het volksleven zou kunnen volbrengen. De roeping dier Kerk wordt omschreven als „le sacré Ministère", dat in de eerste en de voornaamste plaats noemt „den dienst des Woords". Van de ware prediking van Gods Woord hing naar der Vaderen oordeel de geestelijke cultuur af. Onder de wapenrusting van den Christen en dus ook van de gansche Kerk, behoorde: dat zij was omgord met de waarheid en aangedaan had het borstwapen der gerechtigheid. Hare voeten waren geschoeid „met bereidheid van het evangelie des vredes". Het schild des geloofs nam zij aan en den helm der zaligheid. En bij alle deze wapenen kwam dan „het zwaard des Geestes, hetwelk is Gods Woord'. Van dat Woord verwachtten de Vaderen alleen de komst van Gods Koninkrijk onder het volk.

Zoo zegt William Perkins, de beroemde Hoogleeraar van de Universiteit van Cambridge: „Het Woord van God is de groote kracht in het menschenhart tot bekeering en verandering, ook al wordt het gesproken door den mond van een sterfelijk mensch. Die kracht ligt niet in den man, die het spreekt, doch in de woorden zelf. En als zij dan in die woorden ligt, waarom zijn dan andere woorden, die een mensch spreekt, niet van dezelfde kracht? De kracht van Gods Woord, zoo antwoordt Perkins, komt niet daarvan, dat het een woord is, louter uitgesproken door den mond des menschen, want dan is het een doode letter. Doch zij komt van de machtige werking des Geestes, die er krachtens Gods belofte mee gepaard gaat, wanneer het wordt geuit, gelezen en verstaan. Wanneer die werkzaamheid des Geestes wordt weggenomen, al wordt dan ook het Woord duizend jaren gepredikt, dan zal het zonder vrucht zijn. Gods Woord is machtig, wijl het

gepaard gaat met de werking des Heiligen Geestes". [1])

Zoo hebben alle Gereformeerden slechts geloofd in de kracht van Gods Woord, gepaard met Gods Geest. En toen de Reformatie doorzette, vond zij het maatschappelijk leven, zooals dit tijdens de Middeleeuwen en onder den invloed der middeleeuwsche Kerk was geworden. En zij hadden ook gezien, hoe de prediking van dat Woord een wondere kracht zich bewees in de omzetting van het sociale bewustzijn. Dus lag het voor de hand, dat zij niet op brandstapels en schavotten, welker gruwelijke geuren zij zich met ontroering herinnerden, hunne hope vestigden, maar op het Woord des levens, dat de Kerk Gods had doen herrijzen uit haar graf en bevrijd van alle banden des vleesches.

Dat Woord was immers toevertrouwd aan Gods Kerk, die zelve door het onvergankelijk zaad des Woords geboren was, maar ook uit en door en bij dat Woord leefde en daarmede hare roeping vervulde in de wereld. En nu ligt het voor de hand: zooals zij de roeping der Overheid zag in het licht van haar eigen eindbestemming, die Overheid kende als de van God verordineerde macht, die het maatschappelijk leven, ondanks het zondeverderf en de ongerechtigheid, had mogelijk te maken door het haar verleende zwaard, zoo zag de Kerk ook, dat die Overheid daarom ook voor Gods Kerk had te waken, haar te beschermen en te handhaven, opdat zij hare functie door de verkondiging des Woords zou kunnen volbrengen.

Uit Gods Woord is het duidelijk, dat van den val af de historie staat in het teeken van de albeheerschende antithese tusschen God en de machten der duisternis. De Kerk Gods schouwt de historie bij het licht van het woord in het paradijs tot de slang en de gevallen Eva en in haar tot het gansche menschelijk geslacht gesproken: „Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouw en tusschen uw zaad en tusschen haar zaad". In het licht van den gruwel dier vijandschap verschijnt de werkelijke geschiedenis.

In dat historische proces is nu de degeneratie van het godsdienstig leven de eeuwen door de bron van alle antigoddelijke, maar ook daarom van alle afgodische drijfkracht. God blijft echter in dat zondeproces zich richten tot de menschenziel: „Overmits hetgeen van God kenlijk is en hen openbaar is, want God heeft het hun geopenbaard". In Hem leven

---

[1]) *A discourse of the damned art of Witchcraft. So farre forth as it is revealed in the Scriptures,* London 1651, T. III. fol. 632.

wij en bewegen ons en zijn wij. Doch zich uitgevende voor wijzen, zijn wij dwaas geworden en hebben de heerlijkheid des onderflijken Gods veranderd in de gelijkenis eens beelds van een verderfelijk mensch en van gevogelte en van viervoetige en kruipende gedierten.

In den mensch leeft de drang af te zien van den Schepper en op te zien tot de schepselen. De gansche cultuurgeschiedenis draagt daarvan de merkteekenen. En dit verschijnsel kan grove, maar ook fijne vormen aannemen, zich in stoffelijke dingen voorstellen, maar ook in begrippen en ideeën. Daar is niets, dat wij menschen moeilijker leeren, dan ons vast te houden, ziende den Onzienlijke, daar wij altijd geneigd zijn aan te zien wat voor oogen is.

Daarmede nu is in de eerste plaats de eere van Gods Wezen gemoeid, verschijnt de menschheid in de ontwrichting van haar anti-goddelijk streven. Maar daarom laat dan ook in het proces der openbaring de Heere zijn goddelijk licht opgaan, opdat zijne Kerk de diepe tegenstellingen tusschen Gods souvereine majesteit en het gevallen schepsel zal kennen. Zoo zegt dan ook de Wet, nadat de Heere zijn recht op het volk heeft verklaard als gegrond in zijne verlossende daden: „Gij zult geene andere goden voor Mijn aangezicht hebben. Gij zult u geen gesneden beeld, noch eenige gelijkenis maken van hetgeen boven in den hemel is, noch van hetgeen onder op de aarde is, noch van hetgeen in de wateren onder de aarde is. Gij zult u voor die niet buigen, noch hen dienen".

Daarmede wordt het geloof in andere goden afgesneden, want met de erkenning van den eenigen, waarachtigen God verdraagt zich het geloof aan andere goden niet. Het geloof aan andere goden sluit Jesaja's belijdenis uit: „Ik, Ik ben de Heere en er is geen Heiland behalve Mij".

En zoo ook kan er van een gesneden beeld, van eene afbeelding Gods, van een vereering Gods op andere wijze dan Hij in zijne Woord bevolen heeft, daarom geene sprake zijn, omdat het geestelijk Wezen in zijne absoluutheid niet kan worden afgebeeld.

Wie van God een beeld zou maken, tast daarmede het goddelijke Wezen zelf aan, trekt dit neder uit de spheer van zijne onzienlijke goddelijke heerlijkheid en vernedert het in de eindige vormen van het stoffelijke. Daarom zegt Jesaja: „Bij wien dan zult gij God vergelijken? of wat gelijkenis zult gij Hem toepassen? ja, bij wien zal de mensch Hem vergelijken dien Hij gelijk zij?" Door de gansche Heilige Schriftuur gaat een vernietigend Godsoordeel over alles, wat zweemt naar

afgoderij, daar de majesteit des Heeren, de aanbiddelijke heerlijkheid van zijn geestelijk Wezen er door aangetast en van zijne eere beroofd wordt.

En nu ligt het voor de hand, dat de Kerk in de eerste plaats door de prediking van het Woord de roeping heeft Gods souverein Wezen, zooals het in zijn eigen Woord geopenbaard werd, te prediken en in den eeredienst daarvan te doen blijken, dat God een Geest is, zooals onze Belijdenis zegt: „een eenvoudig geestelijk Wezen". De prediking der Kerk heeft dus de strekking het licht van Gods Geest te doen opgaan over Gods souvereine majesteit, zoowel als over des menschen verknochtheid aan het creatuurlijke, dat op deze wijze in ons leven de plaats van God inneemt.

Maar daarnaast staat nu ook, dat de Overheid op haar terrein eveneens een taak heeft met betrekking tot de Godsvereering. Op haar gebied, want zij heeft niet te treden in hetgeen der Kerk is. De Overheid heeft van doen met wat in het openbaar in het maatschappelijk leven des volks geschiedt. Ook over hetgeen in het innerlijke des menschen leeft, gaat haar macht en oordeel niet. Doch zooals zij door haar bemoeiingen met het onderwijs op de volksopvoeding invloed oefent, zoo gaat hare invloedsspheer ook uit over het publieke leven. En ook voor dat publieke leven geldt en moet dus ook norm zijn voor de Overheid: „Den Koning nu der eeuwen, den onverderfelijken, den onzienlijken, den alleen wijzen God zij eere en heerlijkheid in alle eeuwigheid, Amen".

Geen overheidspersoon ontkomt aan de roeping in dit loflied op Gods souvereine heerlijkheid weggelegd. Hoe zou onder een Christelijk volk de Overheid openbare afgoderij en valschen godsdienst mogen dulden, waardoor op zoo in het oog vallende wijze juist de Heere, de eeuwige Schepper van de einden der aarde, wordt aangetast in de eere van zijn goddelijk Wezen, waardoor Hij, die de eeuwige Geest is, wordt neergetrokken in het stof en aldus beroofd van zijne souvereine heerlijkheid en majesteit! Hij kan Zijne eere aan geen ander geven. Maar dan kan en mag ook de Overheid niet toelaten, dat onder haren skepter Gods eere aangerand wordt.

Daaruit volgt dus, dat de Overheid uit het openbare leven, waarover hare zeggingschap gaat, heeft te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst en alles wat Gods heiligen Naam in zijne heiligheid bezoedelt en bevlekt. Om het volk op te voeden tot eene levensgezindheid, die wezenlijk menschwaardig is, heeft de Overheid Gods Kerk in haren arbeid te steunen, opdat het Woord van God onder en door

het volk wordt gekend. En zoo ook heeft zij mede te werken aan eene waarachtige volksverlichting onder het licht, dat God zelve heeft ontstoken. Doch dit zou zij niet kunnen doen, indien zij in het openbare leven alle vormen van afgoderij en valschen godsdienst welig laat tieren, om alzoo den zelfden heiligen Kerkedienst, dien zij moet bevorderen, te laten tegenwerken onder haar eigen bescherming.

De gebondenheid der Overheid aan de souvereine heerlijkheid Gods sluit noodzakelijk in zich de bescherming van Gods Kerk als opvoedingsinstituut voor het volk, opdat dit door Gods Woord geleid, zijne tijdelijke en eeuwige roeping zal gehoorzamen. Maar diezelfde gebondenheid eischt van haar, dat zij uit het publieke leven verbant alle afgoderij en valschen godsdienst. Dat is de eisch, door Gods Woord gesteld aan de Christelijke Overheid.

Reeds op dezen grond is het besluit der Synode van de „Gereformeerde kerken" van 1905 om uit de Belijdenis de befaamde woorden te schrappen, een vergrijp aan de souvereine Majesteit en de eere van het goddelijk Wezen, een aanranding tevens van de taak en bevoegdheid der Overheid, gelijk haar die krachtens Gods ordinantie toekomt.

Door de schrapping dezer woorden leverde zij de volksgemeenschap over aan de willekeur en de rechteloosheid met betrekking tot die beginselen, waarin de uitgangen des levens liggen ook voor de volken. En nooit heeft een Christelijke Kerk van zulk eene Staatsbeschouwing belijdenis gedaan, ook niet kunnen doen, omdat zij in het Woord Gods, dien ten gevolge ook in de geschiedenis der Kerk, nimmer had geleerd, dat de geestelijke ontwikkeling des volks onttrokken mag worden aan het souvereine gezag van God den Heere zelven, die immers daarom de Overheid instelde, opdat Gods Koninkrijk zal opkomen uit het historische proces, dat de menschheid doorloopt.

GODSDIENSTVRIJHEID EN WERING VAN AFGODERIJ EN VALSCHEN GODSDIENST.

XIV.

1 Tim. 1 : 17. *Den Koning nu der eeuwen, den onverderflijken, den onzienlijken, den alleen wijzen God, zij eere en heerlijkheid in alle eeuwigheid, Amen.*

De Overheid heeft dus in het historisch proces, dat de menschheid doorloopt, in de eerste plaats deze functie: de voorwaarden te scheppen, die het gemeenschapsleven der menschen mogelijk maken en deze in stand te houden. Zonder eene geordende gemeenschap is de Kerk niet mogelijk. Om deze Overheidsfunctie uit te oefenen gaf God haar het zwaard in de hand.

Daarbenevens rust op haar de taak „de hand te houden aan den heiligen Kerkedienst", opdat het volk onder den gestadigen invloed van Gods Woord zal worden opgevoed en zedelijk geleid in banen, met de normen van Christus in overeenstemming, die tevens de waarachtige en rein menschelijke normen zijn. Het volk is ook als geheel geroepen den Koning der eeuwen, den onverderfelijken, den onzienlijken, den alleen wijzen God eere en heerlijkheid toe te brengen door de wijze, waarop het als volk leeft naar den eisch des Woords. Die handhaving van den heiligen Kerkedienst heeft de strekking zulk een zedelijk levensideaal aan het volk bij te brengen. Doch dan ligt het voor de hand, dat de Overheid bij deze positieve taak ook de roeping heeft afgoderij en valschen godsdienst tegen te gaan, door deze Godsonteering van haar gebied, dus uit het openbare leven, te weren.

Dit beteekent dus niet, dat zij de menschen, die in hun hart afgoden dienen, de Godheid verstoffelijken, valschen godsdienst aanhangen, in hunne huizen en samenkomsten heeft te vervolgen. En het beteekent ook niet, dat zij de godsdienstvrijheid heeft aan te tasten. Want al zou zij dit willen, zooals het in den loop der eeuwen menigmaal werd nagestreefd,

dan gaat dit toch wezenlijk haar vermogen te boven. De gemeenschap, die de mensch met de Godheid oefent, ook de wijze, waarop de mensch daaraan uiting geeft, wordt bepaald door zijnen innerlijken levensgang, die alleen God zelve door zijne wederbarende daden veranderen kan.

Voor de Overheid is de mensch naar zijn geestelijk wezen in directen zin onbereikbaar. Deze vrijheid van godsdienst moet daarom voor de Overheid onaantastbaar blijven, omdat zij krachtens Gods bestel buiten de machtssfeer der Overheid valt.

Maar de eere Gods, wiens dienaresse de Overheid is, verbiedt haar op het terrein harer werkzaamheid, die zich uitsluitend uitstrekt over het openbare leven, afgoderij, valschen godsdienst en al wat de eere en de heerlijkheid van den Koning der eeuwen aantast, te dulden. Met dat doel heeft zij het Woord Gods, dat aan de Kerk werd toebetrouwd, te bevorderen, opdat door het licht van dat Woord de duisternis, die in afgoderij en valschen godsdienst werkt, zal worden verdreven.

De Overheid heeft dus de volksverlichting door den heiligen Kerkedienst te bevorderen. En hoe zou daarvan sprake zijn, indien zij als Overheid bij de vervulling van haar ambt zich door dat licht niet liet leiden? Op haar rust daarom de plicht dat Woord te onderzoeken. Zooals zij bij hare wetgeving toch ook niet zonder onderzoek der stof te werk gaat, zich daarbij laat voorlichten, zoo heeft zij naar het licht van Gods Woord te vragen bij de volbrenging van haar gansche ambt, desnoods zich door de Kerk te laten voorlichten. Zij heeft zich te buigen onder den Koning der eeuwen en door de gehoorzaamheid aan zijn Woord Hem eere en heerlijkheid toe te brengen. Dus kan en mag zij in het openbare leven, dat onder overheidsbestel ligt, geen afgoderij en valschen godsdienst dulden, omdat deze in het Woord met grooten nadruk verboden zijn.

Met het oog daarop hebben dan ook de Vaderen der Confessie zich beroepen op de voorbeelden der godzalige koningen van Israël, op een Asa, die deed wat recht was in de oogen des Heeren, gelijk zijn vader David en die wegnam de schandjongens uit het land en wegdeed alle drekgoden, die zijne voorgangers gemaakt hadden. Toch was deze reiniging van Asa en zijn zoon Josaphat maar betrekkelijk en niet consequent doorgevoerd, daar de hoogten niet werden weggenomen.

Ingrijpender was het optreden van Josia, 2 Kon. 23, die een verbond voor des Heeren aangezicht maakte om den Heere na te wandelen, zijne geboden en getuigenissen en inzettingen

met ganscher harte en met ganscher ziele te houden onder bevestiging der woorden des Verbonds, die in Gods boek geschreven waren. Alle gereedschap voor den dienst der afgoden ruimde hij uit den tempel weg, verbrandde dit buiten Jeruzalem, ook de Chemarim schafte hij af en alle beelden, zooals hij ook alle ontuchtige eerediensten verbood, hunne priesters wegbande en de diensten op de hoogten onmogelijk maakte, de zonnepaarden deed hij verdwijnen.

Zoo heeft Josia op principieele wijze getracht, hetgeen in onze Belijdenis staat, het weren en uitroeien van alle afgoderij en valschen godsdienst, door te voeren. Uit den aard der zaak moeten wij daarbij de groote sociale verschillen in het oog houden tusschen Israël in die dagen en den tijd, waarin wij nu leven.

De absolute eenheid van het volk in Josia's dagen geeft aan den koning niet slechts andere bevoegdheden en machtsmiddelen, maar ook eene andere functie in de maatschappij. De theocratische verhoudingen gaven ook den eeredienst een andere plaats in de maatschappij dan na Christus' verschijning onder de volken wordt aangetroffen. Doch dit doet niet af aan het feit, dat hetzelfde beginsel, dat deze vrome koningen gedragen heeft bij hun reformatorisch streven, nog evenzeer voor de Overheid van kracht is.

Zij werden daardoor bewogen, dat zij hunne roeping kenden om den Koning der eeuwen, den onverderfelijken, den onzienlijken en alleen wijzen God, eere en heerlijkheid toe te brengen. Gods Woord, zooals zij dit kenden, eischte dit van hen in de tijden en omstandigheden, gelijk zij die beleefden. En hoewel na Christus' verschijning er voor een theocratischen Staat geene plaats meer overbleef en met de opkomst der Kerk zich in den Staat de gemeente van Christus als zelfstandige sociale grootheid in de maatschappij organiseerde, bleef toch, waar het Kruis de zege wegdroeg, diezelfde eisch onveranderlijk staan, dat de Overheid den Koning der eeuwen eere en heerlijkheid te brengen had door het bewijzen van gehoorzaamheid.

En hoewel de Staat geen macht heeft om de harten der menschen te veranderen, heeft hij toch wel macht en ook roeping afgoderij en valschen godsdienst uit het openbare leven weg te houden, al beteekent dit niet, dat er geene afgodendienaars en menschen met valschen godsdienst meer zullen overblijven.

Omdat Staat en maatschappij in oud Israël nog ongescheiden waren, werden ook de Staatsbevelen autocratisch, dictatoriaal gegeven op allerlei maatschappelijk gebied, waarover des tijds onder geheele andere cultureele verhoudingen, de Staat zeg-

gingschap had naar de heerschende rechtsorde. Doch hoezeer de cultureele omstandigheden andere waren, het beginsel blijft desalniet te min onveranderlijk.

En zoo hebben nu ook onze Vaderen op hunne wijze en onder de rechtsorde, waaronder zij verkeerden, van de Overheid geëischt, dat zij niet zou dulden, dat de eere Gods werd aangerand door eene in het openbaar uitgeoefende afgoderij en valschen godsdienst.

Dat zij daarbij uitsluitend Rome op het oog hadden, ligt voor de hand, doch doet aan het beginsel als zoodanig niet af. Zij eischten van de Overheid het weren en uitroeien van afgoderij en valschen godsdienst, ook dan, als de Overheid zelve nog de Roomsche religie bleef handhaven. Zij riepen de Overheid op om onderscheid te maken tusschen afgoderij en valschen godsdienst eenerzijds en den dienst des eenigen en des waarachtigen Gods anderzijds. En zoo vorderden zij ook van de Roomsche Overheid onderwerping aan des Heeren getuigenis.

Het treffendst voorbeeld daarvan heeft ons Calvijn zelve nagelaten in zijn begeleidend schrijven bij de aanbieding der *Institutie* aan den Franschen koning. Hij verdedigt zich daarin tegen de beschuldiging als zou de Reformatie nieuwlichterij zijn, wijst zulk een wanbegrip af en roept des konings bescherming aldus in: „Maar grootmachtigste Koning! Uwe majesteit moge het betamen hart en oor niet af te wenden van zulk eene rechtvaardige bescherming in zulk een gewichtige zaak. Want het is hierom te doen, hoe Gods eer op aarde zal gehandhaafd worden, hoe Gods waarheid hare waardigheid behouden zal, het Rijk van Christus onaangetast zal blijven. Dit is voor Uwe Koninklijke majesteit eene zaak, die waardig is verhoord te worden en voor uw rechterstoel gebracht te worden, daar de overweging daarvan den waren koning toekomt, namelijk dat hij bekenne, dat hij in de regeering zijns rijks een dienaar Gods heeft te zijn. Hij regeert geen koninkrijk, draagt veeleer een moordenaarsregiment, die niet zóó regeert, dat daarin veeleer Gods eere wordt gediend. En hij dwaalt ten zeerste, die eene duurzame welvaart in het koninkrijk verwacht, dat met den skepter Gods, dat is met Zijn Woord, niet geregeerd wordt".

En om den koning, wiens gezindheid Calvijn niet onbekend was, dit alles op het hart te binden, legt hij er nadruk op, dat de armoede en de nederigheid van het gereformeerde volk, dat zich voor God als ellendige zondaren kent, en door de hooggevoelende massa dikwijls veracht wordt, dat als vuil en

uitvaagsel wordt gescholden, toch voor den koning geen grond kan zijn hun geen recht te doen.

Doch wat de leer der waarheid aangaat, die is boven alle heerlijkheid en alle geweld der wereld verheven en onoverwinnelijk, omdat zij niet „de onze, maar des levenden Gods en zijns Gezalfden is, die de Vader tot een Koning gesteld heeft". En nu was het Calvijn bekend, dat van de zijde der Roomsche Kerk hij en de zijnen als ketters werden gescholden, als menschen, die Gods Woord bedriegelijk voorstelden, dat zij als de ergste vervalschers werden uitgekreten. Maar de koning Frans I had dan nu in deze zijne *Institutie*, als in eene belijdenis, de gegevens, die hem tot oordeelen in staat konden stellen.

Calvijn ging dus van een geheel andere voorstelling der Overheid uit dan die door het hedendaagsche neo-Calvinisme geleerd wordt. Hij riep de Overheid op, hoewel de Roomsche heerschappij in Frankrijk nog onbeperkt was, en ook de koning zelve onder de macht der Roomsche kerk stond, om aan de waarheid van Gods Woord recht te doen en paal en perk te stellen aan „de zielennood", die een ondergang en verwoesting der Kerk ten gevolge moest hebben.

Doch ook hierbij had Calvijn slechts op het oog het gebied, waarop de Overheid hare taak had uit te voeren. Alzoo hebben ook onze Vaderen de vrijheid van godsdienst aanvaard, hoewel zij zeer terecht van de Overheid hebben gevorderd, dat zij uit het openbare leven zou weren al wat naar den Woorde Gods als afgoderij en valsche godsdienst moest worden geweerd, terwijl zij anderzijds van diezelfde Overheid vorderden de handhaving van den heiligen Kerkedienst als het van God verordineerde middel tot de uitroeiing daarvan. De Gereformeerde Kerk heeft daarom in tegenstelling met Rome steeds op de bres gestaan voor volksopvoeding en ware volksverlichting.

Merkwaardig is dan ook, hoever zij in dezen gingen. Daarvan geeft Trigland een treffend exempel. Hij komt er met grooten nadruk tegen op, dat de Remonstrantsche leer in de Kerk zou mogen worden geduld, daar zij bevonden wordt „tegen Godes Heylighe Woord directelijck te strijden". Bovendien was van zulk eene houding geen voorbeeld te vinden in de geschiedenis, „waer mede men bewijse sulcx gheoorloft te zijn", al wilde men alles doen „om vredeswille wat eenighsins met goeder conscientie kan geschieden". En dan gaat Trigland voort ons te vertellen, hoe hij tegenover de vrijheid der conscientie stond en hoever hij deze uitstrekte. Ik zal zijn eigen woorden geven: „Nochtans en willen sy *daerom over*

der Remonstranten conscientiën niet heerschen, want sy weten, dat niemand macht heeft over de conscientiën, als God alleen; ende daerom en *dwingen sy hen niet te gheloven anders alsse doen*. Willen de Remonstranten de waerheyt gheen plaetse geven, *dat sy ghevoelen, so als sy konnen*, maer ondertusschen den gereformeerden kerken niet en beroeren".

Hier is het duidelijk, dat Trigland er niet aan denkt de vrijheid der conscientie aan te randen. Waar het op aankomt, is, dat hij den Remonstranten geen plaats toekent in de Gereformeerde Kerk. Doch alleen daarom moet deze hen uitbannen, omdat zij met de leer der Kerk niet overeenstemmen. Maar daarbij blijft Trigland niet staan. Hij voegt er aan toe: „*De Papisten, Mennonisten, ende Lutherschen, en werden niet ghedwonghen in hare conscientien, ofte beswaert anders te ghevoelen, ofte leeren als sy doen, alleenlijck worden hare dwalinghen met Godes Woord wederleydt, ende de goede Ghemeynten voor deselve ghewaerschouwt, 't welck insgelijcx alle valsche leere moet gedaen worden*".

Hier wordt het onomwonden door een man als Trigland geleerd, dat de vrijheid der conscientie zoover gaat, dat alle geweld aan de conscientie door hem wordt veroordeeld, aan de vrijheid om te gelooven wil hij niet geraakt zien. En ook doet hij niet te kort aan de vrijheid om te leeren. Zij mogen leeren, zooals zij dit meenen te moeten doen, terwijl de Kerk de roeping heeft met Gods Woord de dwalingen tegen te staan en elke valsche leer te bestrijden. En de Kerk Gods heeft ook den plicht de handhaving van den heiligen Kerkedienst toe te passen.

Aldus zegt Trigland: „Daer wel opstaet te letten, opdat de eersame Magistraten niet yetwes rigoreus voor nemen teghen de oude ghetrouwe Dienaren, die in de hitte des daeghs hebben ghearbeyt, de lasten hebben gedraghen, haer goet en Vaderlandt om de Religie verlaten, ende in dese langhdwrighe oorlogen het landt ende de ghemeynten zijn getrouwe geweest, ende dat om eenigher jongher gesellen wille, die in dese jammerlijcke verwerringen hebben ghestelt" [1]).

En dat Trigland weet, dat wij te doen hebben met politieke daden en dat de vrijheid der religie ook door hem wordt voorgestaan, moge uit deze woorden blijken over de Remonstrantsche kwestie: „Als voor eerst, hoe dat sy *om hare Religie niet vervolght en worden*, dat is, dat de Placcaten teghen haer

---

1) Zie *Opscula Jacobi Triglandi*, enz. 't Amstelredam 1640, I, *Van de vijf Artyckelen ende vande Moderatie* (1639) fol. 10.

gemaeckt ende de Proceduren daerop volghende, niet en zijn aenghestelt, omdat de Remonstranten *dese of ghene Religie hebben met de Ghereformeerde Religie strijdende,* maer om datter saken onder loopen, die de Politie ende den staet des Landts raken". Het is dus Trigland wel bekend, dat er, hoewel de vrijheid van religie aanvaard werd door de Kerk, er daarbenevens eene rechtsorde bestond, welker handhaving tot de bevoegdheid der Overheid behoorde [1]).

Er waren allerlei verkeerde politieke daden gedaan, ons uit de Vaderlandsche geschiedenis uit den tijd der waardgelders bekend. Daaruit kwamen politieke moeilijkheden voor de Remonstranten op, maar niet uit hun leer of religie. „Daer zijn", zoo zegt Trigland, „soo veel Secten in dese Landen, die alle met de Gereformeerde Religie stryden, ende den selven gront der Leere hebben met de Remonstranten, *die doch in goede vrede gelaten worden.* Waer het eygentlijcke om de Religie, zoo moeste dien Secten oock deselve verhinderinghe in hare Gods-diensten worden ghedaen". Zoo legt Trigland uit, dat de moeilijkheden der Remonstranten hiervan het gevolg zijn, „datter yet Politijcks onder liep".

En, zegt Trigland zoo is het ook het geval geweest met de Papisten: „Isset puur ende alleenlyck om de Religie geschiet? Sijn dan de voorgaende Regenten Tyrannen ende Conscientidwinghers geweest ten aensien van de Papisten? Als de Papisten openbaerlijck by forme van seditie haren Godsdienst souden willen oefenen", dan natuurlijk was er sprake van onderdrukking van het oproer, „om alle muyterye ende perturbatie van den staet der Landen te voorkomen' [2]). Het was niet, omdat er geen vrijheid van religie was. „'t Is om *haer lieder Religie eygentlijck niet, maer om dat anders den staet des landts niet en kan gheconserveert worden".*

Uit deze beschouwingen van een zoo grondig kenner der vraagstukken als Jacobus Trigland blijkt, dat de Vaderen onder de geschrapte woorden der Confessie niet hebben gedacht aan maatregelen van geweld, maar beleden, dat de Overheid om de eere en heerlijkheid van den Koning der eeuwen geroepen was tot handhaving van den heiligen Kerkedienst, dat zij er niet aangedacht hebben de vrijheid der religie aan te randen, als zij van de prediking des Woords verwacht hebben „wering en uitroeiing van afgoderij en valschen godsdienst". Doch omgekeerd begrepen zij, dat de erkenning

---

1) Trigland, a.w. fol. 697.
2) a.w. fol. 696a.

van de religie-vrijheid in zich sloot alle afgoderij en valschen godsdienst uit het publieke leven te weren om de eere Gods en om den vrede in den Staat.

Trigland leert dus op eene onwedersprekelijke en klare wijze, dat het dogma door de Vaderen geheel in overeenstemming met de woorden der Confessie werd begrepen. En zij stonden daarbij volkomen in het licht van Gods Woord.

Het ligt trouwens voor de hand, dat als de Overheid, hare roeping verzakend, van het publieke erf afgoderij en valsche godsdienst niet weert, daarmede conscientie- en godsdienstvrijheid juist worden aangerand. Daarmede toch zou zij noodzakelijk moeten toelaten, dat allen, die God willen dienen in overeenstemming met Zijn eigen heilig Woord, door de afgoderij op het publieke erf vrijelijk mogen worden geërgerd en in hunne diepste gevoelens straffeloos mogen worden gekrenkt. Zoo zou de nalatige Overheid de oorzaak worden, dat zij, de losbandigheid vrij spel latend, de ware godsdienstvrijheid aantastte en de vrijheid der conscientie bezoedelde. Daarom behooren processies, die toch wezenlijk godsdienstoefeningen in het openbaar zijn, geweerd te worden van den publieken weg, daar door deze openbaarheid de wezenlijke godsdienstvrijheid in het gevaar wordt gebracht en de conscienties der menschen geweld wordt aangedaan in alle streken met een gemengde bevolking.

MEDEARBEIDER GODS.

XV.

Lukas 10 : 18. *En Hij zeide tot hen: Ik zag den Satan als een bliksem uit den hemel vallen.*

De Schrift teekent ons de wereldgeschiedenis als een ontroerend drama, als eene worsteling van God met de machten der duisternis, die ten laatste in een geweldigen geestelijken kamp ten ondergang worden gedoemd. Geen wonder, dat menig episch dichter door de aanschouwing van dit geweldig, de gansche menschheidsgeschiedenis bewegend, proces, zich geinspireerd gevoeld heeft en een Da Costa deed zingen:

„Gij waart het, God en mensch, ontzagbre Emmanuel,
Ontzondiger der Kerk, Verpletteraar der Hel!"

In Christus worden in beginsel dood en hel overwonnen. In Zijn kruis en opstanding draagt Hij de zege weg. Maar daarmede wordt dan ook tevens het oog van Gods Kerk ontsloten voor den eeuwigen triumph, die zal worden behaald, wanneer de profetie vervuld wordt: „Ziet, Hij komt met de wolken en alle oog zal Hem zien, ook degenen, die Hem doorstoken hebben". Christus is verhoogd, ontving een naam boven allen naam, opdat in den naam van Jezus zich zou buigen alle knie der genen, die in den hemel en die op de aarde zijn en die onder de aarde zijn en alle tong zou belijden, dat Jezus Christus de Heere zij, tot heerlijkheid Gods des Vaders.

Daarvan heeft de Heere Jezus geprofeteerd, toen zijne discipelen tot Hem terugkeerden, nadat Hij hen twee en twee had uitgezonden, zeventig te zamen, om het Koninkrijk Gods te prediken. En zoo waren zij uitgegaan met zijn Woord. „Wie u hoort", zoo zeide Jezus, „die hoort mij, wie u verwerpt, die verwerpt mij en wie mij verwerpt, die verwerpt Dengene, die mij gezonden heeft". De Heere Jezus verklaart zich dus één met het Woord. En als dan de discipelen wederkeeren, dan toonen zij zichzelven verbaasd over de kracht van dat Woord. „Heere!" zoo zeiden zij, „ook de duivelen zijn ons onder-

worpen in Uwen naam". Daarop geeft de Heere Jezus dit verklarende antwoord: „Ik zag den Satan als een bliksem uit den hemel vallen", en gunt hun alzoo een blik in de eindoverwinning, waarop het drama der geschiedenis, waarvan Hij de centrale spil is, om Wien zich alles beweegt, straks voor allen zichtbaar zal uitloopen.

Door zijn middelaarsarbeid werd in beginsel de eindoverwinning verworven, die Hij dan ook profetisch aankondigt als reeds voltrokken. Voor zijn middelaarsoog viel de satan als een bliksem uit den hemel. En dat alles wordt tot stand gebracht door zijn Woord, dat gepaard gaat met de onwederstandelijke werking van den Heiligen Geest. Zoo is dus dat Woord het machtig instrument, waarvan de Heere Zich bedient om de wereldhistorie door een bange worsteling tot haar God-verheerlijkend einddoel te brengen.

Zoo hebben onze Vaderen bij het licht van Gods Woord de menschheidsontwikkeling gezien en ook dus de functie der Overheid. Daarom volgt er in het laatste artikel onzer Confessie aangaande de vreeselijke, doch ook heroïsche worsteling van Gods Kerk: „hun zaak", de zaak der uitverkorenen, „die nu tegenwoordig van vele Richteren en Overheden als kettersch en goddeloos verdoemd wordt, zal bekend worden de zaak des Zoons Gods te zijn".

Daarom hebben zij op grond van Gods Woord van de Overheid gevorderd, dat zij „de hand zou houden aan den heiligen Kerkedienst om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst", want zij wisten, dat Gods Woord het eenige instrument is, waarvan de Heere Zich bedient om afgoderij en valschen godsdienst te overwinnen en uit te roeien in de zondaarsziel. Zij waren ervan overtuigd, dat alle geweldmiddelen, waarover de Overheid beschikte, alle lijfstraffen, die zij kon toepassen, tot galg en rad en brandstapel toe, niet in staat konden zijn den zondaar te doen herboren worden tot eene nieuwe en levende hope. Daarom vorderden zij geen geweld, maar wilden zij, dat de Overheden zouden handelen, als voedsterheeren der Kerk, waaraan de woorden Gods zijn toevertrouwd.

Zoo kan het dus op grond van Gods Woord niet anders begrepen worden dan dat de Overheid, die krachtens Gods ordinantie de hand te houden heeft aan dien heiligen Kerkedienst, niet tegelijkertijd den plicht kan hebben toe te laten, dat op haar gebied van het openbare leven des volks, afgoderij en valsche godsdienst vrij spel mogen hebben. Een dergelijke beschouwing zou met hare roeping, die zij krachtens Gods

Woord voor de Kerk heeft, in lijnrechten strijd zijn. En dus lag het voor de hand, dat zij op grond daarvan zich als Overheid had te stellen tegen al wat den Koning der eeuwen in Zijne eere en heerlijkheid aanranden kon.

Daarom hebben de Vaderen toepassing geëischt ook van de eerste Tafel der Wet op het openbare leven. Zij duldden geen openbare afgoderij, geen valschen godsdienst, maar ook geene ontheiliging van des Heeren heiligen Naam, geene ontheiliging van des Heeren dag, evenmin als zij de andere geboden Gods voorbijzagen. Maar daarbij vergaten zij toch nooit, dat er onderscheid is tusschen Kerk en Staat.

Zij dachten er niet aan de Overheid te laten optreden op het gebied der Kerk of op het terrein van het huisgezin of van het intieme leven der consciëntie. Zij vervolgden dan ook niemand om de religie, zooals Trigland ons leerde. Zij lieten op hunne wijze, naar de inspraak hunner consciëntie, ook anderen hunne religie uitoefenen, haar in hun kleinere of grootere kringen zelfs leeren. Zij stonden daarom vrijheid van godsdienst voor. Alleen maar men mocht er niet mede in het openbaar komen. Dat zou de Overheid om hare gebondenheid aan Gods Woord niet mogen toelaten, want dan zou zij zich mee schuldig maken aan de ontheiliging van zijnen Naam.

Dus uit het openbare leven moet afgoderij en valsche godsdienst worden geweerd als noodzakelijk gevolg van de roeping der Overheid om door de handhaving van den heiligen Kerkedienst deze zonden tegen de eerste Tafel der Wet tegen te gaan. Daarom, welke sekten er in deze landen ook waren, „verhinderinghe in hare godsdiensten" werden dezen niet aangedaan, ook niet al gingen deze lijnrecht „tegen de Gereformeerde religie in". Doch wanneer zij zich in het openbaar gingen weren, dan traden zij daarmede op politiek terrein en kwamen in conflict met de rechtsorde des lands.

Zoo erkenden de Vaderen het recht op vrijheid van consciëntie en godsdienst, al beteekent zulks niet, dat men in het openbaar zich alles mocht veroorloven. Wilde iemand afgoderij plegen en valschen godsdienst aanhangen, dat was ten laatste een zaak, die ieder voor God verantwoorden moest. Wilde hij zijne dwalingen in zijn gezin, in den kring zijner medebelijders propageeren zelfs, ook daarmede moest hij voor God verantwoordelijk worden gesteld en het lag buiten de bemoeiing der Overheid. Doch anders werd het, als het er om ging in het openbaar afgoderij te plegen, valschen godsdienst te prediken, want dan had de Overheid als beschermer van Gods Kerk en als stedehouder Gods handelend op te treden.

Dit dogmatisch beginsel is dus naar Gods Woord en uit wat het ons aangaande de Overheid openbaart, uit het begrip der Overheid eenerzijds, uit het verborgen karakter van het religieuse leven anderzijds, onmiddellijk afgeleid. En het heeft op de ontwikkeling van ons volksleven een diepgaanden invloed geoefend.

Iets daarvan is in onze Grondwet nog gebleven, wanneer zij in art. 168 aan ieder toekent zijne godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid te belijden, doch daaraan deze beperkende bepaling toevoegt, „behoudens de bescherming der maatschappij en hare leden tegen de overtreding der strafwet". En ook wanneer zij in art. 171 alle openbare godsdienstoefening slechts toelaat binnen gebouwen en gesloten plaatsen, en ook deze beperking nog weder inperkt door er aan toe te voegen: „behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust". En eindelijk kent de Grondwet ook nog openbare godsdienstoefeningen buiten gebouwen en gesloten plaatsen als geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten. Met dit laatste wordt gedoeld op de Roomsche processies, die ook nu geoorloofd zijn op die plaatsen, waar men ze onder de oude Republiek heeft geduld, omdat de Overheid er niet in geslaagd was er de Reformatie door te voeren met voldoend resultaat.

Zoo wordt het dus duidelijk, dat Gods Woord aan de Overheid eene roeping heeft opgedragen om door de handhaving van den kerkedienst afgoderij en valschen godsdienst te weren en uit te roeien en sluit dit in, dat zij op de markt des openbaren levens deze niet mag toestaan.

Doch anderzijds leert het Woord ook, dat met geweldmiddelen Gods Koninkrijk niet kan komen en niet mag worden uitgebreid, omdat dit alleen vrucht kan zijn van de prediking des Woords en van de werking des Heiligen Geestes. Daarom greep de Overheid niet in de consciëntiën in, erkende zij eene vrijheid van religie, doch niet eene vrijheid om in het openbaar afgoderij en valschen godsdienst te drijven.

Het dogma, zooals dit in de woorden van het gravamen geformuleerd werd, leeft nog in onzen tijd en kan trouwens nimmer in volstrekten zin ontbreken in het staatsleven der volken. De Overheid kan nimmer in absoluten zin onder het masker eener vrijheid van godsdienst, eene losbandigheid dulden, die ten laatste hare eigene positie ondermijnt. De vrijheid kan alleen bewaard worden onder eene beperking, die haren grond vindt in het behoud van orde en rust, zooals ook Trigland leerde. Alle dingen moeten eerlijk en met orde

geschieden. En de Overheid des lands is daarvoor aansprakelijk.

Eene absolute vrijheid bestaat in geen enkel opzicht. Alle menschelijke vrijheid is gebondenheid aan orde en wet. Doch het zou niet juist zijn daarom te zeggen, dat er geene vrijheid is. In de vrijheid der consciëntie is de vrijheid der religie noodzakelijk gegeven. En die vrijheid van consciëntie en religie beide wordt niet opgeheven door het feit, dat de Overheid bepalingen maakt inzake de uitoefening der religie in het openbaar. Hoe zij die maken zal, dat hangt af van de cultureele en sociale omstandigheden, waaronder zij verkeert en van de macht, waarover zij dien ten gevolge beschikt.

Onverzwakt echter blijft onder alle omstandigheden de eisch Gods aan de Overheid, dat zij de hand heeft te houden aan den heiligen Kerkedienst om te weren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst. Deze eisch is gegrond in het Woord Gods en in de practische behoeften van volk en regeering beide. Zonder dezen eisch kan de Overheid de functie, haar van Gods wege opgelegd, niet volbrengen. Zij verschijnt in het historisch proces als Gods dienaresse, opdat door haren arbeid mede het Koninkrijk der hemelen komen zal, doordat zij de voorwaarden schept en handhaaft, die de Kerk voor haren arbeid behoeft.

Daarom wordt er dan ook nog aan toegevoegd: „om het rijk van den Antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen". Daar verschijnt deze Overheidstaak in het licht van het einddoel der historie. En deze beweegt zich om het groote dramatische conflict, dat in het paradijs werd ingezet en de menschheid begeleidt op haren ontwikkelingsgang. Daarin heeft de bemoeienis der Overheid eene functie ook in verband met het geen zij voor het geestelijk leven des volks heeft te zijn.

Wezenlijk, volgens het eeuwig Besluit, heeft de Heere onze God reeds overwonnen. Christus is verschenen, „opdat Hij door den dood te niet zou doen dengene, die het geweld des doods had, dat is den duivel". En de dag komt, waarop deze overwinning voor aller oogen openbaar zal worden. Daarop doelt de ontwikkelingsgang der historie, die met de komst van het Godsrijk zoo nauw verbonden is, dat de Heere Jezus zelve gezegd heeft van het Evangelie des Koninkrijks, dat het eerst in de geheele wereld gepredikt moet worden tot een getuigenis allen volken „en dan zal het einde komen".

Zoo heeft dus de Overheid in en voor het volksleven de taak „den heiligen Kerkedienst" in alles haren steun te bieden

zóó, dat de voorwaarden vervuld zijn voor het leven en den arbeid der Kerk, die op hare beurt de roeping heeft te komen met de prediking des Evangelies, met het Woord der waarheid, om alzoo de toorts der ware volksverlichting op te heffen, die alleen in staat is, afgoderij en valschen godsdienst uit te roeien. Alleen haar licht baart het inzicht in de ijdelheid en dwaasheid van alle bij- en ongeloof. Indien de Overheid deze roeping betracht, zal zij ook de factor zijn, die medewerkt om het rijk van den Antichrist te gronde te werpen en Christus' Koninkrijk te bevorderen.

Deze roeping is dus niet willekeurig aanvaard, maar krachtens de verordening der Overheid door God haar toegekend en als zoodanig in haar wezen gegrond. En juist het feit, dat zij zich van deze roeping Gods heeft losgemaakt, werd de oorzaak niet slechts van het geestelijk verval der Westersche volken, maar dien ten gevolge ook van de ondermijning der fundamenten, waarop het gezag der Overheid zelve rust.

Onder den schijn van eene verlichting, die in den diepsten grond een cultureelen achteruitgang baarde, dwalen de volken in breede kringen steeds verder af naar heidensch bijgeloof. Er was nooit een tijd, waarin zooveel waarzeggerij, zooveel magische kunst, zooveel planeten-trekkerij en zooveel geestelijke flesschentrekkerij opgang maakten als thans. Naarmate de Roomsche invloeden stijgen, naar die mate nemen al deze afdwalingen, die van gebrek aan ontwikkeling getuigen, op in het oog vallende wijze toe. In Roomsche landen zelfs zoo sterk, dat Rome er zelf door dreigt ten onder te gaan.

En diezelfde regeering, die duizenden uitgeeft voor de hygiène en de volksgezondheid, ook zelfs voor die der dieren, laat de geestelijke gezondheid van het volk over aan bedriegers en kwakzalvers, aan toovenaars en guichelaars. Dat is de vrucht eener valsche leer, die aan de Overheid de roeping ontzegt, haar door God zelven in zijn Woord opgelegd. Er is geen enkele grond om aan de Belijdenis ook bij de woorden van het gravamen de overeenstemming met Gods Woord te ontzeggen. Het gaat hierbij niet om de vraag, wat wij van de hedendaagsche Overheid mogen verwachten, ook niet om de vraag, wat zij vermag, doch uitsluitend hierom, of Gods Kerk de roeping heeft te belijden hetgeen de Heere in zijn Woord van de Overheid eischt.

Welnu, het Woord vordert, dat de Overheid, opdat zij hare functie in de geschiedenis zal kunnen volbrengen, den heiligen Kerkedienst zal handhaven, opdat daardoor afgoderij en valsche godsdienst zal worden geweerd en uitgeroeid. Daarom

zal zij ook van haar terrein, dus van het openbare leven der gemeenschap, al deze verderfelijke, ziekelijke woekerplanten weren en alzoo medearbeiden om het rijk van den Antichrist te gronde te werpen en het Koninkrijk van Jezus Christus te bevorderen.

Deze taak rust op de Overheid krachtens Gods bestel, ons in Zijn Woord geopenbaard, opdat zij ook door deze zorg voor het geestelijk leven des volks zal medearbeiden om Gods Woord en waarheid tot den hoogsten invloed te brengen en daarmede den dag der zegepraal van onzen verheerlijkten Kruiskoning, dien Hij profetisch reeds voltrokken schouwde, spoedig zal doen aanbreken. Hij zag den Satan als een bliksem uit den hemel vallen en Zijne gemeente heeft de roeping tot de bede, dat de Heere Jezus haastiglijk komen zal.

In aansluiting daarbij rust op de Overheid de heilige roeping mede te arbeiden op haar gebied en met de middelen haar daartoe verstrekt, opdat Gods Koninkrijk spoedig moge komen.

Dit heeft Gods gemeente van alle eeuwen gelezen in het Woord van God en daarom ook beleden in tijden van druk, als zij zich kromde onder de macht harer vijanden. Zij heeft het ook beleden in dagen, waarop de zonne der gerechtigheid haar helder licht deed schijnen in den nacht dezer wereld. En er is geenerlei grond, waarom zij het thans uit hare Belijdenis zou schrappen, al zijn de tijden donker, al slonk Gods Kerk weg, zoodat zij nauwlijks meer te ontdekken schijnt. Daarom te meer klemt de roeping ook aan de Overheid voor te houden al hetgeen God de Heere van haar eischt in zijn Woord.

HET TOEZICHT DER OVERHEID OP DE GEESTELIJKE STROOMINGEN ONDER HET VOLK.

XVI.

Deuteronomium 30 : 11—14. *Want ditzelve gebod, hetwelk Ik u heden gebied, dat is van u niet verborgen en dat is niet verre.*

Het is niet in den hemel om te zeggen: Wie zal voor ons ten hemel varen, dat hij het voor ons hale en ons hetzelve hooren late, dat wij het doen?

Het is ook niet op gene zijde der zee om te zeggen: Wie zal voor ons overvaren, aan gene zijde der zee, dat hij hetzelve voor ons hale en ons hetzelve hooren late, dat wij het doen?

Want dit woord is zeer nabij u, in uwen mond en in uw hart, om dat te doen.

Het is nu duidelijk geworden, dat in overeenstemming met den Woorde Gods de Belijdenis van de Overheid eischt, in de eerste plaats handhaving van den heiligen Kerkedienst met het omschreven doel, dat door den dienst der Kerk, door het licht der waarheid, door het licht van Gods Woord, afgoderij en valsche godsdienst zal worden geweerd en uitgeroeid.

En ook bleek ons, dat daaruit noodzakelijk volgen moet, dat zij op haar terrein, dus in het openbare leven, geene afgoderij en valschen godsdienst dulden mag. Wat de menschen in hun hart zijn, in hunne huizen en particuliere samenkomsten doen en leeren, dit valt buiten haar bestel, al ligt het voor de hand, dat ook daarbij rekening moet gehouden worden met de Strafwet. Indien in geheime samenkomsten ontuchtige eerediensten worden uitgeoefend, zooals Rom. 1 deze kent, of zooals onder ziekte-processen is voorgekomen, dat er menschenoffers zouden worden gebracht, dan heeft de Overheid hare taak te volbrengen, waarvoor zij het zwaard draagt, en die ons in het eerste deel van Artikel 36 omschreven wordt.

Doch zoolang daarvan geene sprake is, kan er van geweldmaatregelen op grond van Gods Woord ook geene sprake zijn, daar de Heere Jezus zelve deze heeft afgewezen. Wie

zulke maatregelen eischt, moge indachtig zijn aan Jezus' eigen woord: „Want allen, die het zwaard nemen, zullen door het zwaard vergaan".

Zoo hebben onze Vaderen het in de Belijdenis verstaan, dat door de kracht van Gods Woord alleen afgoderij en valsche godsdienst kan worden tegengegaan in de volksgemeenschap, en dat het roeping der Overheid is met dit doel den heiligen Kerkedienst te handhaven. Dat doende vervult zij de haar van Godswege opgelegde functie in het historische proces, dat de menschheid doorloopen moet, keert zij zich tegen den Antichrist, bevordert zij het Koninkrijk van Jezus Christus.

En dan vat de Belijdenis de gansche taak der Overheid, zooals zij die omschreven heeft, samen in deze hoofdsom: „het woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in Zijn Woord gebiedt". In deze weinige woorden wordt nog eenmaal de gansche taak der Overheid voor het geestelijk leven des volks saamgevat. Het gaat hierbij om het belang en de waarde van Gods Woord voor de volksontwikkeling.

Dat Woord van God is niet maar eene leer, maar wel verstaan, in strikten zin een leven, dat naar deze norm zich ontplooit. Overal, waar het Woord Gods ingang vindt, daar openbaart zich de kracht ervan in het leven, zoowel van den individu, als van de gemeenschap. Daarmede is natuurlijk niet gezegd, dat volken, die onder dat Woord hun leven tot ontwikkeling brachten, altijd even klaar de merkteekenen daarvan dragen. Het uitwendig aannemen, het vertoonen van het etiket der Schriftleer, is niet genoegzaam. Het gaat met de volken als met de individuen: Zij toonen niet altijd even diep de trekken van den invloed des Woords. De geschiedenis leert, dat er perioden kunnen zijn van geestelijken bloei, maar ook van inzinking. Het leven van Gods kind vindt een tegenbeeld in het leven der volken. Ook als zij het Woord ontvingen, is de invloed daarvan niet steeds even diep, strekt zich de overheersching door het Woord niet altijd even wijd uit. De geschiedenis der Reformatie leert, welk eene bezieling van deze geestelijke beweging uitging over de volken van West-Europa. Zij domineerde het geheele leven, zette haar stempel op de politieke geschiedenis zelfs der geheele Westersche wereld, bleek dus een haard van levenskracht, zoodat een wonder rijk, geestelijk leven opwaakte, dat eenige eeuwen lang den toon bleef aangeven in de ontwikkeling der cultuur.

En de geschiedenis heeft geleerd, dat allengskens andere geesten, die overwonnen schenen, weder uit het graf der

eeuwen herrezen. De zoogenaamde nieuwe geschiedenis laat een geheel ander geestelijk beeld zien, waarin de heldere kleuren der Reformatie verflitst zijn, ten slotte onherkenbaar geworden, weggewischt schijnen. Ook ons volk is aan dat proces niet ontkomen.

God heeft aan ons volk zijn Woord gegeven. De Heere kan tot ons zeggen als tot Israël: „het is van u niet verborgen en niet verre". Desondanks is het waar, dat des Heeren groote daden aan de voorgeslachten vrijwel vergeten zijn. Doch dit kan geen pleitgrond tot verontschuldiging ons bieden.

De Heere kan tot ons zeggen, dat zijn geboden niet voor ons verborgen zijn en niet verre. Dat er moeilijkheden met de wereld, waarin wij leven, voor Gods Kerk ontstaan kunnen, geeft ons geen recht om te zeggen, dat er bij het licht van Gods Woord niet onderscheiden kan worden. De Heere zegt: „Het is zeer nabij u, in uwen mond en in uw hart om dat te doen". Daarmede wordt ons geleerd, dat de consciëntie dergenen, die het Woord kennen, haar ontwijfelbaar getuigenis geeft, wanneer zij zich er trachten af te maken.

De eisch des Woords laat zich niet afwijzen door valsche theorieën en schijngeleerde staatkundige beschouwingen. De eisch Gods blijft onveranderd staan. Ja, de Heere zegt daarmede dat wij in nuchtere gehoorzaamheid daaraan hebben te wandelen. En dat geldt ook de regeering. Ook voor haar is het een bindend Woord, dat gegeven is om er naar te hooren en het te doen. Het is dus niet mogelijk, dat wij, politiek gesproken ons zouden kunnen verontschuldigen, met de opmerking, dat ons het onderscheidingsteeken, de norm tusschen het ware en het valsche, zou ontbreken. De Heere zegt: daar is mijn Woord, daar zijn mijne geboden en die hebt gij op te volgen, die hebt gij te betrachten.

En nu zegt onze Belijdenis, dat de Overheid de roeping heeft „dat Woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt". Dat beteekent niet dat de Overheid het zelve prediken moet. Dat staat er trouwens ook niet. Er staat, omdat het tot de handhaving van den heiligen Kerkedienst behoort, dat zij het zal laten prediken door anderen, in dit geval door de Kerk. Maar daar er voor de Kerk moeilijkheden kunnen ontstaan, zal het de taak der Overheid zijn haar daarbij te gemoet te komen, haar den weg te bereiden, dat zij het Woord Gods midden in de wereld kan uitroepen.

In de dagen der Vaderen heeft de Overheid dit dan ook gedaan, soms zelfs op eene wijze, die hare bevoegdheid scheen

te overschrijden. Wanneer zij het deed tot bevordering der politieke belangen, die zij had na te streven, tot het bereiken harer doeleinden op allerlei, op terrioriaal of economisch gebied.

Zooals in lateren tijd door sommigen de godsdienst wel eens als een soort politie-maatregel wordt gewaardeerd, zoo is dat vroeger ook wel eens gebeurd.

Doch welke verkeerde of welke geslaagde politieke daden er ook gedaan mogen zijn, de roeping der Overheid blijft, dat zij de voorwaarden heeft te scheppen, die de prediking van het Woord des Evangelies mogelijk maken. Soms doet zij dat ook nog wel eens in onzen tijd, wanneer zij, om zoo te zeggen, de billijkheid van den eisch inziet en erkennen moet.

Als een voorbeeld daarvan moge ik wijzen op die gevallen, waarin door de groote werken, die er van Overheidswege werden uitgevoerd, aanzienlijke massa's menschen gedwongen werden tot verandering van woonplaats, dan was soms het gevolg daarvan, dat plotseling eene kleine gemeente voor de geestelijke verzorging van een groot aantal menschen werd gesteld. In zulk een geval heeft dan de regeering de billijkheid ervan ingezien en heeft zij tegemoetkoming betoond door voor nieuwe predikantsplaatsen de gelden toe te staan. Dit deed zij dan, zooals ik zeide, uit billijkheidsoverwegingen, maar er bleek toch ook uit, dat er een besef leefde van de groote waarde, die de arbeid der Kerk heeft voor het volksleven.

En zoo zou ik kunnen wijzen op tal van andere verschijnselen, op de bemoeiingen met het onderwijs en zooveel meer, waaruit duidelijk blijkt, dat zelfs in onzen tijd er nog sporen zijn overgebleven in onze staatsbemoeiingen, die herinneren aan hetgeen voorheen bij een Gereformeerde Staatsinrichting als vanzelfsprekend van de Overheid werd verwacht.

Dat de Overheid geroepen is, volgens onze Belijdenis, het Woord des Evangelies overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn Woord gebiedt, is nu ook daarom naar den Woorde Gods, omdat daarmede de hoogste volksbelangen gemoeid zijn. Het is niet onverschillig, welke leeringen er onder het volk gebracht worden. Dat heeft de Roomsche kerk, hoe slordig en verkeerd zij vaak gedaan heeft met hare vervolgingen van andersdenkenden, met haar beroep op de Staatsmacht voor hare inquisitie en hare geweldmiddelen, toch wel juist gezien, dat zij het niet onverschillig achtte, wat er aan leering onder het volk uitging. Daarom hield zij een controle ook over de drukpers.

En onze Gereformeerde Vaderen hebben dit eveneens helder begrepen, dat als men wind zaaien liet, storm kan

worden geoogst. Ook zij hebben gestaan naar eene keuring der geschriften, omdat ook zij begrepen, dat zulks voor het volksbelang beteekenis had. Dat dit streven om den volksgeest te leiden niet slaagde, althans niet duurzaam doeltreffend bleek, is daaruit te verklaren, dat de tijdgeest ook in de regeeringen doordrong en daardoor verslapping van de teugels strenge controle onmogelijk maakte, zoodat allerlei geesten clandestien konden binnen komen.

De gevolgen daarvan waren dan ook voor de regeeringen en voor de volken beide diep ingrijpend. Naarmate de regeeringen hare roeping veronachtzaamden, niet meer genoegzame aandacht schonken aan haren plicht om de geestelijke volksbelangen onder hare leiding te houden, naar die zelfde mate namen ook de revolutionaire krachten toe, kwamen de antichristelijke aandriften boven en werd voor de macht der duisternis vrije baan gemaakt, terwijl de prediking des Evangelies, als geen regeeringsbelang, werd veronachtzaamd en als uitsluitend kerkelijk terrein werd beschouwd. Het wordt daarom zelfs in zich Gereformeerd wanende kringen niet meer verstaan, dat volgens Gods Woord de regeering hierbij ook eene taak te vervullen heeft.

Doch de eisch van Gods Woord veranderde daarmede niet. En God legt er nadruk op, lees maar in Deuter. 30, dat als het volk zal hooren naar Zijne geboden, als het aan het verbond getrouw blijft, dat het alsdan de zegen des verbonds zal deelachtig worden. De Heere zal Zich dan in donkere dagen over het volk ontfermen en daarmede, behalve geestelijke, ook natuurlijke zegeningen bereiden. „En de Heere uw God", zoo staat er, „zal u doen overvloeien in het werk uwer hand, in de vrucht uws buiks en in de vrucht uwer beesten en in de vrucht uws lands, ten goede". Zoo wordt het duidelijk, dat met die verkondiging van het Woord des Evangelies groote volksbelangen gemoeid zijn.

En dat wordt dan ook duidelijk geopenbaard en door de practijk bevestigd. Als de Overheid gehoorzaamheid aan het Woord bevordert door het te laten prediken, dan wordt daardoor geboren een zedelijk krachtig volk. De ervaring leert het immers duidelijk, dat er met die gehoorzaamheid aan het Woord welvaart verbonden is als eene vrucht van de zedelijke levenskracht des volks.

Het is alleen de oppervlakkigheid van het liberalisme, dat dit ontkennen kan. Maar de geschiedenis leert, dat naar mate die geestelijke beginselen door het volk worden beleefd en in practijk gebracht, naar die mate ook de volkswelvaart bloeide.

En naar mate de getrouwheid verslapte en het oor geleend werd aan valsche goden, naar die mate daalde de volkskracht en met die volkskracht het peil der welvaart.

Er ligt nu eenmaal een oorzakelijk verband tusschen het godsdienstig-zedelijke en het materieele leven. Dit wordt steeds door de geschiedenis bevestigd. Daarom kon de Heere tot Israël zeggen: „Ziet, Ik heb u heden voorgesteld het leven en het goede en den dood en het kwade".

Zoo is er dus voor de Overheid in deze onze, in den Woorde Gods gefundeerde, Belijdenis een richtsnoer gegeven, houdt de Kerk des Heeren aan de Overheid des volks de groote norm voor, die haar in de verhouding tot het geestelijk leven des volks bij de vervulling harer roeping maatgevend zal zijn. Als de Overheid den plicht heeft voor de volksbelangen te waken, dan is het eerste beginsel, dat zij daarbij in acht te nemen heeft, er voor zorg te dragen, dat het volk geestelijk geleid wordt naar dien maatstaf des Woords.

De Overheid heeft als van God verordend, reeds daarom eene gewichtige functie in de geschiedenis der menschheid, opdat Gods genadevolle, Hem verheerlijkende doeleinden bereikt zullen worden. Het is hare taak daarvoor de noodzakelijke voorwaarden scheppen. De ongebondenheid der menschen, die alle samenleving onmogelijk maken zou, heeft zij te bedwingen met het zwaard. Doch voor de geestelijke gezondheid van het volksleven zal zij de hand hebben te houden aan den heiligen Kerkedienst om door de opvoedende kracht, die daarvan uitgaat, alle afgoderij en valschen godsdienst te weren en uit te roeien.

Hetzelfde wapen, waarmede eenmaal het Kruis de zegepraal wegdroeg en den grootsten zegen bracht over regeeringen en volken beide, zal ook de eeuwen door dienen in den kamp van Christus met den Antichrist. En de Overheid, die er het grootste belang bij heeft, dat haar volk die zegeningen deelachtig blijft om sterk te staan in den strijd des levens, kan en mag zich van deze goddelijke roeping, die met haar door Gods ordinantie opgekomen bestaan en voortbestaan gegeven werd, nimmer straffeloos losmaken. Het Woord Gods snijdt zulks af. En daar de Overheden blijven zullen tot het einde der dagen, kan zij ook nimmer van deze hare roeping worden losgemaakt.

Dat beteekent natuurlijk niet, dat de Overheden der volken aan dezen eisch des Woords ook steeds gehoorzaam zijn. De ervaring leert het zelfs in ons land anders. Helaas, moeten ook wij van ons volk met schaamte erkennen, dat het verre

is afgeweken van de wegen des Heeren, waarin de Vaderen hebben willen wandelen, en, zij het met veel zonde en gebrek, ook wel gewandeld hebben. Doch hoe waar dit ook moge zijn, nimmer kan Gods Kerk aan de zonde der tijden het recht ontleenen om eene aanpassing te zoeken, een compromis te sluiten, om aan de moeilijkheden te ontkomen, die voor Gods Kerk uit eene afvallige Overheid kunnen voortvloeien.

Gods Kerk heeft de roeping onverzwakt in hare belijdenis te handhaven den eisch van des Heeren Woord. Als zij dit weigert en in verwereldlijking opgaat, dan is zij de oorzaak, dat het zout des Evangelies smakeloos wordt. Ja, dan houdt de Kerk wezenlijk op de fakkel van het eeuwige Woord, dat God gegeven heeft als een lamp voor den voet en als een licht op het pad, ook voor de Overheden en de volken, helder te doen schijnen in den nacht dezer wereld. Doch dan moeten wij ons ook niet verbazen, dat de dag komt, waarop de kinderen des Koninkrijks zelven worden uitgeworpen in de buitenste duisternis van vervolging en lijden.

En deze ongehoorzaamheid werpt, niet alleen voor de eeuwigheid, maar ook voor den tijd, met name ook op het gebied, waarover de Overheid haren skepter zwaait, wrange en bittere vrchten af. Het is daarom van groot belang, dat het Gereformeerde volk zich bezinne en zich niet late meesleepen in de woeling dezes tijds en in de moderne geestelijke stroomingen, die een atheïstischen Staat als ideaal stellen. Ons is noodig wederkeer tot den vasten grondslag van Gods Woord, zal nog een betere toekomst dagen. Doch daarom blijft ook van de woorden, die door de „Gereformeerde Kerken" uit de Belijdenis geschrapt werden, Luther's getuigenis van toepassing: „En het Woord zult gij staan laten".

Dat de „gereformeerde kerken" zich er toe lieten verleiden de hand aan de Belijdenis te slaan, hoewel zij ook wisten, dat het noodige onderzoek nog niet was ingesteld, bewijst, hoezeer zij reeds toen politieke kerken waren geworden. En politieke kerken zijn dwalende kerken, omdat zij het Woord des Heeren buigen naar den geest des tijds. De roeping der Kerk echter is de toorts van het eeuwig Licht, dat in Christus verschenen is, te houden boven de volksontwikkeling, terwijl het roeping der Overheid is, haar daarbij den steun te bieden, die zij behoeft om aan de massa te prediken, dat zij den keizer geven zal wat des keizers, en Gods wat Godes is.

DE ROEPING DER KERK TEGENOVER DE OVERHEID.

DERDE GEDEELTE.

AAN DE OVERHEID ONDERDANIG.

I.

1 Petrus 2 : 13—17. *Zijt dan alle menschelijke ordeningen onderdanig om des Heeren wil. Hetzij den koning als de opperste machthebbende;*

Hetzij den stadhouderen, als die van hem gezonden worden, tot straf wel der kwaaddoeners, maar tot prijs dergenen, die goed doen.

Want alzoo is het de wil van God, dat gij, goeddoende, den mond stopt aan de onwetendheid der dwaze menschen.

Als vrijen, en niet de vrijheid hebbende als een deksel der boosheid, maar als dienstknechten van God.

Eert een iegelijk; hebt de broederschap lief. Vreest God, eert den koning.

Zoo hebben wij nu een onderzoek ingesteld naar het punt, dat sinds de Synode der „Gereformeerde Kerken" van 1905 in het geding was. En het is ons gebleken, dat niet de Synode van Dordt, toen zij deze lezing van Art. 36 vaststelde, een besluit nam, dat met den Woorde Gods streed, doch dat omgekeerd de Synode der gescheiden „Gereformeerde Kerken" door het bekende gravamen als gegrond te aanvaarden en de befaamde woorden te schrappen, zich heeft vergrepen aan de ons in Gods Woord geopenbaarde Waarheid met betrekking tot de Overheid.

Eigenlijk zouden wij het nu hierbij kunnen laten, want wat er verder nog in Art. 36 geleerd wordt, kan wezenlijk buiten beschouwing blijven, omdat het in strikten zin niet over de Overheid als zoodanig handelt, maar omgekeerd over de roeping der Kerk van Christus en de plichten harer leden jegens de Overheid. Volledigheidshalve echter volgt hier eene beknopte uiteenzetting daarvan, die trouwens in dezen tijd nog wel eens verdient in herinnering te worden gebracht.

Evenals Petrus leert de Belijdenis, dat ieder, „van wat kwaliteit, conditie of staat hij zij, schuldig is zich aan de

Overheden te onderwerpen". Dat geldt dus hoog en laag geplaatsten zonder onderscheid, niemand uitgezonderd. Wanneer de Overheid hare bevelen geeft, hebben de burgers deze zonder tegenspraak te gehoorzamen.

Daartoe is nu in de eerste plaats noodig, dat zij haar als Overheid erkennen, die, omdat zij van God verordend is, recht heeft om te bevelen. De verhouding, waarin de Christen dus tegenover haar staan zal, is en mag niet uitsluitend eene machtsverhouding zijn, maar moet een strikt zedelijk karakter dragen. De juiste verhouding is dus niet deze, dat wij ons aan haar onderwerpen, omdat wij voor hare overmacht moeten bukken, of omdat wij met straffen bedreigd worden, wanneer wij ons aan hare bevelen niet storen.

Vrees voor hare machtsmiddelen kan wel tot onderwerping nopen, maar stelt ons toch niet in de door God gevorderde zedelijke betrekking tot de Overheid. De eisch des Woords is, dat wij de Overheid als van God verordend erkennen, haar gezag eerbiedigen en dus om Gods wil ons aan haar onderwerpen, omdat zij als onze Overheid werd ingesteld. De leer der Kerk, gelijk deze in onze Belijdenis naar den Woorde Gods werd vastgelegd, is dus, dat hare leden de Overheden, waaronder zij leven, als stedehouder Gods, als dienaresse Gods, zullen erkennen en eerbiedigen. Niet omdat zij straffen kan en daartoe machtsmiddelen bezit, zullen wij haar hebben te erkennen, doch omdat zij instelling Gods is en wij dus in haar met Gods instellende daad en als zoodanig met God zelven van doen hebben.

Uit den aard der zaak is de keerzijde daarvan, dat de Overheid zichzelve nu ook als Gods dienaresse te kennen, te belijden en in dat licht hare taak te volbrengen heeft.

Onder een volk, dat Gods Woord bezit, behoort zich de Overheid zelve in de eerste plaats als van God verordend te waardeeren, opdat Overheid en volk beide Gods ordinantie eeren zullen. Beide, Overheid en volk, hebben het „droit divin", het goddelijk recht der Overheid te erkennen en dus daarvan te doen blijken.

Daaraan ontbreekt echter onder ons maar al te veel. In onze Staatsrechtelijke instellingen zijn er van dat „droit divin", van dat Goddelijk recht, slechts enkele vormen bewaard, die als herinneringen aan eene voorbijgegane levensbeschouwing zijn gebleven, terwijl de practijk zuiver die der revolutionaire volkssouvereiniteit is geworden. De schriftuurlijke waardeering der Overheid is vrijwel geheel uit ons politieke leven verdwenen.

Het gevolg daarvan is, dat wij, ondanks en onder onzen democratischen roem, toch feitelijk op den grondslag van revolutionaire beginselen leven. Want hierin is de revolutie naar haar wezen, dat het volk de Overheid niet meer in haar goddelijke autoriteit erkent en eerbiedigt, maar slechts als een volksinstituut, dat alleen krachtens den toevalligen socialen ondergrond macht zou hebben over de individuen. Daarmede is de eigenlijke zedelijke grondslag van den eerbied, die het volk der Overheid schuldig is, vervallen.

De gevolgen daarvan zijn, dat een revolutionair volk door een in wezen revolutionaire Overheid wordt geregeerd. En deze regeering duurt zoolang zij aan het volk behaagt. De afwijking van de beginselen van Gods Woord heeft dus voor Overheid en volk beide zeer bedenkelijke gevolgen.

Het is daarom roeping der Kerk krachtens hare Belijdenis aan de Overheid zelve en aan het volk voor te houden het goddelijk recht, waardoor zij als Overheid gedragen wordt, de Overheid op te roepen zich overeenkomstig haar wezen en oorsprong te gedragen bij de volbrenging harer taak en het volk te leeren haar op dien, in Gods Woord geopenbaarden grond, te erkennen in haar goddelijk recht.

Hierbij sluit nu aan de plicht des volks haar „schattingen" te betalen. Hoewel de Overheid ook daarbij zich naar de normen van Gods Woord heeft te gedragen, opdat zij het volk niet tot toorn verwekke, blijft toch onveranderd de eisch, dat de burgers haar de opgelegde schattingen betalen als een verschuldigd bedrag. De Overheid kan zonder middelen hare taak niet volbrengen, zou tot machteloosheid gedoemd zijn, indien haar de geldmiddelen werden onthouden, die zij behoeft om te doen, wat in het volksbelang noodig is.

Alleen geldt ook hierbij, dat het de roeping der Overheid is de grenzen der haar van Godswege opgelegde taak niet te overschrijden. Naarmate onder de Westersche volken het licht van Gods Woord verdonkerde, naar die mate breidde de revolutie hare vleugelen uit over regeering en volk beide, met het gevolg, dat de grenzen tusschen Staat en Maatschappij verdoezeld werden. Wezenlijk doet onder de Westersche, zoogenaamde democratieën een soort staatssocialisme opgeld, dat het leven dezer volken beheerscht. Daardoor wordt de revolutie tot ontplooiing gebracht, zoodat het gezag eigenlijk wordt genoodzaakt te streven naar wat wezenlijk eene tirannie is.

Wat men in Duitschland en Italië veroordeelt, is toch in den grond der zaak niet anders dan wat de steeds meer zich socialiseerende staatsmacht der democratieën zelve aankweekt.

De vorm slechts verschilt, het wezen niet. De volkssouvereiniteit is niet minder dictatoriaal dan die der dictatoren en practisch zeker nog verwerpelijker.

Welnu, de Overheid heeft den plicht de grenzen harer taak voor oogen te houden en het volk heeft haar te eerbiedigen, wanneer zij schattingen oplegt. Ook in dat opzicht blijkt de afwijking van Gods Woord een zedelijk nadeel, want de ervaring leert niet alleen, dat de lust om de schuld te betalen, die wij naar den Woorde Gods betalen moeten, zeer dikwijls niet meer wordt gevonden, maar ook, dat maar al te dikwijls de burgers door toepassing van slinksche middelen zich van hunne schuld met het geringste deel trachten af te maken.

Dit is naar den Woorde Gods een diefstal, gepleegd ten nadeele der van God verordineerde Overheid. Het moge waar zijn, dat de revolutionaire Overheid dit kwaad in de hand werkt door hare overmatige eischen, die gevolg zijn van hare bemoeizucht en de overschrijding der van God haar gestelde grenzen, doch de onderdanen kunnen daaraan nimmer een vrijbrief ontleenen om hunne schuld niet te betalen. Naar den Woorde Gods leert de Kerk in Art. 36, dat wij schuldig zijn haar schattingen te betalen, dus al hetgeen zij oplegt.

En daaraan voegt de Belijdenis nu in overeenstemming met Gods Woord toe, dat wij den Overheden „eere en eerbiedinge toe te dragen" hebben. Dit geldt zoowel de hoogste, als de laagste autoriteit in haren dienst. De veldwachter op het dorp moet in datzelfde licht als vertegenwoordiger der hooge Overheid worden erkend, zoowel als Hare Majesteit, in wier naam hij zijne functie volbrengt. De eenvoudigste politieman heeft op die „eere en eerbiedinge" bij de rechtmatige uitoefening van zijne taak evenzeer aanspraak als de hoogsten in den lande.

Doch er is ééne beperking, door de Belijdenis gemaakt en die uit het karakter der Overheid zelve voortvloeit. Onze gehoorzaamheid jegens de Overheid heeft haar grond in de directe eischen van Gods Woord. Wij zijn haar in alle dingen gehoorzaamheid schuldig, „die niet strijden tegen Gods Woord". Deze begrenzing is gevolg van het feit, dat de Overheid door God verordend werd en hangt dus samen met het „droit divin", met haar goddelijk recht.

Als door God verordend, is de Overheid zelve aan Gods souverein gezag onderworpen en dus ook zelve tot gehoorzaamheid aan Gods Woord en Wet geroepen. Als de Overheid aan God en zijn Woord gebonden is, dan mag zij geene bevelen geven in strijd met de haar in dat Woord verleende

bevoegdheden. Wanneer de Overheid dit toch doet, zooals het dikwijls geschiedt, dan staat de Overheid schuldig voor God. Doch ook dan heeft de Kerk op grond van Gods Woord geleerd, zal zij Gode meer gehoorzaam moeten zijn dan den menschen en hebben Gods kinderen alles te dragen, wat uit die gehoorzaamheid, Gode en zijn Woord bewezen, voor hen voortkomen zal.

Het onrecht, dat de Overheid dan doet, geeft ons nimmer het recht hare autoriteit, die haar als Overheid toekomt, te ontkennen. Zij blijft door God verordend, al maakt zij misbruik van haar bevoegdheden. Voor Gods Kerk echter heeft de gehoorzaamheid aan hare bevelen een grens in de eischen van des Heeren Woord en zij blijft van de overtredende Overheid eischen, dat zij, evenals de onderdanen, zich daaraan zal onderwerpen.

Doch datzelfde Woord van God leert ook, dat des konings hart is in de hand des Heeren als waterbeken. Daarom rust ook op Gods kinderen individueel en op de Kerk zelve als geheel de plicht tot gebed voor de Overheid, opdat de Heere de Overheden moge stieren in al hare wegen, besluiten en daden, zóó dat het den burgers worde veroorloofd een gerust en stil leven te leiden in alle godzaligheid en eerbaarheid, die den leden van Christus' Kerk betaamt.

Op het standpunt, van waaruit de Belijdenis ons de positie der Overheid belicht, wordt de roeping, zoowel der Overheid als der Kerk, in eene hoogere synthese ons voorgesteld. Beiden, de Overheid en de Kerk, danken haar bestaan aan de ordening Gods, zijn dus vrucht eener bijzondere daad Gods, krachtens welke de Overheid eene functie heeft voor het natuurlijke, de Kerk als het lichaam van Christus voor het eeuwig leven. Doch het natuurlijke en het eeuwige leven staan niet los naast elkander, maar hebben voor elkander beteekenis.

Daarom zijn Staat en Kerk niet van elkander te scheiden. Hoezeer ook van elkander onderscheiden, hebben zij voor elkander beteekenis. Deze beteekenis: dat de Staat de voorwaarden heeft te waarborgen, die vervuld moeten zijn, zal de Kerk in staat zijn hare geestelijke functie in het volksleven te volbrengen. Maar beiden zijn daarbij Gode, die Zich in zijn Woord geopenbaard heeft, gehoorzaamheid schuldig, zooals zij beide Gods werk doen en in het historische proces de hun opgelegde roeping te vervullen hebben. Wanneer er dan ook van Christus als van den verheerlijkten Middelaar geschreven staat: „Daarom heeft God Hem ook uitermate verhoogd en Hem een naam gegeven, welke boven allen naam is, opdat

in den naam van Jezus zich zou buigen alle knie dergenen, die in den hemel en die op de aarde en die onder de aarde zijn en alle tong zou belijden, dat Jezus Christus de Heere zij tot heerlijkheid Gods des Vaders", dan heeft de Overheid als dienaresse Gods hare functie, opdat deze belofte historische werkelijkheid worden zal.

Daartoe is zij dienaresse Gods, eene wreekster tot straf dergenen, die kwaad doen. En daarom draagt zij ook het zwaard en is zij „ u ten goede", zegt de apostel, Rom. 13 : 4. *„U ten goede"*, dat beteekent niet slechts, dat haar ambt ten goede komt aan ons als individueele personen, maar hier in den tekst spreekt de apostel tot de gemeente van Christus, tot de geliefden Gods en geroepene heiligen, die te Rome zijt, Rom. 1 : 7. Dus tot U, Kerk van Christus, heeft de apostel dit woord gericht, waardoor gij tot de rechte verhouding jegens de Overheid wordt opgewekt. En deze verhouding der gemeente van Christus tot de Overheid hangt saam met de verhouding, waarin de Overheid krachtens Gods bestel staat tot de Kerk.

Zoo liggen er dus in deze Belijdenis de normen voor eene practische politiek naar den Woorde Gods. De practische politiek, zoowel van regeering als volk, wordt echter anderzijds bepaald door de actueele cultureele toestanden, waarin wij heden ten dage leven. De eisch van Gods Woord, dus de norm, is eeuwig en onveranderlijk, doch de toepassing daarvan moet wel verschillen niet slechts bij de onderscheidene volken, maar ook in verband met de historische omstandigheden. De eisch des Woords is één en onveranderlijk, al moge ook de toepassing daarvan in verband met de rechtsorde, waaronder de volken leven, verschillen.

Die toepassing was onder Oud-Israël eene andere dan in het Romeinsche Rijk, toen de Kerk tot eene invloedrijke positie gekomen was. Zij werd een andere in de Middeleeuwen en eene andere in de Reformatorische periode. En sinds de revolutie is er in het leven der Europeesche volken veel gewijzigd op sociaal en economisch gebied. Ook voor de verhoudingen in ons leven tusschen Kerk en Staat heeft dit beteekenis. Doch welke veranderingen er ook zijn ingetreden, de norm van Gods Woord blijft voor Kerk en Staat beide onveranderlijk, zoodat de eisch van gehoorzaamheid daaraan ook gebleven is.

Het licht des Woords schijnt heden in en over een andere, daarom nog niet betere, wereld dan in vroegere eeuwen, maar het is hetzelfde Woord. En nooit heeft de Kerk het recht deze norm Gods te wijzigen om haar in overeenstemming te brengen

met de begeerte van den geest des tijds. Het omgekeerde is alleen juist. Het is roeping der Kerk aan het volk en zijne regeering de eischen des Woords als de levensnormen voor te houden, waarnaar zij hun daden en hun leven hebben te reguleeren. En het blijft de roeping van Gods Kerk, hoe de tijden zich ook mogen wijzigen, de lichtende toorts van Gods eeuwige waarheid op te heffen te midden van het volksleven, opdat regeering en volk beide in het licht van dat Woord wandelend, den zegen des Almachtigen zullen mogen inwachten.

De Kerk kan nooit het recht hebben van de eischen Gods af te doen om tot een accoord te kunnen komen met de wereld of met politieke partijen, om alzoo de moeilijkheden te kunnen ontloopen, die de worsteling om de heerschappij van Christus, onzen eeuwigen Koning, voor Gods Kerk in de wereld noodzakelijk meebrengt. Voor de Kerk zelve is de ontrouw zwanger van tegenspoed en voor het volk zwanger van oordeelen. De geschiedenis onzer eigen nationale Kerk levert daarvan de klare bewijzen. Met de inzinking der Kerk ging de inzinking van het volksleven in zijn geheel gepaard.

ANTIREVOLUTIONAIR.

II.

Openbaringen 11 : 15. *En de zevende engel heeft gebazuind en er geschiedden groote stemmen in den hemel, zeggende: De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van zijnen Christus en Hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid.*

De revolutie is niet begonnen in Frankrijk op het einde der achttiende eeuw. Zij heeft eene geschiedenis, die in en met den ontwikkelingsgang der gansche menschheid parallel loopt en haren ondergrond heeft in den zedelijken toestand, waarin de menschheid verkeert. De revolutie vangt wezenlijk aan in het paradijs, wortelt in den val. De groote revolutionair spreekt door de slang in het paradijs, wanneer hij den mensch met valsche beloften verleidt tot ongehoorzaamheid en de mensch het gebod zijns Gods overtreedt. Met die overtreding doet de revolutie hare intrede.

Doch de Schrift laat daaraan geen twijfel over, dat toch de Heere onder dit revolutionair verworden God blijft. Aan zijne souvereine Majesteit kan door het feit der zonde, hoe vreeselijk ook in haar gevolgen, niet afgedaan geworden. God blijft God en de mensch ook in zijn gevallen staat, toch schepsel, dat tegen des Heeren wil zich roeren, noch bewegen kan.

Zoo openbaart zich dan ook reeds in het paradijs deze al-overheerschende macht des Heeren, wanneer Hij zegt: „Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouw en tusschen uw zaad en tusschen haar zaad". De Heere God zet dus die vijandschap. Het is zijn goddelijk bestel, dat de geschiedenis der menschheid staat in het teeken dier vijandschap. En zoo kunnen wij dan ook waarnemen, dat de gansche geschiedenis door die vijandschap zich doet gelden. En zij zal zich openbaren tot aan het einde. Maar ook van dat einde geldt, wat in den beginne reeds duidelijk is: ook dat einde staat onder Gods souverein licht. Het gaat niet om buiten Hem,

valt niet buiten zijnen eeuwigen Raad. Geen schepsel, geen satan, geen mensch, geen volk, geene menschheid beschikt over dat einde, maar God zelve alleen.

Zooals van het begin aller dingen gezegd kan worden: „Gij hebt alle dingen geschapen en door Uwen wil zijn zij en zijn zij geschapen", zoo kan ook van dat einde gezegd worden: „De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van zijnen Christus en Hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid". En daarom danken dan ook de vier en twintig ouderlingen in den hemel den Heere, God almachtig, Die is, Die was en Die komen zal, dat Hij zijne groote kracht heeft aangenomen en als Koning heeft geheerscht.

Wij moeten dus wel verstaan, dat van den beginne tot den jongsten dag de geschiedenis der menschheid staat in het licht van Gods souvereine daden. Zij blijft Gods schepping en al wat daarin is, blijft Hem onderworpen, want Hij draagt alle dingen door het Woord zijner kracht. Dat geldt ook de gansche menschheid in hare historische ontwikkeling. En al wat zich tegen Hem schijnt te verheffen en alle hoogte, die zich verheft tegen zijne Souvereiniteit, is toch in zijne hand, zoodat geen schepsel zich kan roeren tegen zijnen goddelijken wil. Zoo is dus dit wereldleven in het voor ons groote en kleine, in de geschiedenis der menschheid, in die der volken, zoowel als die der individuen, met de gansche aarde, met alle hemellichamen saam, het openbaringsgebied der werkzaamheid van God den Schepper, die daarin zijn eeuwigen Raad volbrengt.

Zoo kan dus de historie nimmer gewaardeerd worden als een tooneel van willekeur en menschenwaan, hoe ook de mensch zelve zich moge inbeelden de wereld te regeeren en in onafhankelijkheid van den Schepper te kunnen doen naar zijn welbehagen. Want, ook daarin zet zich de dwaasheid der zonde door, dat de mensch, die zichzelven tot een god maakt, in den roes zijner zelfverheffing er toe komt te doen, alsof hij het beloop der dingen in zijn hand had en als ware er geen Heere des hemels en der aarde, in Wiens hand onze adem is en bij Wien alle onze paden zijn.

En zulk een waan leeft vooral dan sterk, als de revolutiegeest vaardig wordt over de volken. In het paradijs spiegelde Satan den mensch voor: „Maar God weet, dat, ten dage als gij daarvan eet, zoo zullen uwe oogen geopend worden en gij zult als God wezen, kennende het goed en het kwaad". En sinds waant zich de mensch als een god, zoodat hij in dien waan leeft en streeft, als ware hij een god. En daarmede komt de in hem wonende, werkende, levende ongerechtigheid tot

haar geweldigste openbaringen. Dan gaat het den mensch vaak als de geitebok, waarvan Daniël profeteerde (Daniël 8 : 8), die zich uitermate groot maakte. En dan schijnt het soms, als werd hij sterk. Doch op datzelfde oogenblik, zoo staat er, „brak die groote hoorn en er kwamen op aan deszelfs plaats vier aanzienlijke, naar de vier winden des hemels". Daniël had dit al zien geschieden met Nebucadnezar, die wandelde op zijn koninklijk paleis te Babel en in zijn revolutionairen waan uitriep: „Is dit niet het groote Babel, dat ik gebouwd heb tot een huis des koninkrijks door de sterkte mijner macht en ter eere mijner heerlijkheid?" Dit is de taal en ook de daad der zich verheffende revolutie in volken en vorsten beide.

Daarvoor nu hebben onze Vaderen een oog gehad en tegenover zulk een revolutionair bestaan de souvereine Majesteit des Heeren beleden. En als daarom onze Belijdenis heeft omschreven, dat het roeping der Kerk Gods is de Overheid te dragen in den gebede, opdat zij in haren arbeid door Hem zal worden geleid, dan is dat zóó, omdat zij weet, dat alleen onder de schutse eener Overheid, die naar Gods Woord en Wet vraagt, het volk in waren vrede leven kan. Alleen onder eene Overheid, die niet revolutionair leeft en zich dus onder het Woord des Heeren buigt, kan er sprake zijn van een volksleven, waarin de burgers, en dus ook de Kerk, een gerust en stil leven leiden zullen in alle godzaligheid en eerbaarheid. Het politiek ideaal, dat zij in het licht van Gods Woord voor oogen hadden, drong de Vaderen er toe zulks van de Overheid te begeeren, omdat in de erkenning van Gods geboden voor volk en Overheid te zamen groote loon is.

Daarbij sluit nu logisch aan, dat Art. 36 eindigt met eene verwerping van alle vormen van revolutionaire leering, waarvan ook de dagen der Reformatie vol waren. De revolutie is verre van eenvormig, al is zij één in wezen. Zij openbaart zich niet alleen in goddelooze, doch ook in vrome, niet alleen in gruwelijke, bloedige, maar niet minder in schoon schijnende theoretische gestalten. En de geschiedenis leert, dat de middeleeuwsche Kerk deze zelve heeft gekoesterd aan haren boezem.

De Kerk van Rome zelve heeft het zaad der revolutie verspreid en verspreidt dit nog met volle hand. Men kan zoo af en toe als een Roomsche pralende zekerheid hooren verkondigen, dat de Reformatie de revolutie zou hebben gebracht, ja, eigenlijk de revolutie zou zijn, als ware niet Rome zelve uit eene revolutionaire geestelijke verwording geboren en als had de middeleeuwsche Kerk niet zelve de revolutionaire bewegingen voortgebracht als een wrange vrucht van de ver-

wereldlijking der Kerk. En zooals Rome dit in de middeleeuwen gedaan heeft, zoo doet zij dit nog heden ten dage.

De Roomsche Kerk is altijd bezig compromissen te sluiten met de wereldgezindheid der menschen. En slechts dan laat zij hare stem hooren, als haar eigen belangen, haar rijkdom en macht in de wereld worden bedreigd. Doch wie in Roomsche landen rondziet, dien kan het niet verborgen blijven, dat het de Kerk van Rome is, die de revolutie zaait door haar ontrouw aan Gods Woord en Waarheid. Denk alleen slechts aan de wijze, waarop Rome den dag des Heeren tot een koopmanschap maakt, zoodat er van gehoorzaamheid aan Gods gebod niet meer te speuren valt en hoe revolutionair Rome zich gedraagt door geboden van menschen boven de geboden Gods te stellen.

De Roomsche Kerk heeft de revolutie gebaard, die in allerlei vormen als op een wind van leer werd uitgezaaid, totdat er storm werd geoogst. En alzoo kwam er plaats voor de geweldige uitbarstingen van den revolutionairen geest, waarvan ook de tijd der Reformatie vol was, omdat de Roomsche Kerk heeft nagelaten aan de menschen te leeren gehoorzaamheid aan den Woorde Gods. Daarvoor had zij immers haar eigen woord in de plaats gesteld. En zoo lag het voor de hand, dat toen het besef van de afdwalingen der Roomsche Kerk was ontwaakt, er onder de Europeesche volken breede kringen waren, die van het gezag van Gods Woord niet meer wisten, omdat hun dat Woord was onthouden, en die in den roes hunner afzwervingen tot allerlei uitspattingen kwamen.

Roomsche geestelijken gaven daarbij den toon aan door den opstand te prediken tegen allerlei onnatuurlijke inzettingen der Roomsche Kerk, die met alle goddelijke en natuurlijke wetten strijden. De beeldenstormerij begon niet eerst met Alva's komst in de Nederlanden, maar trad reeds gelijktijdig met Luther's daad op en kwam toen reeds tot excessen, die voor geen geestelijkheid en geen leer der Kerk meer ruimte lieten. Denk slechts aan een Nicolaus Storch, aan een Thomas Marx en een Marcus Stübner, die zich op directe goddelijke openbaringen beriepen, omdat het gezag van Gods Woord hun vreemd was.

De Roomsche Kerk had hun daarvan nimmer iets geleerd, drijft zelve tot op dezen dag menschelijke leeringen. Was het wonder, dat in zulke dagen een Thomas Münzer opstond, die met vurige welsprekendheid een nieuw Evangelie pretendeerde te brengen! Zoo weken de Zwickauer profeten reeds in 1522 uit, zoodra zij botsten met de overheidsmacht om overal hunne openbaringen te zaaien als een zaad der revolutie. De kinder-

doop gold hun als een satanswerk, omdat alle tucht van Gods Woord en daarmede ook de beteekenis en de waarde der Kerk hun vreemd geworden was. En zoo zag men ook een Frans von Sickingen den bisschop van Triër beoorlogen en kwam de adel in opstand tegen kerkvorsten, die als zoodanig reeds naar Gods Woord geen bestaansgrond hadden. En al eindigde dit alles met een nederlaag, het verzet wees toch uit, wat er leefde in de massa.

De revolutionaire bewegingen uit den tijd der Reformatie als die van Andreas Bodenstein von Karlstadt leeren, hoe het volk los was gemaakt van alle banden des Woords. Dat heeft niet Luther gedaan, maar de Roomsche Kerk zelve. Luther trad tegen dat alles op in de overtuiging, dat hij hierbij stond voor het werk van Satan en niet voor dat des Heeren. De geestdrijverij verwekte in heel Duitschland een geweldige onrust en hare profeten ondermijnden zoowel de Kerk als den Staat, zoodat de revolutie eene dreigende gestalte aannam, waarin vooral Thomas Münzer de hoofdfiguur was. Deze keerde zich niet slechts tegen Rome, maar evenzeer tegen de Reformatie.

En deze drijvers waren de voorloopers van het latere modernisme, want volgens hen had niet het Woord der Schrift gezag, maar de eigen geest, dien zij als Gods geest aandienden, moest principe der Reformatie zijn. De wereld moest vergeestelijkt worden en nieuwe levensvormen krijgen. De vrijheid van den Christen werd tot losbandigheid van den niet-Christen, de sacramenten werden veracht, de kinderdoop eene dwaasheid gescholden, die door een geestesdoop moest worden vervangen. De vorsten en regeeringen moesten verdwijnen, de tegenstanders dezer leer met het zwaard worden uitgeroeid en natuurlijk moest er gemeenschap van goederen en afschaffing van het monogame huwelijk worden doorgevoerd. Deze actie van Münzer bracht den Boerenoorlog, zoodat de oproerige beweging zich over groote Duitsche gebieden verbreidde. En daar niet alleen. Ook in Zwitserland kwam deze Wederdooperij op en ook Holland werd er door besmet.

In 1525 trad reeds Eloy Ruystink in Antwerpen op als profeet dezer nieuwlichterij en een paar jaren later was Holland van het Zuiden tot Emden toe met wederdooperij besmet. En toen Jan Trypmaker zich te Amsterdam vestigde, nam deze sekte geweldig toe in getal en aan invloed. David Joris was hun voorganger te Delft. Overal werd zij heengedreven uit vrees voor de revolutie, die zij meebrachten. Waar zij verschenen, werden zij door de Overheid te vuur en te zwaard

tegengestaan. Het bloed dezer matelaren bleek ook daarbij het zaad der sekte, zoodat hun aantal sterk toenam.

En dit alles ging gepaard met allerlei phantasieën over het naderend wereldgericht, over de wederkomst des Heeren, over het duizendjarig rijk en wat dies meer zij. En wat van zelf sprak, zij hadden zooveel haast met dit duizendjarig rijk, dat zij niet konden wachten tot het kwam, en het daarom zelven maar vast wilden laten komen.

Zoo trad Jan Matthys, de Haarlemsche bakker, in Munster op, welke stad hij verhief tot het nieuwe Zion, waarin weldra Jan van Leiden koning werd. De revolutionaire beweging nam met dit alles toe. Het gansche land werd door de Wederdoopers afgeloopen, terwijl de geestdrijverij vormen van krankzinnigheid aannam, daar zij als Zwaardgeesten en naaktloopers rondzwierven [1]. Met deze geestdrijverij werd ten slotte korte metten gemaakt. Het Zion te Munster ging den 24en Juni 1535 onder en aan de dwaasheden van Jan Beukelsz en de zijnen kwam een einde.

De beweging verkreeg een kalmer houding en ook een rustiger karakter met het optreden van Menno Simons, voorheen pastoor te Witmarsum, die in 1537 als leider der Doopsgezinden en als stichter der Doopsgezinde gemeenten optrad. Daarmede was het gevaar voor bloedige revolutie geweken en bleef er slechts eene pacifistische gemeenschap van over, die als bestaande uit rustige burgers, verder door de Gereformeerde Overheid met rust werd gelaten.

Doch het ligt voor de hand, dat deze beroeringen een diepen indruk maakten ook op de Gereformeerden. Hunne oogen werden er door geopend voor de groote gevaren, die voor de volksontwikkeling moesten voortkomen uit eene wereldbeschouwing, die met een beroep op een inwendig geesteslicht zich van alle goddelijke normen losmaakte en de menschelijke willekeur ten troon verhief.

En zoo is het begrijpelijk, dat Art. 36 besluit met een veroordeelend vonnis over dergelijke leeringen: „En hierover verwerpen wij de Wederdoopers en andere oproerige menschen en in het gemeen al degenen, die de Overheden en magistraten verwerpen en de justitie omstooten willen, invoe-

---

1) Zie daarover G. Brandts *Historie der Reformatie en andre kerkelijke geschiedenissen in en ontrent de Nederlanden*, Amsterdam 1671, dl. I, blz. 100 en v.v. waar de gruwelen dezer beweging en harer bestrijding zijn te lezen. Zie ook de litteratuur in „*Religion in Geschichte und Gegenwart*, Band V, in voce „Wiedertäufer".

rende de gemeenschap der goederen en verwarren de eerbaarheid, die God onder de menschen gesteld heeft".

Inderdaad waren dit communistische bewegingen, die zich hulden in het godsdienstig kleed van een komend duizendjarig rijk, dat zij al vast meenden te kunnen invoeren als een hemel op aarde. En zooals de geschiedenis meermalen geleerd heeft, deze waandenkbeelden, waarin het leven werd losgemaakt van de leiding van Gods Woord, brachten de menschen tot de gruwelijkste uitspattingen, zoodat de hemel op aarde in het duizendjarig rijk onder Christus' heerschappij een hel werd op aarde onder Satan's koningschap.

Met het oog op dit alles spreekt nu Gods Kerk in hare Belijdenis zich uit over de Christelijke Overheid, die zij met het volk bindt aan Gods getuigenis. Dit is de groote verdienste, met name van Calvijn geweest voor de Reformatie, dat hij het probleem der Kerk heeft opgelost. Want het ligt voor de hand, dat de Kerk een probleem moest worden voor de Reformatie, toen zij met de hierarchie en hare heerschappij over de gewetens der menschen had gebroken. De Reformatie bepleitte terugkeer naar het exempel der oudste Christengemeente, waarvan Calvijn het beeld in groote trekken in de Schrift geteekend vond.

En zoo werd het voor het bewustzijn van Gods Kerk tot klaarheid gebracht, dat de gemeente als het lichaam van Christus in Hem, die haar Hoofd is, ook haar Koning had te eeren en te gehoorzamen. En deze Koning heeft gesproken in zijn Woord en spreekt daarin nog tot ons. En waar nu de autoriteit van dezen Koning wordt beleden, daar wordt ook het gansche menschelijke leven gekend als Hem onderworpen, als geroepen tot eerbiediging van zijn gezag. De Kerk der Reformatie heeft ook de Overheid in dat licht gezien. Gods Woord had haar de Overheid leeren erkennen als van God verordend, als dienaresse Gods en dus ook als aan Gods gezag onderworpen en tot gehoorzaamheid aan zijn Woord geroepen.

Zoo hebben onze Vaderen beleden, dat wij, die het Woord Gods ontvangen hebben als vrucht der genadevolle bemoeiing des Heeren met ons volk, ons gansche leven naar den eisch van dat Woord hebben te reguleeren, dat wij in ons kerkelijk, in ons staatkundig en maatschappelijk leven geen andere richtsnoer mogen erkennen, zooals dit trouwens ook voor ons persoonlijk leven geldt.

Alzoo stonden de Vaderen met de Belijdenis van Gods souvereiniteit, die gehoorzaamheid eischt aan zijn Woord en

Wet. Zij vorderden deze van de personen, van de Kerk zelve in de eerste plaats, maar daarna ook van den Staat. Het geheele maatschappelijk leven eischten zij op voor den dienst Gods.

En in dien eisch hebben zij niet gedwaald, want daarin stemden zij overeen met de Christelijke Kerk van alle eeuwen. Ook voor het leven van de volkeren dezes tijds liggen in dit primordiale beginsel der Reformatie de normen voor hun politieke ontwikkeling. Het prijsgeven daarvan voor de willekeurige idealen der revolutie, die ontsproten zijn aan eene wijsbegeerte, die hoe schoon zij ook moge schijnen, toch wezenlijk ontloken is aan den geest der gevallen menschheid, is de oorsprong van het vreeselijk lijden, waaraan de Westersche volken ten prooi zijn.

Hier is van toepassing het woord van Stahl, waarop Groen van Prinsterer [1]) zich beroept om ons te zeggen wat de revolutie is. Revolutie is de vestiging van den geheelen maatschappelijken toestand op des menschen wil, in plaats van op Gods ordening en bestuur, dat alle Overheid en macht niet van God is, maar van de menschen, van het volk; en dat het doel van den geheelen maatschappelijken toestand niet is de handhaving van Gods heilige geboden en het volbrengen van Zijn wereldplan, maar alleen de bevrediging van de lust en den willekeur des menschen.

---

[1]) Zie *Narede van vijfjarigen strijd*, blz. 7.

ARTIKEL 36 EENE DOODE LETTER GEWORDEN.

III.

Openbaringen 11 : 15b. *De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijnen Christus en Hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid.*

Te midden van geweldige beroeringen en revolutionaire onrust hebben de Vaderen het licht van Gods Woord doen opgaan ook over den Staat. Zij hebben den moed gehad, om, hoewel zij nog zuchtende waren onder het juk van Rome, dat oppermachtig heerschte, den politieken eisch van Gods Woord te stellen, dat de Overheid Gods souverein gezag erkennend, gehoorzaamheid aan zijn Woord bewijzen zou. En inderdaad waren de fundamenten der Oude Republiek gelegd in het Woord, dat eenige eeuwen, althans formeel de leid-ster bleef.

Doch dit beteekent niet, dat het volk in zijn geheel daarvan doordrongen was. Ook in den besten tijd gold het woord van Jezus: „Velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren". Toen het Calvinistisch volk ten koste van goed en bloed de suprematie had verworven, kwam de weg open voor de groote massa dergenen, die in den worstelstrijd op den achtergrond waren gebleven. De Calvinisten vormden immers slechts een negende deel van het volk. En dit deel had den strijd gestreden, doch daarna drongen de anderen zich op den voorgrond.

Al hadden ook dezen gebroken met Rome, zich aan de hiërarchie onttrokken, den Roomschen eeredienst verworpen, dit beteekent toch niet, dat zij de „nye religie" van harte aanhingen. Uit dezen grooten en breeden zoom der bevolking kwamen voor de Gereformeerde Kerk de bezwaren op, want daarin tierde de geest der Renaissance, van het humanisme en het libertinisme. En uit deze kringen kwamen de regenten voort, die dus gedragen werden door eene in wezen anti-gereformeerde wereldbeschouwing. Uitwendig behoorden zij tot de Gereformeerde Kerk, innerlijk echter waren zij vervreemd

van haar leven, waren zij eigenlijk tegenstanders harer belangen, zoodra deze hun politiek in den weg stonden. Zij vreesden de Kerk eenerzijds, begeerden anderzijds hare dienstbaarmaking aan hunne belangen. En zoo deed zich reeds kort na het doorbreken van de zon der vrijheid het verschijnsel voor, dat de Overheid hare hand uitstrekte naar de macht over de Kerk.

Een merkwaardig bewijs daarvoor geeft ons de gemeente van Delft. Ook daar dong de Overheid naar eene heerschappij over de Kerk, terwijl de Kerkeraad daarmede eigenlijk geen vrede bleek te hebben. In dien Kerkeraad leefde toen nog het besef van zijne roeping om te waken voor de vrijheid der Kerk. Immers in October 1573, dus één jaar slechts nadat de Reformatie in Delft tot de macht gekomen was, wilde de stedelijke Overheid zich bemoeien met de bezetting van de ambten der Kerk. En toen werd besloten „onder de broeders, dat men den eersten een verkiesinghe van Ouderlinge en diaconen houden sal. Oock hebben goet gevonden dat Arnholdus (d.w.z. Ds. Arnoldus Cornelii, die Delft gediend heeft van 1573—1605, met grooten zegen er werkte en zeer geliefd werd door het volk) ende Huich Jacobszen den burghemeesteren dit besluyt der broederen aendienen sullen". Doch dan wordt er merkwaardigerwijze aan toegevoegd, dat zij dit wel is waar doen, maar „niet om de vryheyt ende 't recht der Kercken der Overicheyt te onderwerpen, maer alleen tot waerschouwinge ende vermaeninghe datse haer aen dese verkiesinghe als aen een nieuw ende onghesien dingh niet eenichsins en stooten ende oock andere naespreekers den mondt stoppen".

En als dit dan den 9en November 1573 ter kennis van den Magistraat wordt gebracht, dan blijkt reeds terstond, dat de Overheid hare bevoegdheden overschrijdt, want dan neemt zij het besluit, „dat burghemeesters by advijs van Schepenen in conformite vande voorgeschreven Apostolische insettinghe (waarop de Kerkeraad zich beroepen had) toeghelaten ende gheconsenteert hebben, dat de ghemeynte van de Ghereformeerde religie sal meughen verkiesen ende stellen Ouderlingen ende Diaconen ter fine als boven, mits dat dieselve Ouderlinghen ende Diaconen niet en sullen treden noch heur onderwinden in eenighe politicque saecken, maer laeten die wereltlicke handt in haer gheheel, haer alleen moeyende met het kerckelicke regiment [1]).

---

[1]) Archief Ned. Herv. Gem. te Delft, Afd. I La B, no. 1 *Handelingen van den Kerkeraad 1573—1581.*

Het is zeker en vooral in onzen tijd een merkwaardig verschijnsel, dat de Regenten van Delft aan den Gereformeerden Kerkeraad meer dan drie en eene halve eeuw geleden precies dezelfde eischen stelden als thans door de Nat.-Socialistische Regeering in Duitschland ook aan de Kerk worden gesteld. Op zichzelf zou dit niets bijzonders zijn. Dat de Kerkeraad zich niet met politieke zaken, maar slechts met kerkelijke zaken heeft in te laten, ligt zoo voor de hand, dat het vanzelf spreekt. Maar iets anders wordt dit, wanneer deze eisch zoo ver gaat, dat het aan de Kerk niet geoorloofd zou zijn ook den eisch van Gods Woord betreffende de roeping der Overheid te verkondigen. Aan Gods Woord is ook de Overheid op haar gebied gehoorzaamheid schuldig. En het is de taak der Kerk, dat Woord zonder aanzien des persoons te verkondigen. Daarom moet zij er in hare Belijdenis van getuigen.

Het blijkt echter, dat het conflict met de Overheid er ook na de Reformatie terstond was als gevolg daarvan, dat men beiderzijds vreesde, dat de grenzen der bevoegdheden zouden worden overtreden. In den loop des tijds is de Kerk daarvan de dupe geworden. De oorzaak daarvan ligt in de schuld der Kerk, in haar ontrouw, in de slapheid van het Gereformeerde volk.

In de dagen der vervolging was er een bloeiend geestelijk leven. Doch zoodra deze voorbijgegaan was, trad met den voorspoed de inzinking weldra in. Het kerkelijk leven miste de veerkracht om de grenzen te handhaven, die in acht genomen moeten worden voor beider welstand. De Regenten-klieken namen de macht in handen [1]). Voor de Kerk braken daarmede hachelijke tijden aan. De leergeschillen, die tot de Dordtsche Synode leidden, zagen de regenten aanvankelijk aan de zijde dergenen, die eene humanistische leer trachtten in te voeren. De Regenten waren de libertijnen van dien tijd.

De getrouwe leeraren, die er soms nog waren, die den moed hadden tegen de leugen op te komen, mannen als Comrie, Holtius, van der Groe en wie er verder als principieele mannen den strijd voor Gods Naam en zaak voerden, bleven vaak, evenals velen hunner voorgangers, alleen staan. Als het tijd was om te handelen, bleef de Kerk meestal machteloos in de kluisters der Overheid. En de getrouwen stonden vereenzaamd.

De geschiedenis leerde ook toen, dat Jeremia's lot in dagen

---

[1]) Zie daarover Groen van Prinsterer, *Handboek der Gesch. v. h. Vaderland,* no. 198 en no. 199.

van strijd aan de trouwe dienstknechten te beurt valt. „Waarom", zoo klaagde hij, „is der goddeloozen weg voorspoedig? Waarom hebben zij rust, allen, die trouwelooslijk trouweloosheid bedrijven?" Maar de gevolgen leeren ons Gods recht kennen. De Heere zeide: „Ik heb mijn huis verlaten, Ik heb mijne erfenis laten varen". Dit profetisch woord is ook aan de nationale Kerk vervuld.

De ontrouw der belijders bereidde de revolutie voor. De Overheid kon ongehinderd hare roeping tegenover de Kerk verzuimen, zooals de Kerk ophield hare roeping te vervullen. De valsche leer vond bescherming bij de Regenten en omgekeerd ondervonden de getrouwe leeraars, dat zij aan de Overheid en aan de hooggeplaatsten in den lande niet aangenaam waren. Gods Woord smaakte niet aan de libertijnsche machthebbers. En deze hadden hunne trawanten en propagandisten, die wel betaald werden met voorrechten en baantjes. Dus werd de Kerk het slachtoffer, zonk onder hare ontrouw haar leven in en verloor zij hare positie te midden van het volk. Zoo werd Artikel 36 een doode letter.

Alles was op de revolutie aangelegd, die over de kerkelijke rechten en bezittingen beschikte onder de toejuiching der valsche leeraren. Rome heeft van de revolutie, welker bondgenoote zij steeds zoolang is, als het haar voordeel brengt, geprofiteerd. In de revolutie werden vele bezittingen der Gereformeerde Kerken aan Rome teruggebracht. En dat proces is nog niet voleindigd. Wat er nu gebeurt, leidt tot hetzelfde smadelijke einde. Door deze ontrouw komt de dag, waarop het schijnen zal, als ware de worstelstrijd der Vaderen vergeefsch geweest. Rome vraagt reeds naar onze kerkgebouwen, die door dit geslacht aan den ondergang werden prijsgegeven.

Ik kan dit alles nu daar laten. De geschiedenis leerde, dat de nationale Kerk het lot verkregen heeft, dat zij zichzelve verdiende. Van de heerschende Kerk werd zij de asschepoetster onder ons volk. Aan haar is Jeremia's klacht vervuld: „De tegenpartijder heeft zijne hand aan al hare gewenschte dingen uitgebreid. Immers, heeft zij aangezien, dat de heidenen in haar heiligdom gingen, waarvan Gij geboden hadt, dat zij in Uwe gemeente niet zouden komen". Haar goud is verdonkerd. Waarlijk, de koningen der aarde zouden het niet geloofd hebben, noch de inwoners der wereld, dat de val der Kerk zoo diep kon gaan! Doch laat ons heden ten dage het ook weten: „Het is vanwege de zonde harer profeten en de misdaden harer priesters". En dat oordeel gaat nog door: „Onze vaderen hebben gezondigd en zijn niet meer en wij dragen

hunne ongerechtigheden" En zoo blijft ons niet anders in dezen vreeselijken tijd van verwarring, van verraad en ellende, dan de bede: „Heere! bekeer ons tot U, zoo zullen wij bekeerd zijn, vernieuw onze dagen als van ouds".

Daaraan is meer dan ooit behoefte en daarvan is minder dan ooit te speuren. In een materialistischen roes leven de volkeren van Europa, blijkbaar verblind door den glans van zelfzuchtige idealen, waardoor zij, zonder het te beseffen, gevoerd worden naar den afgrond van cultureelen ondergang. De geschiedenis leert, dat geen volk straffeloos de gronden kan verloochenen, waaruit zijn cultuur geboren werd. En die gronden zijn gegeven in het religieuse en zedelijke leven. De vloek, die op de Europeesche volken rust, is hunne ontkerstening door het Marxistisch drijven van den Antichrist.

SLOTBESCHOUWING.

IV.

Handelingen 10 : 42. *En heeft ons geboden den volke te prediken en te betuigen, dat Hij is degene, die van God verordend is tot eene Rechter van levenden en dooden.*

Het ongeloof en het bijgeloof winnen met den dag aan invloed en macht. En in stede van nu tegenover dit alles, dat wij voor onze oogen zien, den eisch van Gods Woord te stellen, zien wij, hoe zelfs het Gereformeerd zich noemende volk tot een liberalisme vervallen is, dat men soms, nota bene, nog met een beroep op Gods Woord, meent te kunnen dekken. De Belijdenis werd aan den geest des tijds aangepast. In de groote verwarring, waarvan deze dagen een toonbeeld geven, ging het licht van Gods Waarheid over breede kringen van ons volksleven onder, terwijl de Kerk haar getuigenis niet meer hooren laat. Dus moest het oogenblik komen, dat om de klove te overbruggen, die Gods Woord en dus ook de Kerk scheidt van den humanistischen wereldgeest, de hand geslagen werd aan de Belijdenis der Vaderen. En daarmede werden Kerk en Staat onttrokken aan het souverein gezag van den God des Woords.

Want, dit is nu wel duidelijk geworden, de schrapping der befaamde woorden komt daarop neer, dat de Overheid gezegd wordt van God niet meer te weten. Zoo wordt eene vrijheid geproclameerd, die de grofste losbandigheid is.

En dit is het pijnlijke: de verandering der Confessie heeft hereëniging van het Gereformeerde volk onmogelijk gemaakt. Hoewel schijnbaar deze schrapping weinig beteekent, wijst zij toch op diepgaande afwijking van het historische beginsel der Reformatie, waardoor terugkeer tot eenheid op onderscheidenheid in Belijdenis afstuit. En daarom is het niet mogelijk het vraagstuk der Kerk, dat zich zoo beangstigend opdringt in dezen donkeren tijd, tot eene oplossing te brengen, want van

zulk eene oplossing kan geen sprake zijn, als niet hare verhouding tot den Staat tot klaarheid wordt gebracht.

Nu zien wij het gebeuren, dat een afgescheiden Kerkformatie zich als de ware nationale Kerk aandient met een anti-nationale belijdenis, om zich met de hulp van Rome en met behulp van ons Hervormd Gereformeerde volk zelf, een overheerschende positie te verschaffen. Zoo verschijnen in een tijd als deze, waarin, om zoo te zeggen, de geestelijke fundamenten van het gebouw van ons volksbestaan worden geschud en bewogen, waarin meer dan ooit eenheid onafwijsbaar noodig moest heeten, juist de Gereformeerden in den lande als eene horde, zonder verband en samenhang.

Het ziet er inderdaad bedroevend uit! Wie in deze wereld geen vreemdeling is, wordt ontroerd vanwege de leugens, waarmede het leven van de vrienden der Waarheid wordt vergiftigd. Want onbetwistbaar zeker wordt ons volk gebracht naar eene toekomst, waarvan het de vraag zal zijn of er voor eene wezenlijk nationale Gereformeerde Kerk, die eene bezielende kracht in het volksleven is, nog ruimte overblijven zal.

Ja, die dag nadert met snelle schreden, indien er geen wederkeer komt. En de komst daarvan wordt bespoedigd door aan de dwaling eene plaats te geven, waardoor politieke belangen de maatstaf werden bij het oordeel over de vraag, of de Belijdenis der Vaderen wel naar den Woorde Gods was. In die schrapping heeft de Kerk van Christus een offer gebracht aan den tijdgeest. In plaats van het licht van des Heeren Woord te houden boven de levensontwikkeling des volks, werd alzoo de kaars Gods gezet onder de korenmaat van menschelijke idealen en belangen, die blijkbaar eene teleurstelling worden.

Voorheen was er geen tijd, waarin de ontkerstening, ondanks allen Christelijk schijnenden arbeid, sneller en grooter vorderingen maakte dan in onzen tijd. Niet straffeloos kan aan Gods souverein gezag de Overheid onttrokken worden. Dat kan daarom niet straffeloos geschieden, omdat de ware Kerk alleen leven kan uit de over alles zich uitstrekkende souvereine, genadevolle majesteit Gods. De Kerk kan alleen hare roeping recht vervullen onder de heerschappij eener Overheid, die eveneens Gods souvereiniteit erkent en den eisch tot gehoorzaamheid aan zijn Woord. Daarom heeft zij het bazuingeschal uit den hemel gehoord, dat over de aarde uitriep: „De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en van Zijnen Christus en Hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid".

Maar hoe zouden dan nu diezelfde koninkrijken mogen zeggen tot dien Koning der koningen: U kennen wij niet, want wij missen het orgaan om naar Uw Woord te onderscheiden in deze wereld! Dit valsche, wezenlijk anti-christelijke beginsel wordt in de loochening van Art. 36 tot uitdrukking gebracht.

De Kerk van Christus wordt op deze wijze gemaakt tot heraut van de beginselen der Revolutie. En daarmede verschijnt zij als dienaresse van den anti-christ te midden eener wereld, die in het booze ligt. En toch mag die wereld van Christus' Kerk verwachten, dat zij Gods licht op haar kandelaar dragen zal .

Dit is de bittere vrucht eener wereldgelijkvormigheid, waardoor de Kerk werd vernederd tot een politiek instrument. Eertijds werd zij er voor gebruikt door de Regenten, nu stelt zij, onder het masker der vrijheid, zichzelve tot een dienstmaagd van eene wereldbeschouwing, die eenmaal door den Vorst des levens in beginsel overwonnen werd.

Wat moeten wij nu doen? Op die vraag kan slechts Gods eigen antwoord gegeven worden: „Bekeert u, gij afkeerige kinderen! Ik zal uwe afkeeringen genezen".

Indien er van wederkeer geen sprake komt, dan kan slechts het gevolg zijn, dat de dag aanbreekt, waarop de vruchten van der Vaderen lijden en strijden geheel zullen teloor gaan en het land, dat ten koste van stroomen bloeds en tranen werd verlost van de ultramontaansche slavernij, zich opnieuw zal moeten krommen onder het juk eener heerschappij, die alleen kan bestaan door een verbond tusschen on- en bijgeloof. Deze twee toch stoelen samen op één wortel.

Laat ons denken aan het vreeselijke woord, dat Israëls ondergang aankondigde, nadat door den dienst van alle profeten en alle zieners het hun betuigd was: „Bekeert u van uwe booze wegen en houdt mijne geboden en mijne inzettingen" Doch zij hoorden niet, „maar zij verhardden hunnen nek, gelijk de nek hunner vaderen geweest was, die aan den Heere hunnen God niet geloofd hadden".

En het einde wordt aldus omschreven: De Heere deed Israël van zijn aangezicht weg (2 Kon. 17).

Misschien schijnt het iemand vreemd, dat met zulk eene onheilsprofetie dit geschrift wordt besloten. Welnu, die moge dan weten, dat Gods Woord de geschiedenis der menschheid, ook die van ons volk, voor ons stelt onder het eeuwig licht van Gods gerechtigheid. Daarom hoorde Johannes de stemme van den bode des hemels, die tot hem zeide: „En ziet, ik kom

haastiglijk. En mijn loon is met mij om een iegelijk te vergelden, gelijk zijn werk zal zijn. Ik ben de Alpha en de Omega, het begin en het einde, de eerste en de laatste. Zalig zijn zij (en ook die volken), die Zijne geboden doen".

Het is de boodschap, door den verrezen Heiland aan zijne discipelen opgedragen, den volke te prediken en te betuigen, dat Hij is degene, die van God verordend is tot een Rechter van levenden en dooden. Daarom is Christus alleen de levensnorm voor zijne Kerk en mag zij te midden van het volk niet anders belijden dan naar zijn eeuwig goddelijk, alleen geldend recht.